

الله
يَعْلَمُ
أَنَّكُمْ
تَرَكْتُمْ
أَهْلَكُمْ

الله
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْكَافِرُونَ
كُلُّ أُنْعَانٍ

Colophon

This document was typeset using \LaTeX , and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several \TeX macros designed by H. L. Pras  d. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>.

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	29
तृतीयः प्रश्नः	47
चतुर्थः प्रश्नः	70
पञ्चमः प्रश्नः	94
षष्ठमः प्रश्नः	116
सप्तमः प्रश्नः	142
अष्टमः प्रश्नः	166
अष्टकम् २	180
प्रथमः प्रश्नः	180
द्वितीयः प्रश्नः	200
तृतीयः प्रश्नः	225
चतुर्थः प्रश्नः	245

पञ्चमः प्रश्नः		273
षष्ठमः प्रश्नः		291
सप्तमः प्रश्नः		328
अष्टमः प्रश्नः		353
अष्टकम् ३		383
प्रथमः प्रश्नः		383
द्वितीयः प्रश्नः		408
तृतीयः प्रश्नः		439
चतुर्थः प्रश्नः		467
पञ्चमः प्रश्नः		473
षष्ठमः प्रश्नः		485
सप्तमः प्रश्नः		503
अष्टमः प्रश्नः		549
नवमः प्रश्नः		585
तीनितीय आरण्यकम्		619
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः		619

द्वितीयः प्रश्नः	665
तृतीयः प्रश्नः	684
चतुर्थः प्रश्नः	703
पञ्चमः प्रश्नः	738
षष्ठः प्रश्नः	777
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	795
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	803
नवमः प्रश्नः — भग्नवल्ली	810
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषद्	816
कृष्णयजुवेदीयतेत्तिरीय-काठकम्	
प्रथमः प्रश्नः	867
द्वितीयः प्रश्नः	884
तृतीयः प्रश्नः	905

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धते तमें जिन्वतम्। क्षत्रः सन्धते तमें जिन्वतम्। इषः सन्धते ता-
में जिन्वतम्। ऊर्जाः सन्धते तां में जिन्वतम्। रघिः सन्धते तां में जिन्वतम्।
पुष्टिः सन्धते तां में जिन्वतम्। प्रजा� सन्धते तां में जिन्वतम्। पृशून्नसन्धते-
तामें जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपा: प्रणयन्तु॥१॥

सुवीरोः प्रजा: प्रेजनयन्पर्णीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः।
देवास्त्वा मन्थिपा: प्रणयन्तु। सुप्रजा: प्रजा: प्रेजनयन्पर्णीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा।
सञ्जग्मानो दिव आपुर्थिव्यायुः। सन्धते तमें जिन्वतम्। प्राणः सन्धते तं में
जिन्वतम्। अपानः सन्धते तं में जिन्वतम्॥२॥

व्यानः सन्धते तं में जिन्वतम्। चक्षुः सन्धते तमें जिन्वतम्। श्रोत्रः सन्धते-

तन्में जिन्वतम्। मनः सन्ध्यं तन्में जिन्वतम्। बाचः सन्ध्यं तो में जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्ज्ञाय धत्तम्। आयुर्ज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं में धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्क्रुमे धत्तम्। चक्षुर्ज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्ज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रः स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तो देवो शुक्रामस्तिनो। कल्पयत् देवीविशेः। कल्पयत् मानुषीः॥४॥

इष्मूर्जमस्मामुं धत्तम्। प्राणान्यशुषुप्ति प्रजा मयि च यज्ञमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तो शण्डामकों सहामुना० शुक्रस्य समिदीसि। मन्थिनः समिदीसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वर्कणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपुनः सन्ध्यं तं में जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मनुषीग्रिह्णे चां। (ब्रह्म क्षत्रं तदिष्मूर्जः ग्रिह्णे पुष्टि प्रजा तो पृथग्नास्त्रयां तत्याणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम् इषादिपञ्चके वाचं ता मे पश्चाम्भां तामैः प्राणादित्रितये

तं मे॒ञ्चन् तन्मे॑॥

कृतिं का॒स्वग्नि॒मादधीता। पु॒तद्वा अ॒ग्नेन्द्रि॒त्रम्। यत्कृति॑का॒ः। स्वा॒याम॑मैवैन्
देवता॑या॒मा॒धाय॑। ब्रह्म॑बर्चसी॑ भ॑वति। मुख्यं॑ वा पु॒तन॒क्षंत्रा॒णाम्। यत्कृति॑का॒ः। यः
कृति॑का॒स्वग्नि॒मादधीते। मुख्यं॑ एव भ॑वति। अथो खलु॑॥६॥

अ॒ग्निन॒क्षत्रमि॒त्यप॑चायन्ति। गुहा॑न् ह॑ दाह॑को॑ भ॑वति। प्रजा॑पती
रोहिण्या॑म॒श्रीम॑भ॒जता। तं देवा॑ रोहिण्या॑मादधीता। ततो॑ वै ते सर्वा॑त्रोहा॑नरोहन्।
तद्रोहिण्ये॑ रोहिणि॑त्वम्। यो रोहिण्या॑म॒श्रीमादधीते। क्र॒ध्नोत्येव। सर्वा॑त्रोहा॑त्रोहति।
देवा॑ वै भद्रोः सन्तो॑जग्नि॒माधिञ्छन्ता॥७॥

ते॑षामनाहितो॑जग्नि॒रासी॑ता। अ॑थै॒यो॑ वामं॑ वस्वपा॑क्रामता। ते पुनर्वस्वो॑रादधीता।
ततो॑ वै तान्॑ वामं॑ वस्वपा॑वर्तता। यः॑ पुशा॑भद्रः॑ सन्यापी॑याऽस्यात्। स
पुनर्वस्वो॑रग्नि॒मादधीता। पुनर्वै॑ वामं॑ वस्वपा॑वर्तते। भद्रो॑ भ॑वति। यः॑ कामये॑त्
दानकामा॑ मे॑ प्रजा॑ः स्युरिते। स पूर्वयो॑ः फल्जु॑न्यो॑रग्नि॒मादधीता॥८॥

अर्यम्णो वा एतनक्षेत्रम्। यत्पूर्वे फल्जुंनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मे प्रजा भवति। यः कामयेत् भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्जुन्योगश्रिमादधीता। भगस्य वा एतनक्षेत्रम्। यदुत्तरे फल्जुंनी। भगयेव भवति। कालकृञ्जा वै नामासुरा आसन्॥१॥

ते मुवर्गार्थं लोकायाश्रिमाचिन्तता। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधता। एषा मैं चित्रा नामेति। ते मुवर्ग लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहता। तेऽबोकीर्यन्ता। येऽबोकीर्यन्ता। त ऊर्णविभयो-भवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ शानवभवताम्। यो आतुव्यवाञ्छ्यात्। स चित्रायांमश्रिमादधीता। अवकीर्येव आतुव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धते। वृसन्ता ब्राह्मणो-जिमिमादधीता। वृसन्तो वै ब्राह्मणस्यतुः। स्व एवेनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतद्वृनाम्॥११॥

यद्वस्तः। यो वृमन्ता इग्निमाधते। मुख्यं एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैन्
प्रजातमाधते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीता। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तः। स्व
एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीता। शरद्वै
वैश्यस्यर्तः॥ १२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पृशुमान्ववति। न पूर्वयोः फल्जुन्योरग्निमादधीत। एषा वै
जैथन्या रात्रिः संवध्सरस्य। यत्कर्ते फल्जुनी। पृष्ठित एव संवध्सरस्याग्निमाधाय।
पापीयान्ववति। उत्तरयोरा देहीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवध्सरस्य। यदुत्तरे
फल्जुनी। मुख्यत एव संवध्सरस्याग्निमाधाय। वर्सीयान्ववति। अथो खलु। यदैवैन
यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्याद्विः॥ १३॥

खल्वांधिष्ठन् फल्जुन्येऽग्निमादधीतासन्नपतामृतान् वैश्यस्यर्तर्फते। फल्जुनी पद्म॥

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेघ्यम्। तदपहन्ति। अपोऽबोक्षिति शान्तैः स्मिकता
निवंपति। एतद्वा अग्नेवैश्यानुरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्यानुरमवं रुच्ये। ऊर्ण-

निवैपति। पुष्टिर्वा पुषा प्रजननम्। यदृष्टोः॥ १४॥

पुष्टामेव प्रजननेऽग्निमाधते। अथो संज्ञानं पुवा। संज्ञानः ह्येतत्पश्चनाम्।
यदृष्टोः। द्यावापृथिवी स्महास्ताम्। ते विष्यते अङ्गताम्। अस्त्वेव नौ सुह
यज्ञियमिति। यद्मुष्टो यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥ १५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तद्मुष्टोमदधात्। तददश्चन्द्रमासि कुण्ड्याम्।
ऊषानिवैपनदो ख्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधते। अग्निर्देवेयो
निलोयत। आख्यु रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राक्षिशत्। स ऊतीः कुर्वणः पृथिवीमनु
समचरत्। तदोखुकरीषम् भवत्॥ १६॥

यदोखुकरीषम् सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावं रूप्ये। ऊर्जा
वा एतम् रसं पृथिव्या उपदीका उद्घान्ति। यद्ग्न्मीकम्। यद्ग्न्मीकवपा सम्भारो
भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवं रूप्ये। अथो श्रोत्रः ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्ग्न्मीकः॥ १७॥

अ॑बधिरो भवति। यु॒र्वं वे॑दा। प्रजाप॑तिः प्रजा अ॑सूजत। तासा॑मन्त्रमूपा॑क्षीयत।
ताम्यः सूदमूपप्राप्तिनत्। ततो॑ वै तासा॑मन्त्रं नाक्षीयत। यस्य॑ सूदः सम्भारो
भवति। नास्य॑ गुहेऽनं॑ क्षीयते। आपो॑ वा इ॒दमग्रे॑ मालिलमा॑सीत। तेन॑
प्रजाप॑तिरशाम्यत॥१८॥

कथमिदः॑ स्यादिति। सो॑उपश्यत्पुष्करप॑र्ण तिष्ठत। सो॑उमन्यता अस्ति॑ वै
तत्। यस्मिन्निदमधि॑ तिष्ठतीति। स वंशाहो॑ रूपं॑ कृत्वोप॑ च्यंमञ्जत। स प॑श्चिवीमध
ओच्छ्रेत। तस्या॑ उपुहत्योदमञ्जत। तत्पुष्करप॑र्ण॑प्रथयत। यदप्र॑थयत॥१९॥

तत्प॑श्चिवै प॑थिवित्वम्। अभूद्वा॑ इदमिति। तद्दूम्यै॑ भूमित्वम्। तां दिशोऽनु॑ वातः
समवहत। ताऽशक्तरामिरद्वहत। शं॑ वै नौभूदिति। तच्छक्तराणाऽशक्तरत्वम्।
यद्वर्गहविहतः॑ सम्भारो भवति। अस्यामेवाछम्बद्धारम॑ग्निमाधंते। शक्तरा॑ भवन्ति॑
धृत्यै॑॥२०॥

अथो॑ शन्त्वाया॑ सर्ता॑ अ॒ग्निराधे॑ इत्याहुः। आपो॑ वरुणस्य॑ पलथ॑ आसन्।

ता अग्निरथ्यायत्। ता: समेवत्। तस्य रेतः पराऽपत्। तद्विरण्यमभवत्।
यद्विरण्यमुपास्यते। सरेतस्मेवाग्निमाधन्ते। पुरुष इच्छे स्वाद्रेतसो बीमध्यत्
इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीमध्यायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति।
अग्निर्देवेष्यो निलोयत। अश्वो रूपं कृत्वा सोऽश्वथे संवध्यमातिष्ठत।
तदश्वथस्याश्वथत्वम्। यदाश्वथः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र च्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धो॥२२॥

देवा वा ऊर्ज व्यभजन्त। तत उद्भव उद्दितिष्ठत। ऊर्गवा उद्भवः। यदौद्भवः।
सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धो। तुतीयस्यामितो द्विवि सोमं आसीत। तं
गायत्र्याङ्गेत्। तस्य पूर्णमित्यिद्धत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पूर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पूर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धो। देवा वै ब्रह्मनवदन्त।
तत्पर्ण उपाश्वणोत। सुश्रवा वै नाम। यत्पूर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव

रुन्थे। प्रजापतिर्ग्रीमंसूजता। सोऽबिभेत्य मा॑ धक्ष्यतीति। तु॒ शम्या॑
शमयत्॥ २४॥

तच्छुम्यै॒ शमित्वम्। यच्छमीमयै॑ सम्मारो भवति। शान्त्या॑ अप्रदाहाय। अग्ने॑
मुष्टस्य॑ यतः। विकेङ्कृतं भा॑ ओच्छ्वत्। यद्वेकेङ्कृतः सम्मारो भवति। भा॑ एवाव॑
रुन्थे। सहदयोऽग्निराघेय इत्याहुः। मुरुतोऽद्विर्ग्रीमंतमयन्। तस्य॑ तान्तस्य
हृदयमाच्छन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य॑ सम्मारो भवति।
सहदयमेवाग्रीमा धते॥ २५॥

ऋषां अभवत्मवहूल्मीकोशास्यदप्यथुद्दत्यै॑ बोभम्त इत्यहू ऋषे पर्णत्वमंशमयदच्छन्दुःजीणि च॥

[३]

द्वादशसु॑ विक्रामेष्वग्रीमा देधीता। द्वादश॑ मासौ॑ संवध्मरः। संवध्मसरादेवै॑ मवरुद्ध्या॑
धते। यद्वादशसु॑ विक्रामेष्वा दधीता। परिमितमव॑ रुन्थीता। चक्षुनिमित आदधीता।
इयद्वादश॑ विक्रामा(३) इति॑। परिमितं चैवापरिमितं चाव॑ रुन्थे। अनुत्तं चैव वाचा॑
वदति। अनुत्तं मनसा ध्यायति॥ २६॥

चक्षुवै॑ सुत्यम्। अद्रा(३)गित्याह॑। अदर्शमिति॑। तथ्मुत्यम्। यश्चक्षुनिमिते-

जग्निमांधते। सूत्य एवैनमा धंते। तस्मादाहिताश्चिर्ननुतं वदेत्। नास्यं ब्राह्मणो-
ज्ञांश्वान्नुहे वैसेत्। सूत्ये ह्यस्याश्चिराहितः। आश्रेयी वै रात्रिः॥२७॥

आश्रेया: पूशवः। एतेष्वमहः। नक्तं गार्हपत्यमा देधाति। पूश्वनेवावं रुच्ये।
दिवाऽर्हवनीयम्। इन्द्रियमेवावं रुच्ये। अर्थोदिते सूर्यं आहवनीयमा देधाति।
एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो-
भूतं चैव भौविष्यचावं रुच्ये॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानुकाशित्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अश्रिमादधत् इति।
तदेगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधता। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽबाहाह्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाऽश्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परो भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमश्रिराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरति। भद्रो भूत्वा परोभवति। साऽशृणोत्।
देवा अश्रिमादधत् इति। तदेगच्छत्। तेऽबाहाह्यपचनमग्र आदधता। अथ
गार्हपत्यम्। अथाऽर्हवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां श्रीरंगात् भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वैश्यन्त
इति॑ यस्यैवमधिगार्थीयते॑। प्राच्यस्य श्रीरंति॑ भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेंति। प्रजां
तु न विन्दते। साऽब्रवीद्वा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्रिमाधास्यामि। यथा प्र
प्रजया॑ पशुभिर्मिथुनैर्जन्मिष्यसे॑॥३१॥

प्रत्यस्मिन्लोके स्थास्यसि॑। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति॑। गारहपत्यमय
आदधात्। गारहपत्यं वा अनु॑ प्रजा॑। पशवः प्रजायन्ते। गारहपत्येनेवास्मै॑ प्रजां
पशुन्माजनयत्। अथा॑ व्याहार्यपचनम्। तिर्यङ्कव वा अयं लोकः। अस्मिन्चेव तेन
लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनेव सुवर्गं लोकमम्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमधिगार्थीयते॑। प्र प्रजया॑ पशुभिर्मिथुनैर्जायति॑। प्रत्यस्मिन्लोके तिष्ठति॑
अभि सुवर्गं लोकं जेयति॑। यस्य वा अयंथादेवतमधिगार्थीयते॑। आ
देवतांयो वृश्छते। पापीयान्मवति। यस्य यथादेवतम्। न देवतांय आवृश्छते।
वसीयान्मवति॥३३॥

भृगुणं त्वा उज्जिरसां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति भृगवज्ञिरसामादध्यात। आदित्याना^१
 त्वा देवानां ब्रतपते ब्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा
 राज्ञो ब्रतपते ब्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य लेन्द्रियेण ब्रतपते ब्रतेनादधामीति
 राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो ब्रतपते ब्रतेनादधामीति वैश्यस्य। कर्मणां त्वा
 देवानां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति रथकारस्य। युथादेवतमधिगाधीयते। न देवतान्य
 आवृक्षते। वसीयान्ववति॥३४॥

आयति वै गात्रिश्चाव रुद्ये भविष्यन्तीत्यबोझनिष्यमेऽज्युद्घमौयान्वति नवं च॥

[४]

प्रजापतिर्वचः सूत्यमेपश्यत। तेन वै स ओऽग्रोता भूर्भुवः
 सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सूत्यम्। य एतेनाग्रिमाऽधते। क्रष्णोत्येव। अथो सूत्यग्राशुरेव
 भेवति। अथो य एवं विद्वान्भिर्चरति। स्तुपुत एवेनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः मृजते। भूव इत्याह। अस्मिन्नेव
 लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति।

त्रिभिरक्षैर्गार्हपत्यमा देखाति। त्रये इमे लोकाः। एष्वैवेऽलोकेषु प्रति-
ष्ठितमाधेते। सर्वैः पञ्चभिर्गाहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गयि वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः
मत्यः सर्वभास्त्रोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा देखाति। पञ्चभिर्गाहवनीयम्। अष्टौ
सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधेते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्मुष्टा: परांचीरायन्। ताम्यो
ज्योतिरुद्गृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्ता। उपर्गेवाग्निमुद्गृह्णायाद्वा-
ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा-
जपत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः
पश्यन्त्रजापतिरनुदेति। वृजी वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
आतुव्याप्रणुदतो। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदतो च्योहवनीयो गारहंपत्यमकामयत। निगरहंपत्य
आहवनीयम्। तौ विभाज्ञ नाशकोता सोऽश्वः पूर्ववाङ्मूल्या। प्राश्चं पूर्वमुद्वहत्
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्म। यदश्वं पुरस्तान्रयति। विभाक्तिरेवेन्योः सा। अथो
नांकीर्यवेनोँ कुरुते॥४०॥

यद्वप्युपरि शिरो हरेत। प्राणान् विच्छिन्नात। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणाना
गोपीथाय। इयत्येऽ हरति। अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एवेनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिश्चिमस्मुजत। सोऽबिभेत्य मां धक्षयतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा माहिमानं व्यौहत। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽश्चिराधीयते
महिमानमेवास्य तद्वहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। माहिमानमेवास्य
मन्देधाति। पृशुर्वा एष। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदश्वः। यदश्वस्य पृदेऽश्चिमाद्यात। रुद्राय पशुनपिदध्यात। अपशुर्यजमानः
स्यात। यन्नाक्मयेत। अनवरुद्धा अस्य पृशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत।

यथाऽऽहितस्यामेरज्ञांशा अस्यवर्वेणा आवरुद्धा अस्य प्रश्नो भवन्ति। न
रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हृषीेषि निर्वपति। विशाजं पुव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्रये
पवमानाय। अग्रये पावकाय। अग्रये शुचये। यद्ग्रये पवमानाय निर्वपति।
पुनात्येवेनम्। यद्ग्रये पावकाय। पृत् पुवास्मिन्नन्नाद्य दधाति। यद्ग्रये शुचये।
ब्रह्मवर्चसमवास्मिन्नपरिष्ठादधाति॥४४॥

एनमाहवनीय घटेऽभूतं बर्तयति कुरुत इति ऋषे दधाति यद्ग्रये शुचये एकं च॥

देवासुराः संयता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्ने वामं वसुं सं
चर्दधत। इदम् नो भविष्यति। यदि नो ज्ञेयन्तीति। तदश्रिनोर्ध्मसहमशक्रोत। तत्
त्रेधा विच्यदधात। पशुषु तृतीयम्। अपम् तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तदेवा विजित्य। पुनर्वारुद्धमन्ता। तेऽग्रये पवमानाय पुरोडाशमधाकपालं
निर्वपन्। पृश्वो वा अग्निः पवमानः। यदेव पृश्वासीत्। ततेनावारुद्धत। तेऽग्रये

पावकायै। आपे वा अश्रिः पावकः। यदेवापस्वासीता। तत्तेनावोरुन्नयत॥४६॥
 तैऽश्रये शुचये। आसौ वा आ॑दित्यौ॒श्रिः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीता।
 तत्तेनावोरुन्नयत। ब्रह्मवादिनो॑ वदन्ति। तनुवे॑ वावेता अ॑श्चाधेयस्य। आश्रये॑ वा
 अष्टाकपालोऽश्चाधेयमिति॑। यतं निर्विपैत्। नैतानि॑। यथा॒ऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि॑। ताहगेव तत्। यदेतानि॑ निर्विपैत्। न तम्। यथा॒ङ्गानि॑ स्युः। ना॒ऽऽत्मा।
 ताहगेव तत्। उभयानि॑ सह॒ निरुप्याणि॑। यज्ञस्य॑ सात्भूत्वाय॑। उभयं॑ वा पुतस्य॑ऽन्दियं॑
 वीर्यमाप्यते॥४८॥

यौऽश्रिमाधते। ए॒न्द्राश्रमेकोदशकपालमनु॑ निर्विपैत्। आ॒दित्यं चरुम्। इ॒न्द्राश्री॑ वै
 देवानामयातयामानो॑। ये पुव देवते अयातयामी। ताम्यामेवास्मा॑ इन्द्रियं वीर्यमवं॑
 रुन्धे। आ॒दित्यो भंवति। इ॒यं वा अ॒र्दिति। अ॒स्यामेव प्रति॑ तिष्ठति। धेन्वे॑ वा
 पुत्रदेते॑॥४९॥

यदाज्यम्। अ॒नुङ्गहस्तपङ्गलः। मिथुनमेवं॑ रुन्धे। धृते॑ भंवति।

युज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आरेयाः प्राशनंनि। दिशामेव ज्योतिषि
जुहोति। पुशवो वा एतानि हृवीःसि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्मद्य एतानि हृवीःसि निर्वप्ते। रुद्राये पशुनपि दद्यात्। अपशुर्यजमानः
स्यात्। यत्रानुनिर्वप्ते। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशमु रात्रीब्बनु निर्वप्ते।
संवध्मरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवध्मरेणवास्मै रुद्रः शमित्वा पशुनवं रुद्धे।
यदेकमेकमेतानि हृवीःसि निर्वप्ते॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूर्येत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छेत्। एकं निरुप्या
उत्तरे समस्येत्। तु तीयमेवास्मै लोकमुच्छेपति प्रजननाय। तं प्रजयो पशुभिरनु
प्रजायते। अथो युजस्यवेषाऽभिक्रान्तिः। रथयकं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनव देवरथं
प्रत्यवर्गेहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्याँ(३) मिति। यद्युष्ण
जुहुयात्। अयथापूर्वमाहती जुहुयात्। यन्त जुहुयात्। अग्निः परां भवेत्। तुष्णीमेव

होतव्यम्। यथापूर्वमाहति जुहोति। नाग्निः परमवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥
 अग्निमुखानेवर्तमाणाति। उपबरहणं ददाति। रूपाणामवरुच्छै। अथ ब्रह्मणै।
 इन्द्रियमेवावं रुच्यो धेनुः होत्रौ। आशिषं एवावं रुच्यो अनङ्गाहमध्ययेव। वहिर्वा
 अनङ्गान्। वहिरेष्वर्युः॥५४॥

वहिनैव वहिं यजस्यावं रुच्यो। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुच्छै।
 वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशस्यो
 ददाति। द्वादशं मासाः संवध्मरः। संवध्मर एव प्रति तिष्ठति। काममृद्धं देयम्।
 अपरिमितस्यावरुच्छै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्सवस्मीतज्ञात्वारुच्यते रेतोजिरकमेकमाताने हृषीेष्टे निवृप्तस्त्वयेहति ददात्यज्ञुद्युमेकं च॥[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ।
 वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितृं पच।
 प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहिं विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो ओश्मेवेह। विश्वा आशा दीद्यानो

विभाग्हि। ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्कृस्तद्मौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवता यते शुक्रं शुक्रं वर्चः
शुक्रा तनुः। शुक्रं ज्योतिरजस्म्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽद्ये। अग्निनाऽग्ने
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुव्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराद्ये स्वराद्ये
ते माविशतां ते मां जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। समाद्विभूश्च। ते माविशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते
अग्ने शिवे तनुवौ। विमुक्षं परिमुक्षं। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्ने
शिवे तनुवौ। प्रम्बी च प्रमूतिश्च। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवौ। तामिस्त्वाऽऽद्ये। यास्ते अग्ने धोरास्तनुवौ। तामिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वता तनुवौलो च॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्।
एर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दंधाति। वातः प्राण इत्येवाहार्यपचनम्।

अ॒क्षेषुरित्योहवनीयम्। तेनैवेनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजंमानम्।
रथन्तरम् भिगायते गाह॒पत्य आधीयमाने। रथन्तरे वा अ॒यं लोकः॥५९॥

अ॒स्मिन्नेवै लोके प्रतिष्ठितमा धते। वामदेव्यम् भिगायत उद्धियमाने। अन्तरिक्षं
वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैन् प्रतिष्ठितमाधते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्।
शान्तमेवै पश्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बाहते वा
अस्मै लोकः। अमुष्मिन्नेवै लोके प्रतिष्ठितमाधते। प्रजापतिरश्चिमसुजता॥६०॥

मोऽश्वोऽवारो भूत्वा पर्णेत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य
वारवन्तीयत्वम्। श्येतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्रौतस्य श्येतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि
गायते। वारयित्वैवै प्रतिष्ठितमा धते। श्येतेन श्येती कुरुते। युर्मः शिर इति
गाह॒पत्यमादधाति। सशोर्पाणमेवैनमा धते॥६१॥

उपैन्मुत्तरो यजो नंमति। रुद्रो वा एषः। यदिग्मः। स ओधीयमान ईश्वरो
यजमानस्य पृश्न हिंसितोः। सम्प्रियः पृश्चभिर्बदित्याह। पृश्चभिर्वैनः सम्प्रियं

करोति। पुश्यनामहिं साये। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्योह। आमेवैतामा
शास्तो। वातः प्राण इत्येवाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवेनमा धंते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै
स्वदयति। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्योह। विभक्तिरेवेनयोः सा। अथो
नानाविषयविवेनो कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्योह। आमेवैतामा
शास्तो। अर्कशक्तिरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्त्रम्॥६३॥

अन्नमेवावं रुच्ये। तेन मे दीदिहीत्योह। समिन्य एवेनम्। आनशे व्यानश इति
त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एव्यवेनं लोकेषु प्रतीष्ठितमा धंते। ततथा न
कार्यम्। वीज्ञितमप्रतीष्ठितमा देखीता। उद्भत्येवाधायाभिमत्रियः। अर्बाङ्गितमेवेन
प्रतीष्ठितमाधंते। विराद्वं स्वराद्वं यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदधि
इत्योह। एता वा अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिरेवेन ए समर्थयति। यास्ते अग्ने
घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रह्माद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवेन परमावयति॥६४॥

लोकोऽसुजतैन्माथतेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्त्रमेन प्रतीष्ठितमाथते पञ्चं च॥ [८]

शमीग्भादिग्निं मंथति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनुः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्योऽप्यो देवेयो ब्रह्मोदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमद्वः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्। तस्यै धाता चौर्यमा चौजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमद्वः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्। तस्यै मित्रश्व वरुणश्वाजायेताम्। सा तुतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमद्वः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्। तस्या अशश्व भर्गश्वाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमद्वः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्। तस्या इन्द्रश्व विवेष्वा श्वाजायेताम्। ब्रह्मोदनं पचति। रेते एव तद्वधाति। प्राश्नाति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन सुमिथोऽन्यज्या देखाति। उच्छेषणद्वा आदीति रेतोऽधत्॥६७॥

उच्छेषणदेव तद्रेतो धते। अस्थि वा उत्तत्। यस्मिधः। उत्तद्रेतः। यदाज्यम्।

यदाज्येन समिधोऽन्यज्यादधार्ति। अस्येव तद्रेतंसि दधाति। तिस्र आदधाति
मिथुनत्वाय। इयतीर्खवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन समिताः॥६८॥

इयतीर्खवन्ति। यज्ञपुरुषा समिताः। इयतीर्खवन्ति। एतावद्वे पुरुष
वीर्यम्। वीर्यसमिताः। आद्र्वा भवन्ति। आद्र्वमिव हि रेतः सिद्ध्यते।
चित्रियस्याक्षत्यस्यादधाति। चित्रमेव भवति। धूतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्ने प्रियं धाम। यदधृतम्। प्रियेणवै धामा समर्थति। अथो
तेजसा। गायत्रीमिश्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रष्ठन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुप्मी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्ष्ठन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तस्मै
संवर्थमरं गोपायेत्। संवर्थमरः हि रेतो हितं वर्थते। यद्येन संवर्थमरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेते एव तद्वितं वर्थमानमेति। न माऽसमश्वीयात्। न

लियुमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा ऽसमंश्वीयात्। यथिङ्गयुपेयात्। निर्बीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेता श्वोऽध्यास्यमांनो ब्रह्मोदनं पचति आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्णे लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्तो एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्निणाः। तैरेव मन्त्रं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्तो ब्रह्मवादिनो वदन्ति। का॑ सः। आश्रिः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पृश्नप्रोजनयतीति। शल्कैस्ताऽरात्रेमग्निमेष्यता। तस्मिन्नुपव्युपमरणी निष्ठेपेत्। यथै॒प्यभाय॑ वाशिता न्यौविच्छायति। ताद्वगेव तत्। अपोदृश्य भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्तातिः। तं माथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवध्मरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहः। यः सुमिथोऽनोधायाग्निमाधृत इति। ताः संवध्मरे पुरस्तादाद्ध्यात्। संवध्मरादेवैनमवरुद्ध्याधतो यदि॑ संवध्मरेऽनाद्ध्यात्।

द्वादश्या^८ पुरस्तादादेष्यात्। संवध्मरप्रतिमा वै द्वादशं रात्रयः। संवध्मरमेवास्याहिता भवन्ति। यदिं द्वादश्या^९ नादेष्यात्। च्युहे पुरस्तादादेष्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

हितीयमपचत्तुर्थमपचत्तदिति रेतोऽथ अस्मिता षूतबतीभिगदथाति गज्ञयः स्वस्य छन्देषः प्रत्ययन्मत्वायेयाद्रच्छति मन्थाति रात्रयश्चत्वारि च॥

प्रजापतिः प्रजा असुजता स रिंरिचानोऽमन्यता स तपोऽतप्यता स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदेवर्थता तदस्माद्यमहसोर्वमंसुज्यता सा विशाङ्गभवत्। तां देवासुरा व्यगृह्णता सोऽब्रवीत्यजापतिः। मम् वा एषा॥ ७५॥

दोहो एव युष्माकमिति। सा ततः प्राव्युदक्रामत्। तल्पजापति: पर्यगृह्णात्। अर्थर्व पितुं में गोपायेति। सा हितीयमुदक्रामत्। तल्पजापति: पर्यगृह्णात्। नर्यं प्रजां में गोपायेति। सा वृतीयमुदक्रामत्। तल्पजापति: पर्यगृह्णात्। शङ्खस्य पृश्नमें गोपायेति॥ ७६॥

सा चेतुर्थमुदकामत्। तल्पजापति: पर्यग्न्हात्। सप्रथं सभां मैं गोपयेति। सा पंश्चममुदकामत्। तल्पजापति: पर्यग्न्हात्। अहे बृशिय मत्रं मैं गोपयेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यकमत्। तान्प्रजापति: पर्यग्न्हात्। अथो पुङ्किमेव। पुङ्किर्वा एष ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मितो। यद्ग्रीराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्र्य आधीयन्ते। पाङ्कं वा इदं सर्वम्। पाङ्केनैव पाङ्कं स्पृणोति। अथर्व पितुं मैं गोपयेत्याह। अन्नमेवतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां मैं गोपयेत्याह। प्रजामेवतेन स्पृणोति। शङ्खं स्वं पृश्नन्मैं गोपयेत्याह॥७८॥

पृश्नन्वैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मैं गोपयेत्याह। सभामेवतेन्द्रियं स्पृणोति। अहे बृशिय मत्रं मैं गोपयेत्याह। मत्रमेवतेन श्रियं स्पृणोति। यदेवाहार्यपचेन्नवाहार्यं पर्वति। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। यद्ग्रहपत्य आज्यंमाधिश्रयंन्ति सम्पत्तीर्यजयन्ति। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। यदोहवनीय-

जुहूति॥७९॥

तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। यथ्माया^० विजयन्ते। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः।
 यदावस्थेऽन्ने हरन्ति। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। तथोऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा
 आधीयन्ते। प्रवस्थमेष्यनेवमुपीतिष्ठेतकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय
 गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनर्यागत्योपीतिष्ठते। सा भागेयमेवेषं तत्। सा तत्
 ऊर्ध्वर्गेहत्। सा गोहिण्यमवत्। तद्वौहिण्ये गोहिणिल्वम्। गोहिण्यामनिमादधीता।
 स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधंते। कृध्रोत्येनेन॥८०॥

एषा पृथमें गोपायेति प्रविष्टा पृथमें गोपायेत्यहु जहूति तिष्ठते सुस च॥

ब्रह्म सन्धते कृतिकामद्वन्ति द्वादशमुं प्रजापतिर्यचो देवासुग्रासद्विश्निर्नोद्धर्मः शिरे इमे वै शंगीगर्भात्प्रजापतिः स
 मिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशो॥१०॥

ब्रह्म सन्धतं तो द्विव्यावथो शून्त्वाय प्राच्येषु यदुपर्युपरि यथ्मृद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशास्तिः॥८०॥
 ब्रह्म सन्धतमप्रोत्येनेन॥

[१०]

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्भव्यमानमस्या अमेघ्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्वतस्तः। शं नो माता पूर्थिवी तोकभाता। शं नो देवीभिष्ठेयो। आपो भवन्तु
पीतयो। शं योरभि स्त्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पूर्थिव्यां परिस्त्रासा। स्योनमा
विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यद्ददः पूर्थिव्याः। सञ्जग्ने गोदसी सम्बुद्धवतुः। ऊपा कृष्णमवतु
कृष्णमूष्णाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वणो यत्पूर्थिवीमचरः।
गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते चक्रमिह सुभरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सवीराः। ऊर्ज पूर्थिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

वर्गीभिरुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्वर्बाहिरा भवामः। प्रजापतिसूष्ठानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपहत्ये मुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिष्टमज्ज प्रजाम्यः। सूदं गुहेभ्यो

रस्माभरामि। यस्य रूपं बिश्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिस्य मच्यै
तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बङ्कारमस्यां वियेम॥३॥

यत्पर्यपश्यथ्मारिस्य मच्यै। उर्बीमपश्यज्ञगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्वि
जातम्। पर्ण पृथिव्याः प्रथनः हरामि। याभिरदः हज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्बीमिमां
विश्वजनस्य भूर्मीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रः हिरण्यम्।
अङ्गः सम्भूतममृतं प्रजासु। तथम्भरनुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रथच्छुं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदेश्वत्थेऽतिष्ठः। संवथ्मरं
देवेष्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाराः। ऊर्जः
पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवलशो विर्गेह। त्वया त्वयमिष्पमूर्जं मदन्तः।
रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया हियमाणस्य यत्तै॥५॥

पर्णमपत्तुतीयस्यै दिवोऽधि। सौऽयं पर्णः सोमपर्णाद्वि जातः। ततो हरामि
सोमपीथस्यावरक्ष्यै। देवानां ब्रह्मादं वदता यत्। उपाश्वणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।

ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तथम्भरु स्तदवरुन्धीय साक्षात्। यथा ते
मृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीः शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते मृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा ओच्छ्रज्ञातवेदः। तथा
भासा समितः। उक्तं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छ्रन्द्जातवेदः।
मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। पुतते तदश्नेः सम्भरामि। सात्मा अये सहदयो भवेह।
चित्रियादश्वथासम्भृता बृहत्यै॥७॥

शरीरमभि सङ्स्कृताः स्था प्रजापतिना यज्ञमुखेन समिताः। तिक्ष्णिवद्विर्मिथुना
प्रजात्यै। अश्वथाष्ठव्यवाहाष्ठि जाताम्। अग्रस्तन् यज्ञियाः सम्भरामि।
शान्तयोनिः शमीगर्भम्। अग्रये प्रजनयितवै। यो अश्वथः शमीगर्भः। आरुगेह
त्वे सच्चा। तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सुह। यं त्वा समभरआतवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स
मम्भृतः सीद शिवः प्रजाम्यः। उक्तं नो लोकमनुनेति विद्वान्। प्रवेधसे कवये

मेष्योऽया वचो वृत्तारुं वृषभाय वृष्णौ यतो भूयमर्यं तत्रो अस्तु। अवे देवान् यंजे हेङ्गान्। समिधाऽग्निं दुक्षस्यत॥१॥

युतेबोध्यतातिशम्। आऽस्मिन् हृव्या जुहोतन। उपं त्वाऽग्ने हृविष्मतीः।
युताचीर्णत् हर्यत। जुषस्वं समिधे मम। तं त्वा समिद्विरज्ञिः। युतेन वर्धयामसि।
बृहस्ख्लोचा यविष्मा समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तभिरज्यते विश्वारः॥१०॥
शोचिष्केशो युतनिर्णिक्यावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। युतप्रतीको
युतयोनिरेधिः। युतैः समिद्धो युतमस्यानम्। युतप्रपस्त्वा सरितो वहन्ति। युतं
पिबन्न्युयजा यक्षे देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। युतप्रतीको युतयोनिरेधि।
युतं पीत्वा मधु चारु गव्यम् प्रितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामंगे समिधानं यंविष्ठ। देवा दृतं चंकिरे हृव्यवाहम्। उष्णज्यंसं
यृतयोनिमाहृतम्। त्वेषं चक्षुर्दीधिरे चोदयन्वति। त्वामंगे प्रादिव आहृतं युतेन
सुमायवः सुप्रसिधा समीधिरे। स वावृथान् ओषधीभिरक्षितः। उक ज्रायाऽसि

पार्थिवा वित्तेष्ठसे। धूतप्रतीकं व कृतस्य धृष्णपदम्। अश्चि मित्रं न सौमिधन
क्रहं अतो॥ १२॥

इन्द्र्यानो अको विदथेषु दीर्घत्। शुक्रवर्णमुद्भु नो यस्ते धियम्। प्रजा अश्चि
संवासय। आशाश्च पृश्नभिः सुह। ग्राहाण्यस्मा आधैहि। यान्यासन्ध्यवितुः सुवे।
मही विश्पली सदने क्रहतस्य। अर्वाची एतं धरणे रथीणाम्। अन्तर्वली जन्य
जातवेदसम्। अच्चरणा जनयथः पुरोगाम्॥ १३॥

आरोहत दशतः शक्तरीमर्मा। क्रतोनाश्च आयुषा वर्चसा सह। उजोगजीवन्त
उत्तरामुतराः समाम्। दशमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यज्ञै। क्रतियवती स्थो
अश्चिरेतस्मौ। गर्भ दधाथां ते बामहं दंदे। तथसत्यं यद्वीरं बिन्मुथः। वीरं जनयिष्यथः।
ते मत्स्रातः प्रजनिष्यथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥ १४॥

प्रजयो पृश्नभिर्लक्षवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनुत्ताथ्यत्यमुपैमि। मानुषाहृत्यमुपैमि।
तैर्वी वाचं यच्छामि। शत्कैर्प्रिमेन्ध्यनः। उभौ लोकौ संनेमुहम्। उभयोल्कयोर्

ऋग्या। अति मृत्युं तेराम्यहम्। जातेदो भुवनस्य रेतः। इह सिंश तपस्मो
यज्ञानिष्ठतौ॥१५॥

अग्निमथ्यादधिै हृव्यवाहम्। शमीगभाजनयन् यो मयोभूः। अयं ते
योनिरऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानत्रै आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। अपेत् बीत् वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुरुणा ये च नूतनाः। अदोदिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रीत्वम् पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्रेमस्मास्यग्रे पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मर्यि ते कामधरणं
भूयात्। संवेदं सृजामि हृदयानि। संस्कृष्टं मनो अस्तु वः। संस्कृष्टः प्राणो अस्तु
वः। सं या वेद प्रिया स्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वौ अस्तु सम्प्रियः।
सम्प्रियास्तनुवे मम्॥१७॥

कल्पेता द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप्य ओषधीः। कल्पन्तामग्र्यः पृथक्। मम
ज्येष्ठाय भवताः। चेऽग्र्यः समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृत्

अभि कल्पं मानाः। इन्द्रं मिव देवा अभि सं विशत्। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै
मोहिन्मा॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादेहे। अजीजनन्मृतं मर्त्यासः। अस्मेमाणं तरणिं
वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अशुवः समीचीः। पुमांसं जातमभि सर्वमन्ताम्।
प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिन्मि। पृष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घियुत्वाय शतशारदाय।
शतश शरद्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वे पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्त्व
योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हुव्यान्यग्रे। पुत्रः पित्रे लोककृओतवेदः। प्राणे
त्वाऽमृतमादधामि। अन्नाद्मन्नाद्याय। गोसारं गुल्यै। सुगाऽहृपत्यो विद्वन्नरातीः।
उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्रे सपलां अप बाध्मानः। रायस्पोषमिष्मर्जमस्मासु धेहि। इमा उ
मामुपतिष्ठत् रायः। आभिः प्रजाभिर्ह संवंसेय। इहो इडो तिष्ठतु विश्वरूपी।

मध्ये वस्मौर्दीदिहि जातवेदः। ओजंसे बलोय त्वोद्धन्छे। वृष्णे शुष्मायायै वर्चेसो
सप्तलतूरसि वृत्तृः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥ २१॥

यस्ते आत्मा पशुषु प्राविष्टः। पुष्टिर्था ते मनुष्येषु प्रथो तया नो अशे
जुषमाण् एहिं। दिवः पूर्थिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातोत्पश्यो अच्योषधीम्यः। यत्र
यत्र जातवेदः सम्बूध्य। ततो नो अशे जुषमाण् एहिं। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
विद्वान्। अग्रेशं पुरो अग्निर्भिर्ह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाविः॥ २२॥

ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्रिरुपसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो
जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आतताना विक्रमस्व
महाऽ अस्मि। वेदिष्मानुषेयः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः
पृथिव्याः। संविदाने गोदसी सं बभुवतुः॥ २३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भुः प्रजाग्र्यस्तनुवै स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत
आ देखामि। अन्नादमुत्ताद्याया। गोत्सारं गुस्तैः। यते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनुः।

शुक्रं ज्योतिरजंस्मा॑ तेन॑ मे दीक्षिः तेन॑ त्वाऽऽदेहे॑ अग्निना॒ इत्ये॑ ब्रह्मणा॑ आनशे॑
व्योनशे॑ सर्वमायुव्यानशे॑॥२४॥

नर्य॑ प्रजां॑ मे॑ गोपाया॑ अमृतल्वाय॑ जीवसौ॑ जातां॑ जनिष्यमाणां॑ च। अमृते॑
सत्ये॑ प्रतीचिताम्। अर्थर्व॑ पितुं॑ मे॑ गोपाया॑ रसमन्त्रिमहायुषे॑। अद्व्यायोऽशीततनो॑।
आविषन्नः॑ पितुं॑ कृणु॑। शङ्खस्य॑ पशुमे॑ गोपाया॑ द्विपादे॑ ये॑ चतुष्पदः॑॥२५॥

अष्टाश॑ शफाक्ष य॑ इहास्मै॑ ये॑ चैकशफा॑ आशुगाः। सप्रथ॑ समां॑ मे॑ गोपाया॑ ये॑ च
सम्याः॑ समासदः। तानिन्द्रियावतेः॑ कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे॑ बुधिय॑ मन्त्र॑
मे॑ गोपाया॑ यमृष्यन्नेविदा॑ विदुः। ऋच्य॑ सामानि॑ यजूः॑ षि। सा हि॑ श्रीरमृता॑
सताम्॥२६॥

चतुः॑ शिखण्डा॑ युवतिः॑ सुपेशाः॑। धृतप्रीका॑ भुवनस्य॑ मध्यै॑ मर्मज्यमाना॑
महते॑ सौभंगाया॑। मह्य॑ धुद्व॑ यजंमानाय॑ कामान्। इहैव॑ सन्तते॑ सतो॑ वो॑
अग्रयः। प्राणे॑ वाचा॑ मनसा॑ बिन्मि॑ तिरो॑ मा॑ सन्तमायुर्मा॑ प्रहासीता॑।

ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पश्चाद्ग्नीन्यक्रामत्। विरादथ्मुष्टा प्रजापतेः।
कुर्व्वाऽऽर्जोहद्रोहिणी। योनिर्घ्नेः प्रतीष्ठितिः॥ २७॥

विश्वान् तु न् पुरुषीकीर्त्तेम् निधय् यतेऽप्रत्याहय वह्निलोऽब्रह्मणा दुवस्थत् विश्वारं इमामृजते पुरुणां प्रजानिष्यथो जनिष्यते इस्मै
ममं महिमा वर्चसे दधंस्मृव्वर्णो भौहि सम्बूखतुरायुव्यानशे चास्त्रपदः सूतां प्रजापतेऽस्ते चै॥ [३]

नैवेतान्यहानि भवन्ति। नव् वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहा "न्युपयन्ति। नवस्वेव
तथमुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्ठेमाः परः सामानः कार्या
इत्याहुः। अग्निष्ठेमसौम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्ठेमस्य स्तोत्राणि।
द्वादश मासाः संवर्घ्मः। ततत्र सूक्ष्यम्। उक्ष्या एव संसदशाः परः सामानः
कार्याः॥ २८॥

पुशवो वा उक्ष्यानि। पश्चनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितांवग्निष्ठेमौ। उक्ष्या:
सम्पदशाः परः सामानः। ते सङ्कुता विश्वजंमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्यते।
एकया गौरतीरिक्तः। एकयाऽऽयुरुनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्जिर्वराद्॥ २९॥

मुवर्गमेव तेन लोकमभि जंयन्ति। यत्परं राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहंकार्यम्।
बृहद्बृतीयैः वैरूपं तृतीयैः वैशाजं चतुर्थे। शाकरं पञ्चमो। ऐवतः पृष्ठे। तद्द्वृष्टेष्यो
नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैलोकान्धन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा
गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजंमान् अवरुप्ते। बृहत्पृष्ठं
भेवति। बृहद्व सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयाङ्गिः शि नाम् साम्।
माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयाङ्गिः शद्वै देवताः। देवता एवावरुप्ते। ये वा इतः परांश्च
मंवध्मरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समाश्वते। अथ चेऽमुतोऽविश्वमुपयन्ति।
ते हैनः स्वस्ति समाश्वते। एतद्वा अमुतोऽविश्वमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु
वाव प्रजापतिः। स उवेवन्द्रः। तद्व देवेष्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विग्रहन्ते पर्वमाने भवतीन् एकं च॥

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विष्णुवान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालोच्चे
पक्षस्मी। एव ए सवध्सरस्य पक्षस्मी। यदेतेन गृह्णेत्वा। विष्णुची सवध्सरस्य पक्षस्मी
व्यवस्थेयाताम्। आतिमाल्ड्युः। यदेते गृह्णते। यथा शालोच्चे पक्षस्मी मध्यमं
व शामभि समायच्छ्रिति॥ ३३॥

एव ए सवध्सरस्य पक्षस्मी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति। नातिमाल्ड्यन्ति।
एकविंशमहर्वति। शुक्राग्रा ग्रहां गृह्णन्ते। प्रत्युत्तेष्ये सयत्वायां सौर्यं एतदहः
पृथगलभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्णते। अहरेव रूपेण समर्थयन्ति। अथो अहं
एवेष बलिर्हियते। सतेतदहरतिग्राह्यो गृह्णन्ते॥ ३४॥

सत वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः प्रजानाम्। शीर्षन्त्रेव प्रजाना
प्राणान्दधाति। तस्माऽस्त शीर्षन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्रः हृत्वा। अभुरान्पराभाव्या। स
इमाल्कोकानभ्यं जयत। तस्यासौ लोकोऽनिभिजित आसीत। त विश्वकर्मा भूत्वा-
ज्यजयत। यद्वै धक्मर्णो गृह्णते॥ ३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजिते। प्रवा एतेऽस्मालोकाच्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्णते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्यौन्यो गृह्णते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वन्ति यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपराधीञ्चमवश्मरस्यान्योन्यो गृह्णते। तावूभ्यो महाब्रते गृह्णते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोलोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अकर्ममुक्थं भवति। अनाद्यस्यावरुद्धौ॥ ३६॥

समायच्छत्यतिशास्त्रां गृह्णन्ते गृह्णते संवश्मरस्यान्यो गृह्णते पश्च च॥

[३]

एकविश्श एष भवति। एतेन वै देवा एकविश्शेन। आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमाशेहयन्। स वा एष इत एकविश्शः। तस्य दशावस्तादहानि। दशपूरम्पता। स वा एष विशाङ्गुभयतः प्रतिष्ठितः। विशाङ्गि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमो लोको यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥ ३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभुः। तं छन्दोभिरहङ्कृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचो-

जवपादादंबिभयुः। तं पश्चर्मी गृश्मभिरुद्वयन्। तस्मादेकविशेषहृष्णश्च
दिवाकीत्यानि क्रियन्ते। रुशमयो वै दिवाकीत्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीपूतृरयोः
पवंमानयोः॥३८॥

महादिवाकीत्यः होतुः पृष्ठम्। विकर्ण ब्रह्मसामम्। भासौ इग्निष्ठोमः। अथैतानि
पराणि। पैर्वै देवा आदित्यः सुवर्ग लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्परणां
परत्वम्। पारथ्यन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्मैर्वै देवा
आदित्यः सुवर्ग लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तथस्पराणः स्परत्वम्।
स्पारथ्यन्त्येनः स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवंमानयोः स्पराणि पञ्च च॥

[४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाः संवध्म्सेन्नासेऽथ। एकादशश्याप्यते
वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्ये
एन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानो। ये एव देवते अयोतयाग्नी।
ते एवालभन्ते॥४०॥

वै श्वदेवमालभन्ते। द्वेवता उवाकरन्थते। द्यावापुथिव्या^१ धेनुमालभन्ते।
द्यावापुथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वृथमालभन्ते। वायुरेवैव्यो यथा-
इयतनाहृवता अव रुच्यो। आदित्यामविं वृशामालभन्ते। इयं वा अदितिः।
आस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥ ४१॥

मित्रेणैव यजस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दृरिष्टम्। प्राजापत्यं तु परं महाव्रत
आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्णते। अहरेव रूपेण समर्थयन्ति। अथो अहं
एवैष बलिश्छियते। आग्नेयमा लेभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा पुते पूर्वमासैरव-
रुन्धतो। यदेते गृव्याः पुशवं आलभन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥ ४२॥

यदतीरितामेकादृशनीमालभेन्। अप्रियं आतृव्यम्यतिरिच्येत। यहौ द्वौ पशु-
समस्येयुः। कर्नीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पुशवं आलभन्ते। नाप्रियं
आतृव्यम्यतिरिच्येत। न कर्नीय आयुः कुर्वते॥ ४३॥

ते पुवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धे सुत च॥

प्रजापतिः प्रजाः सूर्षा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाः रसं तेजः सम्मृत्यै
तेनैनमभिषज्यन्। मुहाननवृत्तीति। तन्महाप्रतस्य महाप्रतल्बम्। महद्वृतमिति।
तन्महाप्रतस्य महाप्रतल्बम्। महतो प्रतमिति। तन्महाप्रतस्य महाप्रतल्बम्।
पश्चविशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्थमासः संवध्मरः। यद्वा एतस्मिन्न्यसंवध्म्यरेऽधि प्राजोयत। तदन्नं
पश्चविश्शामनवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यनेमशितं चिनोति। अथो मध्यत
एव प्रजानामगुर्धीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायेव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रैषाविहितः हि शिरः। लोमं छ्वीरस्थिं। पराचा स्तुवन्ति। तस्मात्त्रस्मद्गेव।
न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पश्चदशोऽन्यः पक्षो भवति।
सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमिपूर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वर्णयः
क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भेदति। तस्मांमध्यतः पुशवो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्।
द्विपदांसु स्तुवन्ति प्रतीष्ठित्यै। सर्वेण सुह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी।
सुहोत्पत्तंति। एकेकामुच्छंषन्ति। आत्मन् ह्यज्ञानि बुद्धानि। न वा एतेन सर्वः
पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तात्येव तेन प्रत्युष्यन्ते।
ओदूम्बृस्तत्पौ भवति। ऊर्जा अनेमुद्मरः। ऊर्जा एवानाथस्यावरुद्धौ। यस्य
तत्पसद्यमनभिजितुः स्यात्। स देवानां साम्यक्षो। तत्पसद्यमभिजेयानीति
तत्पसारह्योद्गायेत्। तत्पसद्यमेवाभिजेयति॥४८॥

यस्य तत्पसद्यमभिजितुः स्यात्। स देवानां साम्यक्षो। तत्पसद्यं मा
पराजेषीति। तत्पसारह्योद्गायेत्। न तत्पसद्यं पराजयते। पुरुद्धौ शस्ति। महो
वै पुरुद्धौ। महसु एवानाथस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयता आसन्। त ओदित्ये
व्यायच्छन्ता। तं देवाः समंजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शुद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेतो दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः
शुद्रः। इमेऽराघुरिमे सुभूतमकन्त्रित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्भासीकारिणं
इमे दुर्भूतमकन्त्रित्यन्यतरः। यदेवेषां सुकृतं या गच्छः। तदन्यतरोऽभि
श्रीणाति। यदेवेषां दुष्कृतं या गच्छः। तदन्यतरोऽप्यहन्ति। ब्राह्मणः सं जयति।
अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति कियते पुरुषो जयत्यजयञ्यत्येकं च॥

उद्भूत्यमानं नवैतानि मन्त्रिते कविः श एषोऽप्रतिष्ठा प्रजापतिर्वतः पदः॥६॥

उद्भूत्यमानः शोचिष्केशोऽप्यस्मृतो नविग्राहा वैश्वदेवमालंभन्ते पश्चाशता॥५०॥

उद्भूत्यमानः संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुरः संयंता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्ते। अश्रीषोमयोस्तोजस्वनीस्तनुः
सञ्चिदपता। इदमुँ नो भविष्यति। यदि नो जेष्ठनीति। तेनाश्रीषोमावया क्रामताम्।
ते देवा विजित्वा अश्रीषोमावन्वैच्छन्। तैऽश्रीमन्विन्दवृत्पृथ्मनेत्रम्। तस्य
विभक्तिभिस्तेजस्वनीस्तनुरवाक्यता॥१॥

ते सोममन्विन्दन्। तमप्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनुर्वर्गज्ञता। ते ग्रहो अभवन्।
तद्वहाणां ग्रहल्लभम्। यस्यैवं विद्वषो ग्रहो गृह्यन्ते। तस्य ल्वेव गृहीताः। नानौऽज्ञेयं
पुनराधेये कुर्यात्। यदनोऽग्रेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्युद्धमेव तत्॥२॥

अनाश्रेयं वा उत्तलिक्यते। यथामिधस्तनुनपातमिडे बर्हिर्यजति।
उभावाश्रेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाऽज्यभागौ भवत इत्याहुः। यद्भावाश्रेयावन्वश्चार्ता
अग्रये पर्वमानायोतरः स्यात्। यत्पर्वमानाय। तेनाऽज्यभागः। तेन सौम्यः।

बुधं वत्याग्नेयस्याऽज्ज्येभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुसं बोधयति। तद्दग्नेव तत्। अग्निन्यक्तः पलीसंयाजानामृचं स्युः।
तेनाग्नेये सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनोऽदेवतामुपैत्याहुः। सैनमीशरा प्रदह
इति। नेति श्रव्यात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः समृतसम्भार
इत्याहुः॥४॥

न समृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। समृत्यां एव
सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराग्नेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एव्य इव वा
एषः। यत्पुनराग्नेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादग्नेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुश्मृजति। यथा नष्टं वित्वा प्राहायमिति।
तादग्नेव तत्। एकधा तेजस्विनोऽदेवतामुपैत्याहुः। सैनमीशरा प्रदह इति। ततथा
नोपैति। प्रयाजानुयाजेष्वेव विभक्तिः कुर्यात्। यथा पूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं
पलीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजनेनवत्समुपैतीति। तदाहुः। व्युद्धं वा पुतत्। अनाश्रेयं वा पुतलिकेयत् इति। नेति ब्रूयात्। अश्रिं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अश्रिमुत्तमं पलोमसंयाजानाम्। तेनाश्रेयम्। तेन समुद्देष्य कियत् इति॥७॥

अङ्गस्थैतव तद्वावै समृद्धसम्भार इत्यहुरिच्छति पलोमसंयाजा नवं च॥

देवा वै प्रथादश्शं युज्ञानाहरन्ता योऽग्निश्चोमम्। य उक्ष्यम्। योऽग्निशत्रम्। ते महेव सर्वे बाजपेयमपश्यन्। ते अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्ता। अहमनेन्यज्ञा इति। तेज्जुवन्। आजिमस्य धोवामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुद्धर्जयत्। तेनायजता। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रेऽब्रवीत्। मामनेन्याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्निः देवतानां पर्यैता। अगच्छुर्ख्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्याया॥९॥

य एवं विद्वान् बाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रः समानानां पर्यैता। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्याया। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव गाजन्यस्य च यज्ञः।

तं वा एुतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एुषः। वाजः ह्येतेन देवा गेष्मन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥ १०॥

वाज्यवैन पीत्वा भवति। आजस्य वाजी जायते। अत्र वै वाजपेयः। य एुवं वेद। अत्यन्तम्। आजस्यानादे जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एुवं वेद। अति ब्रह्मणाऽन्तम्। आजस्य ब्रह्मा जायते॥ ११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसुवः। य एुवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। एनं वाचा गच्छति। अपिकर्ता वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेयो यज्ञान्वादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्। तं देवा ओशुवन्। एुष वाव युजः। यद्वाजपेयः॥ १२॥

अप्येव नोऽत्रास्तिवति। तेष्यं एुता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एुता उज्जितयो व्याख्यायन्तो। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्नागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्तस्य च शमलमपाद्धन्। यद्वाह्यणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशङ्क्यभवत्। यदन्तस्य। सा मुरा॥ १३॥

तस्माद्वायतश्च मृतस्य च न प्रीतिगृह्णम्। यत्प्रीतिगृह्णीयात्। शर्मलं प्रतिगृह्णीयात्।
सर्वा वा पुतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पूथिव्यां याऽग्ने या
रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या बायो या वामदेव्यो। या द्विवि याऽडिले या बृहती।
याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा ह्यस्य
वाचोऽवरुद्धाः॥ १४॥

थामोति ज्येष्ठाय चेद् ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुगदजित्विजीन् एकं च॥

[२]

देवा वै यद्व्यप्रीतिर्थजस्य नावारुद्धता। तदतिग्राह्यैरतिग्राह्यावारुद्धता।
तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्यै गृह्णन्तौ। यदेवाव्यप्रीतिर्थजस्य नावं
रुद्ध्यो। तदेव तैरतिग्राह्यावं रुद्ध्ये। पञ्चं गृह्णन्ते पाङ्गो यज्ञः। यावानेव यज्ञः।
तमात्माऽवं रुद्ध्यो॥ १५॥

सर्वे एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा
गृह्णन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्मै। एकंयच्च गृह्णाति। एकधैव यजमाने

वीर्यं दधाति। सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्त्रम्।
यथ्सोमः॥१६॥

पृतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा॥ परमेषेवास्मा॑ अन्नाद्यनावरमन्नाद्यमव॑ रुद्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा पृततेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण पूर्व तेजेसा॒ तेजो॑
यज्ञमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा पृतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्य॑ व शमलेन॑ शमलं यज्ञमानादपहन्ति। सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च
गृह्णाति। पुमान्॑ वै सोमः। ऋषि॑ सुरा॥ तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यजे॑
करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायां॑ सुराग्रहैः।
तस्माद्वाजपेयथाज्यमुज्जिलोके लियः सम्बवति। वाजपेयामिजितः॑ हृस्या॥१८॥

पूर्वे॑ सोमग्रहा गृह्णन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पूरोऽक्षः॑ सोमग्रहान्सादयति।
पश्चादक्षः॑ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यज्ञमानः। यथ्सोमः। अन्नः॑
सुरा॥१९॥ सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च व्यतिषेजति। अन्नाद्यैनवैतं व्यतिषेजति॥१९॥

सुम्पूर्चः स्थं सं मां भद्रेण पूङ्केत्योह। अन्तं वै भद्रम्। अनाद्येनैवेन सः सुंजति।
 अन्तस्य वा एतच्छमलम्। यथ्मुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा
 एनमेतच्छमलेन व्यतिष्पजति। यथ्मोमग्रहाश्च मुराग्रहाश्च व्यतिष्पजति। विपूर्चः
 स्थं वि मां पाप्मना पूङ्केत्योह। पाप्मनैवेन शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेयथाजी पृतो मेघो दक्षिण्यः। प्राङ्गद्वाति सोमग्रहः। अमुमेव
 तैलोकमभिजयति। प्रत्यङ्गस्मुराग्रहः। इममेव तैलोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति
 सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसूक्ष्मः मुराग्रहान् हरन्ति। अनुतेन व
 विशः सम्मूजति। हिरण्यपात्रं मधोः पृष्ठं दंदाति। मध्यव्योम्सानीति। एकधा
 ब्रह्मण उपं हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्माऽब्रह्म रुद्धे सोऽमः शमलं यथ्मुरा ह्लास्येन व्यतिष्पजति व्यावर्तयति मृजति चृत्वार्हं च॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति नाश्चिन्द्रोमो नोक्ष्यः। न वौडशी नातिरात्रः। अथ
 कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुद्ध्यन्त इति। पुशुभिरिति ब्रूयात्। आग्रेयं

पृशुमालभूतो अग्निश्चेममेव तेनावं रुद्धे एन्द्राग्नेनोक्ष्यम्। एन्द्रेण पोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। उतावन्तो वै यजकृतवै। तान्पशुभिर्वावं रुद्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्प्रिष्ठोमेन। प्राणपानावुक्ष्येन। वीर्यः पोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमुभिजयत्प्रिष्ठोमेन। अन्तरिक्षमुक्ष्येन॥२३॥

मुवर्गं लोकं पोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानोनेव पथ आगेहत्यतिरात्रेण। नाकं गेहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं एवाऽल्पन्धत्त आग्नेयेन पृशुना। ओजो बलमेद्वाग्नेन। इन्द्रियमेद्वेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सुसदश प्राजापत्यान्पशुनालभूतो। सुसदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेषास्तैः। श्यामा एकरूपा भवन्ति। उवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यन्निकृतानुञ्ज्येजति। मरुतो यजमांजिधांसन्नजापतेः। तेष्यं उतां मारुतीं

वशामालंभता तथैवेनांशमयता मारुत्या प्रचर्या एतान्संजोपयेत् मरुते एव
शमयित्वा॥२५॥

एते प्रचरति यजस्याधाताया एकधा वृपा जुहोति एकदेवत्या हि एते
अथौ एकधेव यजमाने वीर्यं दधाति नैवारेण सूसदंशशरावेणेत्यहि प्रचरति
एतत्पुरोडाशा ल्येते अथौ पशुनामेव छिद्रमपिदधाति सारस्वत्योत्तमया प्रचरति
वाग्वै सरस्वती तस्मात्पाणान् वागुत्तमा अथौ प्रजापतवेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति
प्रजापतिर्गहि वाक् अपत्रदती भवति तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं बदन्ति॥२६॥
आतिशयत्वारेक्षमुख्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति पदं च॥

[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात् कस्तद्वेदल्याहुः। यद्वाजपेयस्य
पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्मणि करोति सवनेसवने
जुहोति। आक्रमणमेव तथेतु यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टे।
वाचस्पतिर्वर्चिमध्य स्वदाति न इत्योहा वाग्वै देवानां पुराऽनेमासीत्। वाचमेवास्मा

अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ष्णे इति रथमुपावहंशति विजित्यै। वार्जस्य तु प्रेसुवे
मातरं महीमित्याहा यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवावरं रुद्धे। अथो तस्मिन्नेवोभये-
जमिषिष्यते। अपस्वन्तरमुतमप्सु भेषजमित्यश्चान्पल्लयति। अप्सु वा अश्वस्य
तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनववप्लुवते। यदप्सु पल्लयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवावरं रुद्धे। बहु वा अश्वोऽमेघमुपगच्छति। यदप्सु
पल्लयति। मेघानेवैनांकरोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा ल्वेत्याह। एता वा एतं
देवता अश्रुं अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सुवस्योऽजित्यै। यजुषा युनक्ति
व्यावृत्त्यै॥२९॥

आपान्नपादाशुहेमन्त्रिति सम्पाद्य। मेघानेवैनांकरोति। अथो स्तौलेवैनानाजिः
संरिष्यतः। विष्णुक्रमान्करते। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै
रथ्यः। अङ्गे न्यङ्गावभिते रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताम्य-

एव नर्मस्करोति आत्मनोऽनात्मैः। अशंमरथं भावुकोऽस्य रथौ भवति। य एवं
वेदं॥३०॥

स्वदयुति पूल्युलयति व्यावृत्या अनात्मे ह्ये च॥

देवस्याहं सावितुः प्रस्वे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्योहं
सावितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुङ्गयति। देवस्याहं सावितुः प्रस्वे बृहस्पतिना
वाजजिता वर्षणिष्ठं नाकं रुहेयमित्योहं। सावितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षणिष्ठं
नाकं रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमित्तं रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमा:
सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्यति। वज्रे वै
रथ्यः। वज्रेणव दिशोऽभिजंयति॥३१॥

वाजिनां सामं गायते। अनं वै वाजः। अनंमेवावं रुन्धे। वाचो वर्ज्ञं
देवेष्योऽपाक्रामत्। तद्वन्स्पतीन्माविशत्। सैषा वाग्वन्स्पतिषु वदति। या
दुन्दुमौ। तस्माहुङ्कृभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्माश्रान्ति। परमा वा पुषा

बाक्॥ ३२॥

या दुन्दुभौ। परमथैव वाचाऽवरं वाचमेव रुच्ये। अथो वाच एव वर्ष्य यजमानो-
र्जवं रुच्ये। इन्द्र्योयं वाचं बदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजंमज्जिदित्याह। एष
वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सुसदंश प्रव्याधानांजिं
धावन्ति। सुसदशः स्तोत्रं भवति। सुसदशसपदशा दीयन्ते॥ ३३॥

सुसदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। अर्वाऽसि सतिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा-
र्वा वायुः सतिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति।
प्राणिवाहिनं युनक्ति। प्राणिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥ ३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठा गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव
लोकं यान्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यान्ति। य आजिं धावन्ति। प्राणिव-
हि सुवर्गो लोकः। चतुर्मुखिरनु मत्रयते। चत्वारि छन्दाःसि। छन्दोभिरेवैनांसुवर्गं
लोकं गमयति॥ ३५॥

प्र वा एते उस्माल्कोकच्चवन्तो। य आजिं धावन्ति। उद्च आवर्तन्तो। अस्मादेव
तेन लोकान्नयन्ति। रथीविमोचनीयं जुहोति प्रतीष्ठितै। आ मा वाजस्य प्रसवो
जंगम्यादित्याह। अन्ते वै वाजः। अन्नमवावे रन्धे। यथालोकं वा एत उज्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजस्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तं
परिक्रीयावं रन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधेव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा
वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां
नीवारत्वम्। नैवारश्चरम्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परमपत्नम्। यन्नीवाराः। परमेणवास्मा अन्नाद्येनावरमपत्नाद्यमवं
रन्धे। सप्तदशशाशाशाको भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेशस्यौ श्वीरे
भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सपिष्वान्नभवति मेघलबाय। बाहुहस्पत्यो वा एष
देवतया॥३८॥

यो वाऽजपेये यजते बाहुस्पत्य एष चरुः। अश्वाञ्चसारिष्यतः समुपश्चावे
ध्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवाव रुद्धे। अजाजिपत वनस्पतय
इन्द्रं वाजं विमुच्याद्यमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं
दुन्दुभयं उज्जयन्ति। तमेवाव रुद्धे॥३९॥

आग्नेयं ति वा एष वागदीयनेऽस्मै युनकि गमयति य आजिं खावनि भवति देवतायाऽस्त्रै च॥————[६]

तार्यं यज्ञमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्यम्। यज्ञेनैवनः समर्धयति। दर्ममयं
परिधापयति। पवित्रं वै दर्मः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुकथस्ते। यो
वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्भर्मयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्धौ। जाय एहि मुबो रोहावेत्याह। पत्रिया एवैष यजस्यान्वारम्भो-
जनवच्छत्यै। सप्तदशारतिर्यपौ भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतोरात्यै
तुपरश्तुरश्रिर्भवति गौथुमं चपालम्। न वा एते ब्रीहये न यवाः। यद्गौथुमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै लोकमनेवन्तं करोति।

वासींभिर्वेष्यति। एष वै यज्मानः। यद्यपि। सर्वदिवत्यं वासः। सर्वाभिर्वैनं देवताभिः समर्थ्यति। अथो आक्रमणमेव तथ्येतु यज्मानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टे। द्वादशा वाजप्रसवीयानि जुहोति॥ ४२॥

द्वादश मासाः संवध्मरः। संवध्मरमेव प्रीणाति। अथो संवध्मरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टे। दशभिः कल्पे शेहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्देशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥ ४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाऽङ्गमेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमूला अभूमेत्याह। अमूलमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापते प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्तेति॥ ४४॥

समृहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवेतामा शास्तो। आसुपैर्श्वंति। अन्ते-

वा इयम्। अन्नाद्यैनैवेन च समर्थयन्ति। ऊर्जैर्भिन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवेनमन्नाद्यैन समर्थयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्च ग्रन्ति॥ ४५॥

पुरस्तात्प्रदं प्रतीचीनमन्नमध्यते। शोरूपतो ग्रन्ति। शोरूपतो ह्यन्नमध्यते। दिग्यो ग्रन्ति। दिग्य युवास्मा अन्नाद्यमवरुच्यते। इश्वरो वा युष पराङ्मुदयः। यो युष गोहति। हिरण्यमुख्यवर्णोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥ ४६॥ अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्टे वा युतद्वप्म। यदजा। त्रिः सवध्मरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बुस्ताजिनमुख्यवं गोहति। पुष्टांमेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥ ४७॥

परिधापयति गृष्मां जहोति च नैति प्रत्यञ्च ग्रन्ति लोके नवं च॥

सुतान्नहोमाजुहोति। सुस वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावं रुच्ये। सम ग्राम्या ओषधयः। सुसाइण्याः। उभयोषामवरुच्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति।

अनेस्यानस्यावरुद्धै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्वीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धै।
ओदुम्बरेण सुवेण जुहोति। ऊर्जा अनेमुदुम्बरः। ऊर्जे पुवानाद्यस्यावरुद्धै।
देवस्य त्वा मावितुः प्रसव इत्याह। सावित्रप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिश्चति।
अनेस्यानस्याभिषिश्चति। अनेस्यानस्यावरुद्धै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चभिषिश्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमनेमध्यते। शीर्षतोऽभिषिश्चति।
शीर्षतो ह्यनेमध्यते। आ मुखोदन्ववंशावयति। मुखत पुवास्मा अनाद्यं दधाति।
अग्रेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सुवः। तेनैवेनमभिषिश्चति।
इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह। ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिश्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चर्त्विग्रह्य
उपहरन्ति। अमुमेव तैलोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वानवदानीयानि च

वाज्ञसूद्ध्यैः। इममेव तैर्लोकमनेवन्तं करोति। अथो उभयौ व्येकाभिषिद्धते। विमाथं
कुर्वते वाज्ञसूतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धै। अनिरुक्तमिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः।
प्रजापतेरास्यै। वाज्ञवतीभिर्मार्यं दिने। अन्नं वै वाज्ञः। अन्नमेवावरुद्धे। शिपिविष्ट-
वतीभिस्तुतीयसवनो। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रतिं तिष्ठति।
बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनश्च श्रिये गंगयति॥५२॥

अशज्ञीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रेस्य त्वा सामाज्ञयन्नभिषिद्धामीत्याह वाज्ञसूतः शिपिज्ञाणे च॥

नृषद् त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवेतेन सूयते। इषद्मित्याह। वनस्पतयो
वै द्वा। वनस्पतीनामेवेतेन सूयते। भुवनसद्मित्याह। यदा वै वसीयान्वर्वति।
भुवनमग्निति वै तमाहः। भुवनमेवेतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा धृतसद्मित्याह। अपामेवेतेन धृतस्य सूयते। व्योमसद्मित्याह।
यदा वै वसीयान्वर्वति। व्योमाग्निति वै तमाहः। व्योमेवेतेन गच्छति। पृथिविषद-

त्वाऽन्तरिक्षसद्मित्योहं। एषमेवेतेन लोकानां सूर्यते। तस्मा॒द्वाजपेयथाजी न कञ्चन प्रत्यवरोहति। अपौ॒व हि देवतानां सूर्यते॥५४॥

नाक्सदमित्योहं। युदा वै वसीयाभवति। नाक्मण्डति वै तमाहः। नाक्मेवेतेन गच्छति। ये ग्रहाः पश्चजनीना इत्योहं। पश्चजनानोमेवेतेन सूर्यते। अपां रस्मुद्घयसमित्योहं। अपामेवेतेन रसस्य सूर्यते। सूर्यरश्मि॒ सुमाभृतमित्याहं सशुकृत्याया॥५५॥

गच्छति सूर्यते नवं च॥

[१]

इन्द्रो वृत्रं हुत्वा। असुरान्यरभाव्या। सोऽमावास्या॑ प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तें देवाः पुनरयाचन्त। तमैःयो न पुनरदद्दः। तेऽशुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दर्श्यामः। अस्मायमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमैःयः पुनरदद्दः। तस्मात्पितृयः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृयः पूर्वद्युः करोति।

पि॒त॑र्ये॑ ए॒व तद्यज्ञं नि॒ष्क्रीय यज्मा॑नः प्रते॑नुते। सो॒मो॑य पि॒त॑र्पीता॒य स्वथा॑ नम्
इत्योह। पि॒त॑रेवाधि॑ सो॒मपीथमवं रु॒च्ये। न हि पि॒ता प्रमीयमाण॑ आहै॒ष सो॒मपीथ
इति। इन्द्रियं वै सो॒मपीथः। इन्द्रियमवं सो॒मपीथमवं रु॒च्ये। तेऽन्द्रियेण॑ हृतीया॑
जायाम्-यश्चुते॥५७॥

पुत॑द्वै ब्राह्मणं पुरा॑ वा॑जवश्रवसा॑ विदाम॑क्न। तस्मा॑ते द्वे॑द्वै जाये॑ अ॒म्या॑क्षता॑
य ए॑वं वेदा॑ अभि॑ द्वितीया॑ जायाम॑श्चुते। अग्रे॑ कव्यवाहनाय॑ स्वथा॑ नम्
इत्योह। य ए॑व पि॒त॑रुणाम॒ग्निः। तं प्रीणाति। तिस्रा॑ आहूतीर्जुहोति। त्रिनिर्दधाति।
षट्थस्मप्यद्यन्ते॥५८॥

षड्गा॑ कृतवं। कृतनेव प्रीणाति। तुष्णी॑ मेष्टण्मादधाति। अस्ति॑ वा॑ हि॑ पष्ठ॑ कृतुर्ने॑
वा॑ देवान् वै पि॒त॑र्नीतान्। मनु॒ष्या॑ पि॒तरोऽनु॑ प्रपीपते। तिस्रा॑ आहूतीर्जुहोति।
त्रिनिर्दधाति। षट्थस्मप्यद्यन्ते। षड्गा॑ कृतवं।

ऋतवः॑ खलु॑ वै॒देवाः पि॒तरः। कृतनेव॑ देवान्नित्यनी॑णाति। तानी॑तान्। मनु॒ष्या॑:

पितरोऽनु प्रपिपते। सुकृदाच्छ्रुतं बुधिर्वर्तति। सुकृदिव् हि पितरः। त्रिनिदधाति।
तुतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङ्गावर्तते॥६०॥
ह्लीका हि पितरः। ओष्मणौ व्यावृत उपास्ते कृष्णभाग्नि हि पितरः। ब्रह्मवादिनौ
वदन्ति। प्राश्या (३) च प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्ममन्नमध्यात्।
प्रमायुक्तः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहंविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येता। अवधेयमेव। तत्रेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः।
प्रथन्तो हर्णन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिन्नन्ति। हरणभाग्नि हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तरं आयुषि लोमं छिन्नदीत। पितृणां ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः।
शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः। स्वधायै। नमो वः पितरो
मन्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। युतस्मिन्नोके स्था॥६३॥
युज्मांस्तेऽनु। चेऽस्मिन्नोके। मां तेऽनु। युतस्मिन्नोके स्था। युयं तेषां वस्त्रिष्ठा

भूयास्त। चैऽस्मिल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठे भूयास्मित्याह। वसिष्ठः समानाना॥
भवति। य एवं विद्वान्प्रितृम्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्प्रितृलोके चरति। यत्प्रितृम्यः करोति। स
ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययच्च पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनव सह पुनरैति। स
न प्रमाणुको भवति। पितॄलोके वा एतद्वज्ञेमानश्चरति। यत्प्रितृम्यः करोति। स
ईश्वर आतिमातरः। प्रजापतिस्त्वावैन तत् उत्तेवुपर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययच्च
पुनरैति। प्रजापतिरेवैन तत् उत्तेविति। नातिमाच्छ्रुति यज्ञमानः॥६५॥

इत्येषज्जुते पद्मने पद्मने पद्मा ऋतवो वर्तते जहोः स्यात्रेवीयः स्थ यज्ञो यज्ञमानश्चरति यत्प्रितृम्यः करोति पञ्च च॥[१०]

देवासुरा अग्निपोमयोदेवा वै यथादर्शं देवा वै यद्द्वयेर्ग्रैर्हर्वभावादिनो नाश्रिष्ठोमो न सांवित्रं देवस्याह तार्यं
सात्रेहोमावृपदं लेन्द्रो वृत्रः हृत्वा दशो॥१०॥

देवासुरा वाज्ञेयैन तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याह वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् हीका हि पितरः पञ्चपष्टिः॥६५॥
देवासुरा यज्ञमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वदीयतेतिशीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैनिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरस्यं सुज्यन्ता। देवाश्वासुराश्वा तात्र व्यंजनात्।
इमैर्ज्य इमैर्ज्य इति। स देवान् शूनकरोता। तान्यवित्रेणापुनात्।
तान्यशस्तात्पवित्रस्य व्येग्नात्। ते ग्रहो अभवन्। तद्व्यापाणां ग्रहत्वम्॥ १॥

देवता वा एता यज्ञमानस्य गृहे गृह्णन्ते। यद्व्यापाणां विद्वप्ति
एते ग्रहो गृह्णन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहोति। यद्व्यापाणां विद्वप्ति
खलु वै सोमेन यजते। यद्व्यापाणां जुहोति। सोमेनैव तद्वेवाऽस्तर्पयति। यद्व्यापाणां
जुहोति॥ २॥

देवा एव तद्वेवान्वच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यज्ञमानः सुवर्गं
लोकमैति। किं वैतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत।
मून्मयानि वा एतान्यासन्। तेदेवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयानि

पात्राण्यपश्यन्। ताञ्यकुर्वते॥ ३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्वारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो
गच्छति। यानि द्वारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति।
यानि मून्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतसः
स्थालीर्वायव्याः सोमप्राहणीशिति। देवा वै पृष्ठंभैमद्वल्न्॥ ४॥

तस्याऽप्ते स्तनो आसन्। इयं वै पृष्ठिः। तामादित्या ओदित्यस्थाल्या चतुष्पदः
पश्चनद्वल्न्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पश्चन् यजमान इमां
द्वेह। तामिन्द्रं उक्ष्यस्थाल्येन्द्रियमद्वहत्। यदुक्ष्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया
यजमान इमां द्वेह। तां विश्वे देवा ओश्रयणस्थाल्योज्जमद्वल्न्। यदाप्रथणस्थाली
भवति॥ ५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां द्वेह। तां मनुष्यां खुवस्थाल्याऽऽयुरद्वल्न्।
यद्वल्ली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां द्वेह। स्थाल्या गुड्गाति।

वायव्येन जुहोति। तस्मादन्त्येन पात्रेण पृश्नद्विन्ति। अथौ
व्यावृतमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

यहत्वं ग्रहा॑ जुहोत्सुवर्ताद्वाहश्चाश्रयणस्युले भवति नवं च॥

युव॒ सुरामंमश्चिना। नमुचावासुरे सचौ॑ विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म-
स्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्चिनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा देसनामिः। यथुरामं
व्यपिबः शर्चोमिः। सरस्वती त्वा मधवन्नभीष्यात्। अहोव्यग्ने हविरास्येतो सुचीव-
धृतं चमु इव सोमः॥७॥

[१]

वाजसनि॑ रथिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धौह यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्चोस
ऋष्मासं उक्षणः। वृशा मेषा अवसृष्टासु आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय
वेधसौ॑ हृदा मृति जनय चारुमग्रयै। नाना हि वा देवहैत॑ सदो मितम्। मा
संसुक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मणी सोमं एषः। मा मा हिःसीः
स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्रेण शिष्टं रुमिनेण सुतस्या। यदिद्वे अपि बल्छर्चोभिः। अहं तदस्य मनेमा
शिवेनो सोमः राजानमिह भेक्षयामि। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत
मत्यनाम्। ताम्यामिदं विश्वं भुवनः समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते
देव वरुण गायत्रेष्वद्वाः पाशः। तं ते पुतेनावं यजो॥१॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दद्वाः पाशः। तं ते पुतेनावं यजो। यस्ते देव वरुण
जगतीष्ठन्दाः पाशः। तं ते पुतेनावं यजो। सोमो वा पुतस्य राज्यमादतो। यो
राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हृवीः सिं भवन्ति। पुतावन्तो
वै देवानाऽस्त्रवाः। त पुत्रास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एन्तं पुनः सुवन्ते राज्यावा
देवसु राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन यंजे गुज्यायैकं च॥

[२]

उदस्थादेव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावथात्। इन्द्रोय कृष्णती भागम्।
मित्राय वरुणाय च। इयं वा ओग्निहोत्री। इयं वा पुतस्य निर्षीदति। यस्याग्निहोत्री
निर्षीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थादेव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थोपयति। आयुर्जपतावधादित्याह। आयुरवास्मिन्दधाति।
इन्द्राय कृणती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवेतत्। अवर्ति वा
एषैतस्यं पाप्मानं प्रतिष्ठाय निर्षीदति। यस्यांग्रहोन्युपसृष्टा निषीदति। तां दुख्वा
ब्राह्मणायं दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्माप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुख्वा दद्याति। न ह्यदृष्टु दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा पुतस्य पयः
प्रविशति। यस्यांग्रहोत्रं दुख्यमानं स्कन्दति। यदृच्छ दुखं पृथिवीमसंक्ता।
यदोषधीरप्यसंरघदापः। पर्यो गृहेषु पर्यो अधिघासु। पर्यो वर्षमेषु पर्यो अस्तु
तम्यीत्याह। पर्यं एवाऽल्पन्नुहेषु पृशुषु धतो। अप उपसृजति॥१३॥

अद्वैरवेनदाप्रोति। यो वै युजस्यार्तं नानार्तं संसृजति। उभे वै ते
तद्याच्छ्रुतेः। आच्छ्रुति खलु वा पुतदंग्रहोत्रम्। यदुख्यमानं स्कन्दति।
यद्यमिदुख्यात्। आर्त नानार्त युजस्य संसृजेत्। तदेव यादक्षीदक्षं होतव्यम्।
अथान्यां दुख्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनवार्त युजस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्देतस्य स्कन्देत्। यत्तोऽहत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छेद्यात्। यत्र स्कन्देत्।
 तन्निषद्यु पुनर्गुण्डीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तते पुवैन्त्युनर्गुण्डाति। तदेव याद्वकीदक्ष
 होतव्यम्। अथान्यां दुग्धा पुनरहोतव्यम्। अनातनवार्ते यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥
 विवा पुतस्य यज्ञशिष्ठेद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिष्ठिते श्वाङ्नतरा धावति।
 रुद्रः खलु वा पुषः। यद्ग्रीष्मः। यद्ग्रामन्वत्या वर्तयेत। रुद्राय पूशनपि
 दध्यात्। अपशुर्यज्ञमानः स्यात्। यदपौऽन्वतिष्ठेत। अनाद्यमग्रेरापः।
 अनाद्यमांस्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुविचक्रम् इति
 वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयोदध्वंसयनुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनव यज्ञं
 मन्तनोति। भस्मना पुदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यादितिर्मश्चति सूजति करोति करोत्याभ्युमपि दध्यात् पञ्चं च॥

[३]

नि वा पुतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते निगार्हपत्य आहवनीयम्।
 यस्याग्निमनुद्देत् सूर्योऽभि निग्रोचाति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्वरेत्।

अथाग्रिम्। अथाग्रहोत्रम्। यद्विरण्यं पुरस्ताद्वर्ति। उज्योतिर्वै हिरण्यम्।
ज्योतिरवैनं पश्यनुद्वर्ति। यद्ग्रीष्मे पूर्वे हस्त्यथाग्रहोत्रम्॥ १७॥

भाग्येयेनवै प्रणयति। ब्राह्मण आरप्य उद्वर्ते। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः।
सर्वाभिरवैनं देवताभिरुद्वर्ति। अग्रिहोत्रमप्साद्यातमितोरासीत। ब्रतमेव हुतमनु-
ग्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष युजस्य गच्छति।
यस्याग्रिमनुद्वृत्ते सूर्योऽभि निग्रोचर्ति॥ १८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनेवान्तं युजस्य निक्करेति। वरुणे वा पुतस्य
यज्ञं गुड्णाति। यस्याग्रिमनुद्वृत्ते सूर्योऽभि निग्रोचर्ति। वारुणं चक्रं निर्वपेत्।
तेनेव यज्ञं निष्क्रीणीतो नि वा पुतस्याऽहवनीयो गारहपत्यं कामयते। नि-
गारहपत्यं आहवनीयम्। यस्याग्रिमनुद्वृत्ते सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्थीतमाज्यं
पुरस्ताद्वर्ते॥ १९॥

अथाग्रिम्। अथाग्रहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्वर्ति। एतद्वा अग्ने: प्रियं धाम।

यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धामा समर्थ्यति। यदग्निं पूर्वं हरत्यथांग्रिहोत्रम्।
 भागधेयेनैवैनं प्रणायति। ब्राह्मण ओरप्ते उद्धरेत। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥ २०॥
 सर्वाभिरैवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति।
 यस्याग्निमनुष्ठते मूर्योऽम्युदेति। उषाः केतुना जुषताम। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्।
 देवेयो मधुमत्तमः स्वाहेति प्रत्युषद्याज्येन जुहुयात। प्रतीचीमेवास्मै
 विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाधातमितोरासीत। ब्रतमेव हृतमनु प्रियते। अन्तं वा
 एष आत्मनो गच्छति॥ २१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुष्ठते मूर्योऽम्युदेति। पुनः
 समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्कर्शोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गुण्डाति।
 यस्याग्निमनुष्ठते मूर्योऽम्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
 यस्याऽहवनीयेनुद्भाते गारहपत्य उद्भायेत॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्भाष्य गारहपत्यं मन्त्रेत। विच्छिन्न्यात। आत्मव्यमस्मै जनयेत्।

यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवंचरति। यत्पूर्वमन्वस्येत्।
वास्तव्यमिश्रमुपासीत। रुद्रोऽस्य पृशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्घाष्या।
गार्हपत्यं मन्त्रेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जंजे अग्निः। स्वाद्योनेरग्निं जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या।
देवेभ्यो हृव्यं वेहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनः स्वाद्योने: प्रजनन्यति। गार्हपत्यं
मन्त्रति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पृशव उपं तिष्ठन्ते। स यद्द्वायति। तदनु
पृशबोउपं क्रामन्ति। इषे रथ्ये रमस्व॥ २४॥

सहस्रे द्युम्नायां ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पृशबो वै गुणिः। पृशनेवास्मै रमयति।
सारस्वतो त्वोथस्मौ समिन्द्रातामित्याह। ऋग्यस्मामे वै सारस्वतावृथस्मौ।
ऋग्यस्मामायामेवैनः समिन्द्रो सुम्राडिसि विशाङ्गसीत्याह। रथन्तरं वै सुम्रादा।
बृहद्ब्रिराद्॥ २५॥

ताम्यामेवैनः समिन्द्रो वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा गुतस्य यज्ञं विच्छेन्नति।

यस्यानो वा रथो वाऽन्तराजी याति। आहवनीयमुद्भाष्य। गारुदपत्यादुद्भेरेत्
यदेहे पूर्वं प्रभृतं पृदः हि तैः सूर्यस्य रश्मीन्वातुतानो तत्र शिष्ठामनु सं
भैरतम्। सं नः सूज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेनोवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सुप्रथा असीत्योह। अग्निः
मर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं सन्तनोति। अग्ने पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं
निवर्पत। अग्निमेव पाथिकृतः स्वेन भागधेयेनोपथावति। स एवेन यज्ञियं पन्थामपि
नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्ध्यो॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निश्चाचाति हेषेवता गच्छत्युद्भायैनमन्येदमस्य बृहद्बृगाडिति नवं च (नि वै पूर्वं ग्रीणि निश्चाचाति दर्भेण
यद्विरेण्यमग्निहोत्रं पुनर्वर्णणे वारुणं नि वा एतस्यान्यदेति चतुर्गृहीतमान्यं यदाज्ञं पराल्यपः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते
गारुदपत्ये यहै मन्येदुद्भरेता॥)॥

[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माघ्यं दिनः सवनं कामयमानो-
द्यतिरिच्यते। गोर्धयति मृत्युमिति धयंदतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्।

मन्थीव खलु वा पुत्र। यथ्मवेनस्यातिरिच्येते। यद्यप्द्वीषु कुर्वन्ति। मन्थे
शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनव प्रातः सवनान्नयन्ति॥ २८॥

मुकुल्तीषु कुर्वन्ति। तेनव माष्ठ्य दिनाञ्चसवनान्नयन्ति। होतुश्मसमनून्नयन्ते
होताऽनुं शास्ति। मध्यत पुव यज्ञे सुमादधाति। यस्य माष्ठ्य दिने सवने
सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तुतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतीरिच्यते। गौरिवीत
सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यथ्मवेनस्यातिरिच्यते॥ २९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महां औसि सूर्योति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य
सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतं सामं भवति।
तेनैव माष्ठ्य दिनाञ्चसवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनव तुतीयसवनान्नयन्ति।
होतुश्मसमनून्नयन्ते। होताऽनुं शास्ति॥ ३०॥

मध्यत पुव यज्ञे समादधाति। यस्य तुतीयसवने सोमोऽतिरिच्येता। उक्थ्यं
कुर्वता। यस्योऽक्थ्येऽतिरिच्येता। अतिरात्रं कुर्वता। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्येता। तत्त्वे

दुष्प्रज्ञानम्। यज्मानं वा पुत्पश्च आसाह्यन्ति। बृहथ्मामेभवति। बृहद्ब्रा
ड्मोळोकान्दीयार। बाहृताः पश्वाः। बृहतेवास्मैपशून्दीयार। शिपिविष्टवतीषु
कुर्वन्ति। शिपिविष्टे वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्वेन समर्थयन्ति। होतुश्मसमनुन्नेयन्ते।
होताऽनुशः सति। मध्यत एव यज्ञः सुमादधाति॥ ३१॥

यन्ति सर्वस्यातिरिच्छते शःसति दाधाराणै च॥

[५]

एकैको वै जनतायामिन्दः। एकं वा पुताविद्मभि सःसुनुतः। यौ द्वौ
सःसुनुतः। प्रजापतिर्वा पुष्ट वितायतो यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
वा एते सःसुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वोपसृत्यां देवता इत्योहः। पूर्वोपसृतस्य वै
श्रेयान्भवति। एतेवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥ ३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
आयतने यततो। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
आम्यामेवेनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥ ३३॥

सर्वस्माहितादेव्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै
आभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै।
यस्य भूयांसो यज्ञकृतव इत्याहुः। स देवता वृक्षं इति। यद्यप्तिष्ठामः सोमः
परस्ताथ्यात्॥३४॥

उक्थं कुर्वता। यद्युक्थं स्यात्। अतिरात्रं कुर्वता। यज्ञकृतुभिरेवास्य देवता
वृक्षं। यो वै छन्दोभिरभिर्वति। स सुन्वतोरभिर्वति। संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह। छन्दांसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दांस्यभिर्वति।
इष्टगो वा ऋत्विजामध्यर्थः॥३५॥

इष्टर्थः खलु वै पूर्वोऽर्षः क्षीयते। प्राणापानो मृत्योर्मा पातुमित्याह।
प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानो मा मा हास्मिष्मित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः
प्राणापानो जाहितः। आर्ति वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं
यदेववर्जेयुः। कृकृतामिवेषां लोकः स्यात्। आहर द्वहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दंक्षिणातो वैद्ये निधायोऽपर्गज्ञियोऽकृभिः स्तुयः। इयं वै सर्पतो
राजी॥ अस्या एवैनं परिददति। व्युद्धं तदित्याहः। यथस्तुतमनुशस्तमिति। होता
प्रथमः प्राचीनावीती मांजीलीयं परीयात्। युमीरनुश्ववन्। सुपर्गज्ञीनां कीरतेत्।
उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो च्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एत्य एवैनं लोकेयो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। पद्धत्यम्पद्यन्ते। पद्मा क्रहतवः।
क्रहतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयुःषि पवसु इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामेषाः
सोमः स्यात्। आयुरेवाऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजितै पृथिव्याश्च स्यादेव्युद्धेष्वलोकयोः परिददति कुर्वीरुञ्जीणिं च॥ [६]

असुर्य वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पुशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट् बहुरूपमालभेत। त्वष्ट् वै रूपाणामीशो। य एव रूपाणामीशोऽस्मिन्पश्चन्
वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्ति वा एते निर्यन्ति। येषां

दीक्षितानां मन्त्रिरुद्घायेति ॥ ३९ ॥

यदोहवनीये उद्घायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्नात्। आतृव्यमस्मै जनयेत्।
यदोहवनीये उद्घायेत्। आग्नीद्वादुद्घरेत्। यदाग्नीद्व उद्घायेत्। गारहपत्यादुद्घरेत्।
यद्वारहपत्य उद्घायेत्। अते पुव पुनर्मन्थेत् ॥ ४० ॥

अत्र वाव स निलयेत्। यत्र खलु वै निलौनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति।
यस्माद्वारेणुद्घायेत्। तस्यारणी कुर्यात्। कुमुकमणि कुर्यात्। युषा वा अग्नेः प्रिया
तनुः। यत्कुमुकः। प्रिययैवैनं तनुवा समर्थयति। गारहपत्यं मन्थति ॥ ४१ ॥

गारहपत्ये वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनैर्जनयति। नास्मै आतृव्यं जनयति।
यस्य सोमं उपदस्येत्। मुखर्णः हिरण्यं द्वेष्ठा विच्छिद्य। क्रज्ञीषेऽन्यदोधुन्यात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुपुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषुपयमाणस्य
प्रिया तनुरुदक्रामत् ॥ ४२ ॥

तथुवर्णः हिरण्यमभवत्। यथुवर्णः हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा

समर्पयन्ति। यस्याक्रीते सोमंपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रार्थितिः।
यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाशङ्क्षं फाल्जुनानि चाभिषुण्यात्। गायत्री यः
सोममाहरता। तस्य योऽश्चः पुराऽपतता॥४३॥

त ओदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतता। तनि
फाल्जुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्जुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाशङ्क्षं
फाल्जुनानि चाभिषुणोति। सोमंमेव राजान्मभिषुणोति। श्रुतेन प्रातः सवने
श्रीणीयात्। दधा मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्ठोः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवत्तिजों
वृता: स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यातेष्य एव। पुनः सोमं
क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिल्छति। सैव ततः प्रायंश्चितिः। सर्वम्यो वा एष
देवतांयः सर्वम्यः पृष्ठेष्यं आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरतौ। एतावान्वलु वै
पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वम्य

एव देवतांस्यः सर्वेष्यः पुष्टेष्यं आत्मानं निष्कीणीते॥४५॥

उद्भाग्यति मन्थेन्मन्थत्यक्तामस्याऽपत्तम् अग्नाते पञ्चं च॥

पवित्रानः सुवर्जनैः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनर्तु मा देवजनाः। पुनर्तु मनवो धिया। पुनर्तु विश्वं आयवेः। जातेवदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देव दीघ्यात्। अग्ने क्रत्वा क्रतुः रनुः॥४६॥

यत्ते पवित्रमार्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव मवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनवो वीतपृष्ठाः। तथा मदन्तः सधमाद्येषु। वृयः स्याम् पतेयो रथीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मंयोभूः। द्यावापृथिवी पर्यमा पर्योभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्विः सवितस्त्वमिः। वर्षपिष्ठेदेव मन्मन्मिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनता येनाऽऽप्यो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

[७]

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरथेति। ऋषिभिः समृते रसम्। सर्वे
स पूतमश्वाति। स्वादितं मातृरिश्वना। पावमानीर्थो अथेति। ऋषिभिः समृते
रसम्। तस्मै सरस्वती द्वे। क्षीरः सर्पिर्मधुदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥
सुदूधा हि पर्यस्वतीः। ऋषिभिः समृते रसः। ब्राह्मणेष्वमृते हितम्।
पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामाञ्चमर्घयन्तु नः। देवीर्देवै
समाख्यताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदूधा हि एतश्चतः। ऋषिभिः समृते
रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृते हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदौ तेन
महस्यधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामः हिरण्मयम्।
तेन ब्रह्मविदो वयम्। पृतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः
स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमुणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या
पुनातु॥५१॥

अनु र्खीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदूधा हि षट्शत ऋषिभिः समृते रसः पुनातु ग्रीष्मे च॥

प्रजा वै संत्रमासत तपस्त्वयमाना अजुह्नती। देवा अपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम। तमुपोदतिष्ठत्तमजुहवः। तेनोर्धमास ऊर्जमवारुन्धता। तस्मादर्धमासे देवा हृज्यन्ते। पितरोऽपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम। तमुपोदतिष्ठत्तमजुहवः। तेन मास्युर्जमवारुन्धता। तस्मान्मासि पितृस्य क्रियते। मनुष्यां अपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम॥५२॥

तमुपोदतिष्ठत्तमजुहवः। तेन द्वयोर्मुर्जमवारुन्धता। तस्माह्विग्रहो मनुष्यैः उपाहियते। प्रातश्च सायं च। पुशवोऽपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम। तमुपोदतिष्ठत्तमजुहवः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धता। तस्मात्रिग्रहः पुशवः प्रेरते। प्रातः सङ्क्षेपे सायम। असुरा अपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम॥५३॥

तमुपोदतिष्ठत्तमजुहवः। तेन संवध्मर ऊर्जमवारुन्धता। ते देवा अमन्यन्ता। अमी वा हृदमभूवन्। यद्यप्त्वा स्म इति। त एतानि चातुर्मुख्यान्यपश्यन्। तानि निरवेपन। तेरेवेषां तामूर्जमवृज्ञता। ततो देवा अभवन्। पराऽमुर्शाः॥५४॥

यद्यज्ञतो यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धता तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृस्यः कुरोति।
यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धता तान्तेनावं रुन्धे। यदोवस्थेऽनुः हरन्ति। यामेव
मनुष्यां ऊर्जमवारुन्धता तान्तेनावं रुन्धे। यद्विष्णां ददाति॥५५॥

यामेव पश्व ऊर्जमवारुन्धता तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्ज्ञतो।
यामेवामुरा ऊर्जमवारुन्धता तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मना० परास्य आतुव्यो
भवति। विशज्ञो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि० वैश्वदेवेनास्मिल्लोके
प्रत्यंतिष्ठता। वरुणप्रधासैरन्तरिक्षे। साकमेधरमुज्जिङ्गल्लोके। एष हू त्वावैतथ्यर्वं
भवति। य एवं विद्वाऽक्षोत्तुर्मास्यैर्ज्ञतो॥५६॥

मनुष्यो अपश्यञ्चममं घृतस्यं पूर्णः स्वधाममुरा अपश्यञ्चममं घृतस्यं पूर्णः स्वधाममुरा ददात्यतिष्ठत्वाते॒ च॥—[९]

अग्निर्वाव संवथ्सरः। आदित्यः परिवथ्सरः। चन्द्रमा॑ इदावथ्सरः।
वायुरनुवथ्सरः। यद्वैश्वदेवेन यज्ञतो अग्निमेव तथसवथ्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन
यज्ञमानः। संवथ्सरीणाऽस्तु इत्याशोसीत। यद्वरुणप्रधासैर्यज्ञतो।

आदित्यमेव तत्परिवथ्मरमा०प्रोति॥५७॥

तस्माद्वरणप्रधासैर्यज्ञमानः। परिवथ्मरीणाऽ स्वस्तिमाशास्त् इत्याशासीत।
यथाकमेधर्यज्ञतो। चन्द्रमसमेव तदिदावथ्मरमा०प्रोति। तस्माध्माकमेधर्यज्ञमानः।
इदावथ्मरीणाऽ स्वस्तिमाशास्त् इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यज्ञतो। देवानेव
तदन्ववस्थति। अथवा अस्य वायुश्चानुवथ्मरश्चाप्रीतावृच्छ्येते। यच्छ्नामीरीयेण
यज्ञतो॥५८॥

वायुमेव तदनुवथ्मरमा०प्रोति। तस्माच्छ्नामीरीयेण यज्ञमानः। अनुवथ्मरीणाऽ
स्वस्तिमाशास्त् इत्याशासीत। संवथ्मरं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यज्ञत्
इति। एष हु त्वे संवथ्मरमा०प्रोति। य एवं विद्वाऽश्चातुर्मास्यैर्यज्ञतो। विष्णे देवाः
समयजन्ता। तेऽग्निमेवायज्ञता। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नाश्रिः। यद्वेष्वदेवेन यज्ञतो। एतमेव लोकं जीयति। यस्मिन्नाश्रिः। अग्नेरेव
मायुज्यमपैति। यदा वैष्वदेवेन यज्ञतो। अथं संवथ्मरस्य गृह्यपतिमाप्रोति।

यदा संवथ्सरस्य गुहपतिमाप्नोति। अथ सहस्र्याजिनमाप्नोति। यदा संहस्र्याजिनमाप्नोति॥६०॥

अथं गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाश्चिर्वर्तते। यदाश्चिर्वर्तते। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तरणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः सुमर्यजन्ता तदैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथोऽग्निदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैर्यजत। स एतं लोकमंजयत। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रधासैर्यजत। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदांदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैर्यजत। तद्वरुणप्रधासानां वरुणप्रधासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैर्यजत॥६२॥

स एतं लोकमंजयत। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यथांकमेधैर्यजत। एतमेव

लोकं जंयति। यस्मिंश्चन्द्रमा क्विभाति। चन्द्रमसं एव सायुज्यमुपैति। सोमो
वै चन्द्रमाः। एष ह त्वे साक्षाथ्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वाञ्स्माकमेधैर्यजते।
यथ्सोमश्च राजा छन्दा सि च सुमेधन्ता॥६३॥

तथ्सोकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्वः पितरः प्रजापतिं पितरं
पितृयज्ञेनायजन्ता। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजतो।
एतमेव लोकं जंयति। यस्मिन्नृतवः। कृत्तुनामेव सायुज्यमुपैति। यद्गतवः पितरः
प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्ता। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथोपध्य इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त् प्रथेऽमहीति। ततो वै ता अप्रथन्ता
य एवं विद्वाऽस्याम्बैर्यजते। प्रथते प्रजया पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनः
शुनामीरीयेणायजता। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नायुः। यच्छुनामीरीयेण यजते।
एतमेव लोकं जंयति। यस्मिन्नायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मौयता (३)

न प्रमीयता (३) इति॑ जीवन्वा एष कृतुनप्येति। यदि॑ वसन्ता॑ प्रमीयते। वसन्तो
भंवति। यदि॑ ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि॑ वृषासु॑ वृषाः। यदि॑ शरदि॑ शरत्। यदि॑ हेमन्
हेमन्तः। कृतुर्भूत्वा संवथ्सरमप्येति। संवथ्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिविषः॥६६॥
परिवथ्सरमप्येति शुनासीरियेण् यज्ञेऽज्यन्महस्याजिमप्येति वैश्वदेवत्वं सांकेत्येष्यजत समेत्वा पितृयज्ञतं ज्यति
यस्मिन्नायुरहेमन्तस्त्रिणि च॥ [१०]

उमये॑ युवः सुगम्मुदस्यानि॑ वै यस्य प्रातः सवन् एककोऽस्य॑ पवानः प्रजा॑ वै सूत्रमासताश्रिवा॑ संवथ्सरे
दशो॥१०॥

उमये॑ वा उद्स्थास्यवौभिर्मध्यतोऽत् वाव ब्राह्मणाक्षरं गृहमेधिनः॑ पटथ्याष्टः॥६६॥
उमये॑ वा वैषः॥

हैरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अथोः कृतिंकाः। शुक्रं परस्ताङ्गोतिर्वस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपं परस्तादोषपथ्योऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताङ्गन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहृ। मृग्यवः परस्ताङ्गक्षिरोऽवस्तात्। अदित्ये पुनर्वसु। वातः परस्तादाङ्गमवस्तात्॥ १॥

बृहस्पतौस्तिष्ठः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सुर्पणांमाश्रेष्ठाः। आग्यागच्छन्तः परस्ताद्यानुत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मधाः। रुदन्तः परस्तादप्त्रश्चोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्लुनी। जाया परस्ताहृष्मोऽवस्तात्। भग्स्योत्तरे। बहुतवः परस्ताङ्गहमाना अवस्तात्॥ २॥

देवस्य मवितुहस्तः। प्रसवः परस्ताओऽमनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा कृतं परस्ताओऽस्त्वमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसीङ्गवस्तात्।

इन्द्राभियोर्विशांखे। युगनिं पुरस्ता॑ल्कृष्माणा अवस्ता॑त्। मित्रस्यानुराधाः।
आम्यारोहत्परस्ताद्यारुद्गमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्ताल्पतिशृणदवस्तात्। निरऋत्ये मूलवरहणी।
प्रतिभञ्जन्तः पुरस्ता॑ल्पतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पुर्वा॑ अषाढः। वर्चः
पुरस्ताथ्मामीतेऽवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्ताद्भिजितमवस्तात्॥४॥
विष्णोः श्रोणा पुच्छमानाः। पुरस्तात्पथा अवस्तात्॥५॥

वसुनां श्रविष्ठाः। भूतं पुरस्ताद्वृतेऽवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्।
विश्वव्यचा: पुरस्ता॑द्वृश्वक्षीतेऽवस्तात्। अजस्यैकपदः पुर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं
पुरस्ताद्वृश्ववस्वमवस्तात्। अहेषुभियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः पुरस्तादभिषुणवन्तो-
जवस्तात्। पृष्णो रेवती। गावः पुरस्ताद्वृश्वा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः
पुरस्ताथ्मेनाऽवस्तात्। यमस्याप्मरणीः। अपकृष्णतः पुरस्तादपवहन्तोऽवस्तात्।
पृष्णी पश्चाद्यते देवा आदर्थः॥५॥

आद्र्मवस्ताद्वह्माना अवस्ताद्यारुद्मवस्तात्पत्था अवस्ताद्वथा अवस्तात्पत्थे च॥

[१]

यत्पृण्यं नक्षत्रम्। तद्वक्त्वीतोपव्युपम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति।
यावति तत्र सूर्यो गच्छते। यत्र जपन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्।
पुण्याह एव कुरुते। एव है यज्ञेषु च शतद्विम्बं च माध्यमो निरवसाययां
चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः। हस्तं एवास्य हस्तः।
चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरु विशाखो। प्रतिष्ठाऽनुराधः। एष वै नक्षत्रियं
प्रजापतिः। य एवं वेदा उभयोरेन लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिन्श्शामुष्मिन्श्शा यां कामयेत द्विहतरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठायां
दद्यात्। प्रियेव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिमिजित्राम् नक्षत्रम्।
उपरिष्ठादप्तानाम्। अवस्ताच्छोणायै। देवासुराः संयता आसन्। ते
देवास्तस्मिनक्षत्रे उर्यंजयन्॥८॥

यद्युज्जंयन्। तद्भिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जंयेदिति।
तमेतस्मिन्नक्षेत्रे यातयेता। अनपज्यमेव जंयति। पापपराजितमिव तु।
प्रजापतिः पशुनमृजता। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठता। ते सुमावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्ता॥१॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्या॑ पशूनां कुर्वीता। यत्किं चार्वाचीनः सोमा॒ता।
प्रैव भैवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरामौ॒ता। यदतरेन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजेतो अमृ॒स लोकं नक्षतो। तत्रक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा॑ वै नक्षत्राणि। य एवं वेदा॑ गृह्येव भैवन्ति। यानि वा इमानि
पृथिव्याश्चत्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्चीलनामङ्गश्चित्रो। नावस्येन यजेता।
यथो पापाहे कुरुतो ताद्वेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृतिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि।
अनुराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि।

तानि दक्षिणोन् परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥ १२ ॥

तान्युतेरेण। अन्वेषामग्राघमेति। तदनुराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्ज्येष्ठधी।
मूलमेषामवक्षामेति। तन्मूलवरहणी। यन्नासंहन्ता। तदंषाढाः। यदश्लोणत्॥ १३ ॥

तच्छ्रोणा। यदश्वेणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रतमिष्पञ्चन्। तच्छ्रतमिष्पक्।
प्रोष्ठपदूपदयच्छन्ता। रेवत्यामरवन्ता। अश्वयुजोरयुज्ञता। अपभरणीष्वपावहन्।
तानि वा युतानि यमनक्षत्राणि। यान्वेष देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वत यत्कारी
स्यात्। पुण्याह उव कुरुते॥ १४ ॥

चक्षरेव वेदोभ्यौरेवं लोकयौर्द्विग्रजयत्रेवतीमुपातिष्ठत नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यक्षोणद्वयमनक्षत्राणि जीले च॥—[२]

देवस्य मावितुः प्रातः प्रस्वः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं
प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्खात्। ततो देवा ओश्मिष्टेमं निर्गिमेता। ततदातोवीर्यं
निर्मार्गिः। मित्रस्य सङ्खः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति।
यत्प्रतीचीनं सङ्खात्॥ १५ ॥

प्राचीनं मध्यं दिनात् ततो देवा उक्ष्यं निर्मिमता ततदात्तवीर्यं निर्मार्गिः।
बृहस्पतैर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेद्धिंशं तपति। यत्प्रतीचीनं
मध्यं दिनात्। प्राचीनंमपराङ्गात् ततो देवाः षोडशिन् निर्मिमता ततदात्तवीर्यं
निर्मार्गिः॥१६॥

भगव्यापराङ्गः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराङ्गे कुमार्यो भगव्यिच्छमानाश्शरन्ति।
यत्प्रतीचीनंमपराङ्गात्। प्राचीनं सायात् ततो देवा अतिरात्रं निर्मिमता।
ततदात्तवीर्यं निर्मार्गिः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानुतं
बदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अंष्टाविश्वो नक्षत्राणाम्। सुमानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यश्लोलानि। तानि नवौ। यच्च पुरस्तानक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादशा।
ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्सवस्तुरं व्रतं चरति। संवस्तुरेणवास्यं व्रतं गुसं
भवति। सुमानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लोलानि। तानि नवौ। आग्रेयी

गतिः। एऽद्वमहः। तान्येकादशा आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्मवथ्मरं ब्रतं संवध्मरेणैवास्यं ब्रतं गुसं भवति॥१८॥

—३—

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहुन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। सा यद्युपात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिश्चिति ब्रूयात्। स यद्युपात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाङ्गत्यर्थमौ निरमिमीता॥३१॥

व्यानादुपाशुभवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षकृत्या॑ मैत्रावल्लणम्।
श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्त्रिनौ॑। आत्मनं आग्रयणम्। अङ्गेण्य उक्ष्यम्।
आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठाया॑ क्रतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निर्मिमीता। सा
निर्मितो नाश्वियत् समझीयता। स एतान्नजापांतिरपि वापानपश्यत्। तां निरंवपत्।
तैर्वै स यज्ञमव्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असङ्ख्याया॥२०॥

उपाध्यन्तर्यमौ निरंमिमीतामिमीत् पद्मे॥

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते संमुद्र आहितः।
 क्रृते भूमीरियङ्गश्रिता। अग्निस्तिगमेन शोचिषा॑ तपु आकान्तमुज्जिहा॑॥
 शिरस्तपुस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। क्रृतेनास्य नि वर्तये। सल्लेन परि-
 वर्तये। तपसाऽस्यानु॑ वर्तये। शिवेनास्योप॑ वर्तये। शगमेनास्यामि वर्तये। तद्वत्
 तथ्सुत्यम्। तद्वत् तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन गाध्यासम्॥२१॥

यद्यधर्मः पूर्यवर्तयत्। अन्तोऽन्यथिव्या दिवः। अग्निशोशान् ओजेसा। वरुणो
 धीतिभिः सुहा॑ इन्द्रो मुरुद्धः सर्विभिः सुह। अग्निस्तिगमेन शोचिषा॑ तपु
 आकान्तमुज्जिहा॑॥ शिरस्तपुस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। क्रृतेनास्य नि वर्तये।
 सल्लेन परि॑ वर्तये। तपसाऽस्यानु॑ वर्तये। शिवेनास्योप॑ वर्तये। शगमेनास्यामि
 वर्तये। तद्वत् तथ्सुत्यम्। तद्वत् तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन गाध्यासम्॥२२॥

यो अस्या॑ पूर्षिव्यास्त्वचि॑ निवर्तयत्योषधीः। अग्निशोशान् ओजेसा। वरुणो
 धीतिभिः सुह। इन्द्रो मुरुद्धः सर्विभिः सुह। अग्निस्तिगमेन शोचिषा॑ तपु
 आकान्तमुज्जिहा॑॥ शिरस्तपुस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। क्रृतेनास्य नि वर्तये।

मत्येन परिं वर्तये। तपस्माऽस्यानुं वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनौस्याभि
वर्तये। तद्वतं तथ्यम्। तद्वतं तच्छ्रकेयम्। तेन शकेयं तेन राघ्यासम्॥२३॥

एकं मासमुद्दृजता। परमेष्ठी प्रजाम्यः। तेनाम्यो महु आवहता। अमृतं
मत्यम्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तद्वते मत्यमृतम्। येन मासा अर्धमासाः।
ऋतवः परिवर्थसराः। येन ते तैः प्रजापते। इज्ञानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसौ। अग्रिस्तिगमेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। कृतेनोस्य नि वर्तये। मत्येन परि
वर्तये। तपस्माऽस्यानुं वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनौस्याभि वर्तये। तद्वतं
तथ्यम्। तद्वतं तच्छ्रकेयम्। तेन शकेयं तेन राघ्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सुहाभिवर्तये उणिहां राघ्याम् चावर्यपृष्ठवर्तये चृत्वार्ते च। (कृतमेव पोडश। यदस्मै यो अस्यः सप्तदशसप्तदश।

एकं मासं चतुर्वेदशतिः)॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वता। तदसुरा अकुर्वता। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेन्यो नापश्यन्। ते
केशानग्रेऽवपन्ता। अथ शमश्रृणि। अथोपपक्षौ। तत्स्तेऽवांश आयन्। पराऽभवन्।

यस्यैवं वर्पन्ति। अबोडति॥२५॥

अथो पैरेव भवति। अथं देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेष्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्ता
अथ श्मश्रौणि। अथ केशान्। तत्स्तेऽभवन्। मुखर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वर्पन्ति।
भवत्यात्मना॥ अथो मुखर्गं लोकमेति॥२६॥

अथेतन्मनुर्विभे मिथुनमपश्यत। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपक्षो। अथ
केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वर्पन्ति। प्र प्रजया
पशुभिर्मिथुनेजायतो। देवासुराः संयता आसन्। ते संवध्मरे व्यायेष्वन्ता।
तान्देवाक्षातुर्मास्येवाभि प्रायुज्ञता॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुर्गो मासोऽवृज्ञतेद्विराजनः। ताज्ज्ञीयं नि चावर्तयन् परिं च।
वरुणप्रधासैश्वतुर्गो मासोऽवृज्ञत वरुणराजनः। ताज्ज्ञीयं नि चावर्तयन् परिं च।
माकुमेधेश्वतुर्गो मासोऽवृज्ञत सोमराजानः। ताज्ज्ञीयं नि चावर्तयन् परिं च। या
संवध्मर उपजीवा इस्मीत्। तामेषामवृज्ञत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाऽशातुर्मास्येर्जते। आतृव्यस्यैव मासो वृक्षा। शीर्षं नि च
वर्तयते परिं च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृक्षे तां आतृव्यस्य। क्षुधाऽस्य आतृव्यः
परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामन्त्रिरक्षतावागते निवर्तयति।
एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः शशो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वालोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि
वर्तयते। स ततः शशो भूयामवनेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शल्ल्या नि वर्तयता
त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे
लोकाः॥३०॥

ऋग्यामेव तद्वीर्यं एष लोकेषु प्रति तिष्ठति। यशांतुर्मास्यथात्यात्मनो नावद्येत्।
देवेष्य आवृश्येता। चतुष्पु चतुष्पु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तदेवेष्यं आत्मनो-
जवद्यत्यनाम्रस्काया। देवानां वा एष आनीतः। यशांतुर्मास्यथाजी। य एवं विद्वान्त्रि-
चं वर्तयते परि च। देवता एवायेति। नास्यं रुद्रः प्रजां पशुनभि मन्यते॥३१॥

पुत्रेत्युजामुरा एति लोका मन्त्रतो॥

[६]

आयुषः प्राणः सन्तनुः। प्राणादपानः सन्तनुः। अपानाद्व्यानः सन्तनुः।
व्यानाचक्षुः सन्तनुः। चक्षुषः श्रोत्रः सन्तनुः। श्रोत्रान्मनः सन्तनुः। मनस्सो वाचः
मन्तनुः। वाच आत्मानः सन्तनुः। आत्मनः पृथिवीः सन्तनुः। पृथिव्या अन्तरिक्षः
मन्तनुः। अन्तरिक्षाद्विवः सन्तनुः। दिवः सुवः सन्तनुः॥३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनुः हे च॥

[७]

इन्द्रो दधीचो अस्थमिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जृधानं नवतीर्नवं। इच्छन्तर्शस्य
यच्छिरः। पवतेष्वपर्श्रितम्। ताद्वद्वच्छय्णावाति। अत्राह गोरमन्वता नाम
त्वच्छय्णीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गुहे। इन्द्रिमद्वाधिनो बुहत्॥३३॥

इन्द्रंगकेभिरकिंगः। इन्द्रं वाणीरनुषता। इन्द्र इच्छयैः सचोः सम्मिश्ल आवचो
युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षमो। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि
गोभिरद्विमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा सहस्रप्रथनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरुतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवो। स वृषा वृषभो
भूवता। इन्द्रः स दामेन कृतः। ओजिष्ठः स बलेहितः। द्युमी श्लोकी स सौम्यः।
गिरा वज्रे न समृद्धतः। सर्वलो अनपच्युतः। वृत्स्कुरुग्रो अस्तुतः॥३५॥

वृहचास्तुतः॥

देवासुरः संयंता आसन्। स प्रजापीतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप्य न्यौथता। नेदन्मसुरा
बलीया एसोऽहन्त्रिति। प्रह्लादो हृष्णे कायाधवः। विरोचनः स्वं पुत्रमप्य न्यौथता।
नेदनं देवा अहन्त्रिति। ते देवाः प्रजापीतिमुपस्मेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति।
इन्द्रमन्विष्युमेति। तं यज्ञकर्तुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञकर्तुभिरन्वैचिन्दना। तमिष्ठिभिरन्वैचिन्दना। तमिष्ठिभिरन्वैचिन्दना।
तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। एष्टयो हृष्णे नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हृष्णे देवाः। तस्मा पृतमाश्रावेष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं
निरवपन्। तदेष्वल्यातन्वता ताम्पलीसंयाजान्त उपोनयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। ते प्रायणीयमभि सुमारोहन्। तदेपद्मत्यातन्वता
ताज्ज्ञस्येन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। त आतिथ्यमभि सुमारोहन्।
तदेपद्मत्यातन्वता तानिङ्गात् उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। तस्मादिता
पुतदन्ता इष्टयः सनिष्ठन्ते॥३८॥

पुवः हि देवा अकुर्वता इति देवा अकुर्वता इत्यै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा
ऊर्जुः। यद्वा इतमुच्चेर्यजेन चराम। तत्रोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाश्शूपसदा
चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेष्यन्तीति। त उपाश्शूपसदमतन्वता। तिस्मि
पुव सामिधेनीरनुच्या॥३९॥

सुवेणाधारमाधार्य। तिस्मि परोचीशाहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहवां चक्षुः। उथं
वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उथं वचः।
एनश्च वैरहत्यं च ल्वेषं वचः। पुतः ह वाव तच्चतुर्धार्विहितं पाप्मानं देवा अपंजन्मिरे।
तथोऽपैतदेवंविद्यजंमानः। तिस्मि पुव सामिधेनीरनुच्या। सुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहंते रहत्वा। मुवेणोपसदं जहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्येषं
वचो अपावधीः स्वाहोति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च
त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्थाविहितं पाप्मानं यजमानोऽप्यहो तेऽभिनीयेवाहः
पशुमालभन्त। अहं एव तदेवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपेजाधिरे। तेनोभिनीयेव
रात्रे प्राचरन्। रात्रिया एव तदेवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपेजाधिरे॥४१॥

तस्मादभिनीयेवाहः पशुमा लेभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं
आत्म्यानपं नुदतो। तेनोभिनीयेव रात्रे प्रचरेत। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति
पाप्मानं आत्म्यानपं नुदतो। स एष उपवस्थीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लेभ्यते।
द्वियं वा अस्मिल्लोके यजमानः। अस्थिं च मांसं च। अस्थिं चैव तेन मांसं च
यजमानः सङ्कुरतो ता वा एताः पश्च देवताः। अग्नीषोमावश्चिर्मित्रावरुणो॥४२॥

पञ्चप्रथी वै यजमानः। त्वद्वाऽसङ्ग स्नावाऽस्थिं मङ्गा। एतमेव
तत्पञ्चाविहितमात्मानं वरणपाशान्तुश्चति। भेषजतायै निर्वल्पत्वाय। त

समभिश्छन्दोभिः प्रातरह्यन्। तस्मा॑थ्स चेतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाके-
जनुच्यन्ते। तमेतयोपसुमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता न इति। तस्मादेतया॑
बहिष्पवमान उपस्थ्यः॥४३॥

ऐच्छन्युस्तिष्ठनेऽनन्यान्वयं स्वेणाधारमाधार्य गत्रिया एव तद्वा अवति पाप्मानं मृत्युपंजिष्ठे मित्रावरणो नवं च (द्वा-
यजंमानो देवा देवा यजंमानो यजंमानः प्राचरं प्रवर्त्तदालम्नालभेत मृत्युपंजिष्ठे आत्मानः॥)॥—————[९]

स संमुद्रं उत्तरतः प्राज्वलद्वयन्तेनो॑ एुष वाव स संमुद्रः। यच्चात्मालः। एुष
उत्तरेव स भूम्यन्तः। यद्वैद्यन्तः। तदेतत्रिशालं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवित्स्तं खनन्ति।
स मुवर्णरजताम्या॑ कुशीम्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्युजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथमुवर्णरजताम्या॑ कुशीम्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्यै कौशिकता॑
तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवता। तं त्रिवृताऽद्वदता। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो
मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवता। तं पञ्चदशेनाददता। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती
पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तः संसद्शेनाभि प्रास्तुवता। तः संसद्शेनाददता। तः संसद्शेनाहरन्।
यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन हियमाणस्य तेजो हर्गोऽपतत्।
तमेकविशेनाभि प्रास्तुवता। तमेकविशेनाददता। तमेकविशेनाहरन्।
यावत्येकविश्शास्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवतो॥४६॥

त्रिवृतेव तद्यजंमानमाददते। तं त्रिवृतेव हर्गन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा।
अशिर्वै त्रिवृता याद्वा अग्रेरहतो धूम उदत्थानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा।
अग्रेरवै तत्। मात्राः सायुज्यः सलोकता गमयन्ति। अथ यत्प्रादशेन
स्तुवतो प्रादशेनेव तद्यजंमानमाददते॥४७॥

तं प्रादशेनेव हर्गन्ति। यावती प्रादशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै प्रादशः। एष हि
पंश्चदश्यामपक्षीयते। प्रादश्यामपूर्यते। चन्द्रमस्य एवै तत्। मात्राः सायुज्यः
सलोकता गमयन्ति। अथ यथसप्तदशेन स्तुवतो सप्तदशेनेव तद्यजंमानमाददते।
तस्य सप्तदशेनेव हर्गन्ति॥४८॥

यावंती सप्तदशस्य मात्रा० प्रजापतिर्वै संसदशः। प्रजापतेरवैनं तत्। मात्राऽ
मायुज्यः सलोकता० गमयन्ति। अथ यदेकविशेषेन स्तुवते० एकविशेषेन
तद्वज्ञानमाददते। तमेकविशेषेन हरन्ति। यावंत्येकविश्यस्य मात्रा० असौ
वा आदित्य एकविश्यः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्राऽ सायुज्यः सलोकता० गमयन्ति। ते कुश्यौ० व्यधन्। ते अहोरात्रे
अभवताम्। अहोराव सुवर्णभवत्। उज्जता रात्रिः। स यदादित्य उदैति०
एुतामेव तथुवर्णं कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एुतामेव तद्रज्जतां
कुशीमनुसंविशति। प्रहादो हैै कोयाधवः। विशेषेनु० स्वं पुत्रमुदास्यत्। स
प्रदर्शोऽभवत्। तस्माल्पदशादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा० सूर्यते० पञ्चदशेनैव तद्वज्ञानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैनं तद्विशति चत्वारि० चा॥[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्ठोमः।
तच्चतुष्ठोमस्य चतुष्ठोम्लब्धम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतीर्थिः। य एुतस्य स्तोमा०

इति। त्रिवृत्यंश्चदशः संसदश एकविशः॥५१॥

एुतानि वाव तानि ज्योतीः॒षि। य एुतस्य स्तोमा॑ः। सौ॑ऽब्रवीत्। सु॒सदशेन॑
हि॒यमाणो व्यो॑लेशि॒षि। मि॒षज्यते॑ मे॒ति। तम्भि॑नै॒ धा॒नामि॑र्मि॒षज्यता॑म्। पृष्ठा॑
के॒रम्पेणो॑ भारंती॑ परि॒वापेणो॑ मि॒त्रावरुणो॑ प॒यस्यांया। तदोहः॥५२॥

यद्विष्वेष्या॑ धा॒नाः। पृष्ठः के॒रम्पः। भारंत्यै॑ परि॒वापः। मि॒त्रावरुणयो॑
प॒यस्या॒ऽथा॑ कस्मा॑देषा॑ हि॒विषामि॑द्विव ये॑ज्ञन्तीति॑। एुता॑ ह्यै॑न् देवता॑ इति॑
ब्र॒यात्। एुतै॒र्हविभिर्मि॑षज्यु॒स्तस्मादिति॑। तं वस्वो॑द्वाकपाले॑न प्रातः सवनै॑
जभिषज्यन्। रुद्रा॑ एको॑दशकपाले॑न माछ्यं॑ दिने॑ सवने॑। विश्वे॑ देवा॑ द्वादशकपाले॑न
तृतीयस्मृत्वे॑॥५३॥

स यदृष्टाके॑पालान्नातः सवने॑ कुर्यात्। एको॑दशकपाला॑माछ्यं॑ दिने॑ सवने॑
द्वादशकपाला॑स्तृतीयस्मृत्वे॑। विलोम॑ तद्यज्ञस्य॑ क्रियेत। एको॑दशकपालान्नेव
प्रातः सवने॑ कुर्यात्। एको॑दशकपाला॑माछ्यं॑ दिने॑ सवने॑। एको॑दशकपाला॑-

स्तुतीयसवने। यज्ञस्य मलोमत्वायै तदोहः। यद्भूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां
माध्यं दिनः सवनम्। विशेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेषाः
हृविषमिन्द्रमेव यज्ञतीति। एता ह्येनां देवता इति ब्रह्मात्। एते हृविषमिन्द्रमि-
षज्युः स्तस्मादिति॥५४॥

एकविष्णु आहृस्तुतीयसवने प्रातः सवनं पञ्चं च॥

तस्यावाचो ऽवपादादिविभयः। तमेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्।
तच्छ्रयन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वर्वन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्।
तस्यावाच एवावपादादिविभयः। तस्मा एतानि सुप्त चतुरुत्तरणि छन्दाः स्युपादधुः।
तेषामति त्रीण्यरिच्यन्ता। न त्रीण्युदिभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाष्यामक्षराभ्याम्। अहो गत्राभ्यामेव। तदोहः। कतमा
सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तल्पत्यतिष्ठत्। द्वादशं पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः।
द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तल्पत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्ता यानि च नोदभंवन्।
 तानि निर्बीर्याणि हीनान्यमन्यन्ता साऽब्रवीद्भृती। मामेव भूत्वा मामुप
 सङ्ग्रह्यतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टवृहती नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पुङ्कवृहती-
 मत्यरिच्यता तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते वृहती एव भूत्वा। वृहतीमुप समश्रयताम्। आष्टाभिरक्षरैरुणिगवृहती-
 नोदभवत्। आष्टाभिरक्षरैरुणिगवृहतीमत्यरिच्यता तस्यामेतान्यावक्षराण्यपच्छिद्या-
 दधात्। ते वृहती एव भूत्वा। वृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैरुणिगवृहती-
 वृहती नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती वृहतीमत्यरिच्यता तस्यामेतानि
 द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते वृहती एव भूत्वा। वृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्यजापतिः। छन्दांसि-
 रथो मे भवता युष्माभिरहमेतमध्यानमनु सञ्चयाणीति। तस्य गायत्री च जगती च
 पृक्षावभवताम्। उम्भिर्क्ष्रिष्ट्य प्रस्थौ। अनुष्टव्यं पक्षिश्च पृथ्यौ। वृहत्येवोद्धिरभवत्।

स एतं छन्दोरथमास्थाय॑ एतमध्योन्मनु समचर्त्। एतः हूं वै छन्दोरथमास्थाय॑
एतमध्योन्मनु सञ्चरति। येनैष एतम्सञ्चरति। य एवं विद्वान्स्मोमेन यजते। य उं
चैनमेवं वेदा॥५१॥

अमृतवन्नाव सा देवाक्षण बहुत्यदधाहृदशेभरणपञ्चिद्वादधाद्वस्थाय पद्म॥ [१२]

अयोः कृतिका यत्युप्य॑ देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कल्यृतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिद्रो दधीचो देवसुराः स
प्रजापतिः स समृद्धो ये वै चूल्यारस्तस्यावाचो द्वादशा॥१२॥

अयोः कृतिका देवगुहा कृतमेवम्योमिव तिसः पराचीर्ये वै चूल्याये नवपश्चाशत्॥५१॥

अयोः कृतिका य उं चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिशीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पष्ठमः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमल्ये पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शाम्याया अवर्णीयन्ते।
तत्रैऽस्तमेककपालम्। इयं वा अनुभवितः। इयं निरक्षितः। नैऽस्तेन पूर्वेण
प्रचरति। पाप्मानमेव निरक्षितिं पूर्वो निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव
निरक्षितिं निरवदयते। यदहुत्वा गाःहपत्य ईयुः॥१॥

एष्ट्रो भूत्वाऽग्निरुत्थाया अध्वर्यु च यजमानं च हन्यात्। बीहि स्वाहा-
हुतिं जुषाण इत्याह। आहृत्यैवेन शमयति। नार्तिमाच्छ्रुत्यव्युर्न यजमानः।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्व निरक्षिते भागधेयम्। इमादिशां यन्ति। एषा वै निरक्षिते
दिका स्वायामेव द्विशि निरक्षितिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्व निरक्षित्या आयतनम्। स्व एवायतने
निरक्षितिं निरवदयते। एष ते निरक्षिते भाग इत्याह। निर्दिशत्वैवनाम्। भूते-

हुविष्णत्यसीत्योहा भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममः हस्त इत्योहा। अः हस्त एवैनं
मुञ्चति। अङ्गुष्ठाम्या॑ जुहोति॥३॥

अन्तत् एव निरऋतिं निरवदयते। कृष्णं बासः कृष्णतृष्णं दक्षिणा। एतद्वै
निरऋत्यै रूपम्। रूपेणव निरऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निरऋत्या
अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकोरेति पुनरेत्य गाहपत्ये जुहोति। आहूत्यैव
नेमस्यन्तो गाहपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै गाज्यमनुं मन्यते। ऐनुर्दक्षिणा। इमामेव ऐनुं कुरुते। आदित्यं चुकं
निर्वपति। उभयीष्वव प्रजास्वभिर्विष्वते। दैवीषु च मानुषीषु च। वर्णे दक्षिणा।
वर्णे हि गाज्यः समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। आग्निः सर्वा॑
देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्वेव यज्ञं चावं रुन्थे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही।
तेनाग्निः। यद्वामनः। तेनै॒ वैष्णवः समृद्धौ। अग्निषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।

अभीषोमांस्यां वा इन्द्रो वृत्रमहत्रिते। यदंभीषोमीयमेकादशकपालं निर्वर्पति॥६॥

वार्त्रधमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धै। इन्द्रो वृत्रः हत्वा।
देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्याघ्र्यता। स एतमेन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्।
तत्रिरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्धा। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं
निर्वर्पति। देवताश्च तेनेन्द्रियं च यजमानोऽवै रुन्धे। ऋषभो वृही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाश्रेयः। यदृषभः। तेनेन्द्रः समृद्धै। आश्रेयमष्टाकपालं निर्वर्पति। एन्द्रं
दधि। यदाश्रेयो भवति। अश्रिवै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवाद्वि पुरस्ताद्वते। यदेन्द्रं
दधि॥८॥

इन्द्रियमेवावै रुन्धे। क्रष्णो वृही दक्षिणा। यद्वही। तेनाश्रेयः। यदृषभः। तेनेन्द्रः
समृद्धै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहृतानामाशञ्जन्। ताः पराऽभवन्। आश्रयणं
भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राश्री उद्देश्यताम्। तावेतमेन्द्राग्रं

द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जितै। द्वादशकपालो भवति।
द्वादशा मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणवास्मा अन्नमवं रुचे। वैश्वदेवश्चर्कर्वति।
वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वृथ्मो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्योमाकं चरं निर्वपति। सोमो वा
अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि
देवतया वासः समृद्धौ। सरस्वते चरं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव-
रुच्ये। मिथुनो गावो दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यंज्ञमुखाद्याः। योऽग्रेद्वताया-
एति। अष्टावेतानि हवीःसि भवन्ति। अष्टाक्षरं गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनव-
यंज्ञमुखाद्यां अग्रेद्वतायै नेति॥११॥

इयुनिरवदयतेऽब्द्युष्माण्या जहोत्यनुमतिरेवतो निर्वपति वृही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपरंगभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्धौ पद्मै॥१॥
वैश्वदेवेन वै प्रजापाति प्रजा असृजत। ताः सृष्ट न प्राजायन्त।
सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्।

मोऽशोचत्प्रजामिल्लभानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति य च न। तावूभौ शोचतः
प्रजामिल्लभानौ। तास्वप्रिमव्यसृजत। ता अग्निरच्छैत॥१२॥

मोमो रेतोऽधथात। सुविता प्राजनयत। सरस्वती वाचमदधात। पूषाऽपोषयत्
ते वा एते त्रिः संवध्मरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवध्मरो वै प्रजापतिः।
संवध्मरेणवास्मै प्रजाः प्राजनयत। ताः प्रजा जाता मुरुतोऽग्नन्। अस्मानपि न
प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिमर्कितं सप्तकपालमपश्यत्। तिन्निरवपत्। ततो वै
प्रजाम्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। युजस्य क्लृत्यै। प्रजानामधाताय।
सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मुरुतः। गणशा युवास्मै विशं कल्पयति। स
प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

या: पूर्वीः प्रजा असृक्षिः। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य
शुष्म आण्डं भूतं निरवतता। तद्बृद्धहरता। तदपोषयत। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा

पृतद्वप्म्। यदामिक्षा०। यद्युद्धरंति॥१५॥

प्रजा पृव तद्वज्मानः पोषयति। वैश्वदेव्योमिक्षा० भवति। वैश्वदेव्यो० वै प्रजा०। प्रजा एवास्मै० प्रजनयति। बाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु० रेतो० दधाति। द्यावापृथिव्ये० एककपालो भवति। प्रजा पृव प्रजाता० द्यावापृथिवीम्यामुभयतः परि० गृह्णाति। देवासुराः संयंता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे० यजता। मया० मुखेनासुराज्ञेष्यथेति०। मां० द्वितीयमिति० सोमोऽब्रवीत्। मया० राज्ञा० जेष्यथेति०। मां० तृतीयमिति० सविता। मया० प्रसूता० जेष्यथेति०। मां० चतुर्थीमिति० सरस्वती। इन्द्रियं बोहं धास्यामीति०। मां० पञ्चमीमिति० पृष्ठा। मया० प्रतिष्ठया० जेष्यथेति०॥१७॥

तैऽग्निना० मुखेनासुरानजयन्। सोमेन० राज्ञा०। सवित्रा० प्रसूता०। सरस्वतीन्द्रियमदधा० पृष्ठा० प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो० वै देवा० व्येजयन्ता० यदेतानि० हृवी० खि० निरुप्यन्ते० विजित्यै। नोतरवेदिमुपवपति। पशवो० वा उत्तरवेदिः। आजाता० इव० ह्येतर्हि०

पृशवः॥१८॥

गुदित्येषोचल्लभरंत्यबीत्यतिष्ठया जेष्यथेत्यरहि पृशवः॥

त्रिवृद्ग्रहीभवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मेथुनम्। उल्बं गर्भे जरायुं
तदेव तन्मेथुनम्। त्रेष्ठा बृहिः सन्नद्धं भवति। त्रये इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु
प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्यं लोकः॥१९॥

आस्मन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवं
रुन्धो प्रथमजो वृश्मो दक्षिणा समुद्धौ। पूषदाज्यं गृह्णाति। पृशवो वै पूषदाज्यम्।
पृशनेवाव रुन्धो। पृश्चगृहीतं भवति। पाङ्गो हि पृशवः। बहुरूपं भेवति॥२०॥

बहुरूपा हि पृशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा
ओमुजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा गुव तत्पूजा यजमानः सूजतो। नवं प्रयाजा
इज्ज्यन्ते। नवानुयाजाः। अष्टो हृवी एवि द्वावाघारो। द्वावाज्यमागौ॥२१॥

त्रिःशस्म्पद्यन्ते। त्रिःशदक्षरा विशाद। अन्नं विशाद। विशाजैवान्नाद्यमवं

रुद्धे। यज्ञमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति।
यज्ञमानमेव तेजस्मा समर्थयति। यज्ञमानो वा एककपालः। प्रशाव आज्यम्॥२२॥

यदेककपाल आज्यमानयति। यज्ञमानमेव पश्चभिः समर्थयति। यदल्पमानयते।
अल्पो एनं पश्चवो भुञ्जन्तु उपतिष्ठेन। यद्ब्रह्मनयेत्। ब्रह्म एनं पश्चवो भुञ्जन्तु
उपतिष्ठेन। ब्रह्मनीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। ब्रह्म एवेनं पश्चवो भुञ्जन्तु उपतिष्ठन्तो।
यज्ञमानो वा एककपालः। यदेककपालस्यावधेत्॥२३॥

यज्ञमानस्यावधेत्। उद्द्वा माद्येद्यज्ञमानः। प्र वा मीयेता। सुकृदेव होतव्यः।
सुकृदेव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽमि जुहोति। यज्ञमानमेव सुवर्गं लोकं
गमयित्वा। तेजसा समर्थयति। यज्ञमानो वा एककपालः। सुवर्गो लोक
आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यज्ञमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्वस्तेन
जुहयात्। सुवर्गल्लोकाद्यज्ञमानमविष्येत्। सुवर्गा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्टे। यत्प्राङ्मुखेता देवलोकम् भिजेता। यद्विक्षिणा पितॄलोकम्। यत्प्रत्यक्॥ २५॥
रक्षा एसि यज्ञ हन्त्यः। यदुदङ्गः। मनुष्यलोकम् भिजेता। प्रतीष्ठितो होतव्यः।
एककपालं वै प्रतीतिष्ठन्ता द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठता। द्यावापृथिवी कृतवः।
ऋतन् यज्ञः। यज्ञं यज्मानः। यज्मान् प्रजाः। तस्मात्प्रतीष्ठितो होतव्यः॥ २६॥

बाजिनो यजति। अश्रिवायुः सूर्यः। ते वै बाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो
खल्खाहः। छन्दा एसि वै बाजिन इति। तान्येव तद्यजति। कृत्यामे वा इन्द्रस्य
हरीं सोमपानौ तयोः परिष्ठर्य आधानम्। बाजिनं भाग्येयम्॥ २७॥

यदप्रहत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाम्यां धासं प्रयच्छेत्। प्रहत्यं परिधीं
जुहोति। निराधानाम्यामेव धासं प्रयच्छति। बृहिष्ठि विष्विश्वाजिनमा नेयति।
प्रजा वै बृहिः। रेतो बाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहृय भक्षयन्ति।
पुत्रामोमपीथा ह्येतो। अथो आत्मनेव रेतो दधते। यज्मान उत्तमो भक्षयति।
पशवो वै बाजिनम्। यज्मान एव पुश्प्रतिष्ठापयन्ति॥ २८॥

लोको बहुरूपं भैवत्याज्यमागौ पृश्व आज्यमव्देदाहवनीयः प्रत्यक्षस्मात्प्रतिष्ठितो हेतव्यो भाग्येयमेते चूत्वारे च।—[३] प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एन्मत्यमन्यता। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणोनाश्राहयत। ता: प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिः पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रधासानपश्यत। तां निरेवपत्। तैर्व स प्रजा वरुणप्राशादमुश्वत। यद्वरुणप्रधासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणप्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्यक्षं आसीत। सुव्यः प्रसुतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्भन्ति। प्रजानमेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिलोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिर्जितः ह्यस्य। पृथमात्राद्वदी असम्मिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यःसौ। उत्तरस्यां वेद्यांमुत्तरवेदिमपं वपति। पृश्वे वा

उत्तरवेदिः। पश्नेवावं रुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। पुतद्वाहणान्येव पञ्चं हुवीःस्मि। अथेष एऽद्वाशो भवति। प्राणापानौ वा एतो देवानाम्। यदिद्वाशी। यदैऽद्वाशो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवावं रुन्धे। ओजो बलं वा एतो देवानाम्। यदिद्वाशी। यदैऽद्वाशो भवति। ओजो बलंमेवावं रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी चं मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपुशान्मुश्ति। लोमशो भवतो मेष्यत्वाय॥३२॥

शमीपणिन्युपं वपति। धासमेवान्यामपि यच्छ्वति। प्रजापीतिमत्राद्यं नोपानमत। स एतेन शतेष्वेन हुविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपणिनि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमवं रुन्धे। काय एकंकपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपुरुषं करम्पात्राणि भवन्ति।

जाता एव प्रजा वरुणपाशानुश्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्वमाणा एव प्रजा
वरुणपाशानुश्चति॥३३॥

निष्वमाणे भवते भवति मेष्यत्वाणे रुद्धे यद्दृ॥

[४]

उत्तरस्यां वेद्योमन्यानि हृवी॒५॑ सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपथुरमेवैनो
युनक्ति। अथो ओजं एवासामवं हरति। तस्माद्व्याप्तं क्षत्राच्च विशोऽन्यतो-
उपक्रमणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनुत्मेवावं यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत-
एव वरुणमवं यजते। यदेवाध्वर्यः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयोऽन्करोति। तत्पापीयान्करोति। पर्वी॑
वाचयति। मेष्योमेवैनो॑ करोति। अथो तपं एवनामुपं नयति। यज्ञारः सन्तन
प्रब्रह्यात्। प्रियं ज्ञाति॑ रुद्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवै-
वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामह् इति पलीभूदानयति। अहृतैवैनोम्। यत्पली॑

पुरेनवाक्यामनुष्टुयात्। निर्वीर्ये यजंमानः स्यात्। यजंमानोऽन्वाह। आत्मनेव
वीर्यं धते। उभौ याज्ञा॑ सवीर्यत्वाय॑। यद्वामे यदरण्य इत्योह। यथोदितमेव
वरुणमवं यजते। यजमानदेवत्यो॑ वा ओहवनीयः॥३६॥

आत्मव्यदेवत्यो॑ दक्षिणः। यदाहवनीये॑ जुहुयात्। यजंमानं वरुणपुशेन॑ ग्राहयेत्।
दक्षिणेऽग्नो॑ जुहोति। आत्मव्यमेव वरुणपाशेन॑ ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव
वरुणमवं यजते। शीरूपत्रीषि॑ निधाय॑ जुहोति। शीरूपत् एव वरुणमवं यजते।
प्रत्यक्षिः॑ जुहोति॥३७॥

प्रत्यक्षेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रकर्म कर्मकृत इत्योह। देवा-
नुणं निरवदाय। अनुणा गृहानुप प्रेतेति वावेतदाह। वरुणगृहीतं॑ वा
पुतद्यजस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन॑
चावभूथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपौऽवभूथमवैति॥३८॥

अप्सु॑ वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुते॑ वरुणस्य पाश-

इत्याहं वरुणपाशादेव निर्मच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै
एथोऽस्येषिषीमहीत्याह। समिधेवाश्च नमस्यन्ते उपायान्ति। तेजोऽसि तेजो मधि
धैहीत्याह। तेजं एवाऽत्मन्यते॥३९॥

करोते ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठं ज्ञहोत्यपौजवभूथमवैति धते॥

[५]

देवासुराः संयंता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत। ममेयमनीकवती तनुः। तां
प्रीणीता अथासुरगन्मि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं
निरवपन्। सोऽग्निरनीकवाऽस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयता
ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदभ्येऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तु स्वेन
भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवाऽस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि
जनयते असो वा ओदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकः
सुर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता

यन्तः। द्यावोपूथिवी उपौश्यन्॥४१॥

ते देवा मुरद्यैः सातपनेयश्चरं निर्वपन्। तान्यावोपूथिवीयोमेवोभयतः
समातपन्। यन्मुरुद्यैः सातपनेयश्चरं निर्वपति। द्यावोपूथिवीयोमेव तद्भयतो
यज्ञमानो आतृव्याञ्जसन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तस्मिं हि तेष्यां तपति।
चरुर्वति। सर्वते एवैनाञ्जसन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुर्घे-
ग्रहमेधीयं चक्रं निर्वपन्॥४२॥

आश्रिता एवाद्योपवसामा कस्य वाऽहेदम्। कस्यं वा श्वो भौवितेति। स शुतो-
भवत्। तस्याहुतस्य नाशजन्। न हि देवा अहुतस्याशन्ति। तैऽश्ववन्। कस्मा-
इम् हौष्याम् इति। मुरद्यौ ग्रहमेधियं इत्यश्ववन्। ते मुरद्यौ ग्रहमेधियो-
ज्जुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभेवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मुरद्यौ ग्रहमेधियो ग्रहे जुहति।
भवत्याभ्यना॥ पराऽस्य आतृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते॥ पश्व-

तत्। पाकत्रा वा पुत्रत्क्रियते। यत्रेषाब्धिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाहं॥४४॥

न प्रयाजा इज्ज्यन्ते। नानुयाजाः। य पुर्वं वेद। पशुमान्वति।
आज्यभागो यजति। यजस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मुरुतो गृहमेधिनो यजति।
भागधेयेनैवनान्समर्थयति। अग्निंस्विष्टकृतं यजति प्रतीष्टित्यै। इडान्तो भवति।
पुशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्ठाप्तिं तिष्ठति॥४५॥

अमुरा अश्रयन्तर्हमेधीयं चूर्कं निरवपत्रजुहवुरन्वाहडानो भवति द्वे चै॥

यत्पर्वीं गृहमेधीयस्याशब्दीयात्। गृहमेध्यैव स्यात्। किं त्वस्य यज्ञं क्रियेतो।
यत्राशब्दीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्यं यज्ञो व्युद्घेत। प्रतीक्षेण पचेयुः।
तस्याशब्दीयात्। गृहमेध्यैव भवति। नास्यं यज्ञो व्युद्घते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनैषा। आश्रिता अभवन्। आञ्जताम्यञ्जता। अनु-
वृथ्मानवासयन्। तेष्योऽसुरः क्षुर्धं प्राहिणवन्। सा देवेषु लोकमवित्वा।
आसुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनैषा। आश्रिता भवन्ति। आञ्जते अञ्जते॥४७॥

अनुं वथ्मान् वांसयन्ति। आतुव्यायैव तद्यज्मानः क्षुर्यं प्रहिणोति। ते देवा
गृहमेधीयेनद्वा। इन्द्राय निष्कासं च्यादयुः। अस्मानेव श्य इन्द्रो निहितभाग
उपावतितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तता। गृहमेधीयेनद्वा। इन्द्राय निष्कासं
निदेष्यात्। इन्द्रं पुवेन् निहितभाग उपावतेति। गारहपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयैवैनः समर्थ्यति। क्रष्णमाहेयति। वृषद्वार पुवास्य सः। अथो
इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो आतुव्यास्य वृड्डे। इन्द्रो वृत्रः हृत्वा परा
परावतमगच्छत्। अपांशाधमिति मन्यमानः। सौऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति।
तेऽशुवन्मुकुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथं वर्यं वैदमा। अस्मम्यमेव प्रथमः हृविनिरुप्यात् इति। त पुनमयंक्रीडन्।
तत्क्रीडिना० क्रीडिलवम्। यन्मरुद्यैः क्रीडियैः प्रथमः हृविनिरुप्यते विजित्यै।
साकः सूर्येणोद्यता निर्वपति। पुतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहस्यमुद्यो
पुतद्वाह्यणान्येव पश्चं हृवी॒र्षि। पुतद्वाह्यण ऐन्द्राभः। अथैष पुन्द्रश्चर्मवति॥५०॥

उद्धारं वा उत्तमिन्द्रं उदहरता कृतः हुत्वा। अन्यासु देवतास्वाधि। यदेष
एन्द्रश्चर्मवंति। उद्धारमेव तं यजमान् उद्धरतो। अन्यासु प्रजास्वाधि। वैश्वकर्मण
एकंकपाले भवति। विश्वान्येव तेन कर्मणि यजमानोऽवे रुच्ये॥५१॥

ऋद्धतेऽन्यंज्ञते जुहोति वृणामहे भवत्युष्णे च॥

[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रधासैरुणपाशाद्मुञ्चत्।
साकमेधः प्रत्यस्थापयत्। ऋष्मके रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं
लोकमंगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजतो। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
वरुणप्रधासैरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधः प्रतिष्ठापयति। ऋष्मके रुद्रं
निरवदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति।
दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनाहत्य तत्। उत्तरत् एवोपवीय निर्विपत्। उभये हि
देवाश्च पितृश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्थं श्रयति। तेन दक्षिणावृता सोमाय

पितृमते पुरोडाशः पङ्कपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥
 संवथ्सरमेव प्रीणाति। पितृस्यो बर्हिषद्यो धनाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः।
 मासोनेव प्रीणाति। यस्मिन्बा कृतो पुरुषः प्रमीयते। सौजस्यामुष्मिलोके भवति।
 बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामुभिजित्यै। पितृस्योऽग्निष्वातेस्यो मन्थम्।
 अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुधे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे।
 यत्पूर्णम्। तन्मनुष्णाणाम्। उपर्युर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति।
 अर्धो हि पितृणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारुद्योपमन्थति॥
 तद्वि पितृनाच्छ्रुति। इमान्दिशं वेदिमद्भन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेन्यन्तौ।
 चतुः स्त्रिमर्वति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्तो हि देवानामाधीयते।

वर्षीयानिध्म इध्माद्ववति व्यावृत्त्यै परिश्रयति। अन्तर्हिते हि पितॄलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्वानाम्। यदन्तरा। तमनुष्याणाम्॥५७॥

यथमूलम्। तीत्पतुणाम्। समूलं बुग्हिर्वर्वति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तुषाति।
दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। त्रिः पर्येति। तुतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति।
त्रिः पुनः पर्येति। पट्थस्मपद्धन्ते॥५८॥

षड्ग्रहकृतवै। कृतनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुक्तो यजमानः
स्थात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्थात्। तुष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुक्तो भवति।
नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षास्मि यजः हन्यः। द्वौ
परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुम्भुजति।
यत्रीनि त्रीणि हवीङ्ग्युदाहरेयुः। त्रयल्लय एषां साकं प्रमीयेन्।
एकैकमनुचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवेषामन्बश्च प्रमीयते। कृशिपुं कशिपुव्याया।

उपबरहणमुपबरहणयोऽया आञ्जनमाञ्जन्योऽया अम्यञ्जनम्यञ्जन्योऽया यथाभागमे-
वेनाम्रीणाति॥६०॥

निरवद्यते पितृमानश्चिव्याता पृक्योपं मन्त्रत्यखाता भवति मनुष्याणां पचने परिदृश्याम्बैयते पञ्चं च॥—————[८]—————
अग्रये देवेष्यः पितृस्यैः समिष्यमानायानुं ब्रह्मीत्याह। उभये हि देवाश्च
पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्।
आधारवाधारयति। यज्ञप्रपूर्णेनन्तरित्यै। नारपेयं वृणीतो। न होतारम्॥६१॥

यदारपेयं वृणीता। यज्ञोतारम्। प्रमायुक्तो यज्ञेमानः स्यात्। प्रमायुक्तो होतो॥
तस्मान् वृणीतो। यज्ञेमानस्य होतुगर्गोपीथायै। अपं बरहिषः प्रयाजान् यज्ञति।
प्रजा वै बरहिः। प्रजा एव मृत्योरुथम्युजति। आज्ञभागौ यज्ञति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नात्मरेति। प्राचीनावीती सोमं यज्ञति। पितृदेवत्याहि
एषाऽङ्गुहीतिः। पञ्चकृत्वोऽवं द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्यै। याज्ञ्या-
देवता वषद्वारः। ता एव प्रीणाति। सन्तातमवं द्यति॥६३॥

ऋत्नां सन्तत्ये। प्रैवेष्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्यं याऽह्न। प्रणयति द्वितीयं या।
गमयति याज्यया। तुतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनापूर्वया पुरो-
ऽनुवाक्यं याऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयं या। एवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-
जवदाये। उद्भृते क्रामति व्यावृत्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति
वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः।
सोमं पितृमन्तं यजति। संवध्मरो वै सोमः पितृमान्। संवध्मरमेव तद्यजति।
पितृन्बाहुपदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरौ बर्हपदः। तानेव तद्यजति। पितृनंश्चिष्यातान्
यजति। ये वा आयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरौ ऽग्निष्वाताः। तानेव तद्यजति।
अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथा ऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। ताद्वगेव तत्। एतत्ते तत् ये च त्वामन्विति

तिस्मृष्टुं सूक्तीषु निर्देष्याति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्जन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्लौका हि पितरः। उद्देशो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्विशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्यौवास्मै तद्वबते। यथमत्याहवनीयै। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टार कृत्वा। पितृत्रिरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दर्क। प्राणमेवाऽत्मन्देधतो। योजा त्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरेयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गाहपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठमह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यमि प्रपञ्चन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिद्धति। माजेयत्येवेनान्॥६९॥

अथो तुर्पयत्येव। तृतीये प्रजयां पुशुभिः। य एवं वेद। अपं ब्रह्मिषावन्त्याजौ

यंजति। प्रजा वै ब्रह्मिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्मूर्जति। चतुरः प्रथाजान् यंजति।
द्वावनुयाजौ। पटथ्सम्पद्यते। पङ्का कृतवै। कृतुनेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न
संयोजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत। यस्यायाजयेयः। प्रमायुका स्यात। तस्मान्नान्वास्ते।
न संयोजयन्ति। पत्रिये गोपीथायै॥७०॥

होतार्माज्यभागौ यजति मन्त्रमवद्यति व्याख्यै ब्रह्मिष्वै यजति तमेव तद्यजत्यनु निक्षोमन्याहेनानुत्वे नवं च॥—[१]
प्रीतिपुरुषमेककपालं निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्त्रिरवदयते।
एकमातीरतम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्त्रिरवदयते। एककपाला भवन्ति।
एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिष्यारयति। यदभिष्यारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं
कृर्यात्। एकोल्लुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायांमेव
दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। अस्मौ ते पशुरिति
निर्दिशेद्यं ह्विष्यात्। यमेव हेष्ठि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न ह्विष्यात्। आप्त्वस्ते

पृशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्यूशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पद्मीशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मूल्यमेन पर्णेन जुहोति। मुग्धेषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सुह स्वसाऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसां। तथा वा एष हिनस्ता। य ए हिनस्ति। तयैवेन सुह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्यः पुशवः। तेष्यो भेषजं करोति। अबोम्ब रुद्रमिदिमहीत्याह। आमेवेतामा शास्ति॥७४॥

च्याम्बकं यजामह इत्याह। मूल्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उल्किरण्ति। भग्स्य लीफसन्तो। मूतेकृत्वाऽसंजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। ताद्गेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिविश्वति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्कोकाच्यवन्तो। ये च्याम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चक्र

पुनरेत्य निर्वपति। हुयं वा अदीतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति शूलान्त्रिकवदयते शास्ते मिश्चति पद्मे॥

अनुमत्ये वैश्वदेवेन ता: सुष्ठास्त्रिवृत्यजापतिः सवितोत्तरस्याद्वेवामुराः सौर्जप्रियत्यबौ वैश्वदेवेन ता वर्णणप्रधासेरग्र्ये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दशा॥१०॥

अनुमत्ये प्रथमजो वृथ्यो बहुरूपा हि पशुस्तस्मात्पृथमात्रं यदभ्येऽनीकवत उद्धारं वा अग्रये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चमसति:॥१५॥

अनुमत्ये प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥द्विति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एुतद्वाह्यान्येव पश्च हुवी खिं। अथेऽन्द्रोय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं
निर्वपति। संलभ्यमो वा इन्द्राशुनासीरः। संलभ्यमेष्वेवामा अन्नमवं कृच्छे।
वायव्यं पयो भवति। वायुर्वृष्टैः प्रदापयिता। स एवाम्मै वृष्टे प्रदापयति।
मौर्यं एककपालो भवति। मूर्येण वा अमुष्मिल्के वृष्टिर्थता। स एवाम्मै वृष्टे
नियच्छति॥१॥

द्वादशग्रवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवामुराः संयंता आसन्। ते देवा
आश्रिमश्ववन्। त्वया वीरेणामुरानभिर्वामेति। मौर्यब्रवीत्। त्रेयाऽहमात्मानं
विकरिष्य इति। स त्रेयाऽहमात्मानं व्यकुरुत। अन्नं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं
तृतीयम्॥२॥

सौऽब्रवीत्। कहुदं तु गीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। मनु सृजावहा इति। तो

ममेसुजेताम्। स इन्द्रेस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रेस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रेस्तुरीयस्यैन्द्र-
तुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यंजयन्ता। यदिन्द्रेस्तुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥
वहिनीं घेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाश्रयी। यद्वौ। तेनं रौद्री। यद्वेनुः। तेनंद्री।
यथ्वीं सुती दान्ता। तेनं वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यजमसुजत॥४॥

त एष रक्षांस्यजिधांसन्। स एताः प्रजापतिर्यजमनो देवता निर्गमीता।
ताभिर्वै स दिग्यो रक्षांसि प्राणुदता। यत्पञ्चावतीयं जुहोति। दिग्य एव
तद्यजमानो रक्षांसि प्रणुदतो। समृद्धं रक्षः सन्दर्गधं रक्ष इत्योह। रक्षांस्येव
मन्दहति। अग्रये रक्षोद्दे स्वाहेत्योह। देवतांश्य एव विजिग्यानाश्यो भाग्येऽ
करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्यरुभाव्या। नमुचिमासुरं नालभत। त शाच्या-
जग्लात्। तौ समलभेताम्। मौर्यमादभिशुनतरोभवत्। मौर्यवीत्। सन्ध्या-
सन्देधावहै। अथ लाङ्वं स्कृयामि। न मा शुष्केण नार्देण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनंमसि अत्। न वा एष शुष्को नाद्रो
व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः मूर्धः। न वा एतद्वा न नक्तम्। तस्यैतस्मिल्लोके। अपां
फेनेन् शिर् उद्बर्तयत्। तदेनमन्बर्तता मित्रद्विगतिः॥७॥

स एतानपामागर्णनेजनयत्। तानेजुहोत्। तैर्वै स रक्षांस्यपाहता
यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्लुकेन यन्ति। तद्वै रक्षसां
भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिका स्वायांमेव दिशि रक्षांसि
हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वौ। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षांसि
हन्ति। पर्णमयेन सुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणेव रक्षांसि हन्ति। देवस्य
त्वा सवितुः प्रसव इत्योह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति हृतः रक्षोऽबीधिष्म
रक्ष इत्योह। रक्षसां स्तुत्यै। यद्वस्ते तद्वक्षेणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति।
रक्षसामन्तराहित्यै॥९॥

यच्छुति वरुणं तुरीयं चिजेत्या अमृजत् समृद्धे हनो मिद्गिति हन्ति मूले शीणे च॥

[१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवृथ्मरेणैवास्मै
प्रजाः प्रजनयति। अन्वेषास्मा अनुमतिर्मन्यते। गाते गाका। प्र सिंनीवाली
जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ।
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। एन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव
प्रजाता वीर्यं प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन क्रेष्मो बही दक्षिणा।
यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वप्मः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीष्मोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।
इन्द्रास्मोमीयमेकादशकपालम्। सोम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजाना
प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं उवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयेष्ठति। ब्रह्मदक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं

चरुं निर्वपति। उन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पैशुनां प्रेजनयिता।
 वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधोति। पूषा पृथून्नाजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चर्मवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति।
 श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो मेष्यमुपगच्छति। वैश्वानरं ह्वादशकपालं
 निर्वपति। संवथ्मरो वा आग्निर्वेश्वानरः। संवथ्मरो वै एवं स्वदयति। हिरण्यं
 दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्यवेनम्। बहु वै गजन्योऽनुतं करोति। उपं जाम्ये
 हरतो जिनाति ब्राह्मणम्। बद्व्यनुतम्। अनुते खलु वै क्रियमाणे वारुणो गृह्णाति।
 वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवै मुश्ति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो
 हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यद्दृप्तो दधोति पूषा पृथून्नाजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥

एवलिनोमेतानि हृवी इति भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य

एव गाष्ठस्यं प्रदातारेः। येऽपादातारेः। त एवास्मै गाष्ठं प्रयच्छन्ति। गाष्ठमेव भंवति।
यथस्माहत्यं निर्वपेत्। अर्णविनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वायां॥१६॥

यथस्मद्यो निर्वपेत्। याकतीमेकेन हृविषाङ्गशिषमव रुन्थे। ताकतीमवरुन्थीता।
अन्वहन्त्रिवर्पति। भूयस्मीमेवाशिषमवं रुन्थे। भूयस्मो यज्ञकृतनपैति। बाहुहस्त्यं
चक्रं निर्वपति ब्रह्मणो गुहे। मुख्यत एवास्मै ब्रह्म सङ्ख्यति। अथो ब्रह्मनेव
द्वित्रमन्वारम्यति। श्रितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्ध्यो॥१७॥

एन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गुहे। इन्द्रियमेवाव रुन्थे। क्रृष्णो दक्षिणा
समृद्ध्यो। आदित्यं चक्रं महिष्ये गुहे। इद्यं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतीतिष्ठति।
ऐनुर्दक्षिणा समृद्ध्यो। भगाय चक्रं वावाताये गुहे। भगमेवास्मिन्दध्यति। विचित्रगर्भा
पष्ठोही दक्षिणा समृद्ध्यो॥१८॥

नैरकृतं चक्रं परिवृत्तये गुहे कृष्णानां ग्रीहीणां नखनिर्भित्रम्। पाप्मानमेव
निर्द्रितिं निरवेदयते। कृष्णा कृटा दक्षिणा समृद्ध्यो। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो

गृहे। सेनामेवास्य मङ्गश्यंति। हिरण्यं दक्षिणा समुद्धौ। वारुणं दशकपालं मूलस्यं
गृहे। वरुणसवमेवावं रुन्धे। मुहानिरष्टो दक्षिणा समुद्धौ। मारुतः सुतकपालं
ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावं रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समुद्धौ। सावित्रं द्वादशकपालं
क्षतुर्गृहे प्रसूत्यै। उपच्वस्तो दक्षिणा समुद्धौ। आश्विनं द्विकपालः सङ्ग्हीतुर्गृहे।
अश्विनो वै देवानां भिषजौ। ताम्यामेवास्मै खेषजं करोति। सुवात्यौ दक्षिणा
समुद्धौ। पौष्णं चरुं भागद्वयस्यं गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवावं रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समुद्धौ। गौद्रं गोवीथुकं
चरुमङ्गावापस्यं गृहे। अन्तत् गुव रुद्रं निरवदयते। शबलु उद्धारे दक्षिणा समुद्धौ।
द्वादशेतानि हवी ऋषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवध्मरेषैवास्मै गाष्ठमवं
रुन्ध्ये। गाष्ठमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्विपैत्। रुक्षिनं आशिषोऽवर्कन्धीरन्। प्रतिनिर्विपति। इन्द्रोय सुत्राम्णै

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रोया होमुचैः। आशिषं पुवावं रुन्थे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वैद्यादित्याह। आमेवेतामा शोस्ते। मैत्राबाहुहस्पत्यं भेवति। श्वेताचैः श्वेतवर्घ्यायै हुग्ये॥२२॥

बाहुहस्पत्ये मैत्रमापि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मैः क्षत्रं च सुमीचौ दधाति। अथो ब्रह्मचर्व क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बाहुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुख्यत पुवास्मै ब्रह्म मङ्गश्यंति। अथो ब्रह्मचर्व क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्गहिः। स्वयं कृत इधमः। अनभिजितस्याभिजितेय। तस्माद्राजामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवर्घ्या दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

गृहित्वाय समृद्धे पश्चात्ती दक्षिणा समृद्धे ग्रामाण्यो गृहे भागदुष्यस्य गृहे भवति दुष्येऽभिजितेयै ह्यै चै॥————[३]

देवसुवामेतानि हूवी एवं भवन्ति। पुतावन्तो वै देवानां स्वाः। त पुवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनां सुवन्तो अश्रिरेवैः गृहपतीनां सुवतो मोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पश्चनाम्। बहुम्पतिवृचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः

सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। पुतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानां सुवतामिति
हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवेतत्। महते क्षत्राय
महत आधिपत्याय महते जानेराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। पुष वौ भरता
राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्माञ्चोमराजानो ब्राह्मणः। प्रति
त्यनामं गृज्यमध्यायीत्याह॥२५॥

गृज्यमेवास्मिन्प्रतिदिघाति। स्वा तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवाकं
रुन्धो शुचीर्मत्रस्य ब्रत्या अभुमेत्याह। शुचिमेवैनं ब्रत्यं करोति। अमांमहि महत
ऋतस्य नामेत्याह। मनुत पुवेनम्। सर्वं ब्राता वरुणस्याभूत्रित्याह। सर्वब्रातमेवैनं
करोति। कि मित्र एवैररोतिमतागीदित्याह॥२६॥

अर्गांतिमैवेनं तारयति। असुपुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह। स्वदयंत्येवेनम्।
व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाख्यां विमुष्ठे।

द्विपाद्यजंमानः प्रतिष्ठित्यै। अशीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवमुवां
चं हृविषोमग्रयै स्विष्टकृते सुमवद्याति। देवताभिर्वैनमुभ्यतः परिगृह्णाति।
विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकान्मिजयति॥२७॥

सुत्यानमध्यायोत्थाहातागृदत्याह क्रमत् एकं च॥

अर्थेत् स्थेति जुहोति। आहृत्यैनां निष्क्रीयं गृह्णाति। अथो हृविष्टतानामेवाभिष्टुतं
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति।
अथो श्रियमेवैनमाभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकं। वृषा-
जस्युमिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्ख्याति। ब्रजक्षित्-
स्थेत्याह। एता वा अपां विशेः। विशेमेवास्मै पर्यहति। मुकुतामोजः स्थेत्याह।
अन्तं वै मुरुतः। अन्तमेवाव॑ रुद्धो सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्वस्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सुत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनुत्-

यदातपांति वर्पति। सत्यानुते पुवावं रुच्ये। नैनः सत्यानुते उदिते हिंस्तः। य
एवं वेदो मान्दा: स्थेत्याह। गाष्ठमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥ ३०॥

वाशा: स्थेत्याह। गाष्ठमेव वश्यकः। शक्तरी: स्थेत्याह। पश्चावे वै शक्तरी:
पश्चनेवावं रुच्ये। विश्वमृतः स्थेत्याह। गाष्ठमेव पयस्यकः। जनमृतः स्थेत्याह।
गाष्ठमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्रेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥ ३१॥

गाष्ठमेव तेजस्यकः। अपामोषधीनाः रसः स्थेत्याह। गाष्ठमेव मध्यव्यमकः।
सारस्वतं ग्रहं गुह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथसारस्वती। पृष्ठमेवैनः समानानां
करोति। षोडशभिर्गुह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्बीर्य
दधाति। षोडशभिर्गुह्णोति। षोडशभिर्गुह्णाति। द्वात्रिःशशसम्पद्यन्ते। द्वात्रिःशदक्षरा-
जनुद्दक। वाग्नुद्दप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवैनः सर्वेभिर्शछन्दोभिरभिषेश्वति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्यहूव पुरुषः षट् चां॥

देवीरापः सं मधुमतीमधुमतीभिः मृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः संमृजति।

[५]

अनोद्धृष्टः सीदतेत्योहं ब्रह्मणैवेनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्ठिंयं
ब्राह्मणाच्छुःस्मिनश्च सादयति। आश्रेयो वै होता। एन्द्रो ब्राह्मणाच्छुःस्मी।
तेजस्मा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राहुं परिगृह्णाति। हिरण्यनोत्सुनाति। आहुत्यै हि
पुवित्रांस्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टु ह्येतत्। वाचो बन्धित्याह। वाचो ह्येष बन्धः।
तुपोजा इत्योह। तुपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥ ३४॥

सोमस्य ह्लैतद्वात्रम्। शुक्रा वं शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रः।
हिरण्यम्। चन्द्राश्वन्द्रेणत्योह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रः हिरण्यम्। अमृतो अमृतेनेत्याह।
अमृता ह्यापः। अमृतः हिरण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्योह। राजसूयाय ह्लैना उत्सुनाति। सुधमादौ द्युमिनीर्लर्ज
पुता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवावं रुच्य। एकया गृह्णाति। पुक्षधैव

यज्ञमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बंमसि क्षत्रस्य योनिर्स्मीति तार्प्यं चोष्णीषं च
प्रयेच्छति स्योनिल्वाया एकशेतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वं पुरुषः शतवीर्यः।
आत्मैकशातः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्योशयति। इन्द्रियमेवावं रुद्धे।
उद्दम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरच्छौ। शाष्ठाण्याशयति। सुराबलमेवेन करोति।
आविदं युता भेवन्ति। आविदंमेवेन गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवै गारहंपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पृशुभिः। मित्रावरुणौ
प्राणापुनाम्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुद्यच्छति। स दिवंमालिखत। सौर्यमणः
पन्थो अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धूतव्रते इति द्यावापृथिवी उपोधावत्।
स आग्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धूतव्रते
इति यदाह॥३८॥

आग्यामेव प्रसूतो यज्ञमानो वज्रं आत्मव्यायं प्रहरति। आविन्ना

देव्यदितिर्विश्वरूपीत्योहं। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति
तिष्ठति। आविनोऽथम् सावामुष्यायणौऽस्यां विश्यास्मिन्नाश्च इत्योह। विशेषैन
ग्रहेण समर्थ्यति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्योह।
आमेवैतामा शास्ते। एष वौ भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्योह।
तस्माञ्मोमराजानो ब्राह्मणाः॥ ३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वारेन्द्र इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनः स्थेतीपूर्णं
शत्रुनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्योह। तिसो
वै शरव्याः। प्रतीर्ची तिरञ्च्यनुर्ची। ताम्य एवैनं पान्ति। दिग्यो मा पातेत्योह।
दिग्य एवैनं पान्ति। विश्वाम्यो मा नाश्याम्यः पातेत्योह। अपारिमितादेवैनं पान्ति।
हिरण्यवर्णवृषसां विरोक इति त्रिष्टुभां बाहू उद्दृक्षाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक।
इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टाद्यत्मन्थते॥ ४०॥

व्याख्ये द्युत्रम् सीत्याहमृतः हेष्यमेकश्चो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाश्याम्यः पातेत्याह चृत्वार्थं च॥

दिशो व्यास्थापयति। दिशामिभिजित्यै। यदेनुं प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मन्साऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोम्माद्यति। सुमिधुमा तिष्ठत्याह। तेजं एवावं रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठत्याह। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। विराजमातिष्ठत्याह। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठत्याह। पशुनेवावं रुन्धे। ऊर्ध्वमातिष्ठत्याह। सुवर्गमेव लोकमिजेयति। अनूज्ञहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥४२॥

मारुत् पुष्प भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावं रुन्धे। एकविश्शतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्ये व पशुभिराण्याऽपशुन्यरि गृद्धाति। तस्माद्वाम्यैः पशुभिराण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अग्न्योषित्यता॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थीन्यपश्यत्। तान्युजुहोत्। तैर्व स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थीनि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बाहुहस्पत्यं पूर्वपामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां

प्रथमम्। ब्रह्मं चैवास्मैः क्षत्रं चं सुमीचीं दधाति। अथो ब्रह्मेव क्षत्रं प्रति-
छापयति॥ ४४॥

षट्करस्तादभिषेकस्यं जुहोति। षड्परिष्ठात्। द्वादशं सम्पद्यन्ते। द्वादशं मासाः
संवर्थस्मरः। संवर्थस्मरः खलु वै देवानां पृष्ठाः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति।
तस्य न कुतश्चानोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीजुहोति। अत्रात् वै मृत्युजायते।
यत्रयत्रैव मृत्युजायते। तते एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै।
प्रत्यगेनमभिचारः स्तुपुण्ते॥ ४५॥

रुद्धे समाशा अस्त्रियत स्थापयति जायते पञ्च च॥

[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शादूलचर्मोपस्तुणाति। चैव सोमे
त्विषिः। या शौद्धिले। तामेवाव॑ रुद्धे। मृत्योर्बा पुष वर्णः। यच्छौद्धिलः। अमृतं
हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पृहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्घते।
शतमानं भवति॥ ४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति दिव्योन्मा-
पाहीत्युपरिष्टादधि निर्देधाति। उभ्यते पुवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका-
इति क्लीबं मीमेन क्विष्यति। दन्दशूकानवावैयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका-
दन्दशूकाः। निरस्तं नमुच्चः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं
निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिञ्चा इत्योहः॥४७॥

सोमा राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च यो ते ते वाचः सुवन्ता ते ते
प्राणः सुवन्तामित्योह। प्राणनेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्वयात्। अग्रेस्त्वा
तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्मर्गं तु भवेत्। सोमस्य त्वा
चुम्रेनाभिषिञ्चामीत्याह। सोम्यो वै देवताया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवेन देवताया ऽभिषिञ्चति। अग्रेस्तोजसेत्याह। तेजं पुवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य
वर्चसेत्याह। वर्च पुवास्मिन्दधाति। इन्द्रेन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति।
मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मुखतामोजसेत्याह॥४९॥

ओं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणा० क्षत्रपतिरसीत्योह। क्षत्राणामेवैन्
क्षत्रपतिं करोति। अति॒ दिवस्पाहीत्योह। अत्यन्यान्याहीति॒ बावेतदाह।
सुमावृतन्नरथरागुदीचीरित्योह। गाष्ठमेवास्मिन्नुवर्मकः। उच्छेषणोन् जुहोति।
उच्छेषणभागो॒ वै रुद्रः। भाग्येयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उद्दृश्यत्याश्रीङ्के॒ जुहोति। एषा॒ वै रुद्रस्य॒ दिक्। स्वायांमेव॒ दिशि॒ रुद्रं निरवदयते।
रुद्रं यते॒ कर्यी॒ परं नामेत्याह। यद्वा॒ अस्य॒ कर्यी॒ परं नामा॒ तेन॒ वा॒ एष॒ हिंनस्ति। य॒
हिंनस्ति। तेनैवेन॑ सुह॒ शमयति। तस्मै॒ हुतमांसि॒ युमेष्टम्सीत्योह। युमादेवास्य॑
मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते॒ न त्वदेतान्यन्य॒ इति॒ तस्यै॒ गृहे॒ जुहुयात्। यां॒ कामयेत॒ गाष्ठमस्यै॒ प्रजा॒
स्यादिति॑। गाष्ठमेवास्यै॒ प्रजा॒ भवति। पूर्णमयेनाष्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवा॒
स्मिन्त्विषि॑ दधाति। औदृम्बरेण॒ राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्ननाद्य॑ दधाति। आश्वल्येन॑
वैश्यैः। विशेषेवास्मिन्नुष्टि॑ दधाति। नैयोग्रोधेन॑ जन्यः। मित्राण्येवास्यै॒ कल्पयति।

अथो प्रतीष्ठित्ये॥ ५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजस्त्वाह निरबदयते यजते जन्मो है च॥

[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वात्रै इति रथमुपावहरति विजित्ये। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिष्णा युनज्ञमीत्याह। ब्रह्मगैवेन देवताभ्यां युनक्ति। प्राष्टवाहिनं युनक्ति। प्राष्टवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वो भवन्ति। रथश्शतुर्थः। द्वौ सम्बेष्टसारथी। पटथस्मापद्यन्ते॥ ५३॥

षड्ग्रा कृतवै। कृतमिरेवै युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमतो। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकान्मिजयति। यः क्षीत्रियः प्रतीहितः। सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥ ५४॥ मरुता प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्धिरेव प्रसृत उज्ज्ययति। आसं मन् इत्याह। यदेव मनसैपस्तीत्। तदोपत्। राजन्यं जिनाति। अनाकान्त पुवाक्रमतो। वि वा पुष्ट इन्द्रियेण वीर्येणाद्यते। यो राजन्यं जिनाति। समुहमिन्द्रियेण वीर्येणत्याह॥ ५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्थंते। पृश्नां मन्त्रर्जि तवेव मे मन्त्रर्जयादिति
बारही उपानहावुप मुश्चते। पृश्नां वा एष मन्त्रः। यद्वग्नः। तेनेव पृश्नां
मन्त्रमात्मन्थंते। अभि वा इयं सुषुवाणं कोमयते। तस्येष्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः।
वाराही उपानहावुपमुश्चते। अस्या एवान्तर्थंते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिं सायै। इयेदस्यायुरस्यायुमे धेहीत्योहा
आयुरेवाऽल्मन्थंते। ऊर्जस्युर्जं मे धेहीत्योह। ऊर्जमेवाऽल्मन्थंते। युड्जसि
वर्चोऽसि वर्चो मसि धेहीत्योह। वर्चे एवाऽल्मन्थंते। एकधा ब्रह्मण उपहरति।
एकधैव यजमान आयुर्लर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीयो जुहोति प्रति-
ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथंशतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यद्ग्नौ सहावतिष्ठताम्।
समानं लोकमियाताम्। सह संज्ञहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्णदिवै-

लोकाद्नर्दयाति। हुःसः शुचिषदित्यादयाति। ब्रह्मणैनेमुपावहरंति। ब्रह्मण-
दद्यथाति। अतिच्छन्दसाऽद्यथाति। अतिच्छन्दा कै सर्वाणि छन्दांसि।
सर्वभिरेवेन छन्दोभिरादयाति। वर्ष वा एष छन्दसाम्। यदतिच्छन्दः।
यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्षैवेन समानाना करोति॥५८॥

पद्धते दृथाति वीर्येणत्याहानाते प्रतीष्ठिले ब्रह्मणाऽद्यथाति सुस च॥

[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः। अहोग्राम्यामेवेनमुपात-
मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सूक्ष्मः। वैश्वदेव्यामिक्षा।
स्वमेवैनो भागधेयमुपावहरति। सम्ह विश्वदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्यौ कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य
योनिरसीत्यधीवासमास्तुणाति सयोनित्वाया स्योनामा सीद मुषदामा
सीदेत्याह। यथायजुरेवेतत्। मा त्वा हि सीमा मां हि सीदित्याहाहि सायै।
निष्पसाद धूतप्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय सुकृतिरित्याह। साम्राज्यमेवेन

सुकृतं करोति ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
सवितारमेवेन सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्माऽसि सत्योजा इत्याह। इन्द्रमेवेन सत्योजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेष इत्याह। मित्रमेवेन सुशेष करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवेन सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। गायत्रीमेवेतनांभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्योजा इत्याह। त्रिष्णुभर्मेवेतनांभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेष इत्याह। जगतीमेवेतनांभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाऽसि। सत्यमेवाव रुचे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभर्मेवेतनांभि व्याहरति। सत्यानुते वा अनुष्टुप्। सत्यानुते वरुणः। सत्यानुते एवाव रुचे॥६२॥

नैन् सत्यानुते उदिते हिंस्तः। युवं वेदा इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्स्य इति
स्यां प्रयच्छति। वज्रो वै स्याः। वज्रेणवास्मा अवरपरः रन्धयति। युवं हि
तच्छेयः। यदस्मा एते रथेयुः। दिशोऽन्यये राजोऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
एते वै सर्वेऽयोः। अपराजायिनमेवै न करोति॥६३॥

ओदनमुद्भवते परमेष्ठी वा एष। यदोदनः। परमामेवैनु श्रियं गमयति।
मुश्लोकां(४) सुमङ्गलां(५) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवतामा शास्त्रे शैनः
शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवै मुश्तिः। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविश्शातिकपालस्य
वैश्वदेव्ये चामिक्षाया अग्रयै स्विष्टकृते समवद्यति। देवतामिरवैनमुभयतः
परि गृह्णाति। अपाचत्रे स्वाहोर्जो नप्रे स्वाहाऽग्रये गृहपतये स्वाहेति तिष्ठ
आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेष लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवेतित्याह सत्यसंबं करोति त्रिष्टुमेवेतनोमि व्याहरति सत्यानुते प्रावां रथे करोति शतेन्द्रियः पद चौ॥—— [१०]

पुतद्वाहनानि धोते रुलिना॑न्देवसुवामर्थेतो देवीर्दिशः सो॑मस्येन्द्रस्य मित्रो दद्यां॥१०॥
पुतद्वाहनानि वैष्णवं त्रिकपालमन्तं वै पूषा वाशा॒ स्थेत्याह॑ दिशो व्यास्थापयुत्सुदृष्टे॒त्य ब्रह्मा(३)न्त्वे॑ गो॑जञ्चतुष्पष्ठिः॥६४॥
पुतद्वाहनानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिशीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सत्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुपुवाणस्य दशाधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतता तथ्मस्य सूद्धिरनु समसर्पत्
तथ्मस्य सूपां स्यात्त्वम्। अग्निना देवोने प्रथमेऽहन्तु प्रायुङ्ग। सरस्वत्या वाचा
द्वितीये। सावित्रा प्रेसवेन तृतीये। पूष्णा पशुभिंश्तुर्था बृहस्पतिना ब्रह्मणा पश्चमे।
इन्द्रेण देवेन पृष्ठे। वरुणे न स्वया देवतया सम्मे॥१॥

सोमेन राजा इष्टमे। ल्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽप्नोत। यथ्मस्य
भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यज्ञमान आप्नोति। पूर्वपूर्वं वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यावरुद्धौ। पुरस्तादुपसदां सोम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेते
एव तद्वीर्याति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेते एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति।
उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्तः प्रति तिष्ठति॥२॥

जामि वा पुतल्कर्वन्ति। यथस्थो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डिरेस्त्रजां
प्रयच्छुत्यजामित्वाय। अङ्गेरसः सुवर्गलोकं यन्ते। अपसु दीक्षातपसी प्रावेशयन्।
तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिभूजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी आवं रुद्धे।
दशभिर्वस्तरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुद्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो
भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्रोह्णणः चिरन्ति। शतायुः पुरुषः शतन्द्रियः।
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरात्मैः। प्राकाशावध्यर्थे ददाति। प्राकाशमेवै गमयति। मूर्जमुद्दाचे।
व्येवास्मै वासयति। रुक्मिं होत्रैः आदित्यमेवास्मा उत्त्रयति। अश्वं
प्रस्तोतप्रतिहर्त्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वं। प्रजापतेरात्मै॥५॥

द्वादशं पष्ठोहीर्ब्रह्मणैः। आयुरेवावं रुद्धे। वशां मैत्रावरुणाय। गायत्रेव वश्यकः।
ऋषमं ब्राह्मणाच्छुभिन्नैः। गायत्रेवेन्द्रियाव्यकः। वाससी नेष्ठापेत्याम्। पूर्वित्रे

एवास्यैते। स्थूरि यवाचितमेळ्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमवं यजते॥६॥

अन्द्वाहमभीधै। वहिर्वा अन्द्वान। वहिर्ग्रीत। वहिनैव वहि यजस्यावं
रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुप्ताणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत। भगुस्तुतीयमभवत्
श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं
ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमश्चिष्ठोमसामम्। सारस्वतीरपो गुह्लाति। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यावरुद्धे। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रयति।
वारवन्तीयमश्चिष्ठोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराङ्गजापतिरथः प्रजापतेरात्मे यजते ब्रह्मसामं भवति सत च॥

[२]

इन्द्रियो वा एष दिशोऽनुभ्यंदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवैष्यो
भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुमादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव
प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इद्धा बारहस्पत्यमभिघोरयति। यजमानदेवत्यो वै
बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्पयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृष्ठिं पष्ठैहीमा विशं चैवास्मै
राष्ट्रं चं समीचीं दधाति। आदित्या पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्रं
एव विशमनुबधाति। उच्चेरादित्याया आश्रोक्यति। उपांशु मारुते। तस्माद्वाष्ट
विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भेवति॥१॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यक्तः। अगर्भ मारुती। विष्वे मरुते। विशमेव
निरेन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पृष्ठन्वाचः सूत्यं
संक्षिप्याय। अनुत्तेनासुरानन्येभवन्। तैजश्विण्या पृष्ठे पुरोडाशं द्वादशकपालं
निरवपन्। ततो वै ते वाचः सूत्यमवारुन्धता॥१०॥

यद्विश्वेष्यां पृष्ठे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनुत्तेनेव भ्रातृव्यानभिभूयां
बाचः सूत्यमवं रुन्धे। सरस्वते सूत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि
गृणाति। सुवित्रे सूत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। द्वृतान्प्राहिणोति।
आविदं एता भेवन्ति। आविदमेवै गमयन्ति। अथो दूतेयं एव न छिंधते।

तिसूधन्वं शुङ्कदितर्दक्षिणा समृद्धै॥११॥

अर्थात् भवत्युक्त्वा गमयन्ति द्वे च।

[३]

आश्रेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिरे कुरुपश्चालः प्राञ्चो यान्ति।
मौम्यं चरुम्। तस्माद्बुद्धिर्विद्वान्नां सवित्रा विरुद्धतो बाहुहस्त्यं चरुम्। सवित्रैव विरुद्धं
तस्मात्प्रस्ताव्यवानां सवित्रा विरुद्धतो बाहुहस्त्यं चरुम्। सवित्रैव विरुद्धं
ब्रह्मणा यवनादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रुपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माऽग्न्यं नैदोधे प्रत्यञ्चः
कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति।
पौष्णेन व्यवस्थान्ति। मैत्रेण कृष्णतो। वारुणेन विष्णुं विष्णुं विष्णुं विष्णुं
आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हूवींचिं निरुप्याणीत्याहुः। तेनवर्तन्प्रयुक्तं इति। अथो
खल्लाहुः। कः संवध्मरं जीविष्यतीति। पडेव पूर्वद्युनिरुप्याणि। पडेतरेद्युः।

तेनैवर्तुप्रायुङ्के। दक्षिणो रथवाहनवाहः। पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्।
संवथ्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टै॥१४॥

त्वाख्मद्यकपालं दधते युनत्वेकं च॥

इन्द्रस्य सुपुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरष्टीवत्।
तत्कलमभवत्। यहुतीयम्। तद्वदरम्। यत्तीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्त्रस्तः। स
सिंहः। यदद्वयोः॥१५॥

स शादूलः। यत्कर्णयोः। स वृक्कः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा।
त्रयाः सर्तको भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धो। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विष्मेवावं रुच्ये। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवावं रुच्ये। नामा दशमी। नव वै
पुरुषे प्राणाः। नामिदेशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान
आत्मन्यते। सीमेन क्षीबाच्छष्याणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥
यथ्सीमम्। न ल्ली न पुमान्। यत्कीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी

समुद्धै। स्वाद्वीन्त्वाौ स्वादुनेत्योह। सोमंमेवैनौ करोति। सोमौऽस्यश्चियाौ पच्यस्व
मरस्वत्ये पच्यस्वेद्रोयं सुत्राम्णे पच्यस्वेत्योह। उताम्ये ह्येषा देवताम्यः पच्यते
त्रिशः सम्मुद्धा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रौः क्रीतः सोमो वसति पुनात् ते परिस्तुभिति यजुषा पुनाति
व्यावृत्त्यै पुकित्रेण पुनाति पुकित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्तत् तनेत्योह।
बारेण हि सोमं पुनन्ति। बायुः पूतः पुकित्रेणति नेतयाौ पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा।
अतिपवितस्यैतयाौ पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्ययाौ गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै॒ एकंयच्च गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। आश्चिनं धूप्रमालभते। अश्चिनौ वै देवानां भिषजौ॑। ताम्यामेवास्मै भेषजं
करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। एन्द्रमृणम्
मैन्द्रत्वायै॥२०॥

अक्ष्योलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णति भिषज्यत्येकं च॥

यत्रिषु युपेष्वालभेता। बहुर्थाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दद्यात्। आतृव्यमस्मै जनयेत्।
एकयूप आलंभते। एकथैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै आतृव्यं जनयति।
नेतेषां पशुनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुरामंमध्येनेति।
सर्वदेवत्ये याज्ञ्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिकीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहृत्या उच्छेषणस्य पाता।
यदि ब्राह्मणं न विन्देत। वर्ल्मीकवपायामवं नयेत। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
सौत्रामण्ये व्युद्धम्। तदस्ये समुद्धम्। नानादेवत्याः पशवंश पुरोडाशाश्च भवन्ति
समुद्धै। एन्द्रः पशुनामुत्तमो भवति। एन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये पुवास्मै समीर्ची दधाति। पुरस्तादन्त्याजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो
वै पुरोडाशाः। पशुनेवावं रुन्धे। एन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवावं रुन्धे।
सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमवं यजते।
वर्डबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वे मूरो उताऽश्वेतरम्। उत सोमं उत सुरां यथौत्रामणी
ममृच्छे। बाहुस्पत्यं पृश्च चतुर्थमातिपवितस्या लेभतो। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
ब्रह्माणव यज्ञस्य व्यूद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्मर्वति। न हैतस्य ग्रहं
गुह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तप्तुतेति शतातुण्णायां समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽश्रो जुहोति।
पापवस्यस्य व्यावृत्तै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवनां जुहोति। शतमानं
भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातुण्णां
धारयति॥२५॥

तन्निदंथाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। य ए सोमोऽति
पवते। पितृणां यौज्यानवाक्याभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्यं पितृनीन्द्रियं वीर्यं गच्छति।
तदेवावरुन्धे। तिसुभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति।
अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अञ्चर्युहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठते। यान्येव

युज्ञस्यैन्द्रियाणि। तेरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणति प्रथमो दक्षिणा सुमवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥

आग्निष्ठोममग्र आहरति। युज्ञमुखं वा ओग्निष्ठोमः। युज्ञमुखमेवारम्यं सवमा क्रमते। अथेषोऽभिषेचनीयश्चतुल्लिंश्चापवमानो भवति। त्रयोऽल्लिंश्चद्वै देवताः। ता युवाऽप्रोति। प्रजापतिश्चतुल्लिंश्च। तमेवाऽप्रोति। संशर युष स्तोमानुमयथापुर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

युतावान् वै यज्ञः। यावान्यवमानाः। अन्तः क्षेपणं त्वा अन्यत। यञ्जमा: पवमानाः। तेनाऽसंशरः। तेन यथापुर्वम्। आत्मनैवाग्निष्ठोमेनध्रोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानि। पुशवं उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनुसन्तत्यै॥२८॥

स्तोमाः पुशवं उक्थान्येकं च॥

[७]

उर्पं त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्मबति। वाग्वै वायुः। वाच युवेषोऽभिषेकः।

सर्वां सामेव प्रजानाऽ मूयते। सर्वा एनं प्रजा गाजेति वदन्ति। उतमु त्यन्दश क्षिप्ति
इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानाम् वैतेन मूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्।
ये संम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाहु पवस्व वाचो ओंप्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखानयन्ति। अनुष्ठव्यंथमा भवति।
अनुष्ठुत्यमा। वाग्वा अनुष्ठक। वाचैव प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वटीभवन्ति। उद्वद्वा
अनुष्ठमो रूपम्। आनुष्ठमो राजन्यः॥३०॥

तस्माद्ब्रह्मीर्वन्ति। सौर्यनुष्ठग्न्तमा भवति। मुवर्गस्य लोकस्य मन्त्रत्वै। यो वै
सवादेति। नैनः सब उपनमति। यः सामङ्य एति। पार्षदान्त्सुषुवाणो भवति।
एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि। भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नेति। यानि देवगाजानाऽ सामानि। तैरमुज्जिलोक ऋषोति। यानि
मनुष्यगाजानाऽ सामानि। तैरस्मिल्लोक ऋषोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋषोति।
देवलोके च मनुष्यलोके च। एकविश्वोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविश्वः

कैशेवपुनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो देशपेयः॥३२॥

विष्णु एकविश्वाः। राष्ट्रं संसदशः। विशेषं एवत्माध्यतोऽभिषिञ्चते। तस्माद्वा
एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिञ्चते। यद्वा एनमदे द्विशोऽनु-
व्यास्थापर्यन्ति। तथमुवर्गं लोकमन्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्।
आतिजनं वेयात्। उद्भावं माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन
लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अंक्रोत्राज्ञानो भवन्ति दशपेयो माद्येजीणे च॥

इयं वै रजता। अस्मौ हरिणो। यद्वक्षो भवतः। आम्यामेवेनमुभयतः परि-
गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिञ्चयमानस्यापः। इन्द्रियं बीर्यं निरग्नं। तथमुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यद्वक्षमन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्धाराय। शतमानो भवति
शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येनेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्।
आयुष्या एवनम्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनम्यति क्षरन्ति।

वर्चो वै हिंसयम्। वर्चस्यां एवैनंमध्यति क्षणन्ति॥३४॥

शतक्षर्णेऽल्लै च॥

[९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यज्ञते इति। यदा वा एष एतेन द्विग्रन्त्रेण यज्ञते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवध्मरमाप्नोति। यावन्ति संवध्मरस्याहोरात्राणि। तावन्तीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोग्रन्त्रेष्व प्रति तिष्ठति। अशिष्टोमः पूर्वमहर्वति। अतिशात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्वति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्वति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतीष्ठित्ये॥३६॥

अपश्व्यो द्विग्रात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टमं च। जगतीमन्तर्धन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तीयमवने कुर्वन्तीति।

यदा वा एषाऽहीनस्याहर्जते। साहस्यं वा सर्वनम्। अथैव जगती कृता।
अथं पशुव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा
उच्छ्रति। अथो तम् एवापं हतो। अश्रिष्टेममन्तत आ हरति। अश्रि: सर्वा देवताः।
देवतास्वेव प्रतिं तिष्ठति॥ ३७॥

उत्तरं प्रतीष्ठिते पशुव्यः सुस च॥

वर्णणस्य ज्ञाते वा इन्धर आश्रियमन्तस्य यत्रिष्वाग्निष्टेममुपं ल्येण वै रेजताऽप्रतिष्ठिते दशा॥ १०॥

वर्णणस्य यद्विष्मयां यत्रिषु तस्माद्बृतोः सुसत्रिशता॥ ३७॥

वर्णणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके आष्मः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

आङ्गिरसो वै सूत्रमासता तेषां पृश्निर्बर्धमिधुगासीता सर्जीषणांजीवता तैऽश्रवन्।
कस्मै नु सूत्रमास्महे यैऽस्या ओषधीर्न जनयोम् इतिै ते दिवो वृष्टिमसूजन्ता
यावन्तः स्तोका अवापद्यन्ता तावतीशोषधयोऽजायन्ता ता जाताः पितरो
विषेणालिम्पन्॥ १॥

तासां जग्धा कृष्यन्त्यैता तैऽश्रवन्। क इदमित्थमंकरितिै वयं
भोग्येयमिच्छमाना इतिै पितरोऽश्रवन्। किं वौ भाग्येयमितिै अग्निहोत्र
एुव नोऽप्यस्तिवत्यश्रवन्। तेष्युत्तद्वाग्येयं प्रायेच्छन्। यद्गुल्मा निमार्षिै ततो वै
त ओषधीरस्वदयन्। य एुवं वेदा॥ २॥

स्वदंतोऽस्मा ओषधयः। ते वृथमुपावासृजन्। इदं नो हृव्यं प्रदापयेति।

सौंज्रवीद्वरं वृणो। दशं मा रात्रींजातिं न दोहना। आसङ्गं मात्रा सुह चरणीति।
तस्माद्वध्यं जातं दश रात्रीन् दुहन्ति। आसङ्गं वारेवृत्तुं
ह्यस्य। तस्माद्वध्यं संसृष्ट्युयं कुद्रो धातुकः। अति हि सून्धाच्यर्ति॥३॥

अलिप्यवेद धातुक् एकं च॥

प्रजापांतिश्चिमंसुजता। तं प्रजा अन्वस्तुज्यन्ता। तमंभाग उपास्ता। सौंज्य
प्रजापिरपाक्रामता। तमंवरुक्षमानोऽन्वैता। तमंवरुधं नाशोक्तोता। स तपोऽतप्यता।
सौंज्यिरुपारमतातोपि वै स्य प्रजापांतिरिति। स एराटाद्वद्मृष्ट॥४॥

तद्युतमंभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टः। ताङ्गेष्ठलक्ष्मी
प्राजापत्येत्याहुः। यद्गणाटाद्वद्मृष्टा। तस्माद्गणटे केशा न मन्ति। तद्यौ प्राग्भृता।
तद्यौचिकिञ्चत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्यौचिकिञ्चमाये जन्म। य एवं
विद्वान् विंचिकिञ्चति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्म्येवदञ्जुहधीति। सौंज्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते

वागित्येब्रवीत्। सोऽजुहोथ्वाहेति। तथ्स्वाहाकारस्य जन्मे। य एवं स्वाहाकारस्य
जन्म वेदा करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुहति॥६॥
भोगायावास्य हुतं भवति। तस्या आहैत्ये पुरुषमसृजत। द्वितीयं मजुहोत्।
सोऽश्वमसृजत। तृतीयं मजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थं मजुहोत्। सोऽविमसृजत।
पञ्चमं मजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरभिभेता। आहूतीभिर्वै माऽऽप्रोतीति। स प्रजापाति पुनः प्राविशता।
तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भाग्येयमभि जीनिष्य इति।
तुम्यमेवेदं हृथात् इत्येब्रवीत्। स एतद्वाग्येयम्यजायत। यद्विग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादेशिहोत्रमुच्यते। तद्विग्निहोत्रम्। मा हौषीः। उभयोर्वै
नोवेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुम्यं जुहवन्।
प्रातर्मह्यमित्येब्रवीत्। तस्मादग्नये सायं हृथते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। एन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। उभयमेवाग्नेयं

स्थाता उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथा अग्ने सायं हृथो। सूर्यार्थं प्रातः। रात्रि वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अहा प्रति तिष्ठन्ति। यथा यं जुहोति॥३०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेति। स एतदंग्रहीत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तुषीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विद्युते उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥३१॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्तेति। ताद्वगेव तत्। अथो खल्वाहः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसन्तः। यस्तयोरन्य गृधयत्यन्यं न। उमौ वाक स तावृच्छतीति। अग्निं बावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दरात्रकं ददशो। उमे हि तेजस्मी सम्पद्यते॥३२॥

उद्यन्तं बावाऽऽदित्यमग्निरनु सुमारोहति। तस्माद्भूम पुवाग्रेदिवा ददशो। यदभ्ये

मायं जुहूयात्। आ मूर्याय वृश्चेता। यज्ञर्याय प्रातजुहूयात्। आज्ञायै वृश्चेता।
देवतांयः समदं दध्यात्। अग्निज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव साय हौतव्यम्।
मूर्यो ज्योतिज्योतिरश्मिः स्वाहेति प्रातः। तथूभास्यां साय हूयते॥१३॥

उभास्या प्रातः। न देवतांयः समदं दधाति। अग्निज्योतिरत्याह। अग्निर्वै
रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरत्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। मूर्यो ज्योतिरत्याह।
प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरश्मिः स्वाहत्याह। प्रजा एव प्रजाता
आस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तुष्णीमुत्तरामाहृते जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्गदिते मूर्ये प्रातजुहूयात्।
यथा इति थेऽप्रद्वृताय शून्यायावस्थायाहार्थं हर्गन्ति। ताद्वगेव तत्। क्लाङ्गह
तत्स्मद्वतीत्याहुः। यथ्म न वेद। यस्मै तद्वर्तीति। तस्माद्वदैषसं जुहोति।
तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेष्टि। ताद्वगेव तत्॥१५॥

अमृष विविक्षिष्टाति जहैत्यजामौमुजताप्रिहोत्रं मूर्याय प्रातर्जुहोति जहैति सम्पर्वते हृयते स्थापयति सम्प्रति द्वे चां॥[२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नीं स्थाली। यन्मध्ये उग्रे रथि श्रयेत्। रुद्राय पत्नीमपि
दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽज्ञारात्रिरुद्रह्याधि॑ श्रयति। पत्नीये गोपीथाय॑
व्यन्ताकरोति। तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥३६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्रवृत्त्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतीषि अत्पशुकां मस्य।
शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतीषि अद्व्यवर्चसकां मस्य। समिद्धमिव हि
ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतीषिच्युमेव। यत्प्रातिपि श्राति॥३७॥

तत्पशव्यम्। यजुहोति। तद्व्यवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा
पुतद्स्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छ्रुतं हृविरन्निधारितम्। अभि
द्योतयति। अग्येवैनदधारयति। अथो देवत्रैवैनद्व्यमयति॥३८॥

पर्यन्ति करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यन्ति करोति। च्यावृद्धि यजः। अथो
मेष्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्घासयेत्। यजमानः शुचाउर्पयेत्। यद्विक्षिणा। पितृदेवत्यः
स्यात्। यत्प्रत्यक्॥३९॥

पतीः शुचाऽर्पयेत् उदीचीनमुद्भासयति। युषा वै देवमनुष्याणाः शान्ता दिक्।
तामेवैनदनुद्भासयति शान्तैः। वर्त्म करोति। यज्ञस्य मन्तोल्यै। निष्ठपति। उपैव
तथस्तुपाति। चतुरुन्नेयति। चतुर्षादः प्रशावः॥२०॥

पुश्चनेलावं रुद्धो। सर्वम्पूर्णानुनेयति। सर्वं हि पुण्यां गुर्ज्ञः। अनुच उनेयति।
प्रजायां अनुचीनत्वायां। अनुच्येवास्यं प्रजाऽर्घुका भवति। समृशति व्यावृत्यै।
नाहोऽव्यनुपं सादयेत्। यदहोऽव्यनुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मां उपनिधायां॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादगेव तत्। आउस्मै वृश्नेत। यदेव गाःहपत्येऽधि-
श्रयति। तेन गाःहपत्यं प्रीणाति। अश्चिर्बिमेत। आहुतयो माऽत्यैऽव्यनुतीति। स-
पुताः समिधमपश्यत्। तामाऽधत्ता। ततो वा अग्नावाहतयोऽधियन्त॥२२॥

यदेन भूमयच्छत्। तथस्मिधः समित्वम्। समिधमा देखाति। समेवैन-
यच्छति। आहुतीनां धृत्यैः। अथो अश्चिर्बोत्रमेवेष्वत्करोति। आहुतीनां प्रतीष्ठित्यै।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाः समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याः-

समिधि द्वितीयामाहृतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्दे समिधोवा दृच्यात्। आतृव्यमस्मै जनयेत्। एकां समिधंमाधायै। यजुषा-
ज्यामाहृतिं जुहोति। उभे एव समिद्धती आहृती जुहोति। नास्मै आतृव्यं जनयति।
आदीतायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथा इतिथिं ज्योतिष्कृत्वा
परि वेवेष्टि। तादगेव तता। चतुरुन्नयति। द्विजुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमति।
अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भृति ग्रन्तिश्चाति गमयति प्रत्यक्ष्मशब्दं उपनिधायाऽप्यनेति तत्त्वार्थं च॥

[३]

उत्तरावतीं वै देवा आहृतिमजुहवः। अवाचीमसुरा। ततो देवा अभवन्।
पराज्युराः। यं कामयेत् वसीयान्नस्यादिति। कर्नीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं
भूयो जुहयात्। एषा वा उत्तरावत्याहृतिः। तादेवा अजुहवः। तत्स्तोऽभवन्॥२५॥
यस्यैव जुहति भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्नस्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वं
हुत्वा। उत्तरं कर्नीयो जुहयात्। एषा वा अवाच्याहृतिः। तामसुरा अजुहवः। तत्स्ते

परोऽभवन्। यस्यैवं जुहूति। पैरेव भवति॥२६॥

हुत्वोपं सादयत्यजामित्वाया। अथो व्यावृत्तै। गारहपल्यं प्रतीक्षते।
अननुष्यायिनमेवैं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थापुरस्ति। तं य ऋच्छेत्।
यज्ञस्थाणमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थापुः। यत्पूर्वाङ्गहृतिः। तां
यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥ २७॥

यज्ञस्थाणमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वमाहृतिं जुहोति। यज्ञस्थाणमेव परि वृणक्ति।
अथो आतुव्यमेवात्माऽति क्रामति। अवाचीनः सायमुपमाष्ठि। रेतं एव तद्धाति।
कुर्वेत् प्रातः। ए जनयत्वेव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरन्तर्यति॥२८॥

द्विजुहोति। अथ क्वे आहृती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यज्ञोऽप्याणः। हुत्वा द्विः प्राशनाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहृती
जुहोति। द्विजुहोति। द्विनिर्माष्ठि। द्विः प्राशनाति॥२९॥

षट्घसम्पद्यन्ते। पङ्का कृतवै। कृत्वेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं

देवत्यं मन्त्रिहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रह्मात्। यद्युषा जुहोति। तदैऽद्वाग्रम्।
यत्तुष्णीम्। तत्प्राजापृत्यम्॥ ३०॥

यच्चिमाद्द्वै। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राशज्ञाति।
तद्भर्माणाम्। तस्माद्ग्रम् अनश्वन्तो वर्षते। यद्वाचामोति। तन्मनुष्णाणाम्।
उदैङ्ग्यवृत्याचामोति॥ ३१॥

आत्मनो गोपीथायौ निर्णेनक्ति शुद्धौ निष्पति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति।
सत्सर्पीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पृथ्यविंति। स्वमेव वीर्यमनु पृथ्यविंति।
तस्मादक्षिणोऽर्थ आत्मनो वीर्यविंतरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पृथ्यविंति।
हुत्वोप समिन्द्ये॥ ३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्यौ। न बुग्हिरनु प्र हेरता। असङ्स्थितो वा एष यज्ञः।
यद्यश्चिह्नोत्रम्। यद्वनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छन्धात्। तस्माचानु प्रहत्यम्। यज्ञस्य
सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवृथस्यैव रूपमकः॥ ३३॥

अभवन्मति ज्ञाह्यन्नेयति माणिं हि प्राश्नाति प्राजापत्यमाचार्मीन्देऽकः॥ [४]
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणं यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति।
 वृथ्मो वा ओग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः।
 अन्तरिक्षमाग्नीङ्गम्। द्यौरहीविधिनम्। दिव्या आपुः प्रोक्षणयः। ओषधयो
 बृहिः॥ ३४॥

वन्स्पतय इच्छः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यज्ञमानः पृश्नः। समुद्रो-
 ऽवभूथः। संवध्म्भरः स्वंगाकारः। तस्मादाहितायेः सर्वमेव बृहिष्य दृतं भवति।
 यथ्मायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥ ३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै
 देवा अहंतमादन्। ते पराऽभवन्। त पुतदंग्निहोत्रं सर्वस्यैव संमवदायोजुहवुः।
 तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाण्य निष्कृतिमपश्यन्निति। यथ्मायं जुहोति।
 रात्रिया एव तद्वताद्याया॥ ३६॥

यज्मानस्यापरभावाय। यत्प्रातः। अहे एव तद्भुताद्योय। यज्मानस्यापरभावाय।
यत्तोऽशञ्जाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यंसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा ओग्रहोत्रं
मिथुनम्। य एवं वेदा। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनेजार्यते॥ ३७॥

इमामेव पूर्वया दुहो। अमूलतरया। अधिश्रित्योत्तरमा नेत्रति। योनावेव तद्रेतः
सिशति प्रजनने। आज्येन जुहुयातेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव
भेवति। पर्यंसा पशुकामस्य। एतद्वै पशुनां रूपम्। रूपेणवास्मै पशुनवं
रुन्ध्ये॥ ३८॥

पशुमानेव भेवति। इन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भेवति।
यवाग्वा ग्रामकामस्योपथा वै मनुष्याः। भाग्येनेवास्मै सज्ञातानवं रुन्धो। ग्राम्येव
भेवति। अयंशो वा एषः। योऽसामा॥ ३९॥

चतुरुक्तयेति। चतुरक्षरः रथन्तरम्। रथन्तरस्येष वर्णः। उपरीव हरति।
अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्येष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष

वर्णः। अश्चिहोत्रमेव तथ्मामन्वल्करोति॥४०॥

यो वा औश्चिहोत्रस्योपसदो वेदा उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। उन्नीयोपं सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्तपंसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिवंमेव प्रीणाति। एता वा औश्चिहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेदा उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। यो वा औश्चिहोत्रस्याश्रोवितं प्रत्याश्रोवितः होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेदा। तस्य ल्वेव हुतम्। प्राणो वा औश्चिहोत्रस्याश्रोवितम्। अपानः प्रत्याश्रोवितम्। मनो होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेदा तस्य ल्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वेदेवाः प्रात्यर्थाणश्चाश्रिहोत्रिणो गुहमागच्छन्ति। तान् यन्ते तर्पयेत्। प्रजयोऽस्य पृशुभिर्विति इष्ठेन्। यत्तर्पयेत्। तुता एनं प्रजया पृशुभिस्तर्पयेयुः। सुजूर्देवै सायं यावभिरिति सायः। सम्मूर्शति। सुजूर्देवै प्रात्यर्थाभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावान् ये चं

प्रातर्यावाणः॥ ४३॥

तानेवोभ्याऽस्तर्पयति। त एनं तु सः प्रजया पश्चिमस्तर्पयन्ति। अरुणो
हं स्माहौपवेशिः। अश्विहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्ञं भ्रातुव्येष्यः प्र हंरामि।
तस्मान्मत्पापीया मो भ्रातुव्या इति। चतुरन्त्रयति। द्विर्जहोति। समिथ्संसमी।
सप्तपदा शक्ते वज्रे। अश्विहोत्र एव तथ्यायं प्रातर्वज्ञं यजमानो
भ्रातुव्याय प्र हंरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातुव्यो भवति॥ ४४॥

बुद्धिः प्रातर्गुताद्याय जायते रुचेऽस्माकं करोत्येता वा अश्विहोत्रस्यैप्सदौ वप्फङ्गाश्च प्रातर्यावाणे वज्रभीजिं च॥—[५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्में जायेतेति। मोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वद्जायता
अश्विर्वायुर्गादित्यः। तेऽज्जुवन्। प्रजापतिरहोषीदात्मन्वन्में जायेतेति। तस्य
वयमजनिष्ठाहि। जायतात्र आत्मन्वदिति तेऽज्जुहवुः। प्राणानामृग्निः। तनुवै
वायुः॥ ४५॥

चक्षुषं आदित्यः। तेषां हुतादंजायत गौरेव। तस्ये पर्यंसि व्यायंच्छन्ता ममं

हुतादृजनि ममेति॑ ते प्रजापंति॑ प्रश्वर्मायन्। स ओदित्योऽग्निमंब्रवीत्। युतरो नौ जयात्। तत्रै॒ सुहा॒सदिति॑ कस्ये कोऽहौषीदिति॑ प्रजापंतिरब्रवीत्कस्ये कु इति॑ प्राणानाम॒हमित्याग्निः॥४६॥

तुनुवा॑ अहमिति॑ वायुः। चक्षुषोऽहमित्यांदित्यः। य एव प्राणानाम॒हौषीत्। तस्य हुतादृजनीति॑ अग्नेरहुतादृजनीति॑ तदश्रिहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा॑ अश्रिहोत्रम्। य एवं वेद॑ गौर्षश्रिहोत्रमिति॑ प्राणापानाम्यामेवाग्नि॑ समर्थ्यति। अव्युर्कः प्राणापानाम्या॑ भवति॥४७॥

य एवं वेदा॑ तौ वायुर्ब्रवीत्। अनु॑ मा भेजतमिति॑ यदेव गारुहपत्ये- उधिश्रेत्याहवनीयम्युद्धवान्। तेन त्वा॑ प्रीणानित्यंश्रताम्। तस्माद्यज्ञारहपत्ये- उधिश्रित्याहवनीयम्युद्धवति॑ वायुमेव तेन॑ प्रीणाति। प्रजापंतिर्देवता॑ः सूजमानः। अश्रिमेव देवतानां प्रथममसूजत। सोऽन्यदालम्यमित्वा॥४८॥

प्रजापंतिमभि॑ पर्यावर्तत। स मूल्योर्बिभेद। सोऽमुमांदित्यमात्मने॑ निर्मिमीता।

त ए हुत्वा पराहृयार्थीवर्तता। ततो वै स मृत्युमपांजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं
वेदा। तस्माद्यस्येवं विद्वप्तः। उतैकाहमुत द्युहं न जुह्वति। हुतमेवास्यं भवति। असौ
द्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तन्वै वायुस्त्रिभूत्यवित्वा भवत्येकं च॥

[६]

रौद्रं गत्वा। वायुव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुल्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि-
श्रितम्। वैश्वदेवा मिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्णवद्मानम्। मैत्रः शरः।
धातुरुद्धासितम्। बृहस्पतेरुचीतम्। सीवितुः प्र क्रोन्तम्। द्यावापृथिव्यं हियमाणम्।
एन्द्राग्नमुपसत्रम्। अग्नेः पूर्वोऽऽहुतिः। प्रजापतेरुतरा। एन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्घासितः सम च॥

[७]

दीक्षिणत उपं सूजति। पितॄलोकमेव तेनं जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव
तेनं जयति। उदीचीमावृत्यं दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेनं जयति। पूर्वो दुल्याङ्गेष्टस्यं
ज्येष्ठिनेयस्यो। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरो दुल्यात्कनिष्ठस्यं कानिष्ठिनेयस्यो। यो

वा बुद्धेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यस्य व्यावृत्ते। वायव्यं वा उत्तदपसृष्टम्।
आश्विनं दुल्हमानम्। मैत्रं दुर्घटम्। अर्यमा उद्भास्यमानम्। ल्वाष्टमुनीयमानम्।
बृहस्पतेरनीतम्। सीवितुः प्रकान्तम्। द्यावापुथिव्यः हियमाणम्॥५२॥

एन्द्राग्रमुपं सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। यौऽग्निहोत्रं जुहोति।
यथा खलु वै धनुं तीर्थं तर्पयति। एवमप्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृष्णिति प्रजया-
पश्चन्मिः। प्र सुवर्णं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजया-
पश्चन्मित्थुनैर्जायते। यस्येवं विद्षोऽग्निहोत्रं जुहति। य उं चैनदेवं वेदे॥५३॥

बुद्धेष्टियमाणायते द्वे च॥

[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा ओमन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमंजुहोत। द्विरेकः। सुकृदेकः।
तेषां यज्ञिरजुहोत। स ऋचाऽजुहोत। यो द्विः। स यजुषा। यः सुकृता। स
तुष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तुष्णीम्। तावृभावाऽर्थताम्। तस्माद्यजुषाऽजुहोति: पूर्वा होतव्या। तुष्णीमुत्तरा। उमे एवर्थी अवे रन्धे। अग्निज्योतिज्योतिरग्निः स्वाहोति सायं जुहोति। रेते एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहोति प्रातः। रेते एव हितं प्र जनयति। रेते वा एतस्य हितं न प्र जोयते॥५६॥

यस्याग्निहोत्रमहुते शूर्योऽस्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उत्तीय प्राङ्गदाद्रवेत्। सं उपसाधातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहयात्। प्रजापतिवै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवेन्त तत् उत्तेयति। नार्तिमाच्छ्रुति यजमानः॥५६॥

तुष्णीं जायते यजमानः॥

यदग्निमुद्भर्ति। वसंवस्तव्यंशिः। तस्मिन् यस्य तथाविष्ये जुहोति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। निहिते धूपायञ्जेते। रुद्रास्तव्यंशिः। तस्मिन् यस्य तथाविष्ये जुहोति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। प्रथममिष्मुचिरा लेभतो। आदित्यास्तव्यंशिः॥५७॥

[३]

तस्मिन् यस्य तथांविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति। सर्वे
एव सर्वश इ॒स्म आदी॒सो भवति। विश्वे॑ देवास्त्वर्णीश्च। तस्मिन् यस्य तथांविधे
जुह्वति। विश्वे॑वास्यं देवेष्वाग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामार्चिकपावैति लोहीनीकैव
भवति। इन्द्रस्त्वर्णीश्च। तस्मिन् यस्य तथांविधे जुह्वति। इन्द्रे॑ एवास्या॑ग्निहोत्रं
हुतं भवति॥५८॥

अङ्गांश भवन्ति। तेष्योऽङ्गांरेष्योऽर्चिकदैति। प्रजापंतिस्त्वर्णीश्च। तस्मिन् यस्य
तथांविधे जुह्वति। प्रजापतेवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गांश अध्यूहन्ते।
ब्रह्म तद्वर्णीश्च। तस्मिन् यस्य तथांविधे जुह्वति। ब्रह्मतेवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति।
वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे॑ प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्येतासु
देवतासु हुतं भवति। यस्यैव विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ॑ चैनदेवं वेद॑॥५९॥

आदित्यास्त्वर्णीश्चिद्रं एवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यद्गित्रिहृतः प्रथमः सर्वे एव नितरामङ्गांशः शरोऽङ्गांशः

ऋतं त्वा॑ सत्येन परिंषिश्चामीति॑ सायं॒ परिंषिश्चति॑ सत्यं॒ त्वर्तेन॑ परिंषिश्चामीति॑ प्रातः। अश्रिवा॑ ऋतम्। अ॒सावा॑दित्यः॑ सत्यम्। अ॒श्रिमेव॑ तदो॑दित्येन॑ सायं॒ परिंषिश्चति॑ अ॒श्रिनोऽ॒जदित्यं॑ प्रातः॑ सः। या॑वदहोराते॑ भवतः। ता॑वदस्य॑ लोकस्या॑ नार्तनि॑ रिष्टः। नातो॑ न पर्यन्तोऽस्मि॑। यस्यैव॑ विद्युषोऽश्रिहोत्रं॑ जुह्वति॑। य उचैनदेव॑ वेद॑॥६०॥

आस्ति॑ द्वे॑ च॑॥

अङ्गिरसः॑ प्रजापतिर्यग्निः॑ लूङ॑ उत्तरावर्ती॑ ब्रह्मवादिनैऽश्रिहोत्रप्रायणा॑ यज्ञः॑ प्रजापतिरकामयताऽल्मन्वद्वौद्रङ्गवि॑ दक्षिणतम्भयो॑ वै॒ यद्ग्रिमृतं॑ त्वा॑ सूत्येनेकादशा॥११॥

अङ्गिरसः॑ प्रैव॑ तेन॑ पृथूनेव॑ यत्तिमाण्डि॑ यो॑ वा॑ अ॒श्रिहोत्रस्योपसदो॑ दक्षिणतः॑ पृष्ठिः॥६०॥
अङ्गिरसो॑ य उचैनदेव॑ वेद॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति॑ श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेत्तिरीयब्राह्मणे॑ द्वितीयाष्टके॑ प्रथमः॑ प्रपाठकः॑ समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीथब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत् प्रजा: सृजेयेति। स एतं दशोहोतारमपश्यत्। तं मनसा-
ज्ञुद्वल्यं दर्मस्तम्बेऽजुहोता। ततो चै स प्रजा असृजत। ता अस्माभ्युष्टा
अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स
दशोहोतारं मनसा ज्ञुद्वल्यं दर्मस्तम्बे ज्ञुह्यात्। प्रजापतिर्वै दशोहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायतो। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः।
प्रजापतेगात्मैः। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेगात्मैः। न्युनया
जुहोति। न्युनाद्विप्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्टैः॥२॥

दर्मस्तम्बे जुहोति। उतस्माद्वयोनैः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनैः
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनैः प्रजायतो। ब्राह्मणो दंक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुम्ल्येव प्रजायतो। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्टानां

धृत्यैः यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाऽसुं यशो नच्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्यो दर्भस्तम्बमुद्धथ्या ब्राह्मणं दीक्षिणतो निषाढा चतुर्होत्प्याचक्षील
पुतद्वे देवानां परमं गुह्यं ब्रह्मा यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेवं
प्रकाशं ज्ञातम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्धथ्य व्याचष्टे॥४॥

आग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। आग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दीक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवेन् यशो ऋच्छति। इश्वरन्तं
यशोर्तोरित्याहः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैन तत्रोपनमाति।
तदेवाव रुक्ष्ये॥५॥

आग्निमादध्यानो दशोहोत्राऽरणिमवं दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनवोहृत्याग्निहोत्रां
जुहुयात्। प्रजातमेवैनज्ञहोति। हुविर्विर्विष्यं दशोहोतारं व्याचेक्षीत। प्रजातमेवैन
निर्वपति। सामिधेनीरनुवृक्ष्यं दशोहोतारं व्याचेक्षीत। सामिधेनीरेव सुष्ठाऽरम्य
प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशोहोता। यज्ञमव तेनुते॥६॥

अभिचरं दशोतारं जुहथात् नवै वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्देशमी।
 सप्राणमेवैनमाभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावदेवास्यास्ति।
 तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निरक्षतिगहीतम्।
 निरक्षतिगहीत एवैन् निरक्षत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रुरम्। तेन वषद्वरोति। वाच
 एवैन् क्रुरेण प्र वृश्चति। ताजगतिमाच्छ्रुतिः॥७॥

दशहोता सूर्यो कृच्छेभ्याचर्ते रुध्य एव तंतु निरक्षतिगहीतं पञ्च च॥

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ मूर्जेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्।
 तं मनसाऽनुद्वल्योऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावैमूर्जत।
 तावस्माथ्युष्टावपा कामताम्। तौ ग्रहणाग्न्यात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभ्य
 चतुर्होतारं मनसाऽनुद्वल्योहवनीये जुहथात्। दर्शपूर्णमासावै युद्धाऽऽरम्य
 प्रतनुतो॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयौः सृष्टयोर्धर्त्यैः सोऽकामयत चातुर्मास्यानि

मृजेयेति। स एतं पश्चेहोतारमपश्यत्। तं मनसा उनुद्धत्योऽहवनीये उजुहोत्। ततो
वै स चातुर्मीस्यान्यसृजत। तान्यस्माथ्युषान्यपाकामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्।
तद्भवस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मीस्यान्यालभंमानः॥३॥

पश्चेहोतारं मनसा उनुद्धत्योऽहवनीये उजुहात्। चातुर्मीस्यान्येव सृष्टाऽऽरम्य
प्रतेनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मीस्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं
सृजेयेति। स एत षड्गोतारमपश्यत्। तं मनसा उनुद्धत्योऽहवनीये उजुहोत्। ततो
वै स पशुबन्धमासृजत। सोऽस्माथ्युषोऽपाकामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥४॥

तद्भवस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्गोतारं मनसा उनुद्धत्योऽहवनीये
उजुहात्। पशुबन्धमेव सृष्टाऽऽरम्य प्रतेनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमांध्रं सृजेयेति। स एत भूमहोतारमपश्यत्। तं
मनसा उनुद्धत्योऽहवनीये उजुहोत्। ततो वै स सौम्यमांध्रमासृजत॥५॥

सोऽस्माथ्युषोऽपाकामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्भवस्य ग्रहत्वम्। दीक्षित्यमाणः।

सुमहोतारं मनसा इन्द्रियोऽहवनीये जुहयात्। सौम्यमेवाध्रुः सुष्ठाऽरम्भ्य प्रत्यनुतो ग्रहो भवति। सौम्यस्यांवरस्यं सुष्ठस्य धृत्यैः देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राप्तवत् तमेतावच्छः सम्परन्॥१२॥

यथस्माराः। ततो वै तेष्यो यज्ञः प्राप्तवत्। यथस्मार भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञः सम्भूत्य प्रत्यनुतो अयज्ञो वा एषः। योऽपलीकः। न प्रजाः प्रजायेन्। पलीवर्चिष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसम्मु व्याचष्टे। एतद्वै पलीनामायतनम्। स्व एवनो आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत् आल्मप्मानोऽग्नादमृजताभायेन्द्रियै॥

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतः स्तोममसुजता तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उद्देश्यत। तो पूर्वपक्षश्चोपरपक्षश्चोभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत

वसीयाऽस्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे योजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयाऽस्यादिति।
तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्कुण्ठयतरः।
प्रजापतिर्वेद दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। पञ्चोता सप्तहोता। ऋतवेदः
संवध्मरः॥१५॥

प्रजाः पश्वं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भ्यांसं वेद। बहोरेव
भूयाऽनवति। प्रजापतिर्देवासुरानसुजता स इन्द्रमपि नासुजता। तं देवा अश्रवन्।
इन्द्रं नो जनयेति। मौऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माऽस्तपुसाऽसौक्षि। एवमिन्द्रं
जनयच्छमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्ता त आत्मनिन्द्रमपश्यन्। तमश्ववन्। जायस्वेति।
मौऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जीनिष्य इति। ऋतञ्चसवथ्मरम्। प्रजाः
पृथग्ना इमाल्लोकानित्यश्ववन्। तं वै माऽऽहत्या प्र जेनयेतेल्लब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होतारं जुहयात् प्रजापतिर्वे चतुर्होता। प्रजापतिर्व भूत्वा प्रजायो ज्ञानदिन्द्रिमन्त्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आउस्यं वीरो जायते। वीरः हि देवा एतयाऽऽहृत्या प्राजनयन्। आदित्याश्वाङ्गिरसश सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्ता वृयं पूर्वे सुवर्गे लोकमियाम वृयं पूर्वे इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा ग्रातरनुवाकादाश्रींगेऽजुहतुः। ततो वै ते पूर्वे सुवर्गे लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाश्रींगे जुहयात्। संवर्थस्यो वै पञ्चहोता। संवर्थस्युः सुवर्गे लोकः। संवर्थस्य एवर्तुष्ठे प्रतिष्ठाय। सुवर्गे लोकमेति। तेऽश्रुवत्राङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥ क्रे स्था क्रे वः सद्यो हृव्यं बैक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रवन्। गायत्रियां त्रिष्टुप्मि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सद्य आदित्येयः। आङ्गीरसीः प्रजा हृव्यं बहन्ति। बहन्त्यस्मै प्रजा बुलिम्। ऐनमप्रतिष्ठातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश-

मासाः पञ्चर्तवः। त्रये इमे लोकाः। अस्मावांदित्य एकविशः। एतस्मिन्बा एष
श्रितः। एतस्मिन्ब्रातीष्ठितः। य एवमेतत् श्रितं प्रतीष्ठितं वेदा प्रत्येव तिष्ठति॥ २०॥

[३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायियेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशथाऽन्त्मानं
विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः मुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावल्लेव
बागासीत्। एतावान् यजक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दता॥ २१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत।
सोऽताम्यत। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दशपूर्णमासो
यज्ञंचि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत। स भूव इति व्याहरत॥ २२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत।
स सुवरिति व्याहरत्। स दिवंमसृजत। अग्निष्ठेममुक्थ्यमतिरात्रमृचं। एता वै
व्याहरतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकानन्ते प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्ता।

य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेदे॥२३॥

प्र प्रजयो पशुभिर्मिथुनेर्जायते। स पञ्चहोतारमसूजता। स हृविनीविन्दता। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतते हृविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत। स प्रत्यङ्गबाधत। सोऽसुरानसूजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्वर्णः हिरण्यमभवत्। तद्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत। स प्राङ्बाधत। स देवानसूजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथसुवर्णः हिरण्यमभवत्। तथसुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेदे॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य आतुव्यः। तस्मा असुवर्णः हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सतहोतारमसूजता। स सतहोत्रेव सुवर्णं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमैःयो लोकेयोऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिः शेन प्रत्यतिष्ठत। एकविशेन रुचमधत्त॥२६॥

संसदशेन प्राजोयत। युवं विद्वान्स्मोमेन् यजते। संसहौत्रेव सुवर्गं लोकमेंति।
 त्रिणवेन स्तोमैनैश्यो लोकेष्यो आत्म्यान्प्रणुदते। त्रयस्मि शेन प्रति तिष्ठति।
 एकविशेन रुचं धते। संसदशेन प्रजायते। तस्माथ्संसदशः स्तोमो न तिरुहत्यः।
 प्रजापतिवै संसदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धते प्रजात्यै॥२७॥

अनुद्देश्य इति व्याहरद्वेदांसुद्वेदाधत् प्रजात्यै॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैवस्यै देवतायै दक्षिणामनयत। तामज्ञीनात्।
 तेऽश्रवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न वैष्णवतीति। ते व्यावृत्य
 प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाज्ञीनात्। युवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां
 प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ज्ञीनाति॥२८॥

राजा ला वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्रे हिरण्यमित्याह। आग्रेयं वै
 हिरण्यम्। स्वयैवैनद्वेवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वासु इत्याह। सौम्यं वै वासः।
 स्वयैवैनद्वेवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै जौः। स्वयैवैनद्वेवतया
 प्रतिगृह्णाति। वरुणायाख्यमित्याह॥२९॥

बारुणो वा अर्थः। स्वयैवेन् देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापते पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवेन् देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तत्पुर्मित्याह। मानवो वै तत्प्यः। स्वयैवेन् देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीर्मायान् इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवेनप्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यचा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवेन् देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धतो। वर्यो दात्र इत्याह। वर्ये एवैन् कृत्वा। सुवर्ज लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन् एवैषा पर्णितः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वेकः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि

कामं। नेव हि कामस्यान्तोऽस्मिं। न संमुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह।
 येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनमुज्जिङ्गलोके काम आगच्छति। कामेतते एष
 ते काम दक्षिणेत्याह। कामं एव तद्यजमानोऽमुज्जिङ्गलोके दक्षिणामिच्छति। न
 प्रतिगृहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनुणामेवेनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

ब्रैनात्यश्मित्याहक्षीरम्: प्रतिगृहीत इत्याह प्रतिगृहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चूत्वारि च॥

[५]

अन्तो वा एष युजस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्स्मर्पणजियोऽरुग्मिः स्तुवन्ति
 युजस्येवान्ते गुत्वा। अन्नाद्यमवे रुध्यते। तिश्मिः स्तुवन्ति। त्रये इमे लोकाः।
 एव्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमवे रुध्यते। पृश्विनवतीर्खवन्ति। अन्तं वै पृश्विं॥३४॥

अन्नमेवावं रुध्यते। मनसा प्रस्तोति। मनसोद्धार्यति। मनसा प्रति हरति। मन-
 इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्मै। देवा वै सर्पाः। तेषांमियः राजीः। यथस्मर्पणजियोऽ-
 रुग्मिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतुं होता व्याच्छे। स्तुतमनुशः सति शान्तैः। अन्तो वा एष युजस्य।

यद्देशममहः। उत्तर्खलु वै देवाना॑ परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्गहोतारः। दृशमेहुङ्कारु-
होतुन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्ति॑ गुत्वा। परमं देवान् गुह्यं ब्रह्माव॑ रुन्धे। तदेव प्रकाशं
गमयति॥ ३६॥

तदेन प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजाना॑ गमयति। वाचं यच्छ्रुति। यज्ञस्य
धृत्यै॑ यज्ञमानदेवत्य॑ वा अहः। आतुव्यदेवत्या॑ रात्रिः। अहा रात्रिं ध्यायेता॑
आतुव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्गो। यद्दिवा॑ वाचं विसृजेत्। अहोरातुव्यायोच्छ्रुपेता॑
यन्नत्तं विसृजेत्। रात्रिं आतुव्यायोच्छ्रुपेता॑ अधिवक्षसुर्ये वाचं विसृजति।
पुतावेन्तमेवास्मै लोकमुच्छ्रुपेति। यावदादित्योऽस्तमेति॥ ३७॥

पृथिव्ये तिष्ठन्ति गमयति शिष्येष्वत्यश्च च॥

[६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्क्षिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्।
तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नामाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम् वै
प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्या॑ नामा॑ चेद्ध्ययेते॥ ३८॥

मित्रमेव भेदतः। प्रजापतिर्देवासुरानसुजता। स इन्द्रमपि नासुजता। तं
देवा अशुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मनिन्द्रमपश्यत्। तमसुजता।
तं त्रिष्ठग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त् आपद्यता।
तेनोदद्यासुरानस्यभवत्॥३९॥

य एवं वेदा अभि आत्मान्बवति। ते देवा असुरविजित्या। सुवर्णं लोकमायन्।
तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुष्यन्। तेऽशुवन्। अमृतः प्रदानं वा उपर्जिजीविमेति। ते
सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिष्ठवन्। पुतेनामृतं कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं कृतिः। यदिदं किं च। य एवं वेदा कल्पतेऽस्मौ। स वा अयं
मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमृतं सूर्यो देवेष्यो हृव्यं वहति। य एवं वेदा उपैनं
यज्ञो नमति। सोऽमन्यता। अभि वा इमैऽस्माल्लोकादम् लोकं कीमिष्यन्त इति।
स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्माद्स्माल्लोकादम् लोकं
नामि कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥४१॥

हृष्टें अभवत्कल्पयेति चृत्वार्थं च॥

[७]
देवा वै चतुर्होतुभिर्यजमातन्वता ते वि पाप्मना आतृव्येणाजयता अभि सुवर्गं
लोकमेजयन्। य पुवं विद्वाऽश्तुर्होतुभिर्यजं तनुतो वि पाप्मना आतृव्येण जयते।
अभि सुवर्गं लोकं जयते। षड्गोत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मे वै लोकाय
षड्गोत्रा। ग्रन्ति खलु वा पुतथ्मोमम्। यदभिषुपवन्ति॥४२॥

ऋग्यैवेनमुं लोकं गंमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुर्होता। यशो
एवाऽऽत्मन्धते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्गर्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः।
यजमानमेव सुवर्गं लोकं गंमयति। ग्रहान्नहीत्वा सुसहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै
सुसहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽऽत्मन्धते। यो वै चतुर्होतनुसवनं तर्पयति। तृप्यति प्रजया-
पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नमति। बृहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीता। माघ्यं
दिने पवमाने चतुर्होतारम्। आर्द्धे पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे षड्गोतारम्।

यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवेनां स्तर्पयति॥४४॥

तुष्यति प्रजया पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नंमति। देवा वै चतुर्होतुभिः
सत्रमासता ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽञ्जवन्। यन्नः प्रथमं यशो ऋच्छात्।
सर्वेषान्नस्तथमहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पञ्चोत्रा। धाता षड्होत्रा॥४५॥
इन्द्रः सुसहोत्रा प्रजापतिर्दर्शोत्रा। तेषां सोमः राजान् यशो आच्छेत्।
तत्त्वेषाणां प्रैषत्वम्। निविद्धित्यवेदयन्। तन्निविदान्निवित्त्वम्॥४६॥

आप्रीभिरासुवन्। तदाप्रीणामाप्रित्वम्। तमंग्रन्। तस्य यशो व्यंग्गलता। ते ग्रहा
अभवन्। तद्भाणा ग्रहत्वम्। यस्येवं विदुषो ग्रहा गृह्णन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः।
तेऽञ्जवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽन्तुता॥४७॥

तमंवधिष्मा पुनरिमः सुवामहा इति। तं छन्दोभिरासुवन्ता। तच्छन्दसां
छन्दस्तत्वम्। साम्रा समानयन्। तत्त्वास्मः सामत्वम्। उक्त्यैरुदस्थापयन्।

तदुक्थानामुक्थात्वम्। य एवं वेदोऽप्त्येव तिष्ठति॥४७॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्सोमं मागच्छति। यशं एवैनमृच्छति।
तस्मादाहुः। यशेवं वेद् यशं ना तावुमौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं
त्वाऽव यशं ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माञ्सोमे सोमः प्रोच्यः।
यशं एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुणवन्ति समहोता तर्पयति पूजौ च निवित्तममौत्तिष्ठति प्राहेति हे चाँ॥

इदं वा अग्ने नैव किं च नाऽमीता। न धौरामीता। न पूर्णिवी। नात्तरिक्षम्।
तदस्मेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदेतत्प्यता। तस्मातेपानाद्बूमोऽजायता। तद्बूयो-
जतप्यता। तस्मातेपानादश्चिरजायता। तद्बूयोऽजतप्यता॥५०॥

तस्मातेपानाङ्गोतिरजायता। तद्बूयोऽजतप्यता। तस्मातेपानादर्चिरजायता। तद्बूयो-
जतप्यता। तस्मातेपानामरीचयोऽजायन्ता। तद्बूयोऽजतप्यता। तस्मातेपानादुदारा
अंजायन्ता। तद्बूयोऽजतप्यता। तदभ्रमिव समहन्यता। तद्वस्तिमंभिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्मा॑ अमुद्रस्य न चिबन्ति। प्रजनंनमिव हि मन्यन्ते।
तस्मा॑त्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वेष्यता। प्रजापतिर्वेद
दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाऽस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः
सलिलमासीत्। सोऽरोदीप्तजापतिः॥५२॥

स कस्मा॑ अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदपस्ववापद्धता। सा
पूर्थिल्यंवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यद्यर्खमृष्ट। सा घौरंभवत्।
यदरोदीता। तदनयो गेदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेदा नास्यं गृहे रुदन्ति। पुतद्वा पुषां लोकानां जन्मा। य एवमेषां
लोकानां जन्म वेदा। नेषु लोकेष्वार्तिमाल्लिति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दता। स
इमां प्रतिष्ठां वित्वा उकोमयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यता। सोऽन्तर्वन्नभवत्। स
जुधनादसुरानसृजता॥५४॥

तेष्यो मृमये पात्रेऽन्नमद्दहत्। याऽस्य सा तनुरासीत्। तामपाहता। सा

तमिंश्चाभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वनभवत्। स
प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाञ्छेना असृजत॥५५॥
ताम्यो दारुमये पात्रे पयोऽदहत। याऽस्य सा तुनुरासीत। तामपाहत। सा
जोश्चोऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वनभवत्।
स उपपक्षाम्यामुवर्तनसृजत। तेष्यो रज्जते पात्रे धृतमदहत। याऽस्य सा
तुनुरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोगत्रयोः सन्धिरेभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपो-
जतप्यत। सौऽन्तर्वनभवत्। स मुखाद्वानसृजत। तेष्यो हरिते पात्रे सोममदहत।
याऽस्य सा तुनुरासीत। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेदं। दुह एव प्रजाः। दिवा वै नोऽभुदिति।
तद्वाना देवत्वम्। य एवं देवाना देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां
जन्म। य एवमहोरात्राणं जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वातिमाञ्छर्ति॥५८॥

अस्तोऽपि मनोऽसुज्यत। मनः प्रजापंतिमसूजत। प्रजापतिः प्रजा औसूजत।
तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं चै तदेतच्छोवस्यसनाम ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजया पुशुभिः। प्र
परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं वेदोऽपि॥५९॥

अधिरोजायत् तद्वयोऽतप्यताभिनदरोद्युजापतिरोदस्वमेष्टजासूजत धूतमंडहृथा इत्य सा तनुगमीदहरभवद्यज्ञति वेदं (इदं धूमो-
प्रिज्ञयोतिगर्भिरीचय उद्गमस्तद्व्यः स जघनाथा तमिष्मा स प्रजनाथा जोश्चा स उमपुक्षाभ्युः सौऽहोग्रत्रयोः सुनिधिः
स मुख्यातदहृवचान्मन्ये राक्षये रज्जते हरिते तेष्यसाम्ये द्वे तेऽन्नं पयो षुतः सोममौ॥)॥—————[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसूजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत। परेहि एतेषां
देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अंशुवन्। कस्त्वमसि। वृयं वै त्वच्छेयाः सः
स्म इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि। वृयं वै त्वच्छेयाः सः स्म इति। मा देवा
अंबोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हरं आसीत्॥६०॥

यद्स्मिन्नांदित्यो तदेनमब्रवीत्। एतमेप्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भिर्वा
कोऽहं स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रायेति। एतथ्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्वन्निति।

को हुं वै नामं प्रजापतिः। य एवं वेदे॥६१॥

विद्वेनं नामाौ। तदेष्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्येषु अश्वां ततो वा इन्द्रो देवानामधिष्ठितरभवत्। य एवं वेदा अधिष्ठितेऽव समानानां भवति। सोऽमन्यता किं किं वा अंकरमिति। म चन्द्रं म आहरेति प्रालंपत्। तच्चन्द्रमसशन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेदे॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। त देवा अशुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत् इति। तथ्सुर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेदा। नैनं द्वितीया। कक्ष नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्येष्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेदा। इन्द्रियाल्येव भवति॥६३॥

अर्यं वा इदं परमोऽभुदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेदा। परमामेव काषाौ गच्छति। तं देवा॒ः संमन्तं पर्यविशन्। वसेवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्या॑ः पृश्नात्। विश्वे॑ देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्वम्॥६४॥

साध्या॑ः पराञ्चम्। य एवं वेदा। उपैनः समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव

भूत्वा प्रजा आवेद्यता ता अस्मै नातिष्ठन्ताचाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयता ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं
दक्षिणतः॥ ६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयता ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः।
मुखं पश्चात् उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयता ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥ ६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्ववर्तयता ताः सर्वतोमुखो भूत्वा-
उद्वयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्ताचाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयेत् नि-
चो प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा औत्ता तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव
भवति॥ ६७॥

आमीद्वे च द्रव्यमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियावैव भवति प्रत्यशं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चात्वं च॥

प्रजापतिरकामयत बहोर्भ्यान्व्यामिति। स एतां दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायुङ्कः। तस्य प्रयुक्ति बुहोर्भूयांनभवत्। यः कामयेत् बुहोर्भूयांनस्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीता बुहोरेव भूयांनभवति। सोऽकामयत् वीरो मु आजोऽयेति। स दशहोतुश्वतुर्होतारं निरमिमीता। तं प्रायुङ्कः॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायता। यः कामयेत् वीरो मु आजोऽयेतेर्ति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीता आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत् पशुमानस्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीता। तं प्रायुङ्कः। तस्य प्रयुक्ति पशुमाननभवत्। यः कामयेत् पशुमानस्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीता॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवौ मे कल्पेण्ठ्रिति। स पञ्चहोतुः षड्गोतारं निरमिमीता तं प्रायुङ्कः। तस्य प्रयुत्त्वतर्तवौऽस्मा अकल्पन्ता। यः कामयेतर्तवौ मे कल्पेण्ठ्रिति। स षड्गोतारं प्रयुञ्जीता कल्पन्तेऽस्मा ऋतवै। सोऽकामयत् सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मैं सोमपः सोमयाजी जायेतेर्ति॥७०॥

स षड्गोतुः सप्तहोतारं निरमिमीता। तं प्रायुङ्कः। तस्य प्रयुक्ति सोमपः

सोमयाज्येभवत्। आउस्यं सोमपः सोमयाज्येजायत। यः कामयेत् सोमपः
सोमयाजी स्याम्। आ मैं सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स ससहोतारं प्रयुज्ञीता।
सोमप एव सोमयाजी भवति। आउस्यं सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष
पृथुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥ ७१॥

पद्मर्मखेन। ते देवाः पश्नन् वित्वा। सुवर्णं लोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके
चक्षुध्यन्। तेऽश्रवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिज्ञेविभेति। ते सुसहोतारं यज्ञं
विधायायास्यम्। आङ्गिरसं प्राहिणवन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं
कृतिः॥ ७२॥

यदिदं किं चो य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः ससहोता।
अमुत्रं सङ्घो देवेयो हृष्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नैमति। यो
वै चतुर्होतुणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुनिदानम्।
दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चतुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः पड्डोतुः। सौम्यो-

उच्चरः सुतहोतुः। एतद्वै चतुर्होतुणां निदानम्॥ य एवं वेदे। निदानवान्वति॥ ७३॥

अमिमित तं प्रायुङ्गं पश्चहोतारं प्र युजीत जायेति तिष्ठति क्षसिद्धशोहतुर्निदानं सुस च।—— [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजा: मृज्येति प्रजापतिरकामयत दशशूर्णमासो मृज्येति प्रजापतिरकामयत प्रजायेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशायाऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः मुष्ठः समोश्चिष्यं देवा वै चतुर्होतुभिरिदं वा अत्रै प्रजापतिरिदं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानकोदश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतनवैनतस्य वा इयं कृत्स्तस्मातेपानाञ्चोत्यद्विस्मीत्रादित्ये स पड़तुः सुतहोतारं त्रिसंतिः॥ ७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैतिशीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वमिति। यदेवेष चतुर्धा होतोरः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तचतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अश्चि: पञ्चहोता। धाता पङ्गोता। इन्द्रः सप्तहोता॥३॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतुणामृष्णिं वेद। ऋध्रोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमाभवति। य एषामेवं क्लसि वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवाभवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता पङ्गोता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छेष्ठमायन्तं प्रथमेनेवानु बुध्यन्ते। आयमागन्।

अ॒यमवा॑सा॒दिति॑ कीर्तिरंस्य॑ पूर्वाऽङ्गोच्छति॑ जुनतोमायतः। अथो॑ एनं प्रथमेनेवानु॑
बु॒ध्यन्ते॑ अ॒यमाग्ना॑ अ॒यमवा॑सा॒दिति॑॥३॥

सूतहैता प्रतिष्ठा बैदं बुध्यन्ते पृष्ठ॑॥

दक्षिणां प्रतिग्रही॒प्यन्स॒सद॒शक्त्वोऽपा॑न्यात्। आ॒त्मान॑मेव समिँच्ये॑
तेजेंसे वीर्या॑ अथो॑ प्रजाप॑तिरेवैनो॑ भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आ॒त्मनो-
ज्ञात्य॑ यद्येन॒मातिर्व॒ज्याद्वृत्॑ सन्तं निःहरेन्। आश्री॑ये जुहुया॒दशहोतारम्।
चतुर्गृहीतेनाऽङ्गज्येन। पुरस्ता॒ल्पत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणनेवास्योप॑ दासयति। यद्येन॑ पुनरुप॑ शिक्षेयुः। आश्री॑य एव
जुहुया॒दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽङ्गज्येन। पश्चाल्पाङ्गासीनः। अनुलोममविश्राहम्।
प्राणनेवास्मै॑ कल्पयति। प्रायश्चित्ती॑ वाग्धोतेष्टुमुखं ऋतुमुखे॑ जुहोति।
ऋतनेवास्मै॑ कल्पयति। कल्पनेऽस्मा॑ ऋतवः॥५॥

कुला अस्मा॑ ऋतव् आयन्ति। पष्ठोता॑ वै भूत्वा प्रजाप॑तिरिद्॑ सर्वमसृजता॑ स

मनोऽसुजता। मन्सोऽर्थि गायत्रीमंसुजता। तद्वायत्रीं यशं आच्छेत्। तामाऽलभता।
गायत्रिया अथि छन्दांस्यसुजता। छन्दोऽर्थोऽर्थि सामां तथाम् यशं आच्छेत्।
तद्वाऽलभता॥६॥

साम्रोऽर्थि यजूऽव्यसुजता। यजुर्योऽर्थि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आच्छेत्।
तमाऽलभता। विष्णोरध्योषण्ठीरसुजता। ओषणीम्योऽर्थि सोमम्। तथमोमं यशं
आच्छेत्। तमाऽलभता। सोमादलि पृश्ननसुजता। पृश्नम्योऽर्थीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आच्छेत्। तदेनन्नाति प्राच्यवता। इन्द्रं इव यशस्वी भवति।
य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथमर्वमुत्तान
एुवाऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहेनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
तथमर्वमुत्तानस्त्वा ऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्विल्लेव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
ओङ्गीरसः। अन्यैवेनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बृहिष्ठा प्रतीयाद्वा वाऽश्वं
वा। एुतद्वै पशुनां प्रियं धाम। प्रियेनैवेनं धाम। प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्त्रदाऽमंतेन्द्रे गृहीयाथैऽ॥

[२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयेते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिलोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयेते सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिलोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्ता। अग्निश्च पृथिवी चौ वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्टत्॥१॥

पृथिवी न्यवर्तयत। मौषधीभिर्वन्स्पतिभिरपुष्टत। वायुर्न्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्टत। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्योग्यभिरपुष्टत। आदित्यो न्यवर्तयत। स राशिभिरपुष्टत। द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रेभिरपुष्टत। चन्द्रमा न्यवर्तयत। मौर्होरात्रेर्धमासेमासेऽऋतुभिः संवध्मरेणापुष्टत। तान्योषाऽपुष्टिति। याऽस्ते उपुष्ट्यन्। य एवं विद्वान्नि च वर्तयेते परिं च॥१०॥

अपुष्ट्यन्नक्षत्रेभिरपुष्टतश्च च॥

तस्य वा अग्नेहिरण्यं प्रतिजग्नहृष्णः। अर्धमिद्दियस्यापाकामता। तदेतेनैव

[३]

प्रत्येग्नुलात्। तेन वै सोऽर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते। अर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते। य एवं विद्वान् हिंणं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहणः। तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥ ११ ॥

तदेतेव प्रत्येग्नुलात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गांप्रतिजग्रहणः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तामेतेव प्रत्येग्नुलात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते॥ १२ ॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते। य एवं विद्वान्नां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्चप्रतिजग्रहणः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेव प्रत्येग्नुलात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधते। य एवं

विद्वानश्च प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापंक्रामति। तस्य वै प्रजापते
पुरुषं प्रतिजग्रहणः। पृष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स
पृष्ठमिन्द्रियस्याऽल्मनुपाधत्ता। पृष्ठमिन्द्रियस्याऽल्मनुपाधत्तो। य एवं विद्वान्पुरुषं
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पृष्ठमस्येन्द्रियस्यापंक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहणः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव
प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽल्मनुपाधत्ता। सप्तममिन्द्रियस्या-
ऽल्मनुपाधत्ते। य एवं विद्वाऽस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
सप्तममस्येन्द्रियस्यापंक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽङ्गीरसस्याप्राणत्रातिजग्रहणः।
अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽल्मनुपाधत्ता। अष्टममिन्द्रिय-
स्याऽल्मनुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्रातिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

आष्टमंस्येन्द्रियस्यापंकामति। यदा इदं किं चो तथमर्वमत्तान् एव-
इङ्गीरसः प्रत्येग्नात्। तदेन प्रतिगृहीतं नाहिनत। यत्किं चं प्रतिगृहीयात्।
तथमर्वमुत्तानस्त्वा इङ्गीरसः प्रतिगृह्णालित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवेनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमेन्द्रियस्यापांकामच्छुर्थमेन्द्रियस्यात्मवाप्ताश्च प्रतिगृह्णाति पृष्ठमस्येन्द्रियस्यापांकामत्यमिद्यस्यापांकामत्यातिगृहीयाच्चत्वारि-
च (तस्य वा अभ्यग्निरप्युप्य सोमस्य वासुस्तदेन रुद्रस्य गान्मतेन वरुणस्याश्च प्रजापते पुरुषं मनोस्तल्पतमेनोत्तानस्य
तदेनापाण्डव्यै। अर्थं तृतीयमस्तम तच्छुर्थं तो पञ्चमः पृष्ठः सम्मतम् तदेन ह्य तामेनकं तमेन जीणि तदेनेकम्॥)॥[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशोतारः सत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्घवन्। केन-
प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्घवन्। तेन प्रजा असृजन्ता।
यच्चतुर्होतारः सत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्घवन्। केनोपधीरसृजन्तेति।
सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्घवन्॥१७॥

तेनोपधीरसृजन्ता। यत्पञ्चोतारः सत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्घवन्।

केनैऽयो लोकेयोऽसुरांप्राणुदन्ता केनैषां पृश्नवृञ्जतेर्ति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेनैऽयो लोकेयोऽसुरांप्राणुदन्ता तेनैषां पृश्नवृञ्जता यथाङ्गोतारः-सृत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्॥१८॥

केनैर्नकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेनैर्नकल्पयन्ता यथसृसहोतारः सृत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। केन सुवरायन्। केनेमाङ्गोकाञ्च्चमतन्वन्त्रिति। अर्यमा वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाङ्गोकाञ्च्चमतन्वन्त्रिति॥१९॥

पुते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गारहपते दीक्षितो अवान्तरमेव सृत्रिणामृधोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यवसृतिरिति वै तमाहृष्य प्रशांसन्ति। आर्यवसृतिर्वर्तति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथमर्व चतुर्होतारः। चतुर्होतुम्योऽधिं यज्ञो निर्मितः। स य

एुवं विद्वान् विवदेता। अहमेव भूयो वेदा। यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स हैव भूयो वेदा।
यश्चतुर्होतृन् वेदा। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेदा। सर्वासु प्रजास्वन्नेमत्ति॥ २१॥

सर्वा दिशोऽभि जंयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता। सोमश्चतुर्होतृणां
होता। अग्निः पश्चहोतृणां होता। धूता पड्डोतृणां होता। अर्घमा सूसहोतृणां
होता। एते वै चतुर्होतृणां होतोरः। तान् य एुवं वेदा। सर्वासु प्रजास्वन्नेमत्ति।
सर्वा दिशोऽभि जंयति॥ २२॥

आर्खवचार्खवन्नित्येव वेदाति सर्वा दिशोऽभि जंयति (वै तेजं सुत्रङ्गेनां॥)॥

[५]

प्रजापतिः प्रजा: सूर्षा व्यस्तसता। म हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३)
इत्यह्येत्। आपः प्रत्यशृणवन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपै पर्यावर्तत्वा ता:
कुस्मिन्धमुपोहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं क्रत्वित्। चतुष्कृत्वोऽह्येत्।
अग्निविद्युरादित्यश्चन्द्रमाः॥ २३॥

ते प्रत्यशृणवन्। ते दर्शपूर्णमासाम्यामेव यज्ञक्रतुनोपै पूर्यावर्तत्वा त

उपौहङ्कृत्वार्थज्ञानि। तस्मा॒द्दृश्यपूर्णमासयै॒र्यज्ञक्रतोः। चत्वार॑ ऋत्विज्ञः।
 प॒श्चकृत्वोऽहृथ्यत्। प॒शवः प्रत्यंशृणवन्। ते चातुर्मास्यै॒व यंज्ञकृतुनोप॑ प॒र्यावर्तन्ता
 त उपौहङ्कृत्वोऽहृथ्यत्। प॒शवः प्रत्यंशृणवन्। ते चातुर्मास्यै॒व यंज्ञकृतुनोप॑ प॒र्यावर्तन्ता
 त उपौहङ्कृत्वोऽहृथ्यत्। प॒शवः प्रत्यंशृणवन्। ते चातुर्मास्यै॒व यंज्ञकृतुनोप॑ प॒र्यावर्तन्ता
 त उपौहङ्कृत्वोऽहृथ्यत्। प॒शवः प्रत्यंशृणवन्। ते चातुर्मास्यै॒व यंज्ञकृतुनोप॑ प॒र्यावर्तन्ता॥ २४॥

प॒श्चत्विज्ञः। प॒द्धत्वोऽहृथ्यत्। क्र॒तवः प्रत्यंशृणवन्। ते प॒शुबन्धै॒व
 यंज्ञकृतुनोप॑पर्यावर्तन्ता। त उपौहङ्कृत्वोऽहृण्डौ शिशञ्जमवा॑श्च प्राणम्।
 तस्मा॒त्पशुबन्धस्य यंज्ञकृतोः। प॒द्धत्विज्ञः। स॒प्तकृत्वोऽहृथ्यत्। होत्रा॑ प्रत्यंशृणवन्।
 ता॑ः सौम्येनैवाख्वरेण यंज्ञकृतुनोप॑पर्यावर्तन्ता॥ २५॥

ता॑ उपौहङ्कृत्वोऽहृण्डौ शी॒र्षप॒ण्या॒न्गाणान्। तस्मा॒सौम्यस्या॒ख्वरस्य यंज्ञकृतोः। स॒प्त
 होत्रा॑ः प्राची॒र्षण्डूर्बन्ति। दृश्यप॒र्णमिलुप॑ पर्यावर्तता। तप॑ः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणै॒व संवध्यस्ते
 मै॒र्यज्ञकृतुभिलुप॑ पर्यावर्तता। तथमर्वमात्मानमपरिवर्गमूपैहत्। तस्मा॒संवध्यमे
 सर्वे यंज्ञकृतवोऽवरुद्ध्यन्ते। तस्मा॒द्वशहोता॑ चतुर्होता। पञ्चहोता॑ पद्धोता॑ सुसहोता।
 एकहोते॑ बृलिः॑ हंसन्ति। हंसन्त्यस्मै प्रजा॑ बृलिम्। ऐनमप्रतिष्ठातं गच्छति। य

एवं वेदे॥२६॥

चन्द्रमाश्वर्मस्याना॑ यज्ञतोरेव्येणा॑ यज्ञतुनोप॑ पूर्णवर्तन्न सूर्यहोता चृत्वारि च॥

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। स्मौ॒ज्ञिरेव्यवीत्। ममायमनेमस्त्विति। स्मौ॒ज्ञिभेत्।
सर्वं॑ वै मा॒उयं प्र धृश्यतीति। स उ॒ताऽश्वरुहोतनात्मस्परणानपश्यत्।
तानजुहोत। तैर्वै स आ॒त्मानमस्पृणोत्। यद्ग्निहोत्रं जुहोति॑ एकहोतारमेव
तद्यज्ञकृतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुस्मिन्दं चाऽऽत्मनेः स्पृणोति। आदित्यस्यं च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नेयति।
चतुरुहोतारमेव तद्यज्ञकृतुमाप्नोति दशशपूर्णमासौ। चृत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि
स्पृणोति। आदित्यस्यं च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नेयति। समित्यश्मी।
पश्चहोतारमेव तद्यज्ञकृतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छुवीं मांसमास्थं
मुज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्यं च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नेयति।

द्विजुहोति। षड्गोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनवाण्डौ शिश्वमवाँश्च प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरन्नेयति। द्विजुहोति॥२९॥

समिथ्संसमी। सुसहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमोऽवरम्। सुस चाऽऽत्मनः शीर्षण्या॑न्याणाऽस्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरन्नेयति। द्विजुहोति। द्विनिर्माण्डि। द्विः प्राशजाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवथ्सरम्। सर्वे चाऽऽत्मानमपरिवर्गः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

आश्रितोऽस्मान्नद्विजुहोत्यपरिवर्गः स्पृणोत्येकं च॥

[७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्बन्नभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्माऽश्चर्यन्तर्वली। हरिणी सूती श्यावा भेवति। स विजायमानो गर्वेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भेवति।

तस्यासुरे वाजीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसुजता तदसुराणामसुरत्वं वेदा
असुमानेव भेवति नैनमसुर्जहाति सोऽसुराञ्चुक्षा पितेवामन्यता तदनु-
पितृनस्त्रिजता तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेदा पितेवै श्वाना-
भवति॥ ३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृञ्चुक्षाऽऽमनस्यता तदनु- मनुष्यांनसुजता
तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेदा मनुस्त्वेव भेवति नैनं
मनुजहाति तस्मै मनुष्याञ्चसुजानाय। दिवा देवता भेवता तदनु- देवानसुजता
तदेवाना देवत्वम्। य एवं देवाना देवत्वं वेदा दिवा हृवास्य देवता भेवति तानि-
वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेषाम्भो नमे इव
भवति। य एवं वेदा॥ ३३॥

अंगीवस्त्रानां भवति देवानसुजता सप्त च॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदंभि पवते। यदंभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पृशुमाञ्चस्यात्। विन्देत् प्रजाम्। यो वा इमं वेदै॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदंभि पवते। यदंभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्ववति। विन्दते प्रजाम्। अद्यः पवते। अपौऽभि पवते। अपौऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। ध्योः पवते। दिवंमभि पवते। दिवंमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्सरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात् रस्ता द्वान्तम् ॥ सर्वा॑ः प्रजा॑ः प्रति॑ नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजाना॑ भवति। य एवं वेदा॑ स वा एष प्राण एव। अथ यद्विक्षिणतो बाति॑। मातरि॑श्वे॑ भूत्वा॑ दीक्षिणतो बाति॑। तस्माद्विक्षिणतो बाति॑ विद्यात्। सर्वा॑ दिश् आ बाति॑॥ ३८॥

सर्वा॑ दिशोऽनु॑ वि बाति॑। सर्वा॑ दिशोऽनु॑ सं वातीति॑। स वा एष मातृरिश्वैव। अथ यत्पश्चाद्वाति॑। पवमान् एव भूत्वा॑ पश्चाद्वाति॑। पूतमस्मा॑ आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्जाति। य एवं वेदा॑ स वा एष पवमान् एव॥ ३९॥

अथ यदुत्तरतो बाति॑। सवितेव भूत्वोत्तरतो बाति॑। सवितेव स्वाना॑ भवति। य एवं वेदा॑ स वा एष सवितेव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवर्दन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं ग्रन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः। सचन्तो। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवर्दन्ति॥ ४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं ग्रन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः।

मचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तं मुप् वर्दन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताङ्गस्तेऽप्युवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताङ्गस्तेऽप्युवास्योत्तरतः प्राप्तिः॥४१॥

उत्तरत इतराण्याप्मनः मचन्ते। तस्मादेवं विद्वान् वीर्वं नुत्येत। प्रेर्वं चलेत।
 व्यस्थेवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिवा क्राथयेदिवा शृङ्गयेतेव। उत मोर्पं वदेयुः। उत
 में पाप्मानमपं हन्त्युरिते। स यान्दिशः सनिमेष्यान्नस्यात। युदा तान्दिशं वातो
 वायात। अथ प्रवेयात। प्र वा धावयेत। सातमेव रंदितं व्युदं गृन्थभिं प्रच्येवतो
 आऽस्य तं जनपदं पूर्वी कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मे प्रजा भेवन्ति। य एवं
 वेद॥४२॥

वेद सम्बन्ध आदित्यात्पत्ते वृत्त्या वौल्येष पवमान एव दीक्षिणत अृयन्तं मुप् वदन्त्युत्तरतः पाप्मानसाङ्गं स्लेषं शृन्नोल्युष्ठौ

क्ते॥

प्रजापतिः सोमः राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वेष्यन्ता। तान् हस्तै-
 उक्तुरता अथ ह सीतो सावित्री। सोमः राजानं चकमो। श्रद्धाम् स चकमो।

[१]

साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपसमारा तः होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप्त्वाऽयानि॥४३॥

प्रत्वा पद्या सोमं कै राजनं कामये। श्रद्धामु स कोमयत् इति। तस्या उ हस्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्याख्याया। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरः। सुसहोतारमुपरिष्ठात्। सुभारेशं परिंभिश्च मुखेऽलङ्कृत्या॥४४॥

आऽस्यार्थं वंत्राजा। ताः होदीक्ष्योवाच। उप्त मा वर्तस्वेति। तः होवाच। भोगं तु म् आचेक्ष्वा एतम् आचेक्ष्वा यत्ते पाणविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददो। तस्माद्दृढ़ि क्षियो भोगमैव होरयन्ते। स यः कामयेत् प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत् प्रियः स्यादिति। तस्मा एतः स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्याख्याया। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरः। सुसहोतारमुपरिष्ठात्। सुभारेशं परिंभिश्च मुखेऽलङ्कृत्या।

आस्यार्थं व्रंजेत्। प्रियो हैव भंवति॥४६॥

अ॒यन्युल्कृत्ये स्मृतिं भवति॥

[१०]

ब्रह्मात्मन्वद्भूजता। तद्वकामथता। समात्मनां पद्येति। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता।
तस्मै दशमः हृतः प्रत्येषुणोत्। स दशहृतोऽभवत्। दशहृतो हृ वै नामैषः।
तं वा पुतं दशहृतं सन्तम्। दशहृतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि
देवाः॥४७॥

आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता। तस्मै सप्तमः हृतः प्रत्येषुणोत्। स सप्तहृतोऽभवत्।
सप्तहृतो हृ वै नामैषः। तं वा पुतं सप्तहृतं सन्तम्। सप्तहृतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता। तस्मै पच्छः हृतः प्रत्येषुणोत्।
स पच्छतोऽभवत्॥४८॥

पड्डतो हृ वै नामैषः। तं वा पुतं पड्डतं सन्तम्। पड्डतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता। तस्मै पञ्चमः हृतः

प्रत्येष्वर्णोत्। स पञ्चहृतोऽभवत्। पञ्चहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहृतं
मन्तम्। पञ्चहृतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥ ४९॥

पुरोक्षोप्रिया इव हि देवाः। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थं हृतः
प्रत्येष्वर्णोत्। स चतुर्हृतोऽभवत्। चतुर्हृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हृतं
मन्तम्। चतुर्हृतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षोप्रिया इव हि देवाः। तमन्त्रवीता। त्वं वै
मे नेदिष्ठं हृतः प्रत्येष्वर्णोप्रियः। त्वयैनानास्त्वातार इति। तस्मात् हृनांश्चतुर्हृतार
इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूपः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो
भवति। य एवं वेदं॥ ५०॥

देवाः पञ्चोऽभवत्यच्छ्रहतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रोपीः पद्मं॥

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणं यो वा अवेद्यन्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्यशेहोतारः प्रजापतिर्व्यं प्रजापतिः पुरुषं
प्रजापतिरकामयत् स तपः मौऽनवर्नब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्याल्पजापतिः मोम् राजानं ब्रह्माभ्यन्वदेकादशा॥ ५१॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अप्रेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य गुवास्य दक्षिणतः पञ्चाशता॥ ५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेदो॥

[५१]

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टे दमूना अतीथिदुर्गोणे। इमं नो युज्ञमुपं याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजों
विहत्या। शत्रूयतामा भर्ण भोजनानि। अग्ने शर्धं महते सौभेगाय। तवं द्युमान्युत्मानि
सन्तु। सञ्चास्पत्यः सुधममा कृणुष्वा। शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि। अग्ने यो
नोऽभितो जनः। वृक्ते वारे जिधांसति॥ १॥

ताऽस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मायमा भर्ण। अग्ने यो नोऽभिदासन्ति। समानो
यश्च निष्ठाः। इऽप्स्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिमूर्खसि।
देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अपु प्राचे इन्द्र विश्वां अमित्रान्॥ २॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधुरा च ऊरौ। यथा तव
शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत।
युजे रथं गुवेषणं हरिं याम। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थः। विबाधिष्टास्य रोदेसी

महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजं धन्वान्॥ ३॥

हृव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पूतनासु जिष्णम्। ज्योतिष्पन्तं दीर्घतं
पुरन्धम्। अग्निं स्विष्टकृतमा हृवेम। स्विष्टमग्ने अग्नि तत्पूणाहि। विश्वा देव
पूतना अग्नि छ्या उक्तं नः पथा प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्वेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हृविष्टन्तः। देवं मर्तस्म ईडते॥ ४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हृव्या वेद्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः।
सिन्धुं न नावा दुरिताऽर्जिं पर्षिः। अग्ने अत्रिवर्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता
तनुनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा बाजः सनोतु नः। पूषेमा
आशा अनुवेद सर्वाः॥ ५॥

सो अस्माऽ अभ्यतमेन नेष्ट। स्वस्तिदा अधृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर
एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्तथा अस्मि। जुष्टे होता वैरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वतो।

अग्नी रक्षा-स्त्रि सेधति। शुक्रशोचिरमंतर्यः। शुचिः पावक ईङ्गः। अग्ने रक्षा पो-
अङ्गहेसः॥६॥

प्रतिं ष्म देव रीषतः। तपिष्ठेजरो दह। अग्ने हृसि न्यौत्रिणम्। दीद्युन्मत्येष्वा।
स्वे क्षये शुचिभ्रत। आ वाँत वाहि भेषजम्। वि वाँत वाहि यद्रपः। त्व॑ हि
विश्वेषजः। देवानां दृत ईयंसो द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्ध्योरा पश्यवतः। दक्षं मे अन्य आवातु। पश्यन्यो वातु यद्रपः। यददो वात
ते गुहे। अमृतस्य निधिरहितः। ततो नो देहि जीवस्मै। ततो नो धेहि भेषजम्।
ततो नो मह आवह। वातु आवातु भेषजम्। शम्भुर्मर्योभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ए आयु-सि तारिषत। लवमंगे अयासि। अया सन्मनंसा हितः। अया सन्
हृव्यमृहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः।
स्वंगा देवेष्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सुम्राडेको विरोजति॥९॥

स इदं प्रति प्रथो। ऋतुनुध्मूजते वृशी। कामस्तद्ये समवर्तीताधि। मनस्मै

रेतः प्रथमं यदासी॒त्। स॒तो बन्धुमसं॒ति निरंविन्दन्। हृदि प्रतीष्या॑ कवयो॑ मनीषा॑
त्वयो॑ मन्यो॑ सुरथंमारुजन्ते॑। हृष्पमाणसो॑ धृष्टा॑ मरुत्वः। तिग्मेष्व॑ आयुधा॑
संशिशाना॑॥। उप॑ प्रथंन्ति॑ नरो॑ अग्निरूपा॑॥१०॥

मन्युर्मगो॑ मन्युरेवासं॑ देवः। मन्युर्होता॑ वरुणो॑ विश्वेदा॑॥। मन्यु॑ विश्व॑ ईडते॑
देवयन्ती॑॥। पाहि॑ नो॑ मन्यो॑ तपस्या॑ श्रमेण। त्वमें॑ ब्रतमृच्छुचिः॑। देवा॑ आसादया॑
इह। अग्ने॑ हृव्याया॑ वोढ़वो॑। ब्रतानुबिश्चिद्भृतपा॑ आदा॑म्य। यजा॑ नो॑ देवा॑ अजरः॑
सुवीरः। दध्द्रक्लो॑नि सुविदानो॑ अग्ने॑। गोपाया॑ नो॑ जीवसे॑ जातवेदः॥११॥

जिधा॑ सत्यमित्रो॑ अङ्गन्वानोऽते॑ सर्वा॑ अङ्गेभ्यो॑ वातो॑ हृदे॑ गंजल्यमिश्रेण॑॥ सुविदानो॑ अग्ने॑ एकं॑ च॥—————[१]

चक्षुषो॑ हेते॑ मनसो॑ हेते॑। वाचो॑ हेते॑ ब्रह्मणो॑ हेते॑। यो॑ माऽध्यायुरभिदासी॑ति। तमें॑
मेन्या॑ मेनि॑ कृण। यो॑ मा॑ चक्षुषा॑ यो॑ मनसा॑। यो॑ वाचा॑ ब्रह्मणाऽध्यायुरभिदासी॑ति।
तया॑ ज्ञे॑ त्वं॑ मेन्या॑। अमुमेनि॑ कृण। यत्किञ्चासो॑ मनसा॑ यच्च॑ वाचा॑। यज्ञे॑ ज्ञहोति॑
यज्ञुषा॑ हुविर्मिः॥१२॥

त्मुत्युर्नित्यत्या संविदानः। पुरादिष्ठादाहृतीरस्य हन्तु। यातुधान-
नित्यतिरादुरक्षः। ते अस्य धूत्वनुतेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य
मथन्तु। मा तथ्यमुद्धि यद्सौ करोति। हन्ति तेऽहं कृतः हृतिः। यो मे-
घोरमचोक्तः। अपाश्चौ त उभौ बाहु। अपनल्लाम्यास्यम्॥१३॥

अपं नल्लामि ते बाहु। अपं नल्लाम्यास्यम्। अग्रेदवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिं
कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्काशत्। यज्ञं देवेषु नस्कृयि। स्तिवेष्टमस्माकं भूयात्
माऽस्मान्नापन्नरातयः। अन्ति द्वे सतो अग्ने। आतृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्काशेण वज्रेण। कृत्याः हीन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्।
प्रातश्चाहो निपीयति। अल्ला तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि
तत्त्वा। प्रपद्ये सगुः साक्षः। सह यन्मि अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवान्नितावान्म। अग्ने शकेमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेमा अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ।

उमौ मामंवतआतवेदसौ। शिवौ भंवतमद्य नः। स्वयं कैण्वनः सुगमप्रेयावम्॥१६॥
 तिग्मशृङ्गे वृषभः शोशुचानः। प्रलः सधस्थमनु पश्यमानः। आ तनुमन्निदिव्यं
 तताना। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽज्ञे पृष्ठं
 वयमारुहेमा। अथा देवैः संधमादं मदेमा। उद्दत्तमं मुमुक्षि नः। वि पाशं
 मध्यमञ्चता। अबोधमानिं जीवसौ॥१७॥

वृयः सोमं क्रते तवा मनस्तनुष्व विभ्रंतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी
 देवी सुभगा सुपली। उदःशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिःशदस्या जघनं योजनानि।
 उपस्थ इन्द्रः स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदिति:
 मूर्यलवक। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वा इहारपमन्तरम्। ध्रुवस्तिष्ठविचाचलिः।
 विशंस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्टमधि भ्रशत। ध्रुवा धौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं
 विश्वमिदं जगत। ध्रुवा ह पर्वता इमो। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहवैधि मा

व्यंथिष्ठाः॥१९॥

पर्वते इवाविचाचलिः। इन्द्रे इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह गृह्णमुं धारय। अभितिष्ठ पृतन्युतः। अधेरे सन्तु शत्रवः। इन्द्रे इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षोत्राणि सञ्जयन्। इन्द्रे एणमदीधरता। ध्रुवं ध्रुवेण हृविषो। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हृविषेणरास्यमनि दासतो विपुलितमप्यातज्ञिवसे ददाना व्यथिष्ठ ब्रवनेकं च॥

[२]

जुष्टीं नरे ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षोमव्ययं न किलोरिषाथ। यच्छक्तिरीषु वृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनोवती। यज्ञं वष्ट धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पंस्फरीः पर्यसा मा न आधेक। जुषस्वं नः सुख्या वेश्यो च॥२१॥

मा त्वक्षत्राणयरणानि गन्म। वृजे हृविर्नम्भा बृहिर्घो। अयांमि सुगृह्यतवती मुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्य सदने पृथिव्याः। अश्रोयि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहावर्त्त्वमति-

ह्ये। इन्द्रं जैत्रोऽय जेतवे। अस्माकंमस्तु केवलः। अर्बाश्चिन्द्रमुतो हवामहे।
यो गोजिष्ठनजिदश्चिद्धिः॥ २२॥

इमं नो यज्ञं विहृवे जुपस्वा। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मुष्टे जायमे
मातुवोः शुचिः। मन्द्रः कविकदतिष्ठो विवस्वतः। धूतेन त्वा वर्धयन्नभ्य आहुता। धूमस्ते
केतुरभवद्विश्रितः। अशिरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्।
यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेद्द्विविरा गच्छतनः॥ २३॥

अश्रिष्ठं विष्णो तपं उत्तमं महः। दीक्षापालेष्योऽवनतः हि शक्रा।
विश्वेदवेयज्ञियैः संविदानो। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्रतिद्विष्टः स्तवते
वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो निरिष्ठाः। यस्योरुपुं त्रिषु विक्रमणेषु। अधि-
क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नूमतो दयते सनिष्वन् यः। विष्णवं उरुगायाय
दाशत्॥ २४॥

प्रयः सुत्राच्च मनसा यजाते। उतावन्तन्नर्थम् विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष

पुताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। धुवासो अस्य कीरयो जनांसः। उल्क्षिति
सुजनिमा चकार। त्रिदेवः पूर्थिवीमेष पुताम्। विचक्मे शूतर्चंसं महित्वा। प्र
विष्णुरस्तु तवस्मत्वीयान्। ल्पेषः ह्यस्य स्थविरस्य नामः॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्। प्रत्यंधि देवस्यदेवस्य
मुहा। श्रिया त्वंग्रीमतीर्थं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सुजोषाः। ब्रह्म
जुषणो हर्यश्च याहि। वर्णवृजुर्थथविरेभिः सुशिष्रा। अस्मे दयद्वषणं शुभ्रमिन्द्र।
इन्द्रः सुवर्षा जनयन्त्रहानि। जिगायुशिक्षिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयननवे केतुमहाम्। अविन्दञ्जोतिर्वहते रणाय। अश्विनाववसे
निद्वये वाम्। आ नन् यात् सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृत्ता रथेन।
उपागच्छत्तमवसागतत्रः। अविष्ट धीष्वश्विना न आम्। प्रजावद्रेतो अहयं नो
आम्। आवां तोके तनये तृतुजानाः। सुरलासो देववर्तिं जमेम॥२७॥

त्वं सोम् कर्तुभिः सुकर्तुर्भः। त्वं दक्षः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषा-

वृष्टवेभिर्महित्वा। द्युमेभिर्द्युम्येभवो नृचक्षाः। अषाढं युश्मु पृतेनामु परिम्।
मुवृषामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भेरेषुजाः मुक्षिति॒ मुश्रवसम्। जयन्ता
त्वामनु॑ मदेम सोमा। भवा॑ मित्रो न शेष्यो युतासुतिः। किमृतद्युम् एव चा उ॑
सप्रथाः॥२८॥

आथो ते विष्णो विद्वा॑ चिद्विष्यः। स्तोमो॑ यजस्य राघ्यो॑ हविष्मतः। यः पृव्यायं
वेधसे॑ नवीयसो। सुमज्जानये॑ विष्णवे॑ ददाशति। यो॑ जातमस्य महुतो॑ महि॑ ब्रवात्।
सेदु॑ श्रवो॑भिर्यज्ञं चिद्विष्यमत्। तमु॑ स्तोतारः पूर्व्यं यथो॑ विद॑ क्रहतस्या॑ गर्भः॑ हविषां
पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो॑ नाम॑ चिद्विवत्तन। बृहते॑ विष्णो॑ सुमतिं॑ भंजामहे॥२९॥

इमा॑ धना॑ धृतमुखः। हर्गे॑ इहोपवक्षतः। इन्द्रः॑ सुखतमे॑ रथै॑ एुष ब्रह्मा॑
प्रतेमहे। विदथे॑ शास्मिषः॑ हर्गौ॑ य क्रत्वियः प्रते॑ वन्वो॑ वनुषो॑ हर्यतं॑ मदम्।
इन्द्रो॑ नाम॑ धृतनयः। हरिभिर्शारु॑ मेचतो॑ श्रुतो॑ गुण आ॑ त्वा॑ विशन्तु॥३०॥

हरिर्वर्पस्मिङ्ग्राः। आचरेषणिप्रा॑ वृष्मो॑ जनानाम्। राजा॑ कृष्णां॑ पुरुहृत इन्द्रः।

स्तुतश्वस्यनवसोपमद्रिका। युक्ता हरी वृषणायाहौर्वाङ्। प्र यज्ञिमन्धवः प्रसवं
यदायन्। आपः समुद्रं रुथ्येव जग्मः। अतोश्चिद्दिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीः
सोमः पूणति दुर्घो अश्वः। हृष्यामसि लेन्द्रं याह्यार्वाङ्॥३१॥

अरेन्ते सोमस्तनुवै भवाति। शतकतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माः अव-
पृतनासु प्रयुश्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। कृभुर्येभिर्वृषपर्वि विहोयाः।
प्रयम्यमाणन्नति ए गृभाय। इन्द्र पिब वृषभृतस्य वृष्णः। अहेऽमान् उपयाहि
यज्ञम्। तुम्यं पवन् इन्द्रवः सुतासः। गावो न वैत्रिर्यम्बमोक्ते अच्छ्वः॥३२॥

इन्द्रा गौहि प्रथमो यज्ञियोनाम्। या ते काकुश्मुक्ता या वरिष्ठा। यया
शक्षितिबस्मि मध्वं ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थाता। सन्ते वज्रो
वर्ततामिन्द्र गृव्यः। प्रातर्यज्ञा वि बौधय। अश्वेनावह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
पूतयै। प्रातर्यावाणा प्रथमा यज्ञम्। पुरा गृध्रादरंरुपः पिबाथः। प्रातर्यहि
यज्ञमश्विन् दधातो। प्रशस्ति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यज्ञमश्विनां हिनोता। न

सायमंस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्भजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
वर्नीयान्॥ ३३॥

चाक्षिज्ञो गंच्छतं नो दशनामामिश्रिगमेम सप्तां भजामहे विशन्तु याद्वार्डल्लं पिबाथः पद्म॥ [३]

नक्तं जाताऽस्योपथे। रामे कष्णे असीक्रि च। इदः रजनि रजया किलासं
पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृष्ठं। आ नः स्वो अश्वता
वर्णः। परा श्वेतानि पातया असिंते ते निलयंनम्। आस्थानमसिंतं तर्वा॥ ३४॥

असीक्रियस्योपथे। निरितो नाशया पृष्ठं। अस्थिजस्य किलासस्य। तु जस्य
च यत्क्वचि। कृत्यया कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मि श्वेतमनीनशम्। सरूपा नामं ते
माता। सरूपे नामं ते पिता। सरूपाऽस्योपथे सा। सरूपमिदं कृधि॥ ३५॥

शुनः हुक्वेम मधवान्मिन्द्रम्। अस्मिन्मे नृतम् वाजंसातो। शृणवन्तमुग्रमृतये
समर्थ्यु। ध्रन्तं वृत्राणि सञ्चितं धनोनाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसुं। नि
वो वना जिहते यामं नो भ्रिया। कोपयथ पृथिवीं पूशिभ्रमातरः। युधे यदुग्राः

पूर्णीरयुग्मवा॑ प्रैवेपयन्ति॒ पर्वतान्। विविश्चन्ति॒ वनस्पतीनै॑॥३६॥

प्रोवारंत मरुतो॒ दुर्मदा॑ इवा॑ देवो॑सः॒ सर्वया॑ विशा॑ पुरुत्रा॑ हि॒ सुद्धङ्गस्मि॑ विशे॑
विशा॑ अनु॑ प्रभु॑ सुमध्यु॑ त्वा॑ हवामहे॑। सुमध्यविश्वग्रीवसे॑ वाज्यन्तो॑ हवामहे॑
वाजेषु॑ चित्रराघसमा॑ सङ्क्षेष्व॑ संवद्धवम्। सं॑ वो॑ मनाऽस्मि॑ जानताम्॥३७॥

देवा॑ भागं॑ यथा॑ पूर्वै॑ सज्जानाना॑ उपासता॑। समानो॑ मञ्चः॑ समीतिः॑ समानी॑
समानं॑ मनः॑ सह॑ चित्तमेषाम्। समानं॑ केतो॑ अभि॑ सः॑ रूभाष्वम्। संज्ञानेन॑ वो॑
हृविषा॑ यजामः। सुमानी॑ वृ॑ आकृतिः। सुमाना॑ हृदयानि॑ वः। सुमानमस्तु॑ वो॑
मनः। यथा॑ वः॑ सुस्माहासीति॥३८॥

संज्ञानं॑ नः॑ स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्चना॑ युवम्। इहास्मासु॑ नियच्छतम्।
संज्ञानं॑ मे॑ बहुस्पतिः। संज्ञानं॑ सविता॑ करता॑। संज्ञानमश्चना॑ युवम्। इह॑ मह्यं॑
नि॑ यच्छतम्। उप॑ च्छायामिव॑ यृणैः। अग्नम्॑ शर्म॑ ते॑ वृयम्॥३९॥

अथे हिंरण्यसन्दशः। अद्वेष्मि: सवितः पायभिष्म। शिवेभिरुद्ध्य परिपाहि नो
गयम्। हिंरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे। रक्षा माकिर्णो अधशः स ईशत। मदेमदे
हि नो दृढः। युथा गावामृजुकतुः। सङ्ख्याय पुरुषाता उभया हस्त्या वसु। शिशीहि
राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शर्चोवस्तवं दृ॒सना॑। आ तु नैङ्ग्र भाजय।
गोष्वश्वेषु शुभ्रषु। सहस्रेषु तुवीमध। यद्वा देवहेऽनम्। देवासश्कुमा वृथम्।
आदित्यास्तस्मान्मा यूथम्। क्रृतस्यर्तनं मुश्ता क्रृतस्यर्तनाऽऽदित्याः॥४१॥

यजत्रा मुश्तेह मौ। यज्ञेर्वै यज्ञवाहस। आशिक्षन्तो न शौकिम। मेदस्वता
यज्ञमानाः। सुचाऽऽज्येन जुह्वतः। अकामा वै विश्वेदेवा। शिक्षन्तो नोपै शौकिम।
यदि दिवा यदि नक्तम्। एनै एनस्योकरत। भूतं मा तस्माद्व्यं च॥४२॥

द्वृपदादिव मुश्तु। द्वृपदादिवेन्मुमुचान। स्विनः स्त्राली मलादिव। पृतं
पवित्रेणोवाऽऽज्यम्। विश्वे मुश्तन् मैनसः। उद्धयं तमस्मपरि। पश्यन्तो

ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवता सूर्यम्। अग्नम् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृषि बन्स्यते ज्ञानतामसीति च ये भैरवित्याश्च नवं च॥

वृषासो अ॒शुः पवते हृविष्मान्ध्योमः। इन्द्रस्य भूग ऋतुयः शूतायः।
म मा॒ वृषाणं वृषमं कृणोतु। प्रियं विशाऽ सर्ववीरः सुवीरम्। कस्य वृषा॑
मुते सचो। नियुत्वान्वृषभो रणत। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शङ्खं वृषोनपात।
प्रणपात्कुण्डपात्यः। च्यस्मिन्दध्य आ मनः॥४४॥

त ए॑ सधीचीरुतयो वृषिण्यानि। पौँस्यानि नियुतैः सङ्खरिद्धम्। सुमुद्रं न
सिन्ध्यं व उकथशुष्मा। उरुव्यचंसिङ्गं आ विशन्ति। इन्द्राय निरो अनिंशितसर्गः।
अपः प्रैर्यन्ध्मगरस्य बुधात। यो अक्षेणव चक्रिया शर्चीमिः। विष्वंतस्तम्भं
पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयच्छ्वसु श्वामबुधम्। वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

हृठान्यौश्रादुशमान् ओजः। अवोभिनत्कुमः पर्वतानाम्। आ नो अग्ने
मुक्तुना। रुचिं विश्वायुपोषसम्। मार्दीकं धैहि जीवसौ। त्व योम् महे भगम्।

त्वं युनं क्रतायते। दक्षं दधासि जीवसौ॥ रथं युजते मरुतः शुभे मुगम्। सरो न
मित्रावरुणा गर्विष्टिषु॥ ४६॥

रजांसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः संप्राज्ञा पर्यसा न उक्षतम्। वाचः
मुमित्रावरुणाविशेषतीम्। पूर्जन्यश्चित्रां वेदति त्विषीमतीम्। अत्रा वेस्त मरुतः
मुमायथा॥ द्या वर्षयतमरुणामेपसम्। अयुक्त सप्त शुन्ध्यवः। सूरो रथस्य
नन्दियः। तामिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तनुम्॥ ४७॥

अवव्ययन्नसिंतं देव वस्वः। दवीष्वतो रशमयः सूर्यस्य। चर्मेवावाप्तुस्तमो
अपस्वन्तः। पूर्जन्याय प्र गोयत। दिवस्पुत्राय मीढुषैः स नो यवस्मिमिच्छतु
अच्छां बद तवसं गीर्भिर्गामिः। स्तुहि पूर्जन्यं नमसाऽविवासा कनिकदद्वप्यभो
जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्मम्॥ ४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवा कृणोत्पर्वताम्। पूर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये
हृविः। जुहोता मधुमत्तमम्। इडा नः सुयतं करत। तिक्षो यदेवे शुरदस्त्वामित्।

शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः
मुजाताः॥ ४९॥

इन्द्रशं नः शुनासीरो। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तुङ्ग स्वस्तयैः। यथोरिदं
विश्वं भुवनमा विवेश्वा। यथोरानन्दो निहितो महश्वा। शुनासीरावृतमिः संविदानौ।
इन्द्रवन्तो हृविरिदं जुषेथाम्। आधाये अग्निमिन्द्यतो। स्तूपन्ति बृहिरानुपका।
येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्ने इन्द्रशं मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवा हि
वृत्रहन्तमा। याम्याऽ सुवरजयन्त्रयं एव। यावातस्थतुर्बनस्य मध्ये। प्रचरण्णी
वृषणा वज्रबाहु। अग्नी इन्द्रावृत्रहणां हुवे वाम्॥ ५०॥

मन् इन्द्रो गवीष्टु तन्तु गर्भुः मुजाताः सखा सुस चाँ॥

उत नः प्रिया प्रियासु। सूतस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभृता। इमा
जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमः सरस्वति जुषस्वा। तव शर्मन्त्रियतमे
दध्यानाः। उपस्थेयाम शशणं न वृक्षम्। त्रीणि पृदा विचक्मे। विष्णुर्गोपा अदोऽयः।

[५]

ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मर्दन्ति। उरुक्रमस्य सहि बन्धुरित्था। विष्णोः पुरे परमे मधु उथमः। कृत्वादा अस्तु श्रेष्ठः। अद्य त्वा बन्धन्सुरेकणाः। मर्ते आनाश सुवृक्तिम्। हुमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया तु आ बुहिः सौदा। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उपर्ण नः सूनवो गिरेः। शृणवन्त्वमृतस्य यो। सुमृडीका भेवन्तु नः। अद्या नो देव मवितः। प्रजावध्यावीः सौभंगम्। परोऽद्वजप्रियः सुव। विश्वानि देव मवितः। द्वुरितानि परो सुव। यद्वद्रं तन्म आ सुव। शुचिमुक्तैर्हस्पतिम्॥५३॥

अथवेरपु नमस्यत। अनाम्योज्ज आ चक्र। या धारयन्त देवा सुदक्षा दक्षपिताश। असुर्याय प्रमहसा। स इत क्षेति सुधित ओकसि स्वे। तस्मा इडा पिन्ते विश्वदानी। तस्मै विशः स्वयमेवानंमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजीनि पूर्व एति। सकृतिमिन्द्र सच्युतिम्। सच्युति जूधनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान् आ भेर। प्रयपस्यन्निव सक्ष्यौ वि नै इन्द्र मुधो जहि।
कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः सुङ्गति नय। प्रजापति: लियां यशः।
मुष्कयोरदधुञ्चमपम्। कामस्य तुतिमानन्दम्। तस्यान्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद
आनन्दः॥५६॥

मुष्कयोनिहतः सपः। सुत्वेव कामस्य तुप्याणि। दक्षिणां प्रतिग्रहे।
मनसाश्चित्तमाकृतिम्। वाचः सूत्यमंशीमहि। पश्चनां रूपमन्तस्या। यशः श्री।
श्रयतां मर्य। यथा ऽहमस्या अतृपः लिये पुमान्। यथा ऋति तुप्यति पुःसि
प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तुप्याणि॥५६॥

यजस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यश्रिवर्दति। तथेति वायुणह तत्। हन्तेति
मत्यं चन्द्रमा। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तञ्चत्यमा भेरन्। यशो यजस्य
दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृद्धताम्। न हि स्मशामविदन्त्यमस्मात्।
वैश्वानरात्पुरुतारमग्नेः॥५७॥

अथेऽमन्थन्मृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः। येषांमिमे पूर्वे
आर्मस् आसन्। अयुपाः सद्य विभूता पुरुणिः। वैश्वानरं त्वया ते नुत्ताः।
पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनोसः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवे।
ब्रह्मतीमूलये दिवम्। विश्वं विभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं विप्रथो दुहे घौर्वहती पर्यः। न ता नेशन्ति न देभाति तस्करः।
नैना अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाङ्गश्च यामिर्यजते ददाति च। ज्योगितामिः
सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अषजुते। न सङ्गस्कृतत्रमुपं यन्ति
ता अभिः उल्लगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य विचरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यरव्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अथि श्रियोऽधिता उपं ते गा
ड्डवाकरम्। वृणीष्व द्वितीर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युष्णौ। देवीं वाचमजनयन्त
देवाः। तां विश्वरूपाः पश्वां वदन्ति। सा नौ मन्द्रेषपूर्ज द्वहोना। धेनुवर्गस्मानुप
मुष्टतैर्तु॥६०॥

यद्वागवदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रे देवानां निषमादं मन्त्रा। चतस्रुं ऊर्जं दृढ़हे
पथांस्मि। क्वे स्विदस्याः परमं जगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी
द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टपदी नवपदी बभूष्मीं सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।
तस्यां समुद्रा अधि विक्षोरन्ति तेन जीवन्ति प्रदिशश्वतसः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुपं जीवति इन्द्रासुरां जनयन्विश्वकर्मा। मुकुत्वा
अस्तु गणवान्नमाजातवान्। अस्य सुषा शशुरस्य प्रशिष्ठिम्। सपला वाचं
मनसा उपासताम्। इन्द्रः सूर्यो अतद्रजांसि। सुषा सपला शशुरो-
जयमस्तु। अयं शत्रुञ्जयतु जरहेषाण। अयं वाजं जयतु वाजसातो अग्निः
क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुक्ष्यन्। विभ्राजमानः समिधा न
उग्रः। आउतरिक्षमरहदगुन्धाम्॥६२॥

पारयंपुरोडाशं बहुस्पति जगन्व्युतिमानन्दो भगव्य तुष्याण्यः पृथिवी यज्ञेन एतु प्रदिशश्वतस्मो वाजसातो चत्वारि च॥[६]

वृषाऽस्य शुर्वेषमायं गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। द्विव्यः कर्मण्यो हितो

बृहन्नाम। वृषभस्य या कुक्त। विषवान् विषो भवतु। अयं यो मामुको वृषा।
अथो इन्द्रं इव देवेष्यैः। वि ब्रवीत् जनैयः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो
अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अच्यक्षम्। इममिन्द्रं वृषम् कुण्। यः सुशङ्कः सुवृषमः
कल्याणो द्रोण आहितः। कारणीवलं प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण
यज्ञमानाः। अक्षेषणव सर्पिषा॥ मृद्धश्च मर्वा इन्द्रेण। पृतनाशं जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हृविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति
पृतन्युतः। नृणामहे प्रणीरसंता। अग्रं उद्दिन्दतामसत्। इन्द्रं शुष्पं तनुवा मेरयस्वा
नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः। नि शृणील्याबाधं यो नो अस्ति। उक्तं नीं लोकं
कुणहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यमि प्रेहि प्र भर्ग सहस्रा मा विवेनो वि शृणुष्वा जनेषु। उद्दीडितो वृषभं
तिष्ठ शृष्मैः। इन्द्रं शत्रुमुरो अस्माकं युध्य। अग्ने जेता त्वं जौय। शत्रैऽसहस्र-

ओजेसा। वि शत्रुं विमुद्धो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात् विप्रः। रथं न धीरः
स्वपा अतक्षम्। यदीदृशे प्रतिलं देव हर्यः॥६६॥

मुवर्वतीर्ष्य एना जयेमा यो धूतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्रोय जज्ञिषे। स न
मङ्गःसु पारय। पृतनामाह्लेष च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महता
वृत्रहा पुरुचेतेनः। इन्द्रो जिगाय सहस्रा सहाःस्रि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुगोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कुलुरग्नीतः।
विश्वजिद्विदिथ्मोमः। क्रहिर्विप्रः काव्येन। वायुरेणा यज्ञप्रीः। साकड़मनसा
यज्ञम्। शिवो नियुद्धिः शिवामिः। वायो शुक्रो अंश्यामि ते। मध्यो अग्नं
दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्।
अयं विश्वां विश्वतिरस्तु गाजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चिःसि खेहि। अवर्चसं कणहि

शत्रुमस्य। इममा भेंज् ग्रामे अश्वेषु गोप्ता निश्चुं भेंज् योऽग्निरो आस्य। वर्जन् क्षुत्रस्य कुकुर्मि श्रयस्व। ततो न उओ वि भेंजा वसुनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मद्वेषव धेनुः। अयः राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनजिमं त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन जयास्मि न परा जयासै। स त्वाऽकरेकवृषभः स्वानाम्। अथो राजनुत्तम मानुवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सुपलाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिग्नीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रुयतः संहस्वा तुम्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बुलिमये अनितेत् ओत दृशात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देहो अनंमयद्वयस्त्रैः। यो अर्यपलीरुपसंश्कार स निरुद्ध्या नहुपो यहो अग्निः। विशंशके बलिहतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्वन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। इडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिमानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या समृतानि। ब्रह्माग्ने

ज्येष्ठं दिवमा तेताना कृदस्य ब्रह्मं प्रथमोत जंशो तेनाहति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्मं सुचो यृतवंती। ब्रह्मणा स्वरंबो मिताः॥७२॥

ब्रह्मं यजस्य तन्वः। कृदल्विजो ये हौविष्कृतैः। शङ्खाणीवेच्छुङ्गणां सन्दद्वश्रे।
चृषालवन्तः स्वरंवः पुथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिंस्यः
सन्नामाऽवगता। अभिभूरग्निरत्यद्रजांसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः।
जुषणो म आहुतिं मामहिष। हृत्वा सुपलान् वरेवस्करनः। ईशानं त्वा
भुवनानामभिश्रियम्। स्तोम्यन्न उक्तुकृतं सुवीरम्। हुविर्जुषाणः सुपलां
अभिभूरसि। जहि शत्रुं रप्य मृधो नुदस्व॥७३॥

विशा जयामसि जीरदाने हयो विशा दिवीषु वस्त्रं त्रिगोवाञ्चहौमिता नश्वत्वार्थि च॥

स प्रत्ववन्नवीयसा। अग्नै द्युमेन संयता। बृहत्तत्त्वं भानुना। नवं तु स्तोमंग्रहयै
दिवः श्येनायं जीजनम्। वस्त्रै कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशो
र्गयिर्वर्वतो यथा। अग्ने यजस्य चेततः। अदायः पुरपुता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तुर्णि रथः सदा नवेः। नवः सोमाय वाजिनैः आज्यं पर्यं सोऽजनि। जुष्टः शुचितम् वसुः। नवः सोम जुषस्व नः। पीयुषस्ये ह तुण्डुहि। यस्ते भाग क्रृता वृथम्। नवस्य सोम ते वृथम्। आ सुमाति वृणीमहे॥७५॥

स नौ रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। क्रृतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजेन्द्रसोम स्वस्तयैः। नवः स्तोमनवः हविः। इन्द्राग्रियां नि वैद्या। तजुषेताः सचेतसा। शुचिं तु स्तोमं नवं जातमुच्च। इन्द्राग्री वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

तुमा हि वाः सुहवा जोहवीमि। ता वाजः सूच्य उश्ते धेष्ठा अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हृव्यस्य तुष्यताम्। इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः सुवर्विदम्। अस्य हृव्यस्य तुष्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥७७॥

हृविष्पुऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जंतिरे। एदं ब्रह्मः सुष्ठरीमा नवेन। अयं

यज्ञो यजंमानस्य भागः। अयं बैभूत भवेनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमुद्यागमिष्ठाः।
इमे तु धावापृथिवी समीचीं तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसम्भिया। आऽस्मै पृणीता-
भूवनानि विश्वा। प्रजा पुष्टिमृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनु अमृतं ये दुहाते। पर्यस्वत्युतरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणं नवेना-
समीची धावापृथिवी धृताची। यविष्ठो हृत्यवाहनः। चित्रभानुर्धतासुतिः। नवंजाते-
वि रौचसो। अग्ने तत्से महित्यनम्। त्वमग्ने देवताम्यः। भागे देव न मीयसो॥७९॥

स एना विद्वान् यंक्ष्यसि। नवङ्स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राशजातु। स
हि वेद यथा हृविः। शिवा अस्माय्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचरणिः। भद्रानः श्रेयः
समनेष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नौ मर्योऽः पितो आ विशस्व। शं-
तोकाय तनुवै स्योनः। पुतम् त्वं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनवचक्षुः।
इन्द्रं आसीध्मीरपतिः शतऋतुः। कीनाशा आसन्मृतं सुदानवः॥८०॥

पुराणा वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतनवेन मीयसे स्योनश्वत्वार्थं च॥

जुष्टश्वर्षुपो जुष्टैनरो नक्ताता वृष्णम् उत नो वृष्णौऽस्येषुः सप्रबद्धौ॥८॥

जुष्टे मन्यर्भगो जुष्टे नरो हरिवर्पस्मिन्निः चिप्रिन्वाजानामृत नः प्रिया यद्वागवंती विश्वा आशा अर्णातिः॥८०॥
जुष्टः सुद्वनवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रेक्षति विश्वमेजेत्। इर्यो भूत्वा बहुथा बहुनि। स इश्मर्वि व्यानशो। यो
देवो देवेषु विभून्तः। आवृद्दात् क्षेत्रियेष्वगद्वपा। तमित्याणं मन्सोपं शिक्षता
अग्रं देवानामिदमन्तु नो हुविः। मनसाश्रितेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्वि
देवेष्वाग्नियम्॥१॥

आ नं एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमः हवम्। मनः श्रेयासिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपाति
दधत्। जुषता॑ मे वागिद् हुविः। विशाङ्केवी पुरोहिता। हृव्यवाङ्नपाचिनी।
यथा॑ रूपाणि बहुथा वर्दन्ति। पेशांसि देवाः परमे जनित्रौ। सा नो
विशाङ्कनपस्फुरन्ती॥२॥

वागदेवी जुषतामिदः हुविः। चक्षुदेवानां ज्योतिरभूते च्यन्तम्। अस्य विज्ञानोय
बहुथा निर्धीयते। तस्य सुम्रमंशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्-

प्रतीर्थिताम्। अनेन्याशक्षुषा कृथम्। जीवा उज्योतिरशीमहि। सुवृज्योतिरुतामुतम्।
 श्रोत्रेण भद्रमुत शृणवन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च
 महेश्च श्रूयते। श्रोत्रेण मर्वि दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा
 प्रतीच्यै दिशः शृणवन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरात्र नैमिः परि सर्वं
 बभूवा॥३॥

अग्नियमनपस्फुरन्ती सूत्यः सूत स च॥

[१]

उद्देहि वाजिन्यो अस्यपस्वन्तः। इदं गाढ़मा विशं सूनुतोवत्। यो रोहितो
 विश्विमिदं जुजानौ। स नो गाढ़ेषु सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहित आरुरोह।
 प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः सर्वेषो अविद्युथुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्ति
 गाढ़माऽहोः। आऽहारपीद्वाष्टमिह रोहितः। मृधो व्यास्थुदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्माय द्यावापृथिवी शक्तेरीभिः। गाढ़ं दुहाथामिह रेवतीभिः। विमंशु रोहितो
 विश्वरूपः। सुमात्रक्राणः प्रलहो लहेश। दिवं गुल्मायं महता मंहिना। चि नो

गृह्णुन्तु पर्यंसा स्वेनो यास्ते विशेषतापंसा सं बभूवः। गायत्रं वृथमनु तास्तु
आऽर्जुः। तास्त्वा विशेषन्तु महसु स्वेनो सं माता पुत्रो अस्येतु रोहितः॥५॥

यूथमुप्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सुयुजा प्रमृणीथ शत्रुन्। आ वो रोहितो
अशृणोदभिद्वावः। त्रिसंसासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जेजाना।
तस्मिंस्तन्तु परमेष्ठी तेताना। तस्मांजिष्ठश्रिये अ॒ज एकपात्। अ॒ह॒ह॒द्यावापृथिवी
बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अ॑ह॒हत्। तेन सुवः स्तम्भितन्तेन नाकः॥६॥

मो अन्तर्क्षे रजंसो विमानः। तेन देवा: सुवर्णविन्दन्। मुशेवं त्वा भानवो
दीदिवा एसम्। समंग्रासो जुह्वो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा धृतेनो
संसमये युवसे भोजनानि। अथ शर्वं महते मौभग्याय। तवं द्युमान्युतमानि
सन्तु। सओस्पत्यं सुयम्मा कृणुष्वा। शत्रुयताम्भि तिष्ठा महांसि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महांसि॥

पुनर्द्वे मधवो ददातु। धनानि शको धन्यः सुराधाः। अवचीनं कृणुतां

[२]

याचितो मनः। शुष्टी नौ अस्य हृविष्णे जृषणः। यानि नोऽजिनं धनानि जहर्थ
शूर मन्युना०। इन्द्रानुविन्द नस्तानि०। अनेन हृविष्णु पुनः। इन्द्र आशाम्यः परि०
मर्वीम्योभ्यं करत्॥८॥

जेता शत्रुन् विचर्षणिः। आकृत्ये त्वा कामाय त्वा समृद्धे त्वा। पुरो दंधे
अमृतत्वाय जीवसै०। आकृतिमस्याक्षेपे। काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युज्ञते धियै०।
आकृतिं देवीं मनसः पुरो दंधे। यज्ञस्य माता सुहवा॒ मे अस्तु। यदिल्लासि मनसा॒
मकामः। विदेयमेनद्वद्ये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरभी॑ रत्यैत्यन्। यत्र बृजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा॑
समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेयै०। चतुर्यै॑ अमृतै॒ यः। दृदं भूतस्याभ्यक्षेयः।
विधेम हृविष्णा॑ वयम्। विश्वा आशा मधुना॑ सः सृजामि। अनुमीवा आप ओषधयो॑
भवन्तु। अयं यज्ञमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीता॑ पुशवः सन्तु सर्वै॒। अन्नः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता॑

यः सहस्री। पूषा नो जोगिरवेस्मा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनकु यज्ञैः। त्वष्टा-
रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददिदद्वः-
सुहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो अश्विः॥११॥

कर्त्रिविष्टमस्यतान्नवं च॥

आ नौं भरु भग्नमिन्द्र द्युमन्तम् । नि तै देष्णस्य धीमहि प्रेरेके । उर्व इव पप्रथे
कामो अस्मो । तमापृणा वसुपते वसुनाम् । इमं कामं मन्दया गोभिरश्चैः । चन्द्रवता
राधंसा प्रथंश्च । सुवर्यवौ मतिभिस्तुप्य लिङ्गाः । इन्द्रोय वाहः कुषिकामो अक्न् ।
इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रबोचम् । यानि चकारं प्रथमानि वज्री॥१२॥

अहंत्रहिमन्वपस्तोतर्दा। प्रवक्षणा॑ अभिन्नत्पर्वतानाम्। अहंत्रहि॑ पर्वते॑
शिश्रियाणम्। त्वष्टा॒ऽस्मै वज्रः॑ स्वर्यन्ततक्षा। बाशा॑ इव॑ धेनवः॑ स्यन्दमानाः।
अङ्गः॑ समुद्रमवं॑ जग्मुरापः। वृषायमाणो॒वृणीत॑ सोमम्। त्रिकद्गुक्षेष्विषय्युतस्य॑।
आ॑ सायंक॑ मधवा॑ दत्त॑ वज्रम्। अहंत्रेन॑ प्रथमजा॑ महीनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहं प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनामग्निः प्रोत मायाः। आश्मर्यं
 जनयन्द्यामुपासम्। तादीक्रा शत्रुं किलोविविष्मे। अहन्वृतं वृत्रतरं व्यसम्।
 इन्द्रो वज्रेण महता वथेन। स्कन्धांसीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत
 उपपृष्ठिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुहो। महावीरं तुविबाधमजीपम्॥३४॥
 नातोरीरस्य समृतिं वधानाम्। सः रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रः। विश्वो विहोया
 अरतिः। वसुर्दये हस्ते दक्षिणो तुरणिन्न शिंश्रथत्। श्रवस्यान् शिंश्रथत्।
 विश्वस्मा इदिपुष्यसो। देवता हव्यमूहिषो। विश्वस्मा इश्मुक्ते वारमृणवति।
 अशिर्द्वारा व्यूणवति॥३५॥

उदुजिहानो अभि कामंमीरथन्। प्रपुश्चनिश्च भवनानि पूर्वथाः। आ केतुना
 मुष्मिष्ठो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु
 दूर्द्वाः। आ नो रुचिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि खेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्वेना
 यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदसमा। पूषा रक्षतु नो रुचिम्॥३६॥

इमं यज्ञमश्चिना॑ कुर्थयन्ता। इमौ गच्छिं यज्ञमानाय धत्म। इमौ पश्चून्रेक्षतां
विश्वतो नः। पूषा नैः पातु सद्मप्रयच्छन्। प्रते महे संरस्वति। सुभागे वाजिनीवति।
सत्यवाचे भेरे मृतिम्। इदं तै हृष्ट्यं युतवस्त्रस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा हृषीःसि।
इमानि ते इरिता सौभग्नानि। तेभिर्विष्य युभगासः स्याम॥१७॥

वृज्ञहैनमृजीवं व्यृणवति रक्षतु नो रुचिः सौभग्नस्येकं च॥

[४]

यज्ञो गच्छो यज्ञ ईशे वसुनाम्। यज्ञः सुस्यानामुत सुक्षितीनाम्। यज्ञ ईषः
पूर्वचिंति॒ दथातु। यज्ञो ब्रह्मणवा॑ अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्चैः।
इयं वेदिः स्वपृत्या सुवीरो॑ इदं बृहिरति॒ बृहीःस्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु
देवाः। भगुव भगवाः अस्तु देवाः। तेन वयं भगवन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भगुव ईज्ञोहवीमि। स नौ भगुव उपरुता भवेह। भगु प्रणेतर्भगु
सत्यराधः। भगेमा॑ धियमुद्वद्व ददत्रः। भगु प्र ज्ञो जनय जोभिरश्चैः। भगु प्र
नुभिर्वक्त्वा॑ स्याम। शश्वतीः समा॑ उपर्यन्ति लोकाः। शश्वतीः समा॑ उपर्यन्त्यापैः।

इष्टं पूर्तं शाश्वतीनां समानां शाश्वतेन। हुविषेषाऽन्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥
 इयमेव सा या प्रथमा व्यौचक्षत्। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारै
 वयत्प्रत्येतत्। सनातनं वितते षण्मधुखम्। अवान्याऽस्तन्त्रिकरतो धत्तो
 अन्यान्। नावपूज्याते न गमाते अन्तम्। आ वौ यन्तद्वाहासो अद्य। वृष्टिं
 ये विश्वे मुक्तो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मलः समिद्धः। एतं जुष्यन्वं कवयो
 युवानः॥२०॥

धारावरा मुक्तो धृष्यत्वोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिर्मिभिः। अग्न्यो न
 शुशुचाना ऋजीषिणः। श्रुमित्यमन्त उप गा अवृणवता वि चक्रमे त्रिदेवः। आ
 वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिः सदने सादयज्वम्। सादद्योनि दम आ
 द्वीदिवा॑ सम्। हिरण्यवर्णमरुषः संपेमा स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यः॥२१॥
 हिरण्यवाशीरिषिः सुवर्षा। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वा। पूरु समिख्य
 आमुतिं केरिष्टः। पूषः स्तवं व्रते वृथम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह

स्मांसि। यास्ते पूषना वौं अन्तः संमुद्रे। हिरण्ययौरुन्तरिक्षे चरंति। याभिर्यासि
दृत्यां सूर्यस्य। कामेन कृतश्वरं इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्वरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्येति। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव
विन्दती (३)। वृषारवाय बदते। यदुपावति चिच्चिकः। आधाटीभीरिव धोवयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेशमेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानि: सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामज्ञः प्र आ हैयति।
दावज्ञः प्र उपावधीत। वसन्तरण्यान्यां सायम्। अक्षेष्ठिति मन्यते। न वा
अरण्यानिरहन्ति। अन्यश्चेत्ताभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि
पद्यते। आङ्नगन्धीः सुरभीम्। बहुत्रामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्।
अरण्यानीमंशः सिपम्॥२४॥

स्थाम् लुगोह युवानः शून्यैरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥

वार्तहत्याय शवेतो। पृतनामाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं

बृहन्ताम्। उरुं गंभीरं पृथवेभ्यमिन्द्र। शुतर्षिमुग्रमिमातिषाहम्। अस्मायं चिंतं
वृषणः गुणिं दा:। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्ये त्वा। द्वृहो मुश्मामि वरुणस्य पाशात्।
अनागम्सं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावोपृथिवी उभे डुमो। शं ते आग्निः सुहाद्विरस्तु। शं द्यावोपृथिवी
सुहोषधीमिः। शमन्तरिक्षं सुह बातेन तो। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या
देवीश्वरतः प्रदिशो। वातपलीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जुरस् आ दंधामि।
प्र यद्मं एतु निरक्षितं पराचैः। अमोचि यद्माहुरितादवर्त्ये॥२६॥

द्वृहः पाशान्त्रिरक्षत्ये चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथस्योनम्। अप्येमुद्द्रे
मुकुतस्य लोके। मूर्यमुतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुश्चन्नसुजन्व्येनसः।
एवमहमिमं क्षौत्रियाज्ञामिशः सात्। द्वृहो मुश्मामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते
युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्तं गुणिः स्तुवते
कीरणेन्चित्॥२७॥

युद्धं पात् स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहवानाः। विश्वायुधमिं ये
रक्षमाणाः। येन हुता दीर्घमध्योन्मायन्। अनन्तमर्थमनिवश्यमानाः। यत्ते मुजाते
हिमवंश्चु ऐषजम्। मयोद्दुः शन्तम्। यद्गृहोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो
गिरिम्यो ओहि यत्प्रधावसि। सुश्शोभमाना कन्येव शुश्रेष्ठ॥२८॥

तां त्वा मुद्रला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रघिमा भाजयेह। पूर्व
देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। बेदानि देवा अयमस्मीति
माम्। अहं हित्वा शरीरं जरसः पुरस्तात्। प्राणपानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि
सम्झूताम्। हित्वा शरीरं जरसः पुरस्तात्। आ भूति भूति वयमशब्दामहै। इमा एव
ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पश्चरूपा। शश्त्रीनार्वपृज्यन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

कर्गोम्यवर्त्ते चिच्छुप्रेऽशब्दामहै चत्वारि च॥

वसुनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणां मम्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां
[६]

क्रतुना। मूरुतामेत्रा जुहोमि स्वाहा॥ अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रेभवा स्वायुधं।
आस्वाशासु दुष्पहं। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं
च॥३०॥

दीर्घयुत्वाय शतशांखदाय। प्रतिगृण्यामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि।
सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भ्यात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रः स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बहुस्पतिः पुरुषुता। यमः पन्थौ। चन्द्रमा० पुनरुः स्वाहा०।
अग्निरचादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा०। सोमो राजा०
राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा०। वरुणः सम्राट्थस्मादपतिः।
साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा०॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा०। इन्द्रो बलं
बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा०। बहुस्पतिर्बहु ब्रह्मपतिः।

ब्रह्मास्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा० सविता गाष्ठं गाष्ठपतिः। गाष्ठमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा० पूषा विशां विदीतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा० सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा० त्वष्टा॒ पश्नां निष्ठुनानां रूपकृद्वपतिः। रूपेणास्मिन् यज्ञे यजमानाय पृश्नन्ददातु स्वाहा०॥३३॥

च स्वाहा॒ साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॒ विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॑ चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः चाविता पूषा सरस्वती त्वष्टा॒ दशां)॥

[७]

स ई॑ पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मंतीनाम्। यो गौत्रमिद्वृत्त्वयो हौरिषाः। स ईन्द्र चित्राऽ अभि तृन्धि वाजान॑। आ ते शुष्मो वृषभ एतु॑ पश्चात्। ओत्तरादधरगा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वर्वाइ। ईन्द्र शुष्मः सुवर्णद्वयस्मो ग्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूष्ममर्चता॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे॒ समर्थु॑ वृत्रहा। अस्माकं॑ बोधि चोदिता।

नर्मन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वंसु। इन्द्रं वयः शुनासीरम्। अस्मिन्
यज्ञे हवामहे। आ बाजैरुपं नो गमत। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो
हुकिः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हृव्यानि धृतवन्त्यस्मै। हर्यश्चाय भगता सजोषाः॥
इन्द्रुभिर्ब्रह्मणा वावृथानः। शुनासीरि हुविरिदं जुषस्व। वयः सुपुण्णि उपसेद्विरिद्म्॥
प्रियमेधा क्रषयो नाधमानाः। अप खान्तमूण्डि पूर्णि चक्षुः। मुमुग्धस्मात्रिधयेऽव
बृद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजेनयन्तुवृथः। देवं देवाय जागृत्वा
कामिहेकाः क इमे पतङ्गाः। माथ्यालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतेनान्प्रथमन्तु
देवाः। सौपर्णि चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरम्मृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवर्क्षं वियस्त् सत्॥३७॥

यूथं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपुण्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वैनन्तो

अ॒ग्यच्छत् त्वा। हि॑रण्यपक्षं वरुणस्य दृतम्। यु॒मस्य योनै॑ शकुनं भु॒रयुम्। शं
नो॑ देवी॒श्मिष्ट्ये। आपो॑ भवन्तु पृ॒तयै॑ शं यो॒श्मि संवन्तु नः। ईशोन्॑ वार्याणाम्।
क्षयन्तीश्वरपणीनाम्॥३८॥

अपो॑ यांचामि भेषजम्। अप्सु॑ मे सोमो॑ अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं
च॑ विश्वशोभुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदप्सु॑ तें सरस्वति। गोष्वश्वेषु॑ यन्मधु॑
तेन॑ मे वाजिनीवति। मुखंमद्वि॑ सरस्वति। या॑ सरस्वती॑ वैशाम्भल्या॥३९॥

तस्यां॑ मे रास्वा। तस्यां॑स्ते भक्षीया। तस्यां॑स्ते भूयिष्ठभाजो॑ भूयास्मा। अहं॑ लदंस्मि॑
मदंसि॑ ल्वमेतत्। ममांसि॑ योनिस्तव्॑ योनिरस्मि। ममै॒व सन्बह॑ हृव्यान्यश्च। पुत्रः॑
सित्रे॑ लोकुकुञ्जातवेदः। इहै॒व सन्तत्र॑ सन्तं॑ त्वाऽन्ने। प्राणेन॑ वाचा॑ मनसा॑ किमर्मि।
तिरो॑ मा॑ सन्तमायुर्मा॑ प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा॑ त्वा॑ वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं॑ ते॑ योनिरक्षत्वियः। यतो॑ जातो॑
अर्गेचथाः। तं॑ जानन्तः॑ आरोहा। अथा॑ नो॑ वर्द्या॑ ग्रन्थिम्। या॑ तै॑ अन्ने॑ यज्ञिया॑

तु न स्तर्येद्या गोहात्मा इत्यनम्। अच्छु वस्ति कृणवन्तस्मे नर्या पुरुणिं। यज्ञो
भूत्वा यज्ञमा सौद स्वां योनिम्। जातवेदो भूत् आ जायमानः सक्षय् एहि।
उपावरोह जातवेदः पुनर्स्त्वम्॥ ४१॥

देवेभ्यो हृव्यं वेह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाः रथिमस्मासु खेहि। अजस्मो
दीदिहि नो द्युरोगे। तमिन्द्रं जोहवीमि मधवानमुप्रम्। सत्रा दधोनमप्रतिष्कृतं
शवांसि। मः हिंसो गोभिर्गच्छ च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथां कृणोतु
बृजी। त्रिकद्वकेषु महिषो यवांशिरं तुविशुष्येऽस्तुपत्। सोमंमपिबद्धिष्णुना सुतं यथा-
उवशत्। स ई ममाद् महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥ ४२॥

मैनः सश्वदेवं देवः सूत्यमिन्दुः सूत्य इन्द्रः। विदद्यते सुरमा लग्नमद्रेः।
महि पाथः पूर्व्यः साक्षियकः। अग्रं नयसुपद्यक्षराणाम्। अच्छु रवे प्रथमा
जानतीर्णात्। विदद्यः सुरमा दृढमुर्वम्। चेनानुकं मानुषी भोजते विद्। आ
ये विश्वाः स्वपृत्यानि चकुः। कृणवनामो अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नुभिर्नृपते

देवहृतौ॥ ४३॥

भूरीणि वृत्त्वा हर्येश हस्मि। लवन्निदेस्युश्चमूरिम्। धृतिं चास्वापयो द्वितीये
मुहूर्तो। एवा पाहि प्रलथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्मं वावृथस्वोत गीर्भिः। आविः
मूर्यं कुण्ठि पीपिहीषः। जाहि शत्रुं रमि गा इन्द्र तुन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो
नुदस्व। अपामोवा अपु रक्षांसि सेध। अस्माथमुद्भ्राद्धहो दिवो नः॥ ४४॥

आपां भूमानमुप नः मृजेह। यज्ञं प्रतिं तिष्ठ सुमतौ मुशेवा आ त्वा। वसूनि
पुरुषा विशेन्तु। दीर्घमायुर्यज्ञमानाय कृण्वन्। अथामृतेन जरितारमह्नि। इन्द्रः
शुनावद्वितनोति सीरम्। संवथ्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदासं
ज्येष्ठम्। संवथ्सरः शुनवथ्स्मीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रथतं पुरु तमना। तदकर्कूपं
विमिमानमेति। द्वादशोरे प्रति तिष्ठतीद्वप्ता। अश्यायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे
त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्वा मुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र त्वा शुनः हुवेम॥ ४५॥

अर्चत् हुविगायत यस्मच्चरपणीनां वैशम्भव्या हास्मीत्वमुरु देवहृतौ नस्मना पद्म॥

प्राण उद्देहि पुनरा नौ भर युजो गुयो वार्त्तहत्याय वसूनाः स ई पाद्यष्टो॥८॥
प्राणो रक्षत्यग्नीता धारावरा मूरतो दीर्घायुत्वाय ज्योतिषा त्वा पञ्चत्वारिशत्॥४५॥
प्राणः शुनः हुवेमा॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वाद्वां त्वा॒ स्वादुना॑ तीव्रां॑ तीव्रेण॑ अ॒मृतो॑ मृतेना॑ मधु॑मती॑ मधु॑मता॑ सु॒जामि॑
मः॑ सोमेना॑ सोमो॑ उस्यश्चिभ्या॑ पच्यस्वा॑ सरस्वत्यै॑ पच्यस्वा॑ इन्द्रोय॑ सुत्राम्णे॑
पच्यस्वा॑ परीतो॑ विश्वा॑ सुतम्॑ सोमो॑ य उ॑त्तमः॑ हुविः॥१॥

दधन्वा॑ यो॑ नर्यो॑ अ॒पस्वं॑ तरा॑ सु॒षाव॑ सो॒मम॒द्रिभिः॑ पु॒नातु॑ ते॑ परि॒सुतम्॑ सोमः॑
मूर्यस्य॑ द्वितीता॑ वारेण॑ शश्वता॑ तना॑ वायुः॑ पृ॒तः॑ प॒वित्रेणा॑ प्राङ्ग्ल्यसोमो॑ अतिद्वृतः॑
इन्द्रस्य॑ युज्यः॑ सखा॑ वायुः॑ पृ॒तः॑ प॒वित्रेणा॑ प्राङ्ग्ल्यइङ्ग्ल्यसोमो॑ अतिद्वृतः॥२॥

इन्द्रस्य॑ युज्यः॑ सखा॑ ब्रह्म॑ क्षत्रं॑ पवते॑ तेजं॑ इन्द्रियम्॑ सुरणा॑ सोमः॑ सुत
आसुतो॑ मदाया॑ शुक्रेण॑ देव॑ देवता॑ पिपृणिया॑ रस्नेनात्र॑ यज्ञमानाय॑ धेहि॑ कुविदङ्ग॑
यवंमन्तो॑ यवंश्चिता॑ यथा॑ दान्त्यनुपूर्व॑ वियूयो॑ इहेहेषां॑ कुणुत॑ भोजनानि॑ ये॑
बृहिषो॑ नमोवृत्तिं॑ न जुग्मुः॑ उपयामग्नीहो॑ उस्यश्चिभ्या॑ त्वा॑ जुष्ट॑ गृह्णामि॑॥३॥

सर्वत्या इन्द्रोय मुत्राम्णैः पुष ते योनिस्तेजसे त्वा वीर्याय त्वा बलाय
त्वा तेजोऽसि तेजो मर्यि धेहि। वीर्यमसि वीर्यं मर्यि धेहि। बलमसि बलं मर्यि
धेहि। नाना हि वां देवहिंतः सदं कृतम्। मा सः सुक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा
त्वमसि शुष्मणी सोमं पुषः। मा मा हिंसीः स्वां योनिमाविशना॥४॥

उपथामगृहीतोऽस्याश्चिनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। पुन्द्रं बलम्। पुष ते
योनिमोर्दाय त्वा आनन्दाय त्वा महसे त्वा ओजोऽस्योजो मर्यि धेहि।
मन्त्युरसि मन्त्युं मर्यि धेहि। महोऽसि महो मर्यि धेहि। महोऽसि महो मर्यि
धेहि। या व्याघ्रं विष्णुचिका। उमो वृकं च रक्षति। श्येनं पंत्रिणां स्त्रिःहम्।
सेमं पात्वहेसः। सम्पूर्चः स्थं सं मा भद्रेण पृक्ष। विष्णुचः स्थं वि मा पाप्मना
पृक्ष॥५॥

हृषि: प्रत्यइङ्गोमो अतिद्रुते गृह्णाम्याविश्वचिका पश्च च॥

सोमो राजाऽमृतः सुतः। क्रृजीपेणोजहान्मृत्युम्। क्रतेन सूत्यमिन्द्रियम्।

विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधुं। सोमंमध्यो व्योपिबत्।
 छन्दसा हृसः शुचिषत्। ऋतेन सूत्यमिन्द्रियम्। अन्नः क्षीरं व्योपिबत्॥६॥
 कुङ्गाङ्गसो धिया। ऋतेन सूत्यमिन्द्रियम्। अन्नोत्परिक्षुतो रसम्। ब्रह्मणा
 व्योपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सूत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनि
 प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जूरायुणाऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
 सूत्यमिन्द्रियम्॥७॥

बेदेन रूपे व्यक्तरोत। सतासती प्रजापतिः। ऋतेन सूत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ
 व्योपिबत्। सुतासुतो प्रजापतिः। ऋतेन सूत्यमिन्द्रियम्। दृद्धा रूपे व्याकरोत।
 सूत्यानुते प्रजापतिः। अश्रद्धामनुतेऽदधात्। श्रद्धाः सूत्ये प्रजापतिः। ऋतेन
 सूत्यमिन्द्रियम्। दृद्धा परिनुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्योपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः।
 ऋतेन सूत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं
 मधुं॥८॥

अङ्गः क्षीरं व्यपिब्जन्मन्तेन सत्त्वयमिद्धियः शङ्खाः सत्त्वे प्रजापतिरथो च॥

मुरगवन्तं बरहिषद् मुवीरम्। युजः हिंन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं
दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजोमानाः स्वर्कर्णः। यस्ते रसः समृतं ओषधीषु। सोमस्य
शुष्पः मुरया सुतस्य। तेन जिञ्च यजोमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविद्विमश्विम्।
यमाश्विना नमुचेगसुशादिषि। सरस्वत्यसनोदिद्वियायै॥१॥

इमन्तः शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमः राजानमिह भेक्षयामि। यदत्र रितः
गेसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबृच्छर्चीभिः। आहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमः
राजानमिह भेक्षयामि। पितृम्यः स्वधाविम्यः स्वधा नमः। पितामहेम्यः स्वधाविम्यः
स्वधा नमः। प्रपितामहेम्यः स्वधाविम्यः स्वधा नमः। अक्षोन्प्रितरः॥१०॥

अमौमदन्त पितरः। अतीतुपन्त पितरः। अमौमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धोष्ठम्।
पुनर्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनर्तु मा पितामहः। पुनर्तु प्रपितामहः। पुवित्रेण
शतायुषा। पुनर्तु मा पितामहः। पुनर्तु प्रपितामहः॥११॥

पवित्रेण शतायुगा। विश्वमायुर्वैश्वर्वै। अग्ने आयुर्वि पवसेऽज्ञे पवस्वा
पवंमानः सुवर्जनैः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवैद्यते पवित्रमाचिषि
उभाभ्यां देव सवितर्वश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये
तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेष कल्पताम्॥१२॥

ये संज्ञाताः समनसः। जीवा जीवेष मामुकाः। तेषां श्रीर्मणि कल्पताम्।
आस्मिल्लोके शतः समाः। द्वे मृती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मत्यनाम्।
याम्यांमिदं विश्वमेजुथ्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदः हृविः प्रजननं मे
अस्तु। दशवीरः सर्वगणः स्वस्तयै। आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्यभयसनि
लोकसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्तं पयो रेतो अस्मासु धत्ता।
रायस्मोषमिष्मूर्जमस्मासु दीर्घरथ्स्वाहा॥१३॥

इत्तिथाय पितरः शतायुगा पुनर्नु मा पितामहः पुनर्नु प्रपितामहः कल्पताः स्वस्तये पञ्च च॥——————[३]

सीमेन् तत्र मनसा मनीषिणः। ऊर्णसुत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विनो यज्ञः

मर्विता सर्वस्ती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपमभृतः शर्वीभिः।
तिस्रोऽदधुर्देवताः सर्वराणाः। लोमानि शापैर्बहुधा न तोक्मीभिः। त्वगस्य
मांसमभवन् लाजाः। तदूचिना भिषजा लक्रवर्तनी। सर्वस्ती वयति पेशो
आन्तरः॥१४॥

अस्थिं मज्जानं मासैः। काशेतरेण दथंतो गवा॑ त्वचि। सर्वस्ती मनसा पेशलं
वसु॑ नासंत्याम्या॒ वयति दर्शतं वपुः। रसं परिसुता न रोहितम्। नग्नहृष्टरस्तमरन्न
वेमा॑ पथंसा शुक्रममृतं जनित्रम्। सुरया॑ मूत्राङ्गनयन्ति रेतः। अपामौति द्वर्मिं
बाधंमानाः। ऊबेष्यं वातं सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा॑ हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जंजाना। यक्त्क्लोमानं वरुणो
भिषज्यन्। मतसे वायव्यैर्न भिनाति प्रितम्। आत्राणि स्थाली मधु॑ पित्वंमाना।
गुदा॑ पात्राणि सुदधा॑ न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शर्वीभिः। आसन्दी नाभिरुदरं
न माता। कुम्भो वानिष्ठजीनिता शर्वीभिः। यस्मिन्नन्ते योन्यां गर्भी अन्तः॥१६॥

पूर्णीवृत्तकः शतयोरु उच्चाः। दुहे न कुम्भीः स्वधां पितृयः। मुख्यं सदस्य
शिरः इथ्मदेन। जिह्वा पुवित्रंमध्यना सः सरस्वती। चाप्त्र यायुर्भिर्षगस्य वालः।
वस्त्रिन् शेषो हरस्मा तरस्मी। अश्वेयां चक्षुरमृतं ग्रहोऽयाम्। छागेन तेजो हृविषा
शुतेन। पक्षमाणि गोधृष्मैः क्लैलैरुतानि। पेशो न शुक्रमसिंत वसाते॥१७॥

अविनं मेषो नृसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहोऽयाम्।
मरस्वत्युपवाकैव्यनम्। नस्यानि बुरुहिर्बदरेज्जान। इन्द्रस्य रूपमृपभो
बलाय। कणीऽयाः श्रोत्रमृतं ग्रहोऽयाम्। यवा न बुरुहिर्भवि केसंराणि। कुर्कन्धे
जग्ने मधुं सारघं मुख्यात्। आत्मवृपस्य न वृक्षस्य लोम। मुख्ये श्मश्रुणि न
व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीरुपन् यशसे श्रिये शिखाौ। सिंहस्य लोम त्विरिरिन्द्रियाणि।
अङ्गान्यात्मनिषजा तद्विशेनाौ। आत्मानमङ्गैः समधाऽसरस्वती। इन्द्रस्य रूप
शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्वेयां

पत्रीं सुकृतं बिभर्ति। अपां रसेन् वरुणो न साम्रा। इन्द्रः श्रिये जनयन्तप्तु
राजा। तेजः पश्नाऽ हविरेन्द्रियावत्। परिशुत् पथं सा सारथं मधुं। अश्वेष्या
दुर्धं भिषजा सरस्वत्या सुतासुताम्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥३९॥

अन्तरं आगृहन्तव्याते व्याप्तिरोमः राजा चृत्वारि च॥

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वेदवै। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि।
स्थोनामा सीदा। सुषदामा सीदा। मा ल्वा हिंसीत्। मा मा हिंसीत्। निषसाद
धृतव्रते वरुणः। पुस्त्यास्वा॥२०॥

मांशोऽस्याय सुकृतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रस्वेषो अश्वेनोर्बहुम्याम्। पूष्णो
हस्ताम्याम्। अश्वेनोर्मेषज्ज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिश्वामि। देवस्य त्वा
सवितुः प्रस्वेषो अश्वेनोर्बहुम्याम्। पूष्णो हस्ताम्याम्। सरस्वत्यै मेषज्ज्येन॥२१॥

वीर्यान्नाद्यायाभिषिश्वामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रस्वेषो अश्वेनोर्बहुम्याम्।
पूष्णो हस्ताम्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रिये यशस् बलायाभिषिश्वामि। कोऽसि

कतमोऽस्मि कस्मै त्वा कायं त्वा सुश्लोकां(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)ना
शिरों मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम् त्विषि केशाश्च इमशूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम् समादृशः।
विराङ्गोत्रम् जिह्वा मे भद्रम् वाङ्गहः। मनो मन्तुः स्वराङ्गामः। मोदा प्रमोदा
अङ्गलीरङ्गानि॥२३॥

चितं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुगे
मम। पृथीर्मे राष्ट्रमुदरम् सौ। श्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरु अरती जानुनी। विशे
मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चितं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपीचितिर्भस्त्॥२४॥

आनन्दनन्दवावाण्डे मौ भगः सौभाग्यं पसः। जड्डांश्यां पञ्चां धर्मोऽस्मि विशि
गजा प्रतीष्टिः। प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि गण्डे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु।
प्रत्यङ्गेषु प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्वावापृथिव्यो।
प्रति तिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादशा। त्रयस्मि शाः सुराधंसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य मवितुः
सुवो देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीया सूतीयैः। तृतीया सूत्येन। सूत्यं
यजेन। यजो यज्ञिर्भिः॥ २६॥

यजूः षि सामौभिः। सामान्युभिः। ऋचो याज्याभिः। याज्यां वषट्कारैः। वषट्कारा
आहृतिभिः। आहृतयो मे कामान्यसमर्थ्यन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मां
त्वङ् आनंतिरागतिः। मांसं म उपनतिः। वस्वस्था मङ्गा म आनतिः॥ २७॥

पुस्त्यस्था सरंस्वत्यै प्रेषज्येन श्रीरङ्गानि भूमद्यजे यजो यज्ञिरुपनतिर्द्वे च॥

[५]

यद्वेवा देवहेडनम्। देवोसश्कुमा वृथम्। अग्निर्मा तस्मादेनेसः।
विश्वान्मुञ्चत्वं हेसः। यदि दिवा यदि नक्तमा एनांसि चकुमा वृथम्।
वायुर्मा तस्मादेनेसः। विश्वान्मुञ्चत्वं हेसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्नो एनांसि
चकुमा वृथम्॥ २८॥

सुर्यो मा तस्मादेनेसः। विश्वान्मुञ्चत्वं हेसः। यद्वामे यदरण्ये। यथस्मायां

यदिन्द्रिये। यच्छ्रुते यदर्थे। एनश्कुमा वृथम्। यदेकस्याधि धर्मणि।
तस्यावृथजनमसि। यदापो आश्रिया वरुणेति शापामहे। ततो वरुण नो
मुश्च॥२९॥

अवभूथ निचङ्गं निचेरुर्गमि निचङ्गण। अव देवैवकृतमेनोऽयाद। अव
मत्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोगा नो देव रिषस्माहि। सुमित्रा नु आपु ओषधयः सन्तु।
द्विर्मित्रास्तस्मै भूयासु। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वृथं द्विष्पः। द्वृपदादिवेन्मुमुचानः।
स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पृतं पवित्रेणवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्धयं तमसम्परि। पश्यन्तो
ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवता सूर्यम्। अग्नम् ज्योतिरुत्तरम्। प्रतियुतो वरुणस्य
पाशः। प्रत्येष्टो वरुणस्य पाशः। एथोऽस्येषीमहि। सुमिदंसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मर्यि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृज्महि। पर्यस्वा
अग्नु आगमम्। तं मा सःसृज् वर्चसा। प्रजया च धनेन च। सुमाववर्ति पृथिवी।

समुपाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्मूर्यासम्। विभुं कामं
व्येशन्वै। भूः स्वाहा०॥३२॥

स्वप्तु एनाऽसि चकुमा वृयं मुश्च मलादिव सुमिदासि जग्नीणि च॥

होतो यक्षस्मिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभो पृथिव्या अधि। दिवो वर्षन्स्मिष्यते।
ओजिष्ठश्वरपणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो यक्षतनुनपातम्।
ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवं सुवर्दिदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमै।
नराशः सेन तेजसा॥ ३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो यक्षिद्वाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्नानमपर्त्यम्।
देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो यक्षहिषीन्द्रा
वृषभं नर्यपसम्। वसुभीरुद्रैरादित्यैः। सुयुग्मिर्बग्हिरासदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्।
सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृथः। द्वार इन्द्रोय मीडुर्वै। वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यजो।

होता॑ यक्षदुषे॒ इन्द्रस्य॑ धेनु॑ सुदुर्घे॑ मातरै॑ मही॑। सवातरै॑ न तेजंसी॑
वृथ्मिन्द्रमवर्थताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षद्व्या॑ होतरा॑। भिषजा॑ सखाया॑। हृविषेन्द्र॑
भिषज्यतः॑। कवी॑ देवौ प्रचेतसौ॑। इन्द्रोय॑ धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑।
होता॑ यक्षतिस्मो॑ देवी॑। त्रयैङ्गिधातवोपसं॑। इडा॑ सरस्वती॑ भारती॑॥ ३६॥

महीन्द्रपली॒हृविष्टी॑। वियन्वाज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षत्वष्टर्मिन्द्र॑
देवम्। भिषज॑ सुयज्ञ॑ धृतश्रियम्। पुण्ड्रप॑ सुरेतसं॑ मधोनिम्। इन्द्रोय॑ त्वष्टा॑
दर्धतिन्द्रियाणि॑। वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षद्वन्स्पतिम्। शमितार॑
शतक्रतुम्। धियो॑ ज्ञाषारमिन्द्रियम्॥ ३७॥

मध्वा॑ समञ्चन्पथिभिः॑ सुगेभिः॑। स्वदाति॑ हृव्यं॑ मधुना॑ धृतेन॑। वेत्वाऽऽज्यस्य॑
होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षदिन्द्र॑ स्वाहाऽऽज्यस्य॑। स्वाहा॑ मेदसः। स्वाहा॑ स्तोकानाम्।
स्वाहा॑ स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा॑ हृव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा॑ देवा॑ ओऽज्यपान्।

स्वाहेऽन्द्रं होत्राङ्गुष्पाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजौ॥ ३८॥

तेजसाऽजसदवर्थतां भारतीन्द्रियं जृष्पाणा द्वे च (स्मिधेऽन्तनृपांतिमिडांभिर्गुह्योजं उषे दैव्यां तिष्मस्वर्थारं बन्स्मतिमिद्दम्॥
स्मिधेऽन्द्रं चतुर्वेत्को विष्णु द्विर्वलामेको विष्णु द्विर्वेत्को विष्णु होतर्यजौ॥)॥

[७]

**समीच्छ इन्द्रं उषसामनीके। पुरोरुचो पूर्वकृद्वावृथानः। त्रिभिर्देवैश्च शता
वज्ञबाहुः। ज्ञधानं वृत्रं वि दुरो वकार। नग्यशः सः प्रतिश्वरो मिमानः। तनूनपात्प्रति
यज्ञस्य धामो। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यश्चन्द्री यंजति प्रचेताः। ईडितो
देवैरहरिवा अभिष्ठिः। आजुह्नानो हुविष्णा शर्धमानः॥ ३९॥**

**पुरान्दरो मधवान् वज्ञबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुष्पाणः। जुष्पाणो
बर्गहेऽहरिवाच इन्द्रः। प्राचीनः सीदल्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः
स्योनम्। आदित्येऽरक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवच्यो धावमानाः। वृषाणं
यन्तु जनयः सुपलीः। द्वारो देवीरभिते विश्रयन्ताम्। सुवीरो वीरं प्रथमान्
महोभिः॥ ४०॥**

उषासानतो बृहती बृहन्तम्। पर्यस्वती सुदुषे शुरमिद्धम्। पेशस्वती तत्तुना
 संव्ययन्ती। देवाना देवं यजतः सुरक्षो। दैव्या मिमांसा मनसा पुरुत्रा। होतोरविन्द्र-
 प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यजस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृथातः। तिसो
 देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तत्तु पर्यस्मा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतृतीः। त्वष्टा दधिदिन्द्रो य
 शुष्मम्। अपाकोचिष्ठ्यश्वसे पुरुणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिषेतः। मूर्धन् यजस्य
 समनकु देवान्। वनस्पतिरवसुष्टो न पाशैः। त्मच्या समञ्जङ्घमिता न देवः।
 इन्द्रस्य हृष्येऽर्जितं पृणानः। स्वदाति हृष्यं मधुना धृतेन। स्तोकानामिद्दं प्रति शुर-
 देवः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाद्। वृत्प्रषा मधुना हृष्यमुद्दन्। मूर्धन् यजस्य
 जुषताङ् स्वाहा॥४२॥

शर्मानो महोऽमि: पलोर्धितेऽन्त्वार्थं च॥

आचरणिप्रा विवेष यन्मा। तस्य सधीचीः। सत्यमितत्र त्वावाऽन्यो अस्ति।

इन्द्रं देवो न मत्ये ज्यायान्। अहन्हि परिशयान्मणः। आवासुजोऽपो अच्छा
समुद्रम्। प्रसमाहिषे पुरुहृत शत्रुन्। ज्येष्ठस्ते शुष्ठे इह गतिरस्तु। इन्द्रा भेर
दक्षिणोना वसुनी पतिः सिन्धुनामसि रेवतीनाम्। स शेषवृथमधि धाद्युम्भमस्मो
महि क्षत्रं जनापादिन्द्रं तव्यम्। रक्षा च नो मधोनः पाहि सूरीन्। गाये च नः
स्वप्त्या इषे धोः॥४३॥

रेवतीना चत्वारि च॥

[३]

देवं बृहिरिन्द्रं सुदेवं देवै। वीरवेष्टीर्ण वेद्योमवर्धयत्। वस्तोवृतं
प्राक्तोभृतम्। राया बृहिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवीद्वारा
इन्द्रं सङ्घातो विद्वीर्यमन्त्रवर्धयन्। आ वृश्मेन् तरुणेन कुमारेण चमीविता
अपावर्णम्। रेणुकेकाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ॥४४॥

देवी उषासानन्तोः। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्नेताम्। देवीर्विशः प्रायासिषाम्। सुप्रीते
सुधिते अमूलाम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञो देवी जोष्टी वसुधिती।

देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयोद्यन्याधा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि।
यज्ञमानाय शिक्षिते॥ ४५॥

वृभुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञं। देवी ऊर्जाहुति इथे सुदृढै। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इष्मूर्जमन्याऽवाक्षीत। सगिधु सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुण्येन नवम्।
अथोतामूर्जमूर्जाहुति वसु वार्याणि। यज्ञमानाय शिक्षिते। वृभुवने वसुधेयस्य वीतां
यज्ञं॥ ४६॥

देवा देव्या होतारा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हुताधशः सावाभार्षि वसुवार्याणि।
यज्ञमानाय शिक्षिते। वृभुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञं। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवी।
पतिमिन्द्रमवर्धयन्। अस्पृक्षद्वारति दिवम्। रुद्रेयज्ञः सरस्वती। इडा वसुमती
गृहन्॥ ४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञं। देव इन्द्रो नरशांसः। त्रिवर्लथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवतिति। मित्रावरुणेदस्य

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम् आश्वेनाऽऽव्यर्थवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यज्ञे॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्ण मधुशाखः सुपिष्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरेष्टं पृथिवीमद्वृहीत। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञे।
देवं बृहिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासूस्थमिन्द्रेणासन्त्रम्। अन्या
बृहीङ्ग्यम्भृत। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञे। देवो अग्निः स्वेष्टकृत।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं कुर्वन्निष्वेष्टकृत। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यज्ञे॥४९॥

वियन्तु यज्ञे शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीता यज्ञे गुहान वेतु यज्ञमूर्यद् (देवं बृहिर्वीढर्गे देवी उषासानकों
देवी जोष्टे देवी ऊर्जाहिती देवा दैव्या होतां शिक्षिते देवस्त्रिस्त्रिजो देवीर्व इन्द्रो नाशस्मौ देव इन्द्रो वनस्पतिर्देव
बृहिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृतेवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वामेको वियन्तु चतुर्वेवर्थवर्थयन्त्रिरवर्तामेको च वर्धयेत्पुरवर्धयत्।
वस्त्रो वृथ्मेन दैवीर्यावैष्टहुताऽस्मृक्षुतेन दिवः स्वासूस्थः स्विष्टं शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितो॥)॥————[१०]

होतो यक्षस्मिधाऽग्निमिडस्मदे। अश्वेनदः सरस्वतीम्। अजो धूमो न

गोधूमैः क्लैर्पेषजम्। मधु शाष्ठैर्न तेजं इन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षतनुनपाश्चरस्वती। अविर्मेषो न भेषुजम्।
पथा मधुमताभरना। आश्वेनद्वाय वीर्यम्॥५०॥

बदैरेकपवाकाभिर्मेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षं नराशः सं न नग्नहम्। पतिः सुराये
भेषजम्। सोणः सरस्वती भिषक्। रथो न चन्द्र्यश्चिनोर्वेषा इन्द्रस्य वीर्यम्।
बदैरेकपवाकाभिर्मेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजा॥५१॥

होतो यक्षदिडेऽत आजुहोनः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। ऋषभेण
गवेन्द्रियम्। आश्वेनद्वाय वीर्यम्। यौः कर्कन्युभिः। मधुं लोजैर्न मासरम्।
पथः सोमः परिसुता धृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षद्वाहिः
सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषज्ञासत्या॥५२॥

भिषजा जश्वनाऽश्च शिशुमती। भिषग्धेनः सर्वती। भिषग्दुह इन्द्रोय भेषजम्।
पथः सोमः परिसुता धूतं मधुं वियन्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षहुयो दिशः।
कवच्यो न व्यचर्वती। अश्विम्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुष्टो। दुहे
कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्रोय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पथः सोमः परिसुता धूतं मधुं
वियन्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षान्तुपेशस्मोषे नक्तं दिवा। अश्विना सञ्जानानो
समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजोसा हृदा। पथः सोमः
परिसुता धूतं मधु॥५४॥

वियन्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षहृव्या होतोरा भिषजाजश्वना। इन्द्रं न
जागृती दिवा नक्तं न भेषजै। शूषः सरस्वती भिषक्। सीमेन दुह इन्द्रियम्।
पथः सोमः परिसुता धूतं मधु। वियन्वाज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षतिसो देवीर्नि
भेषजम्। त्रयोऽन्तिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्यगम्॥५५॥

अश्विनेऽन् न भारती। बाचा सरस्वती। महू इन्द्रोय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः
परिसुता॑ धृतं मधु॑। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजो। होता॑ यक्षत्वष्टारमिद्रमश्वना॑
भिषजं न सरस्वतीम्। ओजो॑ न जृतिरिन्द्रियम्। वृक्ते॑ न रम्पसो भिषका। यशः
मुरेया ऐषजम्॥५६॥

श्रिथा॑ न मासरम्। पयः सोमः॑ परिसुता॑ धृतं मधु॑। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजो।
होता॑ यक्षद्वन्स्पतिम्। शमितारः॑ शतकतुम्। भीमं न मन्यु॑ गाजानं व्याघ्रं
नमस्ताजश्वना॑ भामम्। सरस्वती भिषका। इन्द्रोय दहू इन्द्रियम्। पयः सोमः॑
परिसुता॑ धृतं मधु॑। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजो॥५७॥

होता॑ यक्षदग्निः॑ स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा॑ मेदमां पृथक्का
स्वाहा॑ छागमाश्वेयोम्। स्वाहा॑ मेषः॑ सरस्वत्यै। स्वाहेण्यमिद्राय स्मिहाय
सहस्रोद्दियम्। स्वाहा॑ इन्द्रि॑ न ऐषजम्। स्वाहा॑ सोममिद्रियम्। स्वाहेन्द्रः॑
सुत्रामाणः॑ सवितारं वरुणं भिषजं पतिम्। स्वाहा॑ वनस्पति॑ प्रियं पाथो॑ न
ऐषजम्। स्वाहा॑ देवा॑ ओज्यपान्॥५८॥

स्वाहा ऽग्निः होत्राङ्गपाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्तुतां धूतं मध्ये
 वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यज्ञो। होतो यक्षदक्षिना सरस्वतीमिन्द्रः सुत्रामाणम्। इमे
 सोमाः सुरामाणः। छाजैर्न मेषैरक्षेष्मैः सुताः। शाष्वर्न तोक्ष्मिः। लाजैर्महस्वन्तः।
 मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पर्यस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्चतः।
 तनुश्चिना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताः सौम्यं मध्य। पिबन्तु मदन्तु
 वियन्तु सोमम्। होतर्यज्ञो॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यज्ञ नामत्या सरस्वती मध्यं हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यज्ञोऽज्यपानमत्वः पञ्च च (सुनिधाऽग्निः
 पटा तनुपाञ्चमा नराशःसूमिषि। इडेडितो यवैरथौ ब्रह्मः सूता दृष्टिष्ठिना नवं सुपेशस्मरिषि। दैव्या होताण्या सोमेन रसां
 तिमस्त्वष्टरमृष्टवस्थौ। वनस्पतिमुषिः। अग्निश्चाद्वादशा त्रयोदशा समिधाऽग्निः बद्वर्वदैर्यवैर्यश्चिना त्विष्मिष्मिना न
 भेषजः रूपमुश्चिना भीमं भासम्॥)॥

[११]

समिष्ठो अग्निर्भिना। तसो घर्मो विराटध्युतः। दुहे धनुः सरस्वती।
 सोमः शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनुपा भिषजो सुतो अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा
 रजा सीन्द्रियम्। इन्द्राय एवं वर्वहान्। इन्द्रायन्दुः सरस्वती। नराशः सेन-

नृग्रहः॥६०॥

अधोतामश्चिना मधुं भेषजं भिषजा मुतो आजुह्नाना सरस्वती।
इन्द्रोयेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडा॑भिरश्चिना॒विषम्। समूर्जः सः गृह्ये दृथः। अश्वेना॑
नमुचेः सुतम्। सोमः शुक्रं पौरुषुता॑। सरस्वती॒ तमाभरता। बृही॑हेन्द्रोय
पातेव॥६१॥

कृ॒व्य॒ष्टो॑ न व्यच॑स्वती॑। अश्वियां॑ न दुर्गे॑ दिशः। इन्द्रो॑ न रोदमी॑ दृथै॑
दुर्गे॑ कामा॑न्त्सरस्वती॑। उषासा॑ नक्तमश्चिना॑। दिवेन्द्रः॑ सायामी॑न्द्रियैः। सुञ्जानाने॑
सुपेशोसा। समं॑ जाते॑ सरस्वत्या। पातं॑ नो॑ अश्वेना॑ दिवा॑। पाहि॑ नक्तः॑
सरस्वती॥६२॥

दैव्या॑ होतारा॑ भिषजा। पातमिन्द्रः॑ सचो॑ मुतो॑ तिस्मल्लेधा॑ सरस्वती॑। अश्वेना॑
भारतीडा॑। तीव्रं॑ पौरुषुता॑ सोमम्। इन्द्रोय॑ सुषुर्मदम्। अश्वेना॑ भेषजं॑ मधुं॑
भेषजं॑ नः॑ सरस्वती॑। इन्द्रे॑ त्वष्टा॑ यशः॑ श्रियम्। रूपः॑ रूपमधुः॑ मुतो॑ कृष्टुथेन्द्रो॑

वन्स्पतिः। शशमानः परिसुता० कीलालमधिष्यां मधु॑ दुहे धेनुः सरस्वती।
गोभिर्न सोमंमधिना। मासरेण परिष्कृता० समधाता॑ सरस्वत्या। स्वाहेऽन्द्रे सुतं
मधु॑॥६३॥

नग्नः पातवे सरस्वत्युः सुतैऽष्टे च॥

अश्विना॑ हृविरेऽन्द्रियम्। नमुचेर्थिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराह्वसु। मधमिन्द्राय
जप्रिये। यमीश्विना॑ सरस्वती। हृविषेऽन्द्रमवर्धयन्। स विमेद वुलं मधम्। नमुचावासुरे
सचा॑। तमिन्द्रे पशवः सचा॑। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधोना अम्यनुपत। हृविषा॑ यजमानिन्द्रियम्। य इन्द्रे इन्द्रियं दधु॑। सविता
वरुणो भगः। स सुत्रामा॑ हृविष्योति। यजमानाय सशत। सविता॑ वरुणोऽदधत।
यजमानाय दाशुषे॑। आदत् नमुचेवर्षसु॑। सुत्रामा॑ बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता॑ श्रियम्। सुत्रामा॑ यशस्मा॑ बलम्। दधोना॑
यजमानाय। अश्विना॑ गोभिरेऽन्द्रियम्। अश्वेभिर्वर्षे॑ बलम्। हृविषेऽन्द्रे॑ सरस्वती।

यजैमानमवर्धयन्। ता नासंत्या सुपेशंमा। हिरण्यवर्तनी नरा। सर्वती हुविष्णंती।
 हन्द कर्मसु नोऽवता। ता भिषजा सुकर्मणा। सा सुदृधा सर्वती। स वृत्रहा
 शतकेतुः। इन्द्रोय दधरिन्द्रियम्॥६६॥

उमा सर्वती बलमित्रियत्रा पद्म॥

[१३]
 देवं बृहिः सर्वती। सुदेवमित्रे अश्विनौ। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बृहिषा
 दधरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजो। देवीद्वारा अश्विनौ। भिषजे नद्वे
 सर्वती। प्राणं न वीर्यन्त्रमि। द्वारे दधरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
 यजो॥६७॥

देवी उषासांविष्णिना। भिषजे नद्वे सर्वती। बलं न वाचमास्यै। उषाम्या॥
 दधरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजो। देवी जोष्टी अश्विनौ। सुत्रामेन्द्रे
 सर्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्टीम्यां दधरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वियन्तु यजो॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधैः पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्चिना॑ भिषजोवता॒ शुक्रं न
ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यज्ञ॑। देवा॑
देवानां॑ भिषजा॑ होताराविन्द्रमाश्चिना॑ वापद्मारैः सरस्वती। त्विषि॑ न हृदये॑ मृतिम्।
होतैः्यां॑ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यज्ञ॑॥६९॥

देवीस्तमस्तिस्तमो॑ देवी॑। सरस्वत्यश्चिना॑ भारतीडा॑। शूष्पन्न मध्ये॑ नाम्याम्।
इन्द्रोय॑ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यज्ञ॑। देव॑ इन्द्रो॑ नगशःसः॑।
त्रिवरुथः॑ सरस्वत्याऽश्चियामीयते॑ रथ॑। रेतो॑ न रूपममृतं॑ जनित्रम्। इन्द्रोय॑
त्वष्टा॑ दधीदिन्द्रियाणि॑। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यज्ञ॑॥७०॥

देव॑ इन्द्रो॑ वन्स्पतिः॑। हिरण्यपर्णे॑ अश्चियाम्। सरस्वत्या॑ सुपिष्पलः। इन्द्रोय॑
पच्यते॑ मध्य॑। ओजो॑ न जूतिमृषभो॑ न भामम्। वन्स्पतिने॑र्न॑ दधीदिन्द्रियाणि॑
वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यज्ञ॑। देव॑ बृहिर्वारितीनाम्। अध्वरे॑ स्तीर्णमृश्चियाम्।
ऊर्जम्रता॑ सरस्वत्या॑॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदेः। इशायै मन्त्र्युः राजांनं बृहिषा दधरिन्द्रियम्। वसुवनेऽ
वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञो देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्।
होताराविन्द्रमूक्षिनाौ। वाचा वाचः सर्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्।
स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा साक्षिता वरणो भिषप्त। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्ट देवा
आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निनाौ। होता॑ होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधौदिन्द्रियम्।
ऊर्जमपचितिः स्वधाम्। वसुवनेऽवसुधेयस्य वियन्तु यज्ञो॥७२॥

द्वारो दधरिन्द्रियं वसुवनेऽवसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ जोड्यांयां दधरिन्द्रियं
वसुवनेऽवसुधेयस्य वियन्तु यज्ञोऽन्याणि वसुवनेऽवसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ सर्वत्या वनस्पतिः पदे (देव बृहिर्वैद्वासो
देवो उपासावृक्षिनां देवो जोड्यो देवो ऊर्जाहृतो देवा देवानां भिषजो वषट्कृदेवीस्मिस्मिसो देवीदेव इन्द्रो नगशास्मौ देव
इन्द्रो वनस्पतिदेव बृहिर्वैद्विनोनादेवो अग्निः स्विष्टकृदेवान् समिधाग्निः देव बृहिः सर्वत्याग्निनाौ सर्व वियन्तु। द्वारस्मिलः
सर्वविषयतु। अज इन्द्रमोजोऽग्निः पः सर्वतीम्। नक्तं पूर्वः सर्वती। अन्यत्र सर्वती। भिषप्तवूँ द्वह इत्तियम्। अन्यत्र
दधरिन्द्रियम्। सौत्रामण्यां सुतामुती। अञ्जन्ययं यज्ञमानः॥)॥

अग्निमन्द्र होतारमवृप्तिः। अयः सुतामुती यज्ञमानः। पचन्युक्तिः।
[१४]

पर्वत्तु गोडाशान्। गुल्प्रहान्। बधनश्चियां छागः सरस्वत्या इन्द्रीया।
 बधनश्मरस्वत्ये मेषमिन्द्रायाश्चियाम्। बधनेन्द्रायेषमश्चियाः सरस्वत्ये।
 सुपस्था अद्य देवो बनस्पतिरभवत्। अश्चियां छागेन सरस्वत्या इन्द्रीया॥७३॥
 सरस्वत्यै मेषेन्द्रायाश्चियाम्। इन्द्रायेषमेणाश्चियाः सरस्वत्यै।
 अक्षुस्तामेदस्तः प्रतिपचताश्रीमीषः। अवीवृथत् ग्रहैः। अपातामश्चेना
 सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमासुरामणः। उपौ उक्थामदाः श्रौद्धिमदा अदन्।
 अवीवृथत्ताङ्गेषै। त्वामद्वर्ष आरेयेषीणान्नपादवृणीता। अयः सुतासुती
 यजमानः। बहुम्य आ सङ्गतेयः। एष में देवेषु वसु वार्य यंक्ष्यत इति। ता या
 देवा देवदानान्यद्दः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरस्मि
 भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सुकृताकाय सुकृता ब्रौहि॥७४॥

इन्द्रीय यजमानः सुस च॥

उशनस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकृतुना०। त्वः सोम महे भगं त्वः

सोमं प्रचीकितो मनीषा त्वया हि नः पितरः सोमं पूर्वे त्वः सोमं पितृभिः
मंविद्वनः। बर्हिषदः पितर् आजहं पितृन्। उपहृताः पितरोऽग्निष्वाताः पितरः।
अग्निष्वातान्तुमतो हवामहे। नराशः स्मै सोमपीथं य आशुः। ते नो अवन्तः सुहवा-
भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वाता चेऽनग्निष्वाताः॥७५॥

अः होमुचेः पितरः सोम्यासं। परेऽवरेऽमृतासो भवन्तः। अधिः ब्रवन्तु
ते अवन्त्वस्मान्। वान्याये दुग्धे जुषमाणाः करमम्। उदीरणां अवरे परे
च। अग्निष्वाता ऋतुभिः संविद्वनाः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने
कव्यवाहन् त्वमग्न ईडितो जोतवेदः। मातली कृव्यैः। ये तातुपुर्देवता जेहमानाः।
होत्रावृथः स्तोमतष्टासो अक्षेः। आज्ञे याहि सुविद्वत्रौभिर्वर्वाङ्। सत्यैः कृव्यैः
पितृभिर्गर्मभिद्विः। हृव्यवाहमजरं पुरुषियम्। अग्निः घृतेन हविषां सपुर्यन्।
उपासदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवतीः समृणवतु॥७६॥

होता॑ यक्षदीडस्पदा॑ समिधानं॑ महद्यशः॑। सुपर्मिष्ठं॑ वरेण्यमा॑ अग्निमिन्द्रं॑
वयोधसम्॑। गायत्री॑ छन्दं॑ इन्द्रियम्॑। व्यवि॑ गां॑ वयो॑ दधते॑। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यज्ञा॑। होता॑ यक्षलक्ष्मिभ्रतम्॑। तनुनपातमुद्भिर्दम्॑। यं॑ गर्भमिदितिर्थे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं॑ वयोधसम्॑। उष्णिहं॑ छन्दं॑ इन्द्रियम्॑। दित्यवाहं॑ गां॑ वयो॑ दधते॑
वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होतर्यज्ञा॑। होता॑ यक्षदीडन्यम्॑। ईडितं॑ वृत्रहन्तमम्॑। इडोभिरेड्यं॑
महः॑। सोमामिन्द्रं॑ वयोधसम्॑। अनुष्ठमं॑ छन्दं॑ इन्द्रियम्॑। त्रिवथ्सं॑ गां॑ वयो॑
दधते॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होतर्यज्ञा॑। होता॑ यक्षस्मुबृहिषदम्॑। पूषणवन्तुममर्त्यम्॑। सीदन्तं॑
बृहिष्ठि॑ प्रियो॑। आमुतेन्द्रं॑ वयोधसम्॑। बृहती॑ छन्दं॑ इन्द्रियम्॑। पश्चात्वि॑ गां॑ वयो॑
दधते॑। वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होतर्यज्ञा॑। होतायक्षम्ब्यचस्ती॒। सुप्रायणा॑ क्रौतावृथः॥७९॥

द्वारो॑ देवीरहिषण्यर्थो॑। ब्रह्माण॑ इन्द्रं॑ वयोधसम्॑। पर्जङ्गेष्ठ॑ छन्दं॑ इहेन्द्रियम्॑। तुर्यवाहं॑
गां॑ वयो॑ दधते॑। वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होतर्यज्ञा॑। होता॑ यक्षस्मुपेशासो॑। सुशिल्पे॑ बृहती॑

उमो नक्तोपासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुं छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥
 पुष्टवाहं गां वयो दथता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजो। होता यक्षत्प्रचेतसा।
 देवानामुत्तमं यशः। होतोरा दैव्या कवी। सुयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं
 छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहं गां वयो दथता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजो। होता
 यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवो राहुण्यर्थीः। भारतीर्बुहतीमहीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं
 इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दथता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजो। होता यक्षमुरेतसम्।
 त्वष्टां रुषिवर्धनम्। रुपाणि विअंतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दथता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजो।
 होता यक्षच्छुतकरुम्। हिरण्यपर्णमुक्षिनम्। रशनां विअंतं वशिम्। भगविन्द्रं
 वयोधसम्। ककुभं छन्दं इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दथता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य
 होतर्यजो। होता यक्षम्बाहाकृतीः। अस्मि गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कृविम्।

**झत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिष्ठन्दसं छन्दं इन्द्रियम्। बुहदेष्मं गां वयो दर्थत्।
वेत्वाऽऽज्ञस्य होत्यजं॥८३॥**

दधे दधदत्तावृथं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्ञस्य होत्यजं सुस चं (इडम् देवशिराप्यत्रीञ्चाविम्। शुचिव्रतां शुचिमुणिहन्दित्यवाहम्। इडेत्युः सोममनुष्ट्रं त्रिवृश्मसम्। मुख्यहिपदमुत्तोन्द्रं बृहतीं पश्चाचिम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पृष्ठिमह तुर्यवाहम्। मुपेशम् विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पृष्ठवाहम्। प्रचेतसा सुयुजेन्द्रं जगतीमिहन्दवाहम्। पेशस्वतीस्तिक्षः पति विराजमिह धेन्नना। सुरेतस्मन्वस्त्रं पृष्ठिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्। शतकतुं भगमिन्द्रं कुक्रमीमह वृशान्। स्वाहाकृतीः क्षत्रमातिष्ठन्दसं बुहदेष्मं गां वयो दधोदित्यमुषि वसु नवं दशोदित्यमषं नव दश गां न वयो दधोदिष्मदे सर्वं वेतु॥)——[१७]

**समिष्ठो अग्निः समिष्ठो सुषमिष्ठो वरेण्यः। गायत्री छन्दं इन्द्रियम्।
त्र्यविगोर्वयो दधुः। तनुनपाच्छुचित्रतः। तनुपाच्च सर्वस्वती। उष्णिकछन्दं इन्द्रियम्।
दित्यवाङ्गोर्वयो दधुः। इडोभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥**

**अनुष्टुप्ष्टन्दं इन्द्रियम्। त्रिवृश्मो गोर्वयो दधुः। मुख्यहिरन्निः पृष्ठवान्।
स्त्रीर्णबर्हिरमर्त्यः। बुहती छन्दं इन्द्रियम्। पश्चाविगोर्वयो दधुः। दुर्गो देवीर्दिशो**

मुहीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पृक्षिश्छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशोसा। विश्वे देवा अमत्याः। त्रिष्टुप्पच्छन्दं इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः। देव्या होतारा भिषजा। इन्द्रेण सुयुजा युजा। जगती छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गान्गौर्वयो दधुः। तिस्म इडा सरस्वती। भारती मुकुतो विश्वः॥८६॥

विशद्गच्छन्दं इहेन्द्रियम्। धनुर्गौर्व वयो दधुः। त्वष्टा तुरीयो अङ्गुतः। इन्द्राभी पूष्टिवर्धना। द्विपाच्छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्व वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। मविता प्रसुवन्मगम्। ककुच्छन्दं इहेन्द्रियम्। वशा वेहस्त्रौर्व वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्ष्मो भेषजं करता अतीच्छन्दाश्छन्दं इन्द्रियम्। बृहदृष्णो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्यस्युर्यवाङ्गौर्वयो दधुविश्वो वृशा वेहस्त्रौर्व वयो दधुश्वत्वार्हे च॥

वृस्मन्तेन्तुर्नां देवाः। वसंवश्चिवता० स्मृतम्। रथन्तरेण तेजेसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। ग्रीष्मेण देवा कृतुना०। रुद्राः पञ्चदशे स्मृतम्। बृहता यशस्मा बलम्। हविरिन्द्रे

वयो दधुः। वृषामिऽऋतुनोऽडित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरुपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेन्तुनो देवाः। एकविश
ऋभवः स्तुतम्। वैयाजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेन्तुनो देवाः।
मुखतीक्ष्णिणवे स्तुतम्। बलेन शक्तिः महः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेण्टुनो
देवाः। त्रयस्मि शोऽमृतः स्तुतम्। सूत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतः महो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारिं च (वस्त्रनेन ग्रीष्मणं वृषामिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण पट)॥[१९]

देवं बृहिरिन्द्रं वयोधसमौ। देवं देवमवर्धयत। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज
इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजा। देवीद्वारा देवमिन्द्रं वयोधसमौ।
देवीदेवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रं वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजा॥९०॥

देवी देवं वयोधसमौ। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुपा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे
वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीता यजा। देवी जोष्टी देवमिन्द्रं वयोधसमौ। देवी

देवमंवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य
बीतां यज्ञे॥११॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रे वयोधसम्। देवी देवमंवर्धताम्। पृङ्गा छन्दसेन्द्रियम्।
शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य बीतां यज्ञे। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रे
वयोधसम्। देवा देवमंवर्धताम्। त्रिष्ठु छन्दसेन्द्रियम्। त्विष्णिमिन्द्रे वयो दधत्।
वसुवने वसुधेयस्य बीतां यज्ञे॥१२॥

देवीस्त्रिभस्त्रिसो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्।
बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञे। देवो नराशः सो देवमिन्द्रे
वयोधसम्। देवो देवमंवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञे॥१३॥

देवो वनस्पतिदेवमिन्द्रे वयोधसम्। देवो देवमंवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्।
भग्मिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञे। देवं बृहिवारितीना-

देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। कुकुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवो अग्निः स्विष्टकृद्वमिन्द्रं वयोधसम्।
देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रं वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यज्ञ॥१४॥

विष्णु यज्ञ वीतां यज्ञ वीतां यज्ञ वेतु यज्ञ पञ्च च (देवं बृहिगायत्रिया तेजः। देवीब्रां उणिहा
प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुपा चाचम्। देवी जोडीं बहुत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पूज्या शुक्रम्। देवा देव्या होतां
त्रिष्टुपा त्विष्मि। देवीस्त्रिष्मिस्त्रिष्मिशो देवीः पति जगत्या बलम्। देवो नगशस्मौ विराजा रेतोः। देवो चन्द्रमीष्विष्मिता
भगम्। देवं बृहिवर्णितोनां कुकुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा शुक्रम्। वेतु विष्णु चतुर्वर्तमेको विष्णु
चतुर्वर्त्तवर्धयदवर्धयश्चतुर्वर्धतामेकोउवर्धयश्च शतुर्वर्धयत्॥॥

[२०]

स्वद्वीं त्वा सोमः सुरगवन्तां सीमेन मित्रोऽस्मि यद्वा होतो यक्षस्त्रिमिष्मेन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचर्णपणिप्रा
देवं बृहिरहोतो यक्षस्त्रिमिष्मेन्द्रियं समिद्धो अग्निर्भिन्नाऽश्विनो हुविरीत्तिर्द्वयं देवं बृहिः सर्वस्त्रिमिष्मद्योशन्तो होतो
यक्षदिङ्ग्युदे समिद्धो अग्निः समिद्धो वसुनेन्द्रियो देवं बृहिरिन्द्रं वयोधसं विष्णुतिः॥२०॥

व्योधसं चतुर्वतिः॥ १४॥

स्वाद्वा त्वा वेतु यज्ञं॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तौतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्योमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृता। ब्रह्मवर्चसमेवाव॑ रुन्धे। अग्निष्ठोमः
सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्ठोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव॑ रुन्धे। रथन्तरः साम॑
भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव॑ रुन्धे। परिस्तज्जी होता भवति॥३॥

अरुणो मिंरिल्लशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्यं रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव॑
रुन्धे। ब्रह्मस्पतिरकामयत देवाना पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं ब्रह्मस्पतिसवमपश्यत्॥

तमाऽहरता तेनायजता ततो वै स देवाना पुरोधामंगच्छत्। यः पुरोधाकामः
स्यात्। स ब्रह्मस्पतिसवेन यजेता॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्त्रेषु नाराशः सेषु। एकोदश दक्षिणा
नीयन्ते। एकोदश माघ्यं दिने सवने सन्त्रेषु नाराशः सेषु। एकोदश तृतीयसवने
सन्त्रेषु नाराशः सेषु। त्रयीङ्गश्शाञ्चम्पद्यन्ते। त्रयीङ्गश्शाङ्के देवताः। देवता एवं

रुन्धे। अश्वेश्वतुल्लिङ्गशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्वतुल्लिङ्गशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता पुवावं रुन्धे।
कृष्णाजिनेऽभिषिंश्चति। ब्रह्मणो वा पुत्रद्वप्म्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवन्
समर्थ्यति। आज्येनाभिषिंश्चति। तेजो वा आज्यम्। तेजो पुवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वे दधाति॥

यदा॒श्रेयो भवति। अ॒श्रिमुखा॒ ह्य॒द्विः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिवै पूषा। पुष्टिवैश्यस्या
पुष्टिमेवावं रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाद्वः। त्वष्टु हि रूपाणि विकरोति।
निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सञ्च्युयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो
हि वैश्यः। अथ यन्माकृतः। माकृतो हि वैश्यः। सुतैतानि हृवीः चिं भवन्ति।
सत्पराणा वै मरुताः। पृश्विः पष्ठौ ही मारुत्या लूप्यतो विद्वै मरुतः। विश्वा
एवैतन्माध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा पुष विशः प्रियः। विशो हि माध्यतो-
जभिषिच्यते। क्रष्णमन्तर्मेऽध्यभिषिंश्चति। स हि प्रेजनयिता। दध्माऽभिषिंश्चति।

उर्गवा अन्नाद्यं दीये। ऊर्जैवेन्मन्त्राद्येन समर्थयति॥६॥

वारुणो विष्णु मुख्योऽहौ च॥

यदोऽग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्मौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सांवित्रः। अथ यज्ञोऽहस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदभीष्मोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तो यदा सुङ्गच्छते॥७॥

अथ वीर्यावत्सरो भवति। अथ यथ्मारम्भतः। एतद्वै प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कक्ष सन्ध्युयतैः स हि वारुणः। अथ यद्यावापुथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापुथिवी नान्वयन्त्येताम्। तमेतेनव भागुधेयेनान्वयमन्त्येताम्॥८॥

वज्रेस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूर्यात् इति। अष्टावेतानि हवीः सि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमवर्णन्ये। हिरण्येन धूतमुत्पन्नाति। तेजेस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिविश्वति। ब्रह्मणो

[२]

वा उतद्वृक्षामयो रूपम् यत्कैषाजिनम्। ब्रह्मनेवैनमृग्वसामयोरच्युभिषि॒श्चति।
घृतेनाभिषि॒श्चति। तथा वीर्यवत्तरे भवति॥१॥

मृग्वच्छेऽभाग्येनान्मन्येताऽ रूपं चृत्वारि च॥

[३]

न वै सोमेन् सोमस्य सुवौ॒र्जित्वा हृतो ह्येषः। अभिपृतो ह्येषः। न हि हृतः
मूर्यतौ सौमीँ सूतवशामा लेभते। सोमो वै रेतोधाः। रेतं एव तद्वधाति। सौम्यचा॑-
उभिषि॒श्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेतं एवास्मिन्दधाति। यत्किं चं राज्ञमूर्यमृते
सोमम्। तथमर्व भवति। अणां युध्सु पृतनाम् परिम्। मुवृषामप्स्वा वृजनस्य
गोपाम्। भरेपुजा॑ सुक्षिति॑ सुश्रवसम्। जयन्तं लामन् मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सूत चाँ॥

[४]

यो वै सोमेन मूर्यतौ। स देवस्वः। यः पृशुना॑ मूर्यतौ। स देवस्वः। य इष्ठा॑
मूर्यतौ। स मनुष्यस्वः। एतं वै पृथं देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्याना॑
पशुनामूर्यता। यावतीः कियतीश प्रजा वाचं वदन्ति। तामाँ सर्वसा॑

मूर्यते॥ ११ ॥

य पुतेन यजते। य उं चैनमेवं वेदं। नाराशङ्गस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्यो वै नाराशङ्गसः। निहृत्य वावेतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राज्यसूर्यमनुतरवेदीकम्। तथ्मर्वं भवति। ये मै पश्चाशतं दद्वः। अश्वानां सुधस्तुतिः। द्युमदेष्ये महि श्रवः। बृहत्कृष्णि मूर्धोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥ १२॥

मूर्यते सुधस्तुतिश्चालि च॥

[५]

एष गौमवः। षट्पूर्णश उक्थ्यौ बृहथ्सामा। पर्वमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वोजपेयः। स सोमादथस्मवः। यो राज्यसूर्यः। स वरुणस्मवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेवा। गौरिव भवति॥ १३॥

य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेदं। उमे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्व श्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्व स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्व स्वाराज्यम्। अनुद्वते वेद्ये दक्षिणत ओहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव

रेथन्तरम्॥१४॥

अ॒स्मौ बृहत्। अ॒नयोरैनमनन्तर्हितम् भिषि॑श्चति। प॒शुस्तोमो वा ए॒षः।
तेन॑ गो॒स्वः। प॒ष्ट्र॑शः स्व॑वः। रेवज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणा॑ क्षत्रभृत्मो
बयोधाः। म॒हान्म॒हित्वे तस्तमानः। क्षत्रे गृष्टे च॑ जागृहि। प्र॒जापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिश्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैं गमयति॥१५॥

इति भवति रथन्तरमाहैकं च॥

[६]

स्मि॑हे व्याघ्र उत या पृदोक्तो। त्विषि॑रश्चौ ब्र॑ह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी
सुभगा॑ जुजाना॑ सा न आग्न्वर्चसा संविदाना। या रा॑ज्ये दुन्दुभावायतायाम्।
अश्वस्य कन्दृ पुरुषस्य मायो। इन्द्रं या देवी सुभगा॑ जुजाना॑ सा न आग्न्वर्चसा
संविदाना। या हुस्तिनि॑ द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषि॑रश्चेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा॑ जुजाना॑ सा न आग्न्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु
वृषभस्य वाजौ॑ वाते पूर्जन्ये वरुणस्य शुष्मौ॑। इन्द्रं या देवी सुभगा॑ जुजाना॑ सा

न आग्नवर्चसा संविदाना। राडँसि विशाडँसि। स्म्राडँसि स्वराडँसि। इन्द्रोय त्वा
तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्रोय त्वौजस्वत् ओजस्वन्तः श्रीणामि॥३७॥
इन्द्रोय त्वा पर्यस्वते पर्यस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्रोय त्वाऽऽयुष्मतः
श्रीणामि। तेजोऽस्मि। तते प्र यंच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छरो
आस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजस्मा सम्पूर्णिय मा। ओजोऽस्मि। तते
प्र यंच्छामि॥३८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्।
ओजस्मा सं पिपुलिय मा। पर्योऽस्मि। तते प्र यंच्छामि। पर्यस्वदस्तु मे मुखम्।
पर्यस्वच्छरो अस्तु मे। पर्यस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पर्यस्मा सं पिपुलिय मा॥३९॥
आयुरसि। तते प्र यंच्छामि। आयुर्षदस्तु मे मुखम्। आयुर्लच्छरो अस्तु
मे। आयुर्षान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा सं पिपुलिय मा। इममंशु आयुषे वर्चसे
कृधि। प्रियः रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा आदिते शार्म यच्छ। विश्वे देवा-

जरंदिर्थाऽस्मेत्॥ २० ॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यत् वातो मनोजवा। यत् क्षरन्ति स्मिन्थवः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिश्चामि वर्चसा। समुद्र इवामि गह्यानां। सोमं इवास्यदाम्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा लिभूः॥ २१ ॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। पुष्टे प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञिये रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥ २२ ॥

गोब्बोजस्वनां श्रीणाम्योजौऽसि तते प्रयच्छामि फलसा सम्पूर्णि माऽस्मिहृषीज्ञये रसो हैं च॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेता सपलहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुम्य देवा अधिब्रवन्। अङ्के चक्रावमित् आतिष्ठ वृत्रहत्रथम्। आतिष्ठन् परि विश्वे अभूषन्।

श्रियं वसांश्चरति स्वरोच्चाः। मृहतदस्यामुरस्य नामो आ विश्वरूपो अमृतांनि
तस्थौ। अनु लेन्द्रो मदत्वन् बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वित्सिंगवीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अवन्तु। अनु सम राजानो
य उतामिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापुथिवी विश्वशम्भु
मूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्योश्च त्वा पृथिवी च
प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्विष्णेण त्वा पिपर्ति। अनु स्वधा चिंकिताः सोमो अग्निः।
आऽयं पूणकु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥

[८]

प्रजापतिः प्रजा ओम्सजता। ता ओम्माथमुष्टः परचीरायन्। स एतां
प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं
प्रजा उपावर्त्तना। अन्नमेवै भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्त्तनो। य एतेन यजते। य
उ चैनमेवं वेदा। सर्वाण्यनांनि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवाचान्यवं रुच्ये। सर्वान्मुरुषान्। राङ्गिं सि विशाङ्गमीत्याह।
स्वाराज्यमेवैन् गमयति। यज्ञिरण्यं ददाति। तेजस्तेनावं रुच्ये। यतिसृधन्वम्।
वीर्यं तेन। यदद्वाम्॥२६॥

पुष्टि तेन। यत्कमण्डलम्। आयुष्टेन। यज्ञिरण्यमा बधाति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
ज्योतिर्वासिमन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेजे पुवाऽल्मन्त्रते। यदोदनं
प्राशञ्जाति। पुतदेव सर्वमवरुद्ध्ये॥२७॥

तद्विस्मनेकधाऽधाता। गोहिण्यां कार्यः। यज्ञाल्प्त्युक्त गोहिणी। तस्मादेव। अथो
वर्षेवेन ए समानानां करोति। उद्घाता सूर्येण कार्यः। उद्घन्तं वा पुतः सर्वाः प्रजाः
प्रतीनन्दन्ति। दिव्यक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य पुवं वेद। ब्रह्मवादिनो बदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभूथा (३) ना (३) इति। यद्वर्मपुञ्जीलैः पवयति। तथिष्वन्देवावैति।
तत्रावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः। पुभिरेवैन् लोकैः पवयति। अथो

अपां वा एततेजो वर्चः। यहुर्भाः। यद्दर्भपुर्जीले प्रवर्यति अपामेवं तेजसा
वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्याश्वारुद्ध्ये वदन्ति द्वर्मा यद्दर्भपुर्जीले प्रवर्यत्येकं च॥

प्रजापतिरकामयत् बहोर्भ्याऽस्यामिति। स एतं पञ्चशास्त्रदीयमपश्यत्
तमाऽहरता तेनायजता ततो वै स बहोर्भ्यानभवत्। यः कामयेत
बहोर्भ्याऽस्यामिति। स पञ्चशास्त्रदीयेन यजेता बहोरेव भूयाऽभवति। मरुस्त्रोमो
वा एषः। मुकुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजेतो य उचेनमेवं वेदा पञ्चशास्त्रदीयो भवति। पञ्च
वा क्रृतवैः संवथ्माः। क्रृतुष्व भवथ्मरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चोक्त्या पङ्किः।
पाङ्को यज्ञः। यज्ञमेवावै रुद्ध्यो सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेरात्मै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥

अगस्त्यो मरुद्ध्वं उक्षणः प्रोक्षता तानिन्द्र आदत्ता त एनं वज्रमुद्धत्याम्यायन्ता
तानगस्त्यश्वेद्वद्वश कथाशुभीयेनाशमयताम्। ताव्युत्तानुपाहयता यत्कथाशुभीयं
भवति शान्त्यै। तस्मादेत एव्यामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहना
लेघन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥३२॥

एवं चतुर्थै। पश्चौत्तमेऽहना लेघन्ते। वर्षिष्ठमिव हेतदहः। वर्षिष्ठः समानाना
भवति। य एतेन यजतो। य उचैन्मेवं वेदा। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा
एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजतो॥३३॥

य उ चैन्मेवं वेदा। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मारुतो देवानां भूयिष्ठा
अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजतो। य उ चैन्मेवं वेदा।
पश्चारदीयो वा एष यज्ञः। आ पश्चमात्पुरुषादन्नेभवति। य एतेन यजतो। य
उ चैन्मेवं वेदा। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरव
नेति॥३४॥

वृतीये गच्छति य पुतेन यजते ति य पुतेन यजते य उ चैनमेव वेद श्रीणि च (अगस्त्य स्वार्गज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा पुष्य यज्ञः संसद्धां प्रजापतेरेव नैती)॥ [३१]

अस्या जरासो दमा मरिताः। अर्चक्षुमासो अन्नयः पावकाः। श्वर्चीचर्यः क्षात्रासो भुरण्यवः। वनपृष्ठदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवा एव ऋतं बृहत्। अश्च यक्षे स्वन्दमम्। अश्चिन्ना पिबते य सुतम्। दीर्घंग्री शुचिव्रता। ऋतुना यजवाहस्मा॥३५॥

द्वे विरुपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या वथसमुप धापयेते हरिण्यस्या भवति स्वधावन्। शुक्रो अन्यस्या ददशे सुवर्चा। पूर्वपिं चरते माययेतो। शिशु कीडन्तौ परि यातो अधरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभिचष्टे। क्रतुन्यो विदध्यायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषुहस्ताण्यग्निम्। त्रिंशच देवा नवे चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं यृतेरास्तुण्ड्युहिरस्मै। आदिष्ठोतां न्यंषादयन्ता। अग्निनाऽग्निः समिष्यते। कविर्गुहपतिर्युवा। हृव्यवाङ्मृहोऽस्यः। अग्निर्वाना जृठरम्। पृतदक्षः

कविक्रेतुः। देवो देवेभिरा गंमता। अग्निश्रियो मूरतो विश्वकृष्णयः। आ त्वेषु प्रमवे
ईमहे वृथम्॥ ३७॥

ते स्वानिनो रुद्रियो वृषपनिर्जिजः। स्मिंहा न हृषकेतवः सुदानवः। यदृत्तमे
मरुतो मध्यमे वौ। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य।
अग्ने विताङ्गविषे यद्यजोमः। ईडे अग्निः सववसन्नमौभिः। इह प्रेससो वि चे
यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे बाजुयद्धिः। प्रदक्षिणमूरताः स्तोममृद्धाम्॥ ३८॥

श्रुणि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरेष्ये सुयावभिः। आसीदन्तु बृहिषि
मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अष्वरम्। विश्वेष्यामदितिर्यजियानाम्।
विश्वेष्यामतिथिमानुपाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणनः। सुमुडीको भेवतु
विश्वेदा। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षेमाणः॥ ३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्तो च चक्रुपसा विरुपो कृष्णं च वर्णमरुणं
च सन्धुः। त्वामग्ने आदित्यासं आस्यम्। त्वा जिह्वा शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वा श

रांतिषाचो अच्वेरेषु मश्चे। त्वे देवा हुविरंदन्त्याहुतम्। नि त्वा युजस्य साधनम्।
अये होतोरमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दृतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमुद्धा भिक्षमाणः प्रचेतसमेकं च॥

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुते नो अच्छो। पिबास्यन्धो
अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहो गरिमा ते मदाया कस्य वृषा मुते सचा॥
नियुत्वान्वृष्मो रंगता। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वृयं महाधने। इन्द्रमर्हं हवामहे।
युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

ह्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतऋतुः। उपं नो हरिंभिः सुतम्। स मूर
आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तुरणिराद्रिबर्खाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो
अकैः। व्युक्तिर्थो अस्मो अद्विर्बिमेद। उतत्यदाश्वश्वेयम्। यदिन्द्रं नाहृषीवा। अये
विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भेरेष्विन्द्रः सुहवः हवामहे। अःहोमुचः सुकृतं दैव्यं जनम्। अन्ति मित्रं

वरुणः सातये भगम्। द्यावोपुथिवी मरुतः स्वस्तयैः महि क्षेत्रं पुरुषन्द्रं
वि विद्वान्। आदिथ्मस्तिं यश्चरथः समैरता। इन्द्रो नृभिरजनहीद्यानः साकम्।
मूर्यमुषसं गातुमीग्रेम्। उरुं नो लोकमनुं नेति विद्वान्। मुवर्ज्ञोतिरभयः
स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा ते इन्द्र स्थविरस्य बाहु उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो
विश्वोभिरुतिभिः सजोषाः। ब्रह्मं जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजुथथविरेभिः
मुशिप्र। अस्मे दध्वषणः शुष्मामिन्द्रा। इन्द्रोय गावं आशिरम्। दुदुहे वृत्रिणे
मधुं यथ्सीमुपह्वरे विदता तास्ते वज्रिन्येनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गर्भस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्ष्य इज्ञोनुवानाः। पूर्णा इन्द्र द्युमतो
भोजनस्या इमां ते धियं प्र भेरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्ते आनजो।
तमुर्थ्मवे च प्रसुवे चं सास्हिम्। इन्द्रं देवासः शवेसा मदं ननु॥४५॥

विज्ञामयस्त्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥

प्रजापतिः पृश्नन्मुजता तेऽस्माथ्युष्टः परा च आयन् तान्शिष्ठोमेन
नाऽप्नोत् तानुक्ष्येन नाऽप्नोत् तान्शोऽशिन् नाऽप्नोत् तात्रात्रिया
नाऽप्नोत् तान्शस्मिन्ना नाऽप्नोत् सोऽग्निमेवीत् इमान् ईप्सति।
तान्शिष्ठिवृत् स्तोमेन नाऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत् इमान्म ईप्सति। तानिन्द्रः पश्चदशेन स्तोमेन नाऽप्नोत्
स विश्वान्देवानब्रवीत् इमान्म ईप्सतेर्ति। तान् विश्वेद्वाः संसदशेन स्तोमेन
नाऽप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत् इमान्म ईप्सति। तान् विष्णुरेकविशेन
स्तोमेनाऽप्नोत् वारवन्तीयेनावारयत्॥४७॥

इदं विष्णुर्विचक्रम इति व्यक्रमता यस्मात्पश्वः प्रपेव अशेषेन् स एतेन
यजेता यदाप्नोत् तदसोर्यामस्यासोर्यमत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं
काममकामयन् तमाऽप्नुवन्। यं कामं कामयते तमेतनाऽप्नोति॥४८॥

व्याधोऽयम् ग्रौ चरंति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अंभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण
नमस्मा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरहि देव प्रसवाय पित्रो।
वर्षणिमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मच्य चक्रितः सर्वतोता। दिवेदिव आ सुवा
भूरि पश्चः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्भूवा॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राज्यसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभि
शिल्पैः प्रथानामद्दहता। येभिर्द्वार्मच्यपि शाल्पजापतिः। येभिर्बाचं विश्वरूपां
समव्ययत्। तेनेममग्ने इह वर्चसा समाङ्घि। येभिर्यादित्यस्तपति प्र कृतुभिः।
येभिः सूर्यो ददृशे चित्रमानुः। येभिर्बाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्ने इह वर्चसा
समाङ्घि॥५०॥

आज्यं भातु शवसा पश्च कृष्णः। इन्द्रं इव ज्येष्ठो भेवतु प्रजावान्। अस्मा
अस्तु पुष्कलं चित्रमानु। आज्यं पृणकु रजसी उपस्थम्। यते शिल्पं कश्यप
रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रमानु। यस्मिन्द्वयोर्भिर्विषयं अर्पिताः सुत साकम्।

तस्मिन्त्राजान्नमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यांसि। व्याघ्रो वैयाग्रेऽपि॥५१॥
 विश्रयस्व दिशो महीः। विश्रस्त्वा सर्वं वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्टमधि भ्रशत।
 या दिव्या आपः पर्यमा सम्बन्धुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा
 सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिच दिव्योः। पर्यमा
 महा। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता केरता। इन्द्रं विश्रा अवीवृथन्। समुद्रव्यवस्थाङ्गिरः। रथीतमः
 रथीनाम्। वाजानां सत्यते परिम्। वस्त्रस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
 छन्दसा। इद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैषुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा
 पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्रे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्च त्वाऽनुषुभेन
 छन्दसा। बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चन्तु पाङ्गेन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृक्मुग्रहं जङ्गरम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मधवानं

विषासहिम्। इन्द्रुमुक्थेषु नामहूतम् ५ हुवेमा। प्र बाहवा॑ स्मिसूतं जीवसे॑ नः। आ
नो॒ गव्य॑तिमुक्षतं धूतेनो॑ आ नो॒ जनै॑ श्रवयतं युवाना। श्रुतं मै॒ मित्रावरुण् हुवेमा।
इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाह॒ उपाव॑ हरामि॥५४॥

बभूवाल्युतेनमस्य इह वर्षम् समाप्ते॑ वैयाघ्रेऽधि॑ गाढ़वर्णेनः पाङ्कन् छन्दसोपावहगमि॥——————[१५]

अभि॑ प्रोहै॑ वीरयस्व। उग्रश्चेता॑ सपलहा। आतिष्ठ॑ वृत्रहन्तमः। तु॒ ये॑
देवा॑ अधिग्रवन्। अङ्गै॑ न्यक्कावभितो॑ रथं यौ। ख्यान्तं वाताग्रमन्तु॑ सुश्वरंतो॑।
द्वेरहेतिरिन्द्रियावाऽन्तत्री। ते नोऽन्नयः प्रयोः पारयन्तु। नमस्त क्रषे॑ गदा।
अव्यथायै॑ ल्वा॑ स्वधायै॑ ल्वा॥५५॥

मा ने॑ इन्द्राभितस्त्वद्व्यारिष्टासः। उ॒वा॑ ब्रह्मनवेदस्तु। तिष्ठ॑ रथे॑ अधि॑
यद्वञ्चहस्तः। आ रश्मीद्वै॑ युवसे॑ स्वश्वः। आ तिष्ठ॑ वृत्रहन्तातिष्ठ॑ तं परि॑
अनु॑ ल्वेन्द्रो॑ मदत्वन्तु॑ ल्वा॑ मित्रावरुणौ। द्यौश्च॑ ल्वा॑ पृथिवी॑ च॑ प्रवेतसा। शुक्रो॑
बृहद्वक्षिणा॑ ल्वा॑ पिपर्तु। अनु॑ स्वधा॑ चिंकिता॑ सोमो॑ आश्रिः। अनु॑ ल्वा॑ अवतु॑

मविता स्वेने॥५६॥

इद्द्वं विश्वा अबीवृधन्। समुद्रव्यच्चसङ्गिरः। रथीतमः रथीनाम्। वाजोनां
सत्पति पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। उज्यानां वृजन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना
इह। मां गोपतिमभि संविशेषत्वु। तमेऽनुमतिरन्तं मन्यताम्। तमाता पृथिवी
तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तद्विश्वेना शृणुतः सोमगा युवम्। अवं ते हेऽ
उद्दत्तमम्। युना व्याघ्रं पौरिषस्वजनानाः। सिंहं हिंवन्ति महते सौमगाय। समुद्रं
न सुहृवन्तस्थिवाऽसम्। मर्जुज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः। उद्सावेतु सूर्यः। उदिदं
मामकं वचः। उदिदि ह देव सूर्य। सह वृश्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि
वागस्तु धर्णसि। यन्तु नदयो वर्गपन्तु पर्जन्याः। सुपिप्ला ओषधयो भवन्तु।
अनेवतामोदनवतामामिक्षवताम्। युषाऽ राजो भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सर्वेन द्यौः सूर्य सूत च॥

ये केशिनैः प्रथमाः सत्रमासंता येभिरगम्तं यदिदं विगेचते तेष्यो जुहोमि
बहुधा युतेन। गायस्योपेणेमं वर्चसा सः सूजाथ। नर्त ब्रह्मणस्तपेसो विमोक्षः।
द्विनामी दीक्षा वृशिनी ह्युग्रा। प्र केशोः सुवर्ते काण्डिनौ भवन्ति। तेषा ब्रह्मदीक्षा
वपेनस्य नान्यः। आ गेह प्रोष्ठ विषहस्य शत्रन। अवास्मागदीक्षा वृशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावेपथमविता
क्षुरेण। सोमस्य गजो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपेदमुस्योर्जेमम्। एव्या
वर्चसा सः सूजाथ। मा ते केशानन्ते गाद्वर्च युतत्। तथा धाता करोतु ते।
तुम्यमिन्द्रो बहुस्पतिः। सुविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेष्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अनुरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्मस्तम्बे
वीर्यकृते निधाय। पौङ्स्येनेमं वर्चसा सः सूजाथ। बलं ते बाहुवोः संविता
देधात्। सोमस्त्वाऽनकु पर्यंसा युतेन। लीषु रूपमंश्चैनेतत्रि धत्तम्। पौङ्स्येनेमं

वर्चेसा संसूजाथा यथ्मीमन्तङ्कङ्कतस्ते लिलेखो यद्वा क्षुरः पंशिववर्ज वपुःस्तो
स्मीपु रूपमांश्चिन्तेतत्रि धत्तम्। पौऽस्येनेमः संसूजाथो वीर्येण॥६१॥
अवाभागदीक्षा वृशिमी ह्याङ्गदधाङ्गवर्ज वपुः स्तो द्वे चां॥

[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मृहतो नापाचायन। सोऽनपचाय्यमान एतं विधनमपश्यत्।
तमाऽहरता तेनांयजता तेनेवासुन्तः संस्तुम्भं व्येहन्। यद्यहन्। तद्विधनस्य
विधनत्वम्। कि पाप्मानं भ्रातुव्यं हतो य एतेन यजतो य उ चैनमेव वेद॥६२॥
य ए राजानं विशो नापचायेयुः। यो वां ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्
म एतेन यजतो विधनेनैवेनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे
स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशो। औद्धिद्यमेव तत्। एतद्वे क्षत्रस्यौद्धिद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बुलिः हर्तन्ति॥६३॥

हर्तन्त्यस्मै विशो बुलिम्। एनमप्रतिश्वातं गच्छति। य एवं वेदा प्रबाहुग्वा
अर्गे क्षत्राण्यातेषुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्ता। न वा इमानि क्षत्राण्यभूतनिति।

तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयं सो आतुव्यस्य तेजे इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कपूँकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेतो। पाप्मनो उपहत्यै। अपं पाप्मानं आतुव्यः हतो। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यै। एवं छन्दांसि। तेष्वसावादित्यो बहुतीरुम्युद्धः॥६५॥

सतो बृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशेषैनं क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मनिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

बृद्ध हस्त्येनमेवं बैद्यम्बृद्धः पाप्मनिरेकं च॥

त्रिवृद्यायोऽग्निमुखा हृद्धिर्यदायाय औद्यो न वै सोमेन यो वै सोमेनप गौमुवः सिंहेऽग्निं प्रहेति मित्रवर्धनः

— [१८]

प्रजापौतिस्ता ओदनं प्रजापौतिरकामयत बहोर्यानगस्योस्या जरास्मिष्ठा हरीं प्रजापतिः पृथृन्याध्रोऽयमिप्रेहि वृत्रहन्तमो
ये केशिन् इन्द्रं वा अष्टादशा॥१८॥

त्रिवृद्धो वै सोमेनायुगमि बहुर्वर्णति तिथा हरीरथ आयं भातु तेष्यो निधानः पटथोष्टिः॥६६॥
त्रिवृत्याप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सत्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥तौतिरीचब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवोन्नां गच्छिवृधः सुमेधाः। श्वेतः सिंघकि नियुतामभिश्रीः। ते वायवे समनसो
वित्स्थुः। विश्वेन्नरः स्वपृत्यानि चक्रः। गच्छेऽनु यज्ञस्तु गोदसी उमो गच्छे देवी
धिषणा धाति देवम्। अधो वायुं नियुतः सशत स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिन्निरेके।
आ वायो प्र यामिः। प्र वायुमच्छा ब्रह्मती मनीषा॥१॥

ब्रह्मद्रियं विश्ववोरां रथप्राम। द्युतद्योमा नियुतः पत्यमानः। कवि:
कविमेयक्षसि प्रयज्ञो। आ नो नियुद्धिः शातिनोभिरध्यरम्। सुहस्त्रिणीभिरुप
याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हृविषि मादथस्व। युयं पात स्वस्त्रिभिः सदा नः।
प्रजापते न ल्वदेतान्यन्यः। विश्वो जातानि परि ता बैभुवा यत्कामास्ते जुहुमस्तं
नो अस्तु॥२॥

वृयङ् स्याम् पतंयो रथीणाम्। रथीणां पति यज्ञतं ब्रह्मताम्। अस्मिन्नरे नृतम्

वाजंसातौ। प्रजापतिं प्रथम् जामृतस्यै। यजोम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते
त्वन्निधिपा: पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पा:।
हृविन्नो देव विहृवे जुपस्वा। तवेम लोकाः प्रदिशो दिशोश्च॥३॥

पुरावतो निवत्ते उद्गतश्च। प्रजापते विश्वसङ्गीवर्धन्य इदं नो देव। प्रतीहर्य
हृव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यज्ञत यज्ञव्यम्। स नो ददातु
द्रविणः सुवीर्यम्। गायस्पोषं विष्टु नाभिमस्मे। यो गाय ईर्शे शतदाय उक्ष्यः।
यः पश्चुनाः रक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथम् जा ऋतस्यै॥४॥

सुहस्रीयमा जुषताः हृविन्नः। सोमापूषणेमौ देवौ। सोमापूषणा रजेसो
विमानम्। सूर्यसचकः रथमाविश्वमिन्व्यम्। विष्ववृत्त मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो
वृषणा पश्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे
तावस्मायं पुरुवारं पुरुक्षम्। गायस्पोषं विष्टान्नाभिमस्मे॥५॥

यियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। यस्य योमो रथिपतिर्दिघातु। अवतु

देव्यदितिरन्वर्गा। बृहद्देम विदथे सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना ज्ञजाने
विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति। सोमापूषणवर्वतं खिं मे। युवन्यां विश्वाः पृतना
जयेम। उद्दृतमं वरुणस्तम्भाद्याम्। यत्किं चेदं किंतवासः। अवे ते हेङ्गस्तत्वा
यामि। आदित्यानामवस्ता न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासस्तिम्भो भूमीर्धरयन्।
युज्ञो देवानां शुचिरपः॥६॥

मनोपातम्भं चर्तस्यामे किंतवासंशत्वारे च॥

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधिं बृहिषि प्रिये। कामेन
देवाः सरथं दिवो नं। आ यांतु युज्ञमुपं नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः
पीवसामिषम्। घृतं पिन्वल्पतिहर्थन्तेजाः। प्र युज्ञिया यज्ञमानाय येमुरो
आदित्याः कामं पितुमन्तम्भम्भो। आ नं पुत्रा अदितेयान्तु युज्ञम्। आदित्यासं
प्रथिभिर्देवयान्तः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्तमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कन्भायत्

निर्वैति^५ सेधतामंतिम्। प्र रश्मिर्यितमाना अमृथाः। आदित्याः काम् प्रयत्नं वप्ष्टुतिम्। जुष्पच्च नो हृव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काम्मवसे हुवेम। ये भूतानि ज्ञनयन्ते विचित्रस्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेनपस्थम्। स्त्रीण् बृहिरहंविरच्याय देवाः॥८॥

स्त्रीण् बृहिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमंति दुरेवोम्। अस्माय पुत्रा अदितेः प्र यज्ञसत। आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अश्च नयं सुपथा गाये आस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहरणमेनः। भूयिष्ठान्ते नमं उक्तिं विघेम। प्र वै शुक्राय भानवे भरच्यम्। हृव्यं मृति चाग्रये सुपूतम्॥९॥

यो देव्यानि मानुषा जनुष्मि। अन्तर्विश्वानि विद्वना जिगाति। अच्छु गिरे मृतयो देवयन्तीः। अग्निं योनि द्रविणं भिक्षामाणाः। सुमन्दशः सुप्रतीकुङ्ग स्वश्चम्। हृव्यवाहमरति मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्नित्रा अग्न्यमन्त कृष्णः। पुनरस्माय सुविताय देवा। क्षो विश्वेभिरजर्येभिर्यजत्रा॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गणि विश्वा॑ पृश्च पृथ्वी
बहुला ने उर्बी। भवो तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मन्ना वृच्यमानाः।
देवदीर्ची॑ नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्माजिनी प्राच्येति। हृविर्भर्त्युभ्यै धृताचै॑
इन्द्रं नरो युजे रथम्। जग्म्याते दक्षिणमिन्द्रं हस्तम्॥११॥

वृमुयवो वसुपते वसुनाम्। विद्या हि त्वा गोपति॑ शुरु गोनाम्। अस्मय॑
चित्रं वृष्णं शयिन्द्रौ। तवेदं विश्वमितेः पश्व्यम्। यत्पश्यस्मि चक्षेस्मा सूर्यस्या
गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतंस्य वस्वः। समिन्द्रं णो मन्नामा नेति
गोमिः। सः सूरिमिर्दधवन्धसः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छ्वरुमपं बाधस्व दूरम्। उग्रो यः
शम्बः पुरुहत् तेन। अस्मे धैहि यवंपद्मोमादिन्द्र। कृधीयिं जरिते वाजेरलाम्।
आ वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे
व्योमन्। सप्तस्यसुविजाते रवेण। वि सप्तरिश्मरधमतमा॑स्मि॥१३॥

बृहस्पतिः समंजयद्वसुनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः। अपः
सिषांसन्ध्युवरप्रतीतः। बृहस्पतिः हन्त्यमित्रमकः। बृहस्पते पर्येवा पित्रो
आ नौ दिवः पावीरवी। इमा जुह्नान् यस्ते स्तनः। सर्वलयभि नौ नेषि। इयः
शुष्मेभिर्भूखा इवारुजत्। सान् गिरिणान्तिविषेभिरुमिभिः। पारावदधीमवसे
मुवृक्तिभिः। सर्वस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानदेवः सुपूर्तं यजत् हस्तमस्तु तमांस्युमिभिर्द्वे च॥

[२]

मोमो धेनुः सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्य ददात्। सादन्यं विद्ध्य एः
समेयम्। तिष्ठुः श्रवणं यो ददोशादस्मै। अषाढं युञ्जु त्वः सोम क्रतुभिः। या ते
धामानि हृविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमपो ओजनयस्त्वङ्गाः।
त्वमाततन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो वर्वर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतोषोषधीष्वप्सु। तेभिर्नौ विश्वैः
सुमन् अहेऽन्। राजेन्नसोम् प्रति हृव्या गुभाय। विष्णोर्नकं तदस्य प्रियम्। प्र

तद्विष्णुः। पूरो मात्रेण तनुवा वृथाना न ते महित्वमन्वेशञ्जवन्ति। उभे ते विद्य-
रज्जंसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विष्णो॥१६॥

विचक्मे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात पुरा। अभि गोत्राणि। आभिः स्मृधो
मिथतीरपिष्यन्। अभित्रस्य व्यथया मन्युमिद्रा। अभिर्विश्वो अभियुजो विष्णुचीः।
आर्याय विशेषताशीर्दासीः। अयः शृणु अथ जयन्तुत ग्रन्। अयमुत प्र कृणुते
युधा गा:। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिद्रः॥१७॥

विश्वे हृदं भयंत पृजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ
नुव्योनाम्। सधीचीनेन मनसा तमिद्र ओजिष्ठेन। हम्नाहन्त्रभिद्यून्। मुक्तवत्तं
वृषभं वावृथानम्। अकवारि दिव्य शासमिद्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्र-
महोदामिह तः हृवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलभिमानः। अवर्धन्निद्र मुक्तवश्चदत्र। माता यद्वीरं
दधन्द्वन्निष्ठा। कस्यावे मरुतः स्वधाऽम्भीता। यन्मामेकं सुमधत्ताहिहत्यै।

अहं ह्यैरस्ताविषस्तुविष्मान्। विश्वस्य शत्रोरनेमं वथन्ते। वृत्स्य त्वा श्वसथा
दीपमाणाः। विश्वे देवा अजहर्ये सखायः। मरुद्धिरिन्द्र सख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जथासि। वर्धी वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भासेन तविषो
बेमुवान्। अहमेता मनेव विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा
वृषियेभिः समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राटा सुतीनसत्वा हव्ये भरेषु।
मरुत्वा नो भवत्विन्द्रं ऊती। इन्द्रो वृत्रमतरद्वत्रत्ये॥२०॥

अनाधुष्यो मधवा शुर इन्द्रः। अन्वेन विश्वो अमदन्त पूर्वीः। अय राजा
जगतश्चरणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पा:।
यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथेभवद्विमिताभिक्रतुनाम्। इन्द्रो यज्ञं वृथयन्विश्ववेदाः।
पुरोडाशस्य जुषताः हुविन्दः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽहं हृष्ट्वा हिता हंहेणन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति
गृण्यात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथेकराजो अभवज्ञनानाम्। इन्द्रो

देवाज्ञं बहुत्यं आवत्। इन्द्रो देवानां मभवत्पुरोगः। इन्द्रो यज्ञे हुविषा
बावृथानः। वृत्रतनो अभयः शर्म यस्त। यः सुस सिन्धुः रद्धात्पृथिव्याम्। यः
सुस लोकानकृणो हिशोश्च। इन्द्रो हुविष्मान्सगणो मुरुद्धः। वृत्रतनो यज्ञमिहोपं
यासत्॥ २२॥

ववर्थं विष्म इन्द्रस्तुयायास्तु वृत्रतये वज्रबाहुः पृथिव्याशीले च॥

[३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहेऽग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवरुषाः। तस्य वृय भुमतो
यज्ञियस्य। अपि भुद्रे सौमनसे स्यांमा हिरण्यवर्णे अभयं कृणोतु। अभिमातिहेऽन्द्रः
पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवर्कुथं वि यस्त। युयं पात स्वस्तिभिः सदा
नः। इन्द्रं स्तुहि वज्रिणः स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषताः हुविनेः॥ २३॥

हुत्वाभिमातीः पृतनाः सहस्रान्। अथाभयं कृणहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं
वज्रिणमप्रतीतम्। अभिमातिहेऽन्द्रम्। य एक इच्छुतपतिजनेषु।

तस्मा इन्द्रोय हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानां मधिपः पुरोहितः। दिशां पति रभवद्वाजिनौ वान्। अभिमातिहा तीव्रपस्तुविष्णान्। अस्माच्च चित्रं वृषणं गच्छन्दात्॥ २४॥

य इमे द्यावोपुथिवी मंहित्वा बलेनाहं हदभिमातिहेन्द्रः। स नो हुविः प्रति गृणात् रातयै देवानां देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्तु रथं वृष्णे यत्तै इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहन्त्रहिम्। इन्द्रो यातो ऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वत्रबाहुः। मेदु राजा क्षेति च एषणीनाम्। अगत्र नेमि: परि ता ब्रूवा॥ २५॥

अभि सिध्मो अंजिगादस्य शत्रुन्। वितिगमेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वत्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वा मृतिमातिरच्छाशदानः। विष्णु देवं वरुणमृतये भगम्। मेदसा देवा वृपया यजस्वम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वेना। प्रजावदस्मे द्रविणोह धत्तम्। मेदसा देवा वृपया यजस्वम्। विष्णु च देवं वरुणं च रातिम्॥ २६॥

ता नो अर्मीवा अप् बाध्मानो। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णुवरुणा

युवमेष्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्ञु हविषा वृधना।
ज्योतिषाऽर्थातीदहत्तमांसि। यथोरोजसा स्कभिता रजांसि। वीर्यंभिर्वरतमा
शबिष्ठा। याऽपत्वे ते अप्रतीता सहोभिः। विष्णु अग्न्वरुणा पूर्वहृतौ॥२७॥

विष्णुवरुणावभिशस्तपावाम्। देवा यंजन्त हृविषा धुतेन। अपामीवां सेधत्
रक्षसंश्च। अथोर्धतं यजमानाय शं योः। अःहोमुचा वृषभा सुप्रतृती। देवाना
देवतमा शचिष्ठा। विष्णुवरुणा प्रतिहर्यतनः। इदं नग प्रयत्नमृतये हृविः। मही तु
द्यावापुथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भेवता शुचयद्विरक्तः॥२८॥

यथर्मीं वरिष्ठे बहुती विमन्वन्। नृवद्योक्ता पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा
नव्यसीभिः। गीर्भिः कृण्ड्य भृत्यस्या। आ नौ द्यावापुथिवी दैव्येन। जनेन
यात् महि वा वरुथम्। स इथ्यवपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापुथिवी जजानो
उर्वी गंभीरे रजसी सुमेकौ। अवश्शे धीरः शन्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पृद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोऽपस्थैः।

तं पिपूतः गोदसी मत्यवाचम्। इदं द्योवापुथिवी मत्यमेस्तु। पितर्मातर्यदिहोपं
ब्रुवे वाम्। भूतं देवानामवमे अबोमिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी
बहुले द्वे अन्ते। उपं ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन् दधाते ये सुमगे सुप्रतृतीं द्यावा-
रक्षतं पृथिवी नो अव्वात्। या जाता ओषधयोजति विश्वा: परिष्ठाः। या ओषधयः
सोमं राजीरश्वावतीः सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरेऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हृविनो दद्ध्रुव गति पृष्ठृतावक्तरद्यस्मिन्पञ्चं च॥

[४]

शुचिं न स्तोमः इजथद्वत्रम्। उभा वामिन्द्राभी प्र चर्णपणियः। आ वृत्रहणा
गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते लमस्य यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा। विश्वं तद्वद्रं
यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीरोः। स ईः सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः।
गोधायसं विधनसैरेतदर्ता। ब्रह्मणस्पतिर्विषभिर्वर्णहैः॥३१॥

धर्मस्वेदेभिर्द्विविणं व्यानद। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा-
करिष्यतः। यो गा उदाजुश्म दिवे वि चाभजत। महीवं गति: शवसा सरस्यथंक।

इन्धोंनो आग्निं वेनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहैव इति। जातेन जातमित्सुल्प
सु॒स्तो यं यं युजं कृपुते ब्रह्मण्स्पतिः। ब्रह्मण्स्पते सुयमंस्य विश्वहा॥३२॥

रायः स्याम रुद्धो विवस्वतः। वीरेषु वीराः उपपृष्ठि नस्त्वम्। यदीशानो
ब्रह्मण्ण वेष्टि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पूत्रैर्वर्जि भरते धना
नुभिः। देवानां यः पितरम् विवासति। श्रद्धामना हृविष्णु ब्रह्मण्स्पतिम्। यास्ते
पूषनावो अन्तः। शुक्रं ते अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्या। उमे अभि प्रियतमे सधस्थै। आ च परो च चरति
प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्या। इडस्पतिर्मध्यवा द्वस्मवर्चोः। तं देवासो
अदद्दः सूर्यार्थै। कामेन कृतं तुवसुः स्वश्रम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजंबस्त्यः।
यियं जिन्वो विश्वे भुवने अर्पितः। अष्टां पूषा शिंथियमुद्वरीवृजत्॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयतो। शुचीं वो हृव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचिं
हिनोन्यध्वरः शुचिम्यः। कृतेन सत्यमृतसापं आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः

पावकाः। प्रचित्रमर्कं गुणते तु यायाः। मारुताय स्वतंकसे भरज्वम्। ये सहाय्मि
 महसा महन्तो। रेजते अग्ने पृथिवी मुखेष्यः। अस्मेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥
 वक्षः सुरुक्मा उपशिश्रियाणाः। विविद्युतो नवृष्टिर्भी रुचानाः। अनु-
 स्वधामयुधेयन्व्यमानाः। या वः शर्मशाशमानाय सन्ति। त्रिधातुनि दाशुषें
 यच्छ्रुतायिः। अस्मभ्यं तानि मरुते वियन्ता रुचिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे
 तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस्र आनन्दन्ति। इमे शासनवन्व्यतो नि-
 पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरंरुषे दधन्ति। अराइवेदवर्चरम् अहेवा प्रप्रं जायन्ते अकेवा महोमिः।
 पृश्नेः पुत्रा उपमासा गमिष्ठाः। स्वयां मृत्या मृकुतः संनिमिक्षुः। अनु ते दायि-
 मह इन्द्रियायाः। सत्रा ते विश्वमनुवृत्तहत्यै। अनुक्षत्रमनुस्थो यजत्रा इन्द्र-
 देवेभिरनुते नृपह्यै। य इन्द्र शुष्मो मधवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा साखिष्यः पुरुहत नृष्यः। त्वं हि इवा मधवन्विचयेतः। अपावृष्टि परिवृति-

न रायेः। इन्द्रो राजा जगतश्चरणीनाम्। अधिक्षमि विषुल्पं यदस्ति। ततो
ददातु दाशुषे वसुनि। चोद्राधु उपस्तुतश्चिदवर्क। तमुष्टहि यो अभिमूल्योजाः।
वृन्वन्नवातः पुरुहृत इन्द्रः। अषाढ्मुग्रः सहमानमामिः॥३८॥

जीर्णिर्विर्धु वृष्मं चैरपणीनाम्। स्थुरस्य गायो बृहतो य ईशौ। तमं एवाम
विदथोष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्रधृष्टुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते
शुष्मो वृष्म एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेलवर्डि।
इन्द्र वृष्म सुवर्वद्वल्यस्मो॥३९॥

याहौर्वश्वहाऽजनेष पूषोद्वैषजत्खादयो वः पात्यस्त्यभिर्वं च॥

[५]

आ देवो यातु मविता सुरलः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वः। हस्ते दधानो नर्या
पुरुणो निवेशयं च प्रसुवं च भूमो। अभीवृतं कुशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथः समिविता चित्रमानुः। कृष्णा रजाःसि तविर्णि दधानः। सधा
नो देवः समिविता सुवाया। आ सामिपद्वसुपतिर्भसुनि॥४०॥

विश्रयंमाणो अमांतिमुरुचीम्। मर्त्भोजनंमधंरासतेन। विजना॑ञ्च्यावः
शिंतिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउग् वहन्तः। शश्वद्देशः सवितुर्देव्यस्या
उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्यः। लि सुपर्णो अन्तारेक्षाण्यख्यत्। गमीरवेष्टा असुरः
मुनीथः। कैदानीः सूर्यः कश्चिकेत। कृतमान्द्या॒ रश्मिरस्या तेताना॥४१॥

भग्नं धियं वाजयन्तः पुरंन्धिम्। नराशः सो ग्रास्पतिनो अव्यात्। आ ये वामस्यं
मङ्गुथे रयीणाम्। प्रिया देवस्यं सवितुः स्याम्। आ नो विश्वे अस्त्रागमन्तु देवाः।
मित्रो अर्यमा वरुणः सुजोषाः। भुवन् यथो नो विश्वे वृधासः। करूञ्चमुषाहा॑ विथुरं
न शब्दः। शं नो देवा॑ विश्वदेवा॑ भवन्तु। शः सरस्वती॑ सुहृ॒ धीमिरस्तु॥४२॥

शामीभिषाचः शामु॑ रातिषाचः। शं नो दिव्या॑ पार्थिवा॑ शं नो अप्याः। ये सवितुः
मत्यसंवस्य विश्वो॑ मित्रस्य ब्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभग्यं वीरवद्वोमदप्तः। दधोतन्
द्रविणं चित्रमस्मो॑ अग्ने॑ याहि दृत्यं वारिषेण्यः। देवाः॑ अच्छ्वा॑ ब्रह्मकृता॑ गुणो॑
मरस्वती॑ मुकुतो॑ अश्वेनापः। यक्षि॑ देवान्तर्लघेयो॑ विश्वान्॥४३॥

चौः पितः पूर्थिवि मातुरधुङ्का। अग्ने भ्रातर्वस्वो मृडता॑ नः। विश्वं आदित्या
आदिते सुजोषा॑॥। अस्मम्यः शर्म बहुलं कि यन्ता किञ्चेदेवा॒ शृणुतेम् हवं मे
ये अन्तरिक्षे य उप॒ द्यावि॒ इषा॑ ये ओश्चिजिह्वा॑ उत् वा॑ यजत्रा॑॥। आ॒सम्धा॒स्मन्ब॒युहिषि॑
मादयज्वम्। आ वा॑ मित्रावरुणा॒ हृव्यजुष्ठिम्। नम्सा॑ देवावर्षसाऽऽवृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु॑ सह्या॑ अस्माकम्। वृष्टिद्व्या॑ सुपुरा॑। युवं॑ वज्राणि॑
पीव॒सा॑ वंसाथे। युवोरच्छिद्रा॑ मन्तवो॑ हृ॒ सर्गः। अवाँतिरत्मनुतानि॑ विश्वा॑। कृतेन॑
मित्रावरुणा॑ सचेथे। तथ्यु॑ वा॑ मित्रावरुणा॑ महित्वम्। ईर्मा॑ तस्युषीरह॑भिर्दुद्देहे॑
विश्वा॑। पिन्वथ॑ स्वसंरस्य॑ धेना॑॥। अनु॑ वामेकः॑ पूर्विरा॑ वर्कर्ति॥४५॥

यद्दृ॑हिष्टनाति॑ विदें॑ सुदानृ॑ अच्छिद्र॑ शर्म भुवनस्य॑ गोपा। ततो॑ नो॑
मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो॑ जीगिवा॑स्मै॑ स्यामा। आ नो॑ मित्रावरुणा॑
हृव्यदातिम्। युतेर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रतिं॑ वामत्र॑ वरमा॑ जनाय। पुणीतमुद्दो॑
दिव्यस्य॑ चारोः। प्र बाहवा॑ स्मिस्तं॑ जीवस्मै॑ नः। आ नो॑ गव्यूतिमुक्षतं॑ यृतेन॥४६॥

आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्राये
स्थिरधन्वने जिरः। क्षिप्रेष्वे देवाय स्वधामै। अषाढाय सहमानाय मीढुषै
तिगमायुधाय भरता शृणोतेन। त्वादत्तेमी रुद्र शन्तमेभिः। शतः हिमा अशीय
भेषजेभिः। व्यास्मद्वेषो वितरं व्यःहः। व्यमीवाऽश्चातयस्वा विष्णवीः॥४७॥

अर्हन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ तै पितर्मलताऽसुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य
मन्दशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेता प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा
ब्रौ वृषभ चेकितान। यथा देव न हणीषे न हःस्मि। हावनश्वर्नो रुद्रेह बौधि।
बृहद्वदेम विदथे सुवीरोः। परि जो रुद्रस्य हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीडुषमार्हन्बिभर्षि।
त्वमग्रे रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

कम्मनि ततानाम्भु विश्वां चकृत्या चर्वति धूतेन विष्णवीः शुतद्वे च॥

मूर्यो देवीमुपस्म रोचमानामर्यः। न योषाम्यैति पश्चात् यत्रा नरो देवयन्तो
युगानि। वितन्वते प्रति भृद्राय भृद्रम्। भृद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एदंगवा

अनुमाद्योग्मः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावोपूथिवी यंति सद्यः।
 तथ्सुर्यस्य देवत्वं तम्हित्वम्। मुख्या कर्तवित्वं सञ्चभार॥४९॥
 यदेदयुक्त हरितः सुधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य
 वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थै। अनन्तमन्यद्वृशदस्य पाजः।
 कृष्णमन्यद्विरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्या निरहेसः।
 पिपूतान्निरवद्यात्। तत्रो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत्त
 द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उचक्षा उदेति। द्वे अर्थस्तरणिग्रीजमानः। नुनं जनाः सूर्येण
 प्रसूताः। आयनर्थानि कृणवन्नपांसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अहा। शं भानुना
 शः हिमा शं धृणेन। यथा शमस्मै शमसहगेन। तथ्सुर्य द्रविणं धेहि नित्रम्।
 नित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्ता द्यावोपूथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्युपश्च। त्वष्टा

दध्तन्रेस्तु गीपम् । लष्टा॑ वीरं पिशङ्गरूपः । दशेमन्त्वहुं जनयत् गर्भम् । अतंद्रासो
युवतयो॑ बिन्द्रेम् । तिगमानो॑ कु॒ स्वयंशसं॑ जनेषु॑ । विरोचमानं॑ परिषीत्रयन्ति॑
आविष्णो॑ वर्तते॑ चाकरासु॑ । जित्पानामृष्वस्वयंशा॑ उपस्थो॑ ॥५२॥

उमे॑ लष्टविष्वयुज्यमानात् । प्रतीची॑ मिहं॑ प्रतिजोषयेते॑ । मित्रो॑ जनान्म
म॑ मित्रा॑ । अयं॑ मित्रो॑ नंमस्य॑ सुशेवो॑ । राजो॑ सुक्ष्मो॑ अंजनेष॑ वेधा॑ । तस्य॑
वयः॑ सुमतो॑ यजियस्या॑ । अपि॑ भद्रे॑ सौमनसे॑ स्यामा॑ । अनमीवास॑ इडथा॑ मदन्तः॑
मितज्जंबो॑ वरिमना॑ पृथिव्या॑ । आदित्यस्य॑ ब्रतमुपक्ष्यन्तः॑ ॥५३॥

वयं॑ मित्रस्य॑ सुमतो॑ स्यामा॑ । मित्रं॑ न ईः॑ शिष्या॑ गोषु॑ गव्यवत्॑ । स्वाधियो॑
विदथे॑ अपस्वजी॑ जनन् । अरेजयताः॑ गोदसी॑ पाजंसा॑ गिरा॑ । प्रति॑ प्रियं॑ यज्ञतं॑
जनुषामवः॑ । महाः॑ आदित्यो॑ नमसोपसद्यः॑ । यातयज्ञनो॑ गुणते॑ सुशेवो॑ । तस्मा॑
एतत्पत्न्यतमाय॑ जुष्टम् । अग्नो॑ मित्राय॑ हृविरा॑ जुहोता॑ । आ॒ वा॒ रथो॑ गोदसी॑

बद्धधानः॑ ॥५४॥

हिरण्ययो॑ वृषभिर्यात्वश्वैः॑ । घृतवर्तीनिः॑ पूर्विर्मीरुचानः॑ । इषां॑ बोढा॑

नृपतिर्वाजिनीवान्। स प्रथनो अभि पश्च भुमं। त्रिवन्धुरो मनसायांतु
युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्यामंमश्वेना दधाना। स्वश्वा
यशसाऽऽयातमवर्का। दक्षा निधि मधुमन्तं पिबाथ। वि वाऽ रथो वृद्धा
यादमानः॥५५॥

अन्ता दिवो बोधते वर्तनिष्याम्। युवो श्रियं परि योषावृणीता। सूर्यो द्विहिता
परितक्षयायाम्। यहैवयन्तमवर्थः शर्चामिः। परिष्ठः सर्वा मनावां वयोगाम्। यो
हस्यवाऽ रथिरावस्तु उम्माः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योकृषस्मो
व्युष्टो। न्याश्वेना वहत युजे अस्मिन्। युवं भुज्युमविद्धं समुद्रे॥५६॥

उद्दूहथुर्णसो अस्त्रिधानैः। पत्रिमिरश्वमैर्व्यथिभिः। दूसनांभिरश्विना
पारयन्ता। अश्रीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त युवीर्यम्।
गवां पोषङ् स्वश्वेयम्। यो अश्रीषोमा हविषा सपर्यता। देवद्रीचा मनसा यो
घुतेनो तस्य व्रतः रक्षतं पातमःहेसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां
 दाशाङ्गविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्वशजवत्। अग्नीषोमा चेति
 तद्वीर्य वाम्। यदमुष्णितमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथंयस्य शोषेः। अविन्दतं
 उपोतिरेकं बहुस्यः। अग्नीषोमाविमः सु मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थिंतस्य॥५८॥

ज्ञामार द्योग्नेषुपस्थं उपक्षन्तो बद्धानो वृच्छा यादमानः समुद्रेऽहसुः प्रस्थिंतस्य॥ [७]

अहमस्मि प्रथमजा कृतस्य। पूर्वं देवेष्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स
 इदेव माऽऽवाः। अहमन्मनेमदन्मनमद्वा। पूर्वमन्नेष्यपि दहत्यन्म। यत्तो होसाते
 अहमुत्तरेषु। व्यातेमस्य पश्चावः सुजनमम्। पश्यन्ति धीरः प्रचरन्ति पाकाः।
 जहाम्यन्यन जेहाम्यन्यम्। अहमन्त वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जता को मामनं मनुष्यो दयेता पराकं अन्तं निहितं
 लोकं पुतता विश्वेदेवः पितृभिर्गुरुसमन्नम्। यदद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी

सा तनुर्में बभूवा महान्तौ चर्क संकुद्धयेन पप्रो। दिवं च पृश्णिं पृथिवीं चं
साकम्। तथ्याम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्यो भवति नो कनीयः॥६०॥
अन्नं प्राणमन्नमपनमाहः। अन्नं मृत्युं तमुं जीवातुमाहः। अन्नं ब्रह्मणो जरसं
बदन्ति। अन्नमाहः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि
वध इथम् तस्य। नार्थमणं पुष्ट्यति नो सखोयम्। केवलाधो भवति केवलादी।
अहं मेघः स्तनयन्वप्ननास्मि। मामदन्त्यहमद्यन्यान्॥६१॥

अहं सद्मृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वं तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त्
यद्वागवदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अदध्यमोर्जनानि।
एकाक्षरां द्विपदां षट्दा॒ं चा वाच॑ देवा उप॑ जीवन्ति विश्व॑। वाच॑ देवा उप॑
जीवन्ति विश्व॑। वाच॑ गन्धवर्षः पुशव॑ मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥
सा नो हवं जुषतामिन्द्रपली। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माता-

ज्मूरतस्य नामिः। सा नो जुषाणोपेत्यज्ञमागात्। अवन्ती देवी मुहवा मे अस्तु।
 यामृषयो मञ्चकृते मनीषिणः। अन्वेष्य देवास्तपसा श्रमेण। तान्दर्वां वाचः हृविषा
 यजामहे। सा नो दथातु सुकृतस्य लोके। चृत्वारि वाक्परिमिता पृदानि॥६३॥

तानि विदुश्चल्पणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहेता नेङ्गयन्ति। तुशीयं वाचो
 मनुष्यो बदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समीच्यतो श्रद्धयो विन्दते हृविः। श्रद्धां भगव्य
 मृधनि। वच्सा वैदेयामसि। प्रियः श्रद्धे ददतः। प्रियः श्रद्धे दिवोसतः। प्रियं
 भोजेषु यज्ञवस्मु॥६४॥

इदं में उदितं कृथि। यथो देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु
 यज्ञवस्मु। अस्माकं मुदितं कृथि। श्रद्धां देवा यज्ञमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धाः
 हृदय्ययाऽऽकृत्या। श्रद्धयो हृथते हृविः। श्रद्धां प्रातरहवामहे॥६५॥

श्रद्धां मृद्यन्दिनं परि। श्रद्धाः सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह माँ। श्रद्धा
 देवानाथि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगता। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हृविषा

वर्धयामसि। ब्रह्मं जडानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः मुरुचो वेन ओऽवः। स
बुधियो उप मा अस्य विष्णः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजोभूष्मो रथीणाम्। अन्तरिक्षं
विश्वरूपं आविवेशा। तमकैरुच्यर्चन्ति वृथम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः।
ब्रह्म देवानेजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण
आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽहति स्पर्धितुम्।
ब्रह्मादेवास्त्रयांस्त्रिःशत्। ब्रह्मानेनद्वप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वो भूतानि। नार्वीवान्तः
समाहिता। चतस्र् आशाः प्रचरन्त्वन्नयः। इमं नौ यज्ञं नयत् प्रजानन्। यृतं
पिन्वन्नजरः सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्वत्याहुतीनाम्। आ गावो अग्मन्त भद्रमक्न। सीदन्तु गोष्ठे
रणयन्त्वस्मो। प्रजावतीः पुरुषां इह स्युः। इन्द्रो वृषभृषस्मो दुहानाः। इन्द्रो

यज्ज्वने पृणते चं शिक्षति। उपेद्वदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो गच्छिमिदस्य
वृर्धयन्। अभिन्ने खिले नि दंधाति देवयुम्। न ता नैशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावे भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या
चित्। अश्वीलं चित्कृपुथा सुप्रतीकम्। भ्रं गृहं कृपुथ भद्रवाचः। वृहद्वो वयं
उच्यते सुभासु। प्रजावतीः सुयवसः रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः।
मा वैः स्तेन ईशत् माऽधशःसः। परि वो हेती रुद्रस्य वृज्ञात्। उपेदमुपपर्नम्।
आसु गोपूपपृच्यताम्। उपरप्मस्य रेतासि। उपेन्द्र तव वीर्यै॥७०॥

चायामि कर्मयोऽन्यानपिता पूदनि यज्ञसु हवामहे विषा लूकः सुवैरमर्वा पिबन्तीः पद्म॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभूतंमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना
चरतः सामचारिणा। ययोर्वितं न ममे जातु देवयौ। उभावन्तौ परि यात् अम्या।
दिवो न रुशमीङ्गस्तुतो व्यर्णवो। उभा भूत्वा भूत्वा कृविक्रता सूर्या न चन्द्रा चरतो

हुतामंती। पर्ती द्युमद्विश्विदा उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥
 विश्ववोगा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महित्रता। विश्ववपरी
 प्रतरणा तर्त्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु लेपदेशता।
 मनस्विनोभानुचरतोन् सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सुस बिग्रति। द्यावा
 क्षामा पृथिवी देशतं वपुः। अस्मे सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे श्रद्धेकमिन्द्र चरतो
 विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वपरं चरतो माययेतो। शिशु क्रीडन्तो परि यातो आचरम्। विश्वान्यन्यो
 भुवनाऽभि चष्टे। कृतन्यो विदधंजायते पुनः। हिरण्यवर्णः शुचयः पावका यासा
 राजा। यासा देवा: शिवेन् मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्यश्यामि।
 नासदासीनो सदासीतदानीम्। नासीद्रजो नो व्योमा पुरो यत्। किमावरीवः कुह
 कस्य शर्मना॥७३॥

अस्मः किमासीद्रहनं गर्भीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न। गर्त्रिया अहं

आसीत्प्रकेतः। आनीदवातः स्वधया तदेकम्। तस्माद्भान्यं न पुरः किञ्चनासि
तम् आसीत्तमसा गृद्धमग्रे प्रकेतम्। सल्लिलः सर्वमा इदम्। तुच्छेनाम्बपिहितं
यदासीत्। तमस्तमाहि ना जोयतेकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतोः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसीति निरविन्दन्। हृदि प्रतीच्या कवयो
मनीषा। तिरश्चीनो वितेतो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)ता
रेतीधा आसन्नाहिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः पुरस्तात्। को अद्वा
वेद क इह प्र बोचता कुत आजोता कुते इयं विमुष्टिः। अवर्गदेवा अस्य
विमर्जनाय॥७५॥

अथा को वेद यत् आभूवा। इयं विमुष्टिर्थं आबभूवा। यदि वा दधे यदि वा
न। यो अस्याध्येकः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किञ्चस्मिद्वन्द्वनङ्क
उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतता
यद्घ्यतिष्ठद्वनानि धारयन्। ब्रह्म वन् ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावांपुथिवी निष्ठतक्षः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः।
 ब्रह्मायतिष्ठद्वनानि धारयन्। प्रातरश्चि प्रातरिद्धं हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा
 प्रातरश्चिनाौ। प्रातर्मि पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत कुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं
 भग्मुग्रं हुवेम। वृयं पुत्रमदितेयो विधत्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा॑ चिद्यं भग्म॑ भक्षीत्याह॑। भग्म॑ प्रणेतर्मग्म॑ सत्यराधः। भगेमां धियमुद्व॑ ददन्तः।
 भग्म॑ प्र जो॑ जनय॑ गोभिरश्वैः। भग्म॑ प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानी॑ भगवन्तः स्याम।
 उत प्रपित्व उत माष्ये अहोम्। उतोदिता मधवन्मृष्यस्य। वृयं देवानाँ सुमतौ
 स्याम। भग्म॑ एव भगवा॑ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन॑ वृयं भगवन्तः स्याम। तं त्वा॑ भग्म॑ सर्व इज्ञोहवीमि। स नो॑ भग्म॑ पुरुषु
 भवेह। समेष्वरायोपसो॑ नमन्ता। दधिक्रावेव॑ शुचये॑ पदाय॑ अवर्वचीनं वसुविदं
 भग्म॑ नः। रथमिवाश्वा॑ वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गमंतीनि॑ उषासः। वीरवती॑
 सद्मुच्छन्तु भद्राः। यृतं दुहोना विश्वतः प्रपीनाः। यृयं पात स्वस्त्रिभिः॑ सदा॑

नः॥७९॥

विचुक्षणा विचर्तुरेऽ शर्मन्नयि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आंसीतुरश्चिद्वा: प्रपीना एकं च॥—[१] पीवोन्नानो

शुक्रासः सोमो धेनुमिद्दस्तरेस्वाज्ञुचिमा देवो यात् सूर्यो देवीमहमस्मि ता सूर्यचन्द्रमसा नवे॥१॥

पीवोन्नामस्ये त्वं पारचानाथ्यः शुचि नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽनं प्राणमन्नता सूर्यचन्द्रमसा नवेसप्तिः॥७९॥

पीवोन्ना युधं पात् स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तुतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निं पातु कृतिकाः। नक्षत्रं देवमिद्धियम्। इदमासां विचक्षणम्। हृविग्रासं
जहोतना। यस्य भान्ति रुशमयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा
स कृतिकामिरभिसंवसानाः। अग्निर्नो देवः सुविते दंधातु। प्रजापते रोहिणी वैतु
पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य मुविते दंधातु। यथा जीवेम शरदः सर्वीराः। रोहिणी
देव्युदगात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिः हृविषा वर्धयन्ती।
प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमा राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं
प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतेः प्रजां यज्ञमाने दधातु॥२॥

यते नक्षत्रं मृगशीरुषमस्ति। प्रियः राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं ने एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आद्रिया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवान् पतिरश्चियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा ने प्रजा र्गीरुषमोत्वीयान्। हेती रुद्रस्य परि जो वृणक्त। आद्री नक्षत्रं जुषताः हुविन्दः॥३॥

प्रमुञ्चमानो द्विरितानि विश्वा। अपाधशः सनुदत्तमरातिम्। पुनर्नो देव्यदिति: स्पृणोतु। पुनर्वसु नः पुनरेता यजम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वैः। पुनः पुनर्वसु हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनवा। विश्वस्य भूत्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसु हविषा वृर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येत् पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्ठ नक्षत्रमभि सम्बन्धव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभ्यं नो अस्तु। तिष्ठः पुरस्तोऽुत मोऽयतो नैः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पृश्चात। बाहेता द्वेषो अभ्यं कृषुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं सुर्पेयो हविरस्तु जुषम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सुपर्सो हव्मागंमिष्ठाः। ये रौचने
सूर्यस्यापि सुपर्सः। ये दिवं देवीमनुं सुश्रंगन्ति। येषांमाश्रेष्ठा अनुयन्ति कामम्।
तेष्यः सर्वेष्ये मधुमञ्जुहोमि। उपहृताः पितरे ये मधासु। मनोजवसः सुकृतः
सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हव्मागंमिष्ठाः। स्वधाभिर्यजं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये ओग्निदग्धा येऽनोग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याऽश्च विद्धा याऽ
उच्च न प्रविद्धा। मधासुं यज्ञे सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्लुनीनामसि त्वम्।
तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वये संनितारे सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप
मंविशेमा। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिताः। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजा उज्जस्तुविष्माना। फल्लुनीनामृप्मो रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो
भगासि। तत्त्वा विदुः फल्लुनीस्तस्य वित्तात् अस्मद्यं क्षत्रमजरे सुवीर्यम्।
गोमदश्वबद्धपु सन्तुदेह। भगो ह दाता भग इत्यदाता। भगो देवीः फल्लुनीरा
विवेशा। भगस्येतं प्रसवं गंमेमा। यत्र देवैः संप्रमादं मदेमा॥८॥

आयोतु देवः सांवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृत्त रथेन। वहन् हस्तां सुभगं
विद्धनापसम्। प्रयच्छन्तं पपुरि पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वर्सीयः। दक्षिणेन
प्रतिगृण्मीम् एनता। दातारमद्य सांविता विदेया। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्।
त्वष्टा नक्षत्रमध्येति चित्राम्। सुभः संसं युवतिः गोचरमानाम्॥९॥

निवेशयन्त्रमृतामत्याहृश्च। रूपाणि पिशन् भुवनानि विश्वा। तत्रस्त्वष्टा तद्वे
चित्रा विचर्षाम्। तत्रक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तत्रः प्रजां वीरवतीः सनोतु।
गोभिर्नेऽथैः समनकु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमध्येति निष्ठाम्। तिगमशृङ्गो वृषभो
रोकवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषाः सि नुदतामरातीः॥१०॥

तत्रो वायुस्तदु निष्ठा शृणोतु। तत्रक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तत्रो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम द्वृरितानि विश्वा। द्वृरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः।
तदिन्द्राश्वी कृपुतां तद्विशाखो। तत्रो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात पुरस्तादभयं
नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपती विशाखो। श्रेष्ठोविन्द्राश्वी भुवनस्य गोपो॥११॥

विषेदः शात्रेनप् बाधंमानौ। अप् क्षिधं नदतामरोतिम्। पूर्णा पुश्चादृत पूर्णा
पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिंगाय। तस्यां देवा अधि संवसंतः। उत्तमे
नाकं इह मादयन्ताम्। पूर्वी सुवर्चा युवतिः सौजोषाः। पौर्णमास्युदगच्छोभंमाना।
आप्याययन्ती इरितानि विश्वा। उकं दुहां यजमानाय युजम्॥१२॥

विश्वामानुर्यज्ञमाने द्यथात् हुविनः पाथश्चेतो जुष्ट्वाश्चेतो मदेम गेचमानमर्गतीर्गोपो यज्ञम्॥

ऋद्धास्मै हृव्यैर्नमंसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रयेऽ नो अस्तु। अनुराधान् हृविषा
वर्धयेन्तः। श्रात् जीवेम शरदः सर्वीराः। चित्रं नक्षत्रमुदगातुरस्तात्। अनुराधास
इति यद्वदेन्ति। तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्यवैर्वतैर्नारिक्षो इन्द्रो
ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रत्वं ततारं॥१३॥

तस्मिन्वृथममृतं दुहोनाः। क्षुधं तरेम दुर्सितिं दुर्सिष्टम्। पुरन्दराय वृषभाय
धृष्णवै। अपाद्य सहमानाय मीदुषैः। इन्द्रोय ज्येष्ठा मधुमद्दुहोना। उकं कृणोतु
यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येत् निरक्षितः पराचा।

गोभिर्नक्षत्रं पृशुभिः समंकम्। अहर्भूयाद्यजेमानाय मह्यम्॥१४॥

अहन्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निरक्षितं
नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पर्यमा सम्बभूतः।
या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्यः। यासामपादा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः
शः स्योना भवन्तु। याश्च कृप्या याश्च नाद्यो समुद्रियाः। याश्च वैशान्तीरुत
प्राप्तचीर्यः॥१५॥

यासामपादा मधुं भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। तत्रो विश्वे
उपं शृणवन्तु देवाः। तदपादा अभिसंयन्तु यज्ञम्। तत्रक्षत्रं प्रथतो पृशुभ्यः।
कृषिवृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुश्राः कृन्या युवतयः सुपेशसः। कुर्मकृतः सुकृतो
वीर्यार्वतीः। विश्वान् देवान् हृविषां वर्धयन्तीः। अपादाः काममुपं यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽन्यजय्यसर्वमेतत्। अमुं चं लोकमिदम् च सर्वम्। तत्रो
नक्षत्रमभिजिह्वजित्य। श्रियं दधात्वहृणीयमानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मण् सञ्जेतमौ।

तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विच्छाम्। तस्मैवंवयं पृतंनः सञ्जेयेम। तन्नो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। शृणवन्ति श्रोणाम्मृतस्य गोपाम्। पुण्योमस्या उपश्वणोमि
वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपलीमजुर्यम्। प्रतीचीमेनां हृविषां यजामः। त्रेधा
विष्णुरुक्खग्नायो विचक्रमो। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणोतिश्रवं
इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं यजमानाय कृपवती। अष्टौ देवा वसेवः सोम्यासः।
चतुर्मो देवीरजरः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः पुरस्तात्। संवध्मसीणम्मृतं
स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नैः पान्तु वसेवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि
संविशाम। मा नो अरातिरधशः साजन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः।
नक्षत्राणां शतभिप्रवसिष्ठः। तो देवेष्यः कृषुतो दीर्घमायुः। शतः सहस्रा
भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुणं उपयातु। तन्नो विष्वे अभि संयन्तु
देवाः॥१९॥

तनो नक्षत्रं शतभिंषु जुषणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्वेषजानि। आज
एकपादुदग्मात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं
यन्ति सर्वे प्रोष्ठपदासौ अमृतस्य गोपाः। विभ्राजंमानः समिधान उग्रः।
आञ्जनीक्षमरुहृदग्न्याम्। तस्य मुर्य देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति
सर्वे॥ २०॥

अहिर्बुधियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणः सोमपाः
सोमस्यासः। प्रोष्ठपदासो अभिरक्षन्ति सर्वे चृत्वारु एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास
इति यान् वर्दन्ति। ते बुधियं परिषद्य स्तुवन्ते। अहिः रक्षन्ति नमसोपसद्यो
पूषा ऐवत्यवर्ति पञ्चाम्। पुष्टिपते पशुपा वाजबस्त्यौ॥ २१॥

इमानि हृद्वा प्रयता जुषणा सुगैर्नो यानुरुपेयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पृश्न रक्षतु
रेवती नः। गावो नो अश्वः अन्वेतु पूषा। अन्नः रक्षन्तो बहुधा विरूपम्। वाजः
मनुतां यज्मानाय यज्ञम्। तदश्चिनावश्वयुजोपयाताम्। शुभ्रजिमिष्ठे सुयमेभिरश्वैः।

स्वं नक्षत्रं हृविषा यजन्तौ। मध्या सम्पुक्तै यजुषा समंक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भ्रिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं
जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विष्या कृणमोऽश्विष्याम्। अपे पाप्मानं भर्णीर्भर्तु
तद्यमो राजा भगवान् विचाषाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। मुग्नं नु
पन्थामभयं कृणोत्। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमन्यविश्वान् देवाः।
तदस्य नित्रं हृविषा यजामा अपे पाप्मानं भर्णीर्भर्तु। निवेशनी यत्ते देवा
आदयुः॥२३॥

ततार् मह्यं प्रासुचीर्या यान्तु यज्ञं वाचः स्मृतिः देवा अनुयन्ति सर्वे वाजंबस्यौ समंक्तौ देवाश्चोणि च॥

—[२]
नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अःशुमाप्याययन्ति। ये विरुपे समनसा
मन्वयन्ती। समानं तन्तुं परितातना ते विभू प्रभु अनुभु विश्वतो हुवो। ते नो नक्षत्रे
हव्यमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरलोको देववीति दधोनाः। अहोरात्रे
हृविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमति मुत्त्वा गमेम। प्रत्यवहश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्ती द्विहता दिवः। अपो महि वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कणोति मूनरौ।
 उद्गमियाः सच्चते सूर्यः। सच्चां उद्यनक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
 भ्रतेन गमेमहि। तत्रो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेजे उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्द्रं हवामहे। स नः सविता सुवर्धनिम्। पुष्टिदा
 वीरवत्तमम्। उद्गल्य चित्रम्। आदितिर्न उरुष्यत् महीम् ए मातरम्। इदं विष्णुः
 प्रतद्विष्णुः। आग्नीर्धि भुवः। अनुनोउद्यानुमातिरन्विदनुमते त्वम्। हृष्यवाहुः
 स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यगम्भिर्वद्धम्॥

[३]

अग्निर्वा अंकामयत। अनादो देवानाऽस्यामिति। स एतमग्नये कृतिकाम्यः
 पुरोडाशमृष्टाकपालं निरेवपत्। ततो वै सोऽनादो देवानामभवत्। आग्निर्वै
 देवानामन्नादः। यथा ह वा आग्निर्देवानामन्नादः। एव ह वा एष मनुष्याणां
 भवति। य एतेन हृषिषा यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽन्ते जुहोति। अग्नये स्वाहा
 कृतिकाम्यः स्वाहा। अम्बाये स्वाहा दुलाये स्वाहा। नित्ये स्वाहा अर्यन्त्यै

स्वाहा० मेधयन्त्यै स्वाहा॑ वर्षयन्त्यै स्वाहा० चुपणीकोये स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजता ता अस्माथ्युष्टः परांचीरायन्। तासाऽ
रोहिणीमध्येष्यायता। सोऽकामयता। उप् मा वर्तता। समेनया गच्छेति। स एतं
प्रजापतये रोहिण्ये चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तता। समेनयागच्छता।
उपं ह वा एनं प्रियमावर्तते सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य
उचेनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा॑ रोहिण्ये स्वाहा० रोचेमानायै
स्वाहा॑ प्रजाम्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयता। ओषधीनाऽ राज्यमभिजयेयमिति। स एतं
सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनाऽ
राज्यमध्येजयत। समानानाऽहू वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य
उचेनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा॑ मृगशीर्षाय स्वाहा० इन्वकाम्यः
स्वाहोषधीम्यः स्वाहा॑ राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अंकामयता। पृशुमाञ्चस्यामिति॑ स एतः रुद्रायाऽद्र्द्यै प्रैष्यौङ्कं
चकं पर्यासि॑ निरवपत्। ततो वै स पृशुमानंभवत्। पृशुमान् हूँ वै भवति। य एतेन
हृविषा॒ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेदा॑ सोऽत्र॑ जुहोति। रुद्राय॒ स्वाहा॑ऽद्र्द्यै॒ स्वाहा॑॥
पिन्धमानायै॒ स्वाहा॑ पृशुम्य॑ः स्वाहेति॑॥३०॥

ऋक्षा॑ वा इ॒यमलोमका॑ऽद्र्द्यै॒। सा॒ऽकामयता। ओषधीमिर्वन्स्पतिंभि॑
प्रजायेयेति॑। सैतमदिल्यै॒ पुनर्वसुम्यां॑ चकं॑ निरवपत्। ततो वा इ॒यमोषधीमिर्वन्स्पतिंभि॑
प्राजायत। प्रजायते हूँ वै प्रजया॑ पृशुम्भिः। य एतेन॑ हृविषा॒ यजते। य उ॑ चैनदेवं
वेदा॑ सोऽत्र॑ जुहोति। अदिल्यै॒ स्वाहा॑ पुनर्वसुम्याम्। स्वाहा॑ भौत्यै॒ स्वाहा॑ प्रजात्यै॒
स्वाहेति॑॥३१॥

बृहस्पतिर्वा॑ अंकामयता। ब्रह्मवर्चसी॑ स्यामिति॑। स एतं बृहस्पतये॑ तिष्याय॑
नैवारं॑ चकं॑ पर्यासि॑ निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी॑ हूँ वै
भवति। य एतेन॑ हृविषा॒ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेदा॑ सोऽत्र॑ जुहोति। बृहस्पतये॑
स्वाहा॑ तिष्याय॑ स्वाहा॑। ब्रह्मवर्चसाय॑ स्वाहेति॑॥३२॥

देवासुराः संयंता आसन्। ते देवाः सर्वेष्य आश्रेषाम्य आज्ञे करम्य निर्वपन्।
 तानेताभिर्गेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्हृते वै देवताभिर्द्विषन्तं आतुव्यमुपनयति। य
 एतेन हृविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। सर्वेष्यः स्वाहा॒॥५५॥
 स्वाहा॑॥ दन्दशूके॒म्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरे वा अकामयन्ता पितॄलोक ऋथ्यामेति। त एतं पितॄम्यो मधाम्यः
 पुरोडाशः पङ्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितॄलोक और्धवन्। पितॄलोके हृते वा
 ऋथ्योति। य एतेन हृविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। पितॄम्यः स्वाहा॑
 मृधाम्यः। स्वाहा॑॥५६॥ मृधाम्यः। स्वाहा॑॥५७॥ मृधाम्यः। स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्थस्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्जुनीम्यां चरुं
 निरवपत। ततो वै स पशुमानभवत। पशुमान् हृते भवति। य एतेन हृविषा
 यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा॑ फल्जुनीम्यां स्वाहा॑
 पशुम्यः स्वाहेति॥३५॥

भग्वा वा अकामयत। भूगी श्रेष्ठी देवानां स्यामिति। स एतं भग्वा॑ फल्जुनीम्यां

चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानां मन्बवत्। भगी हु वै श्रेष्ठी समानाना^१
भवति। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा^२
फल्जुनीम्याऽ स्वाहा^३। श्रेष्ठाय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रम्मे देवा दधीरन्। सविता स्थामिति। स एत^४
सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूना ब्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै
श्रेष्ठेवा अदंथत। सविता उभेत्। श्रद्धवा अस्मै मनुष्या दधतो। सविता समानाना^५
भवति। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे
स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृष्ठो। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृण्णते
स्वाहेति॥३७॥

लिष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एत लिष्टे चित्रायै
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं हु वै
प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। लिष्टे
स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चित्रायै स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अंकामयता कामचारमेषु लोकेष्वभिजेयमिति॑ स एतद्वाये निष्ठांये
गृष्णैदुर्घयं पथो निरवपता॑ ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यंजयता॑ कामचारः
हृ वा एष लोकेष्वभिजेयति॑ य एतेन हृविषा यजते॑ य उ चैनदेवं वेदा॑
सोऽन्नं जुहोति॑ वायवे स्वाहा॑ निष्ठांये स्वाहा॑ कामचाराय स्वाहाऽभिजित्य॑
स्वाहेति॑॥३९॥

इद्वाश्री॑ वा अंकामयेताम्। श्रैष्ण॑ देवानामभिजेयेति॑ तावेतमिद्वाश्रीभ्यां
विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रैष्ण॑
देवानामभ्यंजयताम्। श्रैष्ण॑ हृ वै समानानामभि॑ जेयति॑ य एतेन हृविषा
यजते॑ य उ चैनदेवं वेदा॑ सोऽन्नं जुहोति॑ इद्वाश्रीभ्यां॒ स्वाहा॑ विशाखाभ्यां॒
स्वाहा॑ श्रैष्णाय॑ स्वाहाऽभिजित्य॑ स्वाहेति॑॥४०॥

अथेतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति॑ कामो वै पौर्णमासी॑ काम आज्यम्॑
कामेनैव कामः॑ समर्थयति॑ क्षिप्रमेनः॑ सकाम उपनमति॑ येन कामेन यजते॑

सोऽत्रं जुहोति। पौर्णमास्ये स्वाहा॑ कामो॑य स्वाहा॒ऽजग्त्ये स्वाहेति॥ ४१॥

अथः पञ्चदश प्रजापतिः पोड़ेश सोम् एकादश ऋत्रे दशक्षेकादश बृहस्पतिर्दशे देवामुरा नवे पितृ एकादशार्यमा भग्ने दशे दश साक्षिता चतुर्दश त्वां वायुर्ज्ञानी दश दशायैतत्वैर्मात्राया अष्टो पञ्चदश॥

मित्रो वा अंकामयता। मित्रधेयैमेषु लोकेष्वभिजेयेभिति। स एतं मित्रायानुराधेयैश्चकं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयैमेषु लोकेष्वयैजयत्। मित्रधेयं ह वा एष लोकेष्वभिजयति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्रं जुहोति। मित्राय स्वाहा॑ऽनुराधेयः स्वाहा॑। मित्रधेयैय स्वाहा॑जभिजित्ये स्वाहेति॥ ४२॥

इन्द्रो वा अंकामयता। ज्येष्ठं देवानामभिजेयेभिति। स एतमिन्द्रोय ज्येष्ठायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाब्रीहीणाम्। ततो वै स ज्येष्ठं देवानाम्प्रयजयत्। ज्येष्ठां ह वै समानानामभिजेयति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्रं जुहोति। इन्द्रोय स्वाहा॑ ज्येष्ठायै स्वाहा॑। ज्येष्ठायै स्वाहा॑जभिजित्ये स्वाहेति॥ ४३॥

प्रजापतिर्वा अंकामयता मूलं प्रजां विन्द्येति। स एतं प्रजापते मूलाय चरुं
निरवपता ततो वै स मूलं प्रजामीवदता मूलं ह वै प्रजां विन्दतो। य एतेन
हृविषा यजतो य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति प्रजापते स्वाहा मूलाय
स्वाहा। प्रजाये स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अंकामयन्ता समुद्रं काममभिजयेति। ता एतम्भ्योऽषाढाभ्यश्चं
निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभिजयति। समुद्रं ह वै काममभिजयति। य
एतेन हृविषा यजतो य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अद्यः स्वाहाॽषाढाभ्यः
स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्ये स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अंकामयन्ता। अनपूजायं जयेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्यो-
उषाढाभ्यश्चर्कं निरवपन्। ततो वै तेऽनपूजायमजयन्। अनपूजाय ह वै जयति।
य एतेन हृविषा यजतो य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहाॽउषाढाभ्यः स्वाहा। अनपूजाय स्वाहा जित्ये स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अंकामयता। ब्रह्मलोकमभिजेयेभिति। तदेतं ब्रह्मेऽभिजिते चुरुं
निर्वपत्। ततो वै तद्व्यालोकम्येजयत्। ब्रह्मलोकः ह वा अभिजेयति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मण् स्वाहा ऽभिजिते
स्वाहा॥ ब्रह्मलोकाय स्वाहा ऽभिजिते स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अंकामयता पुण्यः क्षोकः शृणवीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति।
स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निर्वपत्। ततो वै स पुण्यः
श्लोकमशुणुता। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यः ह वै क्षोकः शृणुते। नैनं पापी
कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति।
विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा॥ क्षोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वस्मेवो वा अंकामयन्ता। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वस्मृयः श्रीविष्णाम्यः
पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै
सम्मानान् पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति।

वसुंभ्यः स्वाहा श्रिविष्ठाभ्यः स्वाहा० अग्राय स्वाहा परीत्ये स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अंकामयता इद्गो इशिंथिलः स्यामिति॑। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्क्ष्याना॒ ब्रीहीणाम्। ततो वै स इद्गो इशिंथिलो भवत्। इद्गो हु॒ वा अशिंथिलो भवति। य एतेन इविषा यजतो। य उ॑ चैनदेवं वेदा॒ सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा॒ शतभिषजे॒ स्वाहा॒ भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अ॒ जो वा एकपादकामयता तेजस्वी॑ ब्रह्मवर्चसी॑ स्यामिति॑। स एतम् जायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्य॑श्च कृ॒ निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी॑ ब्रह्मवर्चस्य॑भवत्। तेजस्वी॑ हु॒ वै ब्रह्मवर्चसी॑ भवति। य एतेन इविषा॒ यजतो। य उ॑ चैनदेवं वेदा॒ सोऽत्र जुहोति। अ॒ जायैकपदे स्वाहा॒ प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा॒। तेजस्मे॑ स्वाहा॒ ब्रह्मवर्चसाय॑ स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बृ॒ ध्रियो॒ कामयता इमा॑ प्रतिष्ठा॑ विन्द्येति॑। स एतमहये॑ बृ॒ ध्रियो॑ प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमा॑ प्रतिष्ठामाविन्दता।

इमाऽहु वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हृविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्रं जुहोति। अहं वृश्चियाऽय स्वाहा० प्रोष्ठपुदेयः स्वाहा० प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अंकामयता। पृशुमाञ्च्यामिति। स एतं पृष्णे रेवत्यै चक्रं निरवपत् ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् हु वै भवति। य एतेन हृविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्रं जुहोति। पृष्णे स्वाहा० रेवत्यै स्वाहा०। पृशुम्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अंकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबर्धिरै स्यावेति। तावेतमश्विम्यामध्युग्म्य पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबर्धिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी हु वा अबधिरो भवति। य एतेन हृविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्रं जुहोति। अश्विम्याऽस्त्वाहा०श्विग्याऽस्त्वाहा०। श्रोत्राय स्वाहा० श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अंकामयता। पितृणाऽराज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापनर्णीम्यश्चरं निरपवत्। ततो वै स पितृणाऽराज्यम्यजयत्।

समानानाहुं वै राज्यमि जेयति। युतेन हुविषा यजतो य उचैनदेवं वेदं
सोऽत्रं जुहोति। युमाय स्वाहोऽप्मरणीयः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्ये
स्वाहेति॥५५॥

अथैतद्मावास्याया आज्ञं निर्वपति कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्।
कामेनैव कामः समर्थयति। क्षिप्रमेनः सकाम उपनमति। येन कामेन यजतो।
सोऽत्रं जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दशा दशाय एकोदश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुभयोदश वस्त्र इन्द्रोऽजोऽहिंवं बृधियः पृष्ठाभिनौ यमो दशं
दशाहैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदशा॥

[५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासान्तुत्सवथस्मरमात्वा।
चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतोमासुयामिति। सुतं चन्द्रमसे प्रतीदशयायै पुरोडाशं
पञ्चदशकपालं निरवपत् ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासान्तुत्सवथस्मर-
मात्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतोमास्रोत। अहोरात्रान् हुं वा

अर्धमासान्मासानुत्तरसंवर्षसरमास्वा। चन्द्रमः सायुज्ये^५ सलोकतामाप्रोति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा^६
प्रतीद्वश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेष्यः स्वाहा॒र्धमासेष्यः स्वाहा। मासेष्यः स्वाहृष्यः
स्वाहा। संवध्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नोवहोरात्रे
आसुयातामिति। ते एतमहोरात्रेष्या॑ चक्कं निरवपताम्। द्व्याना॑ ग्रीहीणाम्।
शुक्राना॑ च कृष्णाना॑ च। सवात्योर्द्वग्ये। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते
अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आसुताम्। अति॑ ह वा अहोरात्रे मुच्यते।
नैनमहोरात्रे आसुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति।
अहे॑ स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुत्त्रै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयता। प्रियाऽदित्यस्य॑ मुभगा॑ स्यामिति। सैतमुषसे॑ चक्कं
निरवपता॑ ततो॑ वै सा प्रियाऽदित्यस्य॑ मुभगोऽभवत्। प्रियो॑ ह वै समानाना॑

सुभगो भवति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे
स्वाहा व्युष्टे स्वाहा। व्युष्ट्यै स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा। व्युष्ट्यै स्वाहेति॥५९॥

अथेतस्मै नक्षत्राय चर्क निर्वपति। यथा ल्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां
भूयासमिति। यथा ह वा एतद्वानाम्। एव ह वा एष मनुष्याणां भवति। य
एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते
स्वाहा। उद्धते स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। ग्राजसे स्वाहा
तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एत शुर्य नक्षत्रेभ्यश्चरुं
निर्वपता ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाभवता। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य
एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्यो य स्वाहा नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा। प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६१॥

अथेतमादत्ये चर्क निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रते तिष्ठति। सोऽत्र

जुहोति। अदित्ये स्वाहा॑ प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६२॥

**अथेतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति।
सोऽत्रं जुहोति। विष्णवे स्वाहा॑ यज्ञाय स्वाहा॑। प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६३॥**

चन्द्रमः पञ्चदशाहेगते सूतदशोषा एकादशाथेतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथेतमदित्ये पश्चाथेतं विष्णवे पदथस्त (सुविताऽऽशून्यां ब्रैहीणामिन्द्रे महाब्रैहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रैहीणामहेगते इयानां ब्रैहीणाम्) पितृः षड्पालः सविता द्वादशकपालमधिस्वस्ता एकादशकपालमिन्द्रे एकादशकपालमिन्द्रे चर्शकपालं विष्णुलिकपालमहिम्निकपालमधिन्द्रो हिक्षपालं चन्द्रमः पञ्चदशकपालमधिस्वस्ता चर्शवोऽऽष्टाकपालमूर्यन्वे चरुमा रुद्रोऽर्यमा युषा पशुमान्म्याऽ सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्याचि वायुः पर्यः सोमो वायुरेत्याग्नी नित्र इन्द्र आपो ब्रह्म चमोऽग्निजित्ये लक्ष्मा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अंमावास्यां अगत्ये विश्वे जित्या अश्विनो शूलैः ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदपुस्ता। पितृरो विश्वे चर्शवोऽकामयन् मेति त एतनिर्वपन्। आपोऽकामयन् मेति ता एतनिर्वपन्। इन्द्राश्च अृश्विनवकामयेत् वेति तावेतनिर्वपताम्। अहेगते वा अंकामयेतामिति ते एतनिर्वपताम्। अृश्विनामयेति स एतनिर्वपता। इन्द्राश्च श्रेष्ठमिन्द्रे उत्तेष्ठमिन्द्रो इह्नः। अहिः सूर्योऽदित्ये विष्णवे प्रतिष्ठावै। सोमो युमः समानानाम्। अृश्विनो शोरिष्पदन्वये रीरिषः॥)॥

अंगिर्नस्तनो वायुरहीर्विद्धिं कृक्षा वा इयमथेतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथमर्यालिषं॥६३॥
अंगिरः पातु प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णजुर्वदीयतेतिरीयब्राह्मणे तुतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्। तं गौयुच्या ऽहरत्। तस्य पूर्णमाच्छिद्यता
 तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्यं पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पूर्णः। यत्पर्णशाखया
 वृथ्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवनानुपाकरोति। गायत्रो वै पूर्णः। गायत्राः पूशवः॥ १॥

तस्मात्रीणित्रीणि पूर्णस्यं पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गा-
 पार्णयंति। स्वयैवेनादेवतंया प्रार्णयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णन्तस्मै
 शुष्कोग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्स्यादिति। बहुपर्णन्तस्मै
 बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥ २॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीर्ची मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीर्चीमा
 हरति। उभयोल्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे लेत्याह। इषमेवोर्जे यजमाने
 दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याद्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु

वै पूर्शवः॥ ३॥

बायवं एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाहं बायवः
स्थेत्पुण्यवः स्थेत्याह। यजंमानायैव पृश्नुपं हृयते देवो वः सविता
प्रार्पयत्वित्याहं प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यजो हि श्रेष्ठतमं कर्मा
तस्मादिवमाह। आप्योयच्छमधिया देवभागमित्याह॥४॥

वृथ्योऽप्यश्च वा एुताः पुरा मंगल्योऽश्चाप्यायन्ता देवेष्यं एवैना इन्द्रायाप्याययति।
ऊर्जस्वतीः पर्यस्वतीरित्याह। ऊर्जः हि पर्यः सम्भरन्ति। प्रजावंतीरनमीवा
अंयक्षमा इत्याहं प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽधशःस्म इत्याहं गुस्तैः
रुद्रस्यं हेति। परिं बो वृणकित्याह। रुद्रादेवनाशायते। ध्रुवा अस्मिन्नोपत्ते स्यात
बृहीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बृहीः करोति॥५॥

यजमानस्य पृश्नन्पाहीत्याह। पृश्ननां गोपीथायै। तस्मांस्मायं पृश्नव
उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भिणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्भ्रमः

प्रजानामप्रपादुकाः। उपरौवं निर्दधाति। उपरौवं हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
लोकस्य समाष्टे॥६॥

पूर्णां करोति पूर्णां देवमागमित्याह करोति नवं च॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इत्येष्वप्यशुमादते प्रभूत्यै। अश्विनौ बाहुभ्यामित्याह।
अश्विनौ हि देवानामध्यर्थं आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः
पर्वशो वैदा। नैनाः स हिंनस्ति। प्रजापातिर्वा ओषधीः पर्वशो वैदा। स एन्ना न
हिंनस्ति। अश्वपश्चा बृहिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायां॥७॥

ओषधीनामहि साये। यज्ञस्य घोषद्सीत्याह। यज्ञमान एव रुद्धिं देधाति।
प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्धिषणा
बृहिरच्छेत्याह। विद्या वै यिषणा। विद्ययैवेनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया
वित्तेत्याह। मानवी हि पश्चः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शश्ववाऽसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्।

मुखत एव यज्ञमा रमते। अथो यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हर्ति। तत्पाच्या एव
दिशो भवति। देवेष्यो जुष्टमिह बृहिः सामद इत्योहा। बृहिषः समृद्धौ। कर्मणो-
जंपराधाय। देवाना० परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तदेवाना० परिषूतम। अथो यथा वस्यंसे प्रतिप्रोच्याहेदं
करिष्यामीति। एवमेव तदेष्युद्देवेष्यः प्रतिप्रोच्य बृहिर्दाति। आत्मनोऽहिः सायै।
यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यतेषामुच्छुष्यात्। अति तद्यजस्य रेचयेत्। एक-
स्तम्बं परिदिशेत्। तत् सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानातिरेकाय। वर्गपवृद्धमसीत्योह। वर्गपवृद्धा वा ओषधयः।
देवेष्यहिशित्योह। देवेष्य एवनेत्करोति। मा त्वाऽन्वज्ञा तिर्थगित्याहाहिः सायै।
पर्व ते राध्यासमित्याहैँ। आच्छुता ते मा रिष्मित्याह। नास्याऽन्वनो मीयते।
य एवं वेदं॥११॥

देवेष्यहिः शतवल्शं विग्रहेत्योह। प्रजा वै बृहिः। प्रजाना० प्रजननाय।

महस्यवलशा वि कुर्याहं कुरुमेत्योहं। आमेवेतामा शास्त्रो पृथिव्याः सम्पूर्चः
पाहीत्याहं प्रतिष्ठित्यै। अयुज्ञायुज्ञान्मुष्टौ लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसमृता
त्वा सम्भगमीत्याह। ब्रह्मणेवेन असम्भवति॥१२॥

अदित्ये रामाऽसीत्याह। इन्यं वा अदितिः। अस्या एवेनद्रामा करोति।
इन्द्राण्यै सन्त्रहन्मित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानां समन्वयता। साऽध्रोत्
क्रेष्ट्यै सन्त्रहति। प्रजा चै बृहिः। प्रजानामपरावापाय। तस्माऽन्नावसन्तताः प्रजा
जायन्ते॥१३॥

पृष्ठा ते ग्रन्थिं ग्रंथात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स ते
मास्थादित्याहाहि साये। पश्चात्प्राञ्छमुपगृहति। पश्चाद्वै प्राचीनः रेतो धीयते।
पश्चादेवास्मै प्राचीनः रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्धच्छु इत्योह।
इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहस्पतमूर्धा हर्यमीत्याह। ब्रह्म चै देवानां
बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवेनद्वरति । उर्वन्तरिक्षमन्वीत्याह ॥ गत्यै ॥ देवङ्गमसीत्याह ॥
देवानेवैनद्वरमयति । अनेधः सादयति । गर्भाणां धृत्या अप्रपादाया । तस्माद्भर्मः
प्रजानामप्रपादुकाः । उपर्गवं नि दंधाति । उपर्गवं हि मुवगो लोकः । मुवगस्य
लोकस्य समष्टैः ॥ १५ ॥

मयोनित्याय स्याकृताऽसीत्याह दायाद्वे भरति जायन्ते बहुपतिः समष्टैः ॥

पूर्वद्युरिघमाबर्हिः करोति । यज्ञमेवारम्यं गृहीत्वोपवसति । प्रजापतिर्जमासृजता ॥ [२]
तस्योखे अंसं सेताम् । यज्ञो वै प्रजापतिः । यथ्मानाय्योखे भवतः । यज्ञस्यैव
तदुखे उपदधात्यप्रसंसं साया । शुन्ध्येष्वं दैव्योयं कर्मणे देवयुज्याया इत्याह ।
देवयुज्याया एवेनानि शुन्धति । मातरिष्वनो धर्मोऽसीत्याह ॥ १६ ॥

अन्तरिक्षं वै मातरिष्वनो धर्मः । एषां लोकानां विधुत्यै । द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह ।
दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भूता । यदुखा । तस्मादेवमाह । विश्वधाया असि
परमेण धामेत्याह । वृष्टिर्वं विश्वधाया । वृष्टिमेवावं रुच्ये । दृश्हेन्स्व मा ह्वारित्याह ।

धृत्यै॥ १७ ॥

वसुनां पुवित्रेमसीत्योहा। प्राणा वै वस्त्वः। तेषां वा एतद्वाग्धेयम्। यत्पुवित्रम्।
तेऽयं एवैनल्करोति। शतधारः सुहस्त्रधारमित्याह। प्राणेष्वबायुदधाति सर्वत्वाय।
त्रिवृतपलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्धे प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो
यज्ञमाने दधाति॥ १८ ॥

सौम्यः पर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पुवित्रं दर्भः। प्राणस्मायमधिनि दंधाति।
तत्प्राणपानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्वशस्य रूपम्। दाशर्थः ह्येतदहः। अन्नं वै
चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपत्यजामित्वाय॥ १९ ॥

तस्मादयः सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रूपस्म इत्याहु प्रतीष्ठित्यै। हुविषे-
उस्कन्दाय। न हि हुतः स्वाहोक्तुः स्कन्दति। द्विवि नाको नामाश्चिः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्रये बहुते नाकायेत्योह। नाकमेवाश्च भागधेयेन समर्थयति।
स्वाहा द्यावापृथिवीम्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरैनल्प्रतिष्ठापयति॥ २० ॥

परिविरतवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः सः मूजति। अथो ओषधीज्वेव
पृश्नप्रतिष्ठापयति। अन्वारम्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्त
इव हि दुहन्ति। कामपुक्ष इत्याहातुतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान्
यज्ञमानो दुहेः॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भृद्रमेवासां कर्मा विश्करोति। सा विश्वायुः सा
विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवेताभिर्लोकान् यथापुर्व दुहेः। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते
एवमेवेना प्रुतद्वप्स्तोति। तस्मात्प्रादादित्यनीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पृश्नद्व-
हन्ति॥२२॥

बहु दुर्घीन्द्रोय देवेयो हुविशिति वाचं विमृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य
च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिष्ठाहि देवाः। अवाचं युमोऽनन्बारम्योत्तराः।
अपरिमितमेवं रुन्थे। न दोरुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवह्वे दोरुपात्रम्। यहोरुपात्रेण
दुह्यात्॥२३॥

यातयोऽन्ना हृविषो यजेत। अथो खल्वोहुः। पुरोडाशं मुखानि वै हृवीः चिं। नेत
इतः पुरोडाशः हृविषो यामोऽस्तीति। कामं मेव दारुपात्रेण दुर्लाता शूद्र एव
न दुर्लाता। असतो वा एष समृतः। यच्छूद्रः। अहं विरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो
दोगधीति॥ २४॥

अग्निहोत्रमेव न दुर्लाल्क्ष्युद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रं मत्येति।
अथ तद्धविरिति। सम्पृच्य एव मृतावरीरित्याह। अपां चौपैष्ठीनां च रसः सः
मृजति। तस्मादपां चौपैष्ठीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह।
पुष्टिमेव यजं माने दधाति। सोमेन त्वात् न चमीन्द्राय दधीत्याह॥ २५॥

सोममेव न त्वरोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवथ्सरः सोमं न पिबति।
पुनर्मृक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं
विद्वान्स्मान्नाय्यं पिबति। अपुनर्मृक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मूम्येनाति।
दध्यात्। यन्मूम्येनापि दध्यात्। पितृदेवत्यः स्यात्॥ २६॥

अ_यस्पा_त्रेण_ वा दारुपा_त्रेण_ वा इर्षि_ दधाति। तद्धि_ सदेवम्। उद्बद्धवति। आपो
वै_ रक्षो_ग्नीः। रक्षसामपहल्यै। अदस्तमसि_ विष्णो_वे त्वेत्याह। यज्ञो_ वै_ विष्णुः।
यज्ञायैवेनदस्तं_ करोति। विष्णो_ हृत्य_ रक्षस्वेत्याह_ गुस्तै। अनधः_ साद्याति।
गर्भाणं_ धृत्या_ अप्रपादाय। तस्माद्गर्भः_ प्रजानामप्रपादुकाः। उपर्युव_ निदधाति।
उपर्युव_ हि_ मुवर्गो_ लोकः। मुवर्गस्य_ लोकस्य_ समष्टै॥२७॥

असीत्याहु_ ख्यै_ यज्ञमने_ रथावज्ञामित्वा_ य स्थापयति_ द्वे_ द्विनि_ दुष्काशोभीति_ रथीत्याह_ स्याऽसादयति_ पञ्च_ च॥—[३]

कर्मणे_ वां_ देवेष्यः_ शकेयमित्याहु_ शत्त्वै। यज्ञस्य_ वै_ सन्तोतिमनु_ प्रजाः
पश्वो_ यज्ञमानस्य_ सन्तोयन्तो। यज्ञस्य_ विच्छिन्निमनु_ प्रजाः_ पश्वो_ यज्ञमानस्य
विच्छिन्नन्तो। यज्ञस्य_ सन्तोतिरसि_ यज्ञस्य_ त्वा_ सन्तत्ये_ स्तुषामि_ सन्तत्ये_ त्वा_
यज्ञस्येत्याहुवनीयाऽसन्तनोति। यज्ञमानस्य_ प्रजायै_ पशुनाः_ सन्तत्यै। अपः
प्रणयति। श्रद्धा_ वा_ आपः। श्रद्धामेवारम्य_ प्रणीय_ प्रचरति। अपः_ प्रणयति। यज्ञो
वा_ आपः॥२८॥

यज्ञमेवारम्ये प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव
आतुव्येष्यः प्रहृत्ये प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोधीः।
रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां स्त्रियं धाम। देवानामेव स्त्रियं
धामं प्रणीय प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवतां एवारम्ये प्रणीय प्रचरति।
वेषाय लेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्तो। प्रत्युषः रक्षः प्रत्युषा अग्रातय इत्याह।
रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धूर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अच्युर्यु च यज्ञमानं च प्रदहेत। उपस्पृश्यात्येति। अच्युर्योश्च यज्ञमानस्य
चाप्रदहाय। धूर्व तं योस्मान्धर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वम् इत्याह। द्वौ वाव
पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति। तावुभौ शुचाऽपर्यति। त्वं देवानामसि
मालितेमं परितेमं जुष्टतेमं बहितेमं देवहृतमित्याह। यथायजुरेवत्॥३१॥

अहुतमसि हविर्धनमित्याहानात्मै। दृहंस्त्र मा ह्वारित्याह धृत्यै।

मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॑ इत्याह॑ मि॒त्रत्वाय॑। मा॒ ऐर्मा॒ संविक्ष्य॑ मा॒ त्वा॑
हि॑सि॑ष्मि॑त्याहा॑हि॑सायै। यद्वै किं॑ च वातो॑ नाभि॑ वातै। तथस्व॑ वरुणदेवत्यम्।
उक॑ वातायेत्याह॑। अवारुणमेव॑नत्करोति। देवस्य॑ त्वा॒ सावितुः॑ प्रभु॑व इत्याह॑
प्रभु॑त्वै। अश्विनो॑बाहु॑स्यामित्याह॑॥३२॥

अश्विनौ॑ हि॑ देवानां॑मध्यर्थ॑ आस्ताम्। पूष्णो॑ हस्ता॑स्यामित्याह॑ यत्यै। अग्रये॑
ज्युष्ट॑ निर्वपा॑मीत्याह॑। अग्रये॑ एवैनां॑ ज्युष्ट॑ निर्वपति। त्रिर्यजु॑षा। त्रये॑ इमे॑ लोकाः।
ए॑षां लोकानामात्य॑। तुष्णी॑ चतुर्थम्। अपरिमितमेवा॑ रुच्यो। स॒ एवमेवानुप॑र्व॑
हृवी॑सि॑ निर्वपति॥३३॥

इदं॑ देवानामिदम्॑ नः॑ सुहेत्याह॑ व्यावृत्यै। स्फात्यै॑ त्वा॒ नाशत्या॑
इत्याह॑ गुस्यै। तमं॑सीव॑ वा॑ ए॑षोऽन्तश्चरोति। यः॑ परिणाहि॑ सुवर्णमि॑ वि॑
ख्येषं॑ वैश्वानरं॑ ज्योतिरित्याह॑। सुवर्णवामि॑ वि॑ पश्यति॑ वैश्वानरं॑ ज्योतिः॑।
चावापृथिवी॑ हृविषि॑ गृहीत॑ उद्वेपेताम्। दृ॑हेत्नादृथ॑ चावापृथिव्योरित्याह॑।

गुहाणां द्यावापृथिव्योर्धत्यैः । उर्वन्तरिक्षमन्वीत्याहुं गतैः । अदित्यास्त्वोपस्थे
मादयामीत्याह । इयं वा अदितिः । अस्या एवेनदुपस्थे मादयति । अग्ने हृव्य
रक्षस्वेत्याहुं गुस्त्यै॥ ३४ ॥

यजो वा आपो खाम् प्रणीय प्रचरत्यायादेतद्ब्रह्मनित्याह द्वीपसि निर्वप्ति गत्ये चत्वारि च ॥—————[४]
इन्द्रो वृत्रमहन् । सोऽपः । अग्न्यं प्रियता तासां यन्मेष्यं यज्ञियः सदेवमासीत् ।
तदपोदक्रामत् । ते दर्मा अभवन् । यद्भर्गेष्य उत्सुनाति । या एव मेष्या यज्ञिया
मदेवा आपः । ताभिरेवेना उत्सुनाति । द्वाघ्यामुत्सुनाति॥ ३५ ॥

द्विपाद्यजमानः प्रतीष्ठित्यै । देवो वेः सवितोत्सुनालित्याह । सवितृप्रसूत एवेना
उत्सुनाति । अच्छिद्रेण पवित्रेण त्याह । अस्मौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम् । तेनैवेना
उत्सुनाति । वस्मोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह । प्राणा वा आपः । प्राणा वस्मवः । प्राणा
रश्मयः॥ ३६ ॥

प्राणेरेव प्राणात्मं पृणक्ति । सवित्रियर्च । सवितृप्रसूतं मे कर्मसुदितिं

सवितुप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्णमृद्धत्वायां आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतमहिमानं व्याचाष्टे। अग्रे इमं यज्ञं नेयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रे एव यज्ञं नेयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युज्मानिद्वैर्वृणीत वृत्रतर्ये युधमिन्द्रमवृणीच्च वृत्रतर्ये इत्याह। वृत्रं हैं हनिष्ठनिद्र आपौ वक्रे। आपौ हैंद्र वक्रिरे। सुज्ञामेवासामेतथामानं व्याचाष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वे जुष्टे प्रोक्षाम्यश्रीषोमाम्यामित्याह। यथादेवतमेवैनाम्प्रोक्षिति। त्रिः प्रोक्षिति। च्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्योच्चं देव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षिति। च्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेघत्वाय। अवधृतं रक्षोऽवधृता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यस्त्वगसीत्याह। इद्यं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्वचं करोति प्रति त्वा पृथिवी वैत्वित्याह प्रतीष्ठित्ये।
 पुरस्तात्पतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तुणाति मेष्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्पत्यशः
 पश्चो मेष्यमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेष्यो निलायता।
 कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हृविरेष्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्ते।
 हृविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिष्पवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिष्पवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वा-
 इदित्यास्त्वग्वेत्वित्याह सयत्वाय। अग्रेस्तनुरसीत्याह। अग्रेवा एष तनुः।
 यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामशञ्जन्ति। अथ
 वाचं विमुजन्ते। देववर्ताये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनश्ममर्थयति। अद्रिशसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति।
 स इदं देवेष्यो हृव्यः मुशमिं शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हृविष्कृदेहीत्याह।
 य एव देवानां हृविष्कृताः। तान् हृयति। त्रिहृयति। त्रिष्पत्या हि देवाः।

इप्मावदोर्जिमावदेत्योह॥४२॥

इष्मेवोर्जि यजमाने दधाति। चूमद्वदत व्यः संहृतं जेष्मत्योह
आतृव्याभिनृत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरश्री वाक्। यज्ञायुधेषु
प्रविष्टाऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्।
तस्माऽस्वानां मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य आतृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुप-
शृण्वन्ति। ते परा भवति। उच्चैः सुमाहन्त वा आहु विजित्ये॥४३॥

वृङ् एषाभिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वृष्णवृद्धमसि प्रति त्वा वृष्णवृद्ध-
वेत्तिवत्योह। वृष्णवृद्धा वा ओषधयः। वृष्णवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञः रक्षाऽस्यनु-
प्राविशन्। तान्यन्ना पृथग्यो निरवादयन्त। तुषेगोषधीयः। परापृतः रक्षः परापृता
आरातय इत्योह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्योह। तुषैरेव रक्षांसि निरवदयते। अप उपस्थिति
मेष्यत्वाय। वायुर्बोविवेनकित्योह। पुवित्रं वै वायुः। पुनात्येवेनान्। अन्तरिक्षादिव-

वा एुते प्रस्कंदन्ति। ये शूर्पात् देवो वैः मविता हिंण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हृविषोऽस्कंदाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। च्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेष्यत्वाय॥ ४५॥

ब्राह्मामुत्सुनाति रुशमयो नयन्त्यग्रे यज्ञपाति यज्ञोऽदितिरस्कंदाय गृहामीत्याह वृदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कंदाय त्रीणि च॥

[५]

अवेष्यत् रक्षोऽवेष्यता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वग्सीत्याह। इयं वा ओदितिः। आस्या एवैनत्कर्च करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्तित्याह प्रति-
ष्ठित्यै। पुरस्तात्पतीचीनंश्रीवृत्तरलोमोपस्तुणाति मेष्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्पत्यश्च। पृशवो मेष्युपतिष्ठन्ते। तस्मात्पत्तजा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेष्यो निलोयता॥ ४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हृविरंधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्तः। हृविषोऽस्कंदाय। द्यावापृथिवी सुहास्ताम्। ते शस्यामात्रमेकमहव्येताः। शस्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कंभनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तित्याह।

द्यावोपूथिव्योर्बात्यैः । धिषणाऽस्मि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कंभनिर्वत्तित्याह।
द्यावोपूथिव्योर्विधृत्यैः॥४७॥

धिषणाऽस्मि पार्वती प्रति त्वा पर्वतिर्वत्तित्याह। द्यावोपूथिव्योर्धृत्यैः । देवस्य
त्वा सवितुः प्रसुव इत्याह प्रसूत्यैः। अश्वनोर्बहुभ्यामित्याह। अश्वनो हि
देवानामध्यर्थे आस्ताम्। पृष्ठो हस्ताम्यामित्याह यत्यैः। अधिवपामीत्याह।
यथादेवतमेवेनानधि वपति। धात्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो
वीर्येण॥४८॥

यावदेका॑ देवता॑ कामयते यावदेका॑ तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्मि॑
यतावदेव स्यात्। यावज्जुहोति॑। प्राणाय॑ त्वाऽपानाय लेत्याह। प्राणानेव यजमाने॑
दधाति। दीर्घामनु॑ प्रसीतिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव
वा एतानि॑ प्रस्कन्दन्ति। यानि॑ दृष्टपदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणि॑ प्रति॑
गृह्णात्वित्याह प्रतीष्टित्यै। हुविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिश्याणनि॑ कुरुतादित्याह

मेष्यत्वायां॥ ४९॥

निलोप्तं लिष्टेण वीर्येण स्कन्दनि चूलारि च॥

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याहु धृत्यौ अपाग्नेऽग्नेमादं जहि निष्कृव्यादं सेधा
देवयजं बुहेत्याहु य एवामाल्कव्याता तमपहत्या मेष्येऽग्नौ कपालमुपदधाति
निर्देशं रक्षो निर्देशं आरातय इत्याहु रक्षांस्येव निर्दहति अग्निवत्युपदधाति
आस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ता अङ्गांस्मिन्नि वर्तयति॥ ५०॥

अन्तरिक्षं एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मेलोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तो-
ज्ञमा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेदा ध्रुवमसि पृथिवीं दृहेत्याहु पृथिवीमेवैतेन
दृहति। धर्मस्यत्वारिक्षं दृहेत्याहु अन्तरिक्षमेवैतेन दृहति। धरुणमसि दिवं
दृहेत्याहु दिवमेवैतेन दृहति॥ ५१॥

धर्मासि दिशो दृहेत्याहु दिशो एवैतेन दृहति। इमानेवैलोकान्दृहति।
दृहेत्याहु इमे लोकाः प्रजया पुश्यन्ति। य एवं वेदा त्रीण्यां

कपालान्युपर्दधाति त्रये इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै॥ एकमग्रे कपालमुपर्दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सुभवति॥ ५२॥

अथ ह्वा। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाषौ। तस्मादृष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपर्दधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः सङ्स्करोति। आत्मानमेव तथसङ्स्करोति। तत् सङ्स्कृतमात्मानम्॥ ५३॥

अमुम्भालोकन् पर्ति। यदष्टावृपर्दधाति। गायत्रिया तथसमितम्। यन्नवा त्रिवृता तत्। यदशा। विराजा तत्। यदेकोदशा। त्रिष्ठभा तत्। यद्वादशा॥ ५४॥

जगत्या तत्। छन्दः समितानि स उपर्दधत्कपालानि। इमालोकाननुपूर्वदिशो विधुत्ये दृह्णीति। अथाऽऽयुः प्राणान्नजां पृशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलानकरोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरवैतत्। भृगृणामिङ्गरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवनानि तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिंतो। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेष्टस इति चतुष्पदयच्च विमुञ्चति। चतुष्पादः पश्वावः।

पुशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

जर्त्याति दिवंमैतेन हृहति सुम्भवाति तस्मै सङ्कृतमालान् द्वादशं सङ्खिते जीणे च।——[७]

देवस्यं त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रभूत्यै। अश्विनोर्बृहून्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानांप्रधर्यु आस्ताम। पृष्णो हस्तान्यामित्याह यत्तैः। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवेनानि संवपति। समाप्ते अद्विरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जित्वन्ति। ओषधयोउपो जित्वन्ति। अन्या वा पुतासामन्या जित्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। सः रेवतीर्जिगतीभिर्मधुमतीमधुमतीभिः सूज्याध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पृशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पृश्नः। तानेवास्माएकधा सःसृज्य। मधुमतः करोति। अस्यः परि प्रजाताः स्थ समद्वः पृच्यध्वमिति। पृथीपृष्ठावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्या॥५७॥

आप ओषधीर्हयन्ति। तादगेव तत्। जनेयत्यै त्वा संयोगीत्याह। प्रजा एवैतेन

दाधार। अ॒ग्नये॑ त्वा॒उभ्रीषोमा॒म्यामि॒त्योह॑ व्याव॑त्यै। म॒खस्य शिरो॒उमीत्योह॑। य॒ज्ञो
वै॑ म॒खः। तस्यैतच्छ्रेण॑। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमोह॑॥५८॥

धर्मोऽसि॑ विश्वायुरित्योह॑। विश्वमेवायुर्यजमाने॑ दधाति। उरु॑ प्रथस्वोरु॑ ते॑
युजपैति॑। प्रथतामित्योह॑। यज्जमानमेव॑ प्रजया॑ पुशुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गङ्गोष्वेत्योह॑।
सर्वमेवैनः॑ सततं॑ करोति। अथाऽऽप्य आनीय॑ परिमार्षि। मा॑स॑ एव॑ तत्त्वचं॑
दधाति। तस्मात्वचा॑ मा॑सं॑ छुन्नम्। धर्मो॑ वा॑ एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्थमासैऽर्थमासै॑ प्रवृद्यते। यत्पुरोडाशः। स॑ ईश्वरो॑ यज्जमानः॑ शुचा॑ प्रदह॑।
पर्यन्ति॑ करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या॑ अप्रदाहाय। त्रिः॑ पर्यन्ति॑ करोति। च्याव॑द्धि॑
युजः। अथो॑ रक्षसामपहत्यै। अन्तरितः॑ रक्षोऽन्तरिता॑ अरातय॑ इत्योह॑॥६०॥

रक्षसामन्तर्गतिलै। पुरोडाशं॑ वा॑ अधिंश्रितः॑ रक्षाऽस्यजिथा॑ सन्। दिवि॑ नाको॑
नामाश्री॑ रक्षोहा। स॑ एवास्माद्रक्षाऽस्यपाहन्। देवस्त्वा॑ सविता॑ श्रेपयत्वित्योह॑।
स्मीविवृप्रसूत॑ एवैनः॑ श्रपयति। वर्षिष्ठे॑ अधि॑ नाक॑ इत्योह॑। रक्षसामपहत्यै।

आश्रिते तनुं माऽतिधागित्याहाऽनीतिदाहाय। अग्ने हृव्यः रेक्षस्वेत्याहुं
गुत्स्यै॥६१॥

आविद्वहन्तः श्रपयतेति वाचं विभूजते। यज्ञमेव हुवीः स्यभिव्याहृत्य प्रतनुते।
पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मुस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभि-
वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्दहो मुस्तिष्कः।
भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थि छुत्रम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केषौः शिरश्छुत्रम्। अखंलतिभावुको भवति। य एवं
वेदं। पुशोर्वे प्रतिमा पुरोडाशः। स नायुजुष्कमभिवास्यै। वृथेव स्यात्। इंश्चरा-
यज्ञमानस्य पृशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्मो॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशुन्मस्मृणन्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यज्ञमानो-
वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यज्ञमानमेव प्रजया-
पशुभिः समर्थयति। देवा वै हुविभूत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रेक्ष्यामहु इति।

सोऽग्निरेब्रवीत्॥६४॥

मायि तनुः सं निधेष्वम्। अहं वस्तं जेनयिष्यामि। यस्मिंश्च क्ष्येष्व इति। ते देवा
अग्ने तनुः सन्ध्येदधता तस्मादाहुः। अग्निः सर्वो देवता इति। सोऽज्ञारेणाऽपः।
आग्नेयपातयत्। तते एकतोऽजायत। स द्वितीयेष्व आग्नेयपातयत्॥६५॥

ततो द्वितीयेष्व आग्नेयपातयत्। ततोऽस्तोऽजायत। यदस्यो-
ज्ञायन्ता तदाप्यानामाग्नेयत्वम्। यदात्मस्योऽजायन्ता तदात्मस्यानामात्म्यत्वम्।
ते देवा आग्नेयेष्व मूर्जत। आप्या अमूर्जत सूर्योऽयुदिते। सूर्योऽयुदितः
सूर्योऽयुदिते॥६६॥

सूर्योऽयुदिते कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदं नगदिधिषौ। अग्निदिधिषुः
परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्वल्लहणं नात्यच्यवता। अन्तर्वेदि
निनेयत्यवरुद्धो। उल्लुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकोमा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विमुत्यमहाशान्ता आहु गुर्स्ये छुने ब्रह्माब्रवीहुतीयेष्व पातयस्यामिनमूर्जे देवाः॥————[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसंव इति स्पर्यमादते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बहिर्यामित्याह।
 अश्विनौ हि देवानामप्यर्थु आस्ताम्। पृष्ठो हस्तायामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य
 बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सुहसंभृष्टिः शततेजा
 इत्याह। रूपमेवास्येतम्हिमानं व्याच्छे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै
 वायुः॥६८॥

तेजे एवास्मिन्दधाति। विषाद्व नामासुर आसीत। सोऽबिभेत। यज्ञेन मा-
 देवा अभिर्विष्यन्तीति। स पृथिवीमप्यवमीत। सा मेष्याऽभवत्। अथो यदिद्द्वे
 वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेष्याऽभवत्। पृथिवि
 देवयजनीत्याह॥६९॥

मेष्यामेवेना० देवयजनी० करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिसिष्यमित्याह।
 ओषधीनामहि० सायै। ब्रजं गोच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दा०सि वै ब्रजो गोस्थानः।
 छन्दा०स्येवास्मै० ब्रजं गोस्थानं करोति। वर्षपतु ते धौरित्याह। वृष्टिर्वै धौ०।

वृष्टिमेवार्चे रुच्यो बृधनं देवं सवितः परमस्या॑ परवतीत्योह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वैषि। यश्चैनं द्वैषि। तावूभौ बंध्राति परमस्या॑ परवतीत्योह॥७१॥
शतेन पाशैः। यौऽस्मान्द्वैषि यं च वयं द्विष्पस्तमते मा मौगित्याहानेमृत्यौ।
अररुवै नामासुर आसीत। स पृथिव्यामुपमुसोऽश्रयत। तं देवा अपहतोऽरुवः।
पृथिव्या इति पृथिव्या अपाश्नन्। आतुर्व्यो वा अरुवः। अपहतोऽरुवः। पृथिव्या
इति यदाह॥७१॥

आतुर्व्यमेव पृथिव्या अपहन्ति तेऽमन्यन्ता दिवं वा अयमितः पंतिष्यतीति।
तमुरुक्स्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्ता आतुर्व्यो वा अरुवः। अरुक्स्ते दिवं
मा स्कानिति यदाह। आतुर्व्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयज्जुर्हरति। पृथिव्या
एव आतुर्व्यमपहन्ति। द्वितीयँ हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादवैनमपहन्ति। तृतीयँ हरति दिव पूर्वैनमपहन्ति। तृष्णा॑ चतुर्थँ
हरति। अपरिमितादवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत। यावदासीनः।

परापश्योति। तावद्वावानाम्। ते देवा औंबुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यंत्रो दास्यथेति। यावंस्त्वयं परिगृहीथेति। ते वसंवस्त्वेति दक्षिणातः पर्यगृल्लन्।
रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राश्चोऽजयन्। वसुभिर्दीक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्च। आदित्येनदञ्च। यस्येवं विद्धो वेदि परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना०। पराऽस्य आतुंव्यो भवति। देवस्य सवितुः सुव इत्याह प्रसूत्यै।
कर्म कृणवन्ति वेधस्य इत्याह। इवित् हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेष्यं चामेष्यं च
व्युद्धक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेष्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेष्यम्। प्राचीमुदीचीं
प्रवणां करोति। मेष्यामेवैनो देवयज्ञनीं करोति॥७५॥

प्राश्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी०
गाहपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथौ मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या० अमेष्यम्।
तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनति। आतुव्यस्यैव मूलं छिनति। मूलं वा अतितिष्ठ्रक्षाऽस्यनृतिपते। यद्धस्तेन छिन्थात। कुनखिनौः प्रजाः स्युः। स्येन छिनति। बज्रो वै स्पदः। बज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। हृथर्ती खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वैदिदेवेयो निलोयत। तां चतुरङ्गलेज्ञविन्दन। तस्माच्चतुरङ्गलं खेयो। चतुरङ्गलं खनति। चतुरङ्गले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजंमानमेव प्रतिष्ठां गंगयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयज्ञस्यैव रूपमंकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवेन पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वैदिः। तस्यां एतावत् एव आतुव्यं निर्ज्ञा। आत्मन् उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्युत्सदनमस्युतश्रीरसीत्याह। यथा यजुर्वेतत्॥७९॥

ऋरमिव वा एतावत्करोति। यद्विं करोति। धा अस्मि स्वधा असीति योयुष्यते

शान्त्यैः उर्बीं चासि वस्वीं चासीत्योहा। उर्बीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
 विमुपो विरचित्तित्योह मेष्यत्वायै। उद्दादायै पृथिवीं जीरदानुयामैरेयं चन्द्रमासि
 स्वधाभिरित्योह। यदेवास्या अमेष्यम्। तदपुहत्या। मेष्या देवयज्ञो कृत्वा॥८०॥
 यदुदश्शन्द्रमासि मेष्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरासो अनुदश्य यजन्त
 इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इष्माबृहिरुपसादय। सुवं च सुचंशु
 सम्पृष्ठि। पर्वीः सन्त्वया। आज्येनादेहीत्योहानुपर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
 आपो वै रक्षोद्धीः॥८१॥

रक्षंभामपहत्यै। स्पन्दस्य वर्त्मन्मादयति। यजस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो
 दैवलः। पुतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आपं आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति।
 तस्माद्बोगासाद्याः। स्पन्दमुदस्यन्। यं द्विष्यातं ध्योयेत्। शुचैवेनमपर्यति॥८२॥
 वै वायुगंह पर्गवतीत्याहावै द्वितीयः हर्तीति परिगृह्णन्ते देवयज्ञों करोति भवन्ति खनत्यक्तेतत्कृत्वा रक्षोद्धीरपर्यति॥[९]

वज्रो वै स्पदः। यदन्वश्च धारयेत्। वज्रैऽव्युर्धः क्षणवीता पुरस्तान्तिर्थं

धारयति वज्रो वै स्पर्यः। वज्रेणैव युजस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यपंहन्ति। अग्निर्यां प्राचेश्च प्रतीचेश्च। स्पर्येनोदीचश्चाधराचेश्च। स्पर्येन् वा एष वज्रेणास्ये पाप्मानं आत्मव्यमपुहत्या। उत्करेणि प्रवृक्षति॥८३॥

यथोपथाय वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनिके। आत्मानेव पंवयते। स्पर्यं प्रक्षोलयति मेष्यत्वाय। अथो पाप्मनं एव आत्मव्यस्य न्यज्ञं छिनति। इच्छाबृहिरप्सादयति युतचै। यजस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोकचमेवेतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्मै। न पुरस्ताल्पत्यगुप्तादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्ताल्पत्यगुप्तादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिष्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बृहिः। अपराध्याद्बृहिषां प्रजाना० प्रजननम्। पश्चात्प्रागुप्तादयति। आहुतिपथेनेष्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बृहिषां प्रजाना० प्रजननमुपैति। दक्षिणमिष्मा। उत्तरं बृहिः। आत्मा वा इच्छः। प्रजा बृहिः। प्रजा ह्यात्मन् उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेष्यमुपनीय। यथादेवतमेवन्त्यप्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति

प्रजया पृशुभिर्यजंमानः॥८५॥

वृश्ति सादृशेदिः पञ्च च।।

[१०]

तुतीयस्यां देवस्यां ध्यप्त्युं यो वै पूर्वद्युः कमेण वामिक्षो वृत्रमहस्योऽपोऽवधृतं धृष्टेदेवस्येत्याह सं वंपामि देवस्य स्पथमा दंदे वज्रो वै स्फ्यो दशो॥१०॥

तुतीयस्यां युजस्यानांतिरेकाय पूवित्रवत्यज्ज्वर्तुं चांगिष्वणमस्यन्तरिक्षं पूव रक्षसामान्यग्हैत्यै द्वौ वाव पुरुषै यददशन्द्रमांसि मेष्यं पश्चाशीतिः॥८५॥

तुतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे तुतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युषं रक्षः प्रत्युषा अरात्य इत्योह। रक्षसामपहत्यै अग्रेवस्तोजिष्ठेन तेजसा
निष्पामीत्याह मेष्यत्वाय। सुचः सम्माण्डि। सुवर्मणै। पुमांसमेवाम्यः सङ्शयति
मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभूतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभूता पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि।
वृष्टिर्वा इमाल्लोकानुपूर्वं कल्पयति। ते ततः कुत्सः समेधन्तो। समेधन्तेऽस्मा इमे
लोकाः प्रजया पुश्यन्ति। य एवं वेदा यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्पूर्ज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छ्रुति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति।
मूलतः सम्पूर्ज्यात। वृष्टिमेवोद्यच्छ्रुति। तदु वा आहः। अग्रत एवोपरिष्ठाञ्चाम्ब-
ज्यात। मूलतोऽधस्तात। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमस्याकारम्। अग्रैन्तरतः। एवमिव ह्यन्मद्यते। अथो अग्राद्वा
ओषधीनामूर्जे प्रजा उपेजीवन्ति। ऊर्जे पुवानाद्यस्यावरुद्धौ। अप्यस्ताप्यतीचीम्।
दण्डमृतमतः। मूलेन् मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरबौ प्राञ्चुपरिष्ठालोमानि।
प्रत्यश्यधस्तात्॥४॥

सुख्येषा प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणे हस्ते। उपभूम्यः। आत्मा ध्रुवा।
अन्ने सम्मार्जनानि। मुख्तो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्ते प्रविश्य
बाह्यतस्तनुव शुभयति। तस्माञ्चुवमेवाग्रे सम्माष्टि। मुख्तो हि प्राणोऽपानो
भूत्वा। आत्मानमन्तेमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्थकः प्राणापानास्या भवति।
य एवं वेदो॥५॥

जुहूर्मृज्याद्वयतीति प्रत्यश्यधस्तान्माणि पञ्च च।

दिवः शिल्पमवेततम्। पृथिव्याः कुकुर्मि श्रितम्। तेन वृथः सुहस्रवल्शेन।
मृपले नाशयामसि स्वारेति सुख्सम्मार्जनान्यग्रौ प्र हंरति। आपो वै दृम्भः।

स्तुपमेवैषां मेतन्माहिमानं व्याच्छे। अनुष्टुभ्यां आनुष्टुभ्यः प्रजापतिः। प्राजापत्यो
वेदः। वेदस्याग्रं सुख्यम्भाजनानि॥६॥

स्वेनैवेनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्थयति। अथो ऋग्वाव योषा। द्वर्मो
वृषा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे केरोति प्रजननाय। प्रजोयते प्रजयो
पशुभिर्यज्ञमानः। तान्येके वृथेवापास्यन्ति। ततथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य
कर्मणः सविद्युहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुः कम्। अद्विमांजियिलोक्तरे
च्यस्येत। यद्ये यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीयः सन्तिष्ठते। उल्करे वाव तस्य
प्रतिष्ठा। एताऽ हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यद्विद्विर्जयति। तेन शान्तम्।
यदुल्करे च्यस्यति। प्रतिष्ठामेवेनानि तद्वमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयो पशुभिर्यज्ञमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्वप्म्।
यथसुख्यम्भाजनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरल्कक्षे पशवे न रमन्ते।

आप्रिंयो ह्येषां जरत्कक्षः। यावंदप्रियो हृ वै जरत्कक्षः पशुनाम्। तावंदप्रियः पशुनां
भेवति। यस्यैतान्यन्यत्राश्रेद्धेति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥१॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावंत्प्रियो हृ वै नवदावः पशुनाम्। तावंत्प्रियः
पशुनां भेवति। यस्यैतान्यथौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यथावेर प्रहरेत्।
यतरस्मैस्मृज्यात् पशुनां धृत्यैः यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तान्तिचरो
वृषा। पशुनस्माकं मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यनिम्नमार्जनान्यथौ
प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवेनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां
गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥१०॥

बृद्धस्याग्रं भुख्यमाजनानि बिद्वाहो गंभयति पशवो गमने हिंसीः पद चै॥

[२]

अयंशो वा एषः। योऽपलोकः। न प्रजाः प्रजायेन्। पत्व्यन्वास्तो यजमेवाकः।
प्रजानां प्रजननाय। यतिष्ठती सन्त्रह्यते। प्रियं जातिः कृच्छ्रात्। आसीना सन्त्रह्यते।
आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्याच्यन्वासीता अनयों समदंदधीता देवानां पलिया समदंदधीता
देशाद्विष्णुत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
मेष्योमेवैना केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्रेनुव्रता भूत्वा सन्त्वये
मुक्ताय कमित्याह। एतद्वै पलिये ब्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैना ब्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैव वेद यश्च न। योक्रमेव युते।
यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति योक्तेण। यद्योक्तम्। स योगः। यदास्ते। स
क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य कृत्यै युक्तं किंयाता आशीः कामै युज्याता इति। आशिष-
समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रंथाति। आशिषं एवास्यं परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। क्षी-
पली। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे कंगोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया-
पशुभिर्यज्ञमानः॥१४॥

अथो अथो वा एष आत्मनः। यत्पली। यजस्य धृत्या अशीथिलं भावाय।

सुप्रजसास्त्वा कृय एव सुपलीरुपं सेदिमेत्योह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति।
 कुनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस्तु इत्योह।
 रूपमेवास्यैतन्महामानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वापामि देवयज्याया
 इत्योह। आमेवतामा शास्ते॥१५॥

कुरुते ब्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥

[३]

यृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वोसीत्। ततः प्रजा असूजता।
 तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम् हि।
 आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनव यज्ञं प्रचरन्त्यथातयामत्वाय।
 पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्व पली यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पलीया
 एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनविद्धित्यै। अमेघं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते।
 गारहपत्येऽधिः श्रयति मेघत्वाय। आहवनीयम्युद्भवति। यज्ञस्य मन्तोत्यै।
 तेजोऽस्मि तेजोऽनु प्रहीत्योह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेजुं आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्थयति। अग्निस्ते तेजो मा-
विनैदित्याहाहि॑ सायै। स्पृथस्य वर्त्मन्नसादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि-
मुभूर्देवानामित्याह। यथायुजुरेवतत। धान्नेधान्ने देवेष्यो यजुर्षेयजुर्षे भूवेत्याह। आ-
मेवेतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतेः पवित्रौ॒ यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रौ।
यजमान एव प्राणापानौ देखाति। पुनर्गहारम्। एवमेव हि प्राणापानौ सञ्चरतः।
शुक्रमांसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्येतन्माहिमानं व्याचेष्ट। त्रिर्यजुषा।
त्रये इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामात्यैः त्रिः। त्र्योऽवृद्धि यज्ञः। अथो मेष्यत्वाय। अथाऽऽन्येवतीन्यामप-
रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथो हूं वै योषां मुवर्णं हिरण्यं
पेशलं बिश्रो रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनुः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मिमांसा। जामि स्यात।

यद्युपाऽऽज्ञं यजुषाऽप उत्सुनीयात्। छन्दसाऽप उत्सुनात्यजामित्वाय। अथो
 मिथुनत्वाय। सावित्रियर्च। सवित्रप्रसूतं मे कर्मस्मिदिति। सवित्रप्रसूतमेवास्य कर्म-
 भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्मुद्धत्वाय। अद्विरवौपथीः संनेयति। ओषधीभिः
 पश्चन। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्वर्चिस्त्वा-
 ज्येष्ठीत्याह सर्वत्वाय। पर्यात्प्रा अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत् आह शास्ते लोका ईवतो भवति पट च॥

—[४]

देवासुराः संयेता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्। तेनावैक्षता
 ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यम् वेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य
 आत्म्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि हवीऽप्याभियारथति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्ञमिति। सत्येनेति श्रुयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवेनदमि
 धारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्ञम् वेक्षते। निमील्यावेक्षते।
 दाधारात्मशक्तः। अम्याज्ञं धारयति। आज्ञं गृज्ञाति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जिह्वां गृह्णाति। चतुष्पादः पश्वः। पशुनेवावं रुद्ध्ये। अष्टावृप्मृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पृथुष्ठ दधाति। चतुर्जिह्वायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पश्वः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति। यज्ञमानदेवत्यो वै जुहः। आतृव्यदेवत्योपमृत। चतुर्जिह्वां गृह्णन्मयो गृह्णीयात्। अष्टावृप्मृति गृह्णन्कर्त्तयः। यज्ञमानायैव आतृव्यमुपास्ते करोति। गौर्वे सुचैः। चतुर्जिह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावृप्मृति। तस्मादृष्टाशफा। चतुर्जिह्वायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथमङ्गस्करेति। साऽस्मै सङ्गुतेष्मूर्जे इहो। यज्ञिह्वां गृह्णाति। प्रयाजेयस्तत्। यदुपमृति। प्रयाजानुयाजेयस्तत्। सर्वस्मै वा पुतद्वजाय गृह्यते। यज्ञवायामाज्यम्॥२६॥

अभिग्रहयाति गृह्णति भूवायां चतुष्पदी प्रयाजानयुजेयस्तद्वै चै॥

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतम्हिमानं व्याचाष्टे। अग्रं
इमं यज्ञनेयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्।
युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतुर्ये युष्मिन्द्रमवृणीष्वं वृत्रतुर्य इत्याह। वृत्रं हं
हनिष्यन्निन्द्र आपो ब्रो। आपे हेन्द्रं ब्रिरो। संज्ञामेवासामेतथासामानं व्याचाष्टे।
प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽप्यः प्रोक्षिताः। अग्निदेवम्यो निलायत। कृष्णोऽरूपं कृत्वा। स
वनस्पतीन्नाविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्रये त्वा स्वाहेत्याह। अग्रयं एवैनं जुष्टं
करोति। अथो अग्रेव मेधमवं रुच्ये। वेदिरसि बृहिष्वे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा
वे बृहिः। युष्मिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बृहिरसि सुगम्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
बृहिः। यज्ञमानः सुच्च। यज्ञमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
त्वा पृथिव्ये लेति बृहिरसाद्य प्रोक्षाति। एव्य एवैनलोकेभ्यः प्रोक्षाति। अथ ततः-

सुहूचा पुरस्तात्पत्यश्च गृन्थिं प्रत्यक्षति। प्रजा वै बरहिः। यथा सूत्यै काल
आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

ताद्येव तत्। स्वधा पितृम्य इत्योह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्जवं
बरहिपद्म्य इति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरस्यै निनयति सन्तात्यै। मासा वै पितरो
बरहिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्ध्यै।
अनन्तिस्कन्दन् ह प्रजन्यो बर्षति। यत्रतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पूर्थिर्वीं गच्छतेत्योह। पूर्थिव्यामेवोर्ज दधाति। तस्मात्पूर्थिव्या ऊर्जा
भुञ्जते। ग्रन्थिं वि संसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ज्वं प्राञ्चमुद्भूदं प्रत्यश्चमा
यच्छति। तस्मात्प्राचीनः रतो धीयते। प्रतीर्चीः प्रजा जायन्तो विष्णोः स्तूपो
उमील्योह। यजो वै विष्णुः॥३१॥

यजस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमैवेनं करोति। इयन्तं गृह्णाति।
प्रजापतिना यजमुखेन समितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा समितम्। इयन्तं

गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥ ३२॥
 अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धै। तस्मिन्न्यवित्रे अपि मृजति।
 यज्ञमानो वै प्रस्तुरः। प्राणापानो पवित्रो। यज्ञमान एव प्राणापानो दधाति।
 ऊर्णामिदसं त्वा स्वणामीत्याह। यथायज्ञेवेतत्। स्वास्थं देवेष्य इत्याह। देवेष्य
 एवनेष्वास्थं करोति॥ ३३॥

बृहिः स्वणाति। प्रजा वै बृहिः। पूर्णिकी वेदिः। प्रजा एव पूर्णिव्यां
 प्रतिष्ठापयति। अनीतिदशजः स्वणाति। प्रजयैवैन पृथुभिरनीतिदशजं करोति।
 धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यज्ञमानो वै प्रस्तुरः। यज्ञमान एव तथस्वयं
 परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥ ३४॥

विश्वमेवायुर्जमाने दधाति। इन्द्रियं बहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव
 यज्ञमाने दधाति। मित्रावरुणो त्वोत्तरः। परिधत्तामित्याह। प्राणापानो मित्रावरुणो।
 प्राणापानवेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्ये।

कस्याश्चिदभिशोस्त्वा इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कवु इत्याह। आग्निमेव होत्रेण समर्थयति। द्युमन्तः
समिधीमहीत्याह समिष्ठो। अये बृहन्तमध्वर इत्याह वृष्ट्यै। विशो यज्ञे
स्थ इत्याह। विशों यत्यै। उदीचीनाये नि दंधाति प्रतिष्ठित्यै। वसुना
रुद्राणामादित्यानां सदंसि सौदेत्याह। देवतानामेव सदने प्रस्तुरः सादयति।
जुहूरसि युताची नामेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासांमेतदेव प्रियं
नामा। यदधृताचीति। यदधृताचीत्याह। प्रियेणैवेना नामा। सादयति। पृता
अंसदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह। सूत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सूत्य एवेना:
सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णः। यज्ञस्य धृत्यै
पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यज्ञमानायाऽऽत्मनै
तेष्य एवाऽऽशिष्माशास्तेज्ञात्मै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति कियते वीणायांसमितं करोत्याह पाति नामेत्याह लोके सादयति पद चै॥————[६]

अग्निना॑ वै होत्रौ॑ देवा असुरान् यंभवन्। अग्ने॑ ममिष्यमाना॒ यानुशूलीत्याह॑
आत्मव्याभिभूत्यै। एकविश्वतिमिष्मदारुणि॑ भवन्ति। एकविश्वो॑ वै पुरुषः।
पुरुषस्याऽज्ञत्यै। पञ्चदशेष्मदारुण्यम्या॑ देखाति। पञ्चदशा॑ वा अर्धमासस्य॑ रात्रेयः।
अर्धमासशः संवध्मर ओऽप्यते। त्रीप्यरिधीपरि॑ देखाति॥ ३८ ॥

कुर्व्वें समिधावा॑ देखाति। अनुप्याजेयः॑ समिधमति॑ शिनस्ति। पट्ठस्मपद्यन्ते।
षड्ग्रहतव्वः। ऋतुनेव प्रीणाति। वेदेनोप॑ वाजयति। प्राजापत्यो॑ वै वेदः। प्राजापत्यः।
प्राणः। यज्ञमान आहवनीयः। यज्ञमान एव प्राणं देखाति॥ ३९ ॥

त्रिरूपं वाजयति। त्रयो॑ वै प्राणः। प्राणनेवास्मिन्देखाति। वेदेनोपयत्य॑ सुवेणा॑
प्राजापत्यमाधारमा॑ धोरयति। यज्ञो॑ वै प्रजापतिः। यज्ञमेव॑ प्रजापतिः॑ मुख्त
आरंभते। अथो॑ प्रजापतिः॑ सर्वा॑ देवताः। सर्वा॑ एव॑ देवताः॑ प्रीणाति। आश्रिमंश्रीत्रिलिंः।
सं मृद्गोत्त्वाह॑। त्र्यावृद्धि॑ यज्ञः॥ ४० ॥

अथो॑ रक्षासामपहत्यै। परिधीन्मं माण्डि॑। पुनाल्येवेनान्॑ त्रिलिः॑ सं माण्डि॑।

त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेष्यत्वाय॑ अथो एुते वै देवाश्वा॒ देवाश्वानेव तथम् मौष्टि॑
सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समाष्ट॑ आमीनोऽन्यमोधारमा घोरयति॥४१॥

तिष्ठन्त्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्ञात्। एुवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति।
सुवर्गस्य॑ लोकस्याम्यूद्धै। वहन्त्येन ग्राम्याः पुशव॑। य एुवं वेद॑ भुवनमसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। युज्ञ एुव यज्ञमानं प्रजया॑ पुशुभिः प्रथयति। अग्ने
यष्टिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निवै देवानां यष्ट॑। य एुव देवानां यष्ट॑। तस्मा॑ एुव नमस्करोति।
जुहैव्यग्रिस्त्वा॑ हृथति देवयज्याया॑ उपभूदेहि॑ देवस्त्वा॑ सविता हृथति देवयज्याया॑
इत्याह। आग्रेयी वै जुहृ॑। साविच्युपभूता॑ ताभ्यामेवेने प्रसूत आदते। अग्नोविष्णु॑
मा वामव॑ कमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या॑ क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्तोऽमित्याहाहि॑ साये।
लोके॑ में लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवेतामा शास्त्रो। विष्णोः स्थानम् सीत्याह।

यज्ञो वै किष्णः। पुतत्वलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः।
देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्बीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यज्ञमाने दधाति। समारम्भोद्धौ ओष्ठरो दिविस्पृशमित्याह् वृद्धौ।
आथारमाधार्यमाणमन् समारम्भ्य। पुतस्मिन्काले देवा: सुवर्गं लोकमायन्।
साक्षादेव यज्ञमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समुद्देनव यज्ञेन यज्ञमानः सुवर्गं
लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्मै। इन्द्रोवाऽन्नवाहेत्याह। इन्द्रियमेव
यज्ञमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वा। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। यज्ञमानदेवत्या वै जुहुः।
आत्मव्यदेवत्योपभृता। प्राण आधारः। यथसङ्स्पर्शयेत्। आत्मव्येऽस्य प्राणं देध्यात्।
असङ्स्पर्शयन्त्या क्रामति। यज्ञमान पुव प्राणं देध्याति। पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा
म् सुचरिते भूजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमन्तं दुश्चरितम्। कृजुकर्मः सत्यः सुचरितम्।

अंगिरेवैन् वृजिनादन्ताहश्चरितात्पाति। कृत्जुकर्मे स्त्वे मुच्चिरिते भजति।
तस्मादिवमा शास्तो। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा पुतद्युजस्य। यदोधारः। आत्मा
ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्यं ध्रुवां समनक्ति। आत्मनेव यजस्य शिरः प्रति दधाति। द्वि-
ममनक्ति। द्वौ हि प्राणपानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्चात्। त्रिधातु हि शिर-
डति। शिर इवतद्युजस्य। अथो त्रयो वै प्राणः। प्राणनेवास्मिन्दधाति। मखस्य
शिरोऽसि सञ्च्योतिष्ठ उज्योतिरङ्गमित्याह। उज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति।
मुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यजो धारयति नम् इत्याह पश्चाद्वियाणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह प्रवेवास्मिन्दधाति जीणि

च॥

[७]

धिष्ठिया वा एते न्युप्यन्ते। यद्भूमा। यद्भोता। यद्ब्युर्यः। यद्भीता।
यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्मङ्गल्पेत्। प्रमायुकः स्यात्।

पुरोडाशं मपगृह्य सञ्चेरत्यध्वर्यः ॥ ४९ ॥

यज्मानायैव तल्लोकं शिष्यं पर्षति। न प्रमायुक्तो भवति।
पुरस्तात् प्रत्यङ्गासीनः। इडाया इडामा देखाति। हस्त्यां होत्रैः। पश्वो वा इडौ।
पश्वः पुरुषः। पशुष्वेव पशुन्प्रतिष्ठापयति। इडौये वा एषा प्रजातिः ॥ ५० ॥

तों प्रजातिं यज्मानोऽनु प्र जायते। द्विरुद्धुलोबनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यज्मानः
प्रतिष्ठित्यै। सकृदपं स्वृणाति। द्विरा देखाति। सकृदभि घोरयति। चतुः सम्पद्यते।
चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। याकानेव पशुः। तमुपहृयते ॥ ५१ ॥

मुख्यमिव प्रत्युपहृयते। सम्मुखानेव पशुनुपंहृयते। पशवो वा इडौ। तस्माथ्मा-
उन्नारम्या। अष्वर्युणा च यज्मानेन च। उपहृतः पशुमानसानीत्याह। उप हृनैनौ
हृयते होता। इडोये देवतानामुपहृवे। उपहृतः पशुमान्वति। य एवं वेदे ॥ ५२ ॥

यां वै हस्त्यामिडामादध्याति। वाचः सा भोगधेयम्। यामुपहृयते। प्राणानां
सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे। अथ वा एतद्विपहृतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव

बौहिषदो मीमांसा। यजंमानं देवा अंशुवन्। हुविर्ने निर्वपेति। नाहमेभागो
निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयोऽभागया उनुवक्ष्यथेति वाग्ब्रवीत्। नाहम्भागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति
पुरोनुवाक्या। नाहम्भागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयोऽभागेन
वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बृहिषदं करोति।
तानेव तद्वागिनः करोति। चतुर्था करोति। चतोऽस्त्रं द्विशः। द्विद्वेषं प्रति तिष्ठति।
बृहिषदं करोति॥५४॥

यजंमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बृहिः। यजंमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति।
तस्मादस्थाऽन्यः प्रजा: प्रतितिष्ठन्ति। मांसेनान्याः। अथो खल्ल्वाहः। दक्षिणा
वा पुता हृविर्यजस्यान्तर्वेद्यवं रुच्यन्ते। यत्पुरोडाशं बृहिषदं करोतीति। चतुर्था
करोति। चत्वारे ह्येते हृविर्यजस्यत्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होतोऽव्युरुशीत। तम्भि मृशेत। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमेष्वर्यः।

इदम् ग्रीष्म इति। यथैवादः सौम्यैऽज्वरो आदेशं मुत्तिग्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादगेव तत्। अश्रीर्थे प्रथमाया देखाति॥ ५६॥

आश्रिमुखा ल्युद्धिः। अश्रिमुखामेवद्धि यजमान क्रध्नोति। सकृदपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि धारयति। पटथम्पद्यन्ते। षड्बा कृतवै। कृतनेव प्रीणाति। वेदने ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥ ५७॥

सविता यजस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रै। मध्यं वा एतद्यजस्य। यद्धोतो। मध्यत् एव यज्ञं प्रीणाति। अथोऽब्यर्थवै। प्रतिष्ठा वा एषा यजस्य। यदध्यर्थुः। तस्माद्विर्यजस्यैतामेवाऽवृतमनु॥ ५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यजस्य प्रतिष्ठित्यै। अश्रिमग्रीष्मकृथ्यकृथ्यमं मुड्डीत्याह। पराङ्गिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता देव्या होतार इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्तो।

स्वगा दैव्या होतैः्य इत्योह। यज्ञमेव तथ्वगा करोति। स्वस्तिमानुषेय
इत्योह। आमेवेतामा शास्तो। शं योर्ब्रह्मत्योह। शंयमेव बोग्हस्पत्यं भागधेयेन
समर्थयति॥५९॥

चरत्याख्युः प्रजातिर्हयते वेदांब्रवीद्वरहिष्ठं करोत्युत्तिजो धाति ब्रह्माऽनुकरोति चृत्वार्थे च॥ [८]

अथ सुचावनुष्ठयां वाजवतीभ्यां व्युहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्ठक। अन्तं वाज-
प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरक्ष्यै। प्राचीं जुहूमहति। जातानेव भ्रातृव्यान्नपुण्डतो
प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणनेव प्रतिनुदतो सविष्ठं उवापोह्यं सपलान्
यज्ञमानः। अस्मिन्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वायाम्। द्विप्रतिष्ठे हि। वसुभ्यस्त्वा कुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्योह।
यथायजुरेवेतत्। सुक्ष प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचैः। यज्ञमानः प्रस्तरः।
यज्ञमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एष एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यज्ञमानं तेजसा-

जनकिं। अत्कृष्णं रिहोणं इत्याह। तेजो वा आज्ञम्। यजमानः प्रस्तरः।
यजमानमेव तेजसाऽनकिं। विद्यन् वय इत्याह। वय एवैन् कृत्वा। सुवर्गं लोकं
गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्देशमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्योयन्तामाप ओषधय
इत्याह। आप एवोषधीरा व्याययति। मुकुतां पृष्ठतयः स्थेत्याह। मुकुतो वै वृष्टा
ईशतो। वृष्टिमेवाव रुच्ये। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेवयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः।
वृष्टिमेवाव रुच्ये॥६३॥

यावद्वा अ॒ष्वर्यः प्र॑स्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मीयते। आयुष्या अ॒शेऽस्यायुर्मे
पा॒हीत्याह। आयुरेवाऽल्मन्धते। यावद्वा अ॒ष्वर्यः प्र॑स्तरं प्रहरति। तावदस्य
चक्षुर्मीयते। चक्षुष्या अ॒शेऽसि चक्षुर्मे पा॒हीत्याह। चक्षुरेवाऽल्मन्धते। ध्रुवा-
जसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्युर्धन्त्या इत्याह॥६४॥

युथायज्जरेवैतत्। अग्ने देव पुणिभिर्वियमाण इत्याह। अग्नये एवैन् जुषे

करोति। तन्ते उत्तमन् जोषं भरामीत्याह। सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयात् इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितिमित्याह। भूमानमेवोपैति। परिधीन्न हरति। यज्ञस्य समिष्ठै॥६५॥

सुचौ मं प्रस्त्रावयति। यदेव तत्र कुरम्। ततेन शमयति। जुहामुपभृतम्। यज्ञमानदेवत्या॑ वै जुहः। आतृव्यदेवत्योपभृत्। यज्ञमानायैव आतृव्यमुपस्ति॑ करोति। सुङ्गसावभागः स्थेत्याह। वसवौ॑ वै रुद्रा आदित्याः सुङ्गसावभागाः। तेषां तद्वाग्धेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुप्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुप्क। इन्द्रियमेव यज्ञमाने दधाति। अग्नेर्वर्मपत्रगृहस्य सदसि सादयमीत्याह। इयं वा अग्निरपत्रगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्रायं सुम्रिनी सुम्रे मा॑ धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा॑ वै पशावः सुम्रम्। प्रजामेव पृथनात्पन्थते। धूरि धूर्यै॑ पातमित्याह।

जायापत्योर्गोपीथाये। अग्नेऽदव्यायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवेतत्
 पाहि माऽव्य दिवः पाहि प्रसिंत्ये पाहि द्विरिष्टे पाहि द्विरिष्ट्यै पाहि
 दुश्चरितादित्याह। आमेवतामा शास्त्रे। अविष्टः पितृं कृणु मुषदा
 योनिं स्वाहेतीष्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाये फलीकरणहेमं जुहोति।
 अतीरिक्तानि वा इष्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतीरिक्तः फलीकरणाः। अतीरिक्तमाज्योऽच्छेषणम्। अतीरिक्त एवातीरिक्तं
 दधाति। अथो अतीरिक्तेनैवातीरिक्तमात्वाऽवे रुन्धे। वेदिदेवेष्यो निलोयत। तां
 वेदेनान्विवन्दन्। वेदेन वेदिं विविद्दः पृथिवीम्। सा प्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं
 बिभाति भूवंनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्तां अत्मबयजुपो वेदेन
 वेदिः सम्माण्डनुवित्त्यै॥६९॥

अथो यद्वदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि
 श्मशाणि। यद्वेदः। परिया उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव कर्शेति। विन्दते प्रजाम्।

वे॒दं होता॒ऽहं वनीया॑ अस्तुण॒न्तेति। युज्ञमे॒व तश्मन्तं नोत्योत्तरस्मादर्धमा॑सात्। तं
मन्तृत्मुत्तरे॒ अर्धमा॑स आलंभते॥७०॥

तं काले॑ कालं आगते॑ यजते। ब्रह्मवादिनौ॑ बदन्ति। स त्वा ओष्ठ्युः॑ स्या॑त्।
यो यतो॑ यज्ञं प्रयुज्जे। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा॑ ओष्ठ्युर्यज्ञं प्रयुज्जे। देवो॑
गातुविदो गातुं विल्वा॑ गातुमितेत्याह। यते॑ एव यज्ञं प्रयुज्जे। तदेनुं प्रतिष्ठापयति।
प्रति॑ तिष्ठति॑ प्रजया॑ पुशुभिर्यज्जमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे॑ लोका॑ गंभयति॑ द्यौर्वृष्टिमेवावे॑ रुच्ये॑ पुर्यथेत्था॑ इत्याह॑ समिष्ठे॑ भागुधेयं च त्यमित्याह॑ वा इथमसुं॑ वृश्नंन्यनुवित्यै॑ लभते॑

यज्ञमानः॥ [१]

यो॑ वा अयंथादेवतं॑ प्रश्नमुपचरंति। आ॑ देवतां॑ यो॑ वृश्यते। पापीयान्वति।
यो॑ यंथादेवतम्। न॑ देवतां॑ यो॑ आवृश्यते। वर्सीयान्वति। वरुणो॑ वै पाशः।
इमं॑ विष्वां॑ मि॑ वरुणस्य॑ पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना॑ मुञ्चति। सुवितुप्रभूतो॑
यथादेवतम्॥७२॥

न देवतांस्य आवृश्यते। बर्मीयान्वयति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह।
आग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवेनां धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके देखाति। स्योनं में सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य
चानात्ये सन्त्वायो। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुप्मा। चतुष्पदा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं
पलिये पूर्णपात्रे भवति। अस्मिन्लोके प्रति तिष्ठनीति। अस्मिन्शेष लोके प्रति
तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुप्का। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वैषति। रेतः स्मिथन्॥७४॥

प्रजाः प्रेजनयन्। यद्वै यजस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोक्षः। अद्विः
शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योक्त्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पर्वी सुहाप उपंगुड्नीते शान्त्यै।
अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नेयति। रेते एवास्या प्रजां देखाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
मुखं वि मुष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सावित्रप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चनम् एकं च॥

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेदा विन्दते परिवेषारम्।
तमुल्करो यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्माच्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विहु नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननं पगान्कुर्विति
पुरस्ताल्यञ्चमुपं गृहति। तस्मात्पुरस्ताल्यञ्चः शूद्रा अवस्थन्ति। स्थगिमत
उपगृहति। आप्रतिवादिन एवैनान्कुरतो धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
संश्रितः। योपवेष शुका। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥ ७७॥

आथास्मे नाम गृह्ण प्रहरति। निर्मुच्य ओकेसः। सपलो यः पूतन्यति। निर्बाध्येन
हृविषां। इन्द्रं एषं पराशरीत। इहि तिसः परावतः। इहि पञ्च जनां अति। इहि
तिसो उत्तिं गोचनाथावत्। सूर्यो असाद्विति। परमान्त्वा पशुवतम्॥ ७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीयः समाँय इति। त्रिवृद्धा

एष वज्रो ब्रह्मणा सङ्शितः। शुचैवनं विष्वा। एष्यो लोकेभ्यो निर्णद्य। वज्रेण
ब्रह्मणा स्तुपुतो। हतोऽसाववीथिष्मामुमित्याह स्तुत्यै। यं द्विष्टातं छ्यायेत्।
शुचैवनंमर्पयति॥७९॥

प्रत्युषं दिवः शिल्पमयंजो धूतं च देवामुराः स युतमिन्द्र आपो देवीरग्निं धिष्णिया अथ सुचौ यो वा अयंथादेवतं
परिवेषो वा एकादशा॥११॥

प्रत्युषमयंज एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमयो रक्षामूलानां प्रजाति द्वाष्यां तं कुलेकाले नवस्सतिः॥७९॥
प्रत्युषमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे द्वतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभतो। क्षत्रायं राजन्यम्। मुरद्यो वैशेयम्। तपसे शूद्रम्।
तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पूज्यनैँ क्लीबम्। आक्रयायाथोगूम्। कामाय
पुङ्क्षलम्। अतिकृष्णाय मागुधम्॥ १॥

गीतायं सूतम्। नृतायं शैलूषम्। धर्माय समाचरम्। नरिष्ठाये
भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय छीपुष्पम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधाये
रथकारम्। धेर्याय तक्षाणम्॥ २॥

श्रमाय कौलुलम्। मायाये कार्मिरम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वृपम्।
शरव्याया इषुकारम्। हेत्तै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्।
मृत्यवे मग्नुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥ ३॥

सन्ध्ये जाग्रम्। गेहायोपपतिम्। निश्चल्ये परिवितम्। आत्मै परिविवदनम्।
अराष्ट्रे दिधिष्पतिम्। पुवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदशम्। निष्कृत्ये
पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानुरूपम्॥४॥

नदीम्यः पौञ्चिष्ठम्। क्रक्षीकांयो नैपादम्। पुरुषव्याधाय दुर्मदम्। प्रयुद्ध
उन्मत्तम्। गन्धवर्फसराम्ये ब्रात्यम्। सप्तद्वजनेम्योऽप्रातिपदम्। अवेम्यः कित्वम्।
इर्यताया ओकितवम्। पिशाचेम्यो बिदलकारम्। यातुधानेम्यः कणटककारम्॥५॥

उथ्मादेम्यः कुञ्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वार्यः सामम्। स्वप्नायान्धम्। अधर्माय
बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्योपसदम्। आशिक्षायै प्रशिज्ञनम्।
उपशिक्षायां अभिप्रशिज्ञनम्। मर्यादायै प्रशज्विवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय
मङ्ग्हीतारम्। बलायानुचरम्। भूमे परिष्कन्दम्। प्रियायं प्रियवादिनम्। अरिष्ठा
अश्वसादम्। मेघाय वासः पल्लुलीम्। प्रकामाय रजायित्रीम्॥७॥

भायै दार्दीहारम्। प्रभाया॑ आशेन्धम्। नाकंस्य पृष्ठायांभिषेकारम्। ब्रह्मस्य
विष्टपाय पात्रनिर्णगम्। देवलोकायै पेशितारम्। मनुष्यलोकायै प्रकरितारम्।
सर्वे॒यो लोके॒यं उपस्तोरम्। अवत्यै वधायोपमन्तितारम्। सुवर्गायै लोकायै
भागदृधम्। वर्षिष्ठाय नाकायै परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मै॒यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्टै॒ गोपालम्। तेजसेऽजपालम्।
बीयायाविपालम्। इर्गायै कीनाशम्। कीलालायै सुराकारम्। भूद्रायै गृहपम्।
श्रेयसे वित्तधम्। अर्घ्यक्षायानुकृतारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधो॒य निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कृलविकृलाभ्या॑
त्रिस्थिनम्। योगायै योक्तारम्। क्षेमायै विमोक्तारम्। वपुष मानस्कृतम्।
शीलायाञ्चीकारम्। निरकृत्यै कोशकारीम्। युमायासूम्॥१०॥

यम्यै यम्यसूम्। अथर्व्योऽवतोकाम्। संवध्मरायै पर्याणिम्। परिवथ्मराया॑
विजाताम्। इदावथ्मरायाप्सकद्वीम्। इद्वथ्मरायातीत्वरीम्। वथ्मरायै

विजंर्जराम्। संवस्तुराय पलिक्रीम्। वनोय बनपम्। अन्यतेरण्याय दावपम्॥११॥
 सर्वैः ऐवरम्। वेशोन्ताम्यो दाशम्। उपस्थावरीयो बैदम्। नद्वलाम्यः
 शोष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अबार्याय मार्गीरम्। तीर्थैः आन्दम्। विषमेयो
 मैनालम्। स्वनैः पर्णकम्। गुहाम्यः किरातम्। सान्त्यो जम्बकम्। पर्वतैः
 किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रीतिश्रुत्कोया क्रतुलम्। घोषोय भूषम्। अन्तोय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्।
 महेसे वीणावादम्। कोशोय तुणवायम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याधातम्। अवरस्पराय
 शङ्खायम्। क्रम्भ्योजिनसन्धायम्। साञ्चेयश्वर्मणम्॥१३॥

बीम्भ्यायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्।
 वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वैः देवेयैः सिध्मलम्। पश्चाद्वोषायै गलावम्। क्रत्यै
 जनवादिनम्। व्युद्धा अपगृल्मम्। संशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुङ्क्षलुमा लेभते। वीणावादं गणकं गीताय। यादसे शाबुल्याम्। नर्मायं

भद्रवतीम्। तुणवध्मं ग्रामणं पाणिसङ्घां नृतायै मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दायै
तल्लवम्॥१५॥

अक्षराजायै कित्वम्। कृतायै सभाविनम्। त्रेताया आदिनवद्शम्। द्वापरायै
बहुः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृतायै चरकाचार्यम्। अर्घ्वेने ब्रह्मचारिणम्।
पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निश्चर्वत्यै गोथातम्। क्षुधे गोविकृतम्।
द्वृत्सुषणाम्यान्तम्। यो गां विकृतन्तं माऽसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसपिणमा लेभते। अग्नयेऽसलम्। वायवै चाणडालम्। अन्तरिक्षाय
वशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे भिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः
किलासम्। अहे शुक्रं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लेभते। प्राणमपानं व्यानमुदानं समानं तान् वायवै। सूर्याय
चक्षुरा लेभते। मनश्चन्द्रमसो दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथेतानरूपेभ्य आलभते। अतिहस्यमितीर्थम्। अतिकृशमत्यसलम्।

अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्छणमतिलोमशम्। अतिकिरिमतिदन्तुगम्।
अतिमिर्मरमतिमेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सून्धर्ये नदीयं उथादेय ऋत्ये भाया अमौर्यो मन्यवे यम्यै दशादश हसीय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे पडथ नवेकान्निवेश्यति॥१९॥
ब्रह्मणे युम्यै नवदशा॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णजुर्वेदीयतेतिशीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

सुत्यं प्रपंचो। कृतं प्रपंचो। अमृतं प्रपंचो। प्रजापतेः प्रियां तनुवर्मना॑र्ति प्रपंचो।
इदम् हं पञ्चदशेन वज्रेण। द्विष्टन्तं आत्मवं क्रामामि। योऽस्मान्देष्टि। यं चं वयं
द्विष्मः। भूर्भुवः सुवः। हिम्॥१॥

सुत्यं दर्श॥

[१]

प्रवो वाजा॑ अभिद्य॑वः। हुविष्मन्तो धृताच्या॑ देवाङ्गिराति सुभ्रयः। अग्न आयोहि
वीतयै॑। गृणानो हुव्यदातये। नि होता॑ सम्भिर्बृहिर्विं। तं त्वा॑ समिद्विरङ्गिरः।
धृतेन॑ वर्धयामसि। बृहस्पत्योचा यविष्मा। स नै॑ पृथुः श्रवाच्यम्॥२॥

अच्छा॑ देव विवासमि। बृहदंगे सुवीर्यम्। इडेन्यो॑ नमस्यस्तिरः। तमा॑सि
दश्शतः। समग्रिरिष्यते॑ वृषा॑। वृषो॑ अग्निः समिष्यते। अश्वो॑ न देववाहनः। तमा॑
हुविष्मन्त ईडते। वृषणं त्वा॑ वृयं वृषन्। वृषाणः समिधीमहि॥३॥

अंगे दीर्घां बृहत्। अंगे दृतं वृणीमहे। होतारं विश्वेदसम्। अस्य यज्ञस्य
मुक्तुम्। सुमिष्यमानो अच्चरे। अंगिः पावक ईड्यः। शोचिकेशस्तमीमहे। समिष्ठो
अग्न आहुता। देवान् यक्षि स्वधर। त्वं हि हृव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत।
अंगिः प्रयत्येष्वे। वृणीष्व ए हृव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अंगो। त्वां वर्धन्ति
मतिमिवसिष्ठाः। त्वे वसुं सुषणनानि सन्तु। यूथं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्वायांमिष्ठेमहासि सप्त च॥

[२]

अंगे महां अंसि ब्राह्मण भारता असाक्षौ। देवेष्ठे मनिष्ठः।
ऋषिष्ठतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसःशितो यृताहवनः। प्रणीयज्ञानाम्।
रुथीरेष्वराणाम्। अतृती होता। तृणिरहृव्यवाद। आसपात्रं जुहृदेवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अरां इवागे नेमिर्देवाऽस्त्वं परिमुर्गसि। आ वह देवान्
यजमानाय। अंगिमय आवह। सोममावह। अंगिमावह। प्रजापतिमावह।
अंगीष्मोमावह। इन्द्रांगी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवां ओज्यपा-

आवैह। आग्नि॑ होत्रायावैह। स्वं मंहिमानमा वैह। आ चांगे देवान् वैह। सुयज्ञा॑
च यज जातवेदः॥६॥

देवानामिद्धमा वैह पर्यं च॥

अग्निर्होता वेत्वग्निः। होत्रं वैतु प्रावित्रम्। स्मो वथम्। साधु तै यजमान देवता॒।
धृतवतीमध्यर्यो॑ सुच्यमास्यस्व। देवायुवं विश्वाराम्। इडोमहे॑ देवाः॑ इडेन्यान्।
नमस्यामं॑ नमस्यान्। यजोम यजित्यान्॥७॥

अग्निर्होता नवै॥

[४]

सुमिथो॑ अग्नु॑ आज्यस्य वियन्तु। तनूनपाद्यु॑ आज्यस्य वेतु। इडो॑ अग्नु॑
आज्यस्य वियन्तु। बृहिर्ग्रु॑ आज्यस्य वेतु। स्वाहा॑ अग्निम्। स्वाहा॑ सोमम्। स्वाहा॑-
अग्निम्। स्वाहा॑ प्रजापतिम्। स्वाहा॑ अग्निषोमौ॑। स्वाहै॑ द्वाग्नी॑। स्वाहै॑ द्वाग्नम्। स्वाहा॑
महेन्द्रम्। स्वाहा॑ देवाः॑ ओ॑ आज्यपान्। स्वाहा॑ अग्नि॑ होत्राङ्गुष्ठाणः। अग्नु॑ आज्यस्य
वियन्तु॥८॥

इन्द्रग्नी॑ पञ्चं च॥

[५]

अग्निर्वृत्ताणि जड्णन्त। द्रविणस्युर्विपन्थया० समिद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो
आग्निराज्यस्य वेतु। त्वं सोमासि मत्पत्तिः। त्वं राजोत् वृत्रहा। त्वं भद्रो असि
कर्तुः। जुषाणः सोम् आज्यस्य हृविषो वेतु। अग्निः प्रलेन जन्मना। शुभ्मानस्तनुवृ
स्वाम्। कविविषेण वावृथे। जुषाणो आग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिष्ठां वयम्।
वर्धयोमो वचोविदं। सुमुडीको नु आविश। जुषाणः सोम् आज्यस्य हृविषो
वेतु॥९॥

स्वा॒ पद् च॑॥

[६]

अग्निर्मूर्धि दिवः कुकुता पतिः पृथिव्या अयम्। अपाऽ रेतांसि जिन्बति।
भुवो यजस्य रजस्त्वं नेता। यत्रा नियुद्धिः सच्चसे शिवान्मिः। दिवि मूर्धनं दधिषे
सुवृष्णाम्। जिह्वामंगे चक्षे हृव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि
परि ता बैम्बवा यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वृयः स्याम् पतयो रथीणाम्। स वैद पुत्रः पितरः स मातरम्। स मूर्दुवृथम्

भैवत्तुनंर्मधः। स द्यामौर्णद्वितीर्क्षः स मुवेः। स विश्वा भुवो अभवत्स्य आभवत्ता
अग्नीषोमा सवेदसा। सहृती वनतुङ्गिरः। सन्देवत्रा बेन्मवथुः। युवमेतानि दिवि
रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रत् अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धुः गमिशस्तेरव्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गुभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना
दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। शजथङ्गुत्रमुत सनोति वाजम्।
इन्द्रा यो अग्नी सहृषी सप्त्यता। इरज्यन्ता वस्त्वस्य भूरः। सहस्रमा सहसा
वाजयन्ता। एन्द्रे सानसि रुचिम्॥१२॥

सजित्वानः सदास्महम्। वर्णिष्ठमूलये भर। प्रसंसाहिषे पुरुहृत शत्रुन्। ज्येष्ठस्ते
शुष्म इह गतिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणा वसुनि। पति: सिन्धुनामसि रेवतीनाम्।
महा इन्द्रो य ओजसा। पुर्जन्यो वृष्टिमा इव। स्तोमैर्वर्थस्य वावृधो महा
इन्द्रो नुवदाचरणपिप्राः॥१३॥

उत द्विवहा अमिनः सहोभिः। अस्मद्वियंवावृथे वीर्यात्या। उकः पृथः सुकृतः

कर्तुभिर्भूता प्रियोहि देवा उशतो यविष्ठ। विद्वा ऋतु ऋतुपते यजेह। ये दैव्यां
ऋतिविजस्तेभिरग्ने। त्वं होतुणामस्यायजिष्ठः। अग्निः स्विष्ठकृतम्। अयोऽग्निरग्ने:
प्रिया धामानि। अयादत्थमोमस्य प्रिया धामानि॥१४॥

अयोऽग्ने: प्रिया धामानि। अयाद्गुजापते: प्रिया धामानि। अयोऽग्नीपोमयो:
प्रिया धामानि। अयोऽग्निन्द्राश्चियोः प्रिया धामानि। अयोऽग्निन्द्रस्य प्रिया धामानि।
अयाऽग्नमहेन्द्रस्य एव प्रिया धामानि। अयाऽवानामाज्यपाना एव प्रिया धामानि।
यक्षद्व्येष्ठोऽपुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं महिमानम्। आयंजतामेज्या इष्ठः।
कुणोतु सो अध्यग्ना जातवेदाः। जुषताः हुविः। अग्ने यद्य विशो अवरस्य
होतः। पावकं शोचे वेष्टः हि यज्वा। ऋता यजासि महिना विष्टः। हव्या वेह
यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वात्तु गृह्णि चर्वणिग्राः सोमस्य प्रिया धामानि: षष्ठी॥

उपहृतः रथन्तरः सुह पूर्थिव्या। उपं मा रथन्तरः सुह पूर्थिव्या हृयताम्।
उपहृतं वामदेव्यः सुहान्तरिक्षेण। उपं मा वामदेव्यः सुहान्तरिक्षेण हृयताम्।

— [७] —

उपहृतं बृहस्मह दिवा। उपं मा बृहस्मह दिवा हृयताम्। उपहृतः सुस होत्रोः।
उपं मा सुस होत्रो हृयताम्। उपहृता धेनुः सुहर्ष्णमा। उपं मा धेनुः सुहर्ष्णमा
हृयताम्॥१६॥

उपहृतो भक्षः सखा० उपं मा भक्षः सखा० हृयताम्। उपहृतो(४)हो। इडोपहृता।
उपहृतेडो। उपो अस्मां इडो० हृयताम्। इडोपहृता। उपहृतेडो। मानवी धृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहृतम्॥१७॥

दैव्या० अध्यर्थव उपहृताः। उपहृता मनुष्या०। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपतिं
वर्धन्। उपहृते घावापृथिवी। पूर्वजे ऋताकरी। देवी देवपुत्रे। उपहृतोऽयं यज्ञमानः।
उत्तरस्यान्देवयुज्यायामुपहृतः। भूयोऽसि हविष्करण् उपहृतः। दिव्ये धामनुपहृतः।
इदं मैं देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्दुपहृतः। विश्वमस्य प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य
प्रियस्योपहृतस्योपहृतः॥१८॥

सुहर्ष्णमा हृयतामुपहृतः। हविष्करण् उपहृतश्चत्वारि च॥

देवं बृहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशसः। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु। देवो अग्निः स्विष्ठकृत। मुद्रविणा मन्त्रः कविः। सत्यमन्मायज्ञी होता०
होतुर्होतुरायज्ञीयान्। अस्ते यान्देवानयांट। याऽ अस्मिन्। ये तें होते अमर्जता०
ताऽ समनुषीऽ होत्रान्देवज्ञमाप्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्ठकृचाये होता०
ज्ञूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥

अपिः पञ्च च।

[९]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत। आर्थं सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। कृष्णास्मै
सूक्तोन्यमग्ने। त्वाऽ सूक्तवागसि। उपीश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्तवती तेऽस्मिन्
यज्ञे यजमान् द्यावापृथिवी स्तोम्। शङ्खये जीर्दान्। अत्रस्तु अप्रवेद। उक्तग्व्यती
आभयं कृतो॥२०॥

वृष्टिद्यावा गीत्योपा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पर्यस्वती च। सूपचरणा
च। स्वधिचरणा च। तयोर्गविदि। अग्निर्दः हुविर्जुपत। अवीर्वथत् महो

ज्यायोऽकृता सोमं इदं हविरंजुषता अवीवृथत महे ज्यायोऽकृता अग्निरिदं
हविरंजुषता॥२१॥

अवीवृथत महे ज्यायोऽकृता। प्रजापतिरिदं हविरंजुषता अवीवृथत महे
ज्यायोऽकृता अग्निपोमाविदं हविरंजुषेताम्। अवीवृथेतां महे ज्यायोऽक्राताम्।
इन्द्राश्च इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृथेतां महे ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्रं इदं
हविरंजुषता। अवीवृथत महे ज्यायोऽकृता महेन्द्रं इदं हविरंजुषता॥२२॥

अवीवृथत महे ज्यायोऽकृता। देवा ओऽन्यपा आज्यमजुषन्ता। अवीवृथन्ता
महे ज्यायोऽकृता अग्निरहोत्रेणदं हविरंजुषता। अवीवृथत महे ज्यायोऽकृता।
अस्यामृद्धद्वोत्रायान्देवज्ञमायाम्। आशास्तेऽयं यज्मानोऽस्मौ। आयुरा शास्तो।
सुप्रजास्त्वमा शास्तो। सुजातवनस्यामा शास्तो॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्तो। भूयो हविष्करणमा शास्तो। दिव्यं धामा शास्तो।
विश्वं प्रियमा शास्तो। यदनेन हविषाऽशास्तो। तदेश्यातहृष्यात। तदेस्मै देवा

रोगसन्ताम्। तद्गिर्देवो देवेष्यो वन्ते। वयमग्रेमानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च
नो द्यावापृथिवी अहेस्मस्पाताम्। इह गतिवर्मस्येदं च। नमो देवेष्यः॥२४॥

अम्यं कृतावक्ताश्चिरिदः हृविरज्जपत महेऽन्द्र इदः हृविरज्जपत मजातवन्म्यामा शास्त्रे वीतं च ग्रीष्मे च॥————[१०]

तच्छु योरावृणीमहे। गातुं यजाय। गातुं यजपतये। द्वैर्वै स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिमानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु ऐषजम्। शं नो अस्तु द्विपदै। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छु योग्यै॥

[११]

आप्योयस्व सन्तो। इह ल्वष्टरमग्नियं तन्मस्तुरीपम्। देवानां पलीरशतीरवन्तु
नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजंभातये। याः पार्थिवास्तु या अपामगि ब्रते। ता नों
देवीः सुहवा: शर्म यच्छता उत श्वा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यश्वायश्विनी रादा
आ गोदसी वरुणानी श्वेतोत्। वियन्तु देवीर्थ ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निरहोता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा ज्ञातवेदाः। देवानामुत
यो मत्यनाम्। यजिष्ठः स प्र यंजतामृतावा। वृथमुत्वा गृहपते जननाम्। अग्ने

अकर्म समिधा बुहन्तम्। अस्थुरि यो गाहपत्यानि मन्। तिग्मेनं नस्तेजेसा
संशिशाधि॥२७॥

जनीनाम्णे च॥

—[१२]

उपहृतं रथन्तरं सुह पूर्थिव्या। उपं मा रथन्तरं सुह पूर्थिव्या हृयताम्।
उपहृतं वामदेव्यं सुहान्तरिक्षेण। उपं मा वामदेव्यं सुहान्तरिक्षेण हृयताम्।
उपहृतं बृहथ्मह दिवा। उपं मा बृहथ्मह दिवा हृयताम्। उपहृताः सुस होत्राः।
उपं मा सुस होत्रा हृयताम्। उपहृता धेनुः सुहरण्मा। उपं मा धेनुः सुहरण्मा
हृयताम्॥२८॥

उपहृतो भक्षः सखाौ। उपं मा भक्षः सखाौ हृयताम्। उपहृतो(४)हो। इडोपहृता।
उपहृतेडो। उपो अस्मा॑ इडो हृयताम्। इडोपहृता। उपहृतेडो। मानवी युतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहृतम्॥२९॥

दैव्या॑ आच्यर्व उपहृताः। उपहृता मनुष्या॑। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपर्लो

वर्धन्। उपहृते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावंशी। देवी देवपुत्रो। उपहृतेयं यजंमाना।
 इन्द्राणीवाऽविध्वा। अदीर्तिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयुज्यायामुपहृता। भूयोऽसि
 हविष्करणं उपहृता। दिव्ये धामनुपहृता। इदं में देवा हविर्जुषपत्नामिति
 तस्मिन्चुपहृता। विश्वमस्याः प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहृतस्योपहृता॥ ३०॥

[१३]

सुत्यं प्रवोद्ये महानुग्रहेता। समिथोभिर्वृत्राण्यभिर्मुखोपहृतं देवं ब्रह्मिदं द्यावापृथिवीं तच्छं योग
 योग्यस्वोपहृतञ्चयोदशा॥ १३॥

सुत्यं ब्रह्मं स्याम वृष्टिद्वावा त्रिंशत्॥ ३०॥
 सत्यमुपहृता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णउर्वदीयतेतिरीयब्राह्मणे तृतीयाएके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे दुतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जनि त्वामेष्वरे देवयन्तोः। वनस्पते मधुना तैव्येन। यद्धर्षिस्तिष्ठाद्विणेह
धन्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थैः। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्षन्मृथिव्या अधि
मुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म
वन्वानो अजरः सुवीरम्॥ १ ॥

आरे अस्मदभास्ति बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभग्याय। ऊर्ज्जे ऊपुणे ऊतयै
तिष्ठो देवो न संविता। ऊर्ज्जे वाजस्य मनिता यद्भिर्जिभिः। वाधोद्विवृहयोमहे।
ऊर्ज्जे नः पाह्य हेमो नि केतुना। विश्वः समन्तिर्णन्दह। कृधी न ऊर्ज्जे च रथोय
जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥ २ ॥

जातो जायते सुदिनले अहाम्। समर्थ आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा
अपसो मनीषा। देवया विष्ट उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासा: परिवीत आगात्।

म उ श्रेयांभवति जायंमानः। तं धीरोः कवय उन्नेयन्ति। स्वाधियो मनेमा
देवयन्तः। पृथुपाज्ञा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्वाहुतः। अग्निर्यजस्य हव्यवाद। तः
मवाधो चतः सुचा। इत्था यिषा यज्ञवन्तः। आचकुर्गन्तिमूलयै। तें वर्णण उत
मित्रो अग्ने। त्वा वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसुं सुषणनानि सन्तु। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुर्वः स्वाहोऽस्ते च॥

[३]

होतो यक्षदग्निः समिधो सुषमिधा समिष्ठं नाभो पृथिव्याः सङ्कुथे वामस्या
वर्षन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो यक्षतनुनपात्मदितेर्गम्भी
भुवनस्य गोपम्। मध्बाद्य देवो देवेष्यो देवयानान्पथो अनन्तु वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजो। होतो यक्षनराशः सं नुशस्त्रं नृः प्रणेत्रम्। गोभिर्वर्पवान्स्याद्वौरै
शक्तिवात्रथैः प्रथम्या वा हिरण्यश्वन्द्रि वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो
यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाः आवक्षद्वतो हव्यवाडमूरः। उपेमं युजमुपेमा

देवो देवहृतिमवत् वेत्वाऽऽज्ज्येष्य होतर्यजा। होता यक्षद्वयहि: सुष्ठरीमोर्णमदा
आस्मिन् यज्ञे वि चु प्र चं प्रथताः स्वासुस्थं देवेष्यः। एमेनदृथ वसंवो रुद्रा
आदित्याः सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्ज्येष्य होतर्यजा॥४॥

होता यक्षद्वय कृष्णः केषधावनीरुदाताभीर्जहता विपक्षोभिः
श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामुतावृथो वियन्त्वाऽज्येष्य होतर्यजा।
होता यक्षद्वयासानक्ता बृहती सुपेशसा नृः पतिष्यो योनिं कृणवाने
मङ्गमयमाने इन्द्रेण देवेष्य बृहिः सीदतां वीतामाऽज्येष्य होतर्यजा। होता
यक्षद्वया होतोरा मन्द्रा पोतोरा कवी प्रचेतसा स्विष्टमध्यान्यः करदिपा
स्वभिगृतमन्य ऊर्जा सतवसेम यज्ञं द्विवि देवेष्य खतां वीतामाऽज्येष्य होतर्यजा।
होता यक्षतिक्षो देवीरपसामपस्तमा अल्लिद्रमद्येदमपस्तवताम् देवेष्यो
देवीदेवमपो वियन्त्वाऽज्येष्य होतर्यजा। होता यक्षत्वष्टारमचिष्टमपाकः रेतोधां
विश्रवसं यशोधाम्। पुरुल्लपमकामकर्शनः सुपोषः पोषैः स्याथसुवीरो

वीरेवेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वन्स्पतिमपावस्काद्धियो जोषारः
शशमन्त्ररः। स्वदुश्वधितेऽऋतुथाद्य देवो देवेयो हृव्यावाङ्गेत्वाऽऽज्ज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षद्विश्च स्वाहाऽऽज्ज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां
स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा हृव्यभूतीनाम्। स्वाहा देवा आज्ज्यपाञ्चवाहा-
उग्निः होत्राङ्गुषाणा अग्ने आज्ज्यस्य विष्णव्यतु होतर्यजं॥५॥

प्रियमेत्वाऽस्य वेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरेवेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं चत्वारि च (अग्निवन्मपतत्रराशः समग्रिमिड
ईडितो बृहिद्वर्तु उपासानका देव्या तिष्ठत्वर्थां वृत्पतिमिश्रम्) पञ्च वेत्वेको विष्णव्यतु द्विर्वेत्वेको विष्णव्यतु
होतर्यजं॥१॥

[२]

समिद्धो अद्य मनुषो द्वरो देवो देवान् यंजसि जातवेदः। आ च वहं
मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दृतः कविर्गमि प्रचेताः। तनुनपात्यथ ऋतस्य यानान्।
मध्वा समञ्चस्वदया मुजिह्वा ममानि धीभिरुत यज्ञमूर्धन्। देवत्रा च कृण्हाख्यर-
नेः। नराशः संस्य महिमानमेषाम्। उपस्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतत्वः शुचयो धियन्थाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हृव्या। आजुहोन् ईड्यो

वन्द्यश्च। आयाह्ये वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानोमसि यहु होता॑। स एनान्
यक्षीषितो यज्ञीयान्। प्राचीनं बर्गहि॒ प्रदिशा॑ पृथिव्या॑। वस्तो॒ रस्या॑ वृज्यते अग्ने॑
अहोम्। व्यु॑ प्रथते वितरं वर्याः। देवेष्ये॑ अदितये॑ स्योनम्॥७॥

व्यचेस्वतीर्विद्या॑ विश्रयन्ताम्। पतिष्यो॑ न जनयः॑ शुम्भमानाः। देवौद्वर्गे॑
बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेष्यो॑ भवथ सुप्रायणाः। आसुव्ययन्ती॑ यज्ञते उपाके॑
उपासानता॑ सदता॑ नि॑ योनौ॑ दिव्ये॑ योषणे॑ बृहती॑ सुरक्षो॑ अधि॑ श्रियः॑
शुक्रपिण्ठं दधाने॑। दैव्या॑ होतोरा॑ प्रथमा॑ सुवाचा॑। मिमोना॑ यज्ञं मनुषो॑ यज्ञेष्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता॑ विदथेषु॑ काल। प्राचीनं ज्योतिः॑ प्रदिशा॑ दिशन्ता॑। आ नौ॑ यज्ञं
भारती॑ तृथमेतु। इडा॑ मनुष्वदिह॑ चेतयन्ती। तिसो॑ देवीर्वहिरेदः॑ स्योनम्।
मरम्बती॑ स्वप्सः॑ सदन्तु। य इमे॑ धावोपुथिवी॑ जनित्री। रूपैरपि॑ शङ्कवनानि॑
विश्वा॑। तमद्य होतोरिषितो यज्ञीयान्। देवं त्वष्टारमिह॑ यक्षि॑ विद्वान्॥९॥

उपावसुजल्मन्या॑ समञ्जन। देवानां॑ पाथ॑ क्रतुथा॑ हुवी॑ षि॑। वनस्पति॑

शमिता देवो आश्रिः। स्वदन्तु हृव्यं मधुंना धृतेन। सद्यो जातो व्यामिमीत
यज्ञम्। अश्रिदेवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रादिश्युतस्य वाचि स्वाहोक्ततः
हृविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञे स्यां यज्ञे विद्वन्श्च च॥

आश्रिरहोता नो आख्ये। वाजी सन्धरिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः।
परित्रिविष्ट्याख्यरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपति:
कुविः। आश्रिहव्यान्यकमीत्। दध्यद्रलानि दाशुषेः॥११॥

[३]

अश्रिरहोता नो नव॥

अजैदश्चिः। असनद्वाजन्त्रि। देवो देवेष्यो हृव्यावाट्। प्राओऽग्निरहिन्वानः। धेनाभिः
कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हृव्या देवेष्यः॥१२॥

[४]

अजैदश्च॥

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभद्रम्। उपनयत् मेष्य दुरः। आशासान्

[५]

मेधपतिष्यां मेधम्। प्रास्मा अधिं भरता स्तुणीत बृहिः। अन्वेन माता मंचताम्।
अनु पिता। अनु भ्राता सगृर्थः। अनु सखा सयूर्थः। उदीचीनां अस्य पदो
निधत्तात्॥१३॥

मूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववभूजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमस्मा
पृथिवीं शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छ्रुतात्। पुरा नाम्या ओपिशस्मा
वपामुत्सिद्धतात्। अन्तरेषोभ्याणं वारथतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा
बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवा स्मौ। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोर्ल स्नेकपर्णिष्ठीवन्ता
एड्डेशतिरस्य वङ्गयः। ता अनुष्ठोच्यावयतात्। गात्रं गात्रमस्यानुं कृणुतात्।
ऊवय्यगोहं पार्थिवं खनतात्। आसा रक्षः सम्मूजतात्। वनिष्ठमस्य मा
रोविष्ट॥१५॥

उल्कं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः। अधिंगो शमीष्म्।

मुशर्मि शमीच्चम्। शमीच्चमंधिगो। अधिगुश्चापापश्च। उमौ देवानां शमितारौ॥
ताविमं पृश्च श्रपयतां प्रविद्वाऽसौ। यथोयथा इस्य श्रपण्तथातथा॥१६॥
भृत्याद्वाहू मा रोकिष्ठ तथातथा॥

जुपस्वं सप्रथंस्तमम्। वचो देवपसंरस्तमम्। हृव्या जुह्वान आसनि। इमं नो
यज्ञमृतेषु घेहि। हृमा हृव्या जातवेदो जुपस्व। स्तोकानामये मेदसो यृतस्य
होतः प्राशानं प्रथमो निषद्धा। यृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्वोतन्ति मेदसः।
स्वपर्म देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो खेहि वार्यम्। तुम्यङ्ग स्तोका धृतश्चतः। अग्ने विप्राय सन्त्य। क्रष्णि: श्रेष्ठः
समिष्यसो। यज्ञस्य प्राविता भव। तुम्यङ्ग श्वोतन्त्यधिगो शचीवः। स्तोकास्मौ अग्ने
मेदसो धृतस्य। कविशस्तो बहुता भानुनागा:। हृव्या जुपस्व मेधिन। ओजिष्ठने
मध्यतो मेद उद्भृतम्। प्रते वृयं ददामहे। श्वोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि।
प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

देववीतय उद्दतश्चोणे च॥

[७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्नमोभिरये अर्वक्। युवः
राथोभिरकवेभिरिन्द्र। अर्जे अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता॑ यक्षदिन्द्राश्री। छागस्य
वपाया मेदसः। जुषेताऽहुविः। होतर्यजौ। विलाल्यमनसा॑ वस्य॑ इच्छन्।
इन्द्राश्री जास उत वा॑ सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्रमातिरस्ति॑ महाम्। स वा॑ खिय॑ वाजयन्तीमतक्षम्। होता॑
यक्षदिन्द्राश्री। पुरोडाशस्य॑ जुषेताऽहुविः। होतर्यजौ। त्वामौडते अजिरं दूत्याय।
हुविष्मन्तः॑ सदमिन्मानुषासः। यस्य॑ देवेरासदो बर्हुहिरयो। अहोन्यस्मे सुदिनो॑
भवन्तु। होता॑ यक्षदिग्रिम्। पुरोडाशस्य॑ जुषेताऽहुविः। होतर्यजौ॥२०॥

सजातानश्चिन्द्रे च॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिळ्ढमानः। इहै॑ रघ्ये॑ यशसं पूर्वमाजम्। इन्द्राश्री वृत्रहणा॑
सुवज्रा। प्रणो नव्येभिस्तिरतं देष्यौ। माळ्ढेच्च रश्मीशिति नाथमानाः। पितृणा॑

शक्तीरनुयच्छेमानाः। इन्द्राश्चियां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यां धिषणांया उपस्थै
अश्चि॒ मुदीति॒ मुदशां गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेऽं जातवेदः। त्वां दूतमरति॒
हृत्यवाहम्। देवा अकृपवन्मृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो हे च॥

[१]

त्वं ह्येऽपथमो मनोतोऽस्या धियो अभंवो दस्महोतोऽत्वं स्मीं
वृषत्रक्षणोदृष्टर्गेतु। महो विश्वस्मै महसे महेष्य। अया होता च्यमीदो यजोयान्।
इडस्पद इपयन्नीङ्गः मन। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो गाये चितयन्तो
अनुगमन्। वृतेव यन्ते बहुभिर्वस्यैः। त्वे गृयिं जोगुवास्मो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमस्मि॑ देशतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहो दीदिवास्मै॑ पदं देवस्य
नमस्मा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपत्रमृतम्। नामानि चिद्विषे यजियानि
भद्रायां ते रणयन्त सन्देषौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वं रायं उभयासो
जनानाम्। त्वं चाता तरणे चैत्योऽभ्यः। पिता माता सद्भिम्नानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विद्वांशिः। होतो मन्द्रो निषंमादा यजीयान्। तं त्वा वयं
दम् आ दीदिवाऽस्मै उपजुबाधो नम्सा सदेम। तं त्वा वयः सुधियो नव्यमग्रे
सुभायवं ईमहे देवयन्तः। लं विशो अनयो दीद्यान्। दिवो अंगे बृहता गौचुनेन
विशां कविं विशपति शाश्वतीनाम्। नितोशेन वृषभं चर्घणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयेन्तं पावकम्। राजन्तमश्चिं यंजत रंयीणाम्। सो अंगे ईजे
शशमे च मर्तः। यस्त आनन्दमिधो हृव्यदातिम्। य आहृते परि वेदा नमोमिः।
विशेषवामा देखते त्वोतः। अस्मा उते महि महे विधेम। नमोमिरग्ने सुमिधोत
हृव्यैः। वेदोमूनो सहसो गोमिरुक्षैः। आ ते भृद्रायाः सुमतौ यतेम॥२५॥

आ यस्ततन्थ रोदसी विभासा। श्रवोमिश्र श्रवस्प्यस्ताकृत्रः। बृहद्विवाजैः
स्थविरेभिरस्मे। रेवद्विरथे वितरं कि भोहि। नुवद्वसो सदमिद्वैव्यस्मे। भूरितोकाय
तनयाय पृथ्वैः। पृवीरिषो बृहतीशुरे अधाः। अस्मे भृद्रा सौश्रवसानि सन्तु।
पुरुण्यंशे पुरुषा त्वाया। वस्तुनि राजन्वसुतो अश्याम्। पुरुणि हि त्वे पुरुषार
सन्ति। अग्ने वसु विधते राजनित्वे॥२६॥

जागृवाऽसो अनुग्मनात् पाणा श्रृण्णीना चतेमाश्याद्वे च॥

[१०]

आभरतः शिक्षतं वज्रबाहू। अस्मा इन्द्राश्री अवतः शर्चाभिः। इमे तु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यज्ञदिन्द्राश्री। छागस्य हृविष आतोमध्य। मुद्यतो मेद उद्घृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेष्या गृभः। घस्तानुनम्॥२७॥

यासे अञ्जाणं यवं सप्रथमानाम्। सुमद्भरणाः शतरुद्रियाणाम्। अश्रिष्टातानां पीवोपवसनानाम्। पार्थितः श्रोणितः श्रितामत उथ्सादतः। अङ्गादङ्गादवतानाम्। करत एवेद्याश्री। जुषेता हृविः। होतर्यजा देवेष्यो वनस्पते हवी एवि। हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणदेशनयो नियूयो ऋतस्य वक्षे पथिभी रजिष्ठैः। होता यक्षद्वन्स्पतिमभिहि। पिष्टतमया रमिष्यथा रशनयाधिता यत्रेद्याश्रीयोश्छागस्य हृविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतैः प्रिया पाथा एसि। यत्र देवानामाज्यपाना

प्रिया धामानि। यत्राग्नेहोतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये
बोपावस्त्रक्षता। रमीया भूमिव कुल्ली॥२९॥

करदेवं देवो बनस्पतिः। जुषता इविः। होतर्यजा। पिपीहि देवा
उशतो यविष्ठ। विद्वा ऋतु ऋतुपते यजेह। ये देव्या ऋत्विजस्तेभिर्यो। त्व
होतैणामूस्यायोजिष्ठः। होतो यक्षदग्निः स्विष्ठकृतम्। अयाऽग्निरेन्द्राग्नियोश्छागस्य
हृविष्ठः। प्रिया धामानि। अयाऽवानामाऽन्यपाना
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं मौहिमानम्।
आयजतामेज्या इष्पः। कुणोतु सो ओच्चरा ज्ञातवेदाः। जुषता इविः।
होतर्यजो॥३०॥

तुनमर्थ कृत्वा पाथाद्यसि सुस च।

[३१]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गृः। गीर्भिर्विष्ठः प्रमातिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न
काष्ठत्रक्षमाणाः। डुन्द्राग्नी जोहवतो नरस्तो। बनस्पते रशनयोऽभिधाय। पिष्ठतमया

वयुनांनि विद्वा वहं देवता दिंधिषो हृवी॑चि॒ प्र चंद्रातरमृतेषु बोचः। अग्निः॑
स्विष्टकृतम्। अयोऽग्निर्ज्ञायिष्योश्छागस्य हृविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गुनस्पते॑ प्रिया पाथा॑सि। अयाङ्गुवानामाज्यपाना॑ प्रिया धामानि।
यक्षद्यग्नेहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं मौहिमानम्। आयेजतामेज्या इषः।
कुणोतु सो ओष्ध्या जातवेदाः। जुषता॑ हृविः। अग्ने यद्य विशो ओष्धरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्टः हि यज्वा। क्रता यजासि महिना वियद्भः। हृव्या वहं
यविष्ट या ते॑ अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥

[१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्याभुवीरं वीरेवस्तोर्वृज्येत्ततोः प्रभ्रियेतात्यन्यात्राया
बर्हहिष्मतो मदेम वसुवनै॑ वसुधेयस्य वेतु यज्ञै॑ देवीद्वारैः सङ्घाते
विद्वीर्यमाञ्जिष्ठिया ध्रुवा देवहृतो वृथ्स ईमेनास्तरुण आमिमीथाल्कुमारो
वा नवंजातो मैना अर्वा॑ उणुकंकाटः पृणगवसुवनै॑ वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञै॑

देवी उपासानकाऽध्यास्मिन् यज्ञे प्रयंत्यहेतामपि नन् देवीर्विशः प्रायोसिष्ठाऽ
 सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञा। देवी जोष्टी वसुधिती यज्ञोरन्या-
 ऽधाद्वेषाऽस्मि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यज्ञमानाय वसुवने वसुधेयस्य
 वीतां यज्ञा। देवी कुर्जाहुती इष्मूर्जमन्यावक्षद्वस्मिधि॒ सपीतिमन्या नवेन
 पूर्वन्दथमानाः स्याम् पुणेन नवन्तामूर्जमूर्जाहुती कुर्जथमाने अथातो वसुवने
 वसुधेयस्य वीतां यज्ञा। देवा देव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हृताधश॑ सावाभरद्वसु
 वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञा। देवीस्तमस्तमो देवीरिडा सरस्वती
 भारती द्या भारत्यादित्यैरस्पृक्षथसरस्वतीम् कृद्रेयसमावीदैवेडेया वसुमत्या
 सधमाद् मदेम वसुवने वसुधेयस्य विष्णु यज्ञा। देवो नगशः संज्ञिशीरणा
 प॒दक्षः शतमिदेनश्चित्पृष्ठा आदधिति सहस्रम् प्रवहन्ति मित्रावरुणोदस्य
 होत्रमर्हतो बृहस्पतिः स्तोत्रमृश्वनाऽऽध्यवर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यज्ञा। देवो वन्स्पतिर्गच्छामग्रेणास्पृक्षलान्तरिक्षं मध्येनापा-

पृथिवीमुपरेणादृहीद्बुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवं बर्हिवर्गितोनां निधेधोऽसि
प्रच्युतीनामप्रच्युतन्नेकामधरणं पुरुस्पारुहं यशस्वदेना बर्हिष्ठाऽन्या बर्हीङ्घ्यमि
ज्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवो आग्नि: स्विष्टकृष्मुद्रविणा मन्त्रः कविः
मृत्यमंमाऽऽयज्ञी होता होतुर्होतुरायोजीयानये यान्देवानयाड्याऽ अपिग्रेर्ये
ते होत्रे अमंस्त ताऽ संसनुषीऽ होत्रां देवज्ञमान्दिवि देवेषु यज्ञमेश्येमः
स्विष्टकृचार्ये होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यज्ञ॥३३॥

यज्ञेकं च॥

[१३]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वार्गिः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु।
देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोष्टी। वसुवने वसुधेयस्य
वीताम्। देवी ऊर्जाहुती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

देवा दैव्या होतोरा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवीस्त्रिस्त्रिस्त्री देवीः।
वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो नराशःसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो

वन्स्पतिः। वृक्षवने वसुधेयस्य वेतु। देवं ब्रह्मिर्बार्तीनाम्। वृक्षवने वसुधेयस्य
वेतु॥ ३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत। सुद्रीविणा मन्द्रः कीवि। सत्यमन्मायज्ञी होता^०
होतुर्होतुरायज्ञीयान्। अग्ने याद्वानयादि। याएँ अपिग्रे। ये तें होते अमञ्चता
ताएँ समनुषीएँ होत्रान्देवज्ञमाम्। द्विवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृचाये
होताऽम्भौ। वृक्षवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥ ३६॥

वीतां वृक्षभूरेकं च॥

[१४]

अग्निमध्य होतोर्मवृणीतायं यज्ञमानः पचन्पत्तीः पचन्मुरोडाशं ब्रधन्त्रिद्वाग्नियां
छागः सप्तस्था अद्य देवो वन्स्पतिर्भवदिन्द्राग्नियां छागेनाधस्तान्तं मेदस्तः
प्रतिपचताग्नीष्टामवीवृथेतां पुरोडाशेन त्वामध्यर्ष आरपेय ऋषीणात्रपादवृणीतायं
यज्ञमानो ब्रह्म्य आ सङ्गतेष्य एष में देवेषु वसु वार्या यज्ञयत इति ता या
देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा चे गुरस्वेषितश्च होतरस्मि भद्रवाच्याय

प्रेषिते मानुषः सूक्तवाकायं सूक्ता ब्रूहि ॥ ३७ ॥

आप्मिमौकम् ॥

[१५]

अञ्जनि होता यक्षथमिद्वा अद्याप्तिरजेहेव्या जृपस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वः ह्याभरतमुपोह यद्वेषं ब्रूहिः सुद्वेषं देवं ब्रूहिः पश्चदशा ॥ १५ ॥

अञ्जन्त्यप्तिरहोता नो गीर्भिरुपो ह यद्विदथं वाजिनेः सुसत्रिः शता ॥ ३७ ॥

अञ्जनि सूक्ताबूहि ॥

हरिः ओम् ॥

॥ इति श्रीकृष्णजुर्वेदीयतैतिशीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

मर्वन् वा एषोऽग्ने कामान्प्रवेशयति। यौऽग्नीनंवाधाय ब्रतमुपैति। मयदनिष्ठा
प्रथायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रथायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। म
जुहुयात्। तुम्यं ता ओङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय चेमिर
इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥ १॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रथान्ति। तेजस्वी वीर्यावन्वति। सन्तानिर्वा एषा
यज्ञस्य। यौऽग्नीनंवाधाय ब्रतमुपैति। म यदुद्भायति। विच्छिंतिरेवास्य सा। तं
प्राञ्चमुद्भत्य। मनसोपोतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥ २॥

मनसेव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेकोपैति। वि वा
एष इन्द्रियेण वीर्येणाद्यते। यस्याऽहिताग्नेग्निरपक्षायति। यावच्छम्यंया प्रविष्येत्।
यदि तावदपक्षायति। त य सम्बोरत्। इदं त एकं पुर उं त एकम्॥ ३॥

तुतीयेन ज्योतिषा संविशास्व। संवेशनस्तुत्वे चारुरेधि। प्रिये देवाना॑
परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैनेऽ सम्परति। सेव ततः प्रार्थिश्चितिः। यदि॑
परस्तरामपक्षायेत्। अनुप्रायायावस्येत्। सो एव ततः प्रार्थिश्चितिः। ओषधीर्वा॑
एतस्य पश्न्यः प्रविशति। यस्य हविषे वृथ्मा अपाकृता धर्यन्ति॥४॥

तान् यद्दुल्हात्। यातयां द्विषां यजेत। यन्न दुल्हात्। यज्ञप्रकर्त्तरियात्।
बायव्या॑ यवागून्रेविष्ट। बायुर्व पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति।
पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसेवास्मै पयोऽवेरुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मे हविषे वृथ्मानपाकृथात्। सेव ततः प्रार्थिश्चितिः। अन्यतरान् वा
एष देवान्माग्नधेयेन व्यर्थयति। ये यज्ञमानस्य सायं गृहम् गच्छन्ति। यस्य सायं
दुग्धः हविरार्तिमाच्छ्रिति। इन्द्रो य ब्रीहीन्निरुप्योपं वसेत। पयो वा ओषधयः। पयं
एवारम्य गृहीत्वोपं वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर एन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै सुमीचीं दधाति। पयो

वा ओषधयः। पयः पयः। पयैसैवास्मै पयोऽवै रुन्धे। अथोतरस्मै हृविषे
वृथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्माग्धेयेन
च्छर्यति। ये यज्ञमानस्य सायं चं ग्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभय-
हृविषात्माच्छ्रद्धति॥७॥

एन्द्रं पश्चेरावमोदनं निर्वपेत्। अश्चिं देवतानां प्रथमं यंजेत्। अश्चिमुखा एव
देवताः प्रीणाति। अश्चिं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयौः प्रीणाति।
पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयैसैवास्मै पयोऽवै रुन्धे। अथोतरस्मै हृविषे
वृथ्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अश्चो वा एतस्य यज्ञस्य मीथते। यस्य ब्रत्ये-
हृष्णपत्न्योनालभ्यका भवति। तामपरुच्य यजेत। सर्वेषैव यजेन्यं यजते। तामिष्ठोप-
हृयेत। अमृहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। क्रक्कम्।
तावेहि सम्भवाव। सुह रेतो दधावहै। पुःसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय

मुप्रजास्त्वायं मुवीर्यगेति। आर्य एवैनामुपं ह्यते। सैव ततः प्रार्थितिः॥१॥
इत्प्राति यज्ञ उत्त एकम्यांति रम्ये कुर्याद्वर्चत्यपाकुर्यात्यथिवी त्वम्ष्टौ च (सर्वन् विवै च यदि परस्तामोपरीरन्यतानुभयानुर्भौ वै॥)॥

यद्विष्णवेन जुहुयात्। अप्रेजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनोथतने निनयेत्।
अनायतनः स्यात्। प्राजापत्यर्चा वल्मीकवपायामवं नयेत्। प्राजापत्यो वै
वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो
वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोर्पैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रार्थितिः।
यत्कीठावपनेन जुहुयात्। अप्रेजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनोयतने निनयेत्।
अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्।
द्यावापृथिव्योरैवनल्पतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रार्थितिः। यदवैवृष्टेन

जुहुयात्। अपर्लपमस्याऽल्मओयेत। किलासो वास्यादृशसो वा० यत्पत्येयात्।
यज्ञं विच्छिन्न्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनांकल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत धाम। मित्रः कृषीरनिमिषाऽभि चष्ट। मृत्याय हृव्यं
धृतवज्ज्होतेति। मित्रेणैवनलकल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। मैव
ततः प्रायोश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्याः हुतायामुत्तराऽऽहुतिः। स्कन्देत्। द्विपाद्धिः
पशुभिर्यजमानो व्यृद्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्धिः पशुभिर्यजमानो व्यृद्येत। यत्र वेत्थं वनस्पते देवानां गुह्या नामानि।
तत्र हृव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधंमाधाय। तृष्णीमेव पुनर्जुहुयात्।
वनस्पतिनैव यजस्यात् चानात् चाऽऽहुतिः विदोधारा तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा
पुनर्होतव्यम्। मैव ततः प्रायोश्चित्तिः। यत्पूरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्गोरः स्कन्देत्।
अथवर्यवेच च यजमानाय चाकुङ्गस्यात्॥१४॥

यद्वक्षिणा ब्रह्मणे च यजमानाय चाकुङ्गस्यात्। यत्पत्यका होत्रै च पतियै

च यज्ञमानाय चाकुं स्यात् यदुद्भुः अग्नीर्थे च पृश्न्यश्च यज्ञमानाय चाकुं स्यात् यद्भिजुह्यात् रुद्रोऽस्य पृश्न्यातुकः स्यात् यन्नाभिजुह्यात् अशान्तः प्राहियेता॥१५॥

सुवस्य बुधेनाभिनिदेष्यात् मा तंमो मा यज्ञस्तम्नमा यज्ञमानस्तमत् नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्रं परायते। नमो यत्र निषीदंसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति येन स्कन्देत् तं प्रहरेत्। सुहस्रशङ्को वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो धृतवा॑श्युप्रतीकः। मा नो हासीमेत्थितो नेत्वा जहामा। गोपोषं नो वीरपोषं च युच्छेति। ब्रह्मैवेनं प्र हरति। सैव ततः प्रायीश्चितिः॥१६॥

वे प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुह्याश्याद्वियेत् जहाम् त्रीणि च (यद्विष्णेण प्राजापत्यय यत्कीला मंथमेन यद्विष्णेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेयः प्राङ्गांये यद्विष्णुणा यस्त्वयगद्वद्भुः॥)॥

विवा॒ एष इङ्द्रियेण वीर्येणार्थते। यस्याऽऽहिताग्नेरभिर्मर्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत् तते आहृत्यं होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं

भेदति। यद्यन्यन् विन्देत। अजाये होतव्यम्। आग्नेयी वा एष। यद्जा।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भेदति॥१७॥

अजस्य तु नाशजीयात्। यद्जस्याशजीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्।
तामध्यात्। तस्माद्जस्य नश्यम्। यद्यजान् विन्देत। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते
होतव्यम्। एष वा अग्निर्वेश्वानरः। यद्वाह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
भेदति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वस्त्वै नापे रुच्यात्। यद्वाह्मणं वस्त्वा अपरुच्यात्।
यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भोगधेयेन व्यर्घयेत। तस्माद्वाह्मणो वस्त्वै
नापरुच्येत्। यदिं ब्राह्मणं न विन्देत। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भेदति। दर्भाद्यस्तु नाध्यासीता॥१९॥

यद्भर्मान्ध्यासीता। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीता। तस्माद्भर्मा
नाध्यासीतव्याः। यदिं दर्भन् विन्देत। अपस्य होतव्यम्। आपे वै सर्वा-

देवताः। देवतास्वेवास्यांग्रहोत्रः हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापि परिचक्षीत॥ २०॥

यामेवाप्स्वाहुति जुहुयात् तां परिचक्षीत। तस्मादापे न परिचक्ष्याः। मेष्या च वा पुतस्यांमेष्या च तनुवौ सः सुज्येते। यस्याऽर्जिताग्रेण्येरग्रभिरग्रयः सः सुज्यन्ते। अग्रये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेष्या चैवास्यांमेष्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्रये ब्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्रिमेव ब्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स पुवेन ब्रतमा लभ्यति॥ २१॥

गर्भः स्वन्तमगदमंकः। अग्रिरिन्द्रस्त्वष्टु वृहस्पतिः। पृथिव्यामवं चुश्रोतेतत्। नाभिप्राप्नोति निरक्षितं पराचैः। रेतो वा पुतद्वाजिन्माहिताग्रः। यदंग्रहोत्रम्। तद्वध्यमवेत्। रेतोऽस्य वाजिनः ऋवेत्। गर्भः स्वन्तमगदमंकरित्याह। रेतोऽपुवास्मिन्नाजिनं दधाति॥ २२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोथाः। रेतोऽप्तव तद्वधाति। इन्द्र इत्याह।

इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेर्योह। त्वष्टा वै पशुनां मिथुनानां रूपकृत्।
रूपमेव पुशुपुं धधाति। बृहस्पतिरित्योह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणेवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामते चुक्षोतेतदित्योह। अस्यामेवेनत्प्रतिष्ठापयति।
नाभिप्राप्नोति निरक्षेति परचैरित्योह। रक्षसामपहत्यै॥२३॥

अ॒जा॒आवास्याग्नेत्र॑ हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लभ्यते दयाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां
ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बैरुप्सु होतव्यम्)॥

या: पुरस्तोत्प्रस्वर्णन्ति। उपरिष्ठाथ्यर्वतेश्च या:। तार्मी रुशिमपंवित्राभिः। श्रद्धां
यज्ञमा रुमो देवो गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दता मनस्स्पतिना देवेना वाताद्यजः
प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सत्रायितुम्। वक्कलमन्तरुमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थां इमा
पात्राणि शुच्यता। उपातक्षाय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुच्यता। पर्यो गृहेषु पर्यो
आग्नियासु। पर्यो वृक्षसेषु पर्य इन्द्रोय हृविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केनो पर्यः

सोमं करोतिमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मंयोभः। य उच्चन्तमा गेहति सूर्यमहे॥ आदित्यं ज्योतिषं
ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमता देवताभ्यः। वसुनुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सुह
देवताः। ता: पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया॥ इमामूर्जं पञ्चदशीं ये
प्रविष्टः। तादेवामरि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निरहत्यवाडिह ताना वेहतु। पौर्णमासः हविरिदमेषां मर्यादा। आमावास्य
हविरिदमेषां मर्यादा। अन्तराज्ञी पूर्णवाः। देवसः सद्मा गामन्। तान्पूर्वः परि
गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया॥ इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि
मुक्षमानाः। ता: पूर्वः परि गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया॥ इह पूर्णवाँ विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि
मुक्षमानाः। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया॥ अयं पितृणामधिः।
अवाङ्गुव्या पितृम्य आ। तं पूर्वः परि गृह्णामि। अविष्टः पितृं करता। अजस्तु

त्वां संभापालाः॥२८॥

विजयभोगः समिन्धताम्। अङ्गे दीदाय मे सन्य। विजिते शरदः शतम्।
अनेमावस्थीयम्। अभि हंराणि शरदः शतम्। आवस्थे श्रियं मञ्चम्।
आहिर्बुध्रियो नि यच्छतु। इदमहम् ग्रिज्येष्यः। वसुम्यो यज्ञं प्रब्रवीमि।
इदमहमि द्रज्येष्यः॥२९॥

कुद्रेष्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्यः। आदित्येष्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि।
पथस्वतीरोषधयः। पथस्वद्वीरुधां पयः। अपां पथसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सः
मृजा अग्ने ब्रतपते ब्रतं चोरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राघ्यताम्। वायो ब्रतपत्
आदित्य ब्रतपते॥ ३०॥

ब्रतानां ब्रतपते ब्रतं चोरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राघ्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्।
इष्मूर्जम्भि सङ्कृताम्। बहुपर्णीमशुष्काग्राम्। हर्गामि पशुपामहम्। यत्कष्णो
रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामैकविश्शतिधा। समरामि

सुसमृता॥ ३१॥

त्रीन्परिधीः स्तिमः सुमिधः। युजायुरनुसञ्चरन्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिम्। सं
भरामि सुसमृता। या जाता ओषधयः। देवेयोऽल्लियुगं पुरा। तास्तु पर्वे राघ्यासम्।
परिस्तरमाहरन्। अपां मेष्यं यज्ञियम्। सदेवः शिवमस्तु मे॥ ३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितानां परिमिताः।
सन्ताये सुकृताय कम्। एनो मा निगङ्कतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु।
सुकृताच्छिन्नं बुहिरुण्णमद्। स्योनं पितृम्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्नस्मीदन्तु मे
पितरः सोम्याः। पितामहाः प्रापितामहाश्चानुगैः सुह॥ ३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयोन्मादेशसम्मितः। युजे पवित्रं पोतुतमम्। पयो हृव्यं
करेतु मे। इमौ प्राणपानो। यजस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तो सञ्चेत्ताम्।
पवित्रे हृव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुवर्णं मनसा पुनातु॥ ३४॥

अर्यं प्राणश्चापानश्च। यजंमानमपि गच्छताम्। युजे ह्यमूलं पोतारो। पवित्रे

हव्यशोधने। त्वया वैदिं विविदः पृथिवीम्। त्वयां यज्ञो जायते विश्वदानिः।
अच्छेदं यज्ञमन्वैषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्यर्थम् सान्। त्रयस्मि शोऽसि
तन्तुनाम्। पृवित्रेण सुहागाहि॥३५॥

शिवेयः रञ्जुरभिधानीः। आधियामुपं सेवताम्। अप्रस्त्रं साय यज्ञस्य। उखे
उपदधाम्यहम्। पृश्चभिः सन्तीतं बिभृताम्। इन्द्रोय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्रोय हृविः कृणवन्तः। शिवः शग्मो भेवासि नः॥३६॥

आमृतमयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषिः प्र युज्यताम्। तिरः पृवित्रमतीतीताः।
आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पृताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दोहपवित्रे
रज्ञम्। सर्वा पात्राणि शुभ्यता। एता आ चरन्ति मधुमङ्गलानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्वन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रौ रमयतु गावः। पूषा स्था अयक्षमा वै
प्रजया सः मृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्ज पयः पिन्वमाना घृतं चौ

जीवो जीवन्तीरुपवेः सदेयम्। घौशेमं यज्ञं पूर्थिवी च मन्दुहाताम्। धाता सोमेन
मृह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु॥३८॥

उथम् दुहन्ति कुलशं चतुर्विलम्। इडा देवीं मधुमतीं सुवर्विदम्। तदिन्द्राभी
जिन्वते सूनुतावत्। तद्यजमानमृतले देधातु। कामधुक्षः प्रणो श्रौहि। इन्द्रो य
हविरिन्द्रियम्। अमृं यस्या देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्रो य
देवेष्यः। हृव्यमा यायता पुनः॥३९॥

वृथ्मेष्यो मनुष्यैः। पुनर्दर्हाय कल्पताम्। यजस्य सन्ततिरसि। यजस्य
त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यजायापि दधाम्यहम्।
आद्विरिन्तेन पात्रेण। या: पृता: परिशोरते। अयं पयः सोमं कृत्वा स्वां योनिमपि
गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्वि निर्मितः। इमौ पर्ण च दर्ढं च। देवानां
हृव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हृव्यं हि रक्षसि। उभावशी उपस्तुण्ते।

देवता उपर्वमन्तु मे। अहं ग्राम्यानुपं कवसामि। मह्यं गोपतये पृश्नन्॥४१॥

आमृत इमं गैल्लामि पूर्वस्ता: पूर्वः परिगैल्लामि समापला इन्द्रज्ञेष्ये आदित्य ब्रतपते सुमन्त्रितां मे सुह पुनात गहि नो
विश्वकूपा दधातु पुनर्गच्छतु पृश्नन् (या: पूर्वस्ताद्विमूर्जिह प्रजा इह पश्चात्यं विवृणाम्निः)॥

[४]
**देवो देवेषु पराक्रमध्यम्। प्रथंमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तुतीयेषु। त्रिरेकादशा इह
माऽबत। इदं शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनौ। इदं करिष्ये भेषजम्।
इदं में विश्वभेषजा। अश्वेना प्रावतं युवम्। इदम् हृ सेनाया अभीत्वर्यै॥४२॥**

**मुख्यमपोहामि। सूर्यं ज्योतिर्विं खांहि। महत छेन्द्रियायो। आ योग्यतां धूतयोनिः।
ओश्विरहव्याऽनु मन्त्रताम्। खमङ्गं त्वचमङ्गं। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पृश्ननां तेजसा।
अग्रये जुष्टमिथ घारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥**

**धूतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मैन्द्विदामृते प्रति तिष। ब्रीहीणां मैध
सुमन्त्रस्यमानः। आद्रिः प्रथमुर्वनस्य गोपाः। शृत उथम्नाति जनिता मतीनाम्।
यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्णमन् यो वित्स्ये। आत्मन्वान्मोम**

यूतवान् हि भूत्वा। देवान्नच्छु मुवर्विन्द यज्मानाय मह्यम्। इग्न भूतिः पृथिव्यै
रस्मो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमास्मि स सन् यज्ञो यस्यास्मि न तमन्तरेष्मि।
स्वं मं इष्टः स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तिः स्वः श्रान्तम्। स्वः हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
बायुरुपश्रुतो। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यज्ञो। मा ग्रेमा सांविकथा
मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानोनि
ते प्रत्यवदास्यामि। नमंस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यदेवदानानि तेऽवधन्।
विलोमाकारप्रमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनंजयेनत्। तत् आ यायतो पुनः। अज्यायो यवमात्रात्
आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रुरुपाम यज्ञस्या शुद्धः स्विष्टमिद् हृविः।
मनुना दृष्टां यूतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्थदस्मिन्दन्।

अवद्याम्येकतोमुखाम्॥ ४७ ॥

इदं भागं जुपस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्तः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम।
सुवर्त्मानः सुर्वगणाः। ब्रह्म पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदस्त।
दिशां कृतिरसि। दिशो मे कल्पनाम्। कल्पन्तां मे दिशः॥ ४८॥

दैवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मै कल्पताम्। अर्धमासा मै कल्पनाम्। मासा मे
कल्पनाम्। कृतवो मे कल्पनाम्। संवध्यसरे मै कल्पताम्। कृतिरसि कल्पता-
मे। आशोनां त्वाऽशापलेष्यः। चतुर्भ्यो अमृतेष्यः। इदं भूतस्याध्येष्यः॥ ४९॥

विधेम् हृविषा वृथम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोभक्त। निरभाग-
भेजामः। अपस्मिन्वा ओषधीजिन्व। द्विपात्याहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय।
ब्राह्मणनामिदं हृविः॥ ५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां
बृहत्तिविषा घृतेन। समाद्वैर्वसुभिः सं मूरदिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्।

दिव्यं नमो गच्छतु यथ्वाहा० इन्द्राणीवांविधवा भूयासम्। अदितिरिव सुपुत्रा
आस्थूरि त्वा॑ गाःहपत्य॥५१॥

उपनिषदे॑ सुप्रजास्त्वाया॑ सं पल्लि॑ पत्या॑ सुकृतेन॑ गच्छताम्। यज्ञस्य॑ युक्तो॑
धुयोवभूताम्। सज्जानानो॑ विजहतामर्गती॒। दिवि॑ ऊर्योतिरजरमा॑ रंभेताम्। दशते॑
तुन्वो॑ यज्ञ॑ यज्ञियो॑। ता॑ प्रीणातु॑ यज्ञमानो॑ युतेन॑ नारिष्ठयो॑ प्रशिष्पमीडमानः॑।
देवाना॑ देव्येऽपि॑ यज्ञमानो॑ युतो॑ युता॑ यं वा॑ देवा॑ अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो॑ भागः॑ शोतक्तु॑ पुतद्वा॑ तेन॑ प्रीणानि॑। तेन॑ तुप्यतमः॑ हहौ॑। अहं॑ देवाना॑
सुकृतामस्मि॑ लोके॑। ममेदमिष्ठं॑ न मिथुर्भवाति॑। अहं॑ नारिष्ठावनु॑ यज्ञामि॑ विद्वान्।
यदा॑ यामिन्ने॑ अदथाद्वाग्येयम्॑। अदारभूद्वत॑ देवसोमा॑। अस्मिन्॑ यज्ञे॑ मण्डतो॑
मृडता॑ न। मा॑ नौ॑ विद्दभिभामो॑ अशस्ति॑॥५३॥

मा॑ नौ॑ विद्दुजना॑ द्वेष्या॑ या॑। क्रष्णं॑ वाजिनं॑ वृथम्। पूर्णमासं॑ यज्ञमहे॑। स
नौ॑ दोहता॑ सुवीर्यम्। ग्रायस्पोषः॑ सहस्रिणम्। प्राणाय॑ सुराधंसे॑। पूर्णमासाय॑

स्वाहा ॥ अमावास्या सुभगां सुशेवा ॥ धेरुरेव भूयं आप्यायमाना ॥ सा नौ दोहताऽ
सुवीर्यम् ॥ गायस्पोषः सहस्रिणम् ॥ अपानाय सुराधंसे ॥ अमावास्याये स्वाहा ॥
अभि स्तुणीहि परिं धेहि वेदिम् ॥ जामिं मा हिं सीरमुया शयाना ॥ होतृष्ठदना
हरिताः सुवर्णाः ॥ निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने ॥ ५४ ॥

अमीत्वै करोमि क्रमोत्तिराङ्गमं एकतो मुखां मे दिशोऽयंक्षेयो हृषिर्गारहपत्या कल्पयन्त्रशास्त्रिः सा नौ दोहताऽ सुवीर्यः ॥

सत् च ॥ [५]

परिस्तुणीत् परिधत्ताग्निम् ॥ परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु ॥ अपाऽ रसु
ओषधीनाऽ सुवर्णः ॥ निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुधाः ॥ अमुत्रामुष्मिल्लोके
भूपते भुवनपतो महतो भूतस्य पतो ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे ॥ अहं भूपतिरहं
भुवनपतिः ॥ अहं महतो भूतस्य पतिः ॥ ५५ ॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्तिर्ज्यं करिष्यामि ॥ देवं सवितरेतं त्वा वृणते
बृहस्पति दैव्यं ब्रह्माणम् ॥ तदहं मनसे प्र ब्रवीमि ॥ मनो गाथत्रिये ॥ गाथत्री

त्रिष्ठूमैः त्रिष्ठुजगंत्यै। जगंत्यनुष्ठूमैः अनुष्ठुक्पङ्क्षौ। पङ्क्षिः प्रजापंतये॥५६॥
 प्रजापंतिर्विश्वेष्यो देवेष्यैः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणो। ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै
 हृष्यं करोमि। यो वौ देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्ष मनसा तपस्वी॥५७॥
 अन्तर्दृतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। धूतप्रतीका भुवनस्य
 मध्ये। मर्दज्यमाना महते सौभग्याय। मल्यं धुक्ष्य यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा
 मंहिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयांसि। यजियो यज्ञं वि च यन्ति शं च।
 ओषधीरापं इह शक्तीश्च। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मण् कर्मण् द्वैष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णाता च। तस्येन्द्र वज्रेण
 शिरस्त्रिष्ठनन्द्वि। ऊर्णमृदु प्रथमान् स्योनम्। देवेष्यो जुष्टः सदनाय ब्रह्मिः। सुवर्गे
 लोके यजमानः हि धेहि। मां नाकस्य पुष्टे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
 सुपेशाः। धूतप्रतीका वृयनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्थमाणा महते सौभग्याय॥५९॥

सा में धृत्वं यज्ञमानाय कामान्। शिवा चं मे शग्मा चैधि। स्योना चं मे
सुपदा चैधि। ऊर्जस्ती चं मे पर्यस्ती चैधि। इप्सूर्जं मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजों मे
पिन्वस्व। क्षत्रमोजों मे पिन्वस्व। विशं पुष्टे मे पिन्वस्व। आयुर्नाद्यं मे पिन्वस्व।
प्रजां पृश्नमे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उपभूय इन् मैं अविक्षेपोभाय परिधीं देहामि। धृता धरणो
धर्मीयान्। अग्निर्देवपाँसि निशितो नुदातौ विष्णुनन्दि विधृतीम्याँ सुपलान्।
जातान्नातुव्यान् ये चं जनिष्यमाणाः। विशो युत्राम्यां विधमाम्येनान्। अहं
स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो युत्रे नुदमानि अरातिम्। विशं पाप्मानममांति
दुर्मर्गयुम्॥६१॥

सीदंती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृतीं स्वधृती। प्राणान्मयि
धारयतम्। प्रजां मायि धारयतम्। पृश्नमयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य
धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतान्त्याजानाम्। स दोधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्नुचो

अच्या सांदयामि। आ गौहं पुथो जुहं देवयनान्॥६२॥

यत्रपैयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा समृताङ्गा। वहासि मा
सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाधं उपभूतं सपलान्। जाताञ्चात्वान् ये च
जनिष्यमाणाः। दोहे यज्ञं सुद्धांमिव धेनुम्। अहमुत्तरे भूयासम्। अधे
मथ्सपलाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरे भूयासम्। अधे मथ्सपलाः।
ऋषमोऽसि शाकरः। धृताचीनां सुनुः। प्रियेण नामा प्रिये सदंसि सीद। स्योनो
में सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथंचि प्रजया पृश्चमिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरे भूयासम्॥६४॥

अधे मथ्सपलाः। इयं स्थाली धृतस्यं पूर्णा। अच्छेनपया: शतधोरु उथमः।
मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मा भूतं भविष्यच्छयताम्।
शतं में सन्त्वाशिषं। सुहसं मे सन्तु सूनृताः। इर्गततीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि

मर्वतेः श्रितः॥६५॥

मर्वते मां भूतं भौविष्यच्छ्येताम्। शृतं मे सन्त्वाशिषेऽ। सुहस्तं मे सन्तु सूनुताः॥
इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियमप्तं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पश्वोऽचिकिथ्सन्। तेन
देवा अवतोप माम्। इहेष्पमूर्जं यशः सह ओजेः सनेयम्। शृतं मर्यि श्रयताम्।
यत्पृथिवीमन्वर्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनास्मिंश्चाङ्गलमिन्द्रं प्रजापतिः। इदं तच्छुकं मधुं वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधिनोन्म
दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्विन्दत्। गुहा सतीं गहने गह्येषु।
स विन्दत् यजंमानाय लोकम्। अच्छिंद्रं यज्ञं भूरिकर्म करोतु। अयं यज्ञः
समसदद्विष्टविष्टान्। ऋचा सामा यजुषा देवतानिः॥६७॥

तेन लोकान्ध्यर्थवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यमेतत्वमेश्याम्। यो नः कर्नीय इह
कामयाते। आस्मिन् यज्ञे यजंमानाय मह्यम्। अप तमेन्द्राशी भुवनानुदेताम्। अहं
प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं ज्ञेष्यन्तम्।

वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्याये सं मौर्जिमि अग्निमन्त्रादमन्त्राद्योया उपहुतो घोः पिता। उप मां घोः पिता हृयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसो जीवात्वे पुण्योया। उपहुता पृथिवी माता। उप मां माता पृथिवी हृयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसो जीवात्वे पुण्योया। मनो उज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञं समिमं देधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्वामि। अहं वाँ क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्वता॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासीति। समानो यश निष्ठः। इ॒ध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वेष्टि यश माम्। सर्वाङ्गस्तानेषे सन्देह। याङ्गश्चाहं द्वेष्टि ये च माम्। अग्ने वाजजिता वाजं त्वा मसूवाऽसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्माञ्जिम्।
आग्निमन्त्रादमन्त्राद्याय। वेदिर्बुर्गहिः शृतः हूवि। इध्मः पौरिधयः सुचौ। आज्ञ्य-
यज्ञं ऋचो यज्ञः। याज्ञ्याश्च वपद्माराः। मे मे सन्ततयो नमन्ताम्। इध्मसन्तहने
हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवतः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना सहस्रकाणडेन। द्विषन्त-
शोचयामसि। द्विषन्ते बहु शोचतु। ओषधे मो अहः शुचम्। यज्ञं नमस्ते यज्ञा।
नमो नमश्च ते यज्ञा शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

मुभुतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्याङ्गमनु सन्तिष्ठस्व।
उपं ते यज्ञं नमः। उपं ते नमः। उपं ते नमः। त्रिष्कलीक्रियमाणानाम्। यो न्यज्ञो
अवशिष्यते। रक्षसां भाग्येयम्। आपस्तल्य वेहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यज्ञं शूर्पे। आशिश्वरे द्वषदि यत्कपाले। अवप्स्ते विप्रपः
संयज्ञामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रपः सन्ति बृहीः। अग्नौ

ताः सर्वाः स्त्रियोः सुहृता जुहोमि। उद्धन्नधर्मित्र महः। सुपलांमे अनीनशः।
दिवैनान् विद्युतां जहि। निश्चोचन्नधर्मान्कृथिः॥७५॥

उद्धन्नध क्षि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा॑ दीर्घयुत्वस्य॑ हेशिषे। तस्य॑ नो
देहि सूर्य। उद्धन्नध मित्रमहः। आगेहनुत्तरं दिवम्। हृद्रोगं मम॑ सूर्य। हरिमाण॑
च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकासु दध्मसि॥७६॥

अथो हरिद्रवेषु मो हरिमाण॑ नि देख्मसि। उद्गाद्यमादित्यः। विश्वेन सहसा॑
सुह। द्विष्टन्तं मम॑ रन्धयन्। मो अहं द्विष्टो रथम्। यो नः शपादशपतः। यश्व
नः शपतः शपात्। उषाश तस्मै निमुक्त। सर्वं पापः समृहताम्॥७७॥

यो नः सपलो यो रणः। मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापता शरो ब्रह्मसःशितः। गच्छु ऽभित्रान्प्र
विशा। मैषां कञ्चनोच्छिष्पः॥७८॥

पठते प्रजापतये तप्स्वी वाचा सौभग्यं पृश्चमे निवस्य दुर्गाय॑ देवयानांनेऽनारेष्वृहमुतां भूयासं प्रजापतिरसि सूर्वतः।

श्रितः प्रवैष्ट देवताभिर्जिते पृथिवी हृयतामप्निग्राह्याद्वक्षत समुवासः हुते स्योनेन मे मलिष्ठस्येतः कृषि दध्मस्यहतामष्टौ
च॥

सक्षेदं पश्य। विधत्तिरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रुमति: पनिष्ठा। कृदतं वर्णिष्ठम्।
अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु घावोप्तिवी देवपुत्रो।
दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मांसि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः। कृतमसि भूग रेमो श्रद्धां
मनसा। दीक्षा तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपलीम्। सर्वे कामा यजमानस्य
मन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रुभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योऽन्नायतां पात्व एहसः॥८०॥

ज्योगजीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाकर गायत्रीं प्र पद्धे। तात्ते युनजिमा इन्द्रं
शाकर त्रिष्टुपं प्र पद्धे। तात्ते युनजिमा इन्द्रं शाकर जगतीं प्र पद्धे। तात्ते युनजिमा।
इन्द्रं शाकरानुष्टुपं प्र पद्धे। तात्ते युनजिमा इन्द्रं शाकर पुक्किं प्रपद्धे॥८१॥

तान्ते युनजिमा आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पर्वीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च।
 क्रृतं सूत्येऽधायि। सूत्यमृतेऽधायि। क्रृतं च मे सूत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूतं
 सुवर्गमम्। सुवर्णं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रह्मस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
 दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
 दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया
 दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वौदीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
 ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः।
 यथा चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया
 वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यथा वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यथा सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः।

तया० त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। वागदीक्षा। तया० प्राणो दीक्षया॑ दीक्षितः। यया० प्राणो दीक्षया॑ दीक्षितः। तया० त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। वाक्या दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। क्रहचस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। यजु॑षि त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्के मूनुतो च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। स्वे दक्षे दक्षिपतेह सौदा। देवानां मूमो महते रणाय। स्वास्मस्थस्तनुवा मौविशस्त्वा पितेवैषि मूनव आ मूशेवः। शिवो मा॑ शिवमा विशा। सुत्यं म॑ आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितुप्रसूता मा॑ दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं तवदस्मि

मर्देसि त्वं मेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यथो। पुत्रः
पित्रे लोककृञ्ञातवेदः। आजुहानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अश्च स्वां योनिमा सौद
साध्या। अस्मिन्नस्य अपस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदता। एकमिषे विष्णुस्त्वा उन्वेतु। द्वे कुर्जे विष्णुस्त्वा-
उन्वेतु। त्रीणि ब्रताय विष्णुस्त्वा उन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वा उन्वेतु। पञ्चे
पुश्यम्यो विष्णुस्त्वा उन्वेतु। षड्ग्रायस्योषाय विष्णुस्त्वा उन्वेतु। सुत सुतम्यो होत्राम्यो
विष्णुस्त्वा उन्वेतु। सखोयः सुतपदा अभूमा सुख्यं तै गमेयम्॥८९॥

सख्याते मा योपम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते पृथिवी
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते उत्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते
द्यौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते दिशः पादः॥९०॥

परोर्जास्ते पञ्चमः पादः। सा न इष्पमूर्जे धूक्षा तेजं इन्द्रियम्।
ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। विभिंसे त्वा परस्पतीम्। देवानां धेनुं सुदृधामनपस्फुरन्तीम्।

इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो अस्तु नः। इमाचराः कृण्त वेदिमेत्या वसुमतीः
रुद्रवंतीमादित्यवंतीम्॥ ११॥

वर्णन्दिवः। नाभां पृथिव्याः। यथाऽयं यजंमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सवे।
चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्यां सुपर्णवादि
यो निविष्टौ। तयोर्देवानामादिं भागधेयम्। अपं जन्यं भृयं नुदा। अपं चक्राणि वर्तया
गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा उते वेतन्मित्र्यसे न रिष्यसि। देवाः इदैष पृथिवीं
मुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृताः। तत्र त्वा देवः सीविता दंधातु॥ १२॥

ब्रह्मणो योनिरःहस्तः पुङ्के प्रपञ्चे दीक्षा यथाऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितस्यां त्वा दीक्षयां दीक्षयां योग्यो दीक्षा द्यौस्त्वा
दीक्षमाणमन्तं दीक्षतामपाचेति शाक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं दिशः पादं आदित्यवंती वर्त्य पञ्चं च॥ [७]

यदस्य पारे रजेसः। शुक्रं ज्योतिरजोयत। तत्रः परपदति द्विषेः। अग्ने वैश्वानर-
स्वाहा० यस्माद्वीपाऽवांशिष्ठाः। ततो नो अभ्यं कृषि। प्रजायः सर्वार्थ्यो मृडा
नमो रुद्राय मीढुषे० यस्माद्वीपा न्यषदः। ततो नो अभ्यं कृषि॥ १३॥

प्रजाम्यः सर्वांग्यो मृड। नमो रुद्रायं मीडुषे। उद्देश तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः।
मेमं यज्ञं यज्ञमानं च गीरिषः। सुवर्गे लोके यज्ञमानः हि धोहि। शनै एषि द्विपदे
शं चतुष्पदे। यस्माद्ब्रिषा ज्वेपिष्ठः। पुलायिष्ठः। सुमज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृथि।
प्रजाम्यः सर्वांग्यो मृड। नमो रुद्रायं मीडुषे॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्नियमो। आशानां त्वा विश्वा
आशाः। यज्ञस्य हि स्थ कृत्वियौ। इन्द्रांग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तुष्यतम्।
अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्रांग्नी अस्य
सोमस्य। वीतं पिंबतं जुषेथाम्। मा यज्ञमानं तमो विदत। मर्तिर्जो मो इमः
प्रजाः। मा यः सोमामिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृषि मीडुषेऽहुतस्य च सुस च॥

अनागसंस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उपा वायुषे अस्त्वशमूः। मित्रस्ते
अस्त्वशमूः। वरुणस्ते अस्त्वशमूः। अपाङ्ग्नया कृतस्य गर्भः। भुवनस्य

[८]

गोपा॑ः श्येना॑ अतिथयः। पर्वतानां कुकुभः प्रयुतो नपातारः। वृन्धनेन्द्रः ह्यता॑
घोषणामीवा॒ श्वातयता॥१६॥

युक्ता॑ः स्थु॒ वहते। देवा॑ ग्रावो॑ इन्द्रीरन्द्र॒ इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्या॑
परावते। आउस्माञ्चस्थात्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमंसुषवुः। ब्रह्मवर्चसं
म् आसुषवुः। समरे रक्षाँस्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्य। वाक्ते॑ त्वा॑ मनश्च
श्रीणीताम्॥१७॥

प्राणश्च॑ त्वाउपानश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षुश्च॑ त्वा॑ श्रोत्र॑ च श्रीणीताम्। दक्षश्चल्ला॑ बल॑
च॑ श्रीणीताम्। ओजश्च॑ त्वा॑ सहश्च॑ श्रीणीताम्। आयुश्च॑ त्वाउजरा॑ च॑ श्रीणीताम्।
आत्मा॑ च॑ त्वा॑ तनुश्च॑ श्रीणीताम्। शृतो॑ इसि॑ शृतं कृतः। शृताय॑ त्वा॑ शृतेऽयस्त्वा।
यमिन्द्रमाहुर्वर्कणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमु॑ सृत्यमाहुः॥१८॥

यो॑ देवानाँ॑ देवतोमस्तपोजा॑। तस्मै॑ त्वा॑ तेयंस्त्वा। मयि॑ त्यदिन्द्रियं महत। मयि॑
दक्षो॑ मयि॑ क्रतुः। मयि॑ धायि॑ मुवीर्यम॑। त्रिशुभूमो॑ वि॑ भौतु॑ मे। आकृत्या॑ मनसा॑

महा विश्वाजा उज्योतिषा महा यज्ञेन पर्यंसा महा तस्य दोहमशीमहि॥१३॥
 तस्य सुप्रमंशीमहि। तस्य भक्षमंशीमहि। वाग्जृषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो
 जनाम् स मित्रा। यस्मात् जातः परे अन्यो अस्ति। य ओविवेश भुवनानि
 विश्वा। प्रजापतिः प्रजयो संविदानः। त्रीणि उज्योतीःषि सचते स पौडशी। एष
 ब्रह्मा य कृत्वियः। इन्द्रो नामं श्रुतो गणे॥१००॥

प्र तै महे विदथे शःसिषः हर्षी। य कृत्वियः प्र तै वन्वा वनुषो हर्यतं
 मदम्। इन्द्रो नामं धृतं नयः। हर्शभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु।
 हर्शिवर्पसङ्गिंशः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानांमसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं
 वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रेश स्माद्वरुणश्च राजा। तौ तै भक्षं चक्रतुर्ग्रं पुतम्। तयोरनुभक्षं भेक्षयामि।
 वाग्जृषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राघ्यासम्।
 अर्थेणा अस्य जाहितः। अवसानंपतेऽवसानं मे विन्दा नमो रुद्राय वास्तोष्यतयो।

आयने विद्रवणे॥ १०२॥

उद्धाने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तत् हुंवे।
यान्यपामित्यान्यप्रतीतान्यस्मि। यमस्य बुलिन् चरामि। इहैव सन्तः प्रति
तद्यातयामः। जीवा जीवेष्यो नि हंशम एन्त। अनुणा अस्मिन्नेनुणः परस्मिन्।
तुतीये लोके अनुणा स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥ १०३॥

सर्वन्यथो अनुणा आक्षीयेम। इदमनु श्रेयोऽवसानमा गंम। श्वे नो
द्यावापृथिवी उमे इमे। गोमद्वनवदश्वेवद्वर्जस्वत। मुवीरा वीरेनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्रः रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पर्यसा
संविदाने। युतं दुहाते अमृतं प्रपीनो। पवित्रमको रजसो विमानः। पुनाति देवाना
भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्थशो महत। अशीमहि गाधमृत प्रतिष्ठाम्॥ १०४॥

चात्यत श्रीणीताः सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अङ्कों रजसो विमानञ्जलिं च॥

उद्दस्ताम्पसीध्मविता मित्रो अर्यमा। सर्वन्मित्रानवधीद्युगेन। बृहन्त-

मामेकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रंयस्व स्वाहा पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रंयस्व
स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रंयस्व स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्त्रोमि। आ त्वा ददे
यस्ते वीर्याय च। अस्मास्वंधिया युपं दंधाथेन्द्रियं पर्यः। यस्ते द्रपसो यस्ते
उद्दृष्टः॥१०६॥

देव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेशो। स नः पाद्यारेष्ये स्वाहा॥ अनु मा सर्वो
यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मुकुतः सामार्कः। आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूःचि।
अस्यै पृथिव्यै यद्यन्नियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरेन्द्रु गायाम जोग्मिः।
अनवश्वेन्द्रु सर्वे रुष्टे। अनु प्रजयाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षते प्रतिं तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यक्षेषु प्रति
तिष्ठामि गोपु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्यो। विश्वमन्याऽभिं वावृथे।
तदन्यस्यामायिंश्रितम्। दिवे च विश्वकर्मणो। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यो
पृथिवीम्। अस्कान्दप्नो युवानाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजीनि प्राजीनि। आ
स्कन्नाज्ञायते वृषा। स्कन्नात्प जीनिषीमहि। ये देवा येषांमिदं खोग्येण बभूव। येषा
प्रथाजा उतानुयाजाः। हन्द्रेज्येष्यो वरुणशाजम्यः। अग्निहोत्र्यो देवेष्यः स्वाहा।
उत त्या नो दिवो मतिः॥१०८॥

अदिंतिरुत्या गमत। सा शन्ताची मर्यस्करत। अप स्त्रिधः। उत त्या
देव्या भिषजां। शनस्करतो अश्वना। युयातामस्मद्रपः। अप स्त्रिधः।
शमश्चिरश्चिभिस्करत। शनस्तपतु मूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्त्रिधः। तदित्युदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्।
त्रिवृद्धाद्वनस्य रथवृत्। जीवो गम्भी न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि
विद्वेषे भर। अरज्ञमाय जग्मेव। अपश्चाद्व्यने नरै। हन्दूरिन्दुमवागात। हन्दौरिन्द्रो-
जपात्। तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥११०॥

उद्दरप इन्द्रियेण गा मृतिरेपा अग्नात्रीणि च॥

— [१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हुविषमाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरक्षेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनुरूपं च यज्ञो। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरक्षेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वा देवा अतिपादयोनि। वाचा चित्प्रयां देवहेऽनम्। अरायो अस्मां अभिदृच्छन्नायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तनिधेतना ततं म आपस्तु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथोय शास्यते। अयः समुद्रं उत विश्वमेषजः। स्वाहाकृतस्य समृतपृष्ठमुखः। उद्भयं तमस्यसि। उद्भयं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्वा यामि। त्वन्नो अये स त्वन्नो अग्ने। त्वमस्मे अयासि प्रजापते। इमं जीवेष्यः परिधिं देखामि। मैषानुगादपर्ये अर्घमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीः। तिरो मृत्युं देखतां पर्वतेन। इष्टेष्यः स्वाहा वषडनिष्टेष्यः स्वाहाौ। भेषजं दुरिष्टे स्वाहा निष्कृत्ये स्वाहाौ। दौर्गोष्ये स्वाहा दैवीयस्तनुभ्यः स्वाहाौ॥११३॥

ऋच्छे स्वाहा समृद्धे स्वाहा ॥ यते इन्द्रं भयोमहे। ततो नो अभयं कृथि।
मधेवञ्चुगिधि तव तत्र ऊतयै कि द्विषो कि मृधो जाहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः।
वृत्रहा कि मृधो वृशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गम्भिर्दतो
न ऊनम्॥१३४॥

आप्योयय हरिबो वर्धमानः। यदा स्तोत्र्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो
अर्थते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अश्च तदस्य कल्पया।
त्वं हि वेल्यं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अश्च तदस्य
कल्पया त्वं हि वेल्यं यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा ना यज्ञस्य मन्वते
मर्तसः। अग्रिष्ठद्वोता करुविद्विजनन्। यजिष्ठो देवा ऋतुशो येजाति॥१३५॥

देवाभ्युक्तं तनुभ्यः स्वाहोनं पुरुषसम्मितोऽये तदस्य कल्पय पश्च चा।

— [११]

यदेवा देवहेडनम्। देवोसश्कृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुश्ता। ऋतस्यतेन
मामुता। देवो जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनुतमूदिमा। अग्रिर्मा तस्मादेनोसः।

गाहृपत्यः प्रमुच्छतु। दुरिता यानि चक्रमा करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं सरस्वति। ऋतान्मा मुञ्छतांहसः। यदन्यकृतमारिमा सजातशः सादृत वा जामिशः सात। ज्यायसः शः सादृत वा कनीयसः। अनाजातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्वमस्माज्ञातवेदो मुमुक्षिः। यद्भाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामुरुभ्यामष्टीवद्याम्॥११७॥

शिशज्वर्यदन्तं चक्रमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनेसः। यज्ञस्ताम्यां चक्र किल्बिषाणि। अक्षणां वृशुपृजिग्रामानः। द्वेरोपश्या च राष्ट्रभूच्चै तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यवृणं यद्वहं चकार। यद्वादास्यन्यस्मञ्गारा जनैयः। अग्निर्मा तस्मादेनेसः। यन्मर्यि माता गर्वं सुति॥११८॥

एनश्चकार यत्प्रिता। अग्निर्मा तस्मादेनेसः। यदा पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रं प्रमुदितो धयन्। अहिंसितो पितरे मया तत। तदेवे अनुणो भेवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत आम्। यन्मातरं पितरं वा जिहंसिमा। अग्निर्मा तस्मादेनेसः। यदाशसा-

निशसा यत्पराशमा॥११९॥

यदेनश्चकुमा नृतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति क्रामामि द्विरितं
यदेन। जहांमि रिप्रं परमे सुधस्थैः। यत्र यन्ति मुक्तो नापि दुष्कृतः। तमा
रोहामि मुक्तां नु लोकम्। त्रिते देवा अमृजतैदेन। त्रित पुतन्मनुष्येषु मामृजो।
ततो मा यदि किञ्चिदानशो अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गारहपत्यः प्रमुच्छत्। द्विरिता यान्ति चकुमा करोतु मामनेनसम्। द्विवि जाता
अप्सु जाताः। या जाता ओषधीम्यः। अथो या अग्निर्जा आपः। गा ने शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापो नक्ते द्विरितं चराम। यद्वा दिवा नृतनं यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णस्तत
उत्पुनीत नः। इमं मे वरण् तत्वा यामि। त्वन्नो अये स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि॥१२१॥

अनुनसंमष्टीवद्भाएँ सति पंग्यासांडजनशेऽग्निर्मा तस्मादेनसः पुनीत नुज्जाणे च (यदेवा देवा कृतेन सजातश्च माद्यद्वाचा
यद्वस्मौयमदीव्यं यमनि माता यदो पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशमाऽति क्रामामि त्रिते देवा द्विवि जाता अप्सु जाता यदापं
इमं मे वरण् तत्वा यामि त्वन्नो अये स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥

[१२]

यते ग्रावणा॑ चिच्छुदः सो॑म राजन्। प्रियाण्यज्ञानि॑ स्वधिंता॑ परु॑चि।
तथमन्धूस्वाज्येनोत् वर्धयस्व। अनागसो॑ अधिमिथ्सङ्घेयेम। यते ग्रावा॑ बाहुच्युतो॑
अचुच्यवुः। नरो॑ यते॑ दुदुहर्दक्षिणेन। तत् आप्यायता॑ ततो॑ निष्ठायता॑ देव सोम।
यते॑ त्वचं बिभिद्यर्थं योनिम्। यदास्थानात्पच्युते॑ वेनसि॑ तमना॑॥ १२२॥

त्वया॑ तथ्मोम् गुप्तमस्तु॑ नः। सा नः॑ सन्धासंत्यग्मे॑ व्योमन्। अहाल्लरीरं॑ पर्यंभा॑
समेत्या॑ अन्योन्यो॑ भवति॑ वर्णो॑ अस्य। तस्मिन्ब्रयमुपहृतास्तवं॑ स्मः। आ नो॑ भज्
मदसि॑ विश्वरूपे॑ नृचक्षः। सोमं॑ उत् शुश्रुगस्तु॑। मा नो॑ वि हासीद्विर॑ आवृणानः।
अनागास्तनुवो॑ वावृधानः। आ नो॑ रूपं॑ वहतु॑ जायमानः॥ १२३॥

उपं॑ क्षरन्ति॑ जुह्वो॑ धृतेनो॑ प्रियाण्यज्ञानि॑ तवं॑ वर्धयन्ती॑। तस्मै॑ ते सोम् नम्
इद्वर्षद्वा॑। उपं॑ मा राजन्मुक्तेह्यस्व। सं प्रोणापनाम्याऽ॑ समु॑ चक्षुषा॑ त्वम्। सङ्गं
श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत् आस्थिते॑ शमु॑ तते॑ अस्तु। जानीतात्र॑ः सङ्गमने॑
पथीनाम्। पुतं जानीतात्परमे॑ व्योमन्। वृक्काः॑ सधस्था॑ विद् रूपमस्य॥ १२४॥

यद्यागच्छा॑त्पथि॒भिर्देव्यानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादा॒विरेस्मै। अरिष्ठे राजन्त्रगदः
परेहि। नमंस्ते अस्तु चक्षसे रघुयो नाकमारोह सुह यजमानेन। सुर्यं
गच्छतात्परमे व्योमन्। अमूद्वः सीविता बन्धुनु नः। इदानीमहे उपवाच्यो
नुभिः। वि यो रल भजति मानवेयः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्।
उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीच्याथामिह नः सखाया। आदित्यान्
प्रसिंतिरहेति। उत्रा शुतापाष्ठा यविष्णु परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व मन्तो॥१२६॥

त्वन् जायमानोऽस्य दध्यत्पञ्चं च॥

[१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा॑ प्राणेश्वक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेत्सा
मिथुनेनाप्यात्मना॑। अन्धो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
विमोचनीः। आपौ विमोक्षीर्मर्मि तेजं इन्द्रियम्। यद्वचा साम्ना यजुषा। पृथुना॑
चर्मन् हृविषां दिदीक्षो। यच्छन्दोभिरोपेधीभिर्वन्स्पतौ। अन्धो लोका दंधिरे तेजं
इन्द्रियम्॥१२६॥

शुका दीक्षायै तपस्मो विमोचनीः। आपो विमोक्षीर्मयि तेजे इन्द्रियम्। येन ब्रह्म
येन क्षत्रम्। येनेन्द्राश्च प्रजापतिः सोमो वरुणो येन गजां। विश्वे देवा ऋषयो येन
प्राणाः। अद्यो लोका दंधिरे तेजे इन्द्रियम्। शुका दीक्षायै तपस्मो विमोचनीः।
आपो विमोक्षीर्मयि तेजे इन्द्रियम्। अपां पुष्टमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धामा इन्द्रस्य प्रियतम् हृविः स्वाहा०। अपां पुष्टमस्योषधीनां रसः। सोमस्य
प्रियं धामा विश्वेषां देवानां प्रियतम् हृविः स्वाहा०। वृयः सोम ब्रते तवा०
मनस्तन्षु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेष्यः पितृभ्यः स्वाहा०। सोम्येष्यः पितृभ्यः स्वाहा०। कृष्णेष्यः पितृभ्यः स्वाहा०।
देवास्म इह मादयज्वम्। सोम्यास्म इह मादयज्वम्। कृष्णास्म इह मादयज्वम्।
अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो

नो अर्यं कृणोतु पूर्णं वन्स्पतेरिव॥१२९॥

अभि नेः शीयताऽ रथिः। सचेतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि
पञ्चामा यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृणवते तेऽब्रवीमि। मा नेः प्रजाऽ
रीरिषो मोत वीरान्। इदमृन् श्रेयोवसानमागम्म। यद्भोजिष्ठनिजिदध्यजिद्यत्। पूर्णं
वन्स्पतेरिव। अभि नेः शीयताऽ रथिः। सचेतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वन्स्पतावस्थो लोका दीर्घे तेजं इत्तिथं धामाशीमहीवामिः शीयताऽ रथिरेकं च॥—————[१४]

सर्वान् यद्विष्णवेन विवै याः पुरस्तादेवो देवेषु परिस्मृणीत् सक्षेद यदस्य पुरेऽनागम् उदस्मामस्मीद्वाहं प्रतिष्ठा
यद्वा यते ग्राण्णा यद्विद्वाश्च चतुर्दशा॥१४॥

सर्वान्निमेव यामेवापवाहुति ब्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽये यो नो ज्योगीवाः पुरोर्जाः प्रोमहे ब्रह्म
प्रतिष्ठा गारहपत्यस्त्रिशुद्दत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छ्वीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिशीयब्राह्मणे तृतीयाएके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गृहण्येष्ठा॑ यजते॒ इमा॒ अनता॑ सङ्गृल्लानीति॑ द्वादशा॒ शारती॑ रशना॑ भवति॑
द्वादशा॑ मासा॑ संवथ्स्मरः। संवथ्स्मरमेवाव॑ रुच्ये॑ मौञ्जी॑ भवति॑ ऊर्ज्व॑ मुञ्जो॑
ऊर्जमेवाव॑ रुच्ये॑ चित्रा॑ नक्षत्रं॑ भवति॑ चित्रं॑ वा॑ एुतत्कर्मी॑॥१॥

यद॑श्वमेधः॑ समृद्धौ॑ पुण्यनाम॑ देवयजनमध्यवस्थति॑ पुण्यामेव॑ तेन॑ कीर्तिमभि॑
जेयति॑ अपदातीनृत्विजः॑ समावृह॑ त्या॑ सुब्रह्मण्याया॑। सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समाष्टौ॑
केशशमशु॑ वृपते॑ नखानि॑ नि॑ कृत्तते॑ दृतो॑ धोवते॑ स्नाति॑ अहतं॑ वासः॑ परिधत्ते॑
पाप्मनो॑ उपहत्यै॑ वाच॑ यत्वोप॑ वसति॑ सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ गुत्यै॑ रात्रिं॑ जागुरयंता॑
आसते॑ सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समाष्टौ॑॥२॥

कर्म॑ खेते॑ पञ्च॑ च॥

[१]

चतुष्टस्य॑ आपो॑ भवन्ति॑ चतुः॑ शफो॑ वा॑ अश्वः॑ प्राजापत्यः॑ समृद्धौ॑ ता॑ दिग्यः॑

समाख्यं भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्योऽन्नं जायते। तद्वर्णं रुचे। तासु ब्रह्मोदनं पंचति। रेते पुव तद्धाति॥३॥ चतुः शशवो भवति। दिक्षेव प्रति तिष्ठति। उभयतोऽक्षो भवतः। उभयते पुवास्मित्रुचं दधाति। उद्धरति शूतत्वाय। सुपिष्वाभवति मेष्यत्वाय। चूत्वारं आरण्येयः प्राशन्ति। दिशामेव ज्योतीषि जुहोति। चूत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीऽप्यवर्णन्यो॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्त्रशनान्युनति। प्रजापतिर्बा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्थयति। दर्भमर्यै रशना भवति। बहु वा पुष कुचरो मेष्यमुपगच्छति। यदर्थः। पवित्रं वै दर्मः॥५॥

यद्दर्भमर्यै रशना भवति। पुनात्यैवेनम्। पूतमेवं मेष्यमा लेभते। अश्वस्य वा आलंभस्य महिमोदकामत्। स महर्त्तिर्जः प्राविशत्। तम्हर्त्तिर्जां महर्त्तिकम्। यन्महर्त्तिर्जः प्राशन्ति। महिमानमेवास्मिन्नद्वयति। अश्वस्य वा आलंभस्य रेत-

उद्कामत्। तथुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथुवर्णं हिरण्यं ददोति रेते एव तद्वधाति। ओदने ददाति। रेते वा ओदनः। रेते हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

इथाति रुद्धे इर्मा अंभवथ्यद च॥

यो वै ब्रह्मणे देवेष्यः प्रजापतये अप्रतिप्रोच्याश्च मेष्यं ब्रह्माति। आ देवताश्यो वृक्ष्यते। पापीयान्वयति। यः प्रतिप्रोच्य। न देवताश्य आवृक्ष्यते। वर्सीयान्वयति। यदाह। ब्रह्मनश्च मेष्यं भन्न्यामि देवेष्यः प्रजापतये तेन राघ्यास्मिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा ब्रह्मण एव देवेष्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्च मेष्यं ब्रह्माति॥७॥

न देवताश्य आ वृक्ष्यते। वर्सीयान्वयति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादते प्रसूत्यै। अश्विनौ बृह्म्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्यर्थ आस्ताम्। पृष्ठो हस्ताश्यामित्याह यत्यै। व्युद्धं वा एतद्यज्ञेण क्रियते। इमामंग्मान्त्रशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कल्पै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारली रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारली(३) रिति। ऋषभो वा पृष्ठं ऋतुनाम्। यथसंवध्मरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ पृष्ठ यज्ञानाम्। यदेश्वरेष्ठः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। पृष्ठमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरलि॒ रेशनायामुपा दंधाति॥१॥

यथरूपभस्य विष्टपः सङ्करोति। तादगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु कल्पेत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बैभूरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्तस्मरमारपन्तीत्याह। सूत्यं वा ऋतम्। सुत्येनैवेनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादेश्वरेष्ठयाजी सर्वाणि भूतान्यमि ग्रंबति। भुवनमप्सीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवै करोति। धूर्ताऽसीत्याह। धूर्तारमेवै करोति। मौर्जिं वैश्वानरमित्याह। अग्रावैवै वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजैवैनं पृथग्मिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्योह। होमं एवास्येषः।
 पृथिव्यामित्योह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राङ्गुत्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि
 धर्कण इत्योह। रूपमेवास्येतम्हिमानं व्याच्छेऽ कृच्छे त्वा क्षेमोय त्वा रुच्ये त्वा
 पोषाय त्वेत्योह। आमेवैतामा शास्त्रो। स्वगा त्वा देवेय इत्योह। देवेयं एवैनं
 स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्योह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
 देवताया आलङ्घते। त्यैवैनं समर्धयति॥१२॥

ब्राह्मति समृद्धा उपादधात्यसीत्योह सप्तस्मित्योह देवेय इत्योह पञ्च च॥

[३]

यः पितुरुन्जायाः पृत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरुन्जायाः पृत्रः।
 स पुश्चान्नयति। लिष्वश्चेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिधाऽस्ति
 तमस्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य
 प्रहन्ति। श्वेत वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यः हन्ति। सैध्रकं मुसलं
 भवति॥१३॥

कर्मकर्मवास्मै साधयति। पौङ्क्षलेयो हैन्ति। पुङ्क्षल्वां वै देवाः शुचं च्यदधः।
शुचेवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा वा उतमीपस्तीत्याहुः। यौऽश्वमेधेन यज्ञते
इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणव पाप्मानं
आत्मवंक्रामति। दक्षिणाऽप्य द्वावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माल्लभ्यमल्लपं प्लावयति। गुणीक उद्दहो भवति। आयुर्वा
इषीकाः। आयुर्वेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति।
वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अपसुयोनिर्वा अश्वः। अपसुजो वेतसः। स्वादेवेनं
योनेनिर्मिमीते। पुरस्तात्यश्मभ्युद्दहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति।
अहं च त्वं च वृत्रहीनीति ब्रह्मा यज्ञमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्माक्षत्रे एव
सन्देधाति। अभिक्रत्वैऽन्द्र भूरधर्जमन्त्रित्येव्यर्थज्ञमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति शुक्रयति मिमीते पश्च च॥

चत्वारं कृत्विजः समुक्तन्ता आग्न्य एवैनं चतुर्मुखो दिग्मयोऽभि समीरयन्ति।

[४]

शतेन राजपुत्रैः सहाच्वर्युः। पुरस्तात्पत्यजिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाशेन मेष्येनेष्वा। अयः
राजा वृत्रं वेष्यादिति। राज्यं वा अच्वर्युः। क्षत्रः राजपुत्रः। राज्येनवास्मान्क्षत्रं
दधाति। शतेना राजभिरुत्रैः सुह ब्रह्मा॥१६॥

दीक्षिणत उद्दिष्टन्प्रोक्षति। अनेनाशेन मेष्येनेष्वा। अयः राजाप्रतिधृष्यो-
जस्त्वति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनवास्मिन्बलं दधाति। शतेन-
सूतप्रामणिभिः सुह होता। पश्चात्यात्मिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाशेन मेष्येनेष्वा। अयः
राजाऽस्ये विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्यायै बहुजाविकायै। बहुक्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहिरण्यायै
बहुहस्तकायै। बहुदासपुरुषायै रघ्यमत्यु पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्वति।
भूमा वै होतो। भूमा सूतप्रामणयः। भूमेवास्मिन्भूमान् दधाति। शतेन-
क्षत्तमङ्गहीतुभिः सुहोद्राता। उत्तरतो दीक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाशेन मेष्येनेष्वा। अयः राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गता। आयुः-

क्षत्सङ्ग्हीतारः। आयुषेवास्मिन्नायुर्धाति। शतशों भवन्ति। शतायुः पुरुषः
शतेद्विद्यः। आयुष्वेद्विद्ये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतोऽस्त्रो दिशः।
दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥ १९॥

ब्रह्मा विश्वे उक्षति दिश एकं च॥

यथा वै हृविषों गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा पुतदश्वस्य स्कन्दति।
यन्त्रितमनालभ्यमुख्यजन्ति। यस्तोक्या अन्वाह। सर्वहृतमेवैं करोत्यस्कन्दाय।
आस्कन्दः हि तत्। यद्युतस्य स्कन्दति। सुहस्रमन्वाह। सुहस्रसामितः सुवर्गो
लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥ २०॥

यत्परिमिता अनुशूल्यात्। परिमितमवं रूप्तीता। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः
सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। स्तोक्या जुहोति। या पुव वर्षी आपै।
ता अवं रुच्ये। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥ २१॥

अस्यामेवेनः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधः

सऽस्थापयामि। तेन ततः सऽस्थिंतेन चरणमीति। अग्रये स्वाहेत्योह। अग्रये एवैन् जुहोति। सोमाय स्वाहेत्योह। सोमायैवैन् जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्योह। सवित्रा एवैन् जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्योह। सरस्वत्या एवैन् जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्योह। पूष्ण एवैन् जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्योह। बृहस्पतय एवैन् जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्योह। अद्य एवैन् जुहोति। वायवे स्वाहेत्योह। वायव एवैन् जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्योह। मित्रायैवैन् जुहोति। वर्णणाय स्वाहेत्योह। वर्णणायैवैन् जुहोति। एताय एवैन् देवतायो जुहोति। दशोदश सम्पाद जुहोति। दशोक्षणा विशद। अनं विशद। विशजे वात्राद्यमव रुच्ये। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्यवते। यः पर्णचीराहुतीजुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्त जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताः ह वाव मौऽश्वमेधस्य सऽस्थिंतमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्युपस्थ्य सऽस्थिंतस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजिते वैशान् रुचिं पुर्वेण जहोति वायवं पुर्वेण जहोति च्यवते पदं च॥

प्रजापतये ल्वा जुषं प्रोक्षामीति पुरस्तोत्रत्याह्निष्ठोक्षति। प्रजापतिर्व-

देवानामन्नादो वीर्यावान्। अनाद्येवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्चः पशुनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राश्चिभ्यां ल्वेति दक्षिणतः। इन्द्राश्च वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठो। ओजं पुवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्चः पशुनामोजिष्ठो बलिष्ठो। वायवे ल्वेति पुश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जुवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्चः पशुनामाशुः सारसारितमः। विश्वेष्यस्त्वा देवेष्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवाना यशस्वितमाः। यशो पुवास्मिन्दधाति। तस्मादश्चः पशुनां यशस्वितमाः। देवेष्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्चः पशुनामपचिततमः॥२६॥

मर्वेष्यस्त्वा देवेष्य इत्युपरिष्ठात्। मर्वे वै देवास्त्विष्मिन्तो हरस्विनः। त्विष्मिवास्मिन् हर्गे दधाति। तस्मादश्चः पशुनां त्विष्मिमान् हरस्वितमः। दिवे

त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै लेत्योह। एव्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽसंते
 त्वाऽद्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्योह। तस्मादश्वमेधयाजिनः
 सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ
 कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं
 यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे
 सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥ २७ ॥

मारुतारितमोऽपीचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पश्च च॥

[७]

यथा वै हृविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एुतदश्वेभ्य स्कन्दति।
 यत्प्रोक्षितमनोलभ्यमुख्युजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं
 करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्तु हि तत् यद्हुतस्य स्कन्दति। इङ्गाराय स्वाहेङ्गताय
 स्वाहेत्योह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितेरवेन समर्थयति॥ २८ ॥

तदाहुः। अनाहुतये वा अश्वचरितानि। नेता होतव्यो इति। अथो खल्वाहुः।

होतव्यां पुवा अत्र वावैं विद्वान्श्मेषः सँस्थोपयति। यदेश्चरितानि
जुहोति। तस्माद्भोतव्यां इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाहधाति। आतृव्यमस्मै
जनयति॥२९॥

यस्यानायतने॒ऽन्यत्राग्रेगाहृती॒जुहोति। सावित्रिया इष्टाः पुरस्ताथिक्षेष्टकृतः।
आहवनीये॒ऽश्वचरितानि॑ जुहोति। आयतने॑ पुवास्याहृती॒जुहोति। नास्मै॑ आतृव्यं
जनयति। तदाहुः। यजुमुखेयंजमुखे होतव्याः। यजस्य क्लस्तैः॑ सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयंजमुखे जुहयात्। पुशुभिर्यजमानं व्यर्थयेत्। अवं सुवर्गलोकात्पैद्येता।
पापीयाऽश्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पुशुभिर्यर्थयति। अभि
सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्वति। अष्टाचत्वारि॑ शतमध्यरूपाणि॑ जुहोति।
अष्टाचत्वारि॑ शतदक्षण् जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमातिरिक्तं
जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धकः॥३१॥

अर्थयति जनयति खल्वाङ्गंजगंगीं जीवं च॥

विभूर्मात्रा प्रभुः पित्रेत्योह। इयं कै माता। अस्मौ पिता। आन्यामेवैन् परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्योह। शास्त्रेवैनमेतत्। तस्माच्छुष्टाः प्रजा जायन्ते। आत्मोऽसीत्योह। तस्मादशः सर्वान्पशुनत्येति। तस्मादशः सर्वेषां पशुनां श्रेष्ठं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेदा नगेऽस्यर्वाऽसि सत्प्रियसि वाऽज्यसीत्योह। ऋषमेवास्येतन्महामानं व्याचष्टे। यथुनामाऽसीत्योह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवेन नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सुङ्गत्यौ नामा चेत्प्रयत्नेते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्योह। आदित्यानेवैनं गमयति। आग्ने र्वाहा र्वाहेऽग्नशिष्यामिति पूर्वहेमां जुहोति। पूर्व एव द्विषत् आतृव्यमति क्रामति। भूरसि भूवे त्वा भव्यां त्वा भविष्यते त्वेत्युभ्युजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला

एतं देवेष्योऽश्च मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्योह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा
आशापालाः। तेष्य एवैतं परिं ददाति। इश्वरो वा अशः प्रमुक्तः परा परावतं
गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतुषु
पृथ्मु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवै बधाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा
गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जेहाति। गाहं वा अश्वमेधः। गाहे खलु
वा एते व्यायच्छन्तो। येऽश्वं मेष्यः रक्षन्ति। तेषां य उद्दर्शं गच्छन्ति। गाहादेव
ते गाहं गच्छन्ति। अथ य उद्दर्शं न गच्छन्ति॥३५॥

गाहादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंचयते। योऽज्जलौऽश्वमेधेन यजते।
यदमित्रा अश्वं विन्देत्। हन्त्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याधाताय।
अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सेव ततः प्रायाश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पृथ्मु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥

प्रजापंतिरकामयताश्मेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य।
सुसात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्।
तान्यजुहोत। तैर्व स दीक्षामवारुन्य। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽवं रुन्धे॥३७॥

सुस जुहोति। सुस हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव
दीक्षामवं रुन्धे। चीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वायौद्विहणानि। सुस सम्पद्यन्ते।
सुस वै शौर्यण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चतीर्वै। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्य
कृत्रम्। सा श्रीः। तद्वैष्यविष्टपम्। तथ्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमोद्भृहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विशाद्। अन्नं विशाद्।
विशाजैवानाद्यमवं रुन्धे। त्रेषा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृत्ते वै देवाः। त्र्यावृत्त

इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। एषां लोकान् कुल्यै। अप् वा उत्स्मात्प्राणः
क्रोमन्ति॥४०॥

यो दीक्षामौतिरचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा
दीक्षा। प्राणेव प्राणान्दीक्षामवं रन्धे। पूर्णहृतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णहृतिः।
सर्वमेवाप्रोति। अथो इयं वै पूर्णहृतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रन्धे प्राणान्दीक्षामवं रन्धे उच्यते क्रमन्ति तिष्ठति॥

प्रजापंतिरश्वमेधमसृजत। तत्र मुष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्।
यद्वैश्वदेवान्ति जुहोति। यज्ञस्योदयत्यै। स्वाहाऽधिमाधीताय स्वाहा॑। स्वाहाऽधीतं
मनसे स्वाहा॑। स्वाहा॑ मनः प्रजापतये स्वाहा॑। काय स्वाहा॑ कस्मै स्वाहा॑ कृतमस्मै
स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापंतिमुखाभिरेवेन देवताभिरुद्घच्छते॥४२॥

अदित्ये स्वाहाऽदित्ये महै स्वाहाऽदित्ये सुमृडीकाये स्वाहेत्याह। इयं वा
अदितिः। अस्या एवेन प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्ये स्वाहा॑ सरस्वत्ये बृहत्यै

स्वाहा सर्वस्वत्ये पावकाये स्वाहेत्योहं वाग्वै सर्वस्ती। वाचैवेनमुद्घच्छते।
पृष्ठे स्वाहा पृष्ठे प्रपञ्चाय स्वाहा पृष्ठे नरन्धिषय स्वाहेत्योहं पश्वो वै
पूषा। पशुभिर्वैनमुद्घच्छते। त्वद्भैर्स्वाहा त्वद्भैर्तुरीपाय स्वाहा त्वद्भैर्पुरुषपाय
स्वाहेत्योहं। त्वष्टा वै पश्चनां मिथुनानां रूपकृत। रूपमेव पशुषु दधाति।
अथो रूपैर्वैनमुद्घच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे
निख्यपाय स्वाहेत्योहं। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्घच्छते। पूणाहुतिमृतमा
जुहोति। प्रत्युत्तेष्ये सयत्वाये॥४३॥

यच्छुते पुरुषपाय स्वाहेत्याहृष्टे च॥

[४१]

सावित्रमृष्टाकपालं प्रातनिर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्।
प्रातः सवनादेवैं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मितीते। अथो प्रातः सवनमेव
तेनाऽऽप्रोति। गायत्री छन्दः। सावित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मृष्टिन्दिनो
एकादशाक्षरा त्रिष्टुप। त्रैष्टुम् माय्य दिनः सवनम्। माय्य दिनादेवैनः

सर्वनात्रिष्ठुभृश्छन्दसोऽथि निर्मितो॥ ४४ ॥

अथो माघ्यं दिनमेव सर्वं तेनाऽप्नोति। त्रिष्ठुम् छन्दः। सवित्रा
आसवित्रे द्वादशकपालमपगृह्णे। द्वादशाक्षण् जगती। जागतं तृतीयसवनम्।
तृतीयसवनादेवै जगत्याश्छन्दसोऽथि निर्मितो। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽप्नोति। जगती छन्दः। ईश्वरो वा अथः प्रमुक्तः परा परावतं गन्तोः।
इह धृतिः स्वाहेह विधुतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमीतिः स्वाहेति चतुर्स्र
आहुतीर्जुहोति॥ ४५॥

चतुर्स्रो दिशः। दिभिरेवै परिगृह्णाति। आश्वेत्थो ब्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेयो
निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे सर्वथ्यारम्भतिष्ठत। तदेष्वत्थस्याश्वत्थात्वम्।
यदाश्वेत्थो ब्रजो भवति। स्व एवै योनौ प्रतिष्ठापयति॥ ४६॥

त्रिष्ठुभृश्छन्दसोऽथि निर्मिते जहोति नवं च॥

आ ब्रह्मन्नाश्वणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं देखाति।

तस्मा॑त्पुरा ब्रा॒ह्मणो ब्र॑ह्मवर्चस्य॑जायता आ॒इस्मित्राष्टे रा॑जन्य॑ इप॒व्यः शुरो॑ महारथो॑ जायता॑मित्याहा॑ रा॑जन्य॑ एुव शौर्य॑ मौहिमान॑ दधाति। तस्मा॑त्पुरा रा॑जन्य॑ इप॒व्यः शुरो॑ महारथो॑जायता॑ दोग्धी॑ धेनुरित्याहा॑ धेन्वा॒मेव पर्यो॑ दधाति। तस्मा॑त्पुरा॑ दोग्धी॑ धेनुरजायता॑ बोढो॑नुद्वानित्याहा॑॥४७॥

अनुड्डल्य॑ वीर्य॑ दधाति। तस्मा॑त्पुरा बोढो॑नुद्वान॑जायता॑ आ॒शुः सासि॒रित्यो॑हा॑ अश्व॑एव ज्वं दधाति। तस्मा॑त्पुराऽशुरश्वो॑जायता॑ पुरन्धियोषित्याहा॑ योषित्येव॑ रूपं दधाति। तस्मा॑थ्वा॑ युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णु॑ रथेष्ठा॑ इत्याहा॑ आ हृ॑ वै तत्र॑ जिष्णु॑ रथेष्ठा॑ जायते॥४८॥

यत्रैतेन॑ यज्ञेन॑ यज्ञेन॑ समेयो॑ युवेत्याहा॑ यो॑ वै पूर्ववयसी। स॑ समेयो॑ युवा॑ तस्मा॑द्युवा॑ पुमान्प्रियो॑ भावुकः। आ॒इस्य॑ यज्ञेनानस्य॑ वीरो॑ जायता॑मित्याहा॑ आ॑ हृ॑ वै तत्र॑ यज्ञेनानस्य॑ वीरो॑ जायते। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॑ यज्ञेन॑ निकामेनिकामे॑ नः॑ पर्जन्यो॑ वृष्टिवित्याहा॑ निकामेनिकामे॑ हृ॑ वै तत्र॑ पर्जन्यो॑ वृष्टिवि॑ यत्रैतेन॑

यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो हूं वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेऽन्यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते हूं वै तत्रै प्रजाम्यो योगक्षेमः। यत्रैतेऽन्यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुद्दानित्याह जायते वर्णति सूस च।

प्रजापतिर्देवम्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्त्रं धर्मेधमं पथता। तं देवा अश्रवन्।
एष वाव यज्ञः। यदं धर्मेधः। अप्येव नो उत्रास्त्वति। तेष्यं एतानं त्रहोमान्प्रायच्छत्।
तानं जुहोत। तैर्व स देवानं प्रीणात्। यदं त्रहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यज्ञमानः प्रीणाति। आज्ञेन जुहोति। अश्रवा एतद्वप्म। यदाज्ञम्।
यदाज्ञेन जुहोति। अश्रवे तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महूल्ये वा एतद्वेवतायै
रुपम्। यम्भुः। यम्भुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्वेवता प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसुनां वा एतद्वप्म। यत्तण्डुलाः।
यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसुनेव तत्प्रीणाति। पृथकैर्जुहोति। इत्राणां वा एतद्वप्म।

यत्पृथुंकाः। यत्पृथुंकेर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा पुत्रद्वप्म्। यज्ञाजाः।
यज्ञाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा पुत्रद्ववानां
रुपम्। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्वेवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा पुत्रद्वप्म्। यद्धनाः।
यद्धनाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सकुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा पुत्रद्वप्म्।
यथसत्कर्त्वः। यथसत्कुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसुस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा पुत्रद्ववतोनां
रुपम्। यन्मसुस्यानि। यन्मसुस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्वेवताः प्रीणाति।
प्रियज्ञतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गां हृतै नामेतो। एतैव देवा अश्वस्याङ्गानि समदध्यः।
यत्प्रियज्ञतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्देखाति। दशाचानीं जुहोति। दशाक्षरा

विराटा विराट्थनस्यानाद्यस्यावरुद्धे ॥ ५५ ॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथक्केर्जुहोति क्रमज्ञेर्जुहोति मकुभिर्जुहोति प्रियज्ञतप्तुलैर्जुहोति चूत्वारे च (अन्नहोमनाऽऽज्ञेयाग्रेमधुना तप्तुलैर्जुहोति: करमवैर्यनामि: मकुभिर्मूस्यैः प्रियज्ञतप्तुलैर्दशाचानि द्वादशा ॥) [१४]

प्रजापतिरश्चमेधमसृजत। तत् सुष्ठु रक्षाऽस्यजिधासन्। स पुतान्प्रजापतिर्नृत्वा
होमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्व स यजाद्रक्षाऽस्यपाहन्। यन्त्रकृहोमां जुहोति।
यजादेव तैर्यजमानो रक्षाऽस्यपं हन्ति। आज्ञेन जुहोति। बज्रे वा आज्ञम्।
बज्रेणव यजाद्रक्षाऽस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्येस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम् मुख्त एवास्य प्राणं देखाति। अन्नोमाञ्जोति। शरीरवदेवाव रुधे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति। रक्षोमामपहत्ये। आज्येनात्तो जुहोति॥५७॥

प्राणे वा आज्यम् । उभयते एवास्य प्राणं देखाति । पुरस्ताचोपरिष्ठाच । एकस्मै स्वाहेत्योह । अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति । ह्याम्यादुः स्वाहेत्योह । अमुष्मिन्नेव

लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुच्चिमिंश्च।
 शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्व पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे।
 सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह।
 अपरिमितमेवावं रुन्धे॥५८॥

एव युजाद्रक्षाऽस्यपहन्त्यन्तो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सुत च॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत्इ इति। अथो आहुः। सर्वाणि
 भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽप्रोति। एकस्मै स्वाहा-
 द्वायाऽ स्वाहेत्यभिपूर्वमाहतीजुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं
 जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। मन्त्रं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य मन्त्रत्वै।
 शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्व पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे। सहस्राय
 स्वाहेत्याह। आयुर्वै सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा॥

प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रये इमे लोकाः। इमानेव लोकानवं रन्धे। अर्बदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा
अर्बदम्। वाचमेवावं रन्धे। न्यूर्बदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्यूर्बदम्।
वाच एव भूमानमवं रन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽप्रोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽप्रोति। अन्ताय
स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽप्रोति। पुराधीय स्वाहेत्याह। पुराधीमेवाऽप्रोति। उपसे
स्वाहा व्युष्टे स्वाहेत्याह। गतिर्वा उपाः। अहर्व्यष्टिः। अहोरात्रे एवावं रन्धे।
अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यद्भग्यादिवां वा नक्तं वा जुहूयात।
अहोरात्रे मौहयेत। उपसे स्वाहा व्युष्टे स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते
जहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जहोति।
अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहहृव्यष्टिः सूत चां॥

विभर्मीता प्रभः पित्रेत्यधनामानि जुहोति। उभयोरैवेन लोकयौनामधेयं
गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्यद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्न
सुवर्गं लोकं गमयति। अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व
पूर्व द्विषन्तं आतृव्यमति कामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह।
यथायजुरेवत्। अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व पूर्व
द्विषन्तं आतृव्यमति कामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविश्चिन्नी दीक्षां जुहोति। एकविश्चातिर्वें
देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतर्वः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य
एकविश्चाः। पृष्ठ सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। भुवो देवानां
कर्मणोत्युत्दीक्षा जुहोति। ऋतुनेवास्मै कल्पयति। अग्रये स्वाहा वायवे स्वाहेति
जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्गजः सङ्कामात्वासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यात्मैः भूतं

भव्यं भविष्यदिति पर्यासीर्जहोति सुवर्गस्य लोकस्य पर्यास्ये आ
में गृहा भेवन्त्वत्याभूजुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्वै। अग्निना तपो-
उन्मेवदित्यनुभूजुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्वै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय
स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति-
क्रामति॥६५॥

दृश्यः स्वाहा हनूम्याऽ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गे अङ्गे वै पुरुषस्य
पाप्मोपाश्चिष्ठः। अङ्गादङ्गादेवै पाप्मनस्तेन मुश्चति। अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय
स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैन् समर्थयति। ओषधीयः
स्वाहा मूलेयः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वृश्यो वा ओषधयः। पुष्पैश्चोऽन्या-
फलं गुड्जन्ति। मूलेयोऽन्याः। ता एवोभयोरवं रुच्ये॥६६॥

वनस्पतियः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यानाद्यस्यावरुद्धौ
मेषस्त्वा पवतेरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्या। प्राणानेवाव-

रुन्धे । कृप्यांश्च स्वाहाद्यः स्वाहेत्यपां होमाङ्गुहोति । अपसु वा आपः । अन्नं
वा आपः । अद्यो वा अन्नं जायते । यदेवाद्योऽन्नं जायते । तदवं रुन्धे ॥६७॥

[१७]

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं प्रुव द्विष्टन्तं आत्मूर्माते कामत्यनन्तारिक्षे कामते रुन्धे जायत् एकं च ॥

आमांसि जुहोति । अयं वै लोकोऽम्मांसि । तस्य वस्त्रोऽधिपतयः ।
अग्निर्ज्योतिः । यदम्मांसि जुहोति । इममेव लोकमवं रुन्धे । वस्त्रोन्नां सायुज्यं
गच्छति । अग्निं ज्योतिरवं रुन्धे । नमांसि जुहोति । अन्तरिक्षं वै नमांसि ॥६८॥

तस्यं रुद्रा अधिपतयः । वायुर्ज्योतिः । यन्त्रम्मांसि जुहोति । अन्तरिक्षमेवावं
रुन्धे । रुद्राणां सायुज्यं गच्छति । वायुं ज्योतिरवं रुन्धे । महांसि जुहोति ।
असौ वै लोको महांसि । तस्यादित्या अधिपतयः । सर्वे ज्योतिः ॥६९॥

यन्महांसि जुहोति । अमुमेव लोकमवं रुन्धे । आदित्यानां सायुज्यं
गच्छति । सर्वे ज्योतिरवं रुन्धे । नमो राजे नमो वरुणायोति यव्यानि
जुहोति । अनाद्यस्यावरुद्धौ । मयोभूर्वातो अभि वातुञ्च इति गव्यानि जुहोति ।

पृश्नामवरुद्धौ। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति मनतिहोमाङ्गहोति। सुवर्गस्यं
लोकस्य मनत्ये॥७०॥

स्मिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीजुहोति। सुवर्गस्यं लोकस्य प्रमुक्तये।
पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरेक्षाय स्वाहेत्योह। यथायजुरेवेतता दत्तते स्वाहाऽदन्तकाय
स्वाहेति शशीरहोमाङ्गहोति। पितृलोकमेव तैर्यज्ञमानोऽवरुद्ध्यो। कस्त्वा युनक्ति
म त्वा युनक्तिं परिधीन युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान्
युनक्ति। सुवर्गस्यं लोकस्य समष्टे॥७१॥

यः प्राप्तो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः।
सुवर्गमेव ताम्या लोकं यजमानोऽवरुद्ध्यो। आ ब्रह्मब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी
जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यज्ञमानोऽवरु-
द्ध्यो। जड्डि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्रये समनमल्पुथिव्यै समनमदिति
मन्त्रिहोमाङ्गहोति। सुवर्गस्यं लोकस्य सन्त्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति
भूताभ्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भैविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्यात्मैः। सर्वस्यावरुद्धैः।
यदक्रन्दः प्रथमं जायमानं इत्येष्वास्तोमीयं जुहोति। सर्वस्यात्मैः। सर्वस्य जित्यैः।
सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उं चैनमेवं वेदा। युजः रक्षाः स्यजिधा एसन्। स एतान्नजापतिर्नक्तः होमानपश्च
तानजुहोत। तैर्व स यज्ञाद्रक्षाः स्यपाहन्। यन्त्रेक्तः होमां जुहोति। यज्ञादेव
तैर्यजमानो रक्षाः स्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्टे स्वाहेत्यन्तते जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्टै॥७४॥

वै नमाख्सि सूर्ये ज्योति। सन्तायै समष्टे भूतं यजते नवं च॥

[१८]

एकयुपो वैकादशिनीं वा। अन्येषां युजानां युपां भवन्ति। एकविश्विन्येष्वाश्वमेधस्या
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बौलुबो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां
यज्ञक्रतुनां युपां भवन्ति। राजुदाल एकविश्वत्यरलिरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्टै। नान्येषां पश्चनां तेजन्या अवध्यन्ति। अवध्यन्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तैर्जनी। पाप्मनोऽपहल्ये। पुक्षशाखायांमन्येषां पश्चनामवद्यन्ति।
वैतस्मशाखायामश्वस्य। अपस्यौनिर्वा अश्वः। अपस्युजो वैतसः। स्व पुवास्य
योनावर्वं द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्तियुज्जन्ति। आरोक्ष्वारण्यान्यारयन्ति। पश्चनां
व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूलङ्घन्तो। प्रारण्यान्पशुजन्ति। पाप्मनोऽपहल्ये॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै श्रीगिं च॥

[१९]

राजुदालमश्रिष्ठं मिंगेति। भृणहत्याया अपहल्ये। पौत्रुद्रवावभितो भवतः।
पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धै। भृणहत्यामेवास्मादपहल्ये। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
गृह्णाति। पञ्चलुवा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धै। पञ्चादिराः। तेजसोऽवरुद्धै॥७७॥

पद्मोलाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धै। एकंविश्शतिः सम्पद्यन्ते। एकंविश्शतिर्वै
देवलोकाः। द्वादशा मासाः पश्चत्वः। त्रये इमे लोकाः। असावादित्य एकंविश्शाः।
एष मुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। शतं पश्चावै भवन्ति॥७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा

अंश्मेष्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माऽस्त्यात्। द्विक्षिणतोऽन्येषां पशुनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायोमेवास्य दिश्यवद्यति। यदितेरेषां पशुनामवद्यति। शतद्वत्यं तेनावं रुद्धे। चितेऽग्रावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अपस्योनिर्वा अश्वः। अपस्युजो वैतसः। स्व एवैत योनै प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्पत्यश्च तुपरं चिनोति। पुश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणपानावेवास्मीन्स्मयश्चै दधाति। अश्वं तुपरं गोमृगमिति मर्वहते एताज्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमवेन एताज्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमवेन एताज्जुहोति। करोति। सात्माऽमुष्मिङ्गोके भवति। य एवं वेद। अथो वर्मोरव धार्यं तेनावं रुद्धे। इलुवर्दीय स्वाहा बलिवर्दीय स्वाहेत्याह। संवध्मरो वा इलुवर्दः। परिवध्मरो बलिवर्दः। संवध्मरादेव परिवध्मरादायुरवं रुद्धे।

आयुरेवास्मान्दधाति। तस्माद्श्वेधयाजी जर्सा विस्मानुं लोकमेति॥८१॥

तेज्ज्ञासोउद्गच्छे भवन्त्यश्चो गोमुगमित्वदश्वत्वार्इ च॥

[२०]

एकविश्शोऽग्निर्बति। एकविश्शः स्तोमः। एकविश्शतिर्पा॒ः। यथा वा अश्वा॑
वृष्मा वा वृषाणः सङ्स्कुरेन्। एवमेव तथस्तोमाः सङ्स्कुरन्ते। यदेकविश्शः।
ते यथस्मुच्छेन्। हन्त्येतास्य युजः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः
स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपा॑ः। यद्वादशोऽग्निर्बति। द्वादश मासा॑ः संवथ्मरः। संवथ्मरेणैवास्मा॑
अन्नमवे॑ रुच्ये। यद्वादश यूपा॑ भवन्ति। दशोक्षरा विराटा॑ अन्न विराटा॑
विराजैवान्नाद्यमवे॑ रुच्ये। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

द्वुह एवैनां तेनो॑ तदोहुः। यद्वादशोऽग्निः स्याद्वादशः स्तोम एकादश यूपा॑ः।
यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविश्श एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविश्शः
स्तोमः। एकविश्शतिर्पा॑ः। यथा प्राणिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अंश्मेधे तिसः कुकुर्मो वेदा कुकुर्द्ध राजा भवति। एकविश्शोऽग्निर्भवति। एकविश्शोऽस्तोपाः। एकविश्शातिर्युपाः। एता वा अंश्मेधे तिसः कुकुर्मः। य एवं वेदा कुकुर्द्ध राजा भवति। यो वा अंश्मेधे त्रीणि शीर्षपाणि वेदा शिरो ह राजा भवति। एकविश्शोऽग्निर्भवति। एकविश्शोऽस्तोपाः। एकविश्शातिर्युपाः। एतानि वा अंश्मेधे त्रीणि शीर्षपाणि। य एवं वेदा शिरो ह राजा भवति॥८५॥

द्वादशः स्मोऽ म एव तच्छ्रो ह राजा भवति पद च।

[२१]

देवा वा अंश्मेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमशः प्राजानात्। यदेश्मेधेऽश्वेन मेघेनोदशो बहिष्पवमानः सर्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्गतोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पृथा प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गतारमपरुद्धो अश्वमृदीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रमन्तो सुवर्गस्य लोकस्य

समर्प्ते। हिं केरोति सामैवाकं। हिं केरोति उद्दीथ युवास्य सः॥८७॥
 वडेबा उपं रुच्यन्ति। मिथुनलाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातारं उपगायन्ति।
 ताद्गोव तता उद्गासीदशो मेष्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्धीथः।
 उद्दीथमेवावं रुच्यो अथो ऋख्मामयोरेव प्रतिं तिष्ठति। हिरण्येनोपाकेरोति।
 ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुख्यतो देधाति। यजंमाने च प्रजासु च। अथो
 हिरण्यज्योतिरेव यजंमानः सुवर्ण लोकमेति॥८८॥

तथ उपाकरोति चृत्वार्थं च॥

[२२]

पुरुषो वै यजः। यजः प्रजापतिः। यदश्वं पुश्तिनियुजन्ति। यजादेव तद्यजं
 प्रयुक्ते। अश्वं तुपरं गोमुगम्। तानश्चिष्ठ आलंभते। सेनामुखमेव तथमङ्गयन्ति।
 तस्माद्वाजमुखं भीमं भावुकम्। आश्रेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्लाटे। पुर्वांश्चिमेव तं
 कुरुते॥८९॥

तस्मात्पवांशिं पुरस्ताथ्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वश्चम्। अन्तं वै पृष्ठा।

तस्मा० त्पूर्वीभावाहार्यमा हेणन्ति। एन्द्रो वै गंजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवेनमुभयतः परिं गृह्णाति। तस्मा० द्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धते॥१०॥

तस्मा० द्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्टौ लोमशस्मक्थौ सुकथ्योः। सुकथ्योरेव वीर्यं धते। तस्मा० द्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बाहस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाङ्कते। अथो कवचे एवते अभितः पर्यहते। तस्मा० द्राजन्यं सन्त्रष्टो वीर्यं करोति। धोते पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवेता कुरुते। अथो इयं वै धाता। आस्यामेव प्रति तिष्ठति। मौर्य बुलक्षं पुच्छै। उञ्ज्ञेधमेव तं कुरुते। तस्मादुञ्ज्ञेधं भये प्रजा अभिसङ्ग्रह्यन्ति॥११॥

कुरुते धते कुरुते पञ्चं च॥

माङ्गुहण्या चतुर्थ्यो यो वै यः पितृश्वागे यथा निक्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूर्गाह प्रजापतिरकामयताश्मेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सांवित्रमा ब्रह्मन्तजापतिर्वैयः। प्रजापति रक्षांसि प्रजापतिमीपस्ति विभूर्वश्नामान्यमा इत्येकयूपो

[२३]

राज्ञदालमेकविष्णो देवा: पुरुषस्यौविष्णवाति:॥२३॥
साङ्गहण्या तस्मादध्यमेधयाजी यत्परिनित्या यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रये ह्यमे क्रिताये प्राणपानावेवास्मिन्नस्माद्वाज्ञाये
एकनवतिः॥११॥

साङ्गहण्या संश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णचर्चेदीप्तिरीपब्राह्मणे तृतीयाषके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापंतिरक्ष्मेधमेसुजता सोऽस्माथ्मुष्टोऽपा॑क्रामत्। तमेष्टादशि॒भिरनु॒ प्रायुङ्कः
तमाप्नोत्। तमात्वा॑ऽष्टादशि॒भिरवोरुङ्घो। यदेष्टादशि॒न्ते आल॒म्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा॑
यज्ञमानोऽवे॑ रुङ्घो। संव॒थ्मरस्य वा एषा॑ प्रांतिमा। यदेष्टादशि॒नः। द्वादशा॑ मासा॑
पञ्चतव्दिः॥ १॥

संव॒थ्मरौऽष्टादशः। यदेष्टादशि॒न्ते आल॒म्यन्ते। संव॒थ्मरमेव तैरात्वा॑ यज्ञमानो-
ऽवे॑ रुङ्घो। अग्निष्ठेऽन्या॑न्पशुनुपाकरोति॑। इतरेषु॑ यूपेष्टादशि॒नोऽज्ञामित्वाया॑
नवेनवाल॒म्यन्ते सवीर्यत्वाया॑। यदारण्यैः सङ्ग॒स्थापयेत्। व्यवस्थेतां॑ चितापुत्रौ॑।
व्याख्यानः क्रामेयुः। विद्व॑ ग्राम्योग्राम्यमानौ स्याताम्॥ २॥

ऋक्षीका॑ः पुरुषव्याधाः परिमोषिण॑ आव्याधिनीस्तस्करा॑ अरण्येष्वाजायेन्।
तदाहुः। अपश्ववे॑ वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सङ्ग॒स्थापयेत्। क्षिप्रे॑

यज्ञमानुमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशुनालभेता।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुश्मुजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशुनालभेता। तेनेव पशुनवं रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुश्मुजत्यय
आवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसम्बोवति। न यज्ञमानुमरण्यं मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सङ् स्थोपयति। एते वै पशवः क्षेमो नामो सं पितापुत्राववस्थतः।
समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तो भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याधाः
परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवैः स्यातामुख्यजेथ्यंतम्भीणि च॥

[१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुच्यीयेति। स पुतानुभयान्पशुनपश्यत्।
ग्राम्याङ्गश्चारण्याङ्गश्च। तानालभता। तैर्वै स उभौ लोकाववारुच्य। ग्राम्यैरव
पशुभिरिमं लोकमवारुच्य। आरण्येरुम्। यद्ग्राम्यान्पशुनालभेता। इममेव
तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनेवरुद्धो वा एतस्य संवध्मर इत्योहः। य इतइतश्चात्मास्यानि
संवध्मरं प्रयुक्ते इति एतावान् वै संवध्मरः। यच्चात्मास्यानि। यदेते चात्मास्याः
पूशवं आल्यन्ते॥ प्रत्यक्षमेव तैः संवध्मरं यजमानोऽवं रुद्धे। विवा एष प्रजया
पूशभिरेक्ष्यते। यः संवध्मरं प्रयुक्ते। संवध्मरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पूशवं एकादशीनौ। यदेत
एकादशीनाः पूशवं आल्यन्ते॥ साक्षादेव प्रजां पूशन् यजमानोऽवं रुद्धे।
प्रजापतिर्विशाजमसृजत। सा मृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरुप्तु प्रायुक्तं
तामाप्रोत। तामात्वा दशिभिरवोरुद्धा। यद्विशीनं आल्यन्ते॥७॥

विशाजमेव तेऽत्वा यजमानोऽवं रुद्धे। एकादश दशत आल्यन्तो
एकादशाक्षरा त्रिष्टुपा त्रैष्टुमा: पूशवः। पूशनेवावं रुद्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः।
नानादेवत्याः पूशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वायाः नानारूपा भवन्ति।
तस्मान्नानारूपाः पूशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पूशवः समुद्धौ॥८॥

आरण्याङ्को दृशिने आल्यने नानारूपा पृश्वो द्वे च॥

[२]

अस्मै वै लोकायं ग्राम्याः पशव आल्यन्ते। अमृषां आरण्याः।
यद्भास्यान्पशुनालभेते। इममेव तैर्लोकमव रुच्ये। यदारण्यान्। अमृं तैः।
उभयोन्पशुनालभेते। ग्राम्याः श्वरण्याः श्वरो उभयोलोकयेरवरुच्ये। उभयोन्पशुना-
लभेते॥ १॥

ग्राम्याः श्वरण्याः श्वरो उभयस्यानादस्यावरुच्ये। उभयोन्पशुनालभेते।
ग्राम्याः श्वरण्याः श्वरो उभयेषां पशुनामवरुच्ये। त्रयं इमे
लोकाः। एषां लोकानामास्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माऽसत्यात्॥ १०॥

अस्मिन्लोके बहुवः कामा इति। यथंमानीश्यो देवताश्योऽन्येऽन्ये पृश्व
आल्यन्ते। अस्मिन्नेव तज्जोके कामादधाति। तस्मादस्मिन्लोके बहुवः कामाः।
त्रयाणां त्रयाणाः सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामास्यै। एषां लोकानां क्लस्यै। पर्यन्तिकृतानारण्यानुर्थ्मेजन्त्यहि साये॥ ११॥

अवरुच्या उभयोन्पशुनालभेते सत्यादहिं साये॥

[३]

युज्ञन्ते ब्रह्ममित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रह्मः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति।
अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै
चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुप इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुपः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। गोचरं ते गोचना
दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युज्ञन्त्यस्य
काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरि विपक्षमेत्याह। इमे वै हरि विपक्षसा।
इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणां धृष्टु नृवाहमेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहमा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति।
एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। केऽतुं कृणवन्नकेतव
इति ज्वरं प्रतिमुश्चति। यशो एवेनां राजा गमयति। जीमूतस्येव भवति
प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवेतत्। ये ते पञ्चानः सवितः पूर्वासु इत्येष्वर्यज्ञमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुपाकृतोऽन्यत्र वेद्य एति।
 एतस्मोत्तेरेतेन पथा पुनरश्मावर्तयासि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। बायुमेवास्य
 पुरस्ताह्यात्वावृत्यै। यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीघ्रन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
 लोमान्यवास्य तथसमरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयेवै
 देवतया समर्थयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृक्ती।
 एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
 ग्रहसंश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चेवास्मै ग्रहं च समीची दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रमितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मातेजं इन्द्रियं
 पश्ववः श्रीः क्रोमन्ति। यौऽश्वमेधेन यजतो। वस्वस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दमेति
 महिष्यम्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजों गायत्री। तेजस्मैवास्मै तेजोऽव-

रुद्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वा॑ अन्तु॒ त्रैष्ठेन॑ छन्दो॒ सोति॑ वावाता॑ तेजो॑ वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्
तेजस्वेवास्मा॑ इन्द्रियमवं रुद्धे। आदित्यास्त्वा॑ अन्तु॒ जागतेन॑ छन्दो॒ सोति॑ परिवृक्ती।
तेजो॑ वा आज्यम्। पशवो॑ जगती। तेजस्वेवास्मे॑ पूशूनवं रुद्धे। पलयो॑ उज्यं अन्ति।
श्रिया॑ वा एतद्वप्म्॥१८॥

यत्पत्तयः। श्रियस्वेवास्मिन्नहंथति। नास्मातेजे॑ इन्द्रियं पूशवः॑ श्रीरपं
क्रामन्ति। लाजी॑(३) व्यष्टिची॑(३) न॑ यशो॑मम्मा॑(४) इत्यतीरक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति।
प्रजामेवान्नादी॑ कुर्वते। एतद्वा॑ अन्नमतेतदन्नमद्धि॑ प्रजापत् इत्याह।
प्रजायामेवान्नाद्य॑ दधते। यदि॑ नावजिघेत्। अग्निः॑ पृशण्डोदित्यवधापयेत्
अवं॑ हैव जिघति। आक्रान् वाजी॑ क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी॑ घौस्ते॑ पृष्ठं पृथिवी॑
सम्पर्थमित्यश्वमनुमत्रयते। एषां॑ लोकानामभिजित्यै। समिद्धो॑ अञ्जन्कृदं
मतीनामित्यश्वस्यापियो॑ भवन्ति सरूपत्वायां॑॥१९॥

परित्स्थु॑ इत्याहमे॑ एवास्मै॑ युनत्यु॑भिजिते॑ भरत्यश्वमेयो॑ रुद्धे॑ रूपजिग्नि॑ ग्रीषि॑ च॥

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसे व्युद्धतो। यौऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च
ब्रह्मोद्य वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसे च समर्थयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति।
दक्षिणतां यतनो वै ब्रह्मा। बाहुहस्त्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरतां यतनो वै होता। आश्रयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज
एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्थस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः।
यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसे च समर्थयतः।
किं स्विदासीत्पुर्वचित्तिरित्योह। द्यौर्वै वृष्टिः पुर्वचित्तिः॥२१॥

दिवंमेव वृष्टिमवै रुन्थो किं स्विदासीद्वद्वय इत्योह। अश्वो वै बृहद्वयः।
अश्वमेवावै रुन्थो किं स्विदासीत्पिशाङ्गिलेत्योह। रात्रिवै पिशाङ्गिला। रात्रिमेवावै
रुन्थो किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्योह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावै
रुन्थो॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्योह। असौ वा ओदित्य एकाकी चरति। तेजं पुवावे
रुन्धो क उस्मिञ्चायते पुनरित्योह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावे रुन्धो
किं स्लिङ्गिमस्य भेषजमित्योह। अग्निर्व हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावे रुन्धो
किं स्विदावपनं महदित्योह॥ २३॥

अयं वै लोक आवपनं महत। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा
परमन्तं पुथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पुथिव्याः। वेदिमेवावे रुन्धो। पृच्छामि
त्वा भुवनस्य नाभिमित्योह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावे रुन्धो। पृच्छामि
त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावे
रुन्धो। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्योह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावे
रुन्धो॥ २४॥

होता भवति वै युष्टः पूर्वजीतराघावेषावे रुन्धे महदित्योह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वासि च॥————[५]

अप वा पुतस्मात्प्राणाः क्रोमन्ति। योऽश्वमेधेन यज्ञते। प्राणाय स्वाहा
व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान् आहतीर्जुहोति। प्राणनेवास्मिन्दधाति।

नास्मा["]त्प्राणा अपेक्षामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽबन्तु। प्रियं त्वा["] प्रियाणाम्। वर्षपिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो मुमेत्याह। औपेवास्मै तद्भवते॥ २५॥

अथो धुवन्त्यैवेनम्। अथो च्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। ए॒म्य ए॒वैनं लोकेयौ धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्श्वाम्पद्यन्ते। षड्ग ऋतवः। कृतुभिरेवैनं धुवते। अप वा एुतेयः प्राणाः क्रोमन्ति॥ २६॥

चे यज्ञे धुवनं तन्वतौ। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैय्यः प्राणा अपेक्षामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पलीमुदानंयति। आहृतैवेनाम्। सुभर्गे काम्पीलवासिनीत्याह। तपं एवेनामुपनयति। सुवर्गे लोके सम्पोर्णवर्थामित्याह॥ २७॥

सुवर्गमैवेना["] लोकं गमयति। आऽहमेजानि गर्भधमा त्वमेजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पुशव् गर्भः। प्रजामेव पुशन्तामन्धते। देवा

वा अंश्मेषे पर्वमाने। मुवर्ग लोकं न प्राजानन्। तमशः प्राजानात्।
यथ्मुचीभिरसिपथाकल्पयन्ति। मुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। गायत्री
त्रिष्ठजगतीत्याह॥ २८॥

यथायजुरेवेतत्। त्रिष्यः मुच्यो भवन्ति। अयस्मयो रज्ञता हरिण्यः। अस्य
वै लोकस्य रूपमयस्मयः। अन्तरेक्षस्य रज्ञताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा
अयस्मयः। अवान्तरगदिशा रज्ञताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिशो एवास्मै कल्पयति।
कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहेऽसायै॥ २९॥

हृते क्रामन्त्यण्वाथुमित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥

[६]

अप वा गुतस्माच्छी गाष्ठं क्रोमति। यौऽश्मेषेन यज्ञते। ऊर्ध्वमेनामुच्छयतादित्याह
श्रीर्वे गाष्ठमध्येष्ठः। श्रियमेवास्मै गाष्ठमुख्यमुच्छयति। वेणभारद्विशावेत्याह। गाष्ठं
वै भारः। गाष्ठमेवास्मै पर्यहति। अथास्या मध्यमधत्तमित्याह। श्रीर्वे गाष्ठस्य
मध्यम्॥ ३०॥

श्रियंमेवावं रुन्धे। शीते वाते पुनन्त्रिवेत्याह। क्षेमो वै गृष्टस्यं शीतो वाते।
क्षेममेवावं रुन्धे। यद्विरिणी यवमतीत्याह। विष्वे हरिणी। गृष्टं यवं। विशं चैवास्मै
गृष्टं चं समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्त्रत् इत्याह। तस्माद्राजा पशुन्
पुष्यति॥ ३१॥

शूद्रा यदर्यजागु न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं
युका शकुन्तिकत्याह। विष्वे शकुन्तिका। गृष्टमंशमेधः। विशं चैवास्मै गृष्टं चं
समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्वाष्टाय विशः सर्पन्ति। आहतं
गुणे पसु इत्याह। विष्वे गर्भः॥ ३२॥

गृष्टं पसं। गृष्टमेव विश्याहन्ति। तस्माद्वाष्टं विशं धातुंकम्। माता चं ते पिता
चं त इत्योह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्यं
गोहत् इत्योह। श्रीवै वृक्षस्याग्रम्। श्रियंमेवावं रुन्धे॥ ३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गुणे मुष्टिमतःस्यदित्याह। विष्वे गर्भः। गृष्टं मुष्टिः।

गङ्गामेव विश्याहन्ति। तस्मा^{द्वाष्टं} विशं धातुकम्। अपु वा एतेर्यः प्राणः क्रोमन्ति।
ये यज्ञे^{पूर्वं} वदन्ति। दधिक्रावणो अकारिष्यमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै
मुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मद्वयते। नैर्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि षा मयोभुव
इत्यद्विमार्जन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥ ३४॥

गङ्गस्य मध्यं पुष्टां गमो रथे दधते चत्वारिं च॥

[७]

प्रजापतिः प्रजा: सूक्ष्मा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताम्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्।
मौञ्ज्रवीत्। कृष्णवदिथ्मः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अंश्मेधेनैव
सम्भरन्। ततो वै त और्ध्वन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युध्रोति।
पुरुषमालभते॥ ३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट। अन्नमेवावं रुन्धे।
अश्मालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
श्रियमेवावं रुन्धे। गामालभते॥ ३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालंभते। अथो अन्तं वै गौः। अन्नमेवावं रुप्ये।
 अज्ञावी आलंभते भूमा। अथो पुष्टिर्वं भूमा। पुष्टिमेवावं रुप्ये। पर्यग्निकृतं पुरुषं
 चारण्याङ्गश्चैव्युजन्त्यहि सावै। उम्मौ वा एतो पशु आलंभते। यश्चावमो यश्च
 परमः। तैऽस्योभये यज्ञे बृद्धाः। अभीष्टां अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता
 भवन्ति। नैनं दक्षवं पशवो यज्ञे बृद्धाः। अभीष्टां अभिप्रीताः। अभिजिता
 अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधन् यज्ञोता य उं चैनमेवं वेदं॥३७॥

लम्भते गामालंभते परमोऽस्ते च॥

[८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राख्वा। चतुष्ठोमेन कृतेनायांनामुत्तरेहन्। एकविश्वे
 प्रतिष्ठायां प्रतिं तिष्ठति। एकविश्वात्मातिष्ठायां ऋतनन्वारोहति। ऋतवो वै पूष्टानि।
 ऋतवं संवध्मरः। ऋतुष्वेव संवध्मरे प्रतिष्ठायो देवता अभ्यारोहति। शाकरयः
 पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्यैऽन्ये वा एते पशव आलंभन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहेरव रूपेण समर्थयति। अथो अहे एवैष

बुलिर्हियते। तदाहुः। अपशब्दो वा एते। यद्जावयशारण्याश्च। एते वै सर्वं पशवः।
यद्भव्या इति। गृव्यान्पशुनुत्तमेऽहं नालभते॥ ३१॥

तेनेवोभयान्पशुनवं रुच्ये। प्राजापत्या भवन्ति। अनीभिजितस्याभिजित्यै।
सोरीनवं श्वेता वृशा अनुबन्ध्यो भवन्ति। अन्तत एव ब्रह्मवर्चसमवं रुच्ये। सोमाय
स्वराज्ञेऽनोवाहावन्ङ्गाहाविति। द्वुन्द्विनः पशुनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै।
पशुभिर्वा एष व्यूष्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। छुगां कल्माष किकिदीविं
विदीगयमिति। त्वाष्ट्रान्पशुना लेभते। पशुभिरेवात्मानः समर्थयति। ऋतुभिर्वा
एष व्यूष्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गाश्चयो वासना इत्युत्पशुनालभते।
ऋतुभिरेवात्मानः समर्थयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्यते। यौऽश्वमेधेन यजते।
पर्यग्रीकृता उथम्युजन्त्यनांव्रस्काया॥ ४०॥

लूप्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशुनालभते च॥

प्रजापतिरकामयत महानन्त्रादः स्यमिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत।

तावंगुल्लीत। ततो वै स महानंचादोऽभवत्। यः कामयेत् महानंचादः स्यामिति।
 स पुतावंश्चमेधे महिमानौ गुल्लीत। महानेवाचादो भवति। यज्ञमानदेवत्या वै वृपा।
 राजा महिमा। यद्वपां महिमोभ्यतः परियज्ञति। यजमानमेव शाङ्केनोभ्यतः
 परिगृह्णति। पुरस्ताथ्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिषाथ्वाहाकारा अन्ये।
 ते वा पुतेऽश्च पुव मेष्ये उभयेऽवरुद्ध्यन्ते। यद्वपां महिमोभ्यतः परियज्ञति।
 तानेवोभ्यान्मीणाति॥ ४१॥

परियज्ञति पद्मे॥

[१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता
 भोग्येयेन व्यर्थयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दश्शौर्यां मण्डुकां
 जमयेन्मिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्घायमाहुतीर्जहोति। या पुव देवता
 अपिभागाः। ता भोग्येयेन समर्थयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥ ४२॥

चतुर्दशेताननुवाकाङ्गोत्यनन्तरित्यै। प्रथासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा

अर्धमासस्य रात्रेः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुरा: संयता आसन्।
तैऽब्रुवनश्चर्यः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेघस्य बुधमुद्धारमुद्धरामहै। अथेतानभि
भवामेति। ते लोहितमुद्हरन्ता। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यश्चिवष्टकद्यो लोहितं जुहोति आतुव्याभिमूलै। भवत्यात्मनौ।
पराऽस्य भ्रातुव्यो भवति। गोमूगकण्ठेन प्रथमामाहृतिं जुहोति। पूशवो वै गोमूगः।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृता। रुद्रादेव पूशनन्तर्दध्याति। अथो यत्रैषाऽङ्गहृतिश्चयते। न तत्र
रुद्रः पूशनभिमंन्यते॥ ४४॥

अश्वशफेन द्वितीयमाहृतिं जुहोति। पूशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृता।
रुद्रादेव पूशनन्तर्दध्याति। अथो यत्रैषाऽङ्गहृतिश्चयते। न तत्र रुद्रः पूशनभिमंन्यते।
अयस्मयेन कमण्डलुना द्वितीयाम्। आहृतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृता। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दध्याति। अथो यत्रैषाऽङ्गहृतिश्चयते। न तत्र रुद्रः
प्रजा अभिमान्यते॥ ४५॥

दधात्यभेदमन्यते प्रजा अन्तर्देष्ठाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलंब्यस्य मेध उद्क्रामत्। तदेश्वस्तोमीयमवत्। यदेश्वस्तोमीयं
जुहोति। समेघमेवेनमालेन्ततो आज्ञेन जुहोति। मेधो वा आज्ञम्। मेधों
इश्वस्तोमीयम्। मेघेनवास्मिन्मेघं दधाति। षट्ट्रिंशतं जुहोति। षट्ट्रिंशतदक्षरा
बृहती॥४६॥

बारहता: पृशवः। सा पशुनां मात्रा० पशुनेव मात्रेण्या समर्थयति। तायद्वयसीर्वा
कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशुमात्रेण्या क्योर्येत्। षट्ट्रिंशतं जुहोति। षट्ट्रिंशतदक्षरा
बृहती। बारहता: पृशवः। सा पशुनां मात्रा० पशुनेव मात्रेण्या समर्थयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयङ्गुत्त्वा द्विपदो जुहोति। द्विपादे पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया
समर्थयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वङ्गुत्त्वा द्विपदा(३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदोः। अश्वस्तोमीयङ्गुत्त्वा द्विपदो जुहोति।
तस्माहुपाच्छतुष्पादमति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदो हुत्वा।

नान्यामुतं रामाहृतिं जुहयात्। यद्न्यामुतं रामाहृतिं जुहयात्। प्र प्रतिष्ठायोऽश्वेता
द्विपदां अन्ततो जुहोति प्रतीष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्थ्यति स्थापयति पञ्च च॥

प्रजापतिरश्वमेधमेसुजता मौ॒ उस्माभ्युष्टोऽपा॑ क्रामत्। तं यंजक्तुभिरन्वैच्छत्।
तं यंजक्तुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्ठिभिरन्वैच्छत्। तमिष्ठिभिरन्विन्दत्।
तदिष्ठीनामिष्ठिल्लम्। यथा॑ लभ्यमिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सोविता। यो वा अस्यानश्यति यो निलयंते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न
वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोऽप्यत्येतुमहृतीति। यथाऽवित्रियो भवन्ति। सावित्र-
प्रमुत् एवैनामिष्ठति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परा॑ परावत् गन्तोः। यथायं
धृतीजुहोति। अश्वस्य यत्ते धृत्यै॥५०॥

यथातरिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथायं धृतीजुहोति।

अश्वस्यैव यत्स्ये धूत्यै तस्मां थायं प्रजाः क्षेम्यो भवन्ति। यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्वा नष्टेष एंति। यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते सायं धृतीजुहोति। अहोरात्राम्यामेवनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राम्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥ ५१॥

भवन्ति धूत्यां एनमन्विच्छयेकं च॥

[५२]

अपु वा पुतस्माच्छ्री गाढं क्रोमति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा पुत्रपूर्ण। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्नाष्टतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमशञ्जुतो वीणाऽस्मै बाद्यते तदाहुः। यदुपौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥ ५२॥

प्रप्रश्नुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। गर्जन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रः राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मण च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुपौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्वाढं क्रोमेत्॥ ५३॥

न वै ब्राह्मणे गृह्णं रमत् इति। यदा खलु वै राजा कामयेतो। अथ ब्राह्मणं
जिनाति। दिवा ब्राह्मणे गायेत। नक्षं राजन्यः। ब्रह्मणे वै रूपमहः। क्षत्रस्य
रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो गृह्णं परिगृहीतं भवति। इत्यददा
इत्येजथा इत्यपच इति ब्राह्मणे गायेत। इष्टपूर्त वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टपूर्तनैवेन स समर्थयति। इत्यजिना इत्युत्थथा इत्यमुः सङ्गममहन्त्रिति
गजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धनैवेन स समर्थयति। अक्षसा वा एतस्यर्तव
इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत् इति। तिसौऽन्यो गायति तिसौऽन्यः। पद्ध्मप्रद्यन्ते
षड्ज ऋतवः। ऋतुनेवास्मै कल्पयतः। ताम्याः सङ्गस्थायाम्। अनोद्युक्ते च शते
च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गमेद्वाक्ष्यस्यं कल्पयतश्चत्वाति च।

[१४]

मर्वेषु वा पुषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायताः। तेष्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्
लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत। मृत्यवे स्वाहा भूत्यवे स्वाहेत्यमिपुर्वमाहतीर्जुहोति।

लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यद्मुष्मै स्वाहा-
उमुष्मै स्वाहेति जुहूःसुशक्षीता। बहुं मृत्युमित्रं कुर्वता। मृत्युवे स्वाहेत्येकस्मा
एुवेका॑ जुहयात्। एको वा अमुष्मिल्लोके मृत्यः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोके इवयजते। श्रृणुहत्यायै स्वाहेत्यवभूथ
आहुतिं जुहोति। श्रृणुहत्यामेवाव॑ यजते। तदहुः। यद्भृणुहत्या पाञ्चाऽथो
कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो श्रृणुहत्याया इत्योहुः। श्रृणुहत्या
बाव मृत्युरिति। यद्भृणुहत्यायै स्वाहेत्यवभूथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। श्रृणुष्ठे भैषजं करोति। एताः
हृष्टे मुण्डिभू औदन्यवः। श्रृणुहत्यायै प्रायश्चित्तिं तिदां चाकार। यो हास्यापि
प्रजाया॑ ब्राह्मणः हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय॑ स्वाहेत्यवभूथ
उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एुव वरुणमवयजते।

खलेतेर्विकृधस्यं शुक्रस्यं पिङ्गाक्षस्यं मुर्धं जुहोति। एतद्वै वर्णणस्य रूपम्।
रूपेषौव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जहोति मृथं जुहोति द्वे चाः॥

[३६]
वारुणो वा अश्वेः। तं देवतं य्वर्धयति। यत्प्रोजापत्यं करोति। नमो राज्ञे
नमो वरुणयेत्याह। वारुणो वा अश्वेः। स्वयैवै देवतं या समर्धयति। नमोऽश्वाय
नमः प्रजापत्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वेः। स्वयैवै देवतं या समर्धयति।
नमोऽधिपत्य इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावं रुद्धो। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्विधिपतिरहं
प्रजाना भूयास्मित्याह। अधिपतिमेवै न समानाना करोति। मां धौहि मयि
धेहीत्याह। आशिषेमेवतामा शास्त्रो। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति।
आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानामभिजित्ये॥६०॥

प्र वा एष एम्यो लोकेष्यश्चवते। यौऽश्मेधे यजते। आग्रेयमैद्वाग्रमा॒श्चिनम्।
तान्यशुनालभते प्रतीष्ठित्यै। यदौशेयो भवति। अग्निः सर्वा॑ देवताः। देवता॑ एवावे॑
रुन्थे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षुत्रमिन्दः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावे॑ रुन्थे। यदौश्चिनो भवति। आशिषामवरुद्धौ। त्रयौ भवन्ति।
त्रये॑ इमे लोकाः। एष्वेव लोकपु॑ प्रति॑ तिष्ठति। अग्नये॑ होमुचेऽष्टाकपाल॑ इति॑
दशोहविषमिष्ठि॑ निर्वपति। दशोक्षरा॑ विराटा॑ अत्रं॑ विराटा॑ विराजैवात्राद्यमवे॑ रुन्थे।
अग्रेमन्त्रे॑ प्रथमस्य॑ प्रचेतस्॑ इति॑ याज्यानुवाक्या॑ भवन्ति सर्वत्वाय॑॥६२॥

अधिपतयु॑ इत्याहामिजित्या॑ ऐन्द्राग्नो भवति रुन्थे॑ एकं च॥

[१६]

यद्यश्चमुपतपौद्दन्ते। आग्नेयमष्टाकपालं॑ निर्वपति। सौम्यं॑ चरुम्।
मावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा॑ देवताः। देवताभिरेवै॑
मिष्पञ्चति। यथ्मोम्यो भवति। सोमो॑ वा ओषधीनां॑ राजा॑। याम्ये॑ एवै॑
विन्दति॥६३॥

ताभिरैवैनं भिषज्यति। यथ्मावित्रो भवति। सवितप्रसूत एवैनं भिषज्यति।
एताभिरैवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चुकं निर्वपेत्। यदि
श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोणस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव
भवति॥६४॥

गैरं चुकं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्त्रेत्। एतदेवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं
देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपन्मुगाख्वरे
यदि नाऽगच्छेत्। इयं वा अश्विर्वश्वानरः। इयमेवैनमार्चिम्या परिशोधमानयति।
आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्न्येऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पर्यः। वायव्यं आज्यंभागः। यजमानो वा
अश्वः। अऽहेसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधोय प्रोक्षितोऽध्येति। यद्होमुचे
निर्वपति। अऽहेस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष
च्छते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽच्येति। सौर्यः रेतः। यथ्मौर्यं पद्ये भवति। रेतसैवेनः स समर्थयति। यज्ञमानो वा अश्वः। गर्भेव पुष व्यूह्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽच्येति। वायव्या गर्भः। यद्वायव्यं आज्यमाग्ने भवति। गर्भेवेनः स समर्थयति। अथो यस्यैषाऽक्षमेद्ये प्रायांश्चिति: क्रियते॥ इद्वा वसीयान्मवति॥ ६७॥

विन्दत्यश्वेणो हैव भवत्यधीयादेव्यते गर्भेवेनः स समर्थयति द्वे च।

[३७]

तद्वाहुः। द्वादश ब्रह्मोदनाञ्चमङ्गिते निर्वपेत। द्वादशभिर्विष्टभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात। पापीयाऽतु स्यात। आसानि वा पुतस्य छन्दाऽस्मि। य ईज्जानः। तानि क पुतावदाशु पुनः प्रयुज्ञीतेति। सर्वा वै सङ्खिते यज्ञे वागप्यतो॥ ६८॥

सासा भवति यातयांश्च। कुरीकृतेव हि भवत्यरुक्ता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मोदनाञ्चमङ्गिते निर्वपेत। प्रजापतिर्वा औदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्मवति। द्वादश भवति।

द्वादशमासौः संवध्मरः। संवध्मर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते सुवध्मर एकं च।

[१८]
एष वै विभूनामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो।
एष वै प्रभूनामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष
वा ऊर्जस्वनामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्वति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष
वै पर्यस्वानामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पर्यस्वद्वति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष वै विधुते नामं
यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधुतं भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष वै व्यावृत्ते
नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष वै
प्रतीष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतीष्ठितं भवति॥७१॥

यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि
भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञतो। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ ह वै तत्र

ब्राह्मणो ब्रेह्मवर्चमी जायते। यजैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ओतिव्याधी नामं यज्ञः। आ हु वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यजैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घी नामं यज्ञः। दीर्घियुषो हु वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यजैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै कुसो नामं यज्ञः। कल्पते हु वै तत्र प्रजान्यो योगक्षेमः। यजैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पयस्वानाम् यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यजैतेन यज्ञेन यजन्ते एष (एष वै विभः प्रभूरजस्यान्यस्वान् विधत्ते व्याख्यातः प्रतिष्ठितस्तेजस्यी ब्रह्मवर्चस्यात्माधी दीर्घी कुसो द्वादशा॥)॥

[१९]

तार्येणाश्वः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्यम्। यज्ञैवैनः समर्धयन्ति। यामेन साम्रां प्रस्तोताऽनुपातिष्ठोतो यमलोकमेवै गमयति। तार्यं च कृत्यधीवासे चाश्वः संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशुनाः रूपम्। रूपेणैव पशुनवं रन्धे। हिरण्यकशिषु प्रवति। तेजुसोऽवरुद्ध्यौ॥७३॥

रुक्मो भवति। मुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्वै। अश्वो भवति। प्रजापतेरात्मै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिषु।

आदित्यस्यं रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इमेव लोकं तार्येणाऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिषुपुना। आदित्यः रुक्मेण। अश्वेन
मेघेन प्रजापते: सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्षिताः समानलोकतामाप्नोति। यौऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं॥७५॥

अवरुद्धा आप्नोत्यष्टौ च॥

[२०]

आदित्याशाङ्गिरसश्च मुवर्णे लोकैऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येणः।
अमुमादित्यमश्च श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष। स वर्यो
भूदिति। तस्मादश्च सवर्येत्याहैथन्ति। तस्माद्यज्ञे वर्णे दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लुब्धोऽश्वोऽभवत। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्युदद्वरासीत। तस्मादर्वा नाम। यथ्महो वाजाऽस्मजयत। तस्माद्वाजी
नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अश्विर्वा अश्वमेधस्य
योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेयोनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नो चित्यं उत्तरवेदिमपवर्पति।

योनिमन्तमेवैन्मायतेनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतेनवन्मवति। य एवं वेदा प्राणपानौ वा एतौ देवानाम्।
यद्कर्षमेधौ। प्राणपानवेवावं रुच्ये ओजो बलं वा एतो देवानाम्।
यदकर्षमेधौ। ओजो बलमेवावं रुच्ये। अग्निर्वा अश्मेधस्य योनिगायतेनम्।
सूर्योऽग्नेयोनिगायतेनम्। यदश्मेधेऽग्ने चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावकर्षभ्यमेधौ।
अर्काश्मेधावेवावं रुच्ये। अथो अकर्षमेधयोर्व प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेयोनिगायतेनश्चत्वारि च॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पृशु भूतं मेधायाऽऽलभन्ता तमालभ्योपावसन्।
प्रातर्दृष्टास्मह इति। एकं वा एतद्वानामहः। यथसंवध्मरः। तस्मादश्वः।
पुरस्ताथ्मवध्मर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यथसुच्छो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भवति। य एवं वेदा यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्यो-

इश्वोऽभेदत्। तस्मादश्चः प्रजापते: पश्चनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो
जायते। य एवं वेदा सर्वाणि भूतानि समृत्यालभते। समेन देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भग्निः योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उं चैनमेवं वेदा पुत्रद्वै तद्वा पुत्रान्देवताम्। पृश्च भूतं मेधायालभन्ता
यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतल्बमकामयन्ता
तेऽमृतल्बमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। पुत्रस्य वै रूपेण
पुरस्तात्माजापत्यमृषेण तुपरं बहुरूपमालभते। सर्वेष्यः कामैषः। सर्वस्याऽऽस्यै
सर्वस्य जित्यैः सर्वमेव तेनाऽऽप्रोति। सर्वं जयते। योऽश्वमेधेन यजते। य उं
चैनमेवं वेदा॥८२॥

मेषोऽवृद्धजंत एति वेदा॥

यो वा अश्वस्य मेष्यस्य लोमं नी वेदा। अश्वस्य व मेष्यस्य लोमं लोमं जुहोति।

अहोरात्रे वा अश्वस्य मेघस्य लोमंनी। यथायं प्रांतजुहोति। अश्वस्यैव मेघस्य
लोमं लोमं जुहोति। पुतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेघस्य लोमं लोमं
जुहति। यो वा अश्वस्य मेघस्य पदे वेदं। अश्वस्यैव मेघस्य पदेपदे जुहोति।
दशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेघस्य पुदे॥८३॥

यद्दशपूर्णमासौ यजतो। अश्वस्यैव मेघस्य पुदेपदे जुहोति। पुतदनुकृति ह
स्म वै पुरा। अश्वस्य मेघस्य पदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेघस्य विवर्तनं
वेदं। अश्वस्यैव मेघस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः।
स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेघस्य
विवर्तनेविवर्तने जुहोति। पुतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेघस्य
विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे औग्निहोत्रं जुहोति जीवि च॥

[२३]

प्रजापतिरकामयत महावैश्वदेवो वा अशोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंजाकुभिरप्श्रीब्रह्मणौ सर्वे वा लोको यद्यथून्तराहुरेष वै किमूलार्येणादित्याः प्रजापति पितरं यो वा अश्वस्य मेधस्य लोमनी त्रयोविश्शतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिलोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्पातः स वा एष एष्यो लोकेभ्यः सर्वः ह वै तत्र पर्यः स्वच्छ उ चैनमेव वेद चूत्वार्यशोतिः॥२४॥

प्रजापतिरश्वमेष जुह्वति॥

हर्षः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिशीयत्राह्मणे तुतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तैत्तिरीय आरण्यकम्॥

॥प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजंत्राः। स्थिरैरजैस्तुष्वा^५
संस्तुनुभिः। व्यशेम देवहिंतं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति ने^६
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नृस्ताक्ष्ये अरिष्टनेभिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्देखात्॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजंत्राः। स्थिरैरजैस्तुष्वा^५
संस्तुनुभिः। व्यशेम देवहिंतं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति ने^६
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नृस्ताक्ष्ये अरिष्टनेभिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्देखात्॥ ३॥

अग्निर्वायुश्च मूर्यश्च। सह संशस्कर्गिद्या। वाय्वश्चा गश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो

आङ्गेहः। देवीर्भवनसूवरीः। पुत्रवत्वाये मे सुता महानामीर्हामानाः। महसो महसः
स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाये मे सुता॥२॥

अपाश्चुष्णिमपा रक्षः। अपाश्चुष्णिमपारथम्। अपाधामपं चावतिम्।
अपदेवीरितो हिंत। वज्रं देवीरजीतांश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदिति
देवीम्। योनिनोर्धमुदीपता शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आपु ओषधयः।
सुमुडीका सरस्वति। मा ते व्योम सुन्दरिः॥३॥

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिल्यम्। अनुमानशतुष्टयम्। पुत्रैरादित्यमण्डलम्। सर्वे व
विद्यास्यते। सूर्यो मर्त्यचिमादत्ते। सर्वस्माङ्गवनादधि। तस्याः पाकिविशेषण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्कृचित्। अक्षय्यांस्यन्दते यंथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सोरुः सर्ती न निवर्तते। एवं नानासंमुत्थानाः। कालः
संवर्ध्मरः श्रिताः। अणुशाश्च मंहशाश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सुवैः संमाविष्ठः।

ऊरुः संन्न निवर्तते। अधिसंवर्थ्मां विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च मंहद्विश्च। समारूढः प्रवृश्यते। संवध्मरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्त्वः प्रवृश्यते। पृटरो विक्रीप्तः पिङ्गः। एतद्वृणलक्षणम्। यत्रैतदुपवृश्यते। सुहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे। कुथ्मं तद्वृलक्षणम्॥६॥

उभयतः सत्त्वेन्द्रियाणि। जल्पितं ल्वे दिह्यते। शुक्रकृष्णे संवृथ्मरस्य। दक्षिणवामयोः पार्ष्ययोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं तेऽन्यद्यज्ञतं तेऽन्यत। विषुर्लपे अहंनी घौरिवासि। विश्वा हि माया अवस्मि स्वधावः। भद्रा तेऽप्यनिह रातिरस्त्वति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पश्चवः। नाऽऽदित्यः संवध्मर एव ग्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवध्मरस्य प्रियतमः रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्त्वमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दृध्यात्॥७॥

साक्ज्ञानां सप्तथमाहुरेकज्ञम्। षड्द्युमा क्रष्णो देवजा इति। तेषांमिथानि

विहितानि धामशः। स्थाने रैंजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अर्मिथितः।
मखा सखायमब्रवीत्। जहांको अस्मदौषते। यस्तित्याजं मखिविदः सखायम्।
न तस्य वाच्यापि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्तलकः शृणोत्ति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विनेनादभिधावः।
यष्टिश त्रिशंका वल्लाः। शुक्लकृष्णो च याष्टिकौ। सारागवल्लेजरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सुह। संवध्मस्य मवितुः। प्रैषकृत्यथमः स्मृतः। अमृनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमृश्च परिरक्षतः। एुता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदशयते। एुतदेव
विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतुनां तच्चिबोधता
शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवतीते महा। निजहन् पृथिवीः सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिष्ठ्येन मः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्याना निबोधता
संवध्मरीणं कर्मफलम्। वृषभिर्ददत्ताः सह। अद्यःखोदुःखवक्ष्यशिव। तद्वाऽपीत
इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्ति व। रुकदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चेव।

शाम्यतश्शास्य चक्षुषी। या वै प्रजा अेऽश्यन्ते। मंवथ्मराता अेऽश्यन्ते। या
प्रतीतिष्ठन्ति। संवथ्मरे ताः प्रतीतिष्ठन्ति। वृष्णायै इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षेदुःखोत्थिंतस्यैव। विप्रसन्ते कुनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। कृभूणां
तत्त्वबोधता। कनकाभासि वासाऽस्मि। अहतानि निबोधता। अन्नमश्रीते मृज्मीता।
अहं वौ जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरधांत्रोपद्वश्यते॥१२॥

अभिधृत्वन्तोऽभिघ्रन्त इव। वातवन्तो मरुद्रणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव।
मनद्वा: मह दद्वशे ह। अपञ्चस्तर्वर्त्सिवर्जेत्वा। विशिखासः कपर्दिनः।
अकुद्धस्य योथ्यमानस्य। कुद्धस्येव लोहिनी। हेमतशक्षुषी विद्यात्। अद्ध्यायोः
क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मूनुनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति
शैशिरीः। ता अग्निः पर्वमना अन्वेष्टता। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्योषा भवति।

इहेह्वः स्वतप्सः। मरुतः सूर्यत्वचः। शार्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतितामाणि वासाऽस्मि। अष्टिव॑ज्ञिशतध्वं च। विश्वे देवा विप्रहृन्ति।
आग्निजिह्वा असश्वता नैव देवो न मर्त्यः। न राजा व॑रुणो विभुः। नाग्निर्नैद्रो न
प॑वमानः। मातृक्षच्चन् विद्यते दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्र॑पेण। धनुज्याम्छिनश्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्। अप्रवर्णपु
चक्षते। एतदेव शंयोर्बाहुहस्पत्यस्य। उत्क्रस्य धनुः। रुद्रस्य ल्वेव धनुरार्तिः। शिर
उत्सिपेष। स प्रवग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवग्येण यज्ञेन यज्ञते। रुद्रस्य स शिरः
प्रतिदधाति। तैन् रुद्र आरुको भवति। य एवं वेदोऽह॥

[५]

आत्यौर्ज्ञोऽतिरक्षात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासाऽस्मि। न चक्षुः
प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंसातः। सृतस्तद्वलक्षणम्। लोहितोऽज्ञिण

शारूशीर्जिः। सूर्यस्योदयं प्रीति। त्वं करोषि चञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥ १७॥

निजानुका मैं चञ्जलिका। अमी वाचमुपासातामिति। तस्मै सर्वं ऋतवों नमन्तो।
 मर्यादाकरत्वात्पुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवथ्मर एते:
 मेनानीभिः सुह। इन्द्राय सर्वान्कामानंभिवृहति। स द्रष्टसः। तस्येषा भवति॥ १८॥
 अवद्रष्टसो अशुभतीमतिष्ठत। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवतीमन्दः-
 शच्या धमन्तम्। उपस्थिति तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सुह।
 असुरगन् परिवृश्छति। पृथिव्ये शुभती। तामन्वर्वस्थितः सवध्मरो दिवं च।
 नैवं विदुषाऽऽचार्यन्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। अशयते
 स्वर्गलोकात्। इत्यतु मण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं
 सनिवर्चनाः॥ १९॥

आरोगो आजः पटरः पटङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् किभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्ज दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरं ने जहाति। तस्यैषा भवति। यते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्सुखलं चित्रभानुं। यस्मिन्द्युर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेमन्मिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। ताञ्चसोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकुदिवेवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेताञ्चसप्त सूर्यान्मिति। पञ्चकर्णो वाञ्छ्यायनः। सप्तकर्णश्च पूष्किः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उमौ वेदधितो। न हि शेकुमिव महामेषं गन्तुम्। अपश्यमहमेष्युर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त मंहामेषुम्। एकं चाजुहतम्। आजपटरपतङ्गा निहनो तिष्ठन्तातपन्ति। तस्मादिह तप्तिरेपाः॥२२॥

अमूत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषांमेषा भवति। सप्त सूर्या द्विवर्मनुप्रविष्टाः।
तानुवेति पृथिवीदक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे धृतमातपन्ति। ऊर्ज दुहाना
अनपस्फुरन्त इति। सप्तत्विर्जः सूर्या इत्याचार्याः। तेषांमेषा भवति। सप्त दिशो
नानांसूर्याः॥२३॥

सप्त होतार कृत्विर्जः। देवा आदित्यां ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण
इति। तदप्याम्नायः। दिग्प्राज कृत्वैन् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति
वैशम्पायनः। तस्येषा भवति। यद्याव इन्द्र ते शतः शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिञ्चमहस्तं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष गोदमी इति। नानालिङ्गत्वाद्बनां नानांसूर्यत्वम्।
अष्टौ तु व्यवसीता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टोत ऊर्ध्वम्। तेषांमेषा भवति।
चिंत देवानामुद्गादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्रेः। आउप्रा चावापृथिवी
अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थृपश्चेति॥२५॥

क्रेदमप्रि निविशाते। क्रायः संवध्मरो मिथः। क्राहः क्रेयं देव गत्री। क्र मासा
ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुर्टिभिः सह। क्रेमा आपो निविशन्तो।
यदीतो यान्ति सम्राति। काला अपसु निविशन्तो। आपः सूर्ये सुमाहिताः॥२६॥
अग्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युभूर्ये सुमाहिता। अनवर्ण इमे भूमी। इत्यं चाऽज्ञौ च
रोद्दर्मी। किंस्विदत्रात्तरा भूतम्। येनेमे विधुते उमे। विष्णुना विधुते भूमी। इति
वेञ्चस्य वेदना। इशवर्ती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्यै॥२७॥

ज्येष्ठभाद्रोदर्मी विष्णवेते। दाधर्थं पृथिवीमभितो मृयुखैः। किं तद्विष्णोर्बल-
माहः। करु दीतिः किं पुरायणम्। एको युद्धारयद्वेव। रेजती रोद्दर्मी उमे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहः। अुक्षराद्विस्तिरच्यते। त्रिपदाङ्कारयद्वेव। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्रयो वायवश्वेव। उतदस्य पुरायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवम-
मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। उतत्पृच्छामि सम्राति। अमुमाहः परं

मृत्युम्। पुवमांनं तु मध्यमम्। अग्निरेवाक्मो मृत्युः। चन्द्रमा^{श्च}तुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यमायन्ति। चतुर्मात्रं च सम्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र योत्यते यंमः। त्वं नस्तद्व्याप्ते प्रश्नहि। यदि वैथाऽस्तो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिता: सूर्योः। पापान्निर्झन्ति सर्वदा। शेदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासुवैः। तेऽशरीरा: प्रपञ्चन्ते। युथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापञ्चन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मणिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमेय इव। ततः पृथनै वासुवैः। अपैतं मृत्युं जंयति। य एवं वेदं। स खल्वैवं विद्वाह्याणः। दीर्घश्रुतम् भवति। कश्यपस्यातीर्थः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्येषा भवति। आयस्मिन्नस्त वासवाः। शोहन्ति पूर्वा रुहः॥३२॥

ऋषिःह दीर्घश्रुतम्। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति।

यथसर्वं परिपश्यतीति सौकृत्यात्। अथाग्रे रष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं
मुपथां राये अस्मान्। विश्वानि देव वृयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुणमेने
भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

अग्निश्च जातेवदाश्च। सहोजा अंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यपाशं
पुङ्किर्णाथाश्च सप्तमः। विसर्वेवाऽष्टमोऽशीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, द्विंश्चिता इति।
यथत्वेवाग्रेचर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैक
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः इयमाः। कपिला अंतिलोहिताः। ऊर्ध्वा
अवपतन्नाश्च। वैद्युत इत्येकादशा। नैनं वैद्युतो हिन्सिता। य एवं वेदा स होवाच
व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्धधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति॥३५॥

य एवं वेदा। अथ गन्धर्वर्गणाः। स्वान्ब्राद। अङ्गार्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृशांनुर्विश्वावस्मुः। मूर्धन्वान्मूर्धविर्वच्चः। कृतिरित्येकादश गंधर्वगणाः। देवाश्महादेवाः। रशमयश्च देवो गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिन्स्ति। य एवं वेदा गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी ह्विपदी
मा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बम्बुर्णी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्त्रिति। वाचो
विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमेष्यामः। वृशाहवः स्वतुपसः॥३७॥

विद्युम्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्वल्यते। ये चेमेऽशीमिविद्विषः। पर्जन्याः
सप्त पृथिवीमभिवृप्तिन्ति। वृष्टिभिरिति। एतचैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुक्तिरिताः। अमूल्लोकानभिवृप्तिन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहन्मिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रेय इति। यदक्षरं
भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोपारम्। जुमदिग्निमकुर्वता
जुमदिग्निराप्यायते। छन्दोभिश्वतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तुसासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छु योरावृणीमहे। गातुं

यज्ञायै। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरंस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेष्यः। उद्धर्जिंगातु
भेष्पज्ञम्। शं नो अस्तु द्विपदैः। शं चतुष्पदै। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदंव्याख्याताः॥ ४०॥

[९]
सुहस्रवृद्धियं भूमिः। पुरं व्योम सुहस्रवत्। अश्विनो भुज्यनासत्या। विश्वस्य
जगतस्पती। जाया भूमिः पंतिव्योमा मिथुनंता अतुर्यथः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सरमा इति ऋपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यज्ञतं वामन्यत। विषुल्पे अहंनी घौरिव
स्थः॥ ४१॥

विश्वा हि माया अवैथः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पृषणाविह रातिरंस्तु।
वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावोभूमी चरथः सु सखायौ।
तावच्छिनो रासमाश्च हवं मो शुभस्पती आगतः सूर्ययो सह। त्युग्रोह
भुज्युमाश्चिनोदमेघे। रुद्धिं न कश्चिन्मूलां (२) अवाहाः। तमूहथुर्नौभिरात्मन्वतीमिः।

अन्तारिक्षपुंजिरपोदकामिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपाङ्गिरहातिवर्जिद्धिः। नासत्या भुज्यमूहथः पतङ्गिः। समुद्रस्य
धन्वन्त्राद्रस्य पारे त्रिभीरथैः शतपद्धिः पड़श्वैः। सविताऽवितन्वन्तम्। अनुबन्धाति
शाम्बरः। आपपूर्षम्बरश्वैव। सवितारेपस्मोभवत्। त्यः सुतसं विदिल्वैव।
बहुसोम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तु ग्रो वंकियान्तम्। आयसूयाञ्चसोमतुपसुषु
सङ्गामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गा: पिपाति तत्। स तद्गोमिः स्तवाऽऽत्येत्यच्ये
रक्षसानन्विताश्व चो अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतो स्थौ अश्विना। ते एते द्युः
पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वृथ्मावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता अविमुष्टौ। दम्पती
एव भवतः। तयोरेतौ वृथ्मौ। अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेवर्थमः। श्वेत औदित्यः।
अहोऽग्निः॥४५॥

ता_ग्रो_ अं_रुणः। ता_ अवि_सुष्टौ। दम्पती_ एुव_ भंवतः। तयो_रेतो_ वु_थ्सौ। वु_त्रश्च_
वैद्युतश्च_। अ_ग्नेर्वृत्रः। वैद्युत_ आ_दित्यस्य_। ता_ अवि_सुष्टौ। दम्पती_ एुव_ भंवतः। तयो_रेतो_
वु_थ्सौ॥४६॥

उ_ज्ञा_ च_ नीहारश्च_। वु_त्रस्योज्ञा_। वैद्युतस्य_ नीहारः। तौ_ तावेव_ प्रतिपद्येते_
सेय_ रात्रौ_ गम्भीरा_ पुत्रेण_ संवंसति_। तस्या_ वा_ पुतदुल्बणम्_। यद्रात्रौ_ रुशमयै_।
यथा_ गोर्गम्भिण्या_ उल्बणम्_। एुवमेतस्या_ उल्बणम्_। प्रजायिष्यः_ प्रजया_ च_ पशुभिंश्च
भवति_। य_ एुवं_ वेद_। एतमुद्यन्तमपियन्तं_ चेति_। आदित्यः_ पुण्यस्य_ वु_थ्सः_। अथ
पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

पवित्रवन्तः_ परिवाजमासंतो_। पितैषा_ प्रलो_ अभिरक्षति_ ब्रतम्_। महः_
समुद्रं_ वरुणस्तुरोदधे_। धीरा_ इच्छेकुर्वन्नेष्वारभम्_। पुवित्रं_ ते_ किंतु_
ब्रह्मणस्पते_। प्रभुर्गत्राणि_ पर्येषिविश्वतः_। अतसतन्नु_ तदामो_ अंशुतो_ शृताम्

इद्वाहन्तस्तथमांशता। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सुचे ततोऽक्षः॥४८॥

ऋषयः सुतात्रैश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्वश्च। नक्षत्रैः शङ्कौतोऽवसन्। अथ
सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं
दद्वश्च कुहृच्छिद्वेषुः। अदेव्यानि वरुणस्य त्रितानि। लिचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तथसवितुवरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

थियो यो नः प्रचोदयात्। तथसवितुवर्णीमहे। वृयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं
सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपागृहत सविता तृभीन्। सर्वाद्विवो अन्यसः।
नक्तं तात्यभवन्दशो। अस्थ्यस्था सम्बोविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुः संकं पुमाऽस्यस्मि। स्थावरोऽस्यथ जड़मः। यजेऽयक्षे यष्टहे च। मया
भूतात्ययक्षता। पुशवो ममं भूतानि। अनुबन्ध्योऽस्यहं विभुः। ल्लियः सृतीः। ता
उमे पुः स आः। पश्यदक्षणवान्नविचेतदन्धः। कुविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाअस्मितुः पितासंत्। अन्यो मणिमविन्दत्। तमनङ्गिलिगवर्यत्।

अ॒ग्नीवः प्रत्यंमुञ्चत्। तमजिंहा अ॒सश्चेत्। ऊर्ध्वमूलमंबाक्ष्युखम्। वृक्षं यो वे॒द सम्प्राति। न स जातु जने॑ श्रह्यात्। मृत्युर्मा॒ मारयादिंति। हसितः रुदिंतं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्। अतुष्यु॒ स्तृष्यु॒ यायत्। अ॒स्माज्ञाता मै॒ मिथु॒ चरन्। पुत्रो निःऋत्या॑ वैदेहः। अचेतो॑ यश्च चेतनः। सु॑ तं मणिमंविन्दत्। सोऽज्ञिह्वा॑ लिखावयत्। सोऽग्नीवः प्रलयमुञ्चत्॥५३॥

सोऽज्ञिह्वो अ॒सश्चेत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथम्भवस्य ब्रतम्। आतमंगे रथं तिष्ठ। एकाश्मेकयोजनम्। एकचक्रमेकुभुरम्। वृतध्रोजिगति विमो। न रिष्यति न व्यथतो॥५४॥

ना॒स्याक्षो यातु सञ्ज्ञाति। यच्छेतान् रोहिताः॑ श्वाशेः। रथे युक्ताऽधितिष्ठति। एकया॑ च दशभिश्च स्वभूतो। द्वायामिष्ये विश्शत्या॑ च। तिसुभिश्च वहसे त्रिशत् च। नियुद्धिर्वार्यविह तो॑ विमुश्च॥५५॥

आतुष्व प्रतुष्व। उद्धमाऽऽध्यम् सन्धंमा आदित्ये चन्द्रवण्नाम्। गर्भमाथोहि
यः पुमान्। इतः स्मिक्ष सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृथि। वारादं जनयागेऽग्निम्।
य एको लक्ष उच्यते। असङ्गातः संहाराणि। स्मर्यते न च हश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधता आमन्द्रैरङ्ग हरिंभिः। याहि मयूरशोमभिः। मा त्वा
केचिन्नियेमुरिन् पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरङ्ग हरिंभिः। याभि
मयूरशोमभिः। मा या केचिन्नियेमुरिन् पाशिनः। निधन्वेव ता (२) इमि। अणुभिश्च
महद्विश्च॥५७॥

निधृष्टैरस्मायुते। कालेहरित्वमाप्नोः। इन्द्राऽऽयोहि सुहस्तुष्टका।
आश्रिर्प्राणिवसनः। वायुः श्वेतसिकडुकः। संवस्त्रो विष्ववर्णः। नित्यास्तेऽनुचरास्त-
सुब्रह्मण्योऽ सुब्रह्मण्योऽ सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथः।
मेष वृष्णश्वस्य मेनो॥५८॥

गौरावस्कन्दिनहल्योचे जार। कौशिकब्रह्मण गौतमंशुवाण। अरुणाश्च
इहागताः। वस्त्रः पृथिविक्षितः। अष्टोदिवासंसोऽग्रयः। अश्रेष्ठ जातवेदाश्चेत्येतो
ताम्राश्चास्ताम्रथाः। ताम्रवणस्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खाद्यदतः। इतो लक्ष्मी
पराङ्गताः॥५९॥

उत्कृङ् स्थानं प्रमाणं चे पुर इता। बृहस्पतिश्च सविता चे। विश्वरूपैर्हाऽजाताम्।
रथेनोदकवल्मीना। अपस्तुषां इति तद्वयोः। उत्तो वेष्ठे वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्यां इत्यश्वेनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
कर्गेतीति। वासिष्ठे शैहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपलीमिमां महीम्। अहं वेद न मै मृत्युः। न चामृत्युरधाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मै मृत्युः। न चामृत्युरधाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपलीमम् दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मै मृत्युः। न चामृत्युरधाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीम् षु। अदिंतिद्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदिंतिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदिंति: पञ्चजनाः। अदिंतिर्जातमदिंतिर्जनित्वम्। अष्टै पुत्रासो अदिंतेः। ये जातास्तन्वे: परिं। देवां (२) उपप्रैश्समिः॥६२॥

परा मातृण्डमास्यत्। ससमिः पुत्रैरदिंतिः। उपप्रैत्पूर्व्यं युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मातृण्डमाभरदिंति:। ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अशोश्च खण्डश्च। इन्द्रश्च विवस्वांश्चत्येते। हिरण्यगर्भो हृसः शुचिष्टत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गुर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सुस पुरुषः॥६३॥

[यथा स्थानं गार्भिर्णयः]

योऽसौ तपञ्चदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणनादायोदेति। मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा ममं प्राणनादायोदेग्नः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणनादायाऽस्तमेति। मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा ममं प्राणनादायाऽस्तङ्गः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणेरापूर्यति॥६४॥

मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा ममं प्राणेरापूर्यत्थाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूताना प्राणेरपक्षीयति। मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा ममं प्राणेरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणेरप्रसर्पन्ति चोथ्यर्पन्ति च। मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा ममं प्राणेरप्रसृपत् मोथ्यृपता॥६५॥

इमे मासाश्वार्धमासाश्वा सर्वेषां भूतानां प्राणेरप्रसर्पन्ति चोथ्यर्पन्ति च। मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा ममं प्राणेरप्रसृपत् मोथ्यृपता। इम कृतवै। सर्वेषां भूतानां प्राणेरप्रसर्पन्ति चोथ्यर्पन्ति च। मा मैं प्रजाया मा पशुनाम्। मा

ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्युपता। अयः संवथ्सः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रप्रसर्पति चोथ्यर्पति च॥६६॥

मा मैं प्रजाया मा पश्ननाम्। मा ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्युपा इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रप्रसर्पति चोथ्यर्पति च। मा मैं प्रजाया मा पश्ननाम्। मा ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्युपा इद्यः रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रप्रसर्पति चोथ्यर्पति च। मा मैं प्रजाया मा पश्ननाम्। मा ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्युपा ओ भूर्वः स्वः। एतद्वे निथुनं मा नो निथुनः गीड्डम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याश्पुरुषस्य। वस्तुनामादित्यानाँ स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानाँ स्थाने स्वतेजसा भानि। सताँ सत्यानाम्। आदित्यानाँ स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधृन्वतामभिध्रताम्। वातवतामुकुताम्। आदित्यानाँ स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋग्भूषामादित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषा० देवानाम्। आदित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। संवथ्मरस्य सुवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्वम्॥६८॥

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। आजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतझस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। उज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्वम्॥६९॥

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशशङ्कीकस्य। प्रभ्राजमानानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्यतानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने

स्वतेजेसा भानि। परुषाणाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। श्यामानाऽ
रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। कपिलानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजेसा
भानि। अतिलोहितानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। उर्ध्वीनाऽ रुद्राणाऽ
स्थाने स्वतेजेसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। वैद्युतानाऽ रुद्राणाऽ
स्थाने स्वतेजेसा भानि। प्रभ्राजमानीनाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा
भानि। व्यवदातीनाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। वासुकिवैद्युतीनाऽ
रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। रजतानाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा
भानि। परुषाणाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। श्यामानाऽ रुद्राणीनाऽ
स्थाने स्वतेजेसा भानि। कपिलानाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि।
अतिलोहितीनाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। ऊर्ज्वीनाऽ रुद्राणीनाऽ
स्थाने स्वतेजेसा भानि। अवपतन्तीनाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि।
वैद्युतीनाऽ रुद्राणीनाऽ स्थाने स्वतेजेसा भानि। ऊर्मुर्वः स्वः। रुपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्वम्॥७१॥

अथाग्नेरष्टपूरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा भानि। जातवेदस्म
उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा भानि। सहोजसो दक्षिणादिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा
भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजेसा भानि। नर्योपस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा भानि। पाङ्किराघस
उद्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा भानि। विमर्णिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजेसा
भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो बो मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्वम्॥७२॥

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसंर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां
दिश्यविसंर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः।
तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्नस्मस वासवा इन्द्रियाणि शतऋतवित्येते॥७३॥

[३८]

इन्द्र्योषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत
उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरत्तरत
उपदधताम्। त्वष्टा वो रुपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। मंजानं वः पश्चादिति। आदित्यः
मर्वोऽग्निः पूर्थिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि
स्वलोके। एवा ह्येवा एवा ह्येवा। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
एवा हि देवाः॥ ७४॥

आपमापामपः सर्वाः। अस्माद्स्मादितोऽमुतः। अशिर्वदुश्च सूर्यश्च। सह
संश्वस्करद्धिया। वाय्वशो रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्वहः। देवीर्वन्नसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुता महानामीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥ ७५॥
देवीः पर्जन्यसूतरीः। पुत्रवत्वाय मे सुता अपाञ्छिणामपा रक्षः। अपाञ्छिणा-

मपारधमौ। अपाध्यामपंचावर्तिम्। अपदेवीरितो हिंता। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं
देवभूकर्णीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्घमुदीषता॥७६॥

भृदं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भृदं पंश्येमाक्षभिर्यजंत्राः। स्थिरेरजैस्तुष्वाः
मस्तुनुभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति नु इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति ने-
पुषा विश्वेदाः। स्वस्ति नस्ताद्यर्थे अरिष्टनेभिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधो हि। सुमाहितासो
महस्यायसम्। शिवा नः शनीमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमुडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृश्णी॥७७॥

[२३]

योऽपां पुष्टं वेदो। पुष्टवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्टम्।
पुष्टवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेदो। योऽपामायतं वेदो। आयतं नवान्
भवति। अग्रिर्वा अपामायतं नवान् भवति। योऽग्रेशायतं वेदो॥७८॥

आ॒यतंनवा॒न् भवति। आ॒पो वा अ॒ग्नेरायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यु॒वं वेद॑
यो॑उपा॒मायतंनं वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। वायुर्वा॑ अ॒पा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न्
भवति। यो॑ वायोरायतंनं वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति॥७९॥

आ॒पो॑ वै वायोरायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यु॒वं वेद॑। यो॑उपा॒मायतंनं
वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। अ॒स्मौ॑ वै तप॒त्रपा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति।
यो॑उम्ब्यु॑ तप॑त आ॒यतंनं वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। आ॒पो॑ वा अ॒म्ब्यु॑ तप॑त
आ॒यतंनम्॥८०॥

आ॒यतंनवा॒न् भवति। यु॒वं वेद। यो॑उपा॒मायतंनं वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति।
चन्द्रमा॑ वा अ॒पा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यश्चन्द्रमस्स आ॒यतंनं वेद।
आ॒यतंनवा॒न् भवति। आ॒पो॑ वै चन्द्रमस्स आ॒यतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति॥८१॥

यु॒वं वेद। यो॑उपा॒मायतंनं वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। नक्ष्त्राणि॑ वा
अ॒पा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यो॑ नक्ष्त्राणा॒मायतंनं वेद। आ॒यतंनवा॒न्
भवति। आ॒पो॑ वै नक्ष्त्राणा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यु॒वं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पुर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पुर्जन्यस्याऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पुर्जन्यस्याऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवध्मरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवध्मरस्याऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवध्मरस्याऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतीष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतीष्ठिताः। तदेषाऽन्यनृक्ताः। अपाः रसमदयसन्च। मूर्ये शुक्रः समाभृतम्। अपाः रसस्य यो रसः। तं वौ गृह्णाम्युत्तमभिति। इमे वै लोका अपाः रसः। तेऽमुखिनादित्ये समाभृताः। जानुद्ध्रीमृतरवेदी खात्वा। आपां पूर्णित्वा गुल्फदध्रम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च मङ्गस्तीर्था तस्मिंविहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधायैः ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्यं चीयते। असौ भुवनेष्यनाहिताग्निरेताः। तमभिते एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पृथुवन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वपु यजकतुष्विति। एतद्व स्म वा आहुः शाण्डिलाः। कमग्निं चिन्तुते। सावित्र्यमग्निं चिन्वानः। संवथ्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्तुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्तुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणन्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्तुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्तुते। वैश्वसुजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्तुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्तुते। इमारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। युवासो। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथ्या वेदो मिथुनवान्वति।

आपो वा अभेर्मिथ्याः। मिथुनवाञ्चवति। य एवं वेदौ॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्धसलिलमेवा स प्रजापतिरेकः पुष्करपणे समंवत्
तस्यान्तर्मनसि कामः समंवर्तता इदं सूजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो
मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वर्दति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता।
कामस्तद्ये समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसंति निरंविदन्। हुदि प्रतीष्या कुवयो मनीषेति।
उपैन्नतदुपनमति। यत्कोमो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तत्वा। शरीरमधुता। तस्य यन्माऽसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना
ऋषय उद्दीष्यत्वा॥९१॥

ये नखौः। ते वैखानसाः। ये बालौः। ते वालखिल्ल्याः। यो रसाः। सोऽपाम्।
अन्तरः कूर्म भूत ए सर्पतम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वज्ञांसा। सम्भूता॥९२॥

नेत्यंब्रवीत्। पूर्वं मे वाहमि हासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स महसीरपा
पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तम्ब्रवीत्। लं वै पूर्वः सम्भूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदाय ऽप्यः॥१३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तते आदित्य उद्दतिष्ठत्। सा प्राची
दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्य इति। तते वा अग्निरुद्दतिष्ठत्।
सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुद्दतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुक्तरत उपादधात्।
एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उद्दतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्य
उपादधात्। एवा हि पूषनेति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः।
गन्धर्वाप्सरसशोदतिष्ठन्। सोधर्वा दिक्। या विश्रुप्ते विपरापतन्। तम्योऽसुरा
रक्षाः सि पिशाचाशोदतिष्ठन्। तस्माते परमभवन्। विश्रुद्धो हि ते समभवन्।

तदेषाऽऽन्यनुक्ता॥१६॥

आपो हु यद्वृहतीर्गभिर्मायचो दक्षं दधोना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तते
इमेष्यसूज्यन् सर्गोः। अस्यो वा इदः समभूत। तस्मादिदः सर्वं ब्रह्म
स्वयम्भिर्वति। तस्मादिदः सर्वं शिथिलमिवाऽधुक्विमिवाभवत्। प्रजापातिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽऽन्यनुक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वोः प्रदिशो दिशेश्च। प्रजापतिः
प्रथमजा क्रतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि सर्वंवेशति। सर्वमेवेदमात्मा।
सर्वमवरुद्धो तदेवानुप्रविशति। य एवं वेदे॥१८॥

चतुष्टस्य आपो गृह्णति। चत्वारि वा अपाः रूपणि। मेघो विद्युत्।
स्तननियबुर्वष्टिः। तान्येवाकरन्यो आतपति वर्षा गृह्णति। ताः पुरस्तादपदधाति।
एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुख्यत एव ब्रह्मवर्चसमवरन्यो तस्मामुख्यतो

ब्रह्मवर्चसितरः॥११॥

कूप्या गृह्णाति। ता दीक्षिणत उपदधाति। एता वै तैजस्विरापः।
तेजे एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्विक्षिणोऽर्थस्तेजस्वितरः। स्थावरा
गृह्णाति। ता: पुश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पुश्चादेव प्रतिष्ठिता।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजस्मा वा एता वहन्तीरिबोद्धतीरिव आकृजतीरिव
धावन्तीः। ओजे एवास्योत्तरतो दधाति। तस्माद्वत्तरोऽर्थ ओजस्वितरः। सम्भार्या
गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्यः। अस्यामेव प्रतिष्ठिता। पूल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

अस्मौ वै पूल्वल्याः। अमुष्योमेव प्रतिष्ठिता। दिक्षुपदधाति। दिक्षु वा आपः।
अन्तं वा आपः। अम्भ्यो वा अन्तं जायते। यदेवाम्भ्योऽन्तं जायते। तदवरुन्ध्ये तं वा
एतमरुणः केतवो वातश्शना क्रष्णोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽन्यनुक्ता। केतवो अरुणासक्ष। ऋषयो वातशनाः। प्रतिष्ठां शतधो हि समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य पुतमान्निचिनुते। य उचैनमेव वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदधीमुतरवेदीं खात्वा। अपां पूर्यति। अपाः सर्वत्वायै पुष्करपर्णः रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यः रुक्मः। अमृतं पुरुषः पुतावद्वा वौजस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्ये। कुर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्ये। अथो स्वर्गस्य लोकस्य समष्टे। आपंमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमृतः। अश्विर्वर्युश्च सूर्यश्च। सुहंसंश्करद्धिर्या इति। वाय्वशो रश्मिपतयः। लोकं पूणच्छुद्रं पूण॥१०५॥

यास्तुमः परमजाः। इन्द्रधोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्गोऽग्निः। यावनेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पूणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै

विशाद्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। पुरोर्जा-
पादः। विशज्ज्येव प्रतीतिष्ठति। य एतमाग्निं चिनुते। य उचैन्मेवं वेदं॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे
दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ
हृ स्माहारुणः स्वायम्भूवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यनुपङ्गं मन्यामहे। नाना वा
एतेषां वीर्याणि। कमङ्गिं चिनुते॥१०७॥

सात्रियमग्निं चिन्वानः। कमङ्गिं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमङ्गिं चिनुते।
नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमङ्गिं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। कमङ्गिं
चिनुतो। वैश्वसूजमग्निं चिन्वानः। कमङ्गिं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमङ्गिं चिनुते। ईममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान
इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणो सँस्कालयेत्। हन्त्येतास्य यज्ञः। तस्मान्त्रानुपज्यः।

मोत्तरवेदिषु कृतुषु चिन्वीता उत्तरवेद्याः ह्यशिश्रीयते० प्रजाकामश्चिन्वीता॥१०९॥
 प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेदैः
 पशुकामश्चिन्वीता संज्ञानं वा एतत् पशुनाम्। यदापि॑। पशुनामेव संज्ञानेऽग्नि॑
 चिन्वते॑। पशुमान् भवति। य एवं वेदैः॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीता आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेदैः
 आमयावी चिन्वीता आपो वै ऐषजम्। ऐषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति।
 अभिचरुश्चिन्वीता। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव आतुव्येष्यः प्रहरति। स्तुषुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः।
 ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीता। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति।
 तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षाति न धोवेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नापम् मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न
 निष्ठीवेत्। न विवसनः सायात्। गुह्ये वा एषोऽग्निः। एतस्याग्रेनातिदाहाय। न

पुष्करपूर्णनि हिरण्यं बाऽधितिष्ठेत्। पुतस्याग्रेनन्म्यारोहाय। न कुर्मस्याश्रीयात्
नोदकस्याधातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अधातुका आपः। य पुतमुग्रिं चिनुतो
य उचैनमेवं वेद॥११३॥

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रेश विश्वे च देवाः। यज्ञं चं नस्तन्वं चं प्रजां चं
आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगांणो मुकुद्धिः। अस्माकं भूत्विता
तनुनाम्। आपुवस्व प्रपुवस्व। आण्डीभेवज् मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्।
प्रतिमुश्वस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शंरीराणयेकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा चं
ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वंस। अग्निमिच्छुज्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य
तुसासः। सूर्येण सुयुजोपसः। युवा॑ सुवासा॑ः। अष्टाचंक्रा नवद्वारा॥११५॥
देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्यमयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो वै तां ब्रह्मणो वेदा अमृतेनाऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म चं ब्रह्मा च। आयुः
कीर्तिं प्रजां दद्धः। विभ्राजमानाऽ हरिणीम्। युशसां सम्परीवृताम्। पुरः हिरण्मयीं
ब्रह्मा॥११६॥

विवेशोऽपराजिता पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह चोमत्रं चान्वेति।
विद्वान्देवासुरानुभव्यान्। यत्क्लीमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिब्रता। अरिष्टं यत्किं चं
क्रियते। अग्निस्तादनुवेधति। अश्वतासः श्रुतासश्च॥११७॥

युज्वानो येऽप्येयुज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रंगिं चं ये विद्धः। सिकंता
इव संयन्ति। यश्मिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माचा। ऋषिभिरदात्युश्चिभिः।
अपेत् वीत् विं चं सर्पतातः। येऽन् स्थं पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिर्द्विरुक्त-
भिर्वर्कम्॥११८॥

युमो दंदात्ववसानंमस्मौ। नु मुण्ट्यु नुपात्वर्य। अकृष्ट ये च कृष्टजाः। कुमारीषु
कृनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गोरेषु च ये हुताः।

उभयान् पुत्रेषौत्रकान्। युवेऽहं युमराजंगान्। शतमित्रु शरदः॥१११॥

अदो यद्वद्वै विलब्म। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्वेनोर्येः। मरुता च
विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि सुनातनः। इति नाको ब्रैह्मिश्रवो
रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहिते॥१२०॥

[२७]

विशीष्णी गृध्रशीष्णी च। अपेतो निरक्षति हेथः। परिबाधः क्षेतकुक्षम्।
निजद्वै शबलोदरम्। स तान् वाच्यायथा सह। अये नाशय सन्द्वशः।
ईच्यामुये बुमुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किञ्चुकावता। अये नाशय
सन्द्वशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायता। दिवस्पुत्राय मीढुषै स नौ यवसामिच्छतु। इदं वचः।
पर्जन्याय स्वराजौ। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोता। मयोभवतो विश्वकृष्णः सन्त्वस्मो।

सुपि॒प्पला ओषंधी॒देवगोपाः। यो गर्भोषंधीनाम्। गवा॑ कृणोत्यर्वताम्। पूर्जन्य॑
पुरुषीणाम्॥३२२॥

[२९]
पुनर्मो॒त्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्मग्नः। पुनर्ब्रह्मणैतु मा। पुनर्द्रविणैतु
मा। यन्मेऽव्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषंधी॒राष्ट्र्यभ॒र्द्धदापः। इदं तत्पुनराददे
दीर्घायुत्वाय वर्चसो। यन्मे रेतः प्रसिद्धतो। यन्म् आजायते पुनः। तेन मामूत
कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥३२३॥

[३०]
अञ्जा॒स्तिरोऽधाऽजायता तव॑ वैश्वरणः सदा। तिरोऽधेहि सप्तलात्रः। ये
अपोऽश्रन्ति॑ केचन। त्वाण्डि॑ मायां वैश्रवणः। रथः॑ सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रः॑
महस्याश्वम्। आस्थायायाहि नो बृलिम्। यस्मै भूतानि॑ बृलिमावहन्ति। धनं गावो
हस्ति॑ हिरण्यमश्वान्॥३२४॥

असांम सुमौ यज्ञियस्य। श्रियं बिश्रोऽन्नमुखीं विशजम्। सुदृशने चै
क्रौञ्चे चै मैनागे चै महागिरौ। शतद्वाटार्णमन्ता। सुहर्यं नगरं तव। इति
मआः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलः हरेत। हिरण्यनामये वितुदये कौबेरायायं
बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नैम इति। अथ बलः हृत्वोपांतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः।
ब्राह्मणं वयुः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मां हिं स्मीः। अस्माल्पविश्यान्नमद्भीति। अथ
तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रेयुजीत। तिरोऽथा भूः। तिरोऽथा भुवः॥१२६॥

तिरोऽथाः स्वः। तिरोऽथा भूर्भुवः स्वः। सर्वां लोकानामाधिपत्यं सीदति। अथ
तमग्निमन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रेयुजीत। तिरोऽथा भूः स्वाहा। तिरोऽथा भुवः
स्वाहा। तिरोऽथाः स्वः स्वाहा। तिरोऽथा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले
सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रेयुजीत। परः सुप्तजनाद्वैषि। मास्म

प्रमाद्वन्तं माध्यापयेत्। सर्वार्थीः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेदा क्षुध्यन्ते दमज्ञानताम्। सर्वार्थी नं सिद्ध्यन्ते। यस्ते विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मैऽर्थान्मा विवर्धीत। मयि स्वाहाौ। ग्रजाधिग्रजाये॑ प्रस्त्रायाहिनै॑। नमो॑ वयं॑ वैश्ववणाये॑ कुर्महे। स मे॑ कामान्कामकामाये॑ मह्यम्। कामेश्वरो॑ वैश्ववणो॑ ददातु। कुबेराये॑ वैश्ववणाये॑ महाराजाये॑ नमः। केतवो॑ अरुणासशा॑ ऋषयो॑ वातरशनाः। प्रतिष्ठां॑ शतधा॑ हि। समाहितासो॑ सहस्रधायेसम्। शिवा नः॑ शन्तमा॑ भवन्तु। दिव्या आप॑ ओषधयः। सुमृडीका॑ सरस्वति। मा ते व्योम॑ सुन्दरिः॥१२९॥

संवर्थसरमेतद्वत् चरेत। द्वौ॑ वा मासो। नियमः संमासेन। तस्मिन्नियमं विशेषाः। त्रिष्वलणमुदकोपस्पृशी। चतुर्थकालपानभक्तः॑ स्यात्। अहरहर्वा॑ ऐक्षमश्रीयात्। औदुम्बरीभिः॑ समिद्धिरत्निं॑ परिचरेत्। पुनर्मामेत्वन्दिन्द्रियमित्येतेन उक्ताकेन।

उद्भृतपरिपूताभिरद्वि: कार्यं कुर्वीता॥१३०॥

अस्त्रथवान्। अग्रये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः।
ऋत्यः संवर्थमराय। वरुणायाकुणायेति ब्रतहोमाः। प्रवर्णयवदादेशः। अरुणा:
कौण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णभिरिति द्वै जपित्वा॥१३१॥

महानामीभिरुदकः संङ्गस्पर्शय। तमाचार्योद्द्वात्। शिवा नः शत्तमेत्योषधीरालभा
सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्जे धेनुदेहिणा। कर्त्तसं वासंश्छ क्षोमम्। अन्यद्वा
शुक्रम्। यंथाशक्ति वा। एवङ्गस्वाध्यायोधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो
भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

भद्रं कर्णभिः शृण्याम् देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरज्ञैःस्तुष्वाः
संस्तुनुभिः। व्यशेम देवहिंतं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्वाः। स्वस्ति नः पूषा
विश्वेदाः। स्वस्ति नुस्ताद्यर्ये अरिष्ठनेभिः। स्वस्ति ने बहुस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
सहूं वै देवानां चासुराणां च यज्ञो प्रततावास्ता वयः स्वर्गं लोकमेष्यामो
वयमेष्याम इति तेऽसुराः सत्रह्य सहस्रवाचर्ण ब्रह्मचर्येण तपसेव देवास्तेऽसुरा
अमुह्यस्ते न प्राजानस्ते पराभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसुतेन वै
यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन् प्रसुतेनासुरान् पराभावयन् प्रसुते हूं वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसुतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यज्ञत
एव तत्स्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यज्ञेत वा यज्ञस्य प्रसुत्या अजिनं वासो
वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धते सुव्यामिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रंमतिष्ठत् तान् प्रजापंतिवैरेणोपमंत्रयत्
 तानि वर्मवृणीताऽऽजिदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापंतिरब्रवीद्योधयोव्यभिति
 तस्माद्गतिष्ठत् ह वा तानि रक्षांस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगातानि
 ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमंत्रितेनाम्भसा शास्यन्ति तद् ह वा एते
 ब्रह्मवादिनेः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमंत्रिता आपं कुर्व विक्षिपन्ति
 ता एता आपो वृत्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं
 प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तु यन्तम् आदित्यमंभिष्यायन् कुर्वन्
 ब्राह्मणो विद्वान्स्यकलं भूद्रमश्चेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मेव सन् ब्रह्माप्येति य
 एवं वेदं॥२॥

यदेवा देवहेत्नं देवोसश्कुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुश्तर्तस्यतेन
 मामिता देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनुतमूदिमा तस्मान् इह मुश्त विश्वे देवा:
 मुजोषेसः। ऋतेन द्यावापुथिवी ऋतेन त्वं संरस्वति कृतान्तः पाल्येन्सो यत्किं

चानुंतमूदिमा। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुश्चन्त्वेनं सो यदन्यकृतमारिमा। सुजातशः सादुत जामिशः साङ्गायसः शः सादुत वा कर्नीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् लभस्माऽतवेदो मुमुक्षिः॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुस्यामुरुस्यामष्टीवद्भाऽ शिश्रेयदनुतं चक्रमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गाहपत्यः प्रमुञ्चतु चक्रम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्भूत् येन सूर्यं तमसो निर्मोच। येनद्वे विश्वा अजहादशतीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आळिः। यत्कुमीदमप्रतीतं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि। एततदग्ने अनुणो भवामि जीवत्रेव प्रति तत्ते दधामि। यन्मति माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिकामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं में वरुण तत्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने लभमग्ने अयासि॥४॥

यददीव्यवृणमहं बभूवादिथ्मन्वा सञ्जग्य जनैः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च मंविदानो प्रमुञ्चताम्। यद्वस्तोऽग्न्यां चक्र किल्बिषण्यक्षाणा वृथुमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पृश्या चं गाष्टभूच्चं तान्यपसरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये गाष्टभूलिल्बिषाणि
 यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं क्रहणानुणवं इध्यमानो युमस्यं लोके अधिरक्षुराया। अव-
 ते हेळं उद्दत्तममिमं में वरुणं तत्त्वं यामि लं नो अये स लं नो अये। सङ्कुसुको
 विकुसुको निरुक्थो यश्च निस्वनः। तेऽपि स्मद्यक्षमनांगसो दूराद्धरमंचितम्।
 निर्यक्षममचीचते कृत्यां निरुक्तिं च। तेन योऽपि स्मद्यमृच्छाते तमस्मै
 प्रसुवामसि। दुःशः सानुशः साम्या घणनानुधणो च। तेनान्योऽपि स्मद्यमृच्छाते
 तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पर्यंसा सन्तनुभिरगंभिहि मनसा सः शिवेना-
 त्वष्टा नो अत्र विदेधातु गुयोऽनुमाई तन्वोऽपि यद्विलिष्टम्॥५॥

आयुषे विश्वतो दधदयमन्त्रिवर्ण्यः। पुनस्ते प्राण आयोति परायज्ञम् सुवामि
 तो आयुर्दा अये हविषो जुषाणो धृतप्रतीको धृतयोनिरेधि। धृतं पीत्वा मधु चारु
 गव्यं पितेव पुत्रमिरक्षतादिम्। इममधु आयुषे वर्चसे कृषि तिगममोजो वरुण-

म॒श्चिंशाधि। म॑तेवा॒स्मा अदिते शर्म॑ यच्छु विश्वे॑ देवा॑ जरंदृष्टिरथा॑स्त। अग्न॑
आयु॑षि पवस्तु॑ आ॒ सुवो॒ज्ञिष्ठि॑ च नः। आरे॑ बौधस्व॑ दुच्छुनाम्। अग्ने॑ पवस्व॑
स्वपा॑ अस्मे॑ वर्चः॑ सुवीर्यम्। दधंद्रिं॑ मायि॑ पोषम्॥६॥

अग्निरक्षिः॑ पवमानः॑ पा॒श्चंजन्यः॑ पुरोहितः।॑ तम॑महे॑ महागृथम्।
अग्ने॑ जातान्पृष्ठदा॑ नः॑ स॒पला॑न्प्रत्यजाता॑आतवेदो॑ नुदस्व। अ॒स्मे॑ दीदिहि॑
सुमना॑ अहेळ्कृञ्छर्मन्ते॑ स्याम॑ त्रिवर्कुथ॑ उद्द्वै।॑ सह॑सा॑ जातान्पृष्ठदा॑ नः॑
स॒पला॑न्प्रत्यजाता॑आतवेदो॑ नुदस्व। अग्नि॑ नो॑ श्रीहि॑ सुमनस्यमानो॑ वयः॑ स्याम॑
प्रणुदा॑ नः॑ स॒पला॑न्। अग्ने॑ यो॑ नो॑ज्ञितो॑ जनो॑ वृक्तो॑ वारे॑ जिधा॑सति॑ ताङ्स्त्वं॑
वृत्रहं॑ जहि॑ वस्तु॒सम्युमाभर। अग्ने॑ यो॑ नो॑ज्ञिदासंति॑ समानो॑ यश॑ निष्ठा॑। तं॑
वयः॑ समिधं॑ कृत्वा॑ तु॒स्यं॑मधे॑जपि॑ दध्मसि॥७॥

यो॑ नः॑ शापादशोपते॑ यश्च॑ नः॑ शपतः॑ शपात।॑ उषाश॑ तस्मै॑ निमुक्ते॑ सर्व॑ पापः॑
समूहताम्। यो॑ नः॑ स॒पलो॑ यो॑ रणो॑ मर्तो॑ज्ञिदासंति॑ देवा।॑ इ॒स्य॑व॑ प्रक्षायतो॑

मा तस्योच्छेषि किं चुन। यो मां द्वेषि जातवेदे यं चाहं द्वेषि यश माम्।
 मर्वैः स्तानेऽ सन्दह याऽश्वाहं द्वेषि ये च माम्। यो अस्मादिप्साच्च सर्वैः स्तानमज्जपा कुरु। सङ्क्षितं मे
 ब्रह्म सङ्क्षितं वीर्या(१)म्बलम्। सङ्क्षितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः।
 उदेषां बाहु अतिरुद्धर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुनेयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्कृः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकृतं
 म आगात्पुनश्चितं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदेव्यस्तनुपा अवबाधतां
 द्विरितानि विश्वा॥८॥

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनुणः सङ्गेऽ देवतासु। स एतान्याशान् प्रमुचन्
 प्रवेदं स नौ मुआतु द्विरितादवधात्। वैश्वानरः पवयातः पवित्रैर्यज्ञं रमभिधावान्याशान्
 अनोजानन्मनसा याचेमानो यदत्रैनो अव तथ्युवामि। अमी ये मुभगेऽ दिवि
 विचृतो नाम् तारके। प्रेहामृतस्य यच्छ्रितमेतद्वद्भक्तमोचनम्। विजिहोर्व-

लोकान्कृषि बन्धानुशासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्छुर्ते गर्भः सर्वैऽपथो अनुष्वा
स प्रेजानप्रतिगृह्णीत विद्वान्प्रजापतिः प्रथमजा कृतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसं
पुरस्तादिच्छन्तं तनुमनुसञ्चरेम॥९॥

तुं तनुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दृतं पित्र्यमायनवत्। अबन्वेके ददतः
प्रयच्छुद्वातुं चेच्छुक्रवाः सः स्वर्गं एषाम्। आरभेथामनु सङ्गमेथाः समानं
पन्थामवथो धृतेन। यद्वा पूर्ति परिविष्टं यद्ग्रो तस्मै गोत्रायह जायापती
सङ्गमेथाम्। यद्गतरिक्षं पुथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिह्वसिम।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गायहपत्य उन्नो नेषड्हरिता यानि चकुमा भूमिर्माताऽर्दितिर्नो
जनित्रं ख्राताऽन्तरिक्षमभिशस्त एनः। ध्योनः पिता पितृयाच्छं खंवासि जामि
मित्वा मा विविष्म लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं
तन्वा(१) स्वायाम्। अश्वोणाङ्गैरहुताः स्वर्गं तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्।
यदन्नमद्यनुतेन देवा दास्यनदोस्यनुत वा करिष्यन्। यद्वेवान् चक्षुष्वाग्ने अस्ति

यदेव किं चं प्रतिजग्राहमश्रीर्मा तस्मादनुणं कृणोतु। यदन्मदि बहुधा विरुपं
वासो हिरण्यमुत गामजामविमा। यदेवान् चक्षुष्यागे अस्ति यदेव किं चं
प्रतिजग्राहमश्रीर्मा तस्मादनुणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन।
सर्वस्मात्स्मान्मोक्षितो मोक्षित्वा हि वेत्थं यथात्थम्॥१०॥

[६]

वातरशना हु वा क्रष्णः श्रमणा उज्जर्वमन्थिनो बेमुस्तानपयोऽर्थमायुःस्ते
निलायमचरुःस्तेऽनुप्रविशः कृश्माण्डानि ताङ्गस्तेष्वर्विवदञ्छुद्धया च
तपसा च तानुषयोऽश्रवक्था निलायं चरथेति त क्रष्णनश्रवत्रमो वोऽस्तु
भगवन्तोऽस्मिन्धान्ति केन वः सपर्यमेति तानुषयोऽश्रवन्प्रवित्रं नो श्रुत
चेनोरपसः स्यामेति त एतानि सुक्तान्तपश्यन् यदेवा देवहेळन् यददीव्यनुणमह
बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधिदित्यतेराज्यं जुहत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत
यदवर्चीनमेनो भूणहृत्यायास्तस्मान्मोक्ष्याच्च इति त एतेर्जुहुस्तेऽपसो-

ॐवक्मर्दिव्येतेर्जुहूयात्पुतो देवलोकान्स्मर्शुते॥ ११॥

[७]

कृश्माण्डेर्जुहूयाद्योऽप्ते इव मन्येत् यथा स्तेनो यथा अण्हैवमेष
भेवति योउयोनौ रेतः सिञ्चति यद्बाचीनमेनौ अणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित् एते संतति जुहोति संवध्मरं दीक्षितो
भेवति संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भेवति यो मासः
म संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः गत्रीदीक्षितो
भेवति चतुर्विंशतिरथमासाः संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
गत्रीदीक्षितो भेवति द्वादश मासाः संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
षड्गत्रीदीक्षितो भेवति षड्ग ऋतवः संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
तिथो गत्रीदीक्षितो भेवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
न मांसमंश्रीयान् लियमुपेयान्नोपर्यामीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

ब्रतं येवागु राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्येष्वरं पुत्रद्वतं ब्रुयाद्यदि
मन्येऽपदस्यामीत्योदनं धानाः सर्वे धूतमित्यनुब्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान्हु वै पृश्नीऽस्तपस्यमान्न ब्रह्मं स्वयम्बोध्यानेष्टा क्रष्णयोऽभवन्त्वषीणां
तां देवतामुपातिष्ठत यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाह एन्तेनायजन्त
यद्वचोउद्यगोषत ताः पर्याहुतयो देवानांमभवन् यद्वज्जैषि धूताहुतयो
यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथवाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वात्पानीतिहासान्
पुरुषानि कल्प्यन्नाथां नाशशः सीर्वेदाहुतयो देवानांमभवन्तामिः क्षुधं पाप्मानम-
पाध्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमुपयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतीयन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः
पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्ने जुहोत्यपि समिधं तद्वेवयज्ञः

मन्त्रिष्ठते यत्पितृम्यः स्वधा करोत्यपस्तत्पितृयज्ञः मन्त्रिष्ठते यज्ञतेर्यो बलिः
 हरंति तद्भूतयज्ञः मन्त्रिष्ठते यज्ञाह्युणेम्योऽन्ते ददोति तन्मनुष्ययज्ञः मन्त्रिष्ठते
 यथ्मवाह्यायमधीयीतेकामप्युचं यज्ञः सामं वा तद्भूतयज्ञः मन्त्रिष्ठते यह्योऽधीते
 पर्यमः कूल्या अस्य पितृन्यवधा अभिवहन्ति यद्यज्ञः षुतस्य कूल्या
 यथ्सामानि सोमं एन्यः पवते यदथवाह्युरसो मध्योः कूल्या यज्ञाह्युणानांतहासान्
 पुराणानि कल्पानाथा नाराशः सीर्वदसः कूल्या अस्य पितृन्यवधा अभिवहन्ति
 यद्यचोऽधीते पर्याहुतिभिरेव तद्वेवाः स्तर्पयति यद्यज्ञः षि धृताहुतिभिर्यथ्सामानि
 सोमाहुतिभिर्यथवाह्युरसो मध्याहुतिभिर्यज्ञाह्युणानांतहासान् पुराणानि
 कल्पानाथा नाराशः सीर्वदाहुतिभिरेव तद्वेवाः स्तर्पयति त एनं तु सा आयुषा
 तेजेस्मा वर्चसा श्रिया यशस्मा ब्रह्मवर्चमेनानाद्येन च तर्पयन्ति ॥१४॥

ब्रह्मयज्ञेन युक्त्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामाद्घृदिर्देश उदीच्यां प्रागुदीच्यां

बोदितं आदित्ये दंक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तोव्वनिन्य त्रिराचांगेहि: परिमूज्ये
 मुकुदपूस्पृश्य शिरश्कृषी नासिंके श्रोते हृदयमाल्य यत्रिगचामाति तेन ऋचं
 प्रीणाति यह्नि: परिमूजति तेन यजूःषि यथ्मुकुदपूस्पृशाति तेन सामानि यथ्मव्यं
 पाणि पादौ प्रोक्षति यच्छ्रश्कृषी नासिंके श्रोते हृदयमाल्भते तेनाथवाङ्गरसो
 ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पनाथां नाराशसीः प्रीणाति दर्माणां
 महदुपस्तीयोपस्थं कृत्वा प्राङ्मानीनः स्वाध्यायमधीयोतापां वा पुष ओषधीनां
 रसो यद्भर्मा: सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरै पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति
 प्रतिपद्यत पुतद्वे यजुःल्लयो विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतद्वाऽयुक्तमृचो
 अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा आधि विश्वे निषेद्यस्तन्न वेद किमृचा किरिष्यति
 य इत्तद्विद्वस्त इमे समाभात इति त्रीनेव प्रायुङ्ग भूर्भुवः स्वरित्याहेतद्वे वाचः सुत्यं
 यदेव वाचः सुत्यं तत्प्रायुङ्गाथं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पञ्चोऽर्धर्चर्शोऽनवान्
 संविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽप्रोत्यथो प्रज्ञातेव प्रतिपदा छन्दांसि

प्रतीपद्यते॥१५॥

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयोति दिवा नक्तं कृति हं स्माऽहं शौच आहुय
उतारण्ये ऽबले उत वाचोति तिष्ठन्त ब्रजैश्चताऽऽस्मीन् उत शायांनोऽधीयोते व
स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वास्वाध्यायमधीयते नमो ब्रह्मणे नमो
अस्त्वभये नमः पृथिव्ये नम ओषधीम्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो
विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[११]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयोतासौ खडु वावेष आदित्यो यद्वाह्निप्रस्तस्मात्शहि
तेऽद्विष्टं तपति तदेषाऽऽयुक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आउप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुपश्चेति
स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतोयते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभूथो नमो

[१२]

ब्रह्मण् इति॑ परिधानीयां त्रिरन्वाहाप् उपस्पृश्य॑ गृहानैति॑ ततो॒ यत्किं॑ च॒ ददौति॑
मा॒ दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य॑ वा॒ पुतस्य॑ यज्ञस्य॑ मेघो॑ हविधार्ण॑ विद्युतभ्रिव्यष्टिः॑ हुविः॑ स्तोनियिलवर्षद्वारो॑
यदेवस्फूर्जति॑ सोऽनुवपद्वारो॑ वायुरात्माऽमावास्या॑ स्विष्टकृद्य॑ एवं॑ विद्वान्मेघे॑
वृषति॑ विद्योतमाने॑ स्तनयत्यवस्फूर्जति॑ पर्वमाने॑ वायावमावास्योयाऽ॑
स्वाध्यायमधीते॑ तपे॑ एव ततोप्यते॑ तपो॑ हि॑ स्वाध्याय॑ इल्युत्तमं॑ नाकः॑ गोहत्युत्तमः॑
समानाना॑ भवति॑ यावन्तः॑ हृ॑ वा॑ इमां॑ वितस्य॑ पूर्णि॑ ददेश्वर्गं॑ लोकं॑ जेयति॑
तावन्तं॑ लोकं॑ जेयति॑ भूयाः॑सं॑ चाक्षय्य॑ चाप॑ पुनर्मृत्युं॑ जेयति॑ ब्रह्मणः॑ मायुर्ज्य॑
गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य॑ वा॒ पुतस्य॑ यज्ञस्य॑ द्वावनध्यायौ॑ यदात्माऽशुचिर्द्विशः॑ समृद्धिदेवतानि॑

य एवं विद्वान्महारात्र उपस्थुदिते ब्रजःस्तिष्ठनासीनः शयोनोऽरण्ये ग्रामे
वा यावत्तरमः स्वाध्यायमधीते सर्वाल्लोकाञ्जयति सर्वाल्लोकाननुणोऽनु-
संश्रेति तदेषाभ्युक्ता अनुणा अस्मिन्नेनुणः परस्मिमःस्तुतीये लोके अनुणः
स्यामा ये देवयानां उत पितृयाणः सर्वान्पथो अनुणा आक्षीयेमेत्यस्मि-
वै जातं पाप्मा जंगाह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाध्रनाहुतीनां
यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसां
स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपर्वित्रं वा एततं योऽनुभ्युजत्यभागो
वाचि भेवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्मिन्त्याजं सखिविदः सखायं न
तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोल्लकः शृणोति न हि प्रवेद-
मुकुतस्य पञ्चामिति तस्मांस्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येषं
भेवत्यश्वेवायोरादत्यस्य मायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता ये अर्वाङ्गत वा पुराणे
वेदं लिद्वाऽसमंभितो वदत्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं ह्वितीयं तुतीयं च

हृं समिति यावतीर्वे देवता स्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वैसन्ति तस्मा द्वाहृणेयो
वेदविद्यो द्विवे दिवे दिवे नमोऽकुर्यात्नाशीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[३५]

रिच्यते इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गुह्णाति
याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्चिः स्वाँध्यायं वेदमधीयीत त्रिग्रांतं वा सावित्रीं
गायत्रीमन्त्रातिरेचयति वर्षे दक्षिणा वरेण्यैव वरः स्मृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[३६]

द्वृहे ह वा एष छन्दा स्मि यो याजयति स येन यजक्तुना याजयेथ्सोऽरण्यं
परेत्य शुचो देशे स्वाँध्यायमेवेनमधीयनासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद
आसनं सुत्या वाग्जुहर्मनं उपभृष्टिर्थवा प्राणो हृविः सामाँध्युः स वा एष
युजः प्राणदेक्षणोऽनन्तदेक्षणः समृद्धतरः॥२१॥

[३७]

कृतिधावंकीर्णि प्राविशति चतुर्थ्याहूर्ब्रह्मवादिनो मृक्तः प्राणैरिद्दं बलेन्
 बृहस्पतिं ब्रह्मवर्च्चेनाग्निमेवेतेण मर्वेण तस्यैतां प्रायंश्चिति विदां चकार
 मुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावस्यायाः रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विगज्यस्योपथात् जुहोति कामावकीर्णेऽस्यवकीर्णेऽस्मि काम कामाय
 स्वाहा कामाभिद्वग्धोऽस्यभिद्वग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा
 आज्यमृतमेवाऽत्मन्यते हुत्वा प्रथताञ्जिः कवातिर्द्वग्निमिमञ्चयेत् सं
 माऽऽसि अनु मृक्तः समिद्धः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः स्मिश्वायुषा च
 बलेन चाऽऽयुषमन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मृक्तः प्राणादधिति प्रतीन्द्रो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्च्चसं प्रत्यग्निरितरथ्मर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिगमिमञ्चयेत्
 त्रिषंत्या हि देवा योऽप्त इव मन्येत् स इत्थं जुहुयादित्थमग्निमञ्चयेत् पुनीत
 एवाऽत्मानमायुरेवाऽत्मन्यते वरो दक्षिणा वरेण्व वरः स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः॥२२॥

भूः प्रपंचे भुवः प्रपंचे स्वः प्रपंचे भूर्भुवः स्वः प्रपंचे ब्रह्म प्रपंचे ब्रह्मकोशं
 प्रपंचे उमृतं प्रपंचे उमृतकोशं प्रपंचे चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युनार्कपश्यति तं
 प्रपंचे देवान् प्रपंचे देवपुरं प्रपंचे परीकृतो वरीकृतो ब्रह्मणा वर्णणाऽहं तेजेसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्ताच्छिरो धर्मो मूर्धनं ब्रह्मोत्तरं हनुर्यजोऽधर्य विष्णुऽहदयः
 संवथ्सरः प्रजननमश्चिनौ पूर्वपादावत्रिमिष्य मित्रावरुणावपरपादावश्चिः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्तातः प्रजापीतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शाक्करः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्यं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाष्वनि प्रमीयते
 नाप्सु प्रमीयते नाशो प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लुध्वानो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाऽ श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युपं
 पुर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता पुतस्यां प्रतिवसन्त्येताम्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता पुतस्यां प्रतिवसन्त्येताम्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता पुतस्यां प्रतिवसन्त्येताम्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता पुतस्यां प्रतिवसन्त्येताम्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता पुतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताम्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता पुतस्यां प्रतिवसन्त्येताम्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता पुतस्यां प्रतिवसन्त्येताम्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये चे वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मनिम्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मनिम्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीम्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बहुते करोमि॥
 ॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छु योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्मिरस्तु न।
स्वस्मितर्मानुष्यः। ऊर्ध्वं जिगातु ऐषजम्। शं नो अस्तु द्विपदौ। शं चतुष्पदौ। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक। चित्तमात्यम्। वाग्वेदिः। आर्थांतं बृहिः। केतों अग्निः।
विजातमन्त्रिः। वाक्यातिरहोता। मनं उपवृक्ता। प्राणो हृषि:। सामाध्वर्युः। वाचस्पते
विधे नामन्। विधेमं ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृणन्ध्याख्याहा॥१॥

अञ्जयः पञ्चं च॥

[१]

पृथिवी होता० द्यौरेष्वर्यः। रुद्रोऽग्नीत। बृहस्पतिरुपवत्ता। वाचस्पते वाचो
वीर्येण। समृततमेनायेक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पति:
सोमं पिबतु। जज्ञादिन्द्रिमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दशा॥ [२]
 अग्निर्होता० अश्विना० इज्वर्य॑ त्वष्टाऽग्नीता॑ मित्र उपवर्का॑ सोमः सोमस्य
 पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्त इन्द्र सोमाः। वातापैर्हवनश्चतः
 स्वाहा०॥ ३॥

ओग्निर्होताऽस्ते॥

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। धौं पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी॑
 शरीरः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुह्वा॑। दिवि देवावधृ होता॑
 मेरेयस्त्वं स्वाहा०॥ ४॥

सूर्यं ते नवै॥

[४]

महाहविर्होता० सत्यहविरध्वर्य॑। अच्युतपाजा अग्नीता॑। अच्युतमना उपवर्का॑।
 अनाधुष्यश्चाप्रतिष्यश्च यजस्यानिग्रामै। अयास्य उद्गता॑। वाचस्पते हृद्विधे
 नामन्। विधेमं ते नामं। विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पति॑ सोमंमपात्। मा
 दैव्यस्तनुश्छेदि॑ मा मनुष्यं। नमो दिवे॑। नमः पृथिव्यै स्वाहा०॥ ५॥

अपाञ्चाणि च॥

[५]

वाग्धोताौ दीक्षा पलौौ वातोऽव्यर्थः। आपोऽभिग्रहः। मनो हृषिः। तर्पसि
जुहोमि। भूर्बुः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भुः। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥

वाग्धोताौ नवौ॥

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स में ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। यज्ञश्च मे
भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भूता। स में ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। भूता च मे
भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स प्रतिष्ठा॥७॥

स में ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्। अन्तरिक्षं चतुर्होता।
स विष्टः। स में ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। विष्टश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता।
स प्राणः। स में ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाैः पङ्कोता। स ऋतून्कल्पयाति। स में ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः।
ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स में ददातु प्रजां
पृश्नन्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरक्षहोता। सोऽनाधृत्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। अनाधृष्टश्च भूयासम्। आदित्यो नवंहोता।
 स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
 प्रजापंतिर्दशंहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पृश्नन्पुष्टिं यशः। सर्वं च
 मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्टः सर्वं च मे भूयात्॥

अग्निर्जुर्मिः। सविता स्तोमैः। इन्द्रं उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषणा
 ओङ्गिरसो धिष्णियेरग्निर्मिः। मरुतः सदोहविधनाम्याम्। आपः प्रोक्षणीमिः।
 ओषधयो बृहिषां अदितिर्वद्या। सोमो दीक्षयां॥११॥

त्वष्टेष्मेना विष्णुर्यजेना। वसंव आज्येना। आदित्या दक्षिणामिः। विश्वे देवा
 ऊर्जा। पृष्ठा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधयो। प्रजापंतिरक्षीथेन। अन्तरिक्षं
 पुवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥

सेनेद्वस्य। धेना बृहस्पतैः। पृथ्यां पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्येभ्यः। वसुनां जायत्री। रुद्राणा त्रिष्टक। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टक॥१३॥

वरुणस्य विराट। युजस्य पङ्किः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सावितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। क्रष्णाणामरन्धती। पूर्जन्यस्य
विद्युता। चतोऽस्त्रो दिशः। चतोऽस्त्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
तिथिश्चापांचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्के मूनतां च देवानां पलेयः॥१४॥

अनुष्टुपिदिशः पद्म॥

देवस्य त्वा सावितुः प्रसुवा अश्विनोर्बृहूप्याम्। पृष्णो हस्ताम्यां प्रतिगृह्णामि।
राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनोमृतत्वमश्याम्। वयो
दात्रो मयो मह्यमस्य प्रतिग्रहीत्रो। कहुदं कस्मा अदात। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः स्मुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैततौ
पुषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीर्सः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
गाम। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥३६॥

मनवे तत्पम्। ल्वष्टेऽजाम्। पूषोऽविम्। निरऋत्या अश्वतर्गद्भौ। हिमवतो
हृस्तिनम्। गृन्धवर्वप्सरायः। स्नगलं करणे। विश्वेष्यो देवेष्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
ब्रह्मण ओदनम्। सुमुद्रायापः॥३७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रलथा नाकमारुहता
दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्ममिः। स पूर्ववृज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमंज्मा
परियाति जागृतिः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
तेनोमृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥३८॥

क इदं कस्मा अदात। कामः कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
कामः समुद्रमा विश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैततौ। पुषा ते काम दक्षिणा।

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥ १३॥

द्रुता पुरुषपः प्रीतिगृहीते नवे च॥

[१०]

सुवर्णं धर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे
मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्विन्दृशोहोतरमर्णे। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्।
एकः सन्वेदुधा विचारः। शत शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति।
सर्वे होतार्ये यत्रैकं भवन्ति। सुमानसीन आत्मा जनानाम्॥ २०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम् सर्वत्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति।
चतुर्होतारे यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमणिं
जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनु-
क्लुसम्। वाचो वीर्यं तप्साऽन्विन्दृता। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रुपाणि
विकुर्वन्तं विपञ्चिम्॥ २१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतुणामात्मानं कवयो निचिक्यः। अन्तः प्रविष्टं कृतीर्मेतम्। देवान् बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन कुसं यज्ञमेतम्। चतुर्होतुणामात्मानं कवयो निचिक्यः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम्॥ २२॥

इन्द्रः राजान् मवितारमेतम्। वायोगात्मानं कवयो निचिक्यः। रश्मिं अश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। य औण्डकोशे भुवनं विभर्ति। अनिर्भिणः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशः शुष्ममाहः प्राणमुल्बम्। तेन कुसोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवाना वसुधानीं विराजम्॥ २३॥

अमृतस्य पूर्णनामुः कुलां विचक्षते। पादः पङ्गोत्तरं किलांविविष्मे। येनतवः पञ्चधोत कुसाः। उत वा पङ्गा मनसोत कुसाः। त ए पङ्गोतारमृतमि: कल्पमानम्।

ऋतस्य पुरे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तरिमेतम्। अन्तश्चद्रमांसि मनसा
चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्यात्मानः शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगते य ईशो। सप्तहोता सप्तथा विकृतः। परेण तन्तु
परिषिद्ध्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानाः हृदये ब्रह्मान्विन्दत्।
ब्रह्मतद्व्यंण उज्ज्वलाः अकें शोतन्तः सरिरस्य मध्ये। आ यस्मिन्स्मृते परेवः।
मेहन्ति बहुलाः श्रेयम्। बहुश्वामिन्द्र गोमतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाः श्रेयम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्रोय पिन्वते। बहुश्वामिन्द्र
गोमतीम्। अच्युतां बहुलाः श्रेयम्। मध्यमिन्द्रो नियच्छतु। शतः शता ओस्य
युक्ता हरीणाम्। अर्बाङ्गा यातु वसुभी रुश्मिरिन्द्रः। प्रमःहमाणो बहुलाः श्रेयम्।
रुश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

धृतं तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मध्यमाश्रिर्धातु। हरिः पतङ्गः पट्टी सुपूर्णः।
दिविक्षयो नमस्ता य एति। स न इन्द्रः कामवरं दत्ततु। पञ्चां चक्रं परिवर्तते

पृथा हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजस्तु ज्योतिर्भिसा सर्पदेति। स इन्द्रः कामवरं ददातु। सुस युञ्जन्ति रथमेकचकम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनवम्। येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रौ। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नेमन्तु। श्वेतः गृहिण्यं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतः सुहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो गृहिणः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पश्यन्तनानि अस्माकं ददातु। श्वेतो गृहिणः परि सर्वं बभूव। सुवृन्मह्यं पश्नन् विश्वरूपान्। पतङ्गमुक्तमसुरस्य मायथाः॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पुदमिळ्छन्ति वेधस्तः। पतङ्गे वाचं मनसा विभति। तां गन्धवाऽवद्ग्रहं अन्तः।

तां द्योतमानाऽ स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पुदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पुशवो
 विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताऽ अग्ने प्रमुमोक्तु देवः॥ ३०॥

प्रजापतिः प्रजया संविदानः। वीतऽ स्तुकस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र
 प्रजापतिनिरा। ये ग्राम्याः पुशवो विश्वरूपाः। विरूपः सन्तो बहुधैकरूपाः।
 तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः
 पुशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताऽ अग्ने प्रमुमोक्तु देवः।
 प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडाये सूतं धृतवच्चराचरम्। देवा अन्विन्दन्नुहा
 हितम्। य आरण्याः पुशवो विश्वरूपाः। विरूपः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां

सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥ ३१॥

आत्मा जनाना विकृबन्ते निष्पक्षे प्रजाना वसुभानी विराजं चरन्ते गोमती मे नियच्छत्वेकचक्रं व्यौमन्मायाः देव एकरूपा
 अष्टे च॥

सुहस्रशीरणा पुरुषः। सुहस्राक्षः सुहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

[३१]

अत्यंतिष्ठशाङ्गलम्। पुरुष पुरुषे द सर्वम्। यद्वतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः।
यदनेनातिरोहति। उतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पुरुषः॥ ३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादृर्धं उदैत्पुरुषः।
पादोऽस्येहामेवात्मनः। ततो विष्वज्ञं क्रामत। साशनानशने अभिम। तस्माद्विराङ्गजायत
विशाजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यंरित्यत। पश्चाद्विमिमथो पुरः॥ ३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमत्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इष्ठः
शरद्विः। सप्तस्यासन्परिथयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्न्युरुषं पशुम्। तं यज्ञं बुहिषि प्रोक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥ ३४॥

तेन देवा अयजन्त। साप्त्या ऋषयश्च च। तस्माद्यज्ञाभ्यर्वहुतः।
सम्भूतं पृषदाज्यम्। पृश्छम्भाश्चके वायव्यान्। आरण्यान्माप्याश्च च।
तस्माद्यज्ञाभ्यर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञे। छन्दांस्मि जज्ञे तस्मात्।

यज्ञस्तस्माद्यज्ञता॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्ता ये के चोभयादतः। गावे ह जज्ञे तस्मौता तस्मांज्ञाता
अंजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कृतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बहु। कावृल
पादावृच्येते। ब्राह्मणौ इस्य मुखमासीत्। बहु राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरु तदस्य यद्वैश्यः। पञ्चाङ् शूद्रो अंजायता चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षो
मूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रशाश्विश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाम्या आसीदन्तरिक्षम्।
शीष्यो चौ समवर्तीत। पञ्चां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अकल्पयन्॥३७॥

बेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि
विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तौ धाता पुरस्ताद्यमुदाज्ञाहार। शकः
प्रविद्वान्नादिशश्वतस्म। तमेवं विद्वान्मृतङ्गह भवति। नाम्यः पन्था अयनाय विद्यते।
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्योसन्। ते ह नाकं महिमानं
समन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूर्णः पूर्णोऽतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्न द्वे चं (ज्यायान्मृषि पूर्णः। अन्यत्र पूर्णः।)॥

अस्यः समूर्तः पृथिव्यै रसाचा विश्वकर्मणः समवर्तीताधि। तस्य त्वष्टा विद्यद्वप्मैति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रै। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेव विद्वान्मृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यते इयनाय। प्रजापतिश्वरति गर्वे अन्तः। अुजायमानो बहुधा विजायते॥ ३१॥

तस्य धीरः परेजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेष्ठसः। यो देवेय आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वे यो देवेयो जातः। नमो लुचाय ब्राह्मणे। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्ने तदश्ववन्। यस्त्वैव ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्बश्च। हीशं ते लक्ष्मीश पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वा नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यातम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥ ४०॥

जायते वर्षे सुस च॥

भर्ता मन्त्रियमाणो विभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भृतां तमुं

[१३]

गोपारंमाहुः। स भूतो श्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेदं सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत
जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहुनेकमहर्जहार। अतंक्रो देवः सद्मेव प्रार्थः। यस्तद्वद् यतं आबूभवा
मन्थां च याः सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नेत जीर्णं शयाने। नैनं जहात्यहं
मुपूर्वेषु। त्वामापो अनु सर्वश्चरन्ति जानतीः। वथ्सं पर्यसा पुनानाः। त्वमग्निः
हत्यवाहुः समिन्न्द्रो। त्वं भूता मातृरिष्या प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तत्वं देवा हत्यायन्ति सर्वो त्वमेकोऽसि
बहुननुप्रावेष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुतः हत्वं मे
प्राणापानावीजिरः सुश्रान्तो। हृयोमि वां ब्रह्मणा तृतमेतम्। यो मां द्वैष्टि तं जीहितं
युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जीहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मै देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वथाय दत्तं तम्ह हनामि। असङ्गजान सत
आबूभवा यं यं जुजान स उं गोपो अस्या। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्।

पुरास्ये भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो ओमवः। महान्मोगः प्रजापतेः। भुजं करिष्यमाणः। यद्देवान्नाणयो नवे॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथं नवे॥ [१४]

हरिः हरं तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशोऽन् वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म सर्वपुनुमेदमागात्। अयं त्वं मा विवेधीविक्रमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा वेधीः। मा मे बलं विवेहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे शिरिष आयुरुग्रा नृचक्षसंत्वा हुविषा विधेमा सुधश्चकमानाय। प्रवेपुनाय मृत्यवै॥४५॥

प्रास्मा आशां अशृणवन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे कामु आगात्। हृदयाङ्गदेयं मृत्योः। यद्मीषामदः प्रियम्। तदेत्पुमामनि। परं मृत्यो अनु पर्हि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्टते शृणुते तैः ब्रवीमि। मा नः प्रजाः शिरिषे मोत वीरान्। प्र पृष्ठं मानसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराणमानुषीणाम्। मृत्युं यंजे प्रथमजामृतस्यै॥४६॥

तु रज्ञीर्विश्वदेशतो ज्योतिष्कृदसि सूर्या विश्वमा खोसि गोचनम्।
उपयामगृहीतोऽसि सूर्योर्य त्वा आजस्वत् एष ते योनि: सूर्योर्य त्वा
आजस्वते॥४७॥

आ व्याधस्व मदिन्तम् सोम् विश्वाभिरुतिभिः। भवो नः सुप्रथस्तमः॥४८॥

ईयुषे ये पुर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुपसं मत्यासः। अस्माभिरु
प्रतिचक्ष्योऽभूदो ते यन्ति ये अपशीषु पश्यान्॥४९॥

[४८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा
सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मल्ललाभवन्तीं त्वा
सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयामि

बृहञ्जोतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥ ५०॥

[१९]
प्रयासाय स्वाहोऽऽयासाय स्वाहो वियासाय स्वाहो संयासाय स्वाहोद्यासाय
स्वाहोऽवयुसाय स्वाहा शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहो तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्याये स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ ५१॥

[२०]
चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिंग्रा पशुपतिः स्थूलहृदयेनाग्निः
हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतभास्यां महादेवमन्तः पार्श्वनोषिष्ठहनः
शिङ्गीनिकोशयोऽ्याम्॥ ५२॥

[२१]
तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वप्निरस्तु नः।

स्वस्मितमनुष्टेयः। उद्धर्वं जिंगात् ऐषजम्। शं नो अस्तु द्विपदैः। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्ये वाचे नमो नमो वाचे नमो
 वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मत्रकृद्यो मत्रपतिभ्यो मा मामृषयो मत्रकृतो मत्रपतये
 परद्दुर्माहमृषीन्मत्रकृतो मत्रपतीन्यगादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टा
 देवेभ्यः शर्म मे द्योः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च मूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वैदिष्ये भुवनं वैदिष्ये तेजो वैदिष्ये यशो वैदिष्ये तपो
 वैदिष्ये ब्रह्म वैदिष्ये सूल्यं वैदिष्ये तस्मा अहमिदमपस्तरणमुपस्तुण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पशुनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशुनां भूयासं प्राणापानो मृत्योर्मा पातं
 मधुमर्तीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रुषेण्यां मनुष्यैः्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु। ओँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्ये वाचे नमो नमो वाचे नमो

बाचस्पतये नम् ऋषिभ्यो मत्रकृद्यो मत्रपतिभ्यो मा मामृषयो मत्रकृतो मत्रपतयः
पराद्गम्हमृषीमत्रकृतो मत्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्धासः शिवामदस्तु जुषा
देवेभ्यः शर्म मे द्योः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भूवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये मूल्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमप्स्तरणमुपस्तुण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशुनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशुनां भूयासं प्राणापानौ मूल्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिषं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वज्यामि मधुं वदिष्यामि
मधुमर्तीं देवेभ्यो वाचमुद्धासः शुश्रूषेण्या मनुष्यैः्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विष्णा विप्रस्य बृहतो विष्णश्चितः। वि होत्रा दधे
वयुनाविदेकं इता। मही देवस्य मनितः परिषुटिः। देवस्य ल्वा मनितः प्रस्वेषा

आश्वेनोर्बाहुभ्याम्। पूज्णो हस्तोभ्यामाददे। अप्रिंगसि नारिंगसि। अप्वरक्षेवेभ्यः।
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मुरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा सचा। प्रैतु
ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सुनुता। अच्छा वीरं नर्यं पुङ्गिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु
न। देवीं द्यावापृथिवीं अनु मे मःसाथाम्। ऋष्यासमद्य। मखस्य शिरः॥३॥

मखायं त्वा। मखस्यं त्वा शीर्षो। इयत्यग्रं आसी। ऋष्यासमद्य। मखस्य
शिरः। मखायं त्वा। मखस्यं त्वा शीर्षो। देवीर्वामीरस्य भूतस्यं प्रथमजा ऋतावरी।
ऋष्यासमद्य। मखस्य शिरः॥४॥

मखायं त्वा। मखस्यं त्वा शीर्षो। इन्द्रस्यौजोऽसि। ऋष्यासमद्य। मखस्य
शिरः। मखायं त्वा। मखस्यं त्वा शीर्षो। अश्रिजा ओसि प्रजापते रेतः।
ऋष्यासमद्य। मखस्य शिरः॥५॥

मखायं त्वा। मखस्यं त्वा शीर्षो। आयुर्वेहि प्राणं धौहि। अपानं धौहि व्यानं

धेहि। चक्षुर्धेहि शोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
 मा धेहि मर्ति धेहि। मधुं त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥
 यज्ञस्य पुदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
 जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। ओदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्क-
 छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं क्रतवगीरुभ्यासमद्य मुखस्य शिः शिः शिरोऽसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदंसि। वरुणस्त्वा धृतब्रंतं आधृपयतु। मित्रावरुणयोर्धुर्वेण
 धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। उज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं मौहिना
 दिवम्। मित्रो बैभूव सुप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युमं चित्रश्रवस्तमम्। सिष्यै
 त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वप्तु। सुपाणि: स्वंजुरिः। सुबाहुत शत्या। अपद्यमानः
 पृथिव्याम्। आशा दिश् आ पृण। उत्तिष्ठ वृहन्मव॥९॥

ऊर्जस्तिष्ठवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षा। कृजवै त्वा। साधवै त्वा।
 मुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्बहवर्चमेन पर्युहामि।
 गायत्रेण त्वा छन्दसाऽङ्गच्छणद्वि। त्रैष्मेन त्वा छन्दसाऽङ्गच्छणद्वि। जागतेन त्वा
 छन्दसाऽङ्गच्छणद्वि। छुणतु त्वा वाक। छुणतु त्वोर्क। छुणतु त्वा हृविः। छुन्नि
 वाचम्। छुन्न्युर्जम्। छुन्नि हृविः। देवं पुरश्चर सुगच्छासं त्वा॥ १० ॥

पृथिवी भूत् वाय्यवै॥

[३]

ब्रह्मन् प्रवगर्येण प्रचारिष्यामः। होतर्धर्ममिष्टहि। अश्रीद्रोहिणौ पुरोडाशाबधिश्रय।
 प्रतिप्रस्थातर्विहर। प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तः सामीभिरातेखन्त्वा।
 विश्वेदवेनुमतं मुरुद्विः। दीक्षेणाभिः प्रततं पारशिष्युम्। स्तुमो वहन्तु
 सुमनस्यमानम्। स नो रुचे धेह्यहणीयमानः। भुर्वः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः
 प्रचरता॥ ११ ॥

अहेणीयमानो ह्ये चान्॥

[४]

ब्रह्मप्रचीरिष्यामः। होतर्यमभिष्ठिः। युमाये त्वा मखाये त्वा। सूर्यस्य हरसे
त्वा। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहा॑ उपानाय स्वाहा॑। चक्षुषे स्वाहा॑ श्रोत्राय स्वाहा॑।
मनसे स्वाहा॑ वाचे मरस्वत्ये स्वाहा॑। दक्षाय स्वाहा॑ क्रतवे स्वाहा॑। ओजसे स्वाहा॑
बलाय स्वाहा॑। देवस्त्वा॑ सविता मध्वोऽनकु॥१२॥

पृथिवीं तपसमायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि।
सूर्यस्त्वा॑ महाः अस्मि। शोचस्व देववीतमः। विष्ममस्ते अरुषं मियेष्य। सूज
प्रशस्तदश्वतम्। अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाश्रिना तपन्तः।
पितुर्व पुत्र उपसि प्रेषः। आ धर्मो अग्रिमृतयन्नसादीत॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्रेशयिपत्ये। आयुर्मे दा॑। पुत्रवती दक्षिणतः।
इन्द्रस्याधिपत्ये। प्रजां मे दा॑। सुषदा॑ पुश्चात्। देवस्य सवितुशयिपत्ये। प्राणं मे
दा॑। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दा॑। विद्युतिरुपरिष्ठात्। बहस्पतेराधिपत्ये।

ब्रह्मे दा: क्षत्रं मे दा:। तेजोः मे धा वर्चो मे धाः। यशोः मे धास्तपौ मे धाः।
मनोः मे धाः। मनोरक्षोऽसि भूरिपुत्रा। विश्वोऽयो मा नाश्वायः पाहि॥१५॥
सुप्सदा: मे भूया मा मा हिश्मीः। तपोष्वये अन्तराः अमित्रान्।
तपाशः समरुपः परस्य। तपाक्षमो चिकितानो अचितान्। वि ते तिष्ठतामजरा
अयासः। चितेः स्थ परिचितेः। स्वाहा मुरुद्धिः परिश्रयस्व। मा औसि। प्रमा
ओसि। प्रतिमा औसि॥१६॥

सम्मा औसि। विमा औसि। उन्मा औसि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं
तपेसम्भायस्व। आभिगीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्योय्य हरिवो वर्धमानः। यदा
स्तोतृश्चो महिं गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठमाजो अथ ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्वाजतं
ते अन्यत्॥१७॥

विषुरुपे अहंनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवैसि स्वधावः। भूद्रा ते पूषन्निह
गतिरस्तु। अर्हन्निभमस्ति सायंकानि धन्वा। अर्ह निष्कं यंजतं विश्वरूपम्। अर्ह

निदन्देयसे विश्मव्युवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैषुभमसि।
जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनाक्षादीदृतः पाहि प्रतिमा असि यज्ञतन्ते अन्यजागतमस्येऽच॥

[५]

दश प्राचीदशं भासि दक्षिणा। दशं प्रतीचीदशं भास्युदीचीः। दशोष्वा भासि
मुमन्स्यमानः। स नो रुचं धेष्यहणीयमानः। अग्निष्ठा वरुभिः पुरस्ताद्रोचयतु
गायत्रेण छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचया इन्द्रस्त्वा लुद्रेदक्षिण्गतो गौचयतु त्रैषुभेन्
छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचया वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन् छन्दसा।
स मा॒ रुचितो गौचय॥१९॥

बृत्तानस्त्वा॑ माङ्गतो मुकुद्धिकृतरुतो गौचयत्वानुङ्गेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो
गौचया। बृहस्पतिस्त्वा॑ विश्वेदवेषुपरिषद्व्रोचयतु पाङ्गेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो
गौचया। गोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसि॑ गोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राङ्गर्म रुचितस्त्वं
देवेष्वायुष्माङ्गस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यासि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माङ्गस्तेजस्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुग्णोमि। रुचं मणिं धेहि॥२०॥

मायि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्ग। दशोद्धङ्। दशोध्वौ भाँसि सुमनस्यमानः। स नः समाडिप्सुर्जं धेहि। बाजी बाजिनै पवस्व। रोचितो धर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥

[६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परा च पथिभिश्चरन्तम्। स सधीचीः स विष्णुर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माधीःयां मधु माधूचीःयाम्। अनु वा देववीतये। समिश्रग्निना गता सं देवेन सवित्रा। सं मूर्येणा रोचतो॥२२॥

स्वाहा समग्रिस्तपंसा गता। सं देवेन सवित्रा। सं मूर्येणारोचिष्ठ। धर्ता दिवो विभाँसि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उर्गेन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजा। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा मूर्यो त्वा॥२३॥

ऊर्ज्वमिममोऽवरं कूपि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां भुवां पते। विश्वस्य
भुवनस्पते। विश्वस्य मनस्सपते। विश्वस्य वचस्सपते। विश्वस्य तपस्सपते।
विश्वस्य ब्रह्मणस्पते। देवश्रूस्त्वं देव धर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवम्॥ २४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मंतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः कवीनाम्। सं
देवो देवेनं सवित्रा यतिष्ठ। सं सूर्येणालक्त। आयुर्दस्त्वमस्मर्यं धर्म वर्चोदा
आंसि। पिता नोऽसि पिता नो बोध। आयुर्धस्तनुधाः पंयोधाः। वर्चोदा वौरिवोदा
द्रविणोदाः॥ २५॥

अन्तरिक्षम् उरोर्बरीयान्। अशीमहि ला मा मा हिःसीः। त्वमंगे
गृहपतिर्विशामांसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्विर्यविष्ट पाह्यःहेसः।
समेष्टारः शतः हिमाः। तन्द्वाविणः हार्दिवानम्। इहैव गृतयः सन्तु। त्वष्टीमती
ते सपेय। मुरेता रेतो दध्याना। वीरं विदेय तव सूदश्शी। माहः गायस्मोषेण

वि योषम्॥२६॥

गेच्छे सूर्यां त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥

देवस्यं त्वा मवितुः प्रेम्भो अश्विनोर्बहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे
अदित्ये राज्ञासि। इडं एहि। अदित् एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि।
असावेहि॥२७॥

अदित्या उज्जीषेमसि। वायुरस्यैङ्गः। पूषा त्वोपावसूजतु। अश्विणं प्रदापया।
यस्ते स्तनः शाशयो यो मंयोऽम्। येन विश्वा पुष्णासि वार्याणि। यो रक्षा वसुविद्यः
सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उम्मे घर्मः शिःषा। उम्मे घर्म पाहि॥२८॥

घर्मायं शिःषा। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ रेवः। विष्वगवते लोहितेन।
अश्विण्यां पिन्वस्व। सरस्वत्ये पिन्वस्व। पूषो पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्रोय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैङ्गोऽसि। जागतमसि। सुहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुंनः साऽगस्या॑ धर्मं पांत वसवे॑ यजंता॑ वट। स्वाहा॑ त्वा॑ सूर्यस्य रश्मये॑
वृष्टिवनये॑ जुहोमि। मधुं॑ हृविरंसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावा॑पृथिवीम्या॑ त्वा॑
परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण लोपयच्छामि। देवानां॑ त्वा॑ पितृणामनुमते॑ भर्तुः॑ शकेयम्।
तेजोऽसि। तेजोऽनु॑ प्रेहि। दिविस्पृङ्गा॑ मा॑ हिः॒सीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा॑ मा॑ हिः॒सीः।
पृथिविस्पृङ्गा॑ मा॑ हिः॒सीः। सुवर्गसि॑ सुवर्मे॑ यच्छ। दिवं॑ यच्छ। दिवो॑ मा॑
पाहि॥३१॥

एहे॑ पाहि पिवस्व गृह्णामि॑ नवं॑ च॥

समुद्राय॑ त्वा॑ वाताय॑ स्वाहा॑। सलिलाय॑ त्वा॑ वाताय॑ स्वाहा॑। अनाध्याय॑ त्वा॑
वाताय॑ स्वाहा॑। अप्रतिधृष्याय॑ त्वा॑ वाताय॑ स्वाहा॑। अवस्यै॑ त्वा॑ वाताय॑ स्वाहा॑।
दुर्बस्ते॑ त्वा॑ वाताय॑ स्वाहा॑। शिर्मेद्वते॑ त्वा॑ वाताय॑ स्वाहा॑। अग्नये॑ त्वा॑ कसुमते॑
स्वाहा॑। सोमाय॑ त्वा॑ रुद्रवते॑ स्वाहा॑। वरुणाय॑ त्वा॑ इदित्यवते॑ स्वाहा॑॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा०। सवित्रे त्वं र्मते विमुते० प्रभुमते वाजवते
स्वाहा०। यमाय त्वाऽङ्गेष्वते पितृमते स्वाहा०। विश्वा आशा॑ दक्षिणसत्। विश्वा॑
देवानायाडि॒ह। स्वाहाकृतस्य धर्मस्य। मध्यै॒ पिबतमश्वेना। स्वाहाऽग्रये॑ यज्ञियाथ।
शं यजुर्भिः। अश्वेना॑ धर्मं पाते॑ हार्दिवनम्॥३३॥

अह॑र्दिवाभिरुतिभिः। अनु॑ वा॑ द्यावापृथिवी॑ मःसाताम्। स्वाहेऽद्व्याया॑
स्वाहेऽद्व्यावट। धर्मपातमश्वेना॑ हार्दिवनम्। अह॑र्दिवाभिरुतिभिः। अनु॑ वा॑
द्यावापृथिवी॑ अमःसाताम्। तं प्राव्यं॑ यथा॑ वट। नमो॑ दिवो॑ नमः॑ पृथिव्यै॥३४॥

दिवि॑ धो॑ इमं॑ यज्ञम्। यज्ञमिमं॑ दिवि॑ धो॑। दिव॑ गच्छ। अन्तरिक्षं॑ गच्छ।
पृथिवी॑ गच्छ। पञ्च॑ प्रदिशो॑ गच्छ। देवान्यर्मपान्याच्छ। पितृन्यर्मपान्याच्छ॥३५॥

आदित्यते॑ स्वाहा॑ हार्दिवानं पृथिव्या॑ अस्ते॑ च॥

इषे॑ पीपिहि। ऊर्जे॑ पीपिहि। ब्रह्मणे॑ पीपिहि। क्षत्राय॑ पीपिहि। अस्यः॑ पीपिहि।
ओपष्ठीम्यः॑ पीपिहि। वन्स्पतिम्यः॑ पीपिहि। द्यावापृथिवीम्यः॑ पीपिहि। मुम्ताय॑

[३]

पीपिहि। ब्रह्मवर्चमायं पीपिहि॥ ३६॥

यज्ञमानाय पीपिहि। मह्यं ज्येष्ठाय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नायं त्वा।
इन्द्रियायं त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मै न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि
धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः स्कन्दयोत्॥ ३७॥

अमुष्यं ल्वा प्राणे सोदयामि। अमुना॑ सह निरर्थं गच्छ। यौऽस्माद्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः। पृष्ठे शारसे स्वाहा॑। ग्रावंयः स्वाहा॑। प्रातिरेयः स्वाहा॑। द्यावापृथिवीया॒
स्वाहा॑। पितृभ्यो घर्मपेष्यः स्वाहा॑। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॑॥ ३८॥

अहुज्योर्तिः केतुना॑ जुषताम्। सुज्योतिज्योतिषाः॒ स्वाहा॑। रात्रिज्योर्तिः केतुना॑
जुषताम्। सुज्योतिज्योतिषाः॒ स्वाहा॑। अपीपरो माङ्ग्हो रात्रिये मा पाहि। एषा
ते अग्ने समिता॑ तया समिष्यस्वा आयुर्मे दाः। वर्चसा माझी॑। अपीपरो मा॑
रात्रिया अहो मा पाहि॥ ३९॥

एषा ते अग्ने समिता॑ तया समिष्यस्वा आयुर्मे दाः। वर्चसा माझी॑।

आग्निज्योतिज्योतिश्चिः स्वाहा० सूर्यो उज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहा० भुः स्वाहा० हुतं हुविः। मधुं हुविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥ ४०॥

पिता नोऽस्मि मा मा हिंसीः। अश्यामं ते देवर्मा मधुमतो वाजवतः पितुमतः अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मा हिंसीः। स्वाहा० त्वा सूर्यस्य रश्मिमयः। स्वाहा० त्वा नक्षत्रेभ्यः॥ ४१॥

ब्रह्मवर्षसायं पीपिहि स्कन्द्याऽद्वायं लुक्रहौत्रं स्वाहाङ्गं मा पाह्मो सूस चं॥

[३०]

घर्म या ते दिवि शुक। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हौविर्धनौ। तात्त्वं एतेनाव॑ यज्ञे स्वाहा०। घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक। या त्रैष्टुं छन्दसि। या राजून्यै। याऽऽग्नीशो। तात्त्वं एतेनाव॑ यज्ञे स्वाहा०॥ ४२॥

घर्म या ते पृथिव्याँ शुक। या जागते छन्दसि। या वैश्यै। या सदसि। तात्त्वं एतेनाव॑ यज्ञे स्वाहा०। अनुनोद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा॑ परम्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा॑ धर्मणा॥ ४३॥

वृथमनुक्रामाम सुविताय नव्येऽसे। ब्रह्मणस्वा परस्पायौः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि।
 विशस्त्वा धर्मणा। वृथमनुक्रामाम सुविताय नव्येऽसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै।
 चक्षुपस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वृथमनुक्रामाम सुविताय नव्येऽसे।
 बल्लुरस्मि शं युधोद्याः॥४४॥

शिशुर्जनंधायाः। शं च बक्षे परि च बक्षो। चतुः स्रक्तिनामिरकृतस्य।
 मदो विश्वायुः शर्म सुप्रथाः। अपु द्वेषो अपु ह्वरः। अन्यद्वतस्य सम्श्वेमा।
 घर्मेतते उत्त्रेतत्परीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ चं यायस्व। वर्धिषीमहि च वृथम्।
 आ चं यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिनामासि दिव्यो गन्धवः। तस्य ते पद्मद्विधीनम्। अग्निरथ्यक्षाः।
 रुद्रोऽधिष्ठिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं वर्चसा। सं पयेसा। सं गौपत्येन।
 सं गायस्पोषेण॥४६॥

व्यंसो योऽस्मान्द्वेष्टि। यं चं वृयं द्विष्मः। अचेऽकद्वृष्ण हरिः। महान्त्रो

न देशतः। सः सूर्येण गोचते। चिदंसि समुद्रयोनि। इन्दुरक्षः श्येन ऋतावा०
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्यः। महात्माधस्थै ध्रुव आनिषतः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मा हि॒सी। विश्वाव॑सु॒ सोम गन्धर्वम्। आपै॒ ददृशुष्णौ।
तद्वेनाव्यायन्। तद्ववैता। इन्द्रै॒ रारहाण ओसाम्। परि॑ सूर्यस्य परिधी॑
रपश्यत्। विश्वाव॑सु॒ रमि॑ तत्रौ॒ गृणात्। दिव्यो गंधर्वौ॑ रजसो विमानः। यद्वा॑
या॑ सुत्यमुत यत्र॑ विद्य॥४८॥

स्थियो॑ हिन्द्वानो॑ विय॑ इन्द्रौ॑ अव्यात्। सक्षिमविन्दचरणे॑ नदीनाम्। अपावृणोहरो॑
अश्मव्रजानाम्। प्रासान्नास्यर्वो॑ अमृतानि॑ वोचत्। इन्द्रै॒ दक्षं॑ परिजानादहीनम्।
पुतल्वं॑ देव घर्म॑ देवो॑ देवानुपागः। इदमह॑ मनुष्यो॑ मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि॑
सह॑ ग्रजया॑ सह॑ गायस्पोवेण। सुमित्रा॑ न आप॑ ओषधयः॑ सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै॑ भूयासु। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च॑ वयं॑ द्विष्मः। उद्धयं॑ तम॑सस्परि॑
उद्दत्यं॑ चित्रम्। इममृष्टल्यम् सम्ब्रह॑ सुनिम्। गायत्रं॑ नवीया॑ सम्। अग्ने॑ देवेषु॑

प्रवौचः॥५०॥

याऽज्ञैः तन्ते पुतेनावं यज्ञे स्वाहा धर्मणा शु युधोयाः यासिषीमहि पोषण निष्ठो विच्च संत्वष्टो॥—— [३१]
महीनां पर्योऽस्मि विहितं देवत्रा। उद्योगिर्भा अस्मि वन्स्पतीनामोषधीनाः रस्मः।
वाजिने त्वा वाजिनोऽवं नथामः। ऊर्ध्वं मनं सुवर्गम्॥५१॥

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृष्मो युवागाः। स्कन्त्रेमा विश्वा भुवना। स्कन्त्रो
यज्ञः प्रजनयत्। अस्कानज्ञनि प्राज्ञनि। आ स्कन्त्राज्ञायते वृषा। स्कन्त्रात्
प्रजनिषीमहि॥५२॥

[३२]

या पुरस्ताद्विद्युदापत्ता। तन्ते पुतेनावं यज्ञे स्वाहा॥। या देक्षिणतः। या पञ्चात्।
योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापत्ता। तन्ते पुतेनावं यज्ञे स्वाहा॥५३॥

[३४]

प्राणाय स्वाहा० व्यानाय स्वाहोऽपनाय स्वाहा० चक्षेऽस्वाहा० श्रोत्रोय स्वाहा०
मनसे स्वाहा० वृचे सरस्वत्यै स्वाहा०॥५४॥

[३५] पृष्ठे स्वाहा० पृष्ठे शरंसे स्वाहा० पृष्ठे प्रपञ्चोय स्वाहा० पृष्ठे नरन्धिषाय
स्वाहा० पृष्ठोऽङ्गेये स्वाहा० पृष्ठे नुरुणाय स्वाहा० पृष्ठे मांकताय स्वाहा०॥५५॥

[३६] उदस्य शुष्माऽङ्गुनर्त बिभेति। भारं पृथिवी न भूमा प्रशुक्रेत देवी मनीषा।
अस्मध्युतष्टे रथो न वृजी। अर्चन्त एके महि सामेन्वत। तेन सूर्यमधारयन्।
तेन सूर्यमरोचयन्। धर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं प्रियं प्रजयो पशुभिर्भवत्।
प्रजापतिस्त्वा सादयत्। तया देवतयोऽङ्गेऽस्वङ्गवा मीदा॥५६॥

यास्ते अग्ने आद्रा योनेयो याः कुलाचिनीः। ये तै अग्ने इन्द्रवो या उ नाभेयः।
यास्ते अग्ने तनुव ऊर्ज्ञ नामो तामिस्त्वमुभयौमि: संविदानः। प्रजामिर्ग्ने द्रविणेह
सीदा प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तथा देवतया उज्जिःस्वह्वा सीदा॥५७॥

[५८]

अग्निरसि वैश्वानरोऽसि। संवथ्मरोऽसि परिवथ्मरोऽसि। इदावथ्मरोऽसीदवथ्मरो
इद्वथ्मरोऽसि वथ्मरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वृष्टा: पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितेयः। अपरपक्षाः
पुरोषम्। अहोरात्राणिष्ठकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पनाम्। क्रृतवस्ते
कल्पनाम्। संवथ्मरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणिः ते कल्पनाम्। एति प्रेति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तथा देवतया उज्जिःस्वह्वः सीदा॥५८॥

चित्तं च च॥

[५९]

भूर्बुः सुवः। कुर्व उष पं कुतयै। कुर्वो नः पाह्यहेसः। विधुन्द्राणः

समने बहुनाम्। युवानः सन्तं पलितो जेगार। देवस्य पश्य काव्यं महिलादा
ममार। सह्यः समान। यद्दते चिक्दभिश्रिष्टः। पुरा जर्त्ये आतुदः। सन्ध्याता सन्धि
मध्यवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहृतं पुनः। पुनरुज्जी सह एव्या। मा नो धर्म व्यथितो विव्यथो
न। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माः स्तमस्यन्तर धोः। मा रुद्रियांसो
अभिगुर्वीर्धानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा पर्ण दाः। मा
नो रुद्रो निरऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीद्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसिंतिरहेति। उग्रा शतपाष्ठा धूविषा परि णो वृणकु। इमं मै बरुण तत्वा
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अग्नासि। उद्दयं तमस्पर्शि। उद्दत्यं
चित्रम्। वर्यः सुपृणाः॥६१॥

भूर्बुवः सुवेः। मयि त्वदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि
सुवीर्यम्। त्रिशुभूमर्गे विभातु मे। आकृत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह।
यज्ञेन पव्यसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह।
तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुभ्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण
पूतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह पद्म॥

[२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच तुष्णा च। असुक्रानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा
च। संदिश्चामृतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरुमं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि।
यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक्क स्त्रीहितिश्च स्त्रीहितिश्च। उषा चं शीता चं। उषा चं भीमा चं। सदाश्रीं
सेदिरनिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरुमं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६४॥

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सुहस्मृहाश्च सहमानश्च सहस्वाश्च
महीयाश्च। एत्यं प्रेत्यं विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोग्राते त्वोदीर्घयताम्। अर्धमासास्त्वोदीर्घं जयत्। मासास्त्वा श्रापयत्।
ऋतवस्त्वा पचत्। संवस्मृरस्त्वा हन्त्वस्मौ॥६७॥

खट् फट् जुहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कटा इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२६]

विगा इन्द्र विचरञ्च्यपाशयस्व। स्वपनामिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बौधय

[२७]

दुर्विदत्रम्। स्वपतौ उस्य प्रहरं भोजेनेयः। अग्ने अग्निना संवंदस्व। मृत्यो मृत्युना
संवंदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सुकृते अश्च नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते
नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते
नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त चौ॥

[२८]

असुन्मुखो रथिरेणाव्यक्तः। युमस्य दृतः श्वपाद्विधावस्मि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं
निषेवसे। युमस्य दृतः प्रहितो भ्रवस्य चोभयौः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृक्षमो भूत्वा। वागदेव्यभिरायसि। द्विषन्त मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे
नय। स आत्मार्त्मान्वर्त्तु॥७१॥

[३०]

यदीपितो यदि वा स्वकामी। भयेऽक्षे वर्दति वाचमेताम्। तामिन्द्राभी ब्रह्मणा

संविदानो। शिवामस्मायं कृपुतं गुहेषं॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हण्। मा स्मं दक्षिणतो वैदः। यदि दक्षिणतो वदाह्विषन्तं मेऽवै
बाधासे॥७३॥

[३२]

इत्थाइल्क आपत्ता हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो
नाशयाम्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्दूतान्यन्विशये। देवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावदा तान्मृत्यो मृत्यवे
नया। त आत्माऽर्जिमाच्छन्तु। अश्रिनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सुकथ्यौ परांसि। सुव्यमद्धिं निपेति च। मेहकस्य चनामंमत्॥७६॥

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्ति। कण्वेन जुमदंश्निना। विश्वावंसोब्रह्मणा हृतः।
क्रिमीणाऽ राजाौ। अप्येषाऽ स्थापतिरहुतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा
अथो भुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हृताः। श्वेताभिः सुह
सर्वे हृताः॥७७॥

आहुशावच्या। शृतस्य हृविषो यथो। तथस्त्व्यम्। यद्मुं युमस्य जम्योः।
आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मस्मि॥७८॥

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भग्नाणं चक्षुषा
प्रेक्षो। गौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अधस्य त्वा धारया विद्यामि। अधरो

मत्पैद्यस्वामौ॥७९॥

[३८] उत्तुदं शिमिजावरि। तल्पेऽन्ते तल्प्य उत्तुदा। गिरीः रन् प्रवेशया। मरीचीरुपं सत्तुदा यावदितः पुरस्ताङ्गद्याति सुर्यः। तावदितोऽमं नाशया। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वृयं द्विष्मः॥८०॥

[३९] भूर्बुवः सुवो भूर्बुवः सुवो भूर्बुवः सुवः। भुवोऽङ्गायि भुवोऽङ्गायि भुवोऽङ्गायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णप्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्नं ज्योतीः॥८१॥

[४०] पृथिवी सुमिता तामग्निः समिन्ये। साऽग्निः समिन्ये। तामहः समिन्ये। सा भा समिन्द्रा। आयुषा तेजेसा। वर्चसा त्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नादेन

समिन्ताऽ स्वाहा० अन्तरिक्षं सुमित्॥८२॥

तां बायुः समिञ्चो। सा बायुः समिञ्चो। तामहः समिञ्चो। सा मा समिञ्चा।
आयुष्टा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताऽ स्वाहा०
द्यौः सुमित्। तामादित्यः समिञ्चो॥८३॥

साऽऽदित्यः समिञ्चो। तामहः समिञ्चो। सा मा समिञ्चा। आयुष्टा तेजसा।
वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताऽ स्वाहा० प्राजापत्या
में समिदिसि सपलक्षयणी। आतृव्यहा में इसि स्वाहा०। अग्ने ब्रतपते व्रतं
चरिष्यामि॥८४॥

तच्छकेयं तमे गायताम्। बायो ग्रतपत् आदित्य ब्रतपते। ब्रताना० ब्रतपते
ब्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तमे गायताम्। द्यौः सुमित्। तामादित्यः समिञ्चो।
साऽऽदित्यः समिञ्चो। तामहः समिञ्चो। सा मा समिञ्चा। आयुष्टा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताऽ स्वाहा० अन्तरिक्षं

समिता तां वायुः समिन्द्रो सा वायुः समिन्द्रो तामहः समिन्द्रो सा मा
समिद्धा आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेना अन्नाद्येन समिन्ताङ्गं स्वाहा ॥ पूर्थिवी सुमिता तामग्रिः
समिन्द्रो साऽग्रिः समिन्द्रो तामहः समिन्द्रो सा मा समिद्धा आयुषा तेजसा
वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेना॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताङ्गं स्वाहा ॥ प्राजापत्या में सुमिदसि सपलक्षयणी । आयुष्यहा
में इसि स्वाहा ॥ आदित्य ब्रतपते ब्रतमचारिषम् । तदशकं तन्मेऽराधि । वायो
ब्रतपतेऽर्जे ब्रतपते ब्रतानां ब्रतपते ब्रतमचारिषम् । तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

सुमिद्धिसि ब्रतं चरिष्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाण्णो च ॥————— [४१]

शं नो वातः पवतां मातृरिश्च शं नेस्तपतु सूर्यः । अहानिशं खेवन्तु नः
शः रात्रिः प्रतिधीयताम् । शमुषा नो व्युच्छु शमादित्य उदेतु नः । श्लिका नः

शन्तंमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दर्शि। इडाये वास्त्वंसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छश्मल्लवास्तुः स भूयाद्वौऽस्मान्देषि यं
 च वृयं द्विष्मः। प्रतिष्ठास्मि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छश्मल्लप्रतिष्ठः
 स भूयाद्वौऽस्मान्देषि यं च वृयं द्विष्मः। आ बाँत वाहि भेषजं वि बाँत वाहि
 यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दृत ईयंसे। द्वाक्षिमौ वातौ वात आ सिन्धोग
 पर्शवतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परन्थो बाँतु यद्रपः। यददो बाँते गुहेऽमृतस्य
 निधिश्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो ऐहि भेषजम्। ततो नो मह आवह
 वात आबातु भेषजम्। शम्पूर्मर्योग्नौ हृदे प्रण आयुःसि तारिषत्। इन्द्रस्य
 गुहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साक्षः। सह यन्मे अस्ति तेनो भूः प्रपद्ये भूवः
 प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भूवः सुवः प्रपद्ये वायुः प्रपद्येऽनार्ता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं
 प्रपद्ये प्रजापतेष्वल्लक्षोशं ब्रह्म प्रपद्ये औं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदभ्रयः

पर्वताश्च यदा वाते स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हास्मिं मर्ये मेधां मर्ये प्रजां मध्यश्रिस्तेजों दधातु मर्ये मेधां मर्ये प्रजां मर्योन्द्रं इन्द्रियं दधातु मर्ये मेधां मर्ये प्रजां मर्ये मूर्यो भ्राजो दधातु॥३०॥

द्युभिरुभिः परिपातमस्मानसिष्टेभिरश्चिना सौभगेभिः। तत्रो मित्रो वरुणो मामहत्तामवित्तः स्मित्युः पृथिवी उत द्यौः। कथा नक्षित्र आ भुवदूती सदावृथः सखा॥ कथा शाचिष्ठा वृता। कस्त्वा सत्ये मदानां मङ्गिष्ठो मथ्सदन्ध्यसः। दृढाचिदारुजे वसुं अभी ए एः सखीनामविता जीरितुणाम्। शतं भ्रावस्युतिभिः। वयेः सुपर्णा उपसेद्दुरिन्द्रं प्रियमेधा क्रषण्यो नाथंमानाः। अपं ख्वान्तमूर्णिहि पृथिवीक्षुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बृद्धान्॥३१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयैः। शं योरभिक्षवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षायन्तीश्वरणीनाम्। अपो याचामि भ्रेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

द्विमित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं चं वयं द्विष्पः। आपो हि षा मंयोभुवस्ता
ने उज्जें देखातन। महे रणाय चक्षोसे। यो वैः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयेथा च नः। पृथिवी शान्ता साडग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचः
शमयतु। अन्तरिक्षे शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्ते शुचे शमयतु। द्यौः
शान्ता साडग्नित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचे शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षे
शान्तिर्द्वौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरिक्षे: शान्तिरग्निः शान्तिर्वर्युः शान्तिरादित्यः
शान्तिरशन्द्रमाः शान्तिरक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वर्नस्पतयः
शान्तिर्गौः शान्तिरेजा शान्तिरश्चः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्रह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तथाह शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एहु श्रीश्च हीश्च
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्रेतानि मोतिष्टन्मनुतिष्टन् मा

माऽ॒ श्रीश्च होश्च धृतेश्च तपो॑ मेधा प्रतिष्ठा शङ्का सत्यं धर्मश्चेतानि॑ मा॑ मा॑
 होस्मिषुः। उदायुषा॑ स्वायुषोदोषधीनां॑ रसेनोत्पर्जन्येस्य॑ शुष्मेणोदस्थामृतां॑
 अनु॑ तच्छुद्देवहितं॑ पुरस्ताच्छुक्रमृच्छरता॑ पश्येम॑ शरदः॑ शतं॑ जीवेम॑ शरदः॑
 शतं॑ नन्दोम॑ शरदः॑ शतं॑ मोदोम॑ शरदः॑ शतं॑ भवोम॑ शरदः॑ शतं॑ शृणवोम॑
 शरदः॑ शतं॑ प्रब्रवाम॑ शरदः॑ शतमजोताः॑ स्याम॑ शरदः॑ शतं॑ ऊर्ध्वे॑ दृशो॑
 य उद्गाम्हतोऽणवाद्विभाजमानः॑ सरिस्य॑ मध्याख्यस॑ मा॑ वृषभो॑ लोहिताक्षः॑
 मूर्यो॑ विपश्चिन्मनोमा॑ पुनातु। ब्रह्मणश्चोत्त्यसि॑ ब्रह्मण॑ आणी॑ स्थो॑ ब्रह्मण॑
 आवपनमसि॑ धारितेय॑ पृथिवी॑ ब्रह्मणा॑ मही॑ धारितमेन॑ महदन्तरिक्षं॑ दिवं॑ दाधार
 पृथिवी॑ सदेवां॑ यदहं॑ वेद॑ तदहं॑ धोरयाणि॑ मा॑ मद्वेदोऽधिविभासता॑ मेधामनीषे॑
 माविशता॑ सुमीचो॑ भूतस्य॑ भव्यस्यावरुच्य॑ सर्वमायुरयाणि॑ सर्वमायुरयाणि॑
 आभिर्गार्भिर्यदतो॑ न॑ ऊनमाप्योयय॑ हरिवो॑ वर्यमानः। यदा॑ स्तोतृस्यो॑ महि॑ गोत्रा॑
 रुजासि॑ भूयिष्ठभाजो॑ अप्य॑ ते स्यामा॑ ब्रह्म॑ प्रावदिष्म॑ तत्रो॑ मा॑ होसीत्। ओ॑

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१३॥

पूर्ववतो दधात् बृद्धां जिन्वन्धे ह्ये सूतं च॥

[४२]

नमो वाचे या चौंदिता या चानुंदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मत्रकृद्यो मत्रपतिभ्यो मा मामृषयो मत्रकृतो मत्रपतये
परादुर्माहमृषीन्मत्रकृतो मत्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टा
देवेभ्यः शर्म मे द्योः शर्म पृथिवी शर्म विश्वामिदं जगता शर्म चन्द्रश्च मूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं बौद्धिष्ठे भूवनं बौद्धिष्ठे तेजो बौद्धिष्ठे यशो बौद्धिष्ठे तपो
बौद्धिष्ठे ब्रह्म बौद्धिष्ठे सूत्यं बौद्धिष्ठे तस्मा अहमिदमप्स्तरणमुपस्तुण उपस्तरणं मे
प्रजायै पश्ननां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पश्ननां भूयासं प्राणापानो मृत्योर्मा पातं
प्राणापानो मा मा हासिष्ठ मधु मनिष्ठे मधु जनिष्ठे मधु वक्ष्यामि मधु बौद्धिष्ठामि
मधुमर्तीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्यैयुस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ओँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चतुर्थः प्रथः (त्रितीय आण्यकम्)

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्मो मा होमीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 देवा वै सत्रमासता ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रवन्। यत्रः प्रथमं यशं
 ऋच्छ्यात्। सर्वेषां नस्तथासादिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो
 दंक्षिणार्थं आसीत्। तूष्ण्मुत्तरार्थः। पुरीणज्ञेघनार्थः। मरवं उल्करः॥ १॥

तेषां मर्खं वैष्णवं यशं आच्छ्रेत्। तत्त्वंकामयत। तेनापाक्रामत्। तं
 देवा अन्वायन्। यशोऽवरुक्ष्यमानाः। तस्यान्वागतस्य। सूव्याङ्गनुरजायत।
 दक्षिणादिष्वः। तस्मादेषुधन्वं पुण्येजन्मा। यज्ञजन्मा हि॥ २॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाम्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्।
 बहवोऽनिषुधन्वा नाभिष्ठुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो
 नाम्यधर्षणिषुरिते। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्वा ओषधीषु
 च्यमृज्जः। ते श्यामाका अभवन्। स्मृथाका वै नामैते॥ ३॥

तथम्याकानां स्मयाकृत्वम्। तस्माद्विक्षितेनोपिगृह्य स्मेतव्यम्। तेजसे धृत्यै
स धनुः प्रतिष्क्ष्यातिष्ठत्। ता उपदीका अशुल्बर वृणमहे। अर्थं व इम्
रेत्यगामा। यत्र क्वं च खनाम। तदपोऽभिरुणदमेति। तस्माद्पुदीका यत्र क्वं च
खनन्ति। तदपोऽभिरुद्दन्ति॥४॥

बारेवतु ह्यासाम्। तस्य ज्यामण्डान्। तस्य धन्विप्रवाणः शिर
उद्वर्तयत्। तद्यावापृथिवी अनुप्रावर्तता। यत्प्रावर्तता। तत्प्रवर्यस्य प्रवर्यत्वम्।
यद्भाव्यात्पत्ता। तद्युर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपसदिति। तम्हावीरस्य
महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः सुमरेन। तथमाङ्गः समाद्वम्। तु स्तुतं देवतांश्चेधा व्यगृह्णता।
अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनः सवनम्। विश्वेदेवास्तुतीयसवनम्।
तेनापशीष्णा यज्ञेन यज्मानाः। नाशिषोऽवारुचत। न सुवर्गं लोकम् यंजयन्। ते
देवा अश्वनावश्वन्॥६॥

भिषजौ वै स्थं। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतीष्ठत्तमिति। तावेष्टां वरं वृणावहै।
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताम्यामेतमाश्चनमग्निं। तावेत्धज्ञस्य शिरः
 प्रत्येष्टाम्। यत्प्रवृग्यः। तेन सशीष्णा यज्ञेन यज्ञमानाः। अवाशिषोऽक्षयता
 अभि सुवर्गं लोकमंजयन्। यत्प्रवृग्यं प्रवृणति। यज्ञस्यैव तच्छ्रः प्रतीदधाति।
 तेन सशीष्णा यज्ञेन यज्ञमानाः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्चिनप्रवया इव। यत्प्रवृग्यः॥ ७॥

उल्को हेते तैत्तिनि महाबैत्तमबृवत्रजयन्मस च॥

सावित्रं जुहोति प्रसूल्ये। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पूशवः। पूशनेवावरुन्धे।
 चतुर्स्रो दिशः। दिक्षेव प्रतीतिष्ठति। छन्दांसि देवेष्योऽपाकामन्। न वौभागनि
 हृव्यं वेद्याम् इतीते तेष्यं एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्याचे याज्यायै॥ ८॥
 देवतायै वषट्काशायै। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। ताम्यस्य
 प्रीतानि देवेष्यो हृव्यं वंहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

हौतव्या(३)मिति। हृविष्वे दीक्षितः। यजुह्यात। हृविष्टं यजमानम् श्रो प्रदेह्यात।
यत्र जुह्यात्॥१॥

यज्ञपुरुषन्तरियात। यजुर्व वैदेत। न हृविष्टं यजमानम् श्रो प्रदेह्योति।
न यज्ञपुरुषन्तरेति। गायत्री छन्दांस्यत्यमन्यता तस्यै वपद्वारोऽन्यत्य-
शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेष्ठा रसः परोपत्। पृथिवीमध्यः प्राविशत्। पृश्ननर्थः। यः
पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खंदिरोऽभवत्। यः पृश्नन्। सोऽजाम्। यत्खांदिर्यश्चिर्भवति। छन्दसामेव
रमेन यज्ञस्य शिरः सम्पर्ति। यदौदुम्बरी। ऊर्जवा उदुम्बरः। ऊर्जव यज्ञस्य शिरः-
सम्पर्ति। यद्वेणवी। तेजो वै वेणः॥११॥

तेजसेव यज्ञस्य शिरः सम्पर्ति। यद्वैकड़ती। भा एवावरन्धे देवस्य ला-
मवितुः प्रसव इत्यभ्रिमादते प्रसूत्यै। अश्वनोर्बहुम्यामित्याह। अश्वनो हि
देवानाम् अर्घ्ये आस्ताम्। पृष्णो हस्ताम्यामित्याह। यत्यै। वज्रं इव वा एषा।

यदन्त्रिः। अभिरसि नारिरसीत्याहु शान्तैः॥१२॥

अ॒व्यरकृद्वेष्य इत्याहु य॒ज्ञो वा अ॑व्यरः। य॒ज्ञकृद्वेष्य इति वा वैतदोहा उत्तिष्ठ
ब्रह्मणस्पत इत्याहु। ब्रह्मणैव य॒ज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याहु। प्रैत्यैव
य॒ज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैत्यैव सूनतेत्याहु। य॒ज्ञो वै सूनता। अच्छो वीरं नर्ये
प॒ङ्गिरथसुमित्याहु॥१३॥

पा॒ङ्गो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं नयन्तु न इत्याहु। दे॒वानैव य॒ज्ञनियः कुरुतो दे॒वो
द्यावापृथिवी अनु॑ मे म॒साथामित्याहु। आ॒म्यामे॒वानुमतो य॒ज्ञस्य शिरः सम्भरति।
ऋष्यासमद्य म॒खस्य शिर इत्याहु। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋष्यासमद्य य॒ज्ञस्य शिर इति
बावैतदाह। म॒खाय त्वा म॒खस्य त्वा शीर्षा इत्याहु। निर्दिश्यैवेनद्वरति॥१४॥

त्रिरुहरति। त्रये इमे लोकाः। ए॒व्य ए॒व लोकेष्यो य॒ज्ञस्य शिरः सम्भरति।
तुष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेव य॒ज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति।
तस्मा॑न्मृत्खनः क॑रुण्यतरः। इत्यत्यग्रे आसीरित्याहु। अस्यामे॒वाछ्मध्कारं य॒ज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एते रसं पुथिव्या उपदीका उहिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भागो भवति। ऊर्जमेव रसं पुथिव्या आवरन्थे।
अथो श्रोत्रमेवा श्रोत्रं होतप्यथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबंधिरो भवति। य एवं वेदा
इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पुराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियता। स पूतीकस्तुम्बे पराक्रमता। मौंडद्धियता। मौंडब्रवीत। ऊर्जिते वै मौं
ए इति। तदृतीकानामूतीकत्वम्। यदृतीका भवन्ति। यज्ञायेवोति देवति। अग्निजा
ओसि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पुश्टन्माविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्थे। पञ्चेते सम्भाग भवन्ति। पाङ्गो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य
शिरः सम्भरति। यद्वाम्याणा पशुनां चर्मणा सम्भरते। ग्राम्यान्पशुज्ञुचाऽपर्यत्।
कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पुश्टज्ञुचार्पयति। तस्माँस्मावत्पशुनां
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कर्नीयाः सः। शुचा ह्यतः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेष्यम्। परिगृह्या यंति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितेमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकेतोपोसे परिंश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं मृजति॥१९॥

तेजं एवास्मिन्दधति। मधुत्वा मधुला करोतित्याह। ब्रह्मेवास्मिन्तेजो दधाति। यद्वास्याणं पात्राणं कुपालैः संमुजेत। ग्रास्याणि पात्राणि शुचाऽप्येत। अर्मकपालैः संमुजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तन्येव शुचापर्यति। शर्कराभिः संमुजति धृत्यैः अथो शन्त्वाया अजलोमैः संमुजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनुः। यद्दजा। प्रिययेवै तनुवा संमुजति। अथो तेजसा कुष्णाजिनस्य लोमभिः संमुजति। यज्ञो वै कुष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञं संमुजति॥२०॥

याज्यायै न जहुयादविश्वद्वृणः शान्तै पुङ्गिराघ्यमित्यह हरति दिहन्ति पूराकेमताविशत् प्रजायामानाऽ मृजति शन्त्वायाणै

च॥

[२]

परिंश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्तभि प्राण्यात। यत्कुर्वन्तभि प्राण्यात। प्राणाङ्गुचार्पयेत। अपहाय प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्य-

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्मर्म स्यात्॥२३॥

तस्मान्नात्माव्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणः। तेजः प्रवर्गयः। तेजसेव तेजः समर्थयति। मुखस्य शिरोऽसीत्योह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छ्रेण। यत्प्रवर्गयः॥२३॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्योह। यज्ञस्य ह्लौते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्योह। छन्दोभिरेवैन करोति। च्युद्धिं करोति। त्रयै हमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। छन्दोभिः करोति॥२४॥

बीर्यै वै छन्दाभ्सि। बीर्यैवैन करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन समितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा समितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे बीर्यम्। बीर्यसमितम्॥२५॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धै। पुरिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हर्षमा श्रायेत्योहं। यथायजुरेवैत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः
सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पद्मीत्योह। अस्मौ वा ओदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य
छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवै धूपयति। अचिं त्वा शोचिषे लेत्योह। तेजं एवास्मिन्दधाति।
वारुणोऽभीष्ठः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धे लेत्योह। यथायजुरेवैत्। देवस्त्वा
मावितोद्भूतिवत्योह। साविदृप्रसूत एवै ब्रह्मणा देवताभिरुद्धृपति। अपद्यमानः
पृथिव्यामाशा दिश आपुणेत्योह॥२६॥

तस्मादश्रिः सर्व दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्धर्षस्तेष धुवस्त्वमित्योह
प्रतिष्ठित्यै। इश्वरो वा गुणोऽन्यो भवितोः। यः प्रवर्गर्थमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा
चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्योह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजै त्वा साधवै त्वा सुक्षित्यै त्वा
भूत्यै लेत्योह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। अस्मौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममामृष्यात्

विशा पुश्मिंश्वलवर्चसेन पर्यहामीत्याह। विशेवैं पुश्मिंश्वलवर्चसेन पर्यहति। विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशेवैन पर्यहति। पुश्मिंश्विति वैश्यस्य। पुश्मिंश्वैन पर्यहति। असुर्य पात्रमनाल्लृणम्॥२८॥

आच्छृणति। देवताकः। अजक्षीरेणाऽच्छृणति। परमं वा पुतत्पयः। यदेजक्षीरम्। परमेणैवेन पथस्माऽच्छृणति। यजुषा व्यावृत्तै। छन्दोभिराच्छृणति। छन्दोभिर्वा पुष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणति। छून्धि वाचमित्याह। वाचमेवावरन्धे। छन्द्युजित्याह। अर्जमेवावरन्धे। छून्धि हृविरित्याह। हृविरेवाकः। देवे पुरश्चर सूध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत्युपर्येष्वन्त्यौमिः करोति वृथमिति छन्दाऽस्मि निष्पत्यगेत्याह सुक्षितिराच्छृणुच्छन्दाऽस्याच्छृणत्यष्टै च॥——[३]

ब्रह्मन्पर्वतिरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्ठोत्याह। पुष वा गुत्यहि बृहसप्तिः। यद्भ्या तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनात्मै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा गुतस्य देवताः। ताभिरैवैन समर्थति। मदनीमिः प्रोक्षति। तेज-

एवास्मिन्दधाति ॥ ३० ॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्नेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। औरुद्धि यजः।
अथो मेघत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणनाः सन्तत्य।
त्रिष्टुमः सूतीर्गायत्रीरिवान्वाह ॥ ३१ ॥

गायत्रो हि प्राण। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानोमन्नाद्यस्य
सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुशृथात। परिमितमवरुद्धीता।
अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरे वा युतद्युशस्यै ॥ ३२ ॥

यत्प्रवर्गर्थः। ऊर्म्मिङ्गः। यन्मौओ वृदो भवति। ऊर्जैव युजस्य शिरः समर्थयति।
प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सुस जुहोति। सुस वै शीरषण्याः
प्राणः। प्राणनेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्योऽनिक्लित्याह ॥ ३३ ॥

तेजस्वैवनमनक्ति। पूर्थिर्वाँ तपसस्मायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या
अनंतिदाहाय। शिरे वा युतद्युशस्यै। यत्प्रवर्गर्थः। अग्निः सर्वा देवताः।

प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यजस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीणिं भवति। एतद्वर्हित्येषः॥ ३४॥

अर्चिरंसि शोचिरसीत्याह। तेजे एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं देहाति। सःसौदस्व महाऽ असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। चे देशपूर्णमासयोः। अथं कथा होता यजमानायाऽर्जशिषो नाशास्तु इति। पुरस्तादशीः खलु वा अन्यो युजः। उपरिष्टादशीरन्यः॥ ३५॥

अनाधृष्टा पुरस्तादिति यदेतानि यजुःष्टाह। शीरषत एव युजस्य यजमान आशिषोऽवरन्थो आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पुश्चात् श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात। प्राणनेवास्मै सुमीचो दधाति। ईश्वरो वा पुष दिशोऽनुर्मदितो। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥ ३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं चै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतीतिष्ठत्यनुमादाय। सुपसदा मे भूया मा मा हिंसीरित्याहाहि॒स्मौ। चिते-

स्थ परिचित इत्याह। अपचितमेवास्मिन्दध्याति। शिरो वा एतद्वज्ञास्य। यत्प्रवर्ग्यः।
असौ खलु वा ओदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मूरतो रशमयः॥३७॥

स्वाहा॑ मुकुट्टः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यः रशिमभिः पर्यहति।
तस्माद्सावादित्योऽमुमिल्लोके रशिमभिः पर्युद्धः। तस्माद्राजा॑ लिशा पर्युद्धः।
तस्माद्ग्रामणीः संजाते पर्युद्धः। अग्ने दृष्टस्य युतः। विकेङ्कृतं भा ओच्छत्।
यद्वैकेङ्कृताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेवावरुन्धे। आस्ति त्रयोदशो
मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे।
अन्तरिक्षस्यान्तर्धर्मसीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसल्लायस्वेत्युपरिश्ठाद्विरण्यमधि
निदधाति। अमुम्या अनंतिदाहाय। अथो आम्यामेवनमुभयतः परिगृज्णाति।
आहन् बिभर्षि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तोल्यवेनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्ठभमसि जागतमसि धवित्राण्यादते।

छन्दोभिरेवैनान्यादते। मधु मधिविं धुनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजंमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि यजः॥४०॥

अथो रक्षसामपल्लै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्ख्यम्पद्यन्ते। पद्मा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतीतिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्शर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्रिः पुरीत्य चतुर्थं पर्योति। पुताः ह वा अस्योगदेवो राजनिराचक्रामा॥४१॥

ततो वै स दुश्शर्माऽभवत। तस्मात्रिः पुरीत्य न चतुर्थं पर्योति। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धीवित्राणि। अव्यतिष्ठङ्गं धूबन्ति। प्राणानामव्यतिष्ठाय कृत्यै विनिषद्य धूबन्ति। द्विष्वेव प्रतीतिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धूबन्ति। मुवर्गस्य लोकस्य समष्टे। सर्वतो धूबन्ति। तस्मादयः सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यजस्याहैप उपरिषदाशीर्यो व्यास्थापयन्ति रुमयो भवन्ति धन्वेत्याह यजश्चक्राम समष्टे द्वे च॥——[४]

अग्रिष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्रिरेवैनं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्याह। आशिषंमैवेतामा
शास्तो। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्क्षिणतो गौचयतु त्रैष्टभेन छन्दमेत्याह। इन्द्रे पूर्वेन
रुद्रैर्क्षिणतो गौचयति त्रैष्टभेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्याह।
आशिषमैवेतामा शास्तो। वरुणस्त्वा इडित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दमेत्याह।
वरुण पूर्वेनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा॒ रुचितो गौचयेत्याह। आशिषमैवेतामा शास्तो। द्युतनस्त्वा॑ मारुतो
मरुद्विरुतरतो गौचयत्वानुष्टुभेन छन्दमेत्याह। द्युतान पूर्वेन मारुतो मरुद्विरुतरतो
गौचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्याह। आशिषमैवेतामा शास्तो।
बृहस्पतिस्त्वा विश्वेदवरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्गन छन्दमेत्याह। बृहस्पतिरवैन
विश्वेदवरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्गन छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्याह।
आशिषमैवेतामा शास्तो॥४४॥

रुचितस्त्वं देव धर्म देवेष्मीत्याह। रुचितो ह्यैष देवेषु। रुचिषीयाहं

मनुष्यैव्वित्याह। गोचरं पुर्वेष मनुष्येषु। सम्रांड्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यस्मीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी।
 कुचितोऽहं मनुष्यैव्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। कुचित
 एवेष मनुष्यैव्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुग्सि रुचं मच्ये धेहि मच्ये
 रुगित्याह। आशिषमेवतामा शास्ते। तं यदेतेर्जुर्भिररोचयित्वा। रुचितो धर्म इति
 प्रश्नयात। अरोचुकोऽध्यर्थः स्यात। अरोचुको यज्ञमानः। अथ यदेनमेतेर्जुर्भी
 रोचयित्वा। रुचितो धर्म इति प्राह। गोचुकोऽध्यर्थर्वति। रोचुको यज्ञमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागेन छर्स्मा पाङ्केन छर्स्मा स मां रुचितो रोचयेत्याहशिष्मेवतामाशास्ते शास्तेऽष्टो च॥ [५]

शिरो वा एतद्यजस्य। यत्प्रवर्गर्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदा प्रवर्गर्य
 प्रवृणत्क। ग्रीवास्वेव यजस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणत्क। त्रय इमे लोकाः।
 एव लोकेष्यो यजस्य शिरोऽवरुन्धे। पट्ठमप्पद्धन्ते। पष्ठा कृतवः॥४६॥

ऋतुम्ये पुव यजस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति। द्वादश मासौ
संवथ्मरः। संवथ्मरादेव यजस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते।
चतुर्विंशतिरर्थमासाः। अर्थमासेष्ये पुव यजस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सम्कृदेव प्रवृज्ये। एकः हि शिरः॥४७॥

अग्निष्ठोमे प्रवृणक्ति। पुतावन् वै यजः। यावान्ग्निष्ठोमः। यावान्वै यजः। तस्य
शिरः प्रतिदधाति। नोक्ष्ये प्रवृज्यात। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्ष्ये प्रवृज्यात।
प्रजां पुश्नन्स्य निर्दहेत। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठेरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं
गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह।
आसौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोपारं
कुरुतो। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पुथिमिश्रं नमित्याह। आ च ह्येष परां च

पृथिवीश्चर्गति। स सूधीचीः स विपूचीर्वसान इत्योह। सूधीचीश्च ह्येष विपूचीश्च
वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्योह। आ ह्येष वर्णवर्ति
भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीयां मधु माध्वीयाभित्योह। वासन्तिकावेवास्मा
ऋतु कल्पयति। समग्रिरग्निनां गतेत्योह॥५०॥

ग्रैष्मावेवास्मां ऋतु कल्पयति। समग्रिरग्निनां गतेत्योह। अग्निहृवेषोऽग्निनां
समग्रस्थृते स्वाहा समग्रिस्तपंसा गतेत्योह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगुणाति।
धर्ता दिवो विभासि रज्ञेः पृथिव्या इत्योह। शारदावेवास्मां ऋतु कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रां पृच्छेत्योह। होत्राभिरेवेमाल्लोकान्धन्दयति। विश्वासां
भ्रुवां पत इत्योह। हैमन्तिकावेवास्मां ऋतु कल्पयति। देवश्रुस्त्वं देव यर्म
देवान्पाहीत्योह। शैशिरावेवास्मां ऋतु कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवमित्योह। या वै मेष्या वाका सा तपोजाः। तामेवावर्कन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्योह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मंतीनामित्योह। प्रजा वै

मृतये। तासामेष उव पिता। यत्प्रवर्गये। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिश्चेष प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिश्चेष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ सः सूर्येणाक्तेत्याह। अमुं चैवाऽदित्यं प्रवर्ग्य च सःशास्त्रा। आयुर्दस्त्वमस्मर्य धर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवतामा शास्त्रो पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवनम्। न वै तेऽबकाशा भवन्ति। पलिये दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्देशमी। प्राणनेव यजंमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विगाट। अन्तं विगाट। विगाजैवानाद्यमवरुन्थे। यजस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्वा होत्राभिः प्रत्येदधुः। ऋत्विजोऽवैक्षन्ते। पुता वै होत्राः। होत्राभिरेव यजस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वे प्रजापतिः प्रजा ओमुजता प्रजानाऽ सृष्टैः। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वे पर्जन्यो वर्षति। वर्षपुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एवधन्तो। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अथीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पल्यवेक्षते। यत्पल्यवेक्षते। प्रजायेत।
 प्रजां त्वस्यै निर्देहत्। यत्रावेक्षते। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्देहत्। तिरस्कृत्य
 यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सप्येत्याह। सपाद्धि
 प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवे हि शिः सर्वपृष्ठे प्रवृण्तत्वनिपद्मानमित्याह गृतेत्याह शारदवेवास्मा कृतुं कंल्पयति रुचे कवीनामित्याह प्राणः
 प्रतिदेशाति भवति बाचयति चृत्वार्थं च॥

[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्ये। अश्विनोबाहुभ्यामित्याह।
 अश्विनो हि देवानामध्वर्यु आस्तोम्। पृष्णो हस्तोऽ्यामित्याह यत्तैः आददेऽदित्यै
 राज्ञाऽमीत्याह यजुर्ज्ञात्यै। इडु एह्यादित् एहि सरस्वत्येहीत्याह। एुतानि वा
 ओऽस्यै देवनामानि। देवनामैरवेनामाहृयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एुतानि
 वा ओऽस्यै मनुष्यनामैरवेनामाहृयति। पट्ठस्मप्यद्यन्ते। पड्डा ऋतवे। ऋतुभिरवेनामाहृयति।

मनुष्यनामैरवेनामाहृयति। पट्ठस्मप्यद्यन्ते। पड्डा ऋतवे। ऋतुभिरवेनामाहृयति।

अदित्या उष्णीषं मसीत्योह। यथायजुरेवेत्। वायुरस्यै इत्योह। वायुदेवत्यौ वै
वृथ्मः। पूषा त्वोपावस्तुतिवत्योह। पौष्णा वै देवतया पुशवः॥५९॥

स्वयेवेन देवतयोपावस्तुतिवत्योह। अश्वेया प्रदापयेत्योह। अश्वेने वै देवानां
भिषजौ। ताम्योमेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शाशय इत्योह। स्तौत्येवेनाम्।
उस्तु धर्मं शिशोस्तु धर्मं पाहि धर्मार्थं शिशेत्योह। यथा ब्रूयादमुष्मै द्वेहीति।
ताद्वगेव तता बहुस्पतिस्लोपं सीदत्वित्योह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बहुस्पतिः। ब्रह्मणैवेनामुपसीदति। दानवः स्थ परेव इत्योह।
मेघानेवेनाकरोति। विष्वगवुतो लोहितेनत्योह। व्यावृत्तै। अश्वेया पिन्वस्व
सर्गस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बहुस्पतिवे पिन्वस्वेत्योह। एताम्यो ह्येषा
देवताभ्यः पिन्वतो इन्द्रोऽय पिन्वस्वेन्द्रोय पिन्वस्वेत्योह। इन्द्रेमेव भागधेयेन
समर्पयति। द्विरिन्द्रायेत्योह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुमोऽसि जागतमसीति।

शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। कुर्ज एवैनं भागमंकः। अश्वेनो वा पुतद्यजस्य शिरः प्रतिदधतावश्वताम्। आवायामेव पूर्वियां वषट्क्रियात् इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारथस्येत्याह। अश्वियामेव पूर्वियां वषट्क्रियोति अथो अश्विनोवेव भागेयेन समर्थयति॥६२॥

यर्म पात वस्वो यजता बडित्याह। वसुनेव भागेयेन समर्थयति। यद्वषट्क्रियता यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्क्रियता। रक्षांसि यजः हन्तुः। बडित्याह। परोक्षमेव वषट्क्रियोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यजः रक्षांसि ग्रन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रशमये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो ग्रहिणः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधुहृविश्वसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीयां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीयामेवै परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण लोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवेन्मुपयच्छति। न वा एतं
 मनुष्यो भर्तुमहति। देवानां त्वा पितृणामनुमते भर्तुः शकेयमित्याह।
 देवेष्वेनं पितृभिरनुमत आदतो वि वा एनमेतदर्थयन्ति। यत्पश्चात्पृज्य
 पुरो जुहति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजे एवास्मिन्दधाति।
 दिविस्पृज्ञा मा हिंसीरन्तरिक्षस्पृज्ञा मा हिंसी वृथिविस्पृज्ञा मा
 हिंसीरित्याहाहिंसाये॥६५॥

मुवर्गसि मुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याह। आशिषंवेतामा शास्तो
 शिरो वा एतद्यजस्या यत्प्रवर्ग्यै। आत्मा वायुः। उद्धत्यं वातनामात्याह। आत्मत्रेव
 यजस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पञ्चाह॥६६॥

पाङ्गो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नयै त्वा वसुमते
 स्वाहेत्याह। असो वा ओदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवेनं जुहोति। सोमाय त्वा
 रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमा रुद्रवान्। तस्मा एवेनं जुहोति। वरुणाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्योह॥६७॥

अपसु वै कर्ण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा
विशद्व्यावते स्वाहेत्योह। ब्रह्म वै देवान् बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे
त्वर्मते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्योह। संवथ्सरो वै सवित्वर्मान्
विभुमान्विभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। युमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते
स्वाहेत्योह। प्राणो वै युमोऽङ्गिरस्वान्वितमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताय एवैनं देवतायो जुहोति। दश सम्पूर्णतो
दशोक्षरा विराट। अन्नं विराट। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। गौहिणायां वै
देवा: सुवर्गं लोकमायन्। तद्वैहिणयो गौहिणत्वम्। यद्वैहिणो भवतः।
गौहिणायामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुज्योतिः केतुना जुषता ५
सुज्योतिज्योतिषां स्वाहा रात्रिज्योतिः केतुना जुषता ६ सुज्योतिज्योतिषां
स्वाहेत्योह। आदित्यमेव तद्मुष्मिल्लोकेऽहो पुरस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्थात्।

तस्माद्सावादित्योऽमुजिङ्गोकेऽहोरात्राम्या॑ धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि॒ पृथक्व॑ मीदलित्याहन्त्र्योत्त्याहर्थयति॒ ग्रन्ति॒ गृष्णात्यहेऽमाये॑ पश्चाऽहादित्यवते॑ स्वाहेत्याह॑ पितृमानै॑ चूत्वार्थ॑
च॥

विश्वा॑ आशा॑ दक्षिणमादित्याह॑ विश्वानेव॑ देवान्प्रीणाति॑ अथो॑ दुरिष्टा॑
एवैनं॑ पाति॑ विश्वा॑ देवानयाइहेत्याह॑ विश्वानेव॑ देवान्मांगधेयेन॑ समर्थयति॑
स्वाहाकृतस्य॑ धर्मस्य॑ मध्य॑ पितृमाश्विनेत्याह॑ अश्विनावेव॑ भांगधेयेन॑
समर्थयति॑ स्वाहाऽग्रये॑ यज्ञियाय॑ शं यज्ञिभिरित्याह॑ अस्यैवैनं॑ धारयति॑ अथो॑
हुविरेवाकं॑॥७०॥

अश्विना॑ धर्मं॑ पातः॑ हार्दिवानमहोर्दिवाभिरुतिभिरित्याह॑ अश्विनावेव॑
भांगधेयेन॑ समर्थयति॑ अनु॑ वा॑ द्यावापृथिवी॑ म॑ सातामित्याहानुमत्यै॑ स्वाहेन्द्रोय॑
स्वाहेन्द्रावडित्याह॑ इन्द्रोय॑ हि॑ पुरो॑ हुयते॑ आश्राव्याह॑ धर्मस्य॑ यज्ञेति॑ वपद्वते॑
जहोति॑ रक्षसामपहत्यै॑ अनुयजति॑ स्वगाकृत्यै॑ धर्मपातमश्विनेत्याह॑॥७१॥

पूर्वमेवोद्दितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनुवां द्यावापृथिवी औमसातमित्याहानुभूतं
तं प्राव्य यथावण्णामो द्विवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरवेतत्। दिविधो
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवेन लोकं गमयति। दिवं
गच्छन्तारिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छत्याह। एष्वेवेन लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रादिशो गच्छत्याह॥७२॥

दिव्यवेन प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपानाच्छ पितृन्धर्मपानाच्छत्याह। उभयेष्वेवेन
प्रतिष्ठापयति। यत्पित्वंतो वर्षपुकः पूर्जन्यो भवति। तस्मात्पित्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्मन्वतो तद्वानाम्। यद्विक्षुणा। तात्पितृणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यद्वद्वङ्। तद्वद्वाणाम्। प्राञ्मुदशं पित्वयति।
देवताराकः। अथो खलु। सर्वा अनुदिशः पित्वयति। सर्वा दिशः समेधन्तो।
अन्तःपरिधि पित्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पौपिल्लूजे पौपिहीत्याह। इषमेवोर्ज यज्ञमाने दधाति।

यज्ञमानाय पीपि हीत्योह। यज्ञमानायैवेतामाशिषपमाशास्ते। मल्यं ज्येष्ठाय पीपि हीत्योह। आत्मनं एवैतामाशिषपमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय लेन्द्रियाय त्वा भूत्यै लेत्योह। युथाय जुरेवता धर्मासि सुधर्मा मै त्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्योह॥७५॥

ब्रह्मनेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यिभिर्वरेत्। अमुष्यं त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सुह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाच्च द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनेन सुह निरर्थं गमयति। पृष्ठे शरसे स्वाहेत्योह। या एव देवता हुतभागाः। ताम्यं पृष्ठेन जुहोति। ग्रावेण्यः स्वाहेत्योह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताम्यं पृष्ठेन जुहोति। प्रतिरेण्यः स्वाहेत्योह। प्राणा वै देवा: प्रतिराः। तेष्यं पृष्ठेन जुहोति। द्यावोपृथिवीन्याऽ स्वाहेत्योह। द्यावोपृथिवीन्योमेवै जुहोति। पितृन्यो घर्मपेण्यः स्वाहेत्योह। ये वै यज्ञानः। ते पितरो घर्मपाः। तेष्यं पृष्ठेन जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्योह। रुद्रमेव भागुधेयेन समर्थयति। सर्वतः समनक्ति।

मर्वते एव रुद्रं निरवंदयते। उदेशं निरस्यति। एष वै रुद्रस्य दिक्। स्वायोमेव
दिशि रुद्रं निरवंदयते। अप उपस्पृशति मेष्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमाणुकः स्यात। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरे माऽह्ने रात्रिये
मा पाह्येषा तेऽग्ने समितया समिष्यस्वायुर्मद् वर्चसा माऽङ्गीरित्याह।
आयुरेवास्मिन्बर्चो दधाति। अपीपरे मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा तेऽग्ने
समितया समिष्यस्वाऽङ्गयुर्मद् वर्चसा माऽङ्गीरित्याह। आयुरेवास्मिन्बर्चो
दधाति। अग्निज्योतिज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिज्योतिः सूर्यः
स्वाहेत्योह। यथायजुरेवेतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न
होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुथात। अयथापूर्वमाहती जुहुथात। यन्न जुहुथात। अग्निः परोभवेत्।
भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहती जुहोति। नाग्निः परोभवति। हुतः हुविर्मधुः
हुविरित्याह। स्वदयत्लेवेनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रंतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रंतमेऽग्ने जुहोति। पिता नौऽसि मा मा हि॒ सीरित्याहा हि॒ साचै। अश्यामं ते देव घर्षं मधुंमतो वाजवतः पितृमत् इत्योह। आशिषंपैवेतामा शास्त्रो। स्वधाविनोऽशीमहि॒ ल्ला मा मा हि॒ सीरित्याहा हि॒ साचै। तेजसा वा एते व्युध्यन्ते ये प्रवर्गर्णे चरन्ति। प्राशनंति। तेजे॑ एवालभन्दधते॥८१॥

सुंवथ्सरं न मा॒ समश्वीयात्। न रामामुपेयात्। न मून्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छ्वेषं पिबेत्। तेजे॑ एव तथ्यंश्चर्यति। देवाभ्युरः संयता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विश्राति॑ सौर्यं ब्रह्मसन्धादधता यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनव ब्रतेनागोपाथत्। तस्मादेतद्वत् चार्यम्। तेजसो गोपीथाया॑ तस्मादेतानि यजू॑षि विश्राजः॑ सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा॑ ल्ला॑ सूर्यस्य रश्मिम् इति॑ प्रातः सूर्यसादयति। स्वाहा॑ ल्ला॑ नक्षत्रेष्य इति॑ सायम्। एता वा एतस्य देवताः। तामिरेवैन॑ समर्थयति॥८२॥

अकारीधनेत्योह प्रदिशो गृच्छेत्योह पितृणामन्तपरिषि पितृव्यति धर्येत्याह वाचो घर्मपास्तेष्य एवैन॑ जुहोत्यन्वीक्षेत होत्या(३)मित्यभावित्योह दधोऽगोपायथस्त च॥

घर्म् या ते दिवि शुगिर्ति तिस्र आहूतीर्जिहोति। छन्दोंभिरेवास्यैस्यो
लोकेयः शुचमवं यजते। इत्यत्येऽ जुहोति। अथेयत्यथेयंति। त्रयं इमे
लोकाः। अनु नोऽद्यानुमातिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परम्पाया इत्याह। दिव
पुवेमाल्लोकान्दोधार। ब्रह्मणस्त्वा परम्पाया इत्याह॥८३॥

पुष्वेव लोकेषु प्रजा दोधार। प्राणस्यं त्वा परम्पाया इत्याह। प्रजास्वेव
प्राणान्दोधार। शिरो वा पुतद्युजस्या यत्प्रवर्ग्यः। अस्मै खलु वा ओदित्यः प्रवर्ग्यः।
तं यद्दक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्धासयेत्। जिह्वं यजस्य शिरो हरेत्। प्राञ्चमुद्धासयति।
पुरस्तादेव यजस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्धासयति। तस्माद्भावादित्यः पुरस्तादुदैति। शफोपयमान्यवित्राणि धृष्टी
इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवेन सतीनु करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य
एवं वेदा। औदुम्बरणि भवन्ति। ऊर्जा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धो। वर्त्मना वा
अन्वित्या॥८५॥

यज्ञे रक्षा स्मि जिधा सन्ति। सामा प्रस्तोताऽन्वैति। साम वै रक्षोहा।
रक्षसामपहत्यै। त्रिनिधन्मुपैति। त्रये इमे लोकाः। पुण्य एव लोकेभ्यो
रक्षाऽस्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो निधन्मुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी।
रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पूर्थिव्यामुद्भासयेत्। पूर्थिवी शुचाऽपर्येत्। यदप्सु। अपः शुचापर्येत्।
यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽपर्येत्। यद्भन्स्पतिषु। बन्स्पतीञ्छुचापर्येत्। हिरण्यं
निधायोद्भासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवेनं प्रतिष्ठापयति। बल्लुर्सि शं युधोया इति त्रिः परिषिञ्चयर्येति।
त्रिवृद्धा अग्निः। यावानवाग्निः। तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति।
षट्घ्रसम्पद्यन्ते। पष्डा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
ऋतिनाभिरेहतस्येत्योह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्यः। तस्मादेवमाह। मदो

विश्वायुरित्योह। सदो हीयम्। अप द्वेरो अप ह्वर इत्योह आतृव्यापनुत्यै।
धर्मेतते उन्नेमेतत्पुरीषमिति दध्रा मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्ज्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्ज्वैवन्मन्त्राद्येन समर्थयति॥८९॥

अनेशनायुको भवति। य एवं वेदो गतिनार्मासि दिव्यो गंथर्व इत्योह।
रूपमेवास्यैतन्महिमान् रन्ति बन्धुतां व्याचेष्ट। समहमायुष्ण सं प्राणेनेत्योह।
आश्रिष्मेवतामा शास्त्रो व्यसो योउस्मान्द्वेष्टि यं च वृयं द्विष्म इत्योह। अभिचार
एवास्यैषः। अचिक्रद्वृष्ण हरित्योह। वृष्ण ह्यैषः॥९०॥

वृष्ण हरिषः। महान्मित्रो न देशत इत्योह। स्तौल्येवैन्मेतत्। चिदंसि
मम्प्रयोगीनिरित्योह। स्वामेवैन् योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
हिः सीरित्याहा हिः साये। विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्योह। यदेवास्य क्रियमाण-
स्यान्तर्यन्ता तदेवास्यैतेना याययति। विश्वावसुर्नि तत्रो गृणात्वित्योह॥९१॥
पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणामि गृणाति। घियो हिन्वानो घिय इत्रो अव्यादित्योह।

ऋतनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽस्मा॑ गच्छर्वो अमृतानि बोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणनेवास्मै कल्पयति। उत्तरं देवं धर्मं देवो देवानुपागा॒ इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति॑। इदमहं मनुष्यो॑ मनुष्यानित्याह॥३२॥

मनुष्यो॑ हि। एष सम्नुष्यो॑नुपैति॑। इश्वरो॑ वै प्रवर्ग्यमुद्भासयन्। प्रजां पशुन्स्मो॑मपीथमनुद्वासः॑ सोमं पीथानुमेहिं। सुह॑ प्रजयो॑ सुह॑ ग्रायस्पोषेणोत्याह। प्रजामेव॑ पशुन्स्मो॑मपीथमात्मन्धते। सुमित्रा॑ न आप॑ ओषधयः॑ मन्त्रित्वत्याह। आशिषप्मेवतामा॑ शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै॑ भूयासुर्यो॑उस्मान्देष्टि॑ यं च॑ वृयं द्विष्म इत्योह। अभिचार॑ एवास्येषः। प्र वा॑ एषो॑उस्माल्कोक्ष्यवते॑। यः प्रवर्ग्यमुद्भासयति॑। उदृत्यं चित्रमिति॑ सौरीम्यामृग्यां॑ पुनरेत्य गाः॒हपत्ये॑ जुहोति। अयं॑ वै लोको गाः॒हपत्यः। अस्मनेव लोके प्रतीतिष्ठति। असौ॑ खलु॑ वा ओदित्यः॑ सुवर्गो॑ लोकः। यथसौरी॑ भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॑॥३३॥

ब्रह्मस्ता॑ परम्याया॑ इत्येह दथात्मित्वे॑ रक्षस्वी॑ रक्षसामपहते॑ वै हिरण्यमाहर्थति॑ ह्येष॑ गृणात्वत्याह॑ मनुष्यानित्याहस्यैषो॑उठे॑

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पद्योऽद्वहन्। तदैम्यो न व्यभवत्। तदश्विर्करोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रियज्ञेष्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामप्यसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्ययः।
यद्गः पर्यः॥१४॥

तेज्ञामः पर्यः। यद्भजाये पर्यः। तदेवानां पर्यः। तस्माद्यतैर्यजुर्भिश्चरन्ति।
तत्पर्यसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पर्यसाऽन्नाद्येन समर्थन्ति। एष ह त्वे
साक्षात्पूर्व्य भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवृत्यः प्रवृत्यः प्रवृद्यते। उत्तरवेदामुद्घास-
येतेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवृत्यः। तेजसेव तेजः समर्थयति। उत्तरवेदामुद्घासयेदनेकामस्य। शिरो
वा पृतद्युशस्य। यत्पूर्व्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्षैव मुखः सन्दधात्यनाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्घासितं वयांसि पूर्यसितो। परि वै तां

समां पृजा वयाऽस्यासतो॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्घासयेत्। प्रजाना॑ गोपीथाय॑ पुरो वा॑ पश्चाद्घोद्घासयेत्। पुरस्तद्वा॑ एतज्ञोतिरुदर्तेति। तत्पश्चात्त्रिमोचति। स्वामैवैनं योनिमनूद्घासयति। अपां मध्य उद्घोसयेत्। अपां वा॑ एतन्मध्याज्ञोतिरजायता। उज्योतिः प्रवर्यः। स्वैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्ट्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्घासयेत्। एष वा॑ अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणामि प्रवर्तयति। औदुम्बर्यः॒ शाखायामुद्घासयेत्। ऊर्जवर्गा॑ उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहम्मुष्यामुष्यायुणस्य॑ शुचा॑ प्राणमर्चि॑ दहामीत्याहा॑ शुचेवास्य॑ प्राणमर्चि॑ दहति। ताजगातिमार्च्छति। यत्र॑ दर्मा॑ उपदीकंसत्ताः॑ स्युः। तदुद्घोसयेद्वैष्टिकामस्य। एता वा॑ अपामनुज्ञावर्यो॑ नाम। यह्मा॑। असौ खलु॑ वा॑ आदित्य॑ इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा॑ आदित्यो वृष्टिं नियन्त्यैषति। ता॑

आपो नियंता धन्वना यन्ति॥ ११॥

गोः पर्यं उत्तरवेदिगंसते स्थापयति युर्मो यंति॥

[१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सुमाटध्यमृतः। धर्मः प्रवृत्तः। महावीर उद्घोसितः। असौ खलु वावेष ओदित्यः। यत्प्रवर्गर्यः। स उतानि नामांच्यकुरुत। य एवं वेदा विद्वरेनं नामा। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥ १००॥

यो वै वर्मीयाः सं यथानाममुपचरति। पुण्यार्ति वै स तस्मै कामयतो पुण्यार्तिमस्मै कामयतो य एवं वेदा तस्मादेवं विद्वान्। धर्म इति दिवाऽऽचक्षीता समाडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तु नुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययेवेन तु नुवा॥ १०१॥

प्रियेण नामा समर्थ्यति। कीर्तिरस्य पुर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवोऽपोऽपोक्रामत्। तां देवाः प्रवर्गर्येणावान् व्यभवन्। प्रवर्गर्येणासुवन्। यच्चतुर्विश्शतिकृत्वः प्रवर्गं प्रवृणत्वा। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।

पूर्वीऽस्य जनं युतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सःसंत्रः॥१०२॥

वसेवः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्थमाणः। आश्विनः पर्यस्यानीयमाने। मारुतः
कथन्। पौष्ण उदन्तः। साऽस्वतो विष्वन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेजु उद्धतः।
वायुहियमाणः। प्रजापतिःहृथमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावेष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुता। य
एवं वेदं। विद्वरेनं नामा। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मून्मयमाहृति नाशञ्जुतेऽथ
कस्मादेषोऽसञ्जुत इति। वागेष इति श्रव्यात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादशञ्जुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशाधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेष्यः।
तेन प्रजा ओसुजता। अवकाशैर्देवासुरानसुजता। यद्वर्षमवकाशेष्यः। तेनाच्चेम-
सृजता। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्विषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सःसंत्रो हृथमानो वाग्धुतो दधात्येष॥

सीविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाणु एति। यद्गृहीतोयेऽहन्प्रवृज्यते॥
 अश्विर्भूत्वा देवानेति। यत्तुतीयेऽहन्प्रवृज्यते॥ वायुभूत्वा प्राणनेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते॥
 आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते॥ चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥ १०६॥

यत्पञ्चेऽहन्प्रवृज्यते॥ कृतुर्भूत्वा संवध्मरमेति। यथस्तमेऽहन्प्रवृज्यते॥
 धाता भूत्वा शक्तिरेमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते॥ बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति।
 यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते॥ मित्रो भूत्वा त्रिवृते इमाल्लोकानेति। यद्दशमेऽहन्प्रवृज्यते॥
 वरुणो भूत्वा विशाजमेति॥ १०७॥

यदेकादशोऽहन्प्रवृज्यते॥ इद्धो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्वादशोऽहन्प्रवृज्यते॥ सोमो
 भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदा प्रवृज्यते॥ तस्मादितः पराङ्मूल्लोकाण्स्तपेति।
 स्तपेति। यद्वपरिष्ठादुपसदा प्रवृज्यते॥ तस्मादमूलोऽवाङ्माल्लोकाण्स्तपेति।
 य एवं वेदा एव तपति॥ १०८॥

ॐ शं नम्स्तन्मो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सिद्धामि॒ यजुषा॑ प्रजामायुर्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॒
 पेरेयुवा॑ सं॑ प्रवतो॑ महीरन्तु॑ बहुभ्यः॑ पन्थो॑ मनपस्पशानम्। वैवस्वतः॑ सङ्गमनं॑
 जनानां॑ यमः॑ राजानः॑ हुविषा॑ दुवस्यता॑ इदं॑ त्वा॑ वलं॑ प्रथमन्वागन्तपैतद्द्वै
 यदिहाविभेदः॑ पुरा॑ इष्टपूर्तमनु॑ सम्पश्य॑ दक्षिणां॑ यथा॑ ते॑ दत्तं॑ बहुधा॑ विबन्धुषु॑
 इमौ॑ युनजिम्न ते॑ वह्नी॑ असुनीथाय॑ वोढवै॑ याम्या॑ यमस्य॑ मादनः॑ सुकृतां॑
 चापि॑ गच्छतात्। पुषा॑ ल्वेतश्चावयतु॑ प्रविद्वाननष्टपशुर्भवनस्य॑ गोपाः। स ल्वेतेयः॑
 परिददात्युत्थ्योऽग्निर्देवेयः॑ सुविदत्रैः॑ पुषेमा आशा॑ अनुवेद॑ सर्वाः॑ सो अस्मा॑
 अभ्यंतमेन नेष्टा॑ स्वस्तिदा॑ अर्घ्यिः॑ सर्ववीरोऽप्रयुच्छन्पुर॑ एतु॑ प्रविद्वान्॥१॥

आयुर्विश्वायः॑ परिपासति॑ त्वा॑ पुषा॑ त्वा॑ नातु॑ प्रपंथे॑ पुरस्तात्। यत्राऽऽसंते॑
 सुकृतो॑ यत्र॑ ते॑ युपुस्तत्र॑ त्वा॑ देवः॑ संविता॑ देखातु॑ भुवनस्य॑ पत॑ इदः॑ हुविः॑
 अग्रये॑ रथ्यमते॑ स्वाहा॑ पुरुषस्य॑ सयाव॑ यपेद्धानि॑ मूज्महे॑ यथा॑ नो॑ अत्र॑

नापरः पुरा जरस् आयति। पुरुषस्य सायावरि कि तै प्राणमांसि स्रसम्।
शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुपं प्रजयाऽस्मान्हावह। मैवं माहं स्ता
प्रियेऽहं देवी सूती पितृलोकं यदैषि त्रिश्वारा नभंसा संव्यथन्त्युभौ नो लोकौ
पर्यस्माऽस्याववृथ्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृण्णा निपद्यत उपं त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं
पुरुषमन्ते पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धौहि। उर्दीर्घं नार्थमि
जीवलोकमितासु मेतमुपशेष एहि। हस्ताग्राभस्य दिघिषोस्त्वमेतत्पत्युजनित्वमिभि
सम्बन्धवा। सुवर्णः हस्ताददाना मृतस्य श्रिये ब्रह्मणे तेजसे बलाया अत्रैव
त्वमिह वृयः सुशेवा विश्वा: स्मृथो अभिमातीजयेमा। धनुःहस्ताददाना
मृतस्य श्रिये क्षत्रायोजसे बलाया अत्रैव त्वमिह वृयः सुशेवा विश्वा: स्मृथो
अभिमातीजयेमा। मणिः हस्ताददाना मृतस्य श्रिये विशे पुष्टे बलाया अत्रैव
त्वमिह वृयः सुशेवा विश्वा: स्मृथो अभिमातीजयेमा॥३॥

इममें चमसं मा विजौहरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
 देवपानस्तसिमन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्रेर्वम् परि गोभिर्वर्यस्व सं प्रोर्णव्व
 मद्भा पीवभा च। नेत्वा धृष्णुहरम् जहृषाणो दधिद्विष्ट्यम्पर्यज्ज्याते
 मैनमये विद्हो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिषो मा शरीरम्। यदा शृतं
 करवो जातवेदोऽथेमेन प्रहिणुतात्पितृम्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेन
 परिदत्तात्पितृम्यः। यदा गच्छत्यसुनीतिमेतामथा देवानां बशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि
 तत्रं ते हितमोषधीषु प्रतीतिष्ठा शरीरः। अजो भागस्तपस्य तं तपस्वं तं ते
 शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यस्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहिमः सुकृतां यत्र
 लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृआतवेदे वहेमः सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

य एृतस्यं पथो गोमारस्तेष्यः स्वाहा य एृतस्यं पथो रंक्षितारस्तेष्यः
 स्वाहा य एृतस्यं पथोभिर्दर्शकितारस्तेष्यः स्वाहाऽपाख्याते स्वाहाऽपाख्याते
 स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्रये कर्मकृते स्वाहा यमन्
 नाधीमस्तस्मै स्वाहा॥ यस्ते इधमं जन्मरथ्माविदानो मूर्धनं बात तपते त्वाया।
 दिवो विश्वस्माधीमधायत उरुष्यः। अस्मात्वमधि जातोऽसि लदयं जायता-
 पुनः। अग्रये वैश्वानराय सुवर्णायं लोकाय स्वाहा॥५॥

य एृतस्य त्वत्पञ्च॥

[२]

प्र केतुनां बहुता भौत्यग्निर्विश्वानि वृषभो गैरबीति। दिवश्चिदन्ताद्यु-
 मामृद्वानङ्गपामृपस्थे महिषो वैवर्ध। इदं त एकं पर ऊत एकं गृतीयेन ज्योतिषा-
 मंविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवाना परमे सुधस्थै नाके सुपर्णमुप-
 यत्पतन्त्वं हृदा वेनन्तो अग्न्यचक्षत त्वा। हिंसयपक्षं वरुणस्य दृतं यमस्य योनौ
 शकुनं भृणयुम्। अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षो शुबलौ साधुना पथा। अथा-

पि॒त॒न्धु॒सु॒विद्त्रा॑ अपीहि॒ यु॒मेन् ये॒ सो॒थमादं॒ मदं॒न्ति। यौ॒ ते॒ श्वानौ॒ यमरक्षितारौ॒
चतुरक्षौ॒ पौथिरक्षौ॒ नृचक्षंसा॑। ताभ्या॑ राज्ञ्यरि॑ देल्येनङ्ग॑ स्वस्ति॑ चास्मा॑ अनभीवं॑
चे॑ धेहि॑॥६॥

उरुणसा॑ वृ॒तृपा॑ वृलु॒म्बलौ॑ यु॒मस्य॑ दृ॒तो॑ चेरतो॑ वशा॑ अनु॑। ता॒वस्माय॑ हृशये॑
मूर्याय॑ पुनर्दत्ता॑ वसु॒मध्ये॑ भृद्रम्। सो॒म् एकै॒म्यः॑ पवते॑ धृतमेक॑ उपासते॑। ये॒म्यो॑
मधु॑ प्रधावति॑ ताङ्ग॑श्चिदेवापि॑ गच्छतात्। ये॑ यु॒ष्यन्ते॑ प्रथनेषु॑ शूरासो॑ ये॑ तेनुत्यजः॑।
ये॑ वा॑ सुहस्रदक्षिणा॑स्ताङ्ग॑श्चिदेवापि॑ गच्छतात्। तप॑सा॑ ये॑ अनाधृत्यास्तपसा॑ ये॑
मुवर्गताः। तपो॑ ये॑ चक्रिरे॑ महत्ताङ्ग॑श्चिदेवापि॑ गच्छतात्। अश्मन्वती॑ रेवती॑ः॒ सं॑
रभाष्वमृतिष्ठत॑ प्रतेरता॑ सखायः। अत्रो॑ जहाम्॑ ये॑ असनशेवाः॑ शिवान्॑ वृथमनि॑
वाजानुत्तरेमा॑॥७॥

यद्वै॑ देवस्य॑ मवितुः॑ पवित्रः॑ सुहस्रधार॑ विततमन्तरिक्षौ॑ येनापुनादिन्द्रमनात्मात्मै॑
तेनाहं॑ माऽ॑ सर्वतनु॑ पुनामि। या॑ राष्ट्रात्मनादप॑ यन्ति॑ शाखा॑ अभिमृता॑

नृपतिं मिच्छमानाः। धातुस्ता: सर्वाः पवनेन पृताः प्रजयास्मात्रव्या वर्चसा
मः सृजाथा उद्भवं तमेस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवता सूर्यमग्नम्
ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

पृष्ठृतरेमाण्डे च॥

[३]

यन्ते आग्रेममन्थाम वृषभायेव पत्तेवे। इमन्तः शेमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्रे जायतां पाकद्वर्वा व्यल्कशा।
शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डुक्या सुसङ्गमयेमः स्वाग्निः शमये।
शं ते धन्वन्त्या आपः शमुं ते सन्त्वनुक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमुं ते सन्तु
बर्षाः। शं ते स्रवन्तीस्तुनुवे शमुं ते सन्तु कृप्याः। शन्ते नीहारे वर्षतु शमुं
पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अवं सृजु पुनरग्ने पितृभ्यो यस्तु आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान उपं यातु
शेषः सङ्गच्छता तुनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापुर्वते

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्रं गच्छ तत्रं त्वा देवः संविता दंधातु। यत्ते
 कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सुर्प उत वा श्वापदः। अश्रिष्टद्विश्वादनुणं कृणोतु
 सोमंश्च यो ब्राह्मणमातिवेशो। उत्तिष्ठातस्तनुवै सम्बरस्व मेह गात्रमवहा मा
 शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्रं गच्छ तत्रं त्वा देवः संविता दंधातु। इदं तु
 एकं पर ऊत् एकं तृतीयेन उज्योतिष्पा संविशस्व। संवेशंनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो
 देवानां परमे सधस्थै। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्वौकः कृणष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं
 यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि गोहेमम्। अशमन्वती ऐवतीयद्वै देवस्य संवितुः
 पवित्रं या राष्ट्रात्पत्राद्बृयं तमस्स्परिं धाता पुनातु। अस्मात्वमधि जातोऽस्ययं
 त्वदधिजायताम्। अभ्ययै वैश्वानुरायं सुवर्गायं लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवंशीयताः सुधरस्ये पञ्च च॥

आयातु देवः सुमनाभिरुतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरुक्ता। आसीदताः सुप्रयतेह
 बरहिष्यज्ञाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरमानुषा

देवयन्ते। आसौदतुः स्वमुः लोकं विदाने स्वासस्ये भवतमिद्वे नः। यमाय सोमः सुनुत यमाय जुहुता हुविः। यमः है यज्ञो गच्छत्यन्निदृतो अरक्षतः। यमाय धूतवद्विर्जहोत् प्रचं तिष्ठता। स नौ देवेष्वायमदीर्घमायुः प्रजीवसौ। यमाय मधुमत्तमः गर्जे हृव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिण्यः पूर्वजेन्यः पूर्वेन्यः पथिकृन्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ट्र जगतः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं भद्ग्नश्वो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भद्ग्नश्वो यो राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी हृता। हिरण्यकश्यान् सुधरान् हिरण्याक्षानयः शाफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजामि तिष्ठति। यमो दोधार पृथिवीं यमो विश्वामिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा पञ्च यथा पञ्च दशरथः। यमं यो विद्याथ्म ब्रूयाद्यथैकं ऋषिविजानते॥१२॥

त्रिकद्वकेभिः पतीति पडुवर्णिकमिद्वहत। गायत्री त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता

यम आहिता। अहेरहन्येमानो गामशं पुळें जगत्। वैवेष्वतो न तुष्टि
पश्चिमानवैर्यम्। वैवेष्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः। ये चेह मृत्येनेष्वन्ते
य उ चानुतवादिनाः। ते राजनिह विविच्यन्तेऽथा यान्ति त्वामृपा देवाःश्च ये
नमस्यन्ति ब्राह्मणाःश्चापचित्यांति। यस्मिन्बृक्षे सुपलाशे देवैः सुमिष्यते युमः।
अत्रां नो विश्वपतिः पिता पुरुणा अनुवेनति॥१३॥

पैथ्यकथ्यो विजानतेऽनु चेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुख्सः शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं
पितामुहं प्राचितामहं बिभृत्यिन्वमानो द्रृपसशस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिम् च
योनिमनु यश्च पूर्वः। तुतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रृपसं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमः
संमुद्रः शतधारमुख्संव्यच्यमानं भुवनस्य मध्यौ। धृतं द्वहोनामदिंति जनायामे मा
हिःसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत कि चं सर्पताते येऽत्र स्थ पुरुणा ये च
नुतनाः। अहोभिश्चिरकुभिर्वर्तं यमो ददात्वसानमस्मै। सवितेतानि शरीराणि

पृथिव्ये मातुरुपस्थ आदेधो तेभिर्युज्यन्तामधियाः॥३४॥

शुनं बाहा शुनं नारा शुनं कृष्टु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बैध्यन्तां
शुनमङ्गमुद्दिङ्य शुनासीरा शुनम्स्मासु धत्तम्। शुनासीराविमा वाचं यह्विवि
चक्रशुः पर्यः। तेनेमामुप सिञ्चतम्। सीते वन्दोमहे त्वाऽवर्ची सुभगे भवा
यथा नः सुभगा सीसि यथा नः सुफला सीसि। सीवितेतानि शरीराणि पृथिव्ये
मातुरुपस्थ आदेधो तेभिरशिते शं खेवा विमुच्याघमधिया देवयान् अतारिष्म
तमसस्पारमस्या ज्योतिरापाम् सुवर्णगन्म॥३५॥

प्र वाता वान्ति पृथर्यन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवी रेतसाऽवंति। यथा यमाय हार्म्यमवप्न्यश्च
मानवाः। एवं वैपामि हार्म्य यथासामं जीवलोके भूरयः। चितः स्थ पाशिचितं
उर्ध्वचितः श्रयाद्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्भः सादथतु तया देवतया। आप्यायस्व
मन्तो॥३६॥

उत्ते तन्मोमि पृथिवीं तत्परीमं लोकं निदधन्मो अहं रिष्पम्। एतां
 स्थूणां पितरों धारयन्तु तेऽत्रां यमः सादनाते मिनोतु। उपसर्प मातरं
 भूमिमेतामुख्यचसं पृथिवीं सुशेवाम्। ऊर्जम्रदा युवतिर्दक्षिणावल्येषा त्वा
 पातु निरक्षत्या उपस्थै। उम्भञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव
 सूपवश्वना। माता पुत्रं यथासिचाग्येन भूमि वृणु। उम्भञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि
 महस्तं मित उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्वते विश्वाहास्मै शरणाः सुन्त्वत्रा
 एण्णीर्घर्णा हरिणीरज्जनीः। सन्तु धेनवः। तिलवश्सा ऊर्जमस्मै दुहोन् विश्वाहा
 सुन्त्वनपस्फुरन्तीः॥ १७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहो। अद्वितीयामि ते असौ। इदं पितृस्यः
 प्रभेषम् बरहिदेवेष्यो जीवन्त उत्तरं भेषम। तत्क्वामारोहासो मेष्यो भवेत् यमेन त्वं
 यम्या संविदानः। मा त्वा वृक्षो सम्बाधिष्ठां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन्
 हि यत्र गच्छस्येषां यमराज्यै। मा त्वा वृक्षो सम्बाधेष्ठां मा माता पृथिवी

मृही। वैकस्वतः हि गच्छांसि यमुराज्ये विशंजसि। नङ्कं पुवमारोहेत् नळेने पथोऽन्विहि। स ल्वं नळपूवो भूत्वा सन्तर प्रतरोत्तर॥१८॥

सवितेतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेष्यः पृथिवि शं खेवा पङ्कोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छत् वातमात्मा द्यां च गच्छे पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्रं ते हितमोषधीषु प्रतीतिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपर्हि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्टते शृणवते तें ब्रवीमि मा नः प्रजाः गीरिषो मोत वीरग्ना। शं वातः शः हि ते घृणिः शम्नुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शुगमाः। पृथिव्यास्त्वा लोके सादयाम्यमुष्य शर्मांसि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयत् तथा देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रह्मस्य त्वा विष्टप्ये सादयाम्यमुष्य शर्मांसि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयत् तथा देवतया॥ १९॥

अपूपवाऽन्तुतवाऽश्वरेह मीदूत्तञ्चुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः

पथिकृतः सपर्यत् ये देवानां शुतभोगा इह स्था एुषा तें यमसादने
 स्वधा निधीयते गुहेऽसौ। दशाक्षरा ताँ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते
 परिददामि तस्या ल्वा मा देभन्नितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयत् तया
 देवतया। अपुपवाङ्गुतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाञ्चक्षुरेह सौदतुतभुवन् पूर्णिवीं
 घामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत् ये देवानां शुतभोगा: क्षीरभोगा
 दधिभेगा मधुभेगा इह स्था एुषा तें यमसादने स्वधा निधीयते गुहेऽसौ।
 शताक्षरा सुहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा ताँ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते
 परिददामि तस्या ल्वा मा देभन्नितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयत् तया
 देवतया॥ २०॥

अनेपस्मृत्यन्युक्तं देवतया ह्वे च॥

[७]

एुतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिशम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः
 मंविद्वनोऽत्र धेनः कोमदूधाः करोतु। त्वामर्जुनोषीयीनां पर्यो ब्रह्माण इद्विद्वः। तासाँ

त्वा मध्यादादेच चक्रम्यो अपिधातवे। द्व॑र्वणाऽस्तुम्बमाहैतां प्रियतंमां मम।
इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि गौहतु। काशानाऽस्तुम्बमाहैर रक्षसामपहत्यै।
य एतस्यै दिशः परामेवन्नधायवो यथा तेनाभवान्युनः। द्व॑र्वणाऽस्तुम्बमाहैर
पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृष्ठं ता ओस्य सूददोहसः। शं वातः शः हि ते घृणः शमुं ते सन्त्वोषधीः।
कल्पन्ता ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामात्माशम काश्चन। तथा तदश्चिम्याऽ
कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आत्मै निरक्षत्यै द्वेषाच्च
वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मद्धा द्वेषांसि शमि शमयास्मद्धा द्वेषांसि
यव यवयास्मद्धा द्वेषांसि पृथिवीं गच्छन्तरिक्षं गच्छ द्विवं गच्छ दिशों गच्छ
सुवर्गच्छु सुवर्गच्छु दिशों गच्छ दिवं गच्छन्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छन्तरिक्षं गच्छ
गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतीतिष्ठा शरीरैः। अशमन्वती रेवतीयज्ञे देवस्य
मवितुः पूर्वित्रं या राष्ट्रात्मनाइह्यं तमस्स्परिं धाता पुनातु॥२२॥

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यत्माना यतिष्ठ। इह ल्वष्टं सुजनिमा
मुरलौ दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथा हान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तवं कृतुभिर्यन्ति
कुसाः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धोतरायुः मि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै
कुरं चकार मर्त्यः। कपिर्बर्भस्तु तेजेन्पुनर्जरायु गौरेव। अपेनः शोशुचदधमये
शुशुच्या रचिम्। अपेनः शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्तयै
म न इन्द्रं इव देवेयो वहिः सुम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा विमृतेराक्वर्तिन्नमुद्द्रा देवहृतिं नो अद्य। प्राञ्जोगामानुतये हस्या
द्वाधीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्ते यदैम द्वाधीय आयुः
प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भेवथ यज्ञियासः।
इमं जीवेयः परिणिं दंधामि मा नोऽनुगादपरो अर्थमेतम्। शतं जीवतु शरदः
पुरुचीस्तिरो मृत्युं दंचहे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपलीशाङ्नेन सर्पिषा

ममूर्शन्ताम्। अनश्वो अनमीवा: सुशेवा आगेहन्तु जनयो योनिमग्रै। यदाज्ञानं
त्रैकुदं जातः हिमवत्स्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्यामसि। यथा
त्वमुद्दिनस्योषधे पृथिव्या अथि। एवमिम उद्भिन्नतु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
अजोऽस्यजास्मदधा द्वेषांसि यवोऽसि यवयास्मदधा द्वेषांसि॥२४॥

भव ज्ञम्यामसि त्रीणि च॥

[१]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया
मुगातुया वेस्तुया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्भिन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश
मूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्रे: सहस्वतो विश्वतो यन्ति मूरयः। अपं नः
शोशुचदधम्। प्रयत्ने अग्ने मूरयो जायेमहि प्रते वृयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वः हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्।
द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारया। अपं नः शोशुचदधम्। स नः
सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तयै। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
यतीरपास्मथस्यन्दतामृथम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्धनादुदकानीवापास्मथस्यन्दतामृ-

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाऽ स्वान्तुहान्। अपं नः
शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते जौरश्च पुरुषः पृश्चः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते
परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अथमधं चूत्वार्थे च॥

[३०]

अपश्याम युवतिमाचरंतो मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्येन या तमसा
प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयनीरिष्टे। मर्येतां माऽस्तां श्रियमाणा देवी सती
पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभस्मा संब्ययन्त्युग्मौ नौ लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
रयेष्ठामन्त्रे मधुमत्तमूर्मिणमूर्जः सन्त त्वा पयसोप सःसंदेमा सः रुद्धा समु
वर्चसा सचेस्वा नः स्वस्तयै। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः।
तेष्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युद्ती। माता रुद्राणां द्विहिता वसुनाऽ
स्वसाऽऽदित्यानामृतस्य नाभिः। प्रणवोचं चिकितुषे जनाय मागामनांगामिदिंति
वधिष्ठ। पिबत्वदकं तृणांन्यत्तु। ओमम्भूजता॥२७॥

वीथिष्ठ हेतु च॥

[११]

सन्त्वा॑ सिद्धामि॒ यजुषा॑ प्रजामायुर्धनं॑ च॥ ॐ॑ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑
 सुमङ्गलीरियं॒ वधूरिमाऽ॒ संमेत॒ पश्यता॑ सोभाग्यमस्ये॒ दत्त्वाथाथास्तं॒ वि॒ परेतना॑
 डमां॒ ल्वमिन्द्र॒ मीढः॒ सुपुत्राऽ॒ सुभगा॑ कुरु॒ दशास्यां॒ पुत्राना॑ धैहि॒ पतिमेकादशं॒
 कृषि॥॒ आवहन्ती॒ वितन्वाना॑। कुर्वणा॑ चीरमालनः॑। वासा॑सि॒ मम॑ गावश्चा॑
 अन्नपाने॑ च॑ सर्वदा॑। ततो॑ मे॒ श्रियमावह॑
 ॐ॑ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो
विष्णुरुरुक्तमः। नमो ब्रह्मणो नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं
ब्रह्मं वदिष्यामि। ऋतं वैदिष्यामि। सूत्यं वैदिष्यामि। तमामवतु। तद्वक्तारमवतु।
अवतु माम। अवतु वृक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सूत्यं वैदिष्यामि पञ्चं च॥

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं सन्तानः। इत्युक्तः
शीक्षाख्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्चं॥

[२]

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः सःहिताया उपनिषदं
व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्योतिषमधिविद्यमधि-
प्रजेमध्यात्मम्। ता महासःहिता इत्याचक्षते। अथोधिलोकम्। पृथिवी

पूर्वल्पम्। द्यौरुतेरल्पम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

बायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अश्चिः पूर्वल्पम्। आदित्य
उत्तरल्पम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्।
आचार्यः पूर्वल्पम्॥४॥

अन्तेवास्युतेरल्पम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्।
अथाधिप्रजम्। माता पूर्वल्पम्। पितोतेरल्पम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं
सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वल्पम्। उत्तराहनुरुतेरल्पम्। वाख्यन्धिः। जिह्वा
सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता
व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजेया पुश्यभिः। ब्रह्मवर्चमेनाचार्येन सुवर्गर्णं
लोकेन॥६॥

सन्धिरचार्यः पूर्वल्पमित्यधिप्रजं लोकेन॥

यश्छन्दसामृपमो विश्वरूपः। छन्दोऽयोऽच्युमूलाञ्चम्बुद्वा॑। स मेन्द्रे मेधया॑
स्पृणोतु। अमृतस्य देवं धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचैषणम्। जिह्वा॑ मे
मधुमत्तमा। कणीऽयां भूरि विश्रवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मध्याऽपि हितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वणा चीरमात्मनः। वासा॒सि मम गावेशा॑ अन्तपाने च॑ सर्वदा। ततो मे
श्रियमावहा॑। लोमशां पृश्निः॑ सह॑ स्वाहा॑। आ मा॑ यन्तु ब्रह्मचारिणः॑ स्वाहा॑।
वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः॑ स्वाहा॑। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः॑ स्वाहा॑। द्वायन्तु
ब्रह्मचारिणः॑ स्वाहा॑। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः॑ स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जनेऽसानि॑ स्वाहा॑। श्रेयान् वस्यसोऽसानि॑ स्वाहा॑। तं त्वा॑ भग् प्रविशानि॑
स्वाहा॑। स मा॑ भग् प्रविश स्वाहा॑। तस्मिंश्चमहस्तशाखे॑ निर्भगाह॑ त्वयि॑ मृजे॑
स्वाहा॑। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति॑ यथा॑ मासा॑ अहर्जरम्। एवं मा॑ ब्रह्मचारिणः॑।
धातरायन्तु॑ सर्वतः॑ स्वाहा॑। प्रतिवेशोऽसि॑ प्र मा॑ भाहि॑ प्र मा॑ पद्मस्व॥९॥

भूर्बुः सुवरिति वा पुतास्तिस्मो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चेतुर्थीम्।
माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति॑ तद्वन्न॑ स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः।
भूरिति॒ वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यस्मौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे॑ लोका महीयन्ते। भूरिति॒ वा
आश्चिः। भुव इति॑ वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति॑ चन्द्रमाः। चन्द्रमस्मा॑ वाव
सर्वाणि॑ ज्योती॑षि॒ महीयन्ते। भूरिति॒ वा क्रचेः। भुव इति॑ सामानि। सुवरिति॒
यजु॑षि॥११॥

मह इति॑ ब्रह्मा॑ ब्रह्मणा॑ वाव सर्वे॑ वेदा महीयन्ते। भूरिति॒ वै प्राणः। भुव
इत्यपूनः। सुवरिति॒ व्यानः। मह इत्यन्तम्। अनेन वाव सर्वे॑ प्राणा महीयन्ते। ता
वा पुताश्रेतस्मश्रुर्था। चतंसश्चतस्मो॑ व्याहृतयः। ता यो वेदा॑ स वेद॑ ब्रह्मा॑ सर्वेऽस्मै॒
देवा॑ ब्रह्मिमावहन्ति॥१२॥

अङ्गो लोको यजु॑षि॒ वेद द्वे॑ च।

स य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः। तस्मैन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः।
 अन्तरेण ताङ्के। य एष स्तने इवावलम्बते। मैद्रयोनि। यत्रासौ केशान्तो
 विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्ने प्रतीतिष्ठति। भूव इति वायौ॥१३॥

सुविरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्। आप्रोति
 मनस्स्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्टिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। पुतततो भवति।
 आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्त्वात्मप्राणारामं मनं आनन्दम्। शान्तिसमृद्धमृतम्। इति
 प्राचीनयोगयोपास्व॥१४॥

वायावृम्तमेकं च॥

[६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्योदिशोऽवान्तरिदिशाः। अग्निर्युग्मादित्यशन्द्रम् नक्षत्राणि।
 आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्यधिभूतम्। अथाच्यात्मम्। प्राणो
 व्यानोऽपान उदानः संमानः। चक्षः श्रोत्रं मनो वाक्क। चर्मं मांसः लावस्थि
 मञ्जा। एतदेहि विधाय शिरवोचत्। पाङ्कं वा इदं सर्वम्। पाङ्केनैव पाङ्कं

स्मृणोतीति॥१५॥

मर्वमेकं च॥

ओमिति ब्रह्मा। ओमितीदः सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्मृ वा
अप्योशांवयेत्याश्रोवयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओऽशोमिति शास्त्राणि
शःसन्ति। ओमित्यौर्ख्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवद्यन्नाहुं ब्रह्मोपाप्रवानीति।
ब्रह्मोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दशः॥

[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
अग्रयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचा॑ राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्ठिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति
नाको॑ मौद्गल्यः। तद्वि॒ तपस्तद्वि॒ तपः॥१७॥

प्रजा॑ च स्वाध्यायप्रवचने॑ च पद्मे॥

अहं॒ वृक्षस्य॒ रेरिवा॑ कीर्तिः॒ पृष्ठं॒ जिरेरिवा॑ ऊर्ध्वपंचित्रो॑ वाजिनौ॑ व स्वमृतौ॑ मस्मि॑
द्रविणः॒ सर्वर्चसम्। सुमेधा॑ अमृतोक्षितः। इति॑ त्रिशङ्कोर्वदो॑ नुवृचनम्॥१८॥

अहं॒ पद्मे॥

[१०]

वेदमनुच्या॒ उच्चार्यो॑ उत्तोवासि॑ न मनुशास्ति॑। सत्यं॑ वद। धर्मं॑ चर। स्वाध्याया॑ ना॑
प्रमदः। आचार्यीय प्रियं॑ धनमाहृत्य प्रजातन्तु॑ मा॑ व्यवच्छुथ्मी॑। सत्यान्न
प्रमादितव्यम्। धर्मान्न प्रमादितव्यम्। कुशलान्न प्रमादितव्यम्। भूत्यै॑ न
प्रमादितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां॑ न प्रमादितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्यभ्यां॑ न प्रमादितव्यम्। मातृदेवो॑ भव। पितृदेवो॑ भव। आचार्यदेवो॑
भव। अतिथिदेवो॑ भव। यान्यनवद्यानि॑ कर्माणि। तानि॑ मेर्वितव्यानि। नो॑ इतराणि।

यान्यस्माकं सुचीरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इत्यराणि। ये के चास्मच्छेयांसो ब्राह्मणः। तेषां त्वयाऽऽसनेन
प्रश्नितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिंया देयम्।
भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकिञ्चा वा वृत्तविचिकिञ्चा
बा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणौ सम्पूर्णिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्ता धर्मकामाः स्युः। यथा
ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेरथाः। अथाभ्यां ख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणौ सम्पूर्णिनः।
युक्ता आयुक्ताः। अलूक्ता धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेरथाः।
एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशस्तनम्। एवमुपासितव्यम्।
एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यात् प्रमादितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यातेषु वर्तेरन्यस्त च॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्थमा। शं न इन्द्रो बहस्पतिः। शं नो

विष्णुरुक्तमः। नमो ब्रह्मो। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मांसि। त्वमेव प्रत्यक्षं
ब्रह्मावादिष्म। कृतमवादिष्म। सत्यमवादिष्म। तमामावीत। तद्वकारमावीत।
आवीमाम्। आवीद्वतारम्। ऊँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिष्म पञ्च च॥

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सुह नोववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विष्पावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदोप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं
गुहायां परमे व्योमन्। सोऽशञ्जते सर्वान्कामान्ध्यह। ब्रह्मणा विपश्चितेति।
तस्माद्ब्रुतस्मादात्मनं आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्ब्रुयः। वायोरग्निः। अग्नेरापः।
आङ्गः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष
पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पृक्षः। अयमुत्तरः पृक्षः।

[१२]

अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष क्षोको भवति॥१॥

अन्नाद्वे प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः श्रिताः। अथो अन्नेन जीवन्ति।
 अथैनदर्शे यन्त्यन्ततः। अन्नः हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्माऽस्मवौषधमुच्यते।
 सर्वं वै तेऽन्नमासुवन्ति। ये ऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नः हि भूतानां ज्येष्ठम्।
 तस्माऽस्मवौषधमुच्यते। अन्नाद्वात्तनि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽति चं
 भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यते इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नं रसमयात। अन्योऽन्तर
 आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
 अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
 पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष क्षोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पृशवेशं यो। प्राणो हि भूतानामायुः।
 तस्माऽस्मवौषधमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि
 भूतानामायुः। तस्माऽस्मवौषधमुच्यते इति। तस्येष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्या।

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पुणिः। स
वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव
शिरः। ऋगदक्षिणः पक्षः। मामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छ
प्रतिष्ठा। तदप्येष क्षोको भवति॥३॥

यतो वाचे निर्वर्तने। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति
कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात्मनोमयात्।
अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धेव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः।
सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष क्षोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वौ ब्रह्म
ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माचेन प्रमाद्यति। शरीरे पापानो हित्वा।
सर्वान्कामान्ममशज्जुत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमया अन्योऽन्तर आत्मोऽनन्दमयः। तेषैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविधे एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष क्षोको भवति॥५॥

असंनेह सं भवति। असङ्गत्वे ते वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मते चेद्वद्। सन्तमेनं ततो विद्विश्चिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नज्ञाः। उता विद्वान्मुङ्गोकं प्रेत्योः कश्चित्स्थापनश्चुता(३) लोकं प्रेत्योः कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वान्मुङ्गोकं प्रेत्योः कश्चित्स्थापनश्चुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्वा। इदं सर्वमसृजता। यदिदं किं च। तथमृद्धा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयं चानिलयं च। विजानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानुतं च। सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथसत्यमित्याचक्षते। तदप्येष क्षोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रे आसीत्। ततो वै मदंजायत। तदात्मानः स्वयंमुकुरत।
 तस्मात्थमुकुरतम्यत इति। यद्वै तथमुकुरतम्। रसो वै सः। रसः ह्येवायं
 लब्ध्याऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न
 स्यात्। एष ह्येवानन्द्याति। यदा ह्येवेष एतस्मिन्नवश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं
 प्रतीष्ठां विन्दतो। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवेष एतस्मिन्नुदरमन्तरं
 कुरुते। अथ तस्य भेदं भवति। तत्त्वेष भेदं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष क्षोको
 भवति॥ ७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादप्तिश्चेन्द्रशः। मृत्युधीर्वति
 पश्चेम इति। सैषाऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्याथ्माधु युवाऽध्यायकः।
 आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्यं पूर्णा स्यात्। स एको
 मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणांमानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणांमानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणांमानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकाम॑हतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणां मानृदाः। स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानां मानृदः।
श्रोत्रियस्य चाकाम॑हतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानां मानृदाः। स एक आजानजानां
देवानां मानृदः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑हतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानां मानृदाः। स एकः कर्मदेवानां देवानां मानृदः।
ये कर्मणा देवानां पियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकाम॑हतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानां मानृदाः। स एको देवानां मानृदः। श्रोत्रियस्य
चाकाम॑हतस्य।

ते ये शतं देवानां मानृदाः। स एक इन्द्रस्यानृदः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑हतस्य।
ते ये शतमिन्द्रस्यानृदाः। स एको बृहस्पतेरानृदः। श्रोत्रियस्य
चाकाम॑हतस्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानुन्दः। स एकः प्रजापतेरानुन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानुन्दः। स एको ब्रह्मणं आनुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
स यश्चायं पुरुषे। यश्चासांकादित्ये। स एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोकाल्लेत्या
एतमन्त्रमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं
मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्द-
मयमात्मानमुपसङ्कामति। तदव्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा स्मृह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न
बिभेति कुतंश्चनेति। एतं ह वाचं न तपति। किमहं साधुं नाकरवम्। किमहं
पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानः स्पृणुतो उभे ह्येष एते आत्मानः
स्पृणुते। य एवं वेदा इत्युपनिषद्॥९॥

स्मृह नोव्वतु। स्मृह नौ भुनक्तु। स्मृह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु

मा किंद्विषावहैँ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भगुवल्ली ॥

ॐ सुह नोववतु मह नौ भुनक्तु मह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा किंद्विषावहैँ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भगुवेर्व वारुणिः। वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवे ब्रह्मेति। तस्मा
पुतल्योवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तथ होवाच। यतो वा
इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रायन्त्यमि संविशन्ति।
तद्विजेशास्त्वा तद्व्योमेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि
जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यमि संविशन्तीति। तद्विजेशाय। पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार।
आर्थाहि भगवे ब्रह्मेति। तथ होवाच। तपसा ब्रह्म विजेशास्त्वा तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात् प्राणाद्येव खल्लिमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति तद्विजाया पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवत् ब्रह्मेति। तत् होवाच। तपस् ब्रह्म विजेजासम्बवत् तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्लिमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति तद्विजाया पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवत् ब्रह्मेति। तत् होवाच। तपस् ब्रह्म विजेजासम्बवत् तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥४॥

विजानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विजानाद्येव खल्लिमानि भूतानि जायन्ते। विजानेन जातानि जीवन्ति। विजानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति तद्विजाया पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवत् ब्रह्मेति। तत् होवाच। तपस् ब्रह्म विजेजासम्बवत् तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यंजानात्। आनन्दाख्येव खलित्वमानि भूतानि जायन्ते।
आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भौर्गवी
वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतीष्ठिता। य एवं वेद प्रतीष्ठिता। अनेवानन्दादो
भवति। मृहान्वंवति प्रजया पृथुभिर्ब्रह्मवर्चसेना मृहान्कीत्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमनादम्। प्राणे
शरीरं प्रतीष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतीष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितं वेद प्रतीष्ठिता। अनेवानन्दादो भवति। मृहान्वंवति प्रजया
पृथुभिर्ब्रह्मवर्चसेना मृहान्कीत्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीता। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ऊर्योतिरन्नादम्। अपसु
ज्योतिः प्रतीष्ठितम्। ऊर्योतिष्यापः प्रतीष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितं वेद प्रतीष्ठिता। अनेवानन्दादो भवति। मृहान्वंवति प्रजया
पृथुभिर्ब्रह्मवर्चसेना मृहान्कीत्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्बाता तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामांकाशः

प्रतीष्ठितः। आकाशे पूर्थिवी प्रतीष्ठिता। तदेतदन्नमने प्रतीष्ठितम्। स य
एतदन्नमने प्रतीष्ठितं वेद प्रतीतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्नवति प्रजया
पृथुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्त्वा॥ १॥

न कश्चन वसतो प्रत्योचक्षीता तद्वत्तम्। तस्माद्यथा कथा च विध्या बह्नं
प्राप्सुयात्। अराघ्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नं गङ्गम्। मुखतोऽस्मा
अन्नं राघ्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नं गङ्गम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राघ्यते। एतद्वा
अन्ततोऽन्नं गङ्गम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राघ्यते। य एवं वेदा क्षेम इति वाचि।
योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
पायो। इति मानुषैः समाजाः। अथ देवीः। तुमिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश
इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
तत्प्रतिष्ठत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्नवति। तम्ह इत्युपासीत। महान्नवति। तम्हन
इत्युपासीत। मानवान्नवति। तत्रम इत्युपासीत। नम्यतोऽस्मै कामाः।
तद्वल्लोत्युपासीत। ब्रह्मवान्नवति। तद्वल्लणः परिमर इत्युपासीत। पर्येण म्रियन्ते

द्विषन्ते सप्तलाः। परि चेऽप्रिया आतुव्याः। स यशोर्यं पुरुषे। यश्वासोवादित्ये। स
एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्त्रमयमात्मानमुपसङ्कृम्य।
एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कृम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कृम्य। एतं
विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कृम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कृम्य। इमाल्लोकान्कामानीं
कामरूप्यनुसंथरन्। एतथाम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
अहमन्त्रमन्त्रमन्त्रम। अहमन्त्रादो(२) उहमन्त्रादो(२) उहमन्त्रादः। अहं
श्लोककृदहुः श्लोककृदहुः श्लोककृता अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य।
पूर्वं देवेष्यो अमृतस्य ना(३) भाङ्ग। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वा।
अहमन्त्रमन्त्रमन्त्रम(३) न्नि। अहं विश्वं भुवनमन्मयभवाम्। सुवर्नं ज्योतीः। य
एवं वेदा इत्युपनिषद्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहै॥ ऊँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नवमः प्रश्नः — भगुवज्ञी (तेजिरेय आरण्यकम्)

॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ सुह नौववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥अभ्यस्य परे॥

अभ्यस्य परे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महुतो महीयान्। शुक्रेण उ्योती इषि
समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्वे अन्तः॥ यस्मिन्निदः सं च विचैति सर्वे
यस्मिन्देवा अथि विश्वे निषेद्दः। तदेव भूतं तदु भव्यमा छुदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा आजसा
च। यमन्तः समुद्रे कवयो वर्यन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः
प्रसूती तोयेन जीवान् व्यासमर्जु भूम्याम्। यदोषधीमि पुरुषान्पशुङ्क विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसः हि परात्परं यमहतो मुहान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनंतरल्पं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्ति तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्मं परमं केवीनाम्। इष्टपूर्ति बहुधा जातं
जायमानं विश्वं विभास्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्युर्स्तदु चन्द्रमाः॥
तदेव शुक्रमृतं तद्वल्ल तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जग्निरेव विद्युतः
पुरुषादधिः। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवर्थ्मरश्च कल्पनाम्। स आपः प्रदुषे उभे इमे अन्तरिक्षमथो मुवेः॥ नैनमूर्खं
न तिर्यञ्च न मध्ये परिजग्रहत्। न तस्येषो कक्षन् तस्य नाम महद्यशः॥ २॥

न सन्दर्शेति इष्टति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कक्षनेनम्। हृदा मनीषा
मनेसाऽभिकृत्य एनं विद्वरमृतास्ते भेवन्ति॥ अस्यः समूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्वे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यमुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतोशक्तुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्यात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रेद्यावापूर्णिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तप्यश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीक्षम्। यस्मान्त्रिद् ५

सं च विचैकं स ओतः प्रोतेश विभुः प्रजासु। प्र तद्वौचे अमृतं नु विद्वान्नैन्थवो
नाम् निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पृष्ठा निहिता गुहासु यस्तद्वै साक्षिः पिताऽसता स नो बन्धुज्जिनता
स किञ्चाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तुतोये
धामान्यथैरेयन्ता परि द्यावापृथिवी यन्ति सूद्यः परि लोकान् परि दिशः
परि सुवः। ऋतस्य तन्तु विततं विचृत्य तदपश्यतदभवत् प्रजासु। पूरीत्य
लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशेश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽत्मनाऽत्मानमिसम्बन्धुवा सदस्मप्तिमद्वत् प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्।
सनि मेधामयासिपम्। उद्दोप्यस्व जातवेदोऽप्रश्निर्ऋतिं ममो॥४॥

पशुःश मह्यमावहं जीवनं च दिशों दिशा। मा नो हिंसीज्ञातवेदो गामश्चं
पुरुषं जगता अबिभृदस्य आगाहि श्रिया म् परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्धा सहस्राक्षस्यं महादेवस्यं धीमहि। तत्रौ रुद्रः प्रचोदयात्।
तत्पुरुषाय विद्धहे महादेवाय धीमहि। तत्रौ रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्धहे
वक्रतुण्डाय धीमहि। तत्रौ दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्धहे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥६॥

तत्रौ नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्धहे महासेनाय धीमहि। तत्रैषणमुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्धहे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तत्रौ गरुडः प्रचोदयात्।
बेदाल्मनाय विद्धहे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तत्रौ ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्धहे
वासुदेवाय धीमहि। तत्रौ विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्धहे तीक्ष्णदुष्ट्राय
धीमहि॥६॥

तत्रौ नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्धहे महद्युतिकराय धीमहि।
तत्रौ आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्धहे लालीलाय धीमहि। तत्रौ अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्धहे कन्यकुमारिं धीमहि। तत्रौ दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥द्वासूक्तम्॥

सुहृष्परंमा देवी शतमूला शताङ्गरा सर्वे हरतु मे पापं द्वारा दुःखप्राशनी।
काण्डात्काण्डात् प्रगोहन्ती परुषः परुषः परि॥७॥

एवानो द्वे प्रते न सुहृष्णेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सुहृष्णेण विग्रहेत्सि।
तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हृषिषा वृथम्। अश्वकान्ते रथकान्ते विष्णुकान्ते
वसुन्थरा। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व मा पदे पदे।

॥मृतिकासूक्तम्॥

भूमिर्घनुर्घरणी लोकधारिणी। उद्धतोऽसि वरेहेण कृष्णेन शतबाहना। मृतिके
हने मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृतिके ब्रह्मदत्ताऽसि काशयपेनाभिमात्रिता।
मृतिके देहे मे पुष्टि ल्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥८॥

मृतिके प्रतिष्ठिते सर्वं तमे निर्जद मृतिके। तया हुतेन पापेन गच्छामि परमां
जतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यते इन्द्रं भयोमहे ततो नो अभेयं कृथि। मध्यवन्त्सुग्धि तव तत्र ऊतये विद्विषो
विमृधो जहि। स्वस्तिदा विश्वास्पतिर्वत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः
स्वस्तिदा अभयङ्गः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
नुस्ताक्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपा तमन्युस्तुपलं प्रभर्मा
धुनिः शिर्मीवाऽङ्गरमाः कर्त्तीषी। सोमो विश्वा न्यत्सावनानि नावागिन्द्र
प्रतिमानानि देहः॥१॥

ब्रह्मोजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरचो वेन ओवः। सबुध्रियो उपमा
ओस्य विष्णः सतश्च योनिमसंतश्च विवः। स्योना पूर्णिवि भवोऽनक्षिरा निवेशनी।
यच्छान्तः शर्म सुप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरी
सर्वभूतानां तामिहोपह्ये श्रियम्। श्रीर्मे भूजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा
वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपज्ञ्यमन्यजयन्। महा इन्द्रो वज्रबाहुः पोडशी

शर्म यच्छतु॥ १० ॥

स्वस्ति नो मधवा करेतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरंणं कृण्हि
ब्रह्माणस्पते। कक्षीवन्तं य औशीजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुमीदं तस्मैऽस्मीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं वितं पुराणं चेन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पृता अति पाप्मानमर्गाति तेमा। सजोषा इन्द्रं सगणो मुकुद्धि
सोमं पिब वृत्रहन्त्यर विद्वान्। ज्ञाहि शत्रुं रपु मृथो नुदस्वाथाभयं कृण्हि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आपु ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वृयं द्विष्पः। आपे हि शा मंयो भुवस्ता ने ऊर्जे देखातना॥ ११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वै शिवतमो रसस्तस्यं भाजयते ह नः। उशातीरिव
मातरः। तस्मा अरं जमाम वै यस्य क्षयाय जिन्वथा आपे जनयथा च नः।

॥ अधमर्णसूक्तम्॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मै देहि याचितः। युन्मया भुक्तम् साधूनां पुपेयश्च

प्रतिग्रहः। यमे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तत्र इन्द्रो वरणो बहुस्पतिः
माविता चेऽपुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्र्यैऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्ये नमोऽज्ञा:॥१२॥

यदपां क्रुरं यदमेष्यं यदेशान्तं तदपाच्छतात्। अत्याशनादेतीपानाद्यच्च उग्रात्
प्रतिग्रहात्। तत्रो वरुणो राजा पाणिनौ ह्यमप्यशतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मलो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुल्य गच्छद्विहसलोकताम्। यशापसु वरुणः स
पुनात्वधमर्षणः। इमं में गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमः सचता परुषिण्या।
असिक्रिया मंरुदव्युथे वितस्त्याऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। क्रृतं चेऽस्त्वा
चार्मीद्वातपसोऽध्येजायत। ततो रात्रेजायत् ततोः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवश्मरो ओजायत। अहोरात्राणि विदधिद्विश्वस्य मिष्टो वृशी।
सुर्यचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवैः।
यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोद्धसी। इमाऽस्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः।

पुनर्तु वसेवः पुनातु वरुणः पुनात्वंधमरप्णः। पुष्टुभूतस्य मध्ये भुवनस्य गोसा।
एष पुण्यकृतां लोकानेष मूल्योरहिरण्मयम्। द्वावापृथिव्योरहिरण्मयः सङ्क्रितः
सुवः॥१४॥

स नः सुवः सऽशिशाधि। आद्व ज्वलति ज्योतिरहमस्मा। ज्योतिज्वलति
ब्रह्माहमस्मा। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मा। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मा। अहमेवाहं मां
ज्ञेहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्ण स्तेनो श्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणो उपामध-
मरपणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाः रोदयस्व प्रवदन्ति धीरा।
आक्रान्त्यस्मुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि-
मानो अव्ये बृहथ्योमो वावधे सुवान इन्दुः॥१५॥

॥दुर्गासूक्तम्॥

जातवेदसे सुनवाम् सोमंमगतीयतो निजंहाति वेदः। स नः परपदति दुर्गाणि

विश्वा नवेव सिन्धुं द्विरिताऽल्यग्निः। तामग्निवर्णं तपसा ज्वलन्ति वैरोचनीं
 कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गा देवीः शरणमहं प्रपद्ये सुतरंसि तरस्मे नमः। अये
 लं पारथा नव्यो अस्माऽस्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूर्शं पूर्खी बहुला ने
 उर्बी भवा तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गाहा जातवेदः सिन्धुं न
 नुवा द्विरिताति पर्षिः अये अत्रिवन्मनसा गृणनोऽस्माकं बोध्यविता तनुनाम्।
 पूतनाजितः सहमानमग्निमुग्रः हुवेम परमाञ्चाधस्थात। स नेः परपदति
 दुर्गाणि विश्वा क्षामद्वेवो अति द्विरिताऽल्यग्निः। प्रलोषिं कमीड्यो अच्चरेषु सुनाच्च
 होता नव्यश्च सञ्ज्ञो स्वाओऽप्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मयं च सौभग्यमायजस्वा
 गोमिर्जुष्टमयुज्जो निषितं तवेन्द्र विष्णोर्नुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमिं सुवसानो
 वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नेम्प्रये पृथिव्ये स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नेमादित्याय
दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्यः स्वाहा नमो देवेयः स्वधा पितॄयो
भूर्भुवः सुवरन्नमोम्॥१७॥

भूरग्रये पृथिव्ये स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरगदित्याय दिवे स्वाहा
भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्यः स्वाहा नमो देवेयः स्वधा पितॄयो भूर्भुवः सुवरग्रा
ओम्॥१८॥

भूरग्रये च पृथिव्ये च महते च स्वाहा भुवो वायवे चान्तरिक्षाय च महते च
स्वाहा सुवरगदित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च
दिग्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेयः स्वधा पितॄयो भूर्भुवः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्ने एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्वेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसे स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रेतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्ने एकया। पाह्व्यत द्वितीयंया। पाह्व्यज्ज तृतीयंया। पाहि गोर्धिंशं तुम्भिर्वर्सो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्द्मामृष्मो विश्वरूपश्छन्दोऽयश्छन्ददाऽस्याविवेशो। सताः शिक्षयः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ ईङ्गित्याय ऋषिष्यो नमो देवेण्यः स्वधा पितृष्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयेता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्योद्दृं ममामुष्यं ओम्॥२३॥

॥तपः प्रशंसा॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भर्वः सुवर्ष्वहेतदुपास्येतत्पापः॥२४॥

[१]

॥विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्टिस्य द्वाराहस्यो वौत्येवं पुण्यस्य कर्मणो द्वाराहस्यो
बाति यथोऽस्मिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विहितिष्यामि कर्ते
पंतिष्यामीत्येवमनुतादात्मानं जुगुपस्ते॥२५॥

[१०]

— [११]

॥ द्वहरविद्या ॥

अपोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमकर्तुं पश्यति
 वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सुस प्राणः प्रभवन्ति तस्मांस्मार्चिषं
 सुमिष्ये: सुस जिह्वाः। सुस इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः
 सुस संसा अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वज्ञमाञ्च्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वल्पाः।
 अतेष्व विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तेष्ट्यन्तगत्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः
 कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गुधाणां स्वधिंतिर्वनोनां सोमः
 पवित्रमत्येति रेखन्। अजामेकां लोहितशङ्कुष्णां बहीं प्रजां जनयन्तीं
 सम्लपाम्। अजो हेको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भूक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६॥

हेष्मः शुचिपद्मसुरन्तरिक्षसद्बोता वेदिपदतीथिदुर्गोणसत्। नृपद्मसद्वसद्वसद्व
 गोजा क्रतुजा औद्रिजा क्रतुं वृहत्। यृतं मिमिक्षिरे यृतमस्य योनिर्धुते श्रितो

धृतमुवस्य धामे। अनुष्ठाधमावह मादयस्व स्वाहोक्तं वृषभ बक्षि हृव्यम्।
 समुद्रादूर्मिर्पुमा॒ उदारद्वपा॑ शुना समृतल्यमानद। धृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
 जिह्वा॑ देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा धृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा॑
 नमोभिः। उप॑ ब्रह्मा शृणवच्छुस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वैरुतत। चत्वारि शृङ्गा॑
 त्रयो अस्य पादा॑ द्वे शीर्षे सुस हस्तासो अस्य। त्रिधा॑ बृद्धो वृषभो गौरवीति
 महो देवो मर्त्याँ आविवेश॥२७॥

त्रिधा॑ हितं पृणिभिर्गुह्यमानं गर्वि॑ देवासो॑ धृतमन्वीविन्दन। इन्द्र एकः॑ सूर्य
 एकं जजान वेनादेकः॑ स्वधया निष्टत्क्षः। यो॑ देवाना॑ प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो॑
 कुद्रो॑ महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायेमानः॑ स नो॑ देवः शुभया॑ स्मृत्या॑
 संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति॑ किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो॑ न ज्यायोऽस्ति॑ कश्चित्।
 वृक्ष इव स्तब्धो॑ दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेद् पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा॑ न प्रजया॑
 धनेन॑ त्यागेनैके अमृतत्वमानशः। परेण॑ नाकं निहितं गुहोयां॑ किंशाजते॑ यद्यतयो॑

विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिंश्चितार्थः सन्ध्यांसयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वा॥। ते ब्रह्मलोके
तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे द्वृहं विपापं पुरमेशमृतं यत्पृण्डरीकं
पुरमेघसङ्क्षेपम्। तत्रापि द्वृहं गुणं विशोकस्तस्मिन् यद्नास्तद्वापासितव्यम्।
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतीष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स
मुहेश्वरः॥२८॥

॥नारायणसूक्तम्॥

[१२]

सहस्रीरं देवं विश्वाक्षं विश्वशोभुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पुदम्।
विश्वतः परमान्त्रित्यं विश्वं नारायणं हैरिम्। विश्वमेवदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति।
परिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं
परायणम्। नारायणपरो उद्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं
नारायणः परः। नारायणपरो ध्यातु ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिङ्गच्छ्वर्व-

दृश्यते॑ श्रुयते॒ इषि॑ वा॥ अन्तर्बहिंश्च॑ तथस्वर्वं व्याप्य नोरायणः स्थिंतः॥२९॥

अनेन्तमव्यंयं कवि॑ समुद्रेऽन्तं विश्वशंमुखम्। पद्मकोशं प्रतीकाशं हृदयं
चाप्यधोमुखम्। अथो निष्ठा वितस्त्यान्ते नाम्यामुपरि तिष्ठति उबालमालाकुलं
भाती विश्वस्योऽङ्गयतनं महत्। सन्तते॑ शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्त्रिभम्।
तस्यान्ते॑ मुषिरः सुक्ष्मं तस्मिन्न्यर्वं प्रतीष्टितम्। तस्य मध्ये महान-
ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रेभुजिवभंजन्तिष्ठन्नाहारमज्जः कविः। तिर्यगुर्घर्मधः
शायी रश्मयस्तस्य मन्तोता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये
वाहिंशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युलेखेव भास्वरा।
नीवारशूकवत्न्वी पीता भौस्वत्युणपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम्॥

आदित्यो वा एष एतमण्डलं तपति तत्र ता ऋच्यस्तद्वा मण्डलः स ऋचां
लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिदीप्यते तानि सामानि स साम्रां मण्डलः स
साम्रां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूःषि स यजुषा
मण्डलः स यजुषां लोकः सैषा त्रयेवं विद्या तपति य एषोऽन्तराद्वित्ते हिंरण्यः
पुरुषः ॥ ३१ ॥

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम्॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्कृः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्नुर्मल्यः सत्यो
मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथस्त्यमन्त्रेममृतो जीवो विश्वः
कर्तमः स्वयम्भु ब्रह्मेतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिब्रह्मणः सायुज्यः
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानाः सायुज्यः सार्षिताः समानलोकतामाप्नोति

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥ ३२॥

॥शिवोपासनमत्त्वाः ॥

[१५]

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वलिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतम्भोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गस्य स्थापयति पाणिमत्रं पवित्रम्॥ ३३॥

॥पञ्चमवक्र-प्रतिपादक-मत्त्वाः ॥

[१६]

सूर्योजातं प्रपद्यामि सूर्योजाताय वै नमो नमः। भ्रवे भ्रवे नाति भ्रवे भ्रवस्य

माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

॥उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमौ ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमौ रुद्राय नमः कालाय नमः
कल्लिविकरणाय नमो बल्लिविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः
सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५॥

॥दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेऽयोऽथ घोरेऽयो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु
रुद्रल्लपेभ्यः॥ ३६॥

॥ प्राज्वक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्धाहे महादेवाय धीमहि। तत्रो लद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

॥ कृध्वंवक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो
में अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये ऽम्बिकापतय
उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२१]

ऋतं सुत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। कृध्वंवर्तं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

[२२]

वै नमो नमः॥४०॥

सर्वे वै रुद्रस्तम्भे रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विशं भूतं भुवेनं चित्रं बहुधा जातं जायेमानं च यत्। सर्वे ह्येष रुद्रस्तम्भे रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

कुद्रुद्राय प्रचेतसे मीडुष्टमाय तव्येसो वो चेम शन्तमः हृदे। सर्वे ह्येष
रुद्रस्तम्भे रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकेङ्कल्प्यभिहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहृतयस्तिष्ठत्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२५]

[२३]

कृष्णवा पाजु इति पञ्चे॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदिंतिर्देवा गंभ्यर्वा मंनुष्योः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां माता मेदिनीं
महूला मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वर्ण पृथ्वी बहुला विश्वा भूता केतुमा का या
सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

॥ सर्वदेवता आपः ॥

[२८]

आपो वा इदं सर्वं विश्वां भूतान्यापेऽप्राण वा आपेऽप्शव
आपोऽन्नमापोऽमृतमापेऽसुम्राडापो विराडापेऽस्वराडापश्छन्दाऽस्यापो
ज्योतीऽस्यापो यजुऽस्यापेऽस्त्यमापेऽसर्वा देवता आपो भूर्बुवः सुवरापु

ओम्॥४६॥

॥सन्ध्यावन्दनमत्त्वाः ॥

आपे पुनर्तु पृथिवीं पृथिवीं पूता पुनातु माम्। पुनर्तु ब्रह्मण्स्पतिर्ब्रह्मपूता
पुनातु माम्। यद्गच्छेष्टमौज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनर्तु मामापौरुषतां च
प्रतिग्रहं स्वाहा॥॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युक्तेष्यः। पापेष्यो रक्षन्ताम्।
यदहा पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताम्याम्। पद्मामुदरेण शिश्ज्ञा
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च द्विरितं मयि। इदमहं माममृतयोनो। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मनुश्च मनुपतयश्च मनुकुतेष्यः। पापेष्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापं मकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्वाणा।
गत्रिस्तद्वल्लभ्यतु। यत्किं च द्विरितं मर्यि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्य ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्याख्यम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयोतु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्वं मे। यदहोत्कुरुते पापं तदहोत्प्रिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं

तद्रात्रिया॑त्प्रतिमुच्यते। सर्वे॒ तुर्णे॑ मंहादेवि॒ सुन्ध्याविद्ये॑ सुरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजो॑इसि॒ सहो॑इसि॒ बलंमसि॒ आजो॑इसि॒ देवान् धाम् नामा॑सि॒ विश्वंमसि॒
विश्वायुः॒ सर्वमसि॒ सुवायुरभिभूरो॑ गायत्रीमावोहयामि॒ सावित्रीमावोहयामि॒
सरस्वतीमावोहयामि॒ छन्दऋषीनावोहयामि॒ श्रियमावोहयामि॒ गायत्रीया॑
गायत्रीच्छन्दो॒ विश्वामित्र॒ ऋषि॒ सविता॑ देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा॑ शिरो॑ विष्णुरहृदयं॑
रुद्रः॒ शिखा॑ पुथिकी॑ योनि॑ः प्राणापानव्यानोदानसमाना॑ सप्राणा॑ श्वेतवर्णा॑
साङ्घायनसगोत्रा॑ गायत्री॑ चतुर्विश्शत्यक्षरा॑ त्रिपदा॑ षड्क्षिः॑ पञ्चशीर्षोपनयने॑
विनियोग॑ ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्सोवितुवर्णं॑ भगो॑ देवस्य॑ धीमहि। थिये॑ यो॑ न॑ः प्रचोदयोत्।
ओमापे॑ उज्योतीरसो॑उमृतं ब्रह्म॑ भूर्भुवः॑ सुवरोम्॥५२॥

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणैःयोऽस्यनुज्ञाता गृच्छ देवि
यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनैः द्विजाता। आयुः
पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घणिः सूर्ये आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधुं क्षरन्ति तद्रसम्। सूत्यं वै
तद्रसमाप्ते ऊर्तीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्मेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्मेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजाव॒अ्योग्यि
सो अहम्। दुःस्वप्रहन्दुष्ट्रिष्ठा। यास्ते सोम प्राणाङ्गस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयांचिं

ब्राह्मणाय दद्यात् ब्रह्महत्यां वा एते ग्रान्ति। ये ब्राह्मणाङ्गिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पाङ्किं पुनर्निति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्मं मेधयाौ मधुं मेधयाौ ब्रह्मेव मधुं मेधयाौ अद्या नौ देव मवितः प्रजावेद्यावी॒ः सौभग्यम्। परा॑ दुःख्यप्रियं॑ मुवा॑ विश्वानि॑ देव मवितद्विरितानि॑ परा॑ सुवा॑ यद्वद्रं॑ तन्म् आ॑ सुवा॑ मधु॑ वाता॑ क्रतायते॑ मधु॑ क्षरन्ति॑ सिन्ध्यवः॑ माध्वीनैः॑ सन्त्वोषयी॑ः। मधु॑ नक्तमुतोषसि॑ मधु॑मत्यार्थिवं॑ रजे॑ः। मधु॑ घौरस्तु॑ नः॑ पिता॑। मधु॑मात्रो॑ वन्स्पतिर्मधु॑मा॑ अस्तु॑ सूर्य॑ः। माध्वीर्गाव॑ भवन्तु॑ नः। य इमं॑ त्रिमुपर्णमयाचितं॑ ब्राह्मणाय दद्यात्। ऐणहत्यां वा एते ग्रान्ति। ये ब्राह्मणाङ्गिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पाङ्किं पुनर्निति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्मं॑ मेधवाौ॑ मधुं॑ मेधवाौ॑ ब्रह्मेव॑ मधुं॑ मेधवाौ॑ ब्रह्मा॑ देवाना॑ पद्वी॑:

केरीनामृषिर्विप्रोणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्रोणां स्वधिंतिर्वनोनां सोमः
पुवित्रमत्येति रेभन्। हृसः शूचिपद्मसुरन्तरिक्षमङ्गोता वेदिपदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वसद्वत्सद्वौमसदज्ञा गोजा क्रेतजा अंद्रिजा क्रहतं बृहत्। क्रहते त्वा कुचे
त्वा समिथ्वन्ति सरितो न धेनाः। अन्तर्हदा मनसा पृथमानाः। धृतस्य धारा
अभिन्नाकशीमि। हिरण्ययो वेत्सो मध्ये आसाम्। तस्मिन्सुपर्णे मधुकृत्कलायी
भजेन्नास्ते मधुदेवताम्यः। तस्यास्ते हरयः सुसतीरे स्वधां दुहोना अमृतस्य
धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयांचितं ब्राह्मणाय दद्यात् वीरहृत्यां वा एते ध्रीन्ति।
ये ब्राह्मणाङ्गिरुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्रापुवन्ति। आस्तु भातुङ्कं पुनन्ति।
ओम्॥५७॥

॥मेघासूक्तम्॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विशाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुषां

जुषमाणा दुरुत्तांश्वहृदैम् विदथे सुवीरोः॥ त्वया जुष्टं कृषिर्वर्वति देवि त्वया
ब्रह्माऽऽग्नतश्रीरुत त्वयोः। त्वया जुष्टश्वित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न
मेधे॥५८॥

मेधां मूङ्क्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मैं अश्वनावृभावाधत्तां
पुष्करस्त्रजा। अप्सरासु च या मेधा गान्धवेषु च यमनः। देवीं मेधा सरस्वती
सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥५९॥

आ मां मेधा सुरभिर्वश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पर्यसा
पिन्वाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

मर्यि मेधां मर्यि प्रजां मव्यग्निस्तेजो दधातु मर्यि मेधां मर्यि प्रजां मव्येन्द्र-

इन्द्रियं देधातु मर्चि मेर्था मर्चि प्रज्ञां मर्चि सूर्यो आजौ दधातु॥६१॥

॥मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आग्नेवस्तो नो अभेयं कृणोतु। पर्ण वन्स्पतौरिवामिनैः
शीयता ॥ रुचिः स चेता तात्रः शचीपतिः॥६२॥

परं मृत्यो अनु परेहि पञ्चं यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते श्ववते तैः
ब्रवीमि मा नः प्रजा ॥ रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४५]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रेभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योऽन्नायतां पात्व एहस्मो ज्योर्जीवा जुरामशीमहि॥६४॥

[४६]

अमुत्रं भूयादध्य यद्यमस्य बृहस्पते अभिशंस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामञ्चिना
मृत्युमस्माहेवानामये भिषजा शर्चाँभिः॥६५॥

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं बृष्मं मंत्रीनाम्। ब्रह्म
सर्वपुमनुमदमागुदयेनं मा विवेधीविक्रमस्व॥६६॥

शल्केरभिमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोल्लोकयोर-ऋच्चाऽति मृत्युं
तरंगम्यहम्॥६७॥

मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे शीरिष
आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हृविषा विधेम॥६८॥

मा नौ मुहान्तमृत मा नौ अर्भकं मा नु उक्षितमृत मा ने उक्षितम्। मा
नौऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो रुद्र रीरिषः॥६९॥

मा नस्तोके तनये मा नु आयुषि मा नो गोषु मा नो अशेषु रीरिषः। वीरामा
नौ रुद्र भास्तोऽवधीर्हविष्णन्तो नमसा विधेम ते॥७०॥

॥प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बैभूवा यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो
अस्तु वृथङ् स्याम् पतयो रथीणाम्॥७१॥

॥इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विश्वस्पतिवृत्रहा विमुधो वृशी वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा

ॐ यद्गुरः॥ ७२॥

॥ मृत्युज्जयमत्राः ॥

ऋग्बकं यजामहे सुगन्धिं पृष्ठिवर्धनम्। उर्बिकमिव बन्धनामृत्योर्मुक्षीय
माऽमृतात्॥ ७३॥

ये तेऽस्मिन्द्वापाशा मृत्यो मर्त्यां हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायथा सर्वानवं
यजामहे॥ ७४॥

मृत्यवे स्वाहा॑ मृत्यवे स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

[५६]

॥पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमासि स्वाहा ॥
पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमासि स्वाहा ॥ आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमासि
स्वाहा ॥ अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमासि स्वाहा ॥ अस्मकृतस्यैनसोऽवयजनमासि
स्वाहा ॥ यद्वा च नक्तं चैनश्कृम तस्यावयजनमासि स्वाहा ॥ यथ्स्वपनश्च
जाग्रत्शेनश्कृम तस्यावयजनमासि स्वाहा ॥ यथ्सुपुसश्च जाग्रत्शेनश्कृम
तस्यावयजनमासि स्वाहा ॥ यद्वद्वाः सशाविद्वाः सशेनश्कृम तस्यावयजनमासि
स्वाहा ॥ एनस एनसोऽवयजनमासि स्वाहा ॥ ७६ ॥

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वै देवाश्रक्म जिह्वा गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेड़नम्। अरवा यो नों
अभि दुच्छन्तायते तस्मिन्तदेनो वसवे निधेतन स्वाहा॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्तुरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीत्-नमो नमः। कामोऽकार्षीत्प्राक्तामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कार्यिता नाहं कार्यिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्तुरकार्षीत्-नमः। मन्तुरकार्षीत्-नमः करोति नाहं करोमि मन्तुः कर्ता नाहं कर्ता मन्तुः कार्यिता नाहं कार्यिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाङ्गुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमेत् स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्तपानं सर्वेषां श्रिये स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्ति चानुण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपूत्रताम्। श्रद्धामेये प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

तिला: कृष्णास्तिला: श्वेतास्तिला: सौम्या वैशानुगाः। तिला: पुनर्न्तु मे पापं
 यत्किञ्चिद्दृशितं मौयि स्वाहा। चोरस्यानं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतत्पगः। गोस्तेयः
 मुरापानं भृणहत्या तिला शान्तिः शामयेत् स्वाहा। श्रीश लक्ष्मीश पुष्टीश
 कीर्ति चानुप्रयत्नाम्। ब्रह्मणं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः सन्ददातु
 स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणपानव्यानोदानसमाना मैं शुद्धन्तां ज्योतिर्हं विरजा विपूष्मा भूयासु
 स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रजिह्वाप्राणरेतोबुद्ध्याकृतिः सङ्कल्पा मैं शुद्धन्तां ज्योतिर्हं
 विरजा विपूष्मा भूयासु स्वाहा। त्वक्रकर्ममाः सरुधिरमेदोमज्ञानायवो-
 ऽस्थीनि मैं शुद्धन्ता ज्योतिर्हं विरजा विपूष्मा भूयासु स्वाहा।
 शिरः पाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजह्निश्चोपस्थपायवो मैं शुद्धन्ता ज्योतिर्हं
 विरजा विपूष्मा भूयासु स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षे देहि

देहि ददापयेता मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। मनोवाकायकर्मणि मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। अव्यक्तभावेरहङ्कारेऽर्ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। आत्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। अन्तरतमा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। परमात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा। क्षुये स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविन्द्ये स्वाहा। क्रज्जिवेधानाय स्वाहा। कषोत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलङ्गीर्णशयाम्यहम्। अमूतिमसमृद्धिं च सर्वनिर्णद मे पाप्मानः स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजों विपाप्मा भूयासु स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्रे स्वाहा० विशेष्यो द्वेष्यः स्वाहा० धुवाय भूमाय स्वाहा० धुवक्षिते
स्वाहा० अच्युतक्षिते स्वाहा० अग्रे॑ स्मिवष्टक्ते॒ स्वाहा० ॥ धर्माय स्वाहा० अधर्माय
स्वाहा० अद्यः स्वाहा० ओषधिवनस्पतियः स्वाहा०॥८४॥

रक्षोदेवजनेयः स्वाहा० गृह्णायः स्वाहा० अवसानेयः स्वाहा० अवसानपतियः
स्वाहा० सर्वभूतेयः स्वाहा० कामाय स्वाहा० अन्तरिक्षाय स्वाहा० यदेजाति जगाति
यच्च चेष्टति नामो भागोऽयं नामे स्वाहा० पृथिव्यै स्वाहा० अन्तरिक्षाय स्वाहा०॥८५॥

दिवे स्वाहा० सूर्याय स्वाहा० चन्द्रमसे स्वाहा० नक्षत्रेयः स्वाहा० इन्द्राय
स्वाहा० बहस्पतये स्वाहा० प्रजापतये स्वाहा० ब्रह्मणे स्वाहा० स्वधा पितृयः
स्वाहा० नमो रुद्राय पशुपतये स्वाहा०॥८६॥

देवेष्यः स्वाहा० पितृयः स्वधाऽस्तु भूतेयो नमः। मनुष्यैयो हन्ता० प्रजापतये

स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा कृपः शतधारः सुहस्रधारे अक्षितः। एवा मैं
आस्तु धान्यं सुहस्रधारमक्षितम्। धनेधार्ये स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति दिवानकं
बलिंमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेष्यो बलि पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टि
पुष्टिपतिर्दधा तु स्वाहा॥८७॥

ओं तद्बूङ्गा। ओं तद्बूयः। ओं तदात्मा। ओं तथस्त्वम्। ओं तथसर्वम्।
ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यजस्त्वं
वषट्कारस्त्वमिद्रस्त्वं रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदापु आपो
ज्योती रसोऽभूतं ब्रह्म भूर्बुर्म्भुरोम्॥८८॥

॥प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽभूतं जुहोमि। श्रद्धायांमपाने निविष्टोऽभूतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदने निविष्टेऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां समाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतल्वाय।
 अमृतोपस्तरणमस्मि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो मा-
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो मा-
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मा विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मा विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मा विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतल्वाय।
 अमृतापिधानमस्मि॥८९॥

॥भुक्तान्नाभिमब्धणमन्त्राः ॥

[८९]

श्रद्धायां प्राणे निविष्ट्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाव्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निविश्यामृतं हुतम्। अपानमनेनाप्यायस्व। श्रद्धाया॑ व्याने निविश्यामृतं हुतम्।
व्यानमनेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमुद्गने निविश्यामृतं हुतम्। उदानमनेनाप्यायस्व।
श्रद्धायां समाने निविश्यामृतं हुतम्। समानमनेनाप्यायस्व॥१०॥

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्बाः ॥

अङ्गष्टमात्रः पुरुषोऽङ्गष्टं चं समांश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति
विश्वमुक्॥ ११॥

[७०]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्बाः ॥

वाङ्मीं आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योशक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुबोर्लम्।
ऊरुवोरोजः। अरिष्ट विश्वान्यज्ञानि तनुः। तनुवा॑ मे सुह नमस्ते अस्तु मा मा॑
हि॒ सीः॥१२॥

[७१]

[७२]

॥इन्द्रससर्वि-संवादमन्त्रः ॥

वयेऽ सुपुणी उपं सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा॑ ऋषये॒ नाथमानाः। अपं॑ ध्वान्तमूण्डि॒
पूर्धि॑ चक्षुर्मुग्ध्य॑स्मान्त्रिधयेऽव बृद्धान्।

[७३]

॥हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा॑ विशान्तकः। तेनाचेनाप्यायस्व॥१३॥

[७४]

॥देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे॑ मृत्युर्मै॑ पाहि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वं ग्नेऽद्यभिस्त्वमोशुशुक्षणिस्त्वम् द्यास्त्वमशमन्स्परि। त्वं वनेऽयस्त्वमोषधीयस्त्वं
नृणां नृपते जायसे शुचिः॥१५॥

॥ अभीष्ट्याचनामन्त्राः ॥

शिवने मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन
मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यार्थिमनु सन्तिष्ठस्वोपते यज्ञ नम उपते नम उपते नमः॥१६॥

[७७]

॥ प्रतत्व-निष्कृपणम् ॥

सत्यं परं परः सत्यः सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्छ्रवन्ते कृदाचन सताः हि
सत्यं तस्मांस्त्वये रमन्ते । तपु इति तपो नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तद्वर्धेषु
तद्वर्धेषु तस्मातपरं रमन्ते । दमु इति नियंतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्मे रमन्ते ।

[७७]

शम् इत्यर्णये मुन्यस्तस्माद्भ्यमें रमन्ते ॥ दुनभिति सर्वाणि भूतानि प्रशःमौन्ति
 द्वानान्तार्ति दुष्करं तस्माद्द्वाने रमन्ते ॥ धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं
 धर्मान्तार्ति दुष्करं तस्माद्भ्यर्मे रमन्ते ॥ प्रजन् इति भूया सूक्ष्मस्माद्भ्यिष्ठाः
 प्रजायन्ते तस्माद्भ्यिष्ठाः प्रजन्ते रमन्तेऽग्रय ॥ इत्याह तस्माद्भ्य आधातव्या
 अशिहोत्रमित्याह तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते ॥ यज्ञ इति यज्ञो हि द्वास्तस्माद्यज्ञे
 रमन्ते ॥ मानसमिति विद्वा सूक्ष्मस्माद्भ्यांस्मै एव मानसे रमन्ते ॥ न्यास इति
 ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा पुतान्यवराणि परांसि न्यास
 पुवाल्यरचयथ एवं वेदल्लुपुनिषत् ॥ १७ ॥

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हार्णिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितर्मुपसार किं भगवन्तः परमं
 वेदन्तीति तस्मै प्रोवाच ॥ सृत्येन वायुरावाति सृत्येनोऽदित्यो रोचते द्विवि

सत्यं वाचः प्रेतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतीष्ठितं तस्मा० सत्यं परमं वर्दन्ति । तपेसा देवा देवतामग्रं आयन्तपुसर्पयः सुवर्णविन्दं तपसा सपलान् प्रणुदामारातीस्तपांसि सर्वं प्रतीष्ठितं तस्मातपः परमं वर्दन्ति । दमेन दान्ताः किलिबिषमवधुन्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवर्णगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माद्वामः परमं वर्दन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्विन्दञ्चमो भूतानां दुराधर्षञ्चमे सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माच्छमः परमं वर्दन्ति । दानं यज्ञानां वरुथं दक्षिणा लोके दातारः सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विष्टन्ते मित्रा भेवन्ति दाने सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माद्वानं परमं वर्दन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतीष्ठा लोके धर्मेष्ठं प्रजा उपसर्वन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माच्छमे परमं वर्दन्ति । प्रजननं वै प्रतीष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तु तेन्वानः पितृणामनुणो भवति तदेव तस्यानुणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यभ्यो वै त्रयी विद्या । देवयानः पञ्चो गायहपत्य ऋक्यमुथिवी रथन्तरमन्वाहायपचनं यजुर्न्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गं लोको

बृहत्स्माद्ग्रीष्मेणं वदन्त्यग्निहोत्रं सौयं प्रातर्गृहाणं निष्कृतिः स्विष्ठं मुहुतं
 यज्ञक्रतुनां प्रायणः सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्माद्ग्रीष्मेणं परमं वदन्ति ।
 यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदत्ता यज्ञेन द्विष्पन्तो मित्रा
 भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माद्यज्ञे परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं
 पवित्रं मानसेन मानसा साधु पश्यति मानसा क्रष्णयः प्रजा अमृजन्त मानसे
 सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माद्यानसं परमं वदन्ति । च्यास इत्याहुर्मनीषिणौ ब्रह्माणं
 ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवध्मर इति संवध्मरोऽसाकादित्यो य
 एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठो ब्रह्मात्मा । यामिरादित्यस्तपति रुषिमिस्तामि
 पर्जन्यो वृषति पर्जन्येनोषधिवनस्पतयः प्रजायन्ता ओषधिवनस्पतिभिरन्ते
 भवत्यन्तेन प्राणः प्राणेष्वलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धयो मेधा मेधयो मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः
 स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादनं दद्व्यसर्वाण्येतानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणेर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स
वा पुष पुरुषः पञ्चाधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
दिशंश्चावान्तरदिशाश्च सै मर्वमिदं जग्थ्म च भूतः स भ्रव्यं जिज्ञासक्लुस
ऋतजा गच्छा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाङ्गात्मा तमेवं मनसा हृदा
च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्त्यासमेषां तपसामातिरित्माहर्वसुरण्वो
विभूर्गसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमसं उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा
० महसु ओमित्यात्मानं युज्ञीतेतद्वे मंहोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेदं ब्रह्मणे
महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणे महिमानमित्युपनिषत्॥३८॥

॥ज्ञानयज्ञः ॥

बृहीर्वदः शिखा हृदयं युपः काम आज्ञं मन्तुः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता
 दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्भ्राता चक्षुरेक्ष्यर्थमनो ब्रह्मा । श्रोत्रं मीद्यावद्वियते
 सा दीक्षा यदश्वाति तद्विद्यत्वं तदस्य सोमपानं यद्रमाते तद्वप्सदा
 यथ्माश्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्जयो यमुखं तदोहवनीयो या
 व्याहृतिराहृतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जहोति यथ्मायं प्रातरंति तथ्मामिधं यत्प्रातर्मध्यं
 दिनं सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते देशपूर्णमासौ चैर्थमासाश
 मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवर्थसराश्च परिवर्थसराश्च
 तेऽहर्णिणः संवर्वेदसं वा । एतअस्त्रं यमरणं तदव्यभृथं एतद्वै जेरामर्यमध्रोत्रं
 सुत्रं य एवं विद्वानुद्गगयने प्रमीयते देवानामेव माहिमानं गुल्माऽऽदित्यस्य सायुज्यं
 गच्छत्यथ । यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव माहिमानं गुल्मा चन्द्रमासः सायुज्यं
 सलोकतमाप्नोत्येतौ वै मूर्यचन्द्रमसोमार्हिमानौ ब्राह्मणो विद्वान्मिजयति
 तस्माङ्ग्ल्यणो महिमानंमाप्नोति तस्माङ्ग्ल्यणो महिमानंमित्युपनिषत्॥१९॥

ॐ सुह ना॑ववतु । सुह नौ॑ भुनक्तु । सुह वीर्यं॑ करवावहै । ते॒जस्वि॑ ना॑वधी॒तमस्तु॑
मा॑ विद्वि॒षावहै ॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

॥कृष्णायजुवेदीयतेतिरीय-काठकम्॥

॥प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं ज्ञानदंभिज्ञानत्। सङ्कल्प्यमानं प्रकल्प्यमानमुप-
कल्प्यमानमुपक्लितं क्लितम्। श्रेयो वर्सीय आयथसमूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभाऽसम्भान्। ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपत्रभितपन्। गोचरो
गोचरमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शणे दृष्टा दर्शना विश्वरूपा
मुदशना। आप्यायमाना व्यायमाना व्याया मुनतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूर्यन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाता इन्द्रन्दो मोदेः प्रमोदः॥१॥

आवेशयित्रिवेशयन्त्रसंवेशनः सङ्शान्तः शान्तः। आभवन्यभवन्यसम्बन्धतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सङ्स्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्मि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपतपस्वत्। सविता प्रसविता दीसो
दीपयन्दीप्यमानः। उच्चलञ्ज्वलिता तपन्तितपन्यस्तपन्। गोचरनो गोचरमानः शुभम्

शुभ्रंमानो वामः। सुता सुन्वति प्रसुता सुथमानाऽभिष्टुयमाणा। पीतीं प्रपा सम्पा
तुतिस्तुपर्यन्ती॥ २॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुधाः। अभिशास्ताऽनुमन्ताऽनन्दे
मोदः प्रमोदः। आसादयेत्रिषादयेऽन्मः सादेनः सःसन्तः सन्तः। आभूर्विभू-
प्रभूः शम्भुर्विभूः। पवित्रं पवयिष्यन्पृतो मेष्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो
जीविष्यन्मवगो लोकः। सहस्वान्महीयानोजस्वान्महमानः। जयत्रभिजयेऽन्म-
द्रविणो द्रविणोदाः। आद्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥ ३॥

अरुणोऽरुणरजा: पुण्डरीको विश्वजिदभिजिता आद्रः पिन्वमानोऽनेवात्रसवानिर-
मवैष्पथः सम्भरो महस्वान्। एजल्का जोवल्का:। क्षुल्का: शिंपिविष्टकाः।
सरिस्त्राः सुशोरवः। अजिरासो गमिष्यावः। इदानीः तदानीमेतर्हि द्विप्रमाजिरम्।
आशुर्निमेषः फणो द्रवन्तिद्रवन्। त्वरः स्त्वरमाण आशुराशीयाज्वः। अग्निष्ठोम्
उक्ष्योऽतिरात्रो द्विरात्रिक्षिरात्रश्चतुरात्रः। अग्निरक्षतः सूर्य कृतुश्चन्द्रमा कृतुः।

प्रजापंतिः संवध्मरो महान्कः॥४॥

[१]

भूर्ग्रे चं पृथिवीं च मां चा त्रीङ्शं लोकान्संवध्मरं च। प्रजापंतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतेया ऽङ्गिरस्वद्भवा सौदा। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां चा
त्रीङ्शं लोकान्संवध्मरं च। प्रजापंतिस्त्वा सादयतु। तया देवतेया ऽङ्गिरस्वद्भवा
सौदा। स्वरादित्यं च दिवं च मां चा त्रीङ्शं लोकान्संवध्मरं च। प्रजापंतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतेया ऽङ्गिरस्वद्भवा सौदा। भुर्वः स्वश्नन्दमोसं च दिशेशं मां चा
त्रीङ्शं लोकान्संवध्मरं च। प्रजापंतिस्त्वा सादयतु। तया देवतेया ऽङ्गिरस्वद्भवा
सौदा॥५॥

[२]

ल्वमेव ल्वां वैथ्यं योऽसि सोऽसि। ल्वमेव ल्वामचैषीः। चितश्चासि
सञ्चेतश्चास्यग्ने। उतावाऽशासि भूयाऽशास्यग्ने। यत्ते अग्ने च्यूनं यदु तेजतीरकम्।

आदित्यास्तदङ्गेरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चित्मापुरयन्तु। चितश्चासि
माश्चेतश्चास्यग्ने। उतावाऽश्वासि भूयाऽश्वास्यग्ने। मा ते अग्ने च ऐन् माऽति च
येनाऽऽयुरावृक्षो। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यद्दावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेने मे तपा तेने मे ज्वल। तेने मे दीदिहि। यावद्वेवाः।
यावद्साति सूर्यः। यावद्वापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवथ्सरोऽसि परिवथ्सरोऽसि। इदावथ्सरोऽसीदुवथ्सरोऽसि। इद्धथ्सरोऽसि
वथ्सरोऽसि। तस्य ते वस्न्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पृक्षः। वृष्णः पुच्छम्।
शुरुद्वतः पृक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षः पुरोषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गे लोकः। यस्या द्विषि महीयसे।
ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवोहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुसवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदंसि

समुद्रयोनि:॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा० हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्स्मधस्थे ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। एति प्रेति बीति समित्युदिति॑ दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारय। रात्र्या समचा। रात्र्या प्रसारय। अहा
समचा। कामं प्रसारय। कामं समचा॥९॥

भूर्बुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो मृहत्। सूल्यं तपे नामे।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो मृहः। सुमं तपे हरो भा।
जातवेद् यदि॑ वा पावकोऽसि॑। वैश्वानरे यदि॑ वा वैद्युतोऽसि॑। शं प्रजाम्यो
यज्ञमानाय लोकम्। ऊर्जा पुष्टि॑ दद्दम्यावृथस्व॥१०॥

रा॒जी॑ वि॒रा॒जी॑ स॒मा॒जी॑ स्व॒रा॒जी॑ अ॒र्चिः॑ शो॒चिः॑ तपो॑ हरे॑ भा॑ अ॒ग्निरन्द्रे॑
बृह॒स्पतिः॑ वि॒श्वे॑ द्वा॑ भुव॑नस्य॑ गोपा॑ ते॑ मा॑ सर्वे॑ यशस्मा॑ सं॑सृजन्तु॥११॥

अ॒संवे॑ स्वा॒हा॑ व॒संवे॑ स्वा॒हा॑ वि॒भुवे॑ स्वा॒हा॑ वि॒वंस्वते॑ स्वा॒हा॑ अ॒ग्निभुवे॑
स्वा॒हा॑ इ॒धिपतये॑ स्वा॒हा॑ दि॒वां पतंये॑ स्वा॒हा॑ इ॑हस्पत्याय॑ स्वा॒हा॑ चाक्षुष्मत्याय॑
स्वा॒हा॑ उ॒योति॑ष्मत्याय॑ स्वा॒हा॑ रा॒जे॑ स्वा॒हा॑ वि॒रा॒जे॑ स्वा॒हा॑ स॒मा॒जे॑ स्वा॒हा॑ स्व॒रा॒जे॑
स्वा॒हा॑ शूषा॑य॑ स्वा॒हा॑ सूर्या॑य॑ स्वा॒हा॑ चन्द्रमा॑से॑ स्वा॒हा॑ उ॒योति॑ष्ट॑ स्वा॒हा॑ सु॑सप्त्याय॑
स्वा॒हा॑ कृल्याणा॑य॑ स्वा॒हा॑ अ॒र्जुना॑य॑ स्वा॒हा॑॥१२॥

[६]

वि॒पश्चिते॑ प॒वंमा॒नाय॑ गा॒यता॑ मही॑ न॑ धा॒रा॑त्यन्धो॑ आ॒षति॑ अ॒हिरुह॑
जी॒र्णाम॒तिस्म॒र्पति॑ त्वचम्॑ अ॒त्यो॑ न॑ क्रीडन्नम॒र्द्धा॑ हरिः॑ उ॒पयाम॒गृहीतो॑ इसि॑
मृत्युवै॑ त्वा॑ जुष्ट॑ गृह्णामि॑ ए॒ष ते॑ योनिर्मृत्युवै॑ त्वा॑ अ॒प॒मृत्युम॒पक्ष्यथम्॑ अ॒पेतः॑

[७]

शुपथं जहि। अधा नो अग्न आवह। गुयस्पोषः सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सुहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्यै हन्तौवे। तान् यज्ञस्य मायथा^०
मर्वनवेयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य
मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। मन्त्राङ्गभिन्नतिः केतुर्यजानां वाक्।
असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृतिः प्राण। असावेहि। बीधिर ओक्रन्दितरपान। असावेहि।
अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचिते श्रोत्रा
असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मत्येषु। तं ल्वाङ्हं तथा वेद। असावेहि।
अग्निर्मेवाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मर्यि। अहम्मृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे
प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मर्यि। अहम्मृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥
 मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोते श्रिताः।
 श्रोते हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥
 रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
 शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
 लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः।
 बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। पुर्जन्यो मे मूर्धि श्रितः॥२०॥
 मूर्धि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यो
 श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि
 श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतोऽमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागा॑त्। पुन॑ः प्राणः पुनराकृतमागा॑त्। वैश्वानरो रशिमिर्वृथानः।
अन्तास्तिष्ठ्यमृतस्य गोपा॑॥२२॥

प्रजापतिदेवानेमृजत। ते पाप्मन् सन्दिता अजायन्त। तान्व्यधत्। यद्यधत्।
तस्मा॒द्विद्युत्। तमवृश्वत्। यदवृश्वत्। तस्मा॒द्विष्टः। तस्मा॒द्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः।
वि च हेवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्वतश्च। सैषा मौमा॑ साऽग्निहोत्र एव संपत्रा। अथो आहुः। सर्वेषु
यज्ञक्रतुज्बिति। होष्यन्तेप उपस्पृशेत। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ
हुत्वोपस्पृशेत। वृष्टिरसि वृश्वं मे पाप्मानमिति। यज्ञयमाणो वेद्धा वा। वि च
हेवास्येते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्वतश्च। अत्यःहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणैः प्रशान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि पुक्षं
दद्याम्याति पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३)न वेत्था(३) इति। तमागल्यं पप्रच्छ। आचार्यं

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्त्र वेत्था(३) इति। स होवाच् वेदेति॥२५॥
स कस्मिन्प्रतीष्टित् इति। परोरजसीति। कस्तद्यत्परोरजा इति। एष वाव स
परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोर्जाग्रीजा इति। स कस्मिन्वेष इति।
सत्य इति। किं तथसत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन् तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्मं
प्राणमतिपृच्छ इति। माऽन्यायोऽब्रवीदिति। होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पुक्षो
दद्याम्पातिः। यद्वे ब्रह्मचारिन्याणमत्येष्टः। मृधा ते व्यपतिष्ठत्। अहमुत
आचार्यान्वेयभविष्यामि। यो मा सावित्रे सुमवादिष्टेति॥२७॥

तस्माद्यावित्रे न संवदेत। स यो हृ वै सावित्रं विद्यषा सावित्रे संवदेत।
महोस्मिन्जिष्ठयं दधाति। अनु हृ वा अस्मा असौ तपजिष्ठयं मन्यते। अन्वेस्मै
श्रीस्तपै मन्यते। अन्वेस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वेस्मै बलं प्राणं मन्यते। स
यदाहृ। संज्ञानं विज्ञानं दर्शाहृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव
तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दत्ता प्रदाता संविता
प्रसंविता उभेशास्ता उनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेजो मुहूर्ताः। एष
रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं पवित्रं पवयिष्यस्महस्वान्स्मर्हीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव
तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं अग्निष्ठोम उक्ष्योऽग्निरक्षतुः
प्रजापतिः संवध्मर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यंशक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवध्मरः। अथ यदाहं इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते
मुहूर्ताना मुहूर्ताः। जनको हृ वैदेहः। अहोरात्रः सुमाजगामा तः हौचुः। यो वा
अस्मान् वेदा विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जंयति। नास्यामुखिंलोकेन्नं क्षीयत्
इति। विजहत्पूर्वं पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जंयति।

नास्यामुज्जिलोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेदा। आहीना हाऽऽश्वेषः। सावित्रं विदां
चकार॥३२॥

स हं हं सो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्णं लोकमिथ्याय। आदित्यस्य सायुज्यम्।
हं सो हं वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्णं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेदा।
देवभागो हं श्रौतस्पष्टः। सावित्रं विदां चकार। त ए हं वागदेश्यमानाऽन्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेदा। यः सावित्रं वेदते। स होवाच। कैषा वागसीति।
आयमहं सावित्रः। देवानांमृतमो लोकः। गुह्यं महो विश्रादिति। एतावति हं
गौतमः। युजोपवीतं कृत्वाऽधो निपंपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा ऐषीगौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्य के चं सावित्रं
विदुः। सर्वं ते जितलोकाः। स यो हं वै सावित्रस्याश्करं पृदङ् श्रियाऽभिवित्
वेद। श्रिया हौवाभिविच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति
त्रीणि॥३५॥

पुतद्वै सांवित्रस्याषाष्टाक्षरं पृद्धं श्रियाऽभिषिंकम्। य एवं वेदा। श्रिया
हेवाभिषिंच्यते। तदेतद्वचा इन्द्रुक्तम्। कृचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि-
विश्वे निषेद्। यस्तं न वेद किमुचा केरिष्यति। य इत्तद्विद्वत् इमे सामास्त-
इति। न ह वा पुतस्यचा न यजुषा न सामाऽर्थोऽस्ति। यः सांवित्रं वेदा॥३६॥

तदेतत्पौरि यद्वेवन्तकम्। आद्र्द्वं पिन्वंमानः स्वर्गे लोक एति। विजहृद्विश्वा-
भूतानि सम्प्रश्यत्। आद्र्द्वं ह वै पिन्वंमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहृन्विश्वा-
भूतानि सम्प्रश्यन्। य एवं वेदा। शूषो ह वै वौर्णेयः। आदित्येन समाजगामा। त-
होवाच। एहि सांवित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्गयोऽश्चिः पार्श्वयिष्युर्मृताख्यमृतं इति।
एष वाव स सांवित्रः। य एष तपाति। एहि मा विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

इत्यं वाव सरथौ। तस्यां अश्विरेव सांरथं मधुं। या पुताः पूर्वपक्षापरपक्षयो-

रात्रेयः। ता मंधुकृते। यान्यहानि। ते मंधुवृष्टाः। स यो हु वा एुता मंधुकृते श्च
मधुवृष्टाः श्च वेद। कुर्वन्ते हास्येता अग्ने मधु। नास्येष्टापूर्ते ध्यन्ति। अथ यो न
वेद॥३८॥

न हास्येता अग्ने मधु कृवन्ति। ध्येन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो हु वा अहोरात्राणा^१
नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छ्रद्धति। संज्ञानं विज्ञानं द्रश्शो दृष्टेति।
एुतावेनुवाको पूर्वपूर्वक्षस्याहोरात्राणा नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं एुता मुन्बतीति।
एुतावेनुवाकावपरपूर्वक्षस्याहोरात्राणा नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छ्रद्धति। य एुवं
वेद॥३९॥

यो हु वै मुहूर्तनां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छ्रद्धति। चित्रः केतुदर्ता
प्रदाता संविता प्रसविता इभिशास्ताऽनुमन्तेति। एुतेऽनुवाका मुहूर्तनां नामधेयानि।
न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छ्रद्धति। य एुवं वेद। यो हु वा अर्धमासानां च मासानां च

नामुधेयोऽनि वेदा नार्थमासेषु न मासेष्वातिमाच्छ्रृति। पूर्वित्रं पवयिष्यन्महस्वान्महीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एतेऽनुवाका ओर्धमासाना॑ च मासाना॑ च नामुधेयोनि॥४०॥

नार्थमासेषु न मासेष्वातिमाच्छ्रृति। य एवं वेदा यो हृ वै यज्ञकृतनां चर्तुनां च संवध्मस्य च नामुधेयोनि वेदा न यज्ञकृतुषु नर्तुषु न संवध्मस्य आर्तिमाच्छ्रृति। अग्निष्ठोम उक्ष्योऽग्निरक्ष्युः प्रजापतिः संवध्मस्य इति। एतेऽनुवाका यज्ञकृतनां चर्तुनां च संवध्मस्य च नामुधेयोनि॥४१॥ न यज्ञकृतुषु नर्तुषु न संवध्मस्य आर्तिमाच्छ्रृति। य एवं वेदा यो हृ वै मुहूर्तनां॑ मुहूर्तनां॑ वेदा न मुहूर्तनां॑ मुहूर्तेष्वातिमाच्छ्रृति। इदानीं॑ तदानीमिति। एते वै मुहूर्तनां॑ मुहूर्तनाः। न मुहूर्तनां॑ मुहूर्तेष्वातिमाच्छ्रृति। य एवं वेदा अथो यथा॑ क्षेत्रज्ञो भूत्वा॑ उप्रिविश्यान्मति। एवमेवेतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वा॑ उप्रिविश्यान्मति। स एतेषामेव

मैलोकता ४ सायुज्यमश्चते। अपं पुनर्मुत्यं जेयति। य एवं वेदं॥४२॥

[१०]

कीश्छेष्व वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहम्स्मीति। कीश्छेष्व
लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुण्डो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति।
अथ यो हैवेतमग्निः सांवित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद।
अयमहम्स्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेन्त तथांवित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति।
अहोरात्रैर्वा इदं सुयज्ञिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिष्ठता। इतिरात्राय
ब्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुजिङ्गलोके शेवधिं प्रयन्ति। धीतः हैव स
शेवधिमनु परेति। अथ यो हैवेतमग्निः सांवित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुजिङ्गलोके शेवधिं न धयन्ति। अर्थात् हैव स
शेवधिमनु परेति। भृद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवासा। त इ ह जीर्णिः

स्थविरः शयोनम्। इन्द्रं उप्रत्रज्योवाच। भरद्वाज। यते चतुर्थमायुद्धाम्। किमेने
कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैन चरेयमिति होवाच॥४५॥

त ए ह त्रीन्निरिल्पनविजातानिव दश्यां चकार। तेषां हैककमान्मुष्टिनाऽऽद-
म होवाच। भरद्वाजेत्यामच्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा
एतैश्चिभिरयुभिरन्वेष्वोचथाः। अथं त इतरदननुकमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै
सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हुतमग्निं सावित्रमुवाच। त ए म विदित्वा। अमृते भूत्वा। स्वर्गं
लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृते हुव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव चर्यो विद्या॥४७॥

यावन्त ए ह वै त्रया विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं
वेद। अग्नेवा एतानि नामधेयानि। अग्नेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं
वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोर्व सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं

वेदा इन्द्रस्य वा उतानि नामधेयांनि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्ये सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदा बृहस्पतेवा उतानि
नामधेयांनि। बृहस्पतेवा सायुज्ये सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदा प्रजापतेवा
उतानि नामधेयांनि। प्रजापतेवा सायुज्ये सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदा ब्रह्मणो
वा उतानि नामधेयांनि। ब्रह्मण एव सायुज्ये सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदा स
वा उपोऽग्निरपक्षपूच्छो वायुरेवा तस्याश्रिमुखम्। असावांदित्यः शिरः। स यदेते
देवते अन्तरेण। तेष्मां भीष्मावित्रः॥४९॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदीयतेत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपार्गोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षयोऽसि। तपसः
प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता

विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदूधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयत्। तयोर्देवतयोर्जिरस्वल्लवा सीद॥१॥

तयोर्जिसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयोदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूतं विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदूधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयत्। तयोर्देवतयोर्जिरस्वल्लवा सीद॥२॥

तेजोर्जिसि तपस्मि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयोदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूतं विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदूधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयत्। तयोर्देवतयोर्जिरस्वल्लवा सीद॥३॥

समुद्रोर्जिसि तेजस्मि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदूधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयत्। तयोर्देवतयोर्जिरस्वल्लवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदये कामदृधा ओक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयोऽज्ञिःस्वङ्क्षवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयित्री। तां लोपदये कामदृधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयोऽज्ञिःस्वङ्क्षवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याः श्रिताः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयिता। तं लोपदये कामदृधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयोऽज्ञिःस्वङ्क्षवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयिता। तलोपदये कामदृधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयोऽज्ञिःस्वङ्क्षवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ति विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेष्ये कामदृधमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽग्निरस्वच्छवा सौदा॥१॥

द्योर्गसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदेष्ये
कामदृधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽग्निरस्वच्छवा
सौदा॥२॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ति विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेष्ये
कामदृधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽग्निरस्वच्छवा सौदा॥३॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ति विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेष्ये

का-मु-द्यु-ध्य-मा-क्षि-तम्। प्र-जा-पा-ति-स्त्वा सा-द्य-तु। तया- दे-वत-या-उ-ज्ञि-स्व-ङ्कु-वा सी-द॥ १२॥

न-क्ष-त्रा-णि स्थ-च-न्द्र-मा-सि श्रि-ता-नि। स-व-थ-स-र-स्य प्र-ति-ष्ठा यु-ष्मा-म्। इ-द-म-न्तः। वि-श्व-
य-क्षं वि-श्वं भू-तं वि-श्वं सु-भू-तम्। वि-श्व-स्य भ-र्त-जि वि-श्व-स्य ज-न-यि-त-जि। ता-नि- व-
उ-प-द-धे का-मु-द्यु-ध्य-न्य-क्षि-ता-नि। प्र-जा-पा-ति-स्त्वा सा-द्य-तु। तया- दे-वत-या-उ-ज्ञि-स्व-ङ्कु-वा
सी-द॥ १३॥

स-व-थ-स-रो-जि-सि न-क्ष-त्रे-षु श्रि-तः। ऋ-तू-ना- प्रा-ति-ष्ठा। ल्व-यो-द-म-न्तः। वि-श्व-
वि-श्व- भू-तं वि-श्व- सु-भू-तम्। वि-श्व-स्य भ-र्ता वि-श्व-स्य ज-न-यि-ता। तं ल्वो-प-द-धे
का-मु-द्यु-ध्य-मा-क्षि-तम्। प्र-जा-पा-ति-स्त्वा सा-द्य-तु। तया- दे-वत-या-उ-ज्ञि-स्व-ङ्कु-वा सी-द॥ १४॥

ऋ-तवः स्थ स-व-थ-स-रे श्रि-ता-ः। मा-सा-ना- प्रा-ति-ष्ठा यु-ष्मा-म्। इ-द-म-न्तः। वि-श्व- य-क्षं
वि-श्व- भू-तं वि-श्व- सु-भू-तम्। वि-श्व-स्य भ-र्त-रो वि-श्व-स्य ज-न-यि-ता-रः। ता-न् व उ-प-द-धे
का-मु-द्यु-ध्य-न-क्षि-ता-न्। प्र-जा-पा-ति-स्त्वा सा-द्य-तु। तया- दे-वत-या-उ-ज्ञि-स्व-ङ्कु-वा सी-द॥ १५॥

मा॒सा॑ः स्थ॒र्तपु॑ श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सा॑ना॑ प्र॒ति॒ष्ठा यु॒ष्मा॑सु॑ इ॒दम्‌न्तः। वि॒श्वं॑ यु॒क्षं॑
वि॒श्वं॑ भू॒तं॑ वि॒श्वं॑ सु॒भू॒तम्। वि॒श्वं॑स्य॑ भू॒तार्यो॑ वि॒श्वं॑स्य॑ जनयि॒तारः। ता॒न्॑ व॑ उ॒प॑दधे॑
का॒मदू॒ध्यान॒क्षिता॒न्। प्र॒जा॑पति॒स्त्वा॑ सा॒दयतु॑। तथा॑ दे॒वता॑या॑ इङ्गि॑-॒स्वङ्गु॑वा॑ सी॑द॥१६॥

अ॒र्धमा॒सा॑ः स्थ॑ मा॒सु॑ श्रि॒ताः। अ॒हो॒गु॒त्रयो॑ प्र॒ति॒ष्ठा यु॒ष्मा॑सु॑ इ॒दम्‌न्तः। वि॒श्वं॑
यु॒क्षं॑ वि॒श्वं॑ भू॒तं॑ वि॒श्वं॑ सु॒भू॒तम्। वि॒श्वं॑स्य॑ भू॒तार्यो॑ वि॒श्वं॑स्य॑ जनयि॒तारः। ता॒न्॑ व॑
उ॒प॑दधे॑ का॒मदू॒ध्यान॒क्षिता॒न्। प्र॒जा॑पति॒स्त्वा॑ सा॒दयतु॑। तथा॑ दे॒वता॑या॑ इङ्गि॑-॒स्वङ्गु॑वा॑
सी॑द॥१७॥

अ॒हो॒गु॒त्रे॑ स्थ॒॑र्धमा॑से॒॑षु॑ श्रि॒तो। भू॒तस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे॑ भव्य॑स्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे॑। यु॒वयो॑रि॒दम्‌न्तः।
वि॒श्वं॑ यु॒क्षं॑ वि॒श्वं॑ भू॒तं॑ वि॒श्वं॑ सु॒भू॒तम्। वि॒श्वं॑स्य॑ भू॒च्य॑॑ वि॒श्वं॑स्य॑ जनयि॒च्य॑॑। ते॑
बा॒मु॑प॑दधे॑ का॒मदू॒धे॑ अ॒क्षिते॑। प्र॒जा॑पति॒स्त्वा॑ सा॒दयतु॑। तथा॑ दे॒वता॑या॑ इङ्गि॑-॒स्वङ्गु॑वा॑
सी॑द॥१८॥

पौ॒र्णमा॑स्य॑स्य॑का॑मा॒वा॑स्या॑। अ॒न्नादा॑ः स्थ॒॑न्नदू॑धो॑ यु॒ष्मा॑सु॑ इ॒दम्‌न्तः। वि॒श्वं॑

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यौ विश्वस्य जनयित्र्यः। ता च
उपदेष्ये कामदृधा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽज्ञिरस्वद्वा
सीदा॥१९॥

राङ्गमि बहुती श्रीरमीन्द्रपली धर्मपली। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूती विश्वस्य जनयित्री। तां
त्वोपदेष्ये कामदृधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽज्ञिरस्वद्वा
सीदा॥२०॥

ओजोऽग्निं सहोऽग्निं। बलमग्निं आजोऽग्निं। देवानां धामामृतम्।
अमर्ल्यस्तपुर्जाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भूता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेष्ये कामदृधमक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽज्ञिरस्वद्वा सीदा॥२१॥

त्वं मन्त्रे इद्रो आसुरो महो दिवः। त्वं शर्षे मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैरुणैर्यासि शङ्खः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवो देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तुतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाशतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्था: पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमा: पञ्चेषु श्रयध्वम्॥ २२॥

पृष्ठा: संसमेषु श्रयध्वम्। संसमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशाल्योदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाशतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशा: पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशा: पौडशेषु श्रयध्वम्॥ २३॥

पौडशा: संसदशेषु श्रयध्वम्। संसदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु
श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशा ल्योविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशा शतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशा: पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशा:

प॑ड्वि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्॥ २४॥

प॑ड्वि॒ शा॒ः स॑सवि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्। स॑सवि॒ शा॒ ओ॑ष्टवि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्।
 अ॑ष्टवि॒ शा॒ ए॑का॒न्त्रि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्। ए॑का॒न्त्रि॒ शा॒ल्लि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्। त्रि॒ शा॒
 ए॑कत्रि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्। ए॑कत्रि॒ शा॒ द्वा॒त्रि॒ शे॒षु श्रय॒ष्वम्। द्वा॒त्रि॒ शा॒ल्लि॒ यल्लि॒
 शे॒षु श्रय॒ष्वम्। देवा॒ल्लि॒ रेका॒दशा॒ल्लि॒ यल्लि॒ शा॒ः। उत्तरे॒ भवता॒ उत्तरवत्मान॒
 उत्तरसत्त्वानः। यल्का॑म इ॒दं जुहोमि॑। तन्मे॑ समृद्ध्यताम्। वयः॑ स्याम् पतयो॑
 रयीणाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥ २५॥

[२]

अ॑ग्नो॒विष्टु॑ स॑जो॒षेसा॑। इ॑मा॑ व॑र्धन्तु॑ वां॑ गिर॑ः। द्यु॑म्ने॒र्वाज॑भिरगतम्। राज्ञी॑
 विराज्ञी॑ स॑म्राज्ञी॑ स॑वराज्ञी॑। अ॑र्चिः॑ शोचिः॑। तपो॑ हर्ये॑ भा॑। अ॑ग्निः॑ सोमो॑ बृहस्पतिः॑।
 विश्वे॑ देवा॑ भुवनस्य॑ गोपा॑। ते॑ सर्वे॑ स॑ज्जन्त्य॑। इ॒दं मे॑ प्रावता॑ वचः। वयः॑ स्याम्
 पतयो॑ रयीणाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥ २६॥

अन्नपते ऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्ज नो
धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। स्मोर्म वीरुधा पते। त्वष्टः समिधां पते।
विष्णोवाशानां पते। मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्माणां पते॥२७॥

मुरुतों गणानां पतयः। रुद्रं पशुनां पते। इन्द्रौजसां पते। बुहस्पते ब्रह्मणस्पते।
आ रुचा गेचे ऽहः स्वयम्। रुचा रुचे गेचेमानः। अतीत्यादः स्वरामेह। तस्मिन्
योनौ प्रजनौ प्रजायेया। वृयः स्याम् पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः। सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः। सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्रां
अनुविद्वान्। सप्त योनीरापूणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवतां अग्ने च स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्ये दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रौ
देवताः॥२९॥

[३]

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। प्रतीची
दिक्। सोमो देवता०। सोमः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासंति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता०। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता०। बृहस्पतिः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु।
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। इयं दिक्। अदितिर्देवता०। अदितिः स दिशां
देवी० देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे
कामान्त्समर्थयतु॥३१॥

अन्यो जागुविः प्राण। असावेहि॑ बधिर ओऽक्रन्दयितरपान। असावेहि॑
उषस्मुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वृयः स्याम्
पतयो रथीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा०॥३२॥

यत्तेऽचितं यदुचितं ते अथो। यत्तेऽनं यदुतेऽतीरिकम्। आदित्यास्तदज्ञेरसमिश्च
विश्वे ते देवाश्चित्तमापुरयन्तु। चित्तशासि सञ्चितश्चास्यथो। पुत्रावांश्चासि
भूयांश्चास्यथो। लोकं पूण चित्तुद्रं पूणा। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राशी त्वा
बहुस्मितिः। अस्मिन् योनोवसीपदन्॥३३॥

तथा देवतयाऽज्ञेऽस्वद्वला सीदा ता अस्य मूददोहसः। सोमः श्रीणन्ति
पृश्नयः। जन्मं देवान् विशः। त्रिष्वा गोचने द्विवः। तथा देवतयाऽज्ञेऽस्वद्वला
सीदा। अथे देवाः इहाऽवहा। जन्मानो वृत्तबर्हिषो। असि होता न ईड्यः।
अग्नम् महा मनसा यविष्टम्॥३४॥

यो दीदाय समिष्ट स्वे दुर्गोणो। चित्रमान् गोदसी अन्तर्कर्वी। स्वाहुतं विश्वतः
प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः होतारं परिभूतमं मृतिम्।
त्वामर्वस्य हृविषः समानमिता। त्वा महो वृणते नरे नान्यं त्वत्। मनुष्वत्वा
निधीमहि। मनुष्वस्मिधीमहि। अथे मनुष्वदंज्ञरः॥३५॥

देवान्देवायते यंजा। अग्निरहि वाजिनं विशो ददौति विश्वचरणिः। अग्नी गये स्वाभुवम्। स प्रीतो यांति वार्यम्। इषः स्तोतृस्य आभर। पृष्ठे दिवि पृष्ठे अग्निः पृथिव्याम्। पृष्ठे किञ्चा ओषधीराविवेश। वैश्वनरः सहसा पृष्ठे अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्पाइ पवते तदस्य शिरः। अथ यद्विक्षेणा स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्ता तत्पुच्छम्। यदुदड़े। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथंवाति। तदस्य सुमञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। स हु वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेदा। यो हु वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽप्यतनं प्रतिष्ठां वेदा। आयतंवान्वयति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हि॒रण्यं वा अ॒ग्ने॑र्ना॑चि॒केतस्या॑ऽयतनं प्रति॑ष्ठा। य ए॒वं वेदा॑ आ॒यतनवा॑भवति।
गच्छति॑ प्रति॑ष्ठाम्। यो॑ ह वा अ॒ग्ने॑र्ना॑चि॒केतस्य॑ शरीरं वेदा॑ सशरीर॑ ए॒व स्वर्गं
लोकमेति। हि॒रण्यं वा अ॒ग्ने॑र्ना॑चि॒केतस्य॑ शरीरम्। य ए॒वं वेदा॑ सशरीर॑ ए॒व स्वर्गं
लोकमेति। अथो॑ यथा॑ रुक्म उत्तसो॑ भाव्यात्॥३९॥

ए॒वमेव स तेजसा॑ यशसा॑ अस्मःश्च॑ लोक॑ऽमुष्मिःश्च॑ भाति। उरवो॑ ह
वै नामेते॑ लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ॑ हैते॑ बर्णया॑सो॑ लोकाः। ये॑
परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः॑ ह वा॑ ए॒ष क्षयं॑ लोकं॑ जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ॑ हैषो॑नुत्तमपारमक्षयं॑ लोकं॑ जयति। यः॑ परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अ॒नन्तः॑ ह वा अपारमक्षयं॑ लोकं॑ जयति। योऽग्नि॑ नाचि॒केतं॑ चिनुते। य उ॑
चैनमेवं॑ वेदा॑ अथो॑ यथा॑ रथे॑ तिष्ञक्षेसी॑ पर्यवर्तमाने॑ प्रत्यपेक्षते। ए॒वमहोरात्रे॑
प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे॑ लोकमासृतः। योऽग्नि॑ नाचि॒केतं॑ चिनुते। य उ॑ चैनमेवं॑
वेदा॑॥४१॥

उशन् है वा॒जश्वसः स॑र्ववेदसं द॑दौ। तस्य है नचिंकेता नामं पु॒त्र ओ॑सा
तः है कुमारः सत्तमा॑ दृश्णेणासु नी॒यमा॑नासु श्रद्धाऽजवेशा स हौ॒वाच।
तत् कस्मै मां दौ॒स्यमीति॑ द्वितीयं तु॒तीयम्। तः है परीत उवाच। मृ॒त्यवै त्वा
दद्यामीति॑ तः है स्मोऽन्ति॑ वाग्मिवदति॥४२॥

गौतमं कुमारमीति॑ स हौ॒वाच। परेहि मृ॒त्योर्गृहन्। मृ॒त्यवै वै त्वा॑ज्जामीति॑
तं वै प्रवसन्तं गन्तामीति॑ होवाच। तस्य स्म तिसो गत्रीरनोश्वान्तुहे वैसतात।
स यदि॑ त्वा पृच्छेत् कुमारं कति गत्रीरवाथ्मीरिति॑ तिस्म इति॑ प्रतिब्रूतात्। किं
प्रथमा॑ गत्रीमाशा इति॥४३॥

प्रजा॑ं त इति॑ किं द्वितीयामीति॑ पश्य॒स्त इति॑ किं तु॒तीयामीति॑ साधु॒कृत्या॑
त इति॑। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य है तिसो गत्रीरनोश्वान्तुहै उवास। तमागत्य
प्रश्नः। कुमारं कति गत्रीरवाथ्मीरिति॑ तिस्म इति॑ प्रत्यवाच॥४४॥

किं प्रथमा रात्रिमाशा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पृश्नस्त
इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच।
वरं वृणीष्वेति। पितरंमेव जीवन्त्रयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हृतमग्निं नांचिकेतमुवाच। ततो
वै तस्येष्टापूर्ते ना क्षीयेतो नास्येष्टापूर्ते क्षीयेतो योऽग्निं नांचिकेतं चिन्तुतो। य उ
चैनमेवं वेदा तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचिति ब्रूहीति होवाच। तस्मै हृतमग्नि
नांचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जेयति। योऽग्निं नांचिकेतं चिन्तुतो। य उ चैनमेवं वेदा प्रजापतिर्वै
प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिंश्यमुदास्यत। तदग्ने प्रास्यत। तदस्मै नाच्छदयत।
तद्वितीयं प्रास्यत। तदस्मै नैवाच्छदयत। ततृतीयं प्रास्यत॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत। तदाभन्नेव हृदय्यैऽग्ने वैश्वानरे प्रास्यत। तदस्मा
अच्छदयत। तस्माद्विरप्यं कर्तिष्ठ धनानाम्। भुञ्जित्यतमम्। हृदयुजः हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणमनेष्ट्। ताः स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यग्न्हात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्ण। दक्षते
हूं वै दक्षिणां प्रतिगृह्ण। य एवं वैदा एतद्व स्म वै तद्विद्वाः सो वाजश्रवसा
गोतमाः। आप्यनुदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिणायामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्णेति। तेऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्ण। दक्षते हूं वै दक्षिणां प्रतिगृह्ण। य एवं
वैदा प्र हान्यं ल्लीनाति॥४९॥

त ए हृतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेदां चिन्बते। उत्तरवेदिसमित एषोऽग्निरिति
वदन्तः। तत्र तथा कुर्यात्। एतमन्त्रिं कामेन व्यर्थयेत्। स एनं कामेन व्युद्धः।
कामेन व्यर्थयेत्। सोम्य वावैनमध्वरे चिन्वीता। यत्र वा भूर्यिष्ठ आहुतयो हुयेरन्।
एतमन्त्रिं कामेन समर्थयति। स एनं कामेन समुद्धः॥५०॥

कामेन समर्थयति। अथ हैनं पुररूपयः। उत्तरवेद्यमेव मत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन् विन्दते एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽस्मि नाचिकेतं चिनुतो। य उ चैनमेवं वेदा। अथ हैनं वायुरऋष्टिकामः॥५१॥

युथान्युसमेवोपदये। ततो वै स एतामृष्टिमाध्रोता। यामिदं वायुरऋष्टः। एतामृष्टिमध्रोता। यामिदं वायुरऋष्टः। यौऽस्मि नाचिकेतं चिनुतो। य उ चैनमेवं वेदा। अथ हैनं गोबल्लो वार्ष्णः पृश्नकामः। पाङ्गमेव चिक्यो। पश्च पुरस्तात्॥५२॥

पश्च दक्षिणतः। पश्च पश्चात्। पश्चोत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स सहस्रं पश्नन्माप्नोता। प्र सहस्रं पश्नन्माप्नोता। यौऽस्मि नाचिकेतं चिनुतो। य उ चैनमेवं वेदा। अथ हैनं प्रजापतिर्येष्याकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्यो॥५३॥ सुस पुरस्तात्। तिसो दक्षिणतः। सुस पश्चात्। तिस उत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स प्र यशो ज्येष्ठमाप्नोता। एतां प्रजाति प्राजायता। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।

त्रिवृद्धे ज्येष्ठम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मिष्यमा। प्र यशो ज्येष्ठमाप्रोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उं चैनमेवं वेदा। अथ हन्मिन्द्रे ज्येष्ठोकामः। कुर्खा एवोपदधे। ततो वै स ज्येष्ठमगच्छत्॥५५॥

ज्येष्ठं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उं चैनमेवं वेदा। अथ हन्मसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽग्निं स्वर्गं लोकमंजयत। अभि स्वर्गं लोकं जेयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उं चैनमेवं वेदा। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङ्माहोतुर्धिष्यादुद्घम्पर्त। येषं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोणोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्वेव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिषं मे श्रद्धीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा

वेत्त्वाऽऽज्ज्येऽस्य स्वाहेति लुकेणोपहत्योऽऽहवनीये जुहयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धपते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरोषमुपधाया
चित्तिकृतिभिरनिमृश्य। अस्मि प्रणीयोपसमाधाय। चातुर्मुखा एता आहृतीर्जुहोति।
त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयेऽस्य रूपम्। अग्नोविष्णु इति वस्त्रोर्धारायाः। अन्नपत्
इत्यन्नहोमः। सूत तेऽग्ने सुमिधः सूत जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[३]

यां प्रथमामिष्ठकामुपदधायाति। इमं तयां लोकमभिजयति। अथो या अस्मिंल्लोके
देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधायाति।
अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः।
तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधायाति। अमुं तयां
लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुजिम्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो

या अमूरितेरा आषादेशा। य एवामी उरवेश वर्योयाः सश लोकाः। तनेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुपु च वर्योयःसु च लोकपु भवति। यौज्ञिं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेव वेदा संवध्मरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वस्त्वः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शुरत्पुच्छम्॥ मासाः कर्मकाराः। अहोश्च शतरुद्रीयम्॥ पर्जन्यो वसोर्धर्या॥ यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृद्धा। प्रजायः सर्वान्कामान्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्सम्पूरयति। यौज्ञिं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेव वेदा। संवध्मरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वस्त्वः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा पुच्छम्॥ शुरद्वत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्॥ पूर्वपक्षाश्चित्यः। अपरपक्षा: पुरीषम्॥ अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव मौज्ञिर्ग्रिघ्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। यौज्ञिं

नांचिकेतं चिन्तुतो य उं चैनमेवं वेदं॥६२॥

॥इति कृष्णायजुवेदीयतैतिशीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः ॥

तु॒यं ता ओङ्गि॒रस्तमा॒ऽश्याम् तं कामं॒मग्ने। आशा॑नो॒ त्वा विश्वा॑ आशा॑। अनु॑
नोऽश्यानु॑मति॒रन्विद्वन्मते॒ त्वम्। कामो॑ भूतस्य॑ काम॒स्तदग्ने। ब्रह्म॑ जर्जानं॑ पिता॑
विश्वाजामा॑ यज्ञो॑ गायो॑ऽयं॑ यज्ञः। आपो॑ भद्रा॑ आदित्यश्यामि। तु॒यं॑ भरन्ति॑ यो॑
द्वेष्यः। पूर्वं॑ देवा॑ अपरेण प्राणापानौ। हु॒व्यवाहु॑ स्विष्टम्॥१॥

देवेष्यो॑ वै स्वर्गो॑ लोकस्तिर्गो॑भवत्। ते॑ प्रजापतिमश्ववन्। प्रजापते॑
स्वर्गो॑ वै नो॑ लोकस्तिर्गो॑भूत्। तमन्विष्ट्वेति॑ तं यंशकृतुभिर्वैष्ट्वेति॑

तं यंजक्तुभिर्नान्विविद्ता तमिष्ठिभिरन्विविद्ता तमिष्ठिभिरन्विविद्ता
तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। एष्यो हूं वै नामौ ता इष्य इत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इत् हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहम् वा आशाऽस्मि। मां
नु यंजस्वा अथं ते स्मत्याऽशां भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्यसीति।
म् एतमध्ये कामाय पुरोडाशंमष्टाकंपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्ये
चरुम्। ततो वै तस्य स्मत्याऽशाऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमिविद्त्। स्मत्या हुं
वा अस्याऽशाऽभवति। अनुं स्वर्गं लोकं विविद्ति। य एतेन हविषा यजता। य
उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहाऽशाये स्वाहाौ। अनुमत्ये
स्वाहाौ प्रजापतये स्वाहाौ। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽभये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहम् वै कामोऽस्मि। मां
नु यंजस्वा अथं ते सत्यः कामो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्यसीति।
म् एतमध्ये कामाय पुरोडाशंमष्टाकंपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्ये

चरुम्। ततो वै तस्य सूत्यः कामोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविद्वत्। सूत्यो हुं वा अस्य कामो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हृषिषा यजते। य उं चैनदेवं वेदा। सोऽन्ते जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा। अनुमत्ये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽप्येस्मिष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्रोम्यसि। अहम् वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्वा अथं ते ब्रह्मणवान् यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्ट्यसीति। सुपुतमध्ये कामाय पुण्योऽशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्ये चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मणवान् यज्ञोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविद्वत्। ब्रह्मणवान् हुं वा अस्य यज्ञो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हृषिषा यजते। य उं चैनदेवं वेदा। सोऽन्ते जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्ये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽप्येस्मिष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यजेन वै श्रोम्यसि। अहम् वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्वा अथं ते सूत्यो यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्ट्यसीति। स

पृतमध्ये कामाय पुरोडाशमृष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्ये चरुम्।
ततो वै तस्य मृत्यो यज्ञो भवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। मृत्यो ह वा अस्य
यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य पृतेन हृविषा यज्ञते। य उ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहा॑ यज्ञाय स्वाहा॑। अनुमत्ये स्वाहा॑॥
प्रजापतये स्वाहा॑। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा॑ऽग्रये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापौऽश्रवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयम् वा आपः स्मः।
आस्मान् यज्ञस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रियज्ञन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेष्ट्यसीति।
स पृतमध्ये कामाय पुरोडाशमृष्टाकपालं निरवपत्। अनुमत्ये चरुम्।
ततो वै तस्मिन्सर्वे कामां अश्रयन्ता। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा
अस्मिन्कामाः श्रयन्तो। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य पृतेन हृविषा यज्ञते। य
उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहा॑ऽज्ञः स्वाहा॑। अनुमत्ये
स्वाहा॑ प्रजापतये स्वाहा॑। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा॑ऽग्रये स्विष्टकृते स्वाहेति॥७॥

तमन्निर्वलिमानंब्रवीत्। प्रजापते ऽग्ने वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
हरन्ति। अहम् वा अशिर्वलिमानस्मि। मां तु यंजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं वेद्यस्यसीति। स पुतमग्ने कामाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चुरुम्। अनुमत्ये चुरुम्। ततो वै
तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविद्वत्। सर्वाणि ह वा
अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हृविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ऽग्नये बलिमते स्वाहा॥
अनुमत्ये स्वाहा॥ प्रजापते स्वाहा॥ स्वर्गाण्यं लोकाय स्वाहा ऽग्नये स्विष्टकृते
स्वाहोति॥॥

तमन्निर्वितिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमन्निर्विविश्यस्मि। अहम् वा
अनुवित्तिरस्मि। मां तु यंजस्व। अथ ते सत्याऽन्निर्वितिर्विष्यति। अनु स्वर्गं
लोकं वेद्यस्यसीति। स पुतमग्ने कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनुवित्त्ये चरुम्। अनुमत्ये चरुम्। ततो वै तस्य मत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु-
स्वर्गं लोकमाविन्दत्। मत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु-स्वर्गं लोकं विन्दति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽनु जुहोति। अग्ने कामाय
स्वाहाऽनुवित्त्ये स्वाहा०। अनुमत्ये स्वाहा० प्रजापतये स्वाहा० स्वर्गाय लोकाय
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सुस स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तये नाम०। आशा०
प्रथमा० रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्रतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
अग्निर्बलिमाञ्चष्टीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गं लोके भवति। य एताभिरिष्टिर्भिर्जते। य उ चैना एवं वेद।
तास्वन्विष्ट। पष्ठोहीवरां दद्यात्कृसं च। ज्ञियै चाऽऽभारः समृद्धौ॥१०॥

तपसा देवा देवतामग्रं आयन्। तपस्मण्यः स्वर्गविन्दन्। तपसा

सुपलान्प्रणुदमाराती। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवः हृविषा
विधेम। स्वयम्भु ब्रह्मं परमं तपो यत। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो
हं यक्षं प्रथमं सम्भूत। श्रद्धया देवो देवत्वमनुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥ ३१॥

सा नो जुषाणोपे यज्ञमागात। कामवध्माऽमृतं दुहोना। श्रद्धा देवी प्रथमजा
ऋतस्य। विश्वस्य भर्ती जगतः प्रतिष्ठा। ताहु श्रद्धाः हृविषा यजामहे। सा
नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपती। आगाऽस्मत्यः हृविषिदं
जुषाणम्। यस्माद्वा जीजिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हृविषा घृतेन॥ ३२॥

यथा देवः संधुमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्नरिक्षम्। यस्माद्वा जीजिरे भुवनं
च सर्वे। तथ्सत्यमर्दुपं यज्ञं न आगात। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बैभूत। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहसः सहीयान्।
स नो जुषाण उपं यज्ञमागात। आकृतीनामधिपतिं चेतसां च॥ ३३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिमा। मनो राजान्मिह वृथयेतः। उपहैऽस्य
सुमृतो स्यामा चरणं पुवित्रं वितं पुण्यम्। येन पूतस्तरंति दुष्कृतानि। तेन
पुवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेमा लोकस्य द्वारमर्चिमत्यवित्रम्।
ज्योतिष्ठाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
मुथितां दधात्। आग्निर्धा भुवेः। अनु नोऽव्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हृव्यवाहु
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेष्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोभवत्। ते प्रजापतिमब्लवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोभूत्। तमन्विष्टेति। तं यंशक्तुभिरन्वैष्टत्।
तं यंशक्तुभिर्नार्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैष्टत्। तमिष्टिभिरन्वैविन्दत्।
तदिष्टिनामिष्टिलम्। एष्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपस् वै श्रोम्यसि। अहम् वै तपोऽस्मि। मां नु

यंजस्वा अथं ते सत्यं तपो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेश्यमीति। सुतमाग्नेयमष्टाकपालं निरंवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य मत्यं तपोभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। मत्यः ह वा अस्य तपो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। युतेन हविषा यजतो। य उचैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्ने स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नेये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तँ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्रोम्यसि। अहम् वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यंजस्वा अथं ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेश्यमीति। सुतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य मत्या श्रद्धाभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। मत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। युतेन हविषा यजतो। य उचैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्ने स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नेये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त ए सत्यमंब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्रोम्यसि। अहम् वै सत्यमंस्मि। मां
नु येजस्वा अर्थं ते सत्य ए सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेश्यमीति। स
ए प्रतमाश्रेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
तस्य सत्य ए सत्यमंभवत्। अनु स्वर्गं लोकमंविन्दत्। सत्य ए ह वा ओस्य सत्यं
भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेव वेदा
मोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहा अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्रोम्यसि। अहम् वै मनोऽस्मि। मा-
नु येजस्वा अर्थं ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेश्यमीति। स
ए प्रतमाश्रेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमंविन्दत्। सत्य ए ह वा ओस्य मनो भवति।
अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेव वेदा। मोऽत्र
जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय

लोकाय स्वाहाऽग्र्ये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्रोम्यसि। अहम् वै चरणमस्मि। मां
नु यजस्वा अथं ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेद्यस्यसीति। स-
पुतमाश्रेयमष्टाकंपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्ये चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यः ह वा अस्य चरणं भवति।
अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य उतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। मोऽन्ते
जुहोति। अग्न्ये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्ये स्वाहा प्रजापत्ये स्वाहा।
स्वर्गियं लोकाय स्वाहाऽग्र्ये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्चं स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाधा अनुवित्तयो नामा-
तपैः प्रथमाः रक्षति। श्रुद्धा द्वितीयाम्। सत्यं तृतीयाम्। मनश्चतुर्थीम्। चरणं
पञ्चमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गं लोके भवति। य
एताभिरिष्टिभिर्यजतो। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठोहीवरां देवात्कर्म-सं-
चा लिङ्गे चाऽऽभ्यारः समुद्घौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होताः। चतुर्होतुम्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनः शस्मि
नाभिचर्चितमागच्छति। य एवं वेदा यो ह वै चतुर्होतुणां चतुर्होतुल्बं वेदा।
अथो पञ्चहोतुत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिःहोता दशहोतुणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतुणाम्॥२२॥

अग्निःहोता पञ्चहोतुणाम्। वाजघोता षड्होतुणाम्। महाहीविहोता सुसहोतुणाम्।
एतद्वै चतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वम्। अथो पञ्चहोतुत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेदा एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पुङ्कः स्वर्गस्य
लोकस्याऽसात्यनिः सुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्याछिदर्दशे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोष गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्मृणोत्याभानम्। प्रजां प्रितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिविदां चंकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्योऽच्यैति।
आधिकादं जेयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः।
एतेरायुज्ञकामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्वशेतारमुद्भुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्वौ च।
दक्षिणतः प्राशं चतुरहोतारम्। पश्चादुदशं पश्चहोतारम्। उत्तरतः प्राशं
षड्डोतारम्। उपरिष्टात्राश्च सप्तहोतारम्। हृदयं यजूःषि पत्वश्च। यथावकाशं
ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिश्रुहाल्लोकं पृणाश्च। सर्वा हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति॥२६॥

सदेवमन्त्रिं चिनुते। रथसम्मितश्चेत्यः। वज्रे वै रथः। वज्रेणोव पाप्मानं आतृव्यः
स्तुपुतो। पक्षः सम्मितश्चेत्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते।
इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टेमेन॥२७॥

अन्तर्विक्षमव्ययेन। स्वरंतिरात्रेण। सर्वालोकानहीनेण। अथो संत्रेण। वरे

दक्षिणा। वरेण्यैव वरः स्मृणोति। आत्मा हि वरः। एकंविश्वातिर्दक्षिणा ददाति। एकविश्वो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्रस्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविश्वः। अमुमेवाऽजित्यमाप्नोति। शतां ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतीतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसमितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांस्मि॥२९॥

सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देति। मन्थानेतावतो देव्यादेनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायांश्चश्रीयते। पृष्ठोर्ही त्वन्तर्वर्ती दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांस्मि। सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिशेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयः प्रतीरते। वैदितीये यजेत। त्रिष्ठुर्हि देवाः। स सत्यमन्तिं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं श्रूथात् नेतोरेषु यजेषु। यो हृ वै चतुर्होत्नुसवनं तप्तिर्थान् वेद॥३१॥

तुप्यंति प्रजया पशुभिः। उपैन् सोमपीथो नंमति पुते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं
तंपर्यितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेष्यो यद्विष्णा न नयेत्। दुर्सिष्टः स्यात्।
अग्निमस्य वृजीरन्। तेष्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्किंष्मैतलिंयते। नास्याग्निं
वृजते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भैवति। यावदुत्तममङ्गलिकाण्डं यज्ञपुरुषा समितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्दत। शर्करा अळा उपदध्यात्। तेजो धृतम्।
मतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यंजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्युथते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदौस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाः सायुज्यम्। सार्षिताः
समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेदा। एतदेव सावित्रे
ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥ ३४॥

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिंति यच्च ना सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुधां दधे। तेन एषिणा तेन ब्रह्मणा। तथा देवतयाऽज्ञेयस्वरूपा सौदा। सर्वाः लिख्यः सर्वास्युम् सः। सर्वं न ज्ञापुम् च यत्। सर्वास्ता:। यावन्तः पांसवा भूमेः॥३५॥

सङ्घोता देवमायया० सर्वास्ता:। यावन्तु ऊषाः पशुनाम्। पृथिव्यां पुष्टिरहिताः। सर्वास्ता:। यावतीः सिक्ताः सर्वाः। अपस्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ता:। यावतीः शर्करा धृत्यैः अस्यां पृथिव्यामधिः॥३६॥

सर्वास्ता:। यावन्तोऽशमानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतीष्ठिताः। सर्वास्ता:। यावतीर्वीरुद्धः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु॑। सर्वास्ता:। यावतीर्गोषेधीः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु॑। सर्वास्ता:॥३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधिः। सर्वास्ता:। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वो आरण्याश्च ये। सर्वास्ता:। ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपादं उदरस्मिन्पिणीः।

सर्वास्ताः। यावदाञ्जन्मुच्यते॥३८॥

देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावेत्कृष्णायेषां सर्वम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावेत्कृहोयसं सर्वम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सीमां सर्वं त्रपुं। देवता यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वं हिशंय रज्जतम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सुवर्णं हरितम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदूधा दधे। तेन ब्रह्मणा। तयो देवतया उज्जिः स्वद्भुवा सीदा॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतीष्टितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदूधा दधे। तेन ब्रह्मणा। तयो देवतया उज्जिः स्वद्भुवा सीदा। अन्तरिक्षं चु केवलम्। यच्चास्मिन्नराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥ गच्छर्वाप्सरसंश्च यो। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्मलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतीष्टितान्।

सर्वस्ता:। सर्वनुदाशन्मोलिलान्। स्थावरः प्रोप्याश्च ये। सर्वस्ता:। सर्वधनिः
सर्वस्वं सान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वस्ता:। सर्वमरीचीन् वितेतन्। नीहारो यच्च शीयते। सर्वस्ता:। सर्व
विद्युतः सर्वन्धतनयिलून्। हादूनीर्यच्च शीयते। सर्वस्ता:। सर्वः स्ववन्तीः सरिते।
सर्वमप्सुचरं च यत्। सर्वस्ता:॥४३॥

याश्च कृप्या याश्च नाद्याः समुद्रियोः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासूचीर्याः। सर्वस्ता:।
ये चोतिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्णन्ति वृष्टयः। सर्वस्ता:। तपस्तेजे आकाशम्।
यच्चोऽङ्गकाशे प्रतीष्ठितम्। सर्वस्ता:। वायुं वयांसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वस्ता:। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वस्ता:। सूत्यः श्रद्धां तपो दमम्। नामं रूपं चं भूतानाम्। सर्वस्ता इष्टकः
कृत्वा। उपं कामदुधो दधे। तेन रणिणा तेन ब्रह्मणा। तथा देवतायाऽजिङ्ग-स्वद्वा

सोदा॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवः सर्वान्देवान्दिवि यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुधां दधो तेनर्घिणा तेन ब्रह्मणा। तयां देवतोयाऽजिङ्गस्वङ्गवा सोदा। यावंतीस्तारकाः सर्वाः। वितेता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजुःषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गेयसंश्य ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सप्तदेवजनाश्य ये। सर्वास्ताः। ये चं लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रोतीष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्भूत्यन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासांश्य केवलान्। सर्वास्ताः। मर्वन्नुत्तम्यसर्वामासान्। मंवथ्मां च केवलम्। सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽपि भविष्यति। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुधा दधो

तेन् खिणा तेन् ब्रह्मणा। तथा देवतं या ऽङ्गिः स्वद्भुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहूर्यजुषामपाराम्। अथर्वणमाङ्गिः सा
प्रतीचीं। सामामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्मिः पूर्वाङ्गि दिवि देव ईयते। यजुर्वेद
तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्याङ्गिभिरेति सूर्यः।
ऋग्मयो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हैव शश्वत्। सर्वं हैदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्मयो जातं
वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षीत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणान् प्रसूतिः।
पूर्वं पूर्वेभ्यो वचं एतदृच्युः। आदर्शमन्त्रिं चिन्वनाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं
वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सुत्रमासता॥५०॥

तपं आसीद्धृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्मा ऽभंकथ्यम्। सत्यं हैव तेषामासीत्।

यद्विश्वसूज् आसता। अमृतमेय् उद्गायत् सहस्रं परिवश्मरन्। भृतः हे
प्रस्तोतेषामासीत्। भ्रविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो ओष्युरभवत्। इदः सर्वः
सिषोस्ताम्॥ ५१॥

अपानो विद्वानवृत्तेः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तिवा उपगातारः। सदस्या
ऋतवोऽभवन्। अर्थमासाश मासोश्च। चम्साख्यर्यवोऽभवन्। अशः सद्व्याणस्तेजः।
अच्छुवाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽउसीत्। यद्विश्वसूज् आसता॥ ५२॥

ऊर्गाजान्मुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽम्यष्टोऽद्वायणः। यद्विश्वसूज्
आसता। अपाचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्विष्टि। आशीङ्गाहिदुषीं सूत्यम्।
श्रद्धा हृवायंजस्त्वयम्। इरु पलीं विश्वसूजाम्। आकृतिरपिनडुविः॥ ५३॥

इद्यम् ह क्षुच्चैः उग्रो। तुष्णा चाऽवहताम्बो वागेषां सुब्रह्मण्याऽउसीत्।
छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि तन्वानाऽहं। सुःस्थाश्च सर्विशः। अहोरात्रे
पश्पाल्यौ। महूर्ता: प्रेष्यो अभवन्। मृत्युस्तद्भवद्भृता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

विश्वसूजः प्रथमाः सत्रमासता सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जडे भुवनस्य
गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्बल्य नामो चेन् सूर्यस्तपाति तेजसूद्धः। पिता पुत्रेण
पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्मा। सुवर्णनुभुमात्मानः सम्पराये।
एष नित्यो मंहिमा ब्राह्मणस्यां न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विंदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
पञ्चपञ्चशतीङ्गिवृत्ते संवथ्सराः। पञ्चपञ्चशते पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चशते सप्तदशाः।
पञ्चपञ्चशते एकविंश्शाः। विश्वसूजाः सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसूजं
इदं विश्वमसूजन्ता यद्विश्वमसूजन्ता। तस्माद्विश्वसूजः। विश्वमेनानन् प्रजायते।
ब्रह्मणः सायुज्यः सलोकता यन्ति। एतासामेव देवतानाः सायुज्यम्। सार्षिताः
समानलोकता यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैन्त्याहः। ये यश्वेन्त्याहः॥५६॥ ऊँ॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हर्षिः ॐ ॥